

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

FEMTE BANDET.

1881—1883.

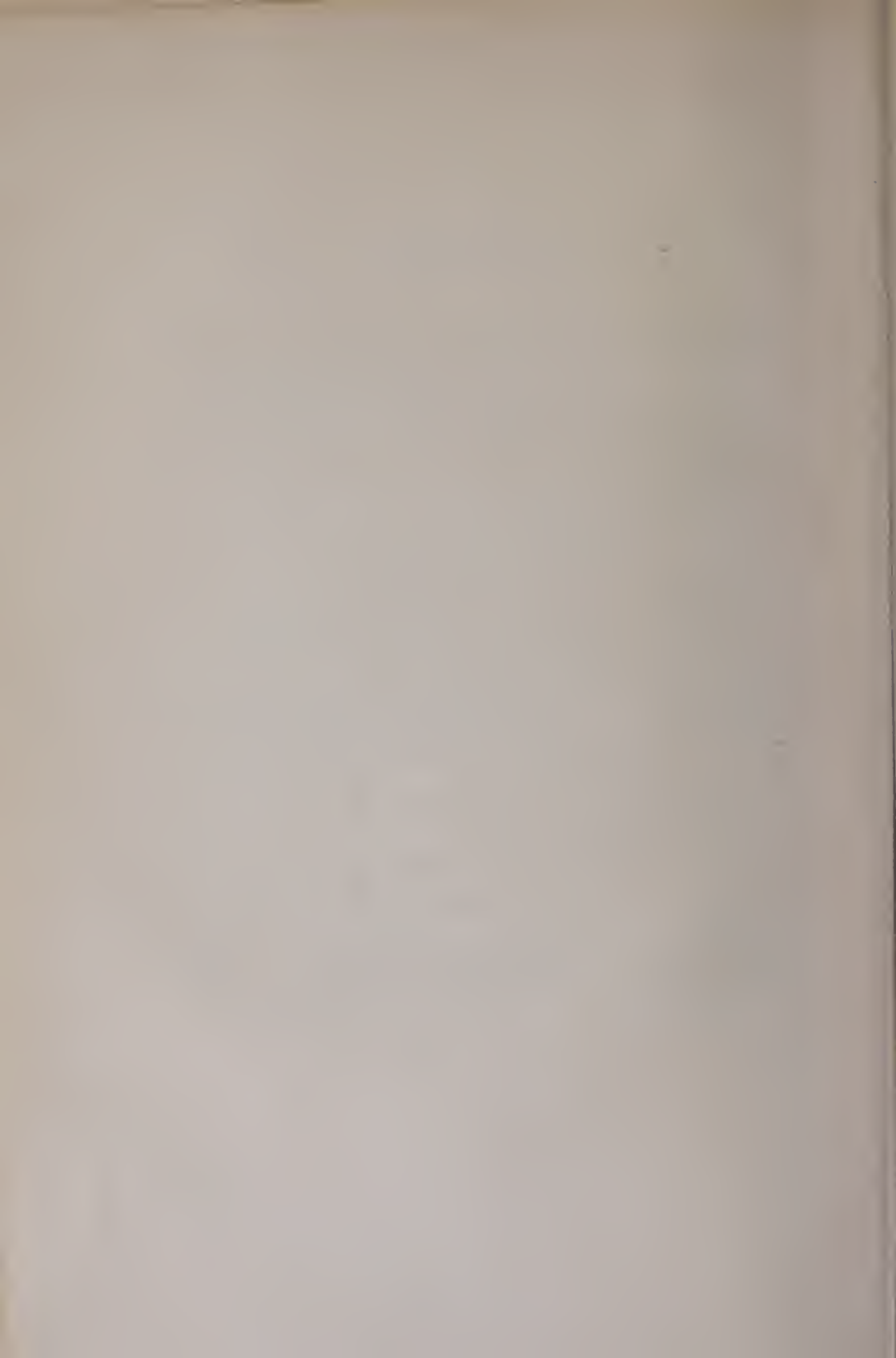

STOCKHOLM 1882—84.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & BOKER.

THE CITY OF NEW YORK
1884

I N N E H Å L L.

	Sid.
MONTELIUS, O., Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1880 och 1881. Kortfattad öfversigt (med 26 fig.)	1.
STOLPE, H., Grafundersökningar på Björkö i Mälaren år 1881 (med 2 fig.)	53.
OLSSON, P., Om några fornummen från Jemtland och Ångermanland	64.
HILDEBRAND, H., Bidrag till vår medeltids kännedom från åren 1880 och 1881 (med 3 fig.)	71.
EICHHORN, C., Gripsholms slotts konsthistoria under renässansen. Kort öfversigt (med 2 fig.)	88.
MONTELIUS, O., Sveriges arkeologiska litteratur åren 1880 och 1881	102.
NORDIN, F., Fornlemningar i Tingstäde socken på Gotland, på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad undersökta år 1879 (med 14 fig.)	109.
BOLJE, S., Runforskningar i Södermanland sommaren 1882 ...	137.
HILDEBRAND, H., Är Gotlands medeltidskonst inhemsk eller ej?	163.
NORLANDER, J., Mytiska sägner från Norrland (med 14 fig.)	171.
Svenska Fornminnesföreningens sjunde allmänna möte, i Skara den 18—20 juni 1883	203.
BOLJE, S., Äro särskilda åtgärder önskvärda för bevarandet af runinskrifterna?	219.
ODBERG, F., Om Axevalla slott	226.
MONTELIUS, O., Hvad vi veta om Vestergötland under hednatiden	231.
HILDEBRAND, H., Några ord om Vestergötlands äldre medeltidskonst (med 8 fig.)	249.
GRANBERG, O., Jan van Seorel och Gustaf Vasa ...	268.
NORLANDER, J., Om fingrarnes namn i svenskan	272.
Svenska Fornminnesföreningens styrelse och ledamöter den 31 december 1883	1.

Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1880 och 1881.

Kortfattad öfversigt af

Oscar Montelius.

I det elfte häftet af Föreningens tidskrift är intagen en öfversigt öfver de viktigaste bidrag, som undersökningar och tillfälliga fynd under åren 1878 och 1879 lemnat till kämnedomerna om vårt lands kulturhistoria under den förkristna tiden. Vi meddela här för de två sist förflutna åren en dylik öfversigt, hvilken visar, att resultaten af dessa års verksamhet likaledes varit mycket betydande.

Äfven denna gång börja vi med en redogörelse för de forskningsresor och undersökningar, som under de två i fråga varande åren företagits i Sverige för att lära känna landets fornminnen från förhistorisk tid.

Emedan d:r STOLPE sommaren 1880 vistades utrikes såsom innehafvare af det Letterstedtska resestipendiet, kunde han det året ej företaga några forskningsresor i Sverige. Ar 1881 fortsatte han de undersökningar på Björkö, hvilka han hösten 1871 påbörjat och hvilka nu blifvit tills vidare afslutade. För de viktigaste under sistlidna år anträffade fynden redogör han i en särskild, uti detta häfte införd uppsats. Mot slutet af året reste han till Vendel i Uppland, för att, så vidt den långt framskridna årstiden medgaf, undersöka den plats, der det i det följande omtalade märkliga graffyndet från midten af jernåldern anträffats. Denna undersökning kommer nästa vår att fortsättas.

Sommaren 1880 undersökte jag en större grafhög från bronsåldern i Köpinge socken nära Ystad, och följande året genomgräfvde jag i Eldsberga socken nära Halmstad en stor hög, innehållande en gånggrift från stenåldern och flere grafvar från brons-

åldern. Dessutom företog jag under dessa båda år några mindre undersökningar i Halland och Södermanland samt förtecknade åtskilliga offentliga och enskilda samlingar i Skaue, Halland, Smaland och Vestergötland.

Vitterhets-Akademiens e. o. amanuens d:r EKHOFF upprättade år 1880 på akademiens bekostnad beskrifning öfver fornminnena inom Frosta härad, Skåne, och följande året, med anslag af Göteborgs och Bohusläns Hushållningssällskap, öfver fornminnena på ön Tjörn i Bohuslän, hvarjemte han hösten 1880 undersökte ett par mindre grafhögar från jernaldern vid Sundbyberg nära Stockholm.

Det anslag, som är anvisadt åt Vitterhets-Akademien »för undersökning och beskrifning af fäderneslandets fornlemningar», har varit fördeladt på följande forskare:

Rektor N. G. BRUZELIUS erhöll år 1880 ett anslag af 250 kr. för upprättande af en beskrifning öfver fornlemningarna i Torna härad i Skåne. Han har förut, likaledes med anslag af Vitterhets-Akademien, lemnat dylika förteckningar för Albo, Bara, Herrestads, Ingelstads, Järrestads, Ljunits, Oxie, Skytts och Venmenhögs härad i Skåne.

Ingeniör A. FRIBERG, som år 1879 med anslag af akademien undersökt grafhögar från den yngre jernaldern vid Lida i Flens socken, Villåttinge härad, Södermanland, erhöll 1881 ett anslag af 50 kr., som han använt till undersökning af grafhögar från samma tid på landshöfdingehostället Marieholms egor i Leksbergs socken, Skaraborgs län.

Kandidat G. A. GUSTAFSSON har under hvarterda året haft ett anslag af 200 kr. till fortsättning af sina gräfningar på Gotland. År 1880 har han undersökt grafvar från den äldre jernaldern vid Tänglings och Vestrings i Etelhems socken och vid Guffride i Alskogs socken. År 1881 företog han grafundersökningar inom Gröttlingbo socken.

Doktor H. HOFBERG erhöll år 1880 ett anslag af 600 kr. för att afsluta den socknevis upprättade beskrifning öfver Hallands fornlemningar, som han år 1876 påbörjat; denna beskrifning är åtföljd af en karta. I *Månadsbladet* för 1880 (sid. 41—45) meddelas ett utdrag ur den beskrifning öfver fornlemningar i Himle och Viske härad, som utgjorde frukten af d:r Hofbergs arbete år 1879, och ur hans berättelse för 1880 är i *Månads-*

bladet för 1881 (sid. 81—89) intagen en »Kort öfversigt af Hallands naturbeskaffenhet oeh fornlemningar.» — År 1881 erhöll dr Hofberg ett anslag af 500 kr. för att påbörja en beskrifning af fornlemningarna i Oppunda härad, Södermanland.

Major C. A. KLINGSPOR har, såsom sekreterare i Upplands Fornminnesförening, under hvarterdera af åren 1880 oeh 1881 uppburit 200 kr. för fortsättning af den seeknevis upprättade beskrifning öfver fornlemningar i Uppland, hvilken offentliggöres i nämnda förenings tidskrift.

Agronomen C. F. NORDENSKJÖLD har hvarterdera året uppburit 500 kr. för fortsättande af sin beskrifning öfver Östergötlands fornlemningar. År 1880 reste han i Gullbergs oeh år 1881 i Göstrings oeh Lysings härad.

Direktör F. NORDIN erhöll 1880 ett anslag af 150 kr. för att uppmäta oeh beskrifva de befästningar (»borgar») från förhistorisk tid, som finnas på Gotland.

Komminister L. F. PALMGREN erhöll år 1880 ett belopp af 150 kr. till fortsatta forskningar i Småland. Han har nämnda år undersökt ett större antal grafhögar från jernaldern i Berga socken, Sunnerbo härad, samt två högar vid Draftinge i Ås socken, Vestbo härad. En af de sistnämnda innehöll bland annat en graf från bronsåldern.

Bibliotekarien K. TORIN har år 1881 uppburit ett anslag af 150 kr. för fortsatta forskningar inom Vestergötland.

Studeranden P. G. VISTRAND har hvarterdera året erhållit ett understöd af 200 kr. för att afteekna oeh beskrifva runstenar oeh andra fornlemningar i Småland.

Derjemte har akademien dels lemnat uppdrag, dels meddelat tillstånd åt följande personer att undersöka fornlemningar, nämligen:

- häradshöfding A. F. EKEWALL i Vesterbotten;
- friherre E. CEDERSTRÖM i Uppland;
- brukspatron L. ARFWEDSON, komminister O. G. BLOMBERG, oeh öfverdirektör E. SIDENBLADH, i Södermanland;
- kamrer W. BERG oeh trafikdirektör G. K. TROILI i Vestergötland;
- godsegaren C. J. EKEROT i Kalmar län;
- kandidat C. M. FÜRST i Bleking; samt
- lektor A. AHLÉN i Skåne.

På bekostnad af de Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening har dessutom amanuensen vid Lunds Museum docenten S. SÖDERBERG år 1881 fortsatt den undersökning, han sommaren 1879 började af en samling grafhöggar från bronsåldern nära Ramlösa helsobrunn i Raus socken, Luggude härad, Skåne.

Liksom i den förra redogörelsen dröja vi här särskildt vid hvar och en af de tre stora förhistoriska perioderna, emedan man endast på det sättet torde kunna erhålla en öfversigt öfver de viktigaste iakttagelser och fynd, hvilka af de nu nämnda forskarne under de två i fråga varande åren gjorts, samt öfver de fynd, som tillfälligtvis anträffats eller blifvit kända under samma år.

I afseende på **stenåldern** redogöra vi först för de grafvar från denna period, hvilka under de två sista åren blifvit undersökta eller upptäckta. Dessa torde jemte dem, som ses på de i *Compte-rendu du Congrès de Stockholm* (sid. 176) och i första delen af *Sveriges historia* (sid. 73) meddelade kartorna, och dem som omtalas i fjerde bandet af denna tidskrift (sid. 152—160), vara i det närmaste alla de svenska grafvar från stenåldern, om hvilka man nu har kunskap. För en riktig kännedom om bygdens utsträckning under denna aflägsna tid är det naturligtvis af stor vikt att ega en fullständig öfversigt af de särskilda grafvornas utbredning i landet. Härvid måste vi dock ihågkomma, dels att flere grafvar från stenåldern säkerligen ännu ligga dolda under högar eller stenrösen, dels att de grafvar, som nu finnas kvar, endast äro ett fåtal af dem, som en gång funnits. De flesta hafva förstörts under de tre årtusenden, hvilka skilja stenålderns slut från våra dagar, och denna förstöring har troligen i främsta rummet träffat dem, som legat i de bördigaste, för odlingen lämpligaste och därför af plögen först i anspråk tagna trakterna. Men dessa trakter, t. ex. det skånska slätlandet, äro i allmänhet just de, som äfven under stenåldern varit tätast befolkade, der de flesta lösa fornminnen från denna tid träffas, och der de flesta grafvarna därför också en gång måste hafva funnits.

Huru mycket, som isynnerhet på sådana trakter förstörts, visar sig bland annat af den beskrifning öfver fornlemningarna

i Torna härad i Skåne, som rektor Bruzelius år 1880 upprättat. I detta på slättbygden omkring Lund liggande härad finnas nu inga andra stenåldersgrafvar än en dös i Laekalunga socken samt en nästan rund hög med en stor grafkammare utan gång i Hoby socken, hvarjente två invid den sistnämnda grafven belägna, aflånga högar, som äro omgifna af stenar, måhända förskrifna sig från samma tid. Vid detta arhundrades början funnos dock, såsom man ser af uppgifter hos Sjöborg, en dös i Vallkärre och en i Nöbbelöfs socken; äfven i Stångby socken har fordom funnits en dös. Alla dessa tre äro nu spårlöst försvunna, så att af de fyra dösar, om hvilkas tillvaro i häradet ännu för ett par mansåldrar sedan man eger kännedom, blott en enda nu återstår.

I Nosaby socken, nära Kristianstad, låg midt i en till Balsby n:o 16 hörande åker en nästan rund upphöjning, 40 fot i diameter, här och der omgifven af mindre stenhällar. Vid gräfnings af en potatisgraf hittades här för några år sedan en underkäke af människa, och när på hösten 1879 platsen blef mera jemnad samt besädd med råg, samt det öfversta jordlagret därför till en fots djup borttogs, hittades ungefär midt på upphöjningen obrända människoben och en spjutspets af flinta. Denna lär hafva legat på rebben. Under hufvudet låg en sten, 2 fot lång och 1,5 fot bred, och mellan lårbenen låg en dylik, något mindre gråsten; utom dessa funnos hvarken på eller vid benen några stenar. Den först hittade käken lär hafva legat på 10 stegs afstånd från de andra benen. Fyndet förvaras nu i Statens Historiska Museum (n:o 6480), dit det insändes af lektor Ahlén, som på uppdrag af akademien gjort undersökning på platsen och upptecknat, hvad hittarne iakttagit.

I samma socken, öster om Nosaby kyrka, undersökte lektor Ahlén år 1881 en annan graf från stenåldern. Midt i en rund kulle af 180 fots omkrets och 10 fots höjd påträffades några tum under jordytan en stenkista, bildad af hällar ställda på kant, 6 på hvarje långsida, och täckt med 4 stora stenar. Kistan, som låg i norr och söder, mätte 13,5 fot i längd, 6,5 fot i bredd och nära 3,5 i höjd. Vid norra ändan funnos två gavelstenar och vid den södra en mindre sten, hvilken dock ej fylde grafvens hela bredd. I norra delen af kistan påträffades 4 skelett, af hvilka ett låg tvärs för grafven med hufvudet vid östra

väggen och de tre andra strax söder derom längs efter grafven med hufvudena mot norr, samt bredvid dem en spjutspets af flinta och en liten genomborrad stenyx, samt en nål och en pryl af ben. Tvärs öfver grafven närmare den östra sidan och något mer än 1 fot från södra ändan, stodo tre smärre stenar i rad. Strax norr derom påträffades en bronsdolk. Detta fynd, som förvaras i Statens Historiska Museum (n:o 6906), liknar således i vissa fall det, som år 1875 gjordes vid Herrljunga i i Vestergötland, och som är beskrifvit i *Compte-rendu du Congrès de Budapest* 1876, sid. 200.

I Halland, från hvilket landskap ännu för ett år sedan icke någon gånggrift var känd, upptäcktes sommaren 1881 två. Den ena låg dold på botten af den hög i Eldsberga socken, hvilken hög dessutom innehöll några grafvar från bronsåldern och i det följande närmare beskrifves. Den andra ligger för öppen dag vid Qvarnome i Veddige socken, nära Varberg, och har länge varit känd för traktens befolkning under benämningen »Rumpalösa kyrka». Af Bexell omtalas den i *Hallands historia och beskrifning* (3:dje delen, sid. 239) såsom ett forminne, — en »kummelgrotta», hvilket i hans mun betydde en dös eller liknande stenåldersgraf, — ehuru man af hans beskrifning ej kan se, att det är en gånggrift. Hofberg säger väl i sin år 1879 upprättade beskrifning öfver Viske härads fornlemningar, att den endast är en naturbildning, men det är svårt att förklara en sådan uppfattning, då man här har för sig en tydlig gånggrift. Gången, som vetter åt sydsydost och inmyunnar närmare kammarens östra än vestra ända, är nu blott på östra sidan stensatt; den vestra sidans stenar, äfvensom gångens takstenar, saknas. Öfver kammarens vestra ända ligger en mycket stor taksten.

Den hällkista vid Blixtorp i Hunnestads socken, hvilken Hofberg omtalar såsom dubbel, visade sig vid en af mig 1881 företagen undersökning visserligen vara enkel, men hafva en fortsättning utanför ena gafvelstenen. Kistan, som ligger i öster och vester, är invändigt 6 fot lång, och dess väggar fortsätta vester om gafveln, den norra 3,5 fot, men den södra endast 1,5 fot; det sålunda bildade yttre rummet är öppet åt vester. Grafven har varit täckt med en stor, bred häll. Kistan hade innehållit ett skelett, 2 spjut- och 2 pilspetsar af flinta, samt en bernstens-

perla; i det vestra rummet fanns deremot intet anmärkningsvärdt *).

Under planeringen af en begravningsplats vid Brunnsberg nära Varberg påträffades hösten 1880 »en af klufna, mindre stenblock bestående grafkista, som, innan den af sakkunnig person blifvit besigtigad och undersökt, genom arbetarnes okunnighet förstördes. Doek tillvaratogs en deri liggande, väl bibehållen spjutspets af flinta»**).

På Enslöfs klockaregårds egor anträffades i slutet af 1880 uti en grusgraf en stor stenkista, liggande i N.—S. och mätande 11,5 fot i längd, 3 fot i bredd och 3 fot i höjd; den var täckt med tre flata stenar. I denna graf hittades obrända ben af flera lik samt några vapen och verktyg af sten. I södra ändan låg äfven hälften af en liten tång af brons från bronsaldern, hvilken tång dock kan hafva ursprungligen legat på täckhällen, som hade nedfallit. Ofvanpå täckhällarna lågo ett sammanböjdt svärd, en sköldbuckla och två spjutspetsar af jern från den äldre jernaldern, samt bitar af ett groft lerkärl. Grafven undersöktes af den för bevarandet af södra Hallands fornminnen outtröttligt verksamme kapten J. A. Lagergren i Halmstad.

Uti kapten Lagergrens samling såg jag år 1881 tio dolkar och spjutspetsar samt en smal hålmejsel af flinta, hvilka några ar derförut hittats vid borttagandet af ett mindre stenröse a hemmanet Hule i Höstena by, Ljungby socken af Faurås härad. I röset låg en stenkista, som var minst 12 fot lång, 3—4 fot bred och 2 fot djup, samt låg i Ö.—V. Vid vestra ändan hade hon gafvelsten, men ej vid den östra. Flintsakerna lågo dels i kistan, dels utanför dess östra ända.

I nämnda samling förvaras också en slipad rätmejsel af flinta, funnen vid Qvarnen i Renneslöfs socken, Höks härad, under »utgräfning af en baeke tätt intill ån. I denna backslutning fanns en stenkista, 6 fot lång och 3 fot bred, med lockstenar; men ingenting annat observerades än denna mejsel, som låg i södra ändan af grafven»***).

*) *Hallands Fornminnes-förenings årskrift*, sid. 178. Fyndet förvaras nu i Statens Historiska Museum.

***) Enligt meddelande af telegrafassistenten J. E. Jönsson i Varberg, i hvilken samling spjutspetsen förvaras.

***) Kapten Lagergren eger äfven flere vapen och verktyg af flinta, som uppgifvas vara funna i rösen och grafhögar på olika ställen i

Kapten Lagergren har dessutom lemnat beskrifning på två andra stenkistor i Halland, hvilka troligen bada förskrifva sig från stenåldern: den ena belägen å n:o 2 Fastarps egor i Holms socken, den andra vid Årnap i Snöstorps socken.

I Bohuslän har dr Ekhoff år 1881 uppmätt och beskrifvit följande på ön Tjörn belägna grafvar från stenåldern: 5 dösar, 5 gånggrifter och 3 hällkistor. Två dösar och två hällkistor voro förut okända. En utförlig redogörelse för dessa grafvar, liksom för öfriga fornlemningar på Tjörn, kommer att lemnas i det häfte af *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, som ligger under pressen.

I Vestergötland har man år 1880 påträffat en förut ej känd hällkista vid Klofnasten i Sköfde socken, Kullings härad, Elfsborgs län. Den plundrades vid anläggning af en potatis-källare och innehöll 3 dolkar, en spjutspets och 4 halfnånformiga verktyg af flinta, samt ett s. k. »nålbryne» af skiffer, likt fig. 4 i *Se. forn.* Dessa saker uppköptes af löjtnant J. G. S. Arfvidson, som skänkte dem till Statens Historiska Museum (n:o 6840).

På uppdrag af akademien undersökte trafikdirektör Troili år 1881 en hällkista vid Brunnsgården i Borgunda socken, Gudhems härad. Kistan, liggande i Ö.—V., var delad i två olika stora rum af en häll, som stod något mer än 3 fot från den vestra, öppna ändan. Midt på denna häll var utnigget ett stort ovalt hål, 1,6 fot bredt och 1 fot högt; dylika hål äro vid flere tillfällen iakttagna i gafvelstenarna af svenska hällkistor från slutet af stenåldern. Det större, eller östra, rummet var 13 fot, och det mindre ungefär 3 fot långt. Grafven afsmalnar mot vester: vid östra gafveln är den invändigt 3,3 fot, vid skiljeväggen 2,9 och vid vestra ändan endast 2,4 fot bred. I grafven lågo en mängd obrända människoben samt en spjutspets och en större skärfva af flinta. Derjemte skall man här hafva, före den noggranna undersökningen, funnit en vanlig stenyx med skafthål.

Å egorna till Öfre Sanna i Åsaka socken och Skånings härad har bibliotekarien Torin undersökt en förut ej beskrifven, ganska mycket skadad hällkista, liggande i Ö.—V. Äfven här

Halland. Då upplysningar saknas om de närmare fyndomständigheterna, vet man emellertid ej med säkerhet, om de alla verkligen äro funna i grafvar från stenåldern; det är möjligt, att några af »rösen» endast varit högar af tillfalligtvis hopkastad sten.

hade vestra gafvelstenen, som nu var sönderslagen, haft ett större hål eller en halfrund urholkning. Emedan grafven tydligen blifvit för lång tid sedan plundrad, hittades nu hvarken ben eller fornsaker deruti.

I Östergötland påträffades år 1880 vid Vesterlösa i Rogslösa socken, Dals härad, en af kalkstenshällar bildad och i Ö.—V. sig sträckande kista, som innehöll obrända människoben. Grafvens längd var 10 fot, dess bredd vid den af en håll tillslutna vestra gafveln omkring 3 fot, under det att den östra, »ej stensatta» gafveln endast var 2 fot bred. Ehuru några fornsaker ej anträffats i kistan, — hvilken måhända ej ännu är fullständigt undersökt, — visar grafvens byggnadssätt, att den utan tvekan kan hänföras till stenåldern, från hvilken period hittills endast få grafvar äro kända i Östergötland. Dessa få ligga emellertid alla, liksom den nu i fråga varande, i vestra hälften af landskapet *).

Uti Jönköpings län af Småland har man, enligt meddelande af komminister Palmgren, i en »kulle» på Öllestads egor i Refteleds socken, Vestbo härad, funnit en hållkista, som innehöll »en mängd ben och flintsaker». »Detta är», tillägger Palmgren, »den längst i NV. belägna stenåldersgraf i Finveden, som jag har reda på» **).

I Kronobergs län, der redan förut ett icke obetydligt antal stenåldersgrafvar var känt, har under de två sista åren några förut ej beskrifna sådana grafvar påträffats. På våren 1880 meddelar komminister Palmgren, att han midt i Vägerås by, Traheryd's socken af Sunnerbo härad, »sett en nyss förstörd hållkista i ett rör». Och han tillägger, att midtemot den af riksantiquarien B. E. Hildebrand undersökta grafven vid Bäckaryd i Hamneda socken ***) fanns år 1876 på andra sidan Lagan och på gården Bäck's egor, i Kånna socken och Sunnerbo härad, »en

*) *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 4:de delen, sid. 157.

**) Då grafvar från stenåldern äro mycket sällsynta i norra delen af Jönköpings län, kan det förtjena nämnas, att Statens Historiska Museum för några år sedan erhöi en flintdolk, som jemte »förvitttrade ben», kol och några lerkärl hittats i en graf, hvilken att döma af berättelsen måste hafva varit en hållkista. Den var belägen å Södraby egor i Melby socken nära Eksjö (St. M. 5756).

***) *Antiquarisk tidskrift för Sverige*, 1:a delen, sid. 230.

hällkista, troligen af samma slag som Bäckaryds-kistan. Vid mitt besök omtalade torparen, som förstört henne, att benranglen i kistan kunde af honom begravas, och han hade funnit en del flintbitar i henne. Den fromme mannen hade öfver benen uppfört en grönklädd, fyrkantig grafhög, planterad med blommor.»

Inom det gamla Varend tillkomma följande, förut ej bekanta hällkistor från stenåldern: en i ett rör vid Gårdsby Herregård i Gårdsby socken, Norrvidinge härad; en i ett rör på Halleberget under Vederslöf Östregården i Vederslöfs socken, Kinnevalds härad; en i ett rör vid Sunnansjö i Östra Thorsås socken, Konga härad; samt en vid torpet Rydholm nära samma Sunnansjö. I alla dessa grafvar hafva flintdolkar eller andra sten saker anträffats, hvilka nu förvaras dels i doktor J. A. Wittlocks samling i Vexjö, dels i herr C. Johanssons samling (enligt meddelande af doktor Wittlock).

Kommunister Palmgren säger uti en skrivelse till riksantikvarien i maj 1880: »I trakten kring Vexjö har fordom funnits hela grupper stenåldersgrafvar, efter hvad jag bestämdt vet 12 på samma ställe, hvilka nu i dessa sista åren alla blifvit bortodlade. — Den omnämnda stenåldersgrafplatsen låg på åsen vid Tegnaby kyrka. Jag fick ej tag på flere fynd än en afslagen smal mejsel. De talrika fynden hade gått åt annat håll än till Stockholm». Om en annan grupp sådana grafvar berättar han: »Biskop Hultman har visat mig flere stenyxor, som han med egen hand upptagit uti hällkistor på Helgö, Helgasjön».

Under det att alla de nu omtalade grafvarna anträffats i trakter, der redan förut dylika grafvar varit kända, har man under de två sista åren äfven funnit en stenåldersgrift inom ett område, der några sådana visserligen icke voro förnt kända, men der man, såsom jag i förra berättelsen anmärkte*), hade anledning vänta, att de skulde upptäckas. På Kalmar läns fastland var ännu för två år sedan någon stenåldersgraf ej bekant, men att detta endast kunde bero på en tillfällighet, visade sig redan af det betydande antal fornsaker från nämnda tid, som anträffats inom denna del af landet. Sommaren 1880 fann man också tre dolkar och spjutspetsar m. m. af flinta i en 17 fot lång hällkista uti ett stenröse nära Långemåla kyrka i Handbörds

*) Svenska Fornminnesföreningens tidskrift, 4:e delen, sid. 159

läråd, Kalmar län. Det är samma kista, i hvilken man förut funnit obrända ben samt ett spänne från midten af jernaldern*); uppgiften, att spännet legat i sjelfva kistan, torde emellertid ej kunna betraktas såsom fullt tillförlitlig, emedan det icke hittats vid undersökning af sakkunnig person, och således lätt kan hafva ursprungligen legat i röset ofvanför kistan, men vid stenarnas borttagande nedfallit i henne. Upptäckten af flintsakerna, hvilka lågo i sydvestra delen af kistan, äfvensom heunes byggnadssätt, visar i alla händelser, att hon uppförts under stenåldern.

På Öland och Gotland, likasom i Svealand och Norrland, har icke någon graf från stenåldern, så vidt jag vet, under de två sista åren blifvit funnen.

Bland de många utanför grafvarna anträffade fynd, om hvilka man under dessa två år erhållit kännedom, nämnas här endast: Vid Tegneby i Tanums s:n, Bohuslän, äro 8 halfmånformiga flintverktyg funna tillsammans (St. M. 6598). — Vid dikning i en sank äng å Eskilstorps egor i Getinge s:n, Halland, hittades år 1873 fyra vackra dolkar och tre halfmånformiga verktyg af flinta, liggande tillsammans på 2,5 fots djup under jordytan; å samma ställe hade tre år förut hittats en flintdolk af samma färg som de förra (kapten Lagergrens samling). — I en backslutning å Öfraby gårds egor vid Halmstad hittades år 1871 fem dolkar, en spets, tre knifvar och skrapor af flinta, liggande tillsammans med en mängd flintaffall; troligen hade här varit en »verkstad» för förfärdigande af flintsaker (kapten Lagergrens samling). — På ön Tjörn i Bohuslän fann dr Ekhoff år 1881 åtta sådana verkstadsplatser, hvarjemte 3 å 4 dylika fynd omtalades på ön; några af de förra voro dock redan förut kända**).

Från östra delen af Vestmanland och sydöstra Dalarna har Statens Historiska Museum under de två sista åren erhållit ett betydligt antal fornsaker af sten — nästan alla af grönsten, mycket få af flinta. De äro uppsamlade af en kringvandrande uppköpare och visa, att dessa trakter icke varit så fattiga på föremål från stenåldern, som man förut antagit.

*) *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 4:e delen, sid. 179; jfr. sid. 191. Fyndet förvaras i godsegaren J. A. Blombergs samling på Skärshult.

**) Montelius, *Bohuslanska fornsaker från hednatiden*, sid. 2, och *Statens Historiska Museum*, 4:e upplagan, sid. 10.

Äfven från Angermanland har museet under de senare åren fått ett jernförelsevis stort antal fornsaker af sten, för hvilkas insamlande och insändande man hufvudsakligen har att tacka herr P. Edholm i Balsjö.

För ungefär tio år sedan kände man från Angermanland endast 5 fornsaker, som kunde hänföras till den »skandinaviska stenåldern», och 2 minnen från lapparnes stenålder, nämligen två spjutspetsar af skiffer. Sedan dess har Statens Historiska Museum från detta landskap erhållit följande stensaker: 1 vanlig yxa med skafthål, 5 mejslar och 1 flat slipsten (?) från Bjertra socken (St. M. 5373, 5417, 5421, 5875, 6120, 6231 och 6431); 1 vanlig yxa med skafthål från Hernön (St. M. 5656); 1 båtfor-

Fig. 1. Knif af skiffer. Kjal i Vihyggerå sn, Angermanland. 1.

mig hammare, 1 vanlig yxa med skafthål och 4 mejslar från Nora sn (St. M. 5330, 5331, 6010 och 6860); 1 vanlig yxa med skafthål och 1 ovanligt stor och lång mejsel eller yxa af skiffer, utan hål, från Nätra sn (St. M. 6860); 1 båtformig hammare, 4 yxor med skafthål, 1 hammare med iaknaad ränna rundtom, 7 mejslar, samt 1 knif af skiffer*) och 6 spjutspetsar af skiffer från Skogs sn (St. M. 5400, 5434, 5481, 5519, 5524, 5656, 5678, 5684, 6010, 6041, 6120, 6134, 6362, 6604 och 6860); 2 spjutspetsar af skiffer från Sånge sn (St. M. 6039); 2 yxor med skafthål,

*) Afbildad i *Manadsbladet* 1874, sid. 172, fig. 79.

den ena af ovanlig form, och 3 mejslar från Ullångers sn (St. M. 5547, 6010, 6296 och 6860); 1 slipad hålmejsel af flinta, 1 båtformig hammare och 1 knif af skiffer, afbildad fig. 1, från Vibygerå sn (St. M. 6561, 6604 och 6860).

På mindre än tio år har således museet från denna provins fått: 1 hålmejsel af flinta, 3 båtformiga hammare, 10 andra yxor med skafthål, 1 hammare med ränna rindtom, 20 mejslar, 1 slipsten samt 2 skifferknifvar och 8 spjntspetsar af skiffer, eller tillsammans icke mindre än 46 föremål*). Af dessa är endast ett af flinta, alla de öfriga äro af andra stenslag, hufvudsakligen grönsten och skiffer. De flesta mejslarna äro af skiffer, och många af dem äro håleggade: en i Ullångers sn funnen mejsel, som har egg i bada ändar, är håleggad i ena och nästan rätleggad i den andra ändan. Flintmejseln, några andra mejslar, de båtformiga hammarna och de flesta andra yxorna med hål likna alldeles dem, som hittas i södra Sverige, och kunna således betraktas såsom minnen från den »skandinaviska stenåldern», under det att nästan alla de andra sakerna med säkerhet kunna hänföras till lapparnes stenålder.

Äfven i andra delar af Norrland hafva under de sista åren åtskilliga intressanta fornsaker från stenåldern anträffats. Utom dem, som omtalas i tredje delen af *Antiqvarisk tidskrift* (sid. 182 och 409) och i *Månadsbladet* 1874 (sid. 147 o. följ.), har Statens Historiska Museum erhållit följande föremål.

Invid det ofvanför Torne belägna Svansteins bruk i Norrbottens län hittades, nära stranden af Kintasjärvi sjö, för några år sedan en stor stenmejsel, och ej långt från det ställe, der denna fanns, paträffades sedan på ungefär 2 fots djup under jordytan en större afskrädeshö, bestående af fiskfjäll och andra fisklemningar, samt nära denna hö och likaledes omkring 2 fot djupt en stor yxa utan hål af skiffer. Båda dessa stenverktyg, hvilka tydligen böra betraktas som minnen från lapparnes stenålder, äro af herr A. Müller på Svanstein skänkta till museet (nis 6053 och 6586).

*) Derjemte hafva under samma tid äfven andra samlingar riktats med stenålderssaker, funna dels i Ångermanland, dels i andra delar af Norrland. Se lektor Olssons här nedan införda beskrifning på några fynd från Jemtland och Ångermanland.

Från trakten af Skellefte i Vesterbotten har museet på de senare åren erhållit tre spjutspetsar och två hålmejslar af skiffer, samt en tjoek skiffermejsel, håleggad i ena och rätleggad i andra ändan, funna i Byske och Skellefte snar (St. M. 6257, 6633, 6857 och 6858). Men derjemte har museet från samma trakt mottagit ett betydligt antal flintverktyg och andra föremål, hvilka jemte de förut der gjorda fynden af samma slag visa, att den skandinaviska stenåldern trängt upp ända till denna nordliga bygd. Från det märkvärdiga fyndstället vid Bjurselet i Byske socken *) härstamma följande, vid olika tillfällen funna föremål: 14 hålmejslar, som nästan alla äro oslipade, 1 oslipad, tunn rätmejsel, 2 öfverdelar af oslipade mejslar, alla af flinta; 3 flintstycken, från hvilka större och smärre skärfvor äro slagna. 18 flintskärfvor, af hvilka 2 äro bitar af slipade verktyg; 1 något slipad yxa af en grå stenart, 1 tunn, grundt håleggad mejsel af grå skiffer, samt 1 bit af en skiffermejsel (St. M. 5458, 5900, 6032 och 6858). Dessutom har museet erhållit en slipad hålmejsel af flinta, funnen vid Djuvbors by i Skellefte socken, samt nedre delen af en vaeker båtförmig hammare från Dalkarlsleden i samma socken (St. M. 6061 och 6256). De flesta af dessa stensaker från Skellefetrakten äro skänkta till museet af häradshöfding Ekewall, komminister A. Eriesson, samt kommissionslandtmätarne W. O. Widestedt och L. Zethraens.

Det stora antalet vid Bjurselet funna flintsakerna, hvilka eljest äro så sällsynta i Norrland, har redan för länge sedan ådragit sig uppmärksamheten. Man känner tre här anträffade större samlingar af flintmejslar: den ena af 80, den andra af 25 och den tredje af 18 stycken; och dessutom har man vid Bjurselet funnit flere enstaka mejslar samt stora flintstycken och en mängd flintskärfvor. Då härtill läggas de flintmejslar och de tre båtförmiga hammare, som hittats på olika ställen i Skellefte socken, tvingas man, såsom det synes mig, att i allt detta se ett bevis för, att den skandinaviska stenåldern sträckt sig ända upp till Skellefte, om än naturligtvis kusten norr om Dal elfven endast varit mycket glest bebyggd. Att spridda nybyggen redan före stenålderns slut funnits i Norrland, det visas af

*) *Antiquarisk tidskrift*, 3 sid. 182—183, och *Månadsbladet* 1876, sid. 266—270.

de fynd, som der anträffats och som, då de läggas tillsammans, blifva för många för att kunna skrivas på tillfällighetens räkning; jag behöfver blott påminna om de nyss uppräknade fynden från Ångermanland.

Huru förhållandet är mellan de i Skelleftetrakten funna minnena från den skandinaviska stenåldern och från den lapska stenåldern, är en fråga, som ej ännu torde kunna med säkerhet besvaras. Vi få tills vidare nöja oss med att anteckna det förhållandet, att äfven saker af lapsk typ anträffats här.

Från Jemtland har Statens Historiska Museum erhållit en båtformig stenhammare, funnen i Råfsunds socken, vid ntloppet af Råfsundssjön (St. M. 5147).

Från Helsingland har museet fått: 1 vanlig yxa med skafthål, funnen vid Myskje i Söderala socken (St. M. 5045); nedre delen af en i skafthålet afslagen yxa af ovanlig form, från Röstabacke i Alfta socken (St. M. 5663); samt 1 yxa med skafthål, närmast lik *Sv. forns.* 39, från Hanebo Prestgård (St. M. 5768). En spjutspets af skiffer från Bollnäs socken samt det märkliga fyndet från Katrinebergs kapellförsamling äro redan i förra herättelsen omtalade *).

Från Gestrikland erhöll museet år 1881 en spjutspets af rödbrun kvarts, lik dem som hörde till det nyss nämnda Katrinebergsfyndet (n:o 6861).

Museet har icke på de sista tio åren erhållit några stenålderssaker från Herjedalen eller Medelpad. I förstnämnda landskap torde icke något fynd från denna tid vara anträffadt, och knapt något från de följande perioderna af hednatiden.

Till de förut från Sverige söder om Dalelven kända fynden af skifferspjutspetsar **) hafva under de två sista åren kommit:

Vid Slottsbroundet i Grums socken, Vermland, har man funnit en vacker sådan spjutspets under särdeles anmärkningsvärda förhållanden. I en här belägen grusås anträffades under arbetena med Bergslagernas jernväg en mängd gropar, täkta af en flat sten och fyllda med kol, brända benbitar och aska, samt vanligen innehållande ett groft lerkärl. Skifferspjutspetsen låg i en sådan grop, inbäddad i det lerkärllet omgifvande kolet.

*) *Sv. Fornm.fören:s tidskrift*, 4:e bandet, sid. 163.

**) *Månadsbl.* 1874, s. 166—171; *Sv. Fornm.fören:s tidskr.*, 4 s. 162.

Tyvärren har man ej funnit några andra fornsaker, som kunde gifva oss upplysning om dessa »brandpletters» ålder*).

Ett på ön Tjörn i Bohuslän funnet stycke af en skifferspjutspets förvaras i folkhögskolan på Tjörn, enligt meddelande af dr Ekhoff; och en hel sådan spjutspets hittades år 1874 vid nyodling på Skänla egor å Hisingen (tillhör tullkontrollör L. H. Andersson, Mon). — En afbruten skifferspjutspets är funnen vid Abbantorp i Högserums sn på Öland (dr Nordemans saml. i Skeninge). — Med den betydande samling af fornsaker, som förut tillhört brukspatron Trägårdh och år 1881 inköptes af Statens Hist. Museum (n:o 6819), följde en hel spjutspets af skiffer. Tyvärren saknas om denna spjutspets, liksom om de flesta andra till samlingen hörande föremål, uppgift om fyndorten; man vet endast, att de flesta sakerna äro funna i Kalmar län.

Bland de graffynd från **bronsåldern**, som under de två sista åren anträffats eller blifvit kända, torde följande förtjena att omnämnas.

Att lektor Ahlén nti södra ändan af en stenåldersgraf i Nosaby socken, östra Skåne, år 1881 fann en bronsdolk, är redan omtaladt.

A n:o 28 Stora Köpinge i Köpinge socken nära Ystad undersökte jag år 1880 en större grafhög från bronsåldern. Midt på högens botten lågo fyra stenrösen helt nära hvarandra. Hvar och ett af dem innehöll en af kullerstenar bildad smal kista, som visade sig hafva omslutit en träkista, af hvilken fullt tydliga lemmingar kunde iakttagas. Ännu bevarade stycken af träet visa, att dessa kistor varit bildade af klufna och urholkade ekstammar. Tre af dem hade inneslutit obrända lik, i den fjärde fanns en mängd brända och rensköljda ben. Dessutom lago vid kanten af det ena röset lemmingarna af ännu en träkista, som ej varit omgifven af sten; den innehöll ben af ett obrändt lik. Nära högens kant, på samma djup som de förut omnämnda stenrösen, lågo ytterligare två sådana rösen, det ena nära södra och det andra nära östra kanten af högen. Det förra betäckte en mängd brända ben; under det senare kunde intet spåras.

*) Wilh. Berg i *Manadsbladet*, 1880, sid 72

I högen hade således åtminstone sex döda jordats, af hvilka två blifvit brända och de öfriga begravts obrända. Af de senare hade tre varit fullvuxna, men den fjärde ett barn. Den vid högens midt stående kistan med brända ben var af manslängd, ehuru så stort utrymme naturligtvis ej varit nödvändigt för förvarandet af de brända benen. I denna kista låg vid ena sidan en bronsdolk med hornfäste, af hvilket nedre delen var bevarad; midt emot dolken, vid kistans andra sida, låg ett bronsspänne, närmast likt *Sv. forns.* 120, och dessutom upptogs ur grafven en bronsknapp. Bredvid både dolken, spännet och knappen lågo små, men ganska väl bibehållna bitar af ett ylletyg, som tvifvelsutan en gång betäckt hela benhopan, men som endast i närheten af bronzen kunnat bevaras. I jorden ofvanför stenrösen hittades en liten bronsprydnad, närmast lik fig. 5 å pl. 39 i Madsens *Bronzealdern, Suiter*, samt hälften af en stenxya, som redan i forntiden blifvit afslagen i skafthålet. Fyndet förvaras i Statens Hist. Museum (n:o 6636).

De i denna hög funna lemningarna af träkistor, — äfvensom de likartade fynd från nordvestra Skåne och södra Halland, hvilka i det följande omtalas, — torde förtjena att särskildt beaktas, emedan de visa, att ett sådant begravningssätt icke varit så sällsynt i Sverige under bronsåldern, som man hittills antagit. Det är också sannolikt, att nti mången graf, om hvilken det hetat, att den inneslutit ett af ett stenröse betäckt skelett, detta i själfva verket legat i en träkista, ehuru så obetydliga spår af henne funnits kvar, att de undgått uppmärksamheten. Särdeles gynnsamma omständigheter fördras nämligen, för att trä under årtusenden skall kunna bibehålla sig.

Man har emellertid redan förnt på spridda ställen i Sverige, såsom i nordöstra Skåne, södra Halland, Vestergötland och Östergötland*), påträffat lemningar af dylika träkistor från brons-

*) Nilsson, *Bronsåldern*, 2:a uppl., sid. 73 not (Villands härad, Skåne; ekkista); *Hallands Fornm.-fören:s årsskrift*, sid. 102 (Dömmestorp i södra Halland; mindre björkkista med brända ben); *Sv. Fornm.-fören:s tidskrift*, 4:e bandet, sid. 165 (Marks härad, Vestergötland; ekkista med obrändt lik, *under botten af en bäck*); *Östergötlands Fornm.-fören:s tidskrift*, sid. 4 (Slaka s:n, Östergötland; ekkista med skelett).

åldern. vanligen af ek. I vestra Danmark äro sadana ekkistor i ganska stort antal funna, hvilka nästan oskadade bevarats ända till var tid*), emedan de högar, i hvilka de stått, bildats af blålera eller andra jordarter, som i hög grad ega förmågan att skydda trä från förruttelse, hvarjemte eken mer än de flesta andra träslag kan trotsa tiden. Äfven i Meklenburg och England äro grafkistor af ek från bronsåldern funna**.

Vid Kabusa i Köpinge socken har man i en förstörd hög, under en hop kullersten, funnit den bronsdosa, med loek af brons, som är afbildad fig. 2***), ett spänne likt fig. 121 och en knif lik fig. 114 i *Sv. forns.*, samt 2 spiralreflade armringar och en »tntulus», allt af brons (St. M. 6637).

Fig. 2. Bronsdosa. Kabusa i Köpinge sn, Skåne. †.

Strax söder om Ramlösa helsobrunn, i Rans socken, lag en samling högar, hvilka i mannaminne varit minst 10, churu endast sex temligen oskadade återstodo. Dessa sex högar hafva åren 1879 och 1881 undersökts af docenten Söderberg †). De

*) Madsen, *Bronzealderen, Samlede Fund*, pl. 3—10; Worsaae, *Om Slesvigs eller Sønderjyllands Oldtidsminder*, sid. 31 o. följ.

**) *Meklenburg. Jahrbücher*, 5 sid. 31; *Nordisk Tidskrift för Oldkyndighet*, 3 sid. 279 (vid Gristhorpe i Yorkshire, England).

***) Förut var blott en sådan bronsdosa känd från Sverige. Den är funnen i Simris sn, Skåne, och förvaras i Statens Hist. Mus. (n:o 5990); dess botten är afbildad i *Månadsbladet* 1881, sid. 24 fig. 43. Botten på dosan från Kabusa är prydd på liknande sätt, men endast med en stor, fördjupad, fordom med harts fylld, stjernformig figur, som är åttauddig.

†) Redogörelsen för dessa intressanta undersökningar är benäget meddelad af dr Söderberg.

hafva alla visat sig tillhöra bronsaldern, och bestodo alla af ett stenröse, betäckt med ett tjockt lager sandmylla af samma slag som den närmast omgifvande marken. Tre högar innehöllo vid eller nära midten grafvar med skelett, en graf i hvarje hög, samt längre upp flere grafvar med brända ben. Två af de förstnämnda grafvarna utgjordes af stenkistor: den ena, bygd af sandstenshällar, låg i VXV.—OSO. och var 8,4 fot lång med 2,3 fots bredd; den andra, med väggar af kullerstenar och täckt med ett dubbelt lag af flata stenar, låg i NV.—SO. och var 7,3 fot lång med 2,2—1,6 fots bredd. Den tredje grafven med skelett var en träkista, nu nästan förmultnad, af omkr. 9 fots längd; träet syntes hafva varit furu.

Den förstnämnda grafven hade tydligen i forntiden blifvit delvis förstörd, ty takstenarna och några väggstenar voro borttagna, hvarjemte benen lägo utan ordning i kistan och ej på långt när utgjorde ett fullständigt skelett. Deremot träffades utanför kistan på flere ställen i högen skelettdelar, hvilka vanligen lägo under en flisa af samma slags sandsten som den, hvaraf kistan var bygd. Ur kistan upptogos ett bronsspänne, närmast likt *Sr. forns.* 121, men mycket smalare (endast 0,4 tum bredt), en liten i spiral lagd guldtän samt en genomborrad djurtand. Den andra stenkistan innehöll utom obetydliga spår af skelettet, hvars hufvud låg i SO., intet annat anmärkningsvärdt än några lemmingar af ylletyg och af tjock linnetråd (?). I träkistan läg skelettet med hufvudet i öster; vid dess sida fanns endast en liten harts-kaka, 3 tum i diameter, med ett hål nära kanten.

I den första högen träffades 4 grafvar med brända ben, i den andra 6 och i den tredje ej mindre än 9. I några fall lägo benen i stenkistor, 1—4,3 fot långa, i andra voro de betäckta med kullerstenar, i andra åter voro de nedlagda i lerkärl; uti en graf hade benen legat i ett *träkärl*, hvilket naturligtvis var förmultadt, men det harts, hvarmed kärlets springor varit tätade, fanns kvar*). En af stenkistorna, som låg i Ö.—V. och var 4,3

*) Äfven i en här nedan omtalad grafhög från bronsaldern vid Eldsberga i Halland har nyligen harts-tätningen till ett träkärl påträffats. Om dylika fynd från den äldre järnaldern, se Rygh i *Årsberetning af Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring*, 1874, sid. 183—187.

fot lång, men knapt 1 fot bred, hade omslutit en träkista, lika lång som stenkistan. I denna träkista voro nedlagda brända ben samt 2 knifvar, en syl, en tång och en nål af brons. Jemte de brända benen träffades i några af de andra grafvarna intet, i andra en knif, en syl, en tång, en knapp eller något dylikt af brons; i en liten stenkista låg öfver benen en tunn hartsskifva. Helt nära en af grafvarna med brända ben lågo i högen en dolk-klinga och några småsaker af brons, de senare inneslutna i en skinnpung; de lågo bland några förmultnade trälemningar, men utan att ben eller något annat teeken till en graf voro synliga.

De tre andra högarna vid Ramlösa innehöllo endast grafvar med brända ben: i en hög 3 sådana grafvar, i en annan 6 och i den tredje 9; den sistnämnda högen var den minsta af alla. Benen voro än nedlagda i ett vanligen af kringsatta stenar skyddadt lerkärl, än omslötos de endast af några stenflisor. I dessa grafvar lågo åtskilliga knifvar, sylar, tänger, knappar, en dolk-klinga m. m. af brons; bland knifvarna bör en särskildt omtalas, som är pryddligt arbetad och närmast lik *St. forns.* 188. I ett lerkärl funnos bland benen 6 små perlor af bernsten, ett ämne, om hvilket dr Söderberg med rätta anmärker, att det är sällsynt i fynd från denna tid. I en annan graf låg bland benen ett mycket litet, knapt 2 tum högt lerkärl.

I en af högarna — den hvars röse täckte den stora kistan af kullerstenar med obrändt lik — visade sig den öfver röset liggande sandmassan, som utgjorde den största delen af högen, bestå af två olika lager, skilda af en mörk rand; det öfre lagret var omkring 6 fot tjockt. Förmodligen har en mindre hög varit uppkastad öfver den ursprungliga grafven, och senare har högen blifvit påökad; den mörka strimman mellan det gamla och det nya sandlagret har då uppstått af den vegetation, som täckte den mindre högen. Nära högens midt dels låg en större sten i jemnhöjd med den mörka randen, dels stod en hög och smal sten, hvars topp var synlig å högens nuvarande yta. Den förra stenen, hvilken måhända liksom den senare en gång varit rest på den mindre högen, var 6,5 fot lång, 4 fot bred, men knapt 2 fot tjock; den senare stenen var 7,4 fot hög. — I denna hög hittades nära kanten en vacker stenhammare.

I två högar träffades stycken af sådana urholkade stenar, som varit brukade att krossa säd i. Vi se af det följande, att

äfvén i Eldsberga-högen två sådana primitiva qvarnar påträffades. Dessa fynd äro, trots sin skenbara obetydlighet, af särdeles stort intresse, emedan de gifva oss ytterligare bevis för, att åkerbruket icke var okänt i Sverige under bronsåldern.

Å Eldsberga Prestgårds egor i Halland, nära Halmstad, undersökte jag år 1881 en större grafhög, hvilken visade sig hafva tillkommit åtminstone vid två olika tider. Ursprungligen fanns här endast en stenåldersgraf, en gånggrift, omgifven af en låg upphöjning, hvars yta var belagd med ett lag kullerstenar, och som endast nådde upp till underkanten af gånggriftens takstenar. Under bronsålderns äldre del ställes sedan på denna hög bredvid grafkammarens takstenar två grafkistor af klufna och urholkade ekstammar, öfver hvilka ett stort stenröse uppkastades, som täcktes af ett tjockt lager jord. I detta jordlager nedsattes vid olika tider under en senare del af bronsåldern 3 grafvar med brända ben.

Gånggriftens kammare, täckt med stora, på undersidan släta stenblock, är invändigt 13 fot lång och 4,5 fot bred; gången har nästan samma längd, men endast 2,5 fots bredd. De obrända lik, som utan tvifvel en gång nedlagts i denna graf, hade helt och hållet förtärts. I kammaren hittades nu endast en spjutspets och ett »halfmånformigt» verktyg m. m. af flinta, en stenhammare med ofullbordadt skafthål och hälften af en dylik hammare, som varit färdig, men redan före nedläggandet i grafven afslagits vid hålet, samt spridda bitar af två grofva lerkärl. I gången låg en bernstensperla. Hvarken i kammaren eller i gången träffades spår af metall. Under stenläggningen på den gånggriften omgifvande upphöjningen hittades en väl slipad hålmejsel af flinta och en ovanligt vacker båtformig stenhammare.

Den ena ekkistan hade innehållit liket af en man, som varit klädd i ylletyg; vid venstra sidan låg hans svärd, af brons, i en slida af läder. Omkring allt detta var en ox- eller kohud svept, och för att än bättre skydda kistan omgafs den med några hvarf björknäfver. Trycket af de ofvanpå liggande massorna af sten och jord hade under tidernas längd, och sedan eken förlorat sin motståndskraft, sammanpressat hvad som fanns kvar af kistan och dess innehåll till en tjocklek af knapt 2 tum. Af liket fanns nu intet kvar, men af näfvern, kistan och ylletyget äro ganska stora stycken bevarade, äfvensom större delen af det 2,5 fot långa

svärdet och dess slida; af den hud, i hvilken den döde varit svept, äro hären märkvärdigt väl bibehallna.

I den andra ekkistan hade troligen en qvinna blifvit begravven, om vi få döma af en der anträffad, med vackra spiraler prydd, rund bronsplåt af ett slag, som man några ganger funnit i qvinnografrar*). Den var krossad mellan stenarna, men man kunde dock lätt se, att den varit af samma slag som *Sv. forns*. 111, ehuru betydligt mindre.

Af de tre grafvar med brända ben, som påträffades nära ytan af Eldsberga-högen, bestod den ena af en liten hop kullerstenar, bland hvilka benen och en liten tång af brons lägo, utan att spår af något kärl af lera eller annat ämne syntes. Den andra var ett lerkärl, som jemte benen innehöll en bronsknapp. Den tredje var en liten, af flata stenar omsorgsfullt bildad kista, som omslöt en *träask*, i hvilken benen och en bronsnål af ovanlig form legat. Denna ask var väl nu helt och hållet förtärd, men dess form och storlek visas af det harts, hvarmed fogarna varit tätade, och hvari tydliga aftryck af träets ojämnheter ses; asken hade varit nästan rund, och dess sidor bildats af en tunn, sammanböjd träskilva, hvilkens ändar legat på hvarandra och varit hopsydd med en fin vidja**).

Två af stenarna i det stora röset befunnos vara sådana på öfre sidan urholkade stenar, som i äldsta tid användts till qvarnar, och som i beskrifningen af högarna vid Ramlösa redan äro omtalade. Dessa qvarnar förvaras nu, jemte det öfriga fyndet, i Statens Historiska Museum.

År 1881 erhöll detta museum äfven ett annat märkligt, af kapten Lagergren anträffadt grafvynd från bronsåldern. På Söndrums utmark i Söndrums socken, nära Halmstad, ligga ej långt från hafsstranden flere mer eller mindre jordblandade stenrösen, dels på en höjd, dels nedanför denna, närmare stranden. I ett af dessa stenrösen, som höll 45 fot i genomskärning och var mycket jordblandadt, fann kapten Lagergren för några år sedan 4 stenkistor, bildade af flata, på kant ställda stenar. En af dessa kistor var 6 fot lång och 1,5 fot bred, samt täckt med tre stenar;

*) Se t. ex. Madsen, *Bronzealderen, Samlede Fund*, pl. 10 fig. 17.

***) Den hade således varit lik de s. k. dalkarlsaskarna. Jfr Madsen, *Bronzealderen, Samlede Fund*, pl. 5 och 7.

dess riktning var N.--S. Under den fina jord, som fylde denna graf, träffades midt på den stensatta bottnen kol och »brända» ben; vid norra ändan låg ett stort diademliknande brons-halssmycke af ungefär samma form som *Sv. forns.* 123, men med tätta, långsgående, upphöjda ränder*); i denna kista lär man äfven hafva funnit bitar af en smal såg och af en tång, båda af brons. De tre andra kistorna voro smärre. I en af dem lågo två brons-armringar. Ur en annan, som var 4 fot lång och 1 fot bred, upptogs den bronsprydnad, som är afbildad fig. 3; under den samma syntes lemningar af näfver. Den tredje innehöll intet annat än ben. Alla grafvarna skola hafva innehållit brända ben; bland de till vara tagna benen äro dock några obrända.

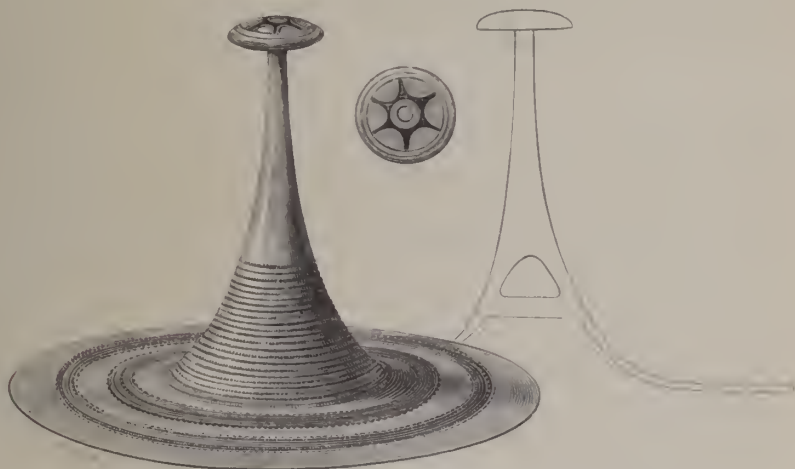

Fig. 3. Bronsprydnad. Söndrum i Söndrums s.n, Halland. $\frac{1}{2}$.

Då den återstående delen af detta röse år 1881 undersöktes af kapten Lagergren och mig, träffade vi dernti ytterligare två stenkistor, bildade på samma sätt som de nyssnämnda. Röset hade således, oaktadt det icke var särdeles stort, innehållit 6 stenkistor, ställda på olika höjd och i olika riktning. Af de två sist funna stod den ena på rösets botten, i riktning VNV.—

*) Det liknar således närmast fig. 44 å pl. 4 i Nilssons *Bronsåldern*, 2:a uppl.

OSO., och var 10 fot lång, men genom en på kant stäld sten delad i två nästan lika stora rum; bredden var 1,7 fot. Öfver hela kistans botten låg ett lager af brända ben, hvilket sträckte sig en fot utom den östra ändan, som var öppen; den vestra ändan tillslöts af en häll. Den andra kistan, som låg i riktning NO.—SV., var endast 4 fot lång, med 1,1—1,5 fots bredd, och innehöll brända ben, hvilka såsom de andra här funna, och såsom i bronsåldersgrafvar är vanligt, blifvit rensköljda, innan de nedlades. Hvarken denna eller den andra år 1881 funna grafven innehöll några fornsaker.

Nära detta röse ligga några andra, likaledes starkt jordblandade. I ett af dem, hvilket håller 25 fot i genomskärning och 4 fot i höjd, ses en för längre tid sedan plundrad grafkista, bildad af kantresta gråstenshällar. Dess riktning är NV.—SO. och längd 11 fot. Bredden vid den nordvestra, slutna ändan är nära 3 fot; den sydöstra ändan är smalare och öppen. Der bredvid ligger ett dylikt röse af samma storlek och med en likaledes plundrad stenkista i samma riktning och af samma mått; äfven dennas sydöstra ända är öppen. Antingen förskrifva sig dessa båda grafvar från stenålderns senare tid eller från början af bronsåldern. Att rösena vid Söndrum innebålla så många, af vackra flata stenar bildade kistor, beror väl derpå, att man här har lätt tillgång till en sten, som utan svårighet låter klyfva sig, och som därför nu bearbetas af ett bolag, hvars stenbrott ligga helt nära de här omtalade fornlemningarna.

Utom de nu nämnda grafvynden från bronsåldern har man anträffat många sådana i Halland under de senare åren, sedan den beskrifning öfver alla då kända förkristna fornsaker från detta landskap utarbetades, som för ungefär tio år sedan infördes i *Hallands Fornminnes-förenings årskrift*. De flesta fynden af detta slag förvaras nu i Statens Historiska Museum och i kapten Lagergrens samling. I södra delen af Halland, liksom i Skåne, finnes ännu en stor mängd mer eller mindre oskadade grafhögar, många af betydlig storlek. Emedan man så ofta i dem funnit grafvar från bronsåldern, — vi erinra blott om de här ofvan omtalade samt om de 18 högar vid Dömmestorp i södra Halland, hvilka på ryttmästaren v. Möllers bekostnad blifvit af kandidat Vilhelm Boye med synnerlig omsorg under-

sökta *), — men intet fynd gjorts, som kan sägas tala för att de tillkommit under jernåldern, torde vi kunna utan tvekan hänföra dem till bronsåldern. Deras talrikhet och innehållet af de i dem upptäckta grafvarna vitna om, att södra Halland, i likhet med Skåne, varit ganska väl befolkadt under bronsåldern, samt att denna period här måste hafva räckt lång tid.

I Småland har komminister Palmgren funnit en förnt okänd graf från bronsåldern vid Draftinge i Ås socken, Vestbo härad. En här belägen stor hög, kallad Bullershög, höll 80 fot i genomskärning och 14 fot i höjd. På södra sidan utgingo, med 9 fots afstånd från hvarandra, två aflångt fyrkantiga utsprång, bildade af jord och mätande 15 fot i längd med 10 fots bredd; de befunnos innehålla brända ben, glasperlor, jernbitar, bronsprydnader m. fl. saker från jernåldern **). Högen var på alla sidor omgifven af smärre grafhögar, hvilka visat sig tillhöra den yngre jernåldern.

Midten af Bullershög utgjordes af ett stort stenröse med branta sidor, betäckt med ett tjockt lager af jord. Under röset, nära dess midt, ligo ett kort svärd, en liten tång och en tutulus af brons, samt en spjutspets och fyra smärre bitar af flinta. Vid dolkens öfversta del syntes obetydliga lemningar af trä(?) och af skinn. Spår af ben eller kol träffades deremot icke, hvilket antyder, att liket blifvit jordadt obrändt och sedan helt och hållet förtärts. I högens norra kant, vid foten, påträffades en kolbädd, innehållande brända benbitar, men inga fornsaker. Omkring 6 fot under högens topp, och ungefär en fot ofvanför stenrössets, låg en askbädd, svart, men utan kol, sträckande sig från högens midt, der den var ett par tum tjock, nästan ut till östra kanten och förtunnande sig, ju längre den närmade sig mot öster. Denna bädd innehöll en mängd brända ben jemte en knif, två hakar, ett par spikar m. m. af jern, samt tre små flintbitar. Fyndet förvaras i Statens Hist. Mnsenn under n:o 6746 b. Högen innehöll således nederst vid midten en graf från bronsåldern, och derofvan en graf från jernåldern. Den stora utsträckningen af asklagret från jernåldern gör det mer än troligt, att högen ursprungligen ej varit så stor som nu, utan under sistnämnda

*) Boye i *Hallands Fornminnes-förenings årskrift*, sid. 75—118.

***) Om de i dessa utsprång gjorda fynden se Palmgrens berättelse i *Sv. Fornm.förs tidskr.*, 4:e bandet, sid. 248.

tid blifvit påökad. De, hvilka ännu bestrida, att den förra perioden funnits och efterföljts af jernåldern, borde redan af detta och de liknande fynd, som amorstädes anträffats, öfvertygas om oriktigheten af sin åsigt.

Äfven vid Drafö i samma Ås socken har man i en stor, ensam liggande grafhög, kallad Räfvakullen, funnit ett kort bronssvärd, som enligt uppgift låg under flata stenar. Berättelsen om detta fynd är meddelad af komminister Palugren, i hvilken samling följande, i det på minnen af detta slag fattiga Vestbo härad funna fornsaker från bronsåldern förvaras: en skafteelt lik fig. 117 i *Sv. forns.* från Vilstads s:n, en dylik skafteelt från Bolmens strand i Dannäs s:n, en håleelt från Torskinge s:n lik fig. 146 i *Sv. forns.* och en håleelt lik fig. 147 i samma arbete.

I Mönsterås socken af Kalmar län, der godsegaren C. J. Ekerot år 1879 undersökte 6 stenrösen å Fälle egor *) och i ett af dem fann en diademliknande halsprydnad af brons, har han åren 1880 och 1881 undersökt åtta rösen, belägna å Herrstorp, Habbestorp och Fälle egor. I ett röse vid Herrstorp fann han en 8 fot lång stenkista och i denna bitar af ett eller två bronsarmband m. m. I ett röse vid Habbestorp, å Johan Perssons egor, fann han år 1880 en 9,5 fot lång stenkista, och vid fortsatt undersökning hittade han år 1881 på botten af denna kista en afbruten bronskrok af samma form som *Sv. forns.* 106, men prydd med sex spiraler **), samt en tjock, i kanterna knäckad flintspån och en liten bit harts. Omedelbart utanför kistan låg ett stycke slagg. Den i detta röse funna kroken, den diademliknande prydnaden från röset vid Fälle och armbanden från det vid Herrstorp, hvilka saker nu förvaras i Statens Hist. Museum, visa, att alla tre grafvarna förskrifva sig från den äldre bronsåldern. — De öfriga år 1881 undersökta rösena innehöllo intet anmärkningsvärdt.

Bland de många ej i grafvar funna fornsaker från bronsåldern, om hvilka man under de två sistförflutna åren erhållit kännedom, kunna här endast följande omtalas.

*) Beskrifning å dessa rösen, äfvensom å de två här omtalade rösena vid Herrstorp och Habbestorp, är meddelad i *Sv. Fornm. forns. tidskr.*, 4:e delen, sid. 263—265.

***) Således närmast lik den, som är afbildad å sid. 132 i Nilssons *Bronsåldern*, 2:a uppl.

Genom rektor Bruzelii bemedling erhöU Statens Historiska Museum år 1880 af Ystads Museum en skafteelt med stora flikar (s. k. »skafteflappar»), som varit böjda om skaftet; den är funnen i Hammenhög:s s:n, Ingelstads l:hd, Skåne (St. M. 6680). En dylik elt, funnen vid Carlsborgs herregård i Skåne, lemnades till museet samma år af dr Wittlock (St. M. 6677). Skafteelter af denna typ — Madsen, *Bronzealderen, Suiter*, pl. 22 fig. 15, 16 — äro sällsynta i Sverige. För ett par år sedan kände man blott en, den nyssnämnda från Carlsborg; nu äro utom denne och den från Hammenhög följande kända: 3 från Gladsax nära Simrishamn *), 2 från Fredshög i Skytts l:hd, Skåne **), samt 1 från Köpings s:n på Öland, afbildad i *Sv. Fornm. för:s tidskr.*, 4:e bandet, sid. 271. Således känner man nu 7 från Skåne och 1 från Öland. Dessutom fick Statens Historiska Museum år 1881 en dylik elt genom inköp af den förnt omtalade Trägårdhska samlingen; fyndorten är ej känd, men sannolikt Kalmar län eller Skåne (St. M. 6819). I Danmark äro några skafteelter af denna typ funna, och i norra Tyskland äro dylika elter vanliga.

År 1880 erhöU museet äfven ett bronsvärd af främmande typ, nämligen ett svärd med fäste af brons, likt *Sv. forn.* 158 (eller snarare fig. 62 å sid. 376 i 3:e delen af *Antiqv. tidskr. f. Sverige*); det hade för omkr. 20 år sedan hittats vid grundgräfning till en byggnad i Köpings s:n, Gärd:s l:hd, Skåne (St. M. 6497). Sedermera har museet för-

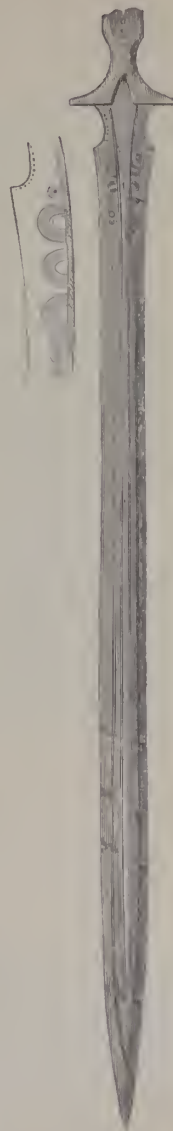

Fig. 4. Bronsvärd. Ostads s:n, Västergötland. $\frac{1}{3}$.

*) *Sv. Fornm. för:s tidskr.*, 4 sid. 168.

**) Till detta fynd, beskrifvet af Bruzelius, *Sv. forn.* 1 sid. 45, höra enligt meddelande af dr Söderberg bitar af två elter af denna typ.

värfvat ett liknande svärd, som förut tillhört veterinärläkaren A. Sahlstrands samling i Alingsås; det är afbildadt fig. 4 och funnet i kanten af en mosse under Östads Barnhus i Östads s:n, Ale h:d, Vester-götland. Endast tre svärd af denna typ äro för öfrigt kända från Sverige: 2 hörande till fyndet vid Rud, i By s:n, på Vermlandsnäs*), och 1 från Hannas s:n i Ingelstads h:d, Skåne, afbildadt fig. 160 i *Sv. forns.* I mellersta Europa äro dylika svärd deremot vanliga**).

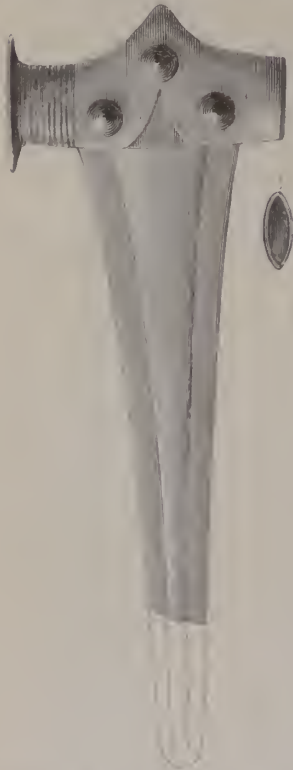

Fig. 5. Bronsvapen. Klagstorps s:n, Skåne. $\frac{1}{3}$.

Genom lektor Eurenii bemedling har Statens Hist. Museum från Malmö Museum erhållit det bronsvapen, som är afbildadt fig. 5; det är funnet 3 fot djupt vid dikning i Klagstorps s:n, Oxie h:d, Skåne. Från Sverige känner man för öfrigt blott ett vapen af samma slag: det som är afbildadt fig. 131 i *Sv. forns.* och funnet nära Arup i Ifvetofta s:n, Skåne; äfven detta förvaras nu i Statens Hist. Museum, der det jemte professor Angelins öfriga fornsakssamling är deponerad. I norra Tyskland äro flere dylika s. k. »svärdstafvar» funna***).

En bronsarmring af ovanlig form (fig. 6) förvärfvades år 1881 af Uppsala Museum; den är funnen vid Ramsjö i Vestra Karups s:n, Skåne, och har förut tillhört dr. G. Brunii samling i Lands-

*) *Ant. tidskr. f. Sv.*, 3 sid. 374—379.

**) *Compte-rendu du Congrès de Stockholm 1874*, sid. 904—906.

***) Lindenschmit, *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, III: 6, pl. 1; Sophus Müller i *Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie 1877*, nr 3 och 4, sid. 31. — I *Månadsbladet 1880*, sid. 150—151, har jag sökt visa, att dessa svärdstafvar icke, som jag förut antagit, tillhöra den senare delen af vår bronsålder, utan början af denna period.

krona. En betydlig del af denna samling såldes nämnda år på två auktioner i Stockholm. Statens Hist. Museum inköpte dervid flere, hufvudsakligen i Skåne funna bronsaker af ovanligare former, bland hvilka särskildt märkas ett par skaftcelter från den äldre bronsålderns blomstringstid, en hälcelt af sällsynt typ m. m.

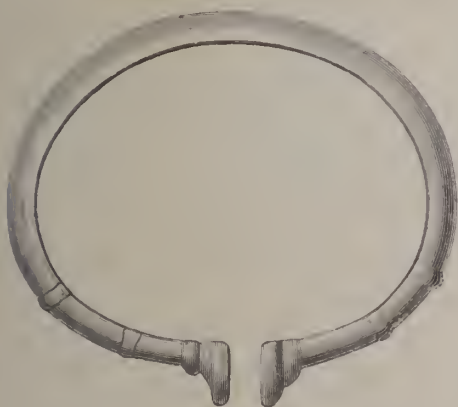

Fig. 6. Bronsarmring. Ramsjö i V. Karups sn, Skåne. $\frac{1}{1}$.

Fig. 7. Ena hälften af en gjutform af sten för hälcetter. Flädje i Alshögs sn, Halland. $\frac{2}{3}$.

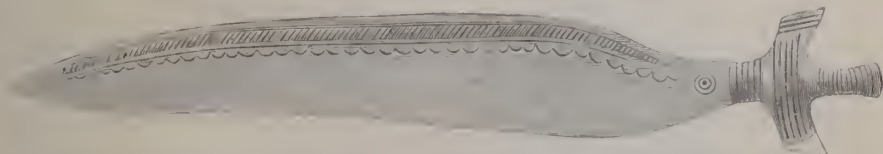

Fig. 8. Bronsknif. Trakten af Laholm, Halland. $\frac{1}{1}$.

Kapten Lagergren afstod år 1881 till Statens Hist. Museum en vid Flädje i Alshögs sn, Halland, nära Falkenberg, funnen gjutform af sten för bronshälcetter, hvilka haft två öglor, något

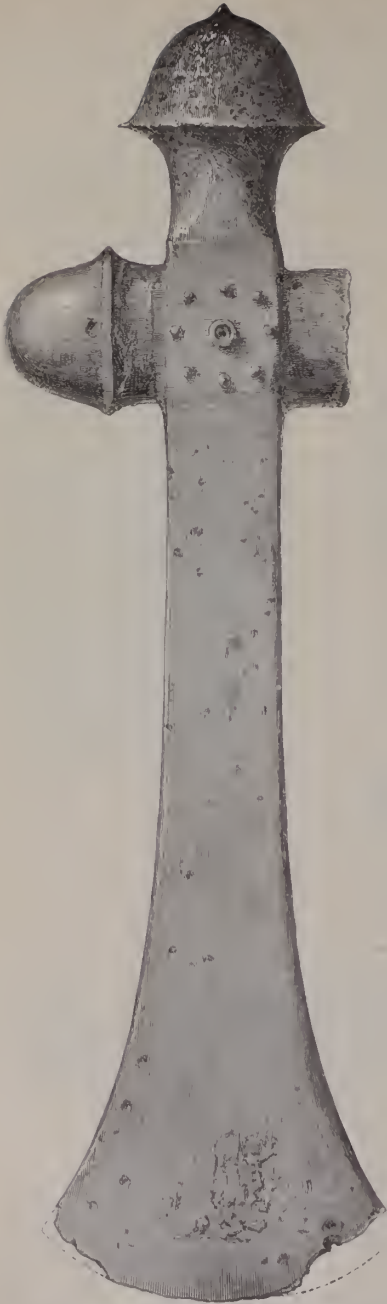

Fig. 9. Massiv bronsyxan. Tågarp i Vinbergs
s:n, Halland. $\frac{1}{2}$.

mycket sällsynt i Sverige*). Båda hälfterna af denna gjutform finnas; den ena är afbildad fig. 7.

Från Halland har museet år 1881 äfven fått, dels en i Laholmstrakten funnen bronsknif af ovanlig form, afbildad fig. 8 (St. M. 6805); dels en stor, massiv bronsyxan (St. M. 6928), afbildad fig. 9 och funnen vid dikegräfvning å Tågarp i Vinbergs s:n, nära Falkenberg, således i ungefär samma trakt som den stora, vid Lundby i Slöinge s:n hittade bronsyxan af mycket liknande form, fig. 99 i *Sv. forns.*; dels två glasögonformiga spännen, funna 1881 vid Gamla Köpstad i Träslöfs s:n nära Varberg »under en större sten, som fylde den vinkel, hvilken två andra dylika stenar bildade mot hvarandra» (St. M. 6781). Samma år fick museet tre andra glasögonformiga spännen, två funna i Skeby s:n, Kinnefjerdings l:d, Vester-götland (St. M. 6753), och det tredje troligen i Kal-

*) I Statens Hist. Museum förvaras blott *en* sådan hålcelt med två öglor; den är funnen vid Nygårds i Buttle s:n på Gotland (St. M. 2668).

mar län eller Skåne (med f. d. Trägårdhska samlingen; St. M. 6819).

Från en senare del af bronsaldern förskrifva sig två andra halländska fynd. Det ena bestod af tre bronshalsringar, funna under draineringsarbete på 3 fots djup i kanten af en stenhop vid Clastorp i Eldsberga sn, nära Halmstad; ringarna prydas

Fig. 10. Bronsnål, afbruten. Vallby i Veddige sn, Halland. $\frac{1}{2}$.

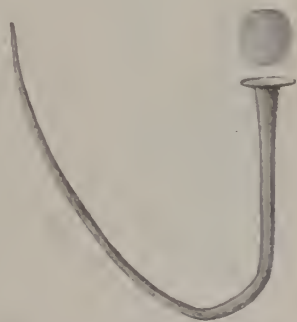

Fig. 11. Bronsnål. Vallby i Veddige sn, Halland. $\frac{1}{2}$.

på öfversidan med grupper af inristade streck i olika riktningar, hvarigenom man tydligen velat efterbilda sådana ringar som *Sv. forns.* 229*). En af ringarna skänktes år 1881 af friherre D. E. Stiernerona till Statens Hist. Museum (n:o 6868); en annan förvaras i kapten Lagergrens samling och den tredje i herr A. Wallbergs samling på Slottsmöllan vid Halmstad. — Det andra fyndet anträffades vid gräfning å utmarken till n:o 9 Vallby i Veddige sn, Viske län, och utgjordes af de två bronsnålar, som ses fig. 10 och 11, samt några små bitar tunn brons utan sirater (St. M. 6523). Den ena spiralen å nålen fig. 10 hade i forntiden blifvit afbruten och lagats genom pånitande af en plåt, hvilken måhända varit af jern, emedan jernrost ses på hela ytan mellan de tre halen, och i synnerhet vid ett af dem. Detta antyder, att nålen tillhör en mycket sen del af bronsaldern, hvilket äfven visas af andra omständigheter. I museet förvaras blott en annan

*) Jfr *Manadsbladet* 1880, sid. 104 och 105.

bronsnål af liknande typ, men dylika nålar äro funna på Bornholm och i andra delar af Danmark, samt i stort antal uti Tyskland *).

Fig. 12. Bronsöldk.
Bleking. 12.

Med kammarjunkaren Th. Carlheim-Gyllenskölds samling, som år 1881 inköptes för Statens llist. Museum (n:o 6815), erhöles bland annat **) öfre delen af en bronsdolk, funnen i Bleking och afbildad fig. 12; fästets form är mycket ovanlig, ytan grof och gropig.

Två större fynd från den yngre bronsåldern äro på de sista åren anträffade i norra delen af Kalmar län. Vid Rangelsbo i Locknevi sn, Södra Tjust, hittades i ett stenröse, under odling, ett hängkärl, närmast likt *Sv. forns.* 248, och fyra spiralarmsringar af brons; det förra nu i grefve Th. Bielkes saml. på Sturefors och en af de senare i jägmästaren E. G:son Hjorts saml. på Råstorp i Kisa ***). — Det andra fyndet gjordes våren 1881 vid Färhult i Gladhammars sn, äfven i Södra Tjust: i en åker fann man här ett hängkärl, närmast likt *Sv. forns.* 248, och tre nålar med stora runda skifvor, närmast lika *Sv. forns.* 218 (grefve Th. Bielkes saml.).

På Öland hittades år 1880 vid plöjning å egorna till n:o 8 Karlevi i Viekleby sn det korta bronsvärd af ovanlig typ, som är afbildadt fig. 5 å sid. 276 i 4:e bandet af *Sv. Fornm. för:s tidskr.* (St. M. 6748). — På samma ö hittades år 1881 vid dikesgräfvning i Mörbylånga sn en bronsdolk med ganska smal tånge jemte tre bitar af ett långt, smalt bronsrör, som varit prydt med vackra, meanderliknande sirater, sådana som ses på

*) Vedel, *Den äldre Jernalders Begravelser på Bornholm i Årböger f. nord. Oldkynd.*, 1872, pl. 1 fig. 3, jfr sid. 23; Madsen, *Broncealderen, Suiter*, pl. 27 fig. 10; Lindenschmit, *Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, I: 9, pl. 2 fig. 7. Jfr Undset, *Jernalderens begyndelse i Nord-Europa*, pl. XII fig. 25, sid. 82; samt not **) å sid. 41 här nedan.

**) Med samlingen följde ock det fynd från Båstad i Skåne, som är omtaladt i 3:e delen af *Antiq. tidskr. f. Sv.*, sid. 278, not 2; den runda skifvan har icke varit lock till någon bronsdosa.

***) *Sv. Fornm. för:s tidskr.*, 4:e bandet, sid. 261.

arbeten från den yngre bronsålderns blomstringstid; de förvaras i Kalmar Museum*).

Från Gotland har Statens Hist. Museum under de två sista åren bland andra bronsålderssaker erhållit dels en bronsnål af ovanlig form (fig. 13), funnen ensam under dikesgräfnings i en åker vid Tjengdarfve i Träkumla s:n (St. M. 6544); dels två stora, ihålliga bronsringar af ungefär samma typ som fig. 54 å sid. 108 i *Månadsbladet* för 1880**). Dessa två ringar äro funna jemte två alldeles dylika. Hela fyndet förvarades uti Gotlands Fornsal i Visby, men de två ringarna skänktes år 1881 till Statens Historiska Museum (n:o 6866). De äro af särdeles stort intresse, emedan bronsringar af denna typ förut icke voro kända från Sverige, under det sådana hittats både i Danmark och i norra Tyskland.

Vid utspridning af jord i en mosse a Timmersdala Sixtensgårdens egor i Timmersdala s:n, Södra Vadsbo h:d, Vestergötland, hittades år 1880 en

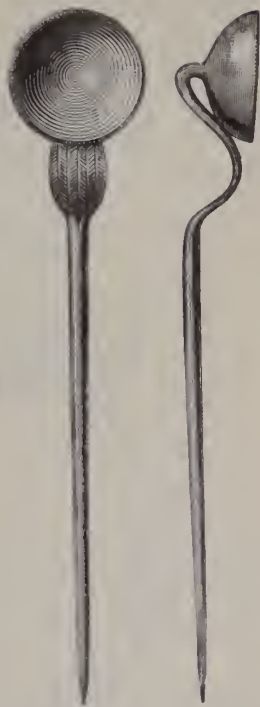

Fig. 13. Bronsnål. Träkumla s:n, Gotland. $\frac{1}{2}$.

- *) Enligt benäget meddelande af kandidat H. Horn i Kalmar. Lunds Museum eger ett dylikt bronsrör, som afsmalnar mot den ena, slutna ändan (längd 35,1 cm.; bredd vid den öppna ändan 2, vid den slutna ändan endast 1 cm.), och är prydt med vackra sirater; insidan är betäckt med harts. Det är funnet vid Högs qvarn i Högs s:n, Torna h:d, Skåne, jemte ett kedjeformigt bronsbälte af ovanligt slag. — Äfven i inspektör J. L. Nilssons samling på Järrestad vid Simrishamn förvaras bitar af ett eller två dylika bronsrör.
- **) En af dessa ringar blir afbildad i februari-numret af *Månadsbladet* för 1882.

armring, bildad af ett dubbelviket, smalt guldband, hvars ändar äro virade om hvarandra (fig. 14); vikt 2 ort 40 korn, guldhalt 88 % (St. M. 6578). — Statens Hist. Museum erhöll år 1881 en bronsring af ovanlig form, afbildad fig. 15; den är funnen i

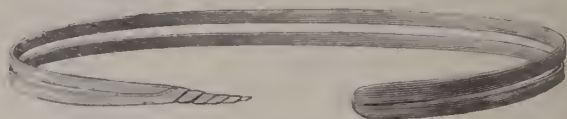

Fig. 14. Armring af guld. Timmersdala sn. Västergötland. 1/3.

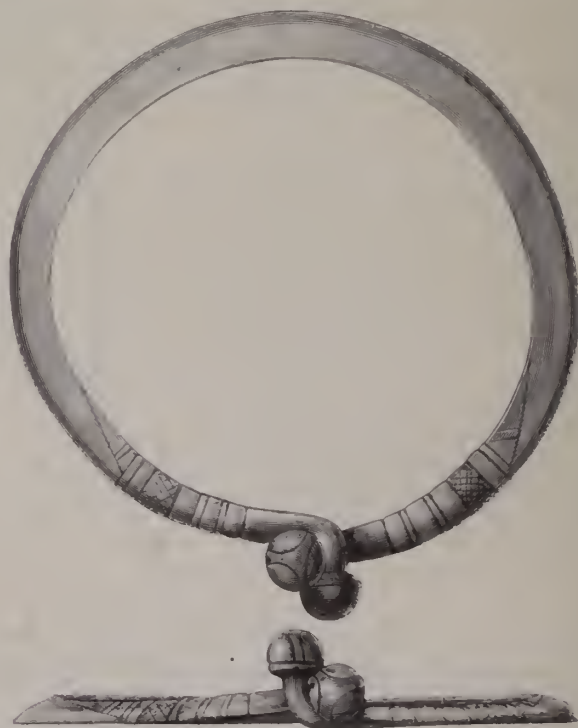

Fig. 15. Bronsring. Trakten af Alingsås, Västergötland. 1/3.

trakten af Alingsås (St. M. 6907). — I adjunkten A. Nilssons samling i Skara såg jag förlidet år en bronsarmring af sällsynt slag från vår bronsälders sista tid (fig. 16); den är funnen i Asleds sn, Gudhems h:d.

Från Nerike hafva följande nya bronsaldersfynd blifvit kända: en skafteelt med mycket laga kanter, funnen under en sten å Frommesta egor i Ekeby s:n och lemnad af provisor V. Baumbach i byte till Statens Hist. Museum; en skafteelt lik *Sv. forns.* 117, funnen i en bäck i Qvistbro s:n (tillhör hr Rud. Söderlindh i Örebro); samt en hålteelt, närmast lik *Sv. forns.* 152, funnen vid Aspa bruk i Hammars s:n (i d:r Nordemans saml. i Skeninge, enligt benäget meddelande af honom).

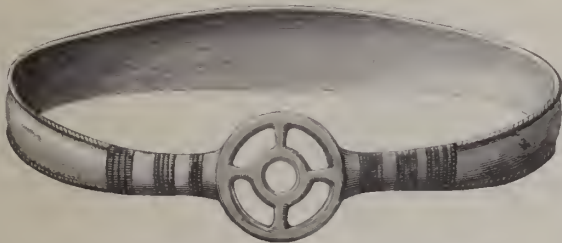

Fig. 16. Armring af tunn brons; kan ej öppnas.
Åslede s:n, Vestergötland. 2/3.

Från Södermanland erhöil Statens Hist. Museum år 1881 dels genom gåfva af hr C. Bergstedt träskaftet och dess bronsbeklädnad*) till en af de vid Skogstorp funna, märkvärdiga yxorna af tunn brons, som äro afbildade fig. 134--136 i *Sv. forns.* (St. M. 6759); dels en brons Halsring närmast lik *Sv. forns.* 229, funnen vid Hedensö i Näshulta s:n, Öster-Rekarne h:d, »under plöjning på 5 tum djup i en sidvallsäng, som antagligen aldrig förut varit upplöjd» (St. M. 6782).

Å egorna till Lilla Kila i Vänge s:n, Uppland hittades sommaren 1880 åtta brons Halsringar, lika *Sv. forns.* 227, »vid rothuggning ungefär 4 tum under torfven i en uttorkad myr»; de lägo två och två på hvarandra, bildande en fyrkant, inom en rymd af 3 □ fot (sjn ringar förvaras nti artisten O. Sörlings saml. i Stockholm). — En förut ej beskrifven hålteelt af brons, funnen i Villberga s:n, tillhör kandidat O. Söderboms saml. i Upsala.

*) Denna är lik *Sv. forns.* 136, men längre och prydd med 6 grupper parallela linier; skaftet är 11,5 tum långt och har troligen ej varit längre. Dessa yxor böra hänföras till den äldre bronsaldern, och ej till den yngre.

Friherre Emanuel Cederström skänkte år 1880 till Statens Hist. Museum en halcelt af brons, funnen i Hedesunda s:n, Gestrikland (nr 6609).

Från **jernålderns förra del** — eller de perioder, som vanligen kallas den äldre jernåldern och midten af jernaldern — hafva under de två sista åren åtskilliga fynd kommit i dagen, bland hvilka följande företrädesvis torde böra här omnämnas.

År 1880 erhöLL Statens Hist. Museum ett bronsspänne af ovanlig form (fig. 17), hvilket hittats å Köpinge n:o 28 i Köpinge s:n, Skåne, nära Ystad (n:o 6637). Spännet hade träffats 3 fot djupt jemte ett skelett och ett lerkärl. En på undersidan flat sten låg öfver likets hufvud; inga andra stenar lära hafva funnits i grafven.

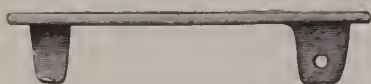
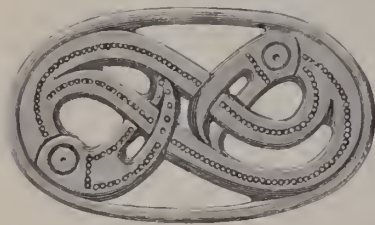

Fig. 17. Bronsspänne, sedt från träsidor. Köpinge s:n, Skåne. $\frac{1}{1}$.

Samma år såg jag i Lunds Museum (n:o 10330) ett grafvynd från denna tid, anträffadt å V. Ahlstads Prestgårds egor. Vid kanten af en grusgraf, »utan något tecken till grafsättning», hade

man år 1876 här, jemte ett skelett, funnit bronsbeslag till en träspann med jernhank, bitar af glasbägare och af ett simpelt lerkärl, samt en spiralfingerring i 5 hvarf af silfverblandadt guld. Sakerna lågo nu blott ungefär en half fot djupt, men platsen var förut utjemnad.

I Halland hittades år 1881 »vid odling af en backe eller rättare uppbrytandet af ett stenkummel» å n:o 6 Morup i Morups s:n, mellan Varberg och Falkenberg, ett söndrigt kärl af tunn brons med utböjd kant. Kärlet, som träffades »strax under jordytan», innehöll brända ben, men inga fornsaker. Det insändes, jemte prof på benen, af telegrafassistenten Jönsson till Statens Hist. Museum (n:o 6850).

I Småland undersökte komminister Palmgren år 1880 vid Draftinge i Ås s:n, Vestbo h:d, återstoden af en liten hög, som jemte brända ben, en kolbädd och några smasaker innehöll ett

bronsspänne, hvars nål varit af jern (fig. 18. St. M. 6746 b). »Bonden sade sig hafva funnit brons skålar i högen; de bitar han hade visade, att det varit enskaliga ovala spännbucklor.»

Vid undersökning af en mer än till hälften förstörd grafhög å Domaryds egor i Berga sn, Sunnerbo hd, fann Palmgren år 1880 en kolbädd med brända ben jemte ett stort, i flera bitar brutet bronsspänne, till typen stående mellan fig. 445 och 531 i *Se. forns.*, 2 söndriga, små, enskaliga ovala spännbucklor, närmast lika *Se. forns.* 434 och omkring 2 tum långa, samt bitar af en bronsarmring, perlor m. m. (St. M. 6745).

Med den Trägardhska samlingen erhöi Statens Hist. Museum två små enskaliga ovala spännbucklor, utan känd fyndort, men sannolikt från Kalmar län (St. M. 6819). Den ena är slät och närmast lik fig. 13 å sid 461 i *Månadsbladet* för 1877; den andra är något större, 2,2 tum lang, prydd med en dalig djurbild och med en perlstaf kring kanten.

Vid Stockebäck i Tryserums sn, Norra Tjust, hittades våren 1881 »under harfning på en mosse» en guldring, närmast lik *Se. forns.* 347; den väger 43,9 ort med 95,1% halt (St. M. 6816). — Å egorna till »Klefva n:o 4», i Kalmar län (soeknen är ieke uppgifven), fann man år 1881 ett större stycke af en spiralvriden guldring med ögla, lik *Se. forns.* 343 (St. M. 6823).

Vid Norra Qvinneby i Stenasa sn på Öland har man funnit den bronsprydnad, föreställande ett ansigte, som är afbildad fig. 19 i naturlig storlek; ett brons-

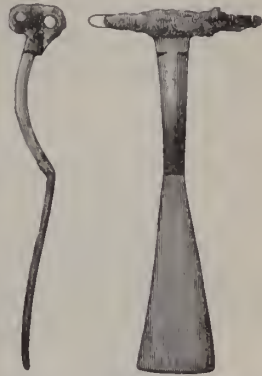

Fig. 18. Bronsspänne, sedt från två sidor. Vraflinge i Ås sn, Småland. $\frac{2}{3}$.

Fig. 19. Bronsprydnad. Norra Qvinneby i Stenasa sn, Öland. $\frac{1}{1}$.

beslag, troligen för spetsen af ett dryckeshorn (fig. 20); ett bronsbeslag med ring, likt dem som på Gotland förekomma i fynd från jernålderns äldsta del; ett bronsspänne likt fig. 16 å pl. III i Bruzelius' *Svenska fornlemningar*; samt en liten dubbelknapp af brons. Alla dessa saker, hvilka tillhöra Göteborgs Museum, skola vara funna »bland aska och brända ben i en urna, som föll sönder» *).

Bland öfriga på Öland funna föremål från jernålderns äldre del nämnas här endast: det bronsspänne, som är afbildadt i *Månadsbladet* 1880, fig. 12 (St. M. 6485); ett spänne af brons (fig. 21), funnet i Kastlösa s:n på Öland och år 1881 lemnadt af häradshöfding G. Berg i byte till Statens Hist. Museum; samt ett

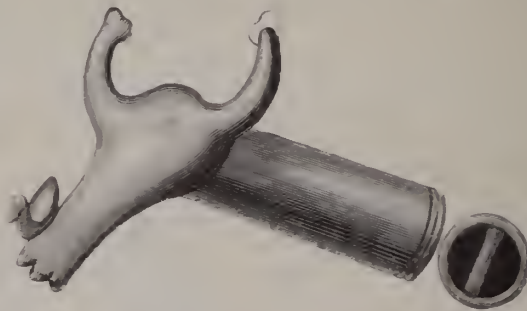

Fig. 20. Bronsbeslag till ett dryckeshorn. Norra Qrinneby i Stenåsa s:n, Öland. ¹⁾

spänne i form af en ∞ ringlad orm, hittadt vid Dystad i Runstens s:n »i en åker, hvarest före odlingen funnits ett stort stenrör» (St. M. 6819).

På Gotland hade kandidat Gustafsson år 1879 undersökt atskilliga grafvar inom Vallstena s:n, men den utförliga redogörelsen för deras innehåll hade icke hunnit afslutas förr än följande året. Enligt Vitterhets-Akademiens önskan hade han riktat sin uppmärksamhet hufvudsakligen på det stora graffältet a Vallstenarum, hvarest under loppet af flera år en mängd fynd

¹⁾ Till fyndet uppgifves också höra ett litet ruadt silfverspänne med filigransirater, af samma slag som *Sv. forns.* 583; detta beror dock tydligen på ett misstag, emedan silfverspännet är många hundra år yngre än de andra sakerna. — Teckningar af de till detta fynd hörande föremålen äro benägget meddelade af intendenten Brusewitz.

tillfälligtvis eller af skattgräfvare anträffats, och hvarest med anledning deraf major Ulfsparre redan 1875 på uppdrag af akademien företagit undersökningar*). Detta grafält består af två helt och hållet skilda grupper af grafvar, den ena belägen på »rummets» södra (eller rättare sydöstra) del, vanligen kallad Nygårdsrummet efter den närbelägna gården Nygårds, den andra och större utbredd öfver rummets nordligaste del, närmast söder om Vallstena kyrka.

På Nygårdsrummet kan man ännu räkna omkring 80 mer eller mindre skadade rösen och kullar af stenblandad jord, några innehållande brända, andra obrända lik. Midt ibland dessa grafvar ligger en nu mycket skadad fyrkant af 3—4 rader ganska stora gråstenar, ungefär 25 steg i tvärmått; derinom är jorden svartbränd och blandad med kol. Att denna plats stått i samband med begrafningseeremonierna göres, såsom Gustafsson anmärker, troligt äfven deraf, att »två af stenarna i norra hörnet (der stenarna äro mycket stora) äro försedda med *skålformiga insänknin-*gar; den yttersta stenen har på en sluttande yta 16 eller 17 sådana fördjupningar, omkring 6 em. i diameter och 2 em. djupa, och den dernäst liggande stenen har på plan yta 10 eller 11 stycken, af hvilka en, med en diameter af 5 em., är omgifven af en cirkel, 18 em. i diameter.»

Det norra grafältet eller »rummet» har en mycket större utsträckning än Nygårdsrummet och har innehållit flere gånger

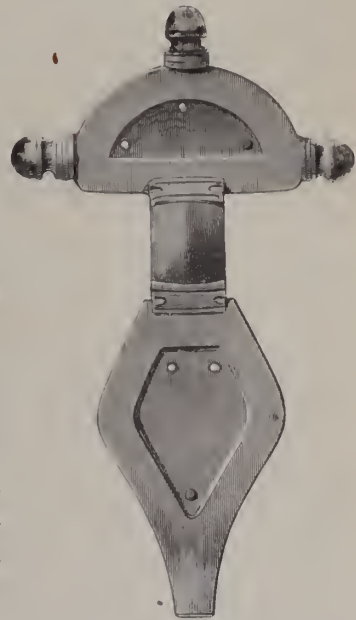

Fig. 21. Bronsspänne. Stora Dalby i Kastlösa sn, Öland. $\frac{2}{3}$.

*) Ulfsparre i *Månadsbladet* 1878, sid 607. Det intressanta fynd från detta grafält, som är afbildadt och beskrifvet af Ulfsparre i *Svenska fornsaker*, pl. 7 och 9, har han sedermera öfverlemnadt till Statens Hist. Museum, jemte de af honom på samma ställe gjorda fynden.

så stort antal grafvar som detta. De flesta grafvarna på de norra rummet äro större och smärre rösen; men dessutom finnes ett par stora fyllda kretsar med vackra kantkedjor af stora stenar, af hvilka kretsar en innehåller en nu upprifven kista. Bredvid denna krets vidtager en samling små grafkistor med hållarnas kanter i jordbrynet *). Flertalet af de på norra rummet belägna grafvarna innehålla lemningar af brända lik, men i några hafva skelett anträffats **). Bland dessa grafvar har man funnit en bildsten af ovanlig form och med ovanliga figurer, utan tvifvel äldre än de vanliga gottländska bildstenarna.

Södra delen af detta stora grafväld, Nygårdsrummet, har visat sig innehålla de äldsta grafvarna, från en mycket tidig del af jernåldern — bronsspännen lika *Sv. forns.* 311, m. m. Yngre äro grafvarna på norra rummet, hvilka omfatta senare delen af den äldre jernåldern och tiden ända ned mot den yngre jernålderns början ***).

En af de rikast utrustade grafvarna på norra rummet anträffades under en af de minsta kullarna: en stor, nära 9 fot lång och 3 fot bred kista, väl bygd af flata, på kant ställda hållar och täckt med 3 hållar, innehöll ett utsträckt liggande skelett, med hufvudet åt norr, 2 silfverspännen, närmast lika *Sv. forns.* 315, 2 fingerringar, den ena af guld och den andra af silfver, en liten bronsölja, en benkam, en präktig glasbägare med kullrig botten och inslipade ovaler, lik fig. 318 i Worsaae's *Nordiske Oldsager*, lemningar af ett större och två ovanligt små träspann med bronsbeslag, bitar af ett lerkärl, beslaget till läset och nyckelskylten, båda af brons, till ett förstördt träskrin, en nyckel af jern, ett par andra bronsbeslag, m. m.

År 1880 har Gustafsson undersökt 19 grafvar vid Tänglings i Etelhems s:n, 10 grafvar vid Vestringe i samma socken, samt

*) Dessa kistor äro af samma slag som de vid Bjärs i Lärbro s:n, hvilka Gustafsson undersökte 1878; *Månadsbladet* 1878, sid. 635 och följ.

***) Såsom i den graf, der det präktiga fynd från midten af jernåldern gjordes, som är omnämndt i *Sv. forn.för:s tidskr.* 4, sid. 180 (St. M. 6295); i denna graf lägo, under stora stenblock, ett mennisko- och ett häst-skelett jemte vapen, betsel m. m.

***) De af Gustafsson år 1879 på Vallstenarum gjorda fynden förvaras i Statens Hist. Museum under n:o 6595.

3 rösen vid Guffride i Alskogs sn (St. M. 6848 *). De å förra stället belägna grafvarna, som varit ganska många, utgöras af rösen, låga kullar, kretsar af satta stenar (en af dessa kretsar var fylld med sten), en fyrkantig stensättning och en graf vid rest kalkhäll. De flesta innehöllo brända, men några obrända lik, af hvilka ett par legat i stenkistor. Grafvarna visade sig vara från den äldre jernåldern.

Grafvarna vid Vestringe, som innehöllo dels brända ben, dels lemningar af obrända lik, — ej i kistor, — voro större och mindre kretsar af satta eller lagda stenar (en af dessa kretsar var fylld med sten). Dessutom fann Gustafsson brända ben under en större grästen, som var omgifven af smärre, orangebundna satta stenar; bredvid dessa ben träffades också obrända menniskoben. Graffältet vid Vestringe förskrifver sig från ungefär midten af jernåldern; några bronsspännen lika *Se. forns.* 438 äro funna der.

Till en mycket tidig del af jernåldern höra deremot rösen vid Guffride i Alskog; de innehöllo brända ben, ett bronsspänne likt *Se. forns.* 310, m. m.

Direktör Nordin inlemmade år 1880 till Vitterhets-Akademien de fynd, han föregående år gjort vid undersökning af ett graffält å Furubjers egor i Tingstäde sn på Gotland, jemte utförlig beskrifning derå (St. M. 6596). I skogen Backhagen å nämnda egor ligger en samling af 150 grafvar. De flesta äro större och smärre rösen af mer eller mindre örbländad kullersten; dessutom finnas några få stenkretsar, dels utan sten inuti, dels fyllda med sten, samt en ej af någon hög betäckt stenkista, hvilkens väggstenar skjuta upp i jordytan. Flere grafvar innehöllo brända ben, de andra lemningar af obrända lik; de senare lågo vanligen under en rad af stenhällar, sällan i kista. Fornsakerna visa, att grafvarna förskrifva sig från den äldre jernåldern, och flere af dem från en mycket tidig del af denna period **).

*) Redogörelsen för hans undersökningar 1881 har naturligtvis ännu ej hunnit blifva färdig.

**) I en graf med obrändt lik låg, jemte saker af brons och jern, en i två spiraler upptill slutande bronsnål, hvilken är lik fig. 3 å pl. 1 i *Årböcker f. nord. Oldkynd.* 1872, och hvilken således är af samma slag som fig. 10 här ofvan, ehuru ej så bred upptill. Jfr äfven den i en graf från den äldre jernåldern på Sjælland funna bronsnål, som är afbildad fig. 4 å sid. 353 i *Årb. f. nord. Oldkynd.* 1877.

Den berättelse Nordin aflemmat om sina forskningar år 1880, då han uppmätte och beskref Gotlands fornborgar, är tryckt i *Månadsbladet* för 1881 (sid. 97—147).

Utom de fynd från jernalderna äldre del, som anträffats vid de nu omtalade undersökningarna, hafva äfven andra fynd från

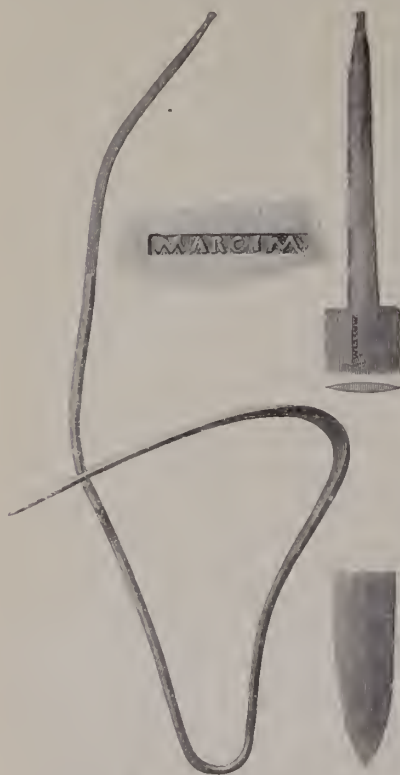

Fig. 22. Jernsvärd med stämpel.
Ödeshögs s:n. Östergötland. $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{11}$.

de fig. 22—24; de äro skänkta af grefve Th. Bielke till Statens Hist. Museum. Fyndomständigheterna äro ej kända; det säges endast, att sakerna äro funna »i jorden». Svärdet är i hög grad märkvärdigt genom den stämpel, som är inslagen på klingan, omedelbart nedanför fästet, och hvori tydligt läses det med romerska bokstäfver skrifna namnet MARCIM. Nagot svärd med

samma tid under de två sista åren gjorts på Gotland, dels i grafvar, dels amorstädes. Bland dem kunna här endast följande omnämnas: en präktig, 7 tum hög glasbägare med smala, upphöjda sirater, och ett bronsspänne likt *Sv. forns.* 328, funna för några år sedan, jemte två skelett, en benkam och »några förrostade jernspjut», i en stenkista vid Nygårds i Vesterhejde s:n och skänkta af brukspatron G. Benedicks till Statens Hist. Museum n:o (6504); handtaget till en romersk bronsskopa, som varit nästan alldeles lik *Sv. forns.* 376, och som är funnen i Alfva s:n (artisten Sörlings saml.); samt en halsring af silfver, lik *Sv. forns.* 348, men större, hvilken är hittad ensam i en åker vid Hafvor i Habblingbo s:n (St. M. 6751).

I Ödeshögs s:n, vestra Östergötland, har man funnit det tveeggade, sammanböjda jernsvärd och de två böjda spjutspetsar af jern, som äro afbildade

stämpel från den äldre jernåldern är ej förut känt från Sverige, men i Norge är ett, och på Fyen äfvensom på den Jutska halfön äro några sådana svärd funna *).

Genom inköp från en samlare i Göteborg erhöi Statens Hist. Museum år 1880 ett märkligt, i Vestergötland anträffadt fynd från den äldre jernåldern, bestående af minst 7 betsel, dels af brons, dels af jern; en större jernkrok; flere bronsbeslag, af hvilka några hafva silfverinläggningar; tjoeka, slutna bronsringar af olika storlek, en af dem med smala inlagda silfverränder;

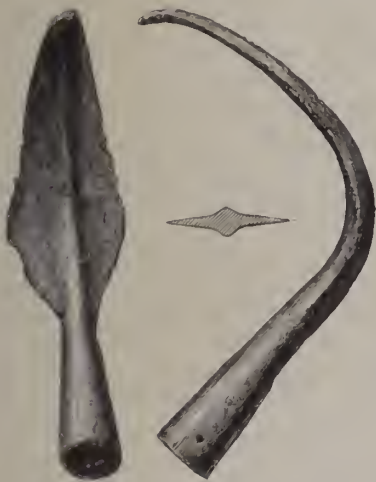

Fig. 23. Spjutspets af jern. Ödeshögs s:n, Östergötland. $\frac{1}{3}$.

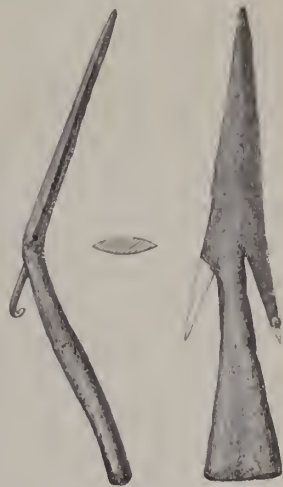

Fig. 24. Spjutspets af jern. Ödeshögs s:n, Östergötland. $\frac{1}{3}$.

3 spjutspetsar och en bit af ett tveeggadt svärd, af jern; rem-söljor af brons, en af dem belagd med silfverplåt; några tunna silfverplåtar och beslag, delvis förgyllda och prydda med sådana sirater, som äro utmärkande för den äldre jernåldern, m. m. Några af beslagen och ringarna hafva troligen hört till selar. De flesta af dessa saker hade anträffats under spadvändning våren 1874 på egorna till Vennebo i Roasjö s:n, Kinds h:d; de öfriga vid olika tillfällen senare. (St. M. 6511.)

*) Rygh, *Norske Oldsager*, fig. 187; Engelhardt, *Vimose Fundet*, pl. 6 och sid. 14—15, samt *Nylam Mosefund*, pl. VII och sid. 23.

I trafikdirektör Troilis samling såg jag 1881 ett bronsspänne från den äldre järnåldern, med fastväxt, tvärreflad tvärstäng och nedtill slutande i ett djurhufvud, samt en bronsnål, som upptill slutade uti en illa gjord fågelbild. De voro båda funna vid grustägt jemte två skelett på Tyskagårdens egor i Näs sn, Vartofta h:d.

Statens Hist. Museum erhöll samma år: dels ett bronsspänne, närmast likt *Sv. forns.* 326, men mindre, och en bronsnål med korsformigt hufvud, funna i en graf vid Stenstorps järnvägsstation (*St. M.* 6765); dels ett bronsspänne af ungefär samma typ som det sist nämnda (churu något senare), funnet »vid planerandet af en större jordkulle» å Lindås' egor nära Alingsås (*St. M.* 6966).

Under dikesgräfning å lägenheten Djurgårdsäng invid Gällqvist, helt nära Skara, gjordes år 1880 ett dyrbart fynd från midten af järnåldern, bestående dels af följande guldsaker: en spiralarmring i tre hvarf, vid ändarna prydd med grupper af tvärlinier, två brakteater, närmast lika *Sv. forns.* 466, en knapp, som varit prydd med inlagda stenar och liknat *Sv. forns.* 452, några små, i spiral lagda tenar, 2 knippen platt tråd af blekt guld, samt en stor tacka af blekt guld; -- dels af följande silfversaker: en platt, aflångt fyrkantig prydnad med ovaliga sirater, förgylt och niellerad, flere par hakar och hyskor (ett par förgylt, de andra i spiralform), 2 sönderbrutna brakteater, en mängd små ringar och andra mindre saker, 2 båndtar platt silfvertråd, den ena uppnystad på ett hopböjdt silfverbleck, samt en smal och 9 breda silfvertackor; — dels af en half, grof bronsring, några bitar af ett bronskärl, samt en nästan halfklotformig spelbricka af glas. Guldet väger 81 ort och är af 93 och 61,5 % halt; silfret väger 3 \bar{u} 91,5 ort och är af 86,7 % halt. Allt hittades på 1,5 fots djup och hade varit »inviradt i dels tyg, dels skinn, hvilande på ett underlag af näfver». (*St. M.* 6563.) Det är sannolikt, att guld- och silfvertackorna innehålla prydnader af dessa båda metaller, som blifvit nedsmälta för att lättare kunna gönnas i jorden.

I en mosse vid Stenstugan under Lindholms gård i Barfva sn, Södermanland, hittades år 1880 lemningarna af en stridslur, bildad af ett stort oxhorn med långa bronsbeslag i båda ändar, och försedd med kedja af brons. Denna från den äldre

jernåldern härstammande lur, som är afbildad och beskrifven i *Månadsbladet* 1881, sid. 147—150, tillhör Statens Hist. Museum (n:o 6626).

Från Uppland, — hvilket landskap, liksom de öfriga i mellersta Sverige, är ganska fattigt på minnen från den äldre jernåldern, — erhöll Statens Hist. Museum år 1881 genom byte med kandidat O. Söderbom ett väl arbetadt, till nämnda tid hörande sköldhandtag af brons, med silfverbeläggning; äfven nithufvudena äro af silfver. Det är funnet i Gryta sn och liknar närmast *Se. forns.* 293 (St. M. 6908).

Ett af de präktigaste fynd, som på länge anträffats i Sverige, är det som hösten 1881 gjordes under arbetena för utvidgningen af Vendels kyrkogård i norra Uppland. Man stötte härvid på en graf, som visade sig höra till midten af jernåldern, och således vara minst 1200 år gammal. Den hade icke varit utmärkt genom någon hög; i stället syntes en insänkning i marken. Gratven innehöll obrända människoben, lemningar af två jernsvärd, en hjälm, en sköld och en ringbrynja, samt flere nu sönderslagna glaskärl, delar af betsel och åtskilliga beslag, äfvensom ben af två hästar och ett svin. De här funna vapnen och andra föremålen, hvilka i flere afseenden likna dem, som år 1855 anträffades i den bekanta grafven vid Ulltuna*), utmärka sig genom ett särdeles prydligt arbete. I synnerhet det ena svärdsfästet är ovanligt präktigt utstyrdt: det är förfärdigadt af rikt förgylt och silfverbelagd brons, betäckt med sirater och dessutom prydt med infattade granater och med niello. Äfven svärdsliedan har haft vackra beslag af rikt förgylt brons. Hjelmens, som tyvärr är sönderbruten, har varit af jernplåt, beklädd med brons, och har haft kam af brons. På hjälmens bronsbeklädnad ses bildliga framställningar, bland hvilka åtminstone ett par gånger upprepas bilden af en ryttare med sköld på venstra armen och med långt spjnt, framför och bakom ryttarens hufvud flyger en fågel, en orm reser sig framför hästen och biter i dennes framben.

Då grafven påträffats, inställdes vidare arbete på platsen, och anmälan om fyndet gjordes hos vederbörande, hvarigenom

*) Hildebrand, B. E. och H., *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*, 1:a häftet.

der Stolpe, som på uppdrag af riksantikvarien genast afreste till Vendel, sattes i tillfälle att undersöka den ännu orörda delen af grafven samt inbenta upplysningar om sakernas läge i grafven m. m. Genom detta berömvärda tillvägagående af den, som ledde arbetet med kyrkogårdens utvidgning, erhöll fyndet ett vida större värde för vetenskapen, än det eljest skulle hafva fått. Hufvudmassan af det i grafven funna inköptes först af Uppsala Museum, som dock sedan afstod det till Statens Hist. Museum, der det nu förvaras jemte det af der Stolpe funna*). Bredvid denna graf ses några liknande, hvilka torde komma att, så fort ske kan, undersökas af der Stolpe.

Ett märkvärdigt, elurn ej så betydande, graffynd från en äldre del af jernaldern gjordes år 1881 vid utjemnandet af en till större delen förstörd hög vid Qvissle i Njurunda s:n, Medelpad. »Mellan oeh under tre uppresta stenhällar» fann man här en stor bronskittel, i hvilken lägo brända ben jemte ett romerskt guldmynt, pregladt för kejsar Valens (364—378), en fingerring af guld, en lång bronssölja oeh många bitar smält glas (St. M. 6772).

Utom det nyss nämnda myntet har Statens Hist. Museum under de två sista åren endast erhållit följande, i Sverige funna romerska oeh byzantinska mynt: ett romerskt silfvermynt (»denar»), funnet i Vestkinds s:n på Gotland (St. M. 6558), oeh ett dylikt mynt, funnet på Öland (St. M. 6669); 3 vestromerska guldmynt (»solidi») från det 5:te århundradet, funna på olika ställen på Öland (St. M. 6616, 6665 oeh 6826); samt ett byzantiskt guldmynt, pregladt för kejsar Justinianus (527—565) oeh funnet vid Snosarfve i Silte s:n på Gotland (St. M. 6615). Sistnämnda kejsares mynt träffas mycket sällan såväl i Sverige som i andra delar af Norden.

Utom de två till fyndet från Gällqvist hörande guldbrakteatern har Statens Hist. Museum under de nn i fråga varande åren endast erhållit ett sådant smycke från jernalderns midt; det är funnet på Gotland (St. M. 6624). Men några andra föremål af guld från samma period hafva inlösts, såsom en liten hängprydnad af guld med ett deri infattadt bernstenssmycke,

*) En kort beskrifning på fyndet är meddelad af riksantikvarien H. Hildebrand i *Månadsbladet* 1881, sid. 179—184.

funnen i Friels s:n, As l:hd, Vestergötland (St. M. 6567), samt några spiralringar af guld.

De ntan jemförelse viktigaste undersökningarna i grafvar från **jernaldernas senare del** — eller vikingatiden — hafva under 1881, liksom under flere föregående år, gjorts på Björkö i Mälaren af dr Stolpe, hvilken i en här nedan införd uppsats särskildt redogör för dem.

Grafvar från samma tid hafva dessutom blifvit undersökta af komminister Palmgren i Berga s:n, Smnnerbo l:hd, Småland (St. M. 6638 och 6745); af kandidat Gustafsson på Barshalders hed i Gröttlingbo s:n på Gotland; af ingenjör Friberg vid Marieholm i Leksbergs s:n, Vestergötland, och vid Lida i Flens s:n, Södermanland (St. M. 6503); af mig vid Tullinge i Botkyrka s:n, samma landskap (St. M. 6676); samt af dr Ekhoft vid Sundbyberg nära Stockholm (St. M. 6629). Dessutom äro flere grafvynd från samma tid tillfälligtvis anträffade, dels på Gotland, dels på andra ställen, såsom vid Väsby på Munsön i Mälaren och i Tors-tuna s:n, Uppland (St. M. 6732 och 6814).

Utom de nn och i det föregående omtalade undersökningarna af grafvar från olika tider hafva sådana äfven, på uppdrag af Vitterhets-Akademien, åren 1880 och 1881 företagits af härads-höfding Ekewall uti rösen i Vesterbotten, både söder och norr om Skellefte-elf; de nordligaste lågo nära gränsen till Norrbotten. Eluru de flesta rösenä förut varit upprifna *), och i de få orörda inga fornsaker vid herr Ekewalls undersökningar anträffats, som kunde gifva oss upplysning om dessa grafvars ålder och härkomst, torde det vara sannolikt, att de äro samtida med jernaldern **).

*) Härads-höfding Ekewall omtalar, att på ett ställe funnits fyra rösen, som varit orörda — ända till natten före den dag, då de skulle af honom undersökas. De hade uppenbarligen plundrats af personer, som trott dem innehålla skatter, och som velat förekomma härads-höfdingen. Emedan ett af dessa rösen var det märkvärdiga skeppsförmiga med flera rum, som i texten omtalas, blef detta nya drag af okunnighet och snikenhet så mycket mera beklagausvärdt.

**) Detta bekräftas oek deraf, att enligt trovärdig uppgift en oval dubbelskalig spännbuckla lär hafva hittats i ett röse på Tåme egor i Byske s:n.

Herr Ekewall har undersökt 13 rösen söder om och 40 rösen norr om Skellefte-elf. De ligga alla nära kusten, under det att sadana fornlemningar icke förekomma i det inre landet. Vanligen äro de anlagda på bergshöjder i närheten af hafvet, eller, da de träffas på något afstånd från hafvet, på bergshöjder, till hvilkas närhet hafvet fordom sträckt sig. Herr Ekewall anmärker i afseende på deras förekomst, »att deras antal, i förhållande till det landtområde de upptaga, är ringa,» och »att detta antal tilltager mot söder.»

De flesta rösen äro runda. Midtuti många af dessa finnes en stenkista, men många sakna sådan kista. Kistorna ligga vanligen i Ö.—V., någon gång i N.—S. eller andra väderstreck; deras längd vexlar mellan 1,65 och 2,65 meter. De äro bygda antingen af hällar, resta på kant, eller af kullerstenar; någon gång har till ena väggen i kistan användts någon större, jordfast steu, som haft en jern, någorlunda lodrät yta. Några få rösen äro aflånga eller »skeppsformiga», vanligen med en kista. — Några grafvar antagas af herr Ekewall hafva inneslutit lemnningar af obrända, men andra af brända lik.

Märkvärdigast torde ett par »skeppsformiga» rösen vara. Ett af dem, beläget på Starkåge egor norr om Skellefte-elf, var 13 meter långt, 4,5 m. bredt och 1 m. högt; det låg i N.—S., elliptiskt afsmalande och sänkande sig mot ändarna, af hvilka den norra var något bredare än den södra. Utanfö, midtför och tätt intill skeppets stäfvar voro spetsiga stenar uppresta. Längs efter skeppets midt fanns en nära 8 m. lång gång, indelad i 6 rum af olika storlek *). I alla rummen påträffades träkol, men intet annat anmärkningsvärdt; röset hade förut plundrats af skattsökare (se noten å föreg. sida). — År 1877 hade riksantikvarien H. Hildebrand undersökt ett dylikt röse, beläget vid Yttervik, söder om Skellefte-elf. Ätven detta röse innehöll flere rum; men intet annat än kol hittades deri, ehuru grafven var orörd.

Utom det betydande antal ovala spännbueklor, som upptagits nr grafvar på Björkö, torde följande, förut ej kända, sä-

*) Röset påminner således något om ett röse från den äldre jernaldern vid Slawekh i Liffland, som är beskrifvet i *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, d. 16 okt. 1875.

dana spännen förtjena omnämnas: en dubbelskalig spännbuckla, närmast lik *Sv. forns. 551*, från Fjelkinge i Villands l: d, Skåne (St. M. 6497); en dubbelskalig, lik *Sv. forns. 556*, från Klintebys i Klinte s:n på Gotland (St. M. 6705); två dubbelskaliga, lika *Sv. forns. 551*, från ett grustag vid Husaberget i Nerike, helt

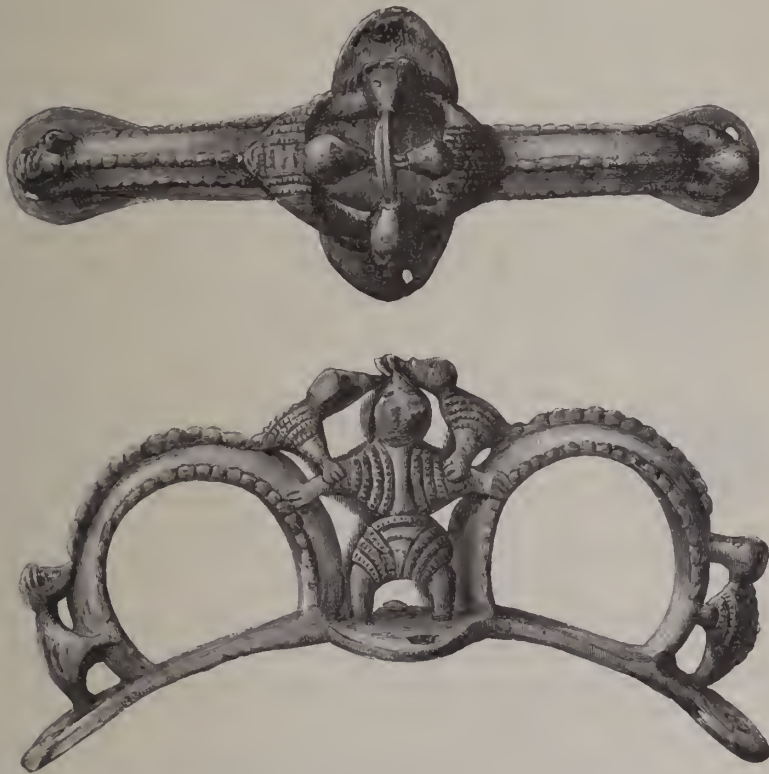

Fig. 25. Selbestag af brons. Gotland. $\frac{1}{2}$.

nära Askersund (St. M. 6519 och 6551); två dubbelskaliga, lika *Sv. forns. 551*, från Nora s:n, Ångermanland (St. M. 6634). — Det nyssnämnda fyndet från Husaberget är värdt uppmärksamhet, emedan ovala spännbucklor hittills varit så sällsynta i Nerike*). På samma ställe har man också funnit ett treflikigt

*) Jfr *Månadsbladet*, 1873, sid. 178—179.

bronsspänne, några perlor m. m. (St. M. 6551); äfven treflikiga spännen träffas mycket sällan i denna trakt.

Bland andra föremål från den yngre jernåldern, som icke äro af silfver, kunna här nämnas: en snodd armring af guld, vägande 14,65 ort och funnen vid Ed i Bro s:n, Bohuslän (St. M. 6817); ett präktigt jernsvärd, med silfverinläggningar och sådant fäste som å *Sv. forns.* 506, från Sigridholmssjön i Lunda s:n, Uppland, och af hr E. Fryberg deponerat i Statens Hist. Museum (n:o 6742); en stigbygel af jern, belagd med brons, funnen vid Farstorp i Strö s:n, Skåne, och skänkt af kapten K. Liljeerona till nämnda museum (n:o 6672); ett ovanligt selbeslag af brons, afbildadt fig. 25 och funnet på Gotland (St. M. 6912); ett litet bronsbeslag med tre små stift på baksidan, afbildadt

Fig. 26. Bronsbeslag.
Öland. 1/1.

från två sidor fig. 26 och funnet jemte ett par dylika på Öland (i Statens Hist. Museum); två väl arbetade bronsnycklar af ovanlig form, funna på Öland (den ena i St. M., n:o 6749, den andra i artisten Sörlings saml.); två genombrutna bronsspännen, i form af fantastiska djurbilder, som påminna om dem man ser på Svealands runstenar, funna det ena i Vestergötland, det andra på Öland (det förra i St. M., n:o 6765, det senare i artisten Sörlings saml.); samt den lilla, på Öland funna hängprydnad af brons i kvinnogestalt, som är afbildad i *Månadsbladet* 1880, sid. 18, fig. 13 (St. M. 6485).

Under de två sista åren, liksom under de föregående, har Statens Hist. Museum fått mottaga många silfverfynd från hedratidens sista århundraden.

De flesta af dessa fynd äro, såsom vanligt, gjorda på Gotland. Vid Stora Enbjenne i Hogräns s:n hittades år 1881 en mängd bitar af ringar och andra prydnader, täckor och tenar, samt 718 hela och 52 brutna tyska, anglosachsiska m. fl. mynt, allt af silfver; det hela vägde 3 \bar{a} 34,5 ort (St. M. 6821). — År 1880 fann man vid Qvie i Burs s:n 114 hela och 34 brutna arabiska (»kufiska») silfvermynt, vägande 99,5 ort (St. M. 6681). — Vid Ansarfve i Stenknulla s:n hittades samma år två halsringar samt 10 tyska och anglosachsiska mynt (St. M. 6552). — Dessutom har man under dessa två år på Gotland funnit föl-

jaude silfverarbeten från slutet af hednatiden: i Hejdeby s:n en armring och i Vänge s:n en större perla (St. M. 6542); vid Granby i Gammelgarus s:n en armring (St. M. 6601); vid Qvie i Stenkyrka s:n en armring (St. M. 6642); vid Bjers i Lärbro s:n en armring (St. M. 6711); samt vid Qvie i Haugvars s:n en armring (St. M. 6738).

Vid Seby i Segerstads s:n på Öland hittades år 1881 en större ring och 17 arabiska mynt, allt af silfver, vägande 33,3 ort (St. M. 6825).

A Espinge egor i Ilurfa s:n, Frosta h:d, Skåne, anträffades år 1880 ett ovanligt stort silfverfynd från öfvergångsperioden mellan hednatiden och medeltiden. Det bestod af ett litet kru-cifix, åtskilliga hela och sönderbrutna prydnader, tenar m. m., samt nära 7000 hela och mer än 1700 brutna anglosachsiska, danska, tyska m. fl. mynt, allt af silfver och vägande tillsammans icke mindre än 20 t 58,7 ort. Sakerna hittades »npp vid jordytan på en backsluttning» och skola hafva legat på »en till större delen förmultnad matta, under hvilken funnos lika-ledes förmultnade bitar af eketrä.» Hela fyndet inlöstes för Statens Hist. Museem (n:o 6620).

Å Slågarps Prestgårds egor, i Skytts h:d, Skåne, hittades år 1881 ett större antal anglosachsiska silfvermynt, af hvilka 46 st. inlöstes för Statens Hist. Museem (n:o 6830). De mynt, som icke voro för detta museum behöfliga, inköptes för Mahmö Museem.

Vid Lindby på den till Uppland hörande Adelsö i Mälaren hittades under dikning ett större stycke af en silfverhalsring, enligt uppgift tillsammans med en jerneelt (St. M. 6666).

Desutom hafva under de i fråga varande åren två silfverfynd anträffats i trakter, der sådana fynd äro mycket sällsynta, nämligen i Vermland och Helsingland.

På utgården Uddeby under Gustafsvik i Vermland, vid Venern och nära Kristinehamn, hittades år 1880 å 1 fots djup »vid uppbrytandet af en gräslinda» ett horn, innehållande en tacka och några bitar af prydnader, samt mer än 270 anglosachsiska och tyska mynt, allt af silfver och vägande 51,5 ort. En del af fyndet inlöstes för Statens Hist. Museem (n:o 6619); det öfriga återställdes för att förvaras i vermländsk samling.

A n:o 1 Torsta i Tuna s:n, Helsingland, anträffades år 1881 två runda brönsspännen af ovanlig form, lika fig. 7 å sid. 256 i 4:de delen af *Antiqv. tidskr. f. Sv.*, ett rundt spänne med filigransirater, likt *Sv. forns.* 583, ett ringspänne, en tjoek kedja, 2 halsringar, 5 armringar, 2 fingerringar, 2 hängprydnader, lika *Sv. forns.* 589, sex brakteatlika hängprydnader med filigransirater af samma slag som *Sv. forns.* 594, ett annat hängsmycke och 6 perlor, allt af silfver; samt 3 brakteatlika prydnader af brons och 14 perlor af kristall och glas. Skatten hittades, under en gräfning för markens utjämmande, i kanten af en strax söder om gården belägen, delvis utgräfd ättelhög. Silfret vägde 2 ö 20,5 ort (St. M. 6820). Ovanligt nog, funnos inga mynt jemte prydnaderna, hvilka dock genom sin form och sina sirater visa sig tillhöra vikingatiden.

Sammanlagda vigten af det silfver från nn i fråga varande tid, som under de två sista åren hittats i Sverige och förvärfvats för Statens Historiska Museum, går till mer än 29 ö .

Grafundersökningar på Björkö i Mälaren år 1881.

Af

Hjalmar Stolpe.

Sedan K. Vetenskaps-Akademien, på grund af den vetenskapliga resa i utlandet, som det ålåg mig att utföra under åren 1880 och 1881, beviljat mig tillstånd att för år 1880 inställa undersökningarna på Björkö, fortsattes dessa arbeten sommaren och hösten 1881 med det för 1880 beviljade anslaget.

Undersökningen gälde i främsta rummet den återstående delen af det grafält, som sträcker sig på östra sidan om den s. k. »Bystan», och som vid gräfningarna 1879 visat sig vara så gifvande*). Äfven nu ådagalades, att de delar af grafältet, som ligga närmast intill den vall, hvilken mot öster begränsar den gamla stadstomten, »Bystan», voro de tacksummaste, i det de såväl närmast utom, som äfven innanför och i själfva vallen hyste ett betydligt antal grafvar med obrändt lik. Ju längre deremot man aflägsnar sig österut och norrut från vallen, desto sällsyntare blifva dessa om kristendomens insteg erinrande grafvar och ersättas af grafhögar, som uteslutande visa det för närmast liggande hedna tid vanliga begrafningssättet: likbränning. Dermed vare dock ej sagdt, att inga grafvar med brändt lik förekomma, eller åtminstone förekommit, närmast vallen. Tvärtom hafva, jag kan med fog säga, alla de ända intill vallen gående grafhögarne ursprungligen innehållit brända lik, hvilka småningom fått lemna rum för de kristna lik, dem man, utau

*) Jfr d:r Montelii utdrag ur min till K. Vet.-Akademien afgifna arbetsberättelse för sagda år, i *Sv. Fornminnesfören. tidskr.*, 4:e bandet, sid. 176 ff.

att af några religionsbetänkligheter hindras, jordat i de förut befintliga hedna grafhögarne. Förhållandena voro således här de samma, som å de förut undersökta sydligare delarne af fältet.

Antalet af de under året å här i fråga varande fält funna grafvarna uppgår till 170, hvaraf 115 med obrändt lik och 51 med brändt, samt fyra genomgräfdade högar, i hvilka visserligen intet spår af vare sig brändt eller obrändt lik anträffats, men hvilka dock otvifvelaktigt innehållit grafvar af ena eller andra slaget. Till dessa 170 grafvar komma ytterligare 14 å det söder om nuvarande byn belägna lilla grafväldet Kärrbacka (10 obrända, 1 bränd och 3 tvifvelaktiga), hvadan således hela antalet under år 1881 undersökta grafvar belöper sig till 184, häri inräknade de ofvannämnda 7 tvifvelaktiga; antalet skulle utan tvifvel hafva blifvit större, om ej det ständiga regnandet under nästan hela första hälften af undersökningstiden varit till betydligt hinder för arbetet.

Grafvarna med *obrändt* lik voro i allt väsentligt till sin beskaffenhet lika de förut å Björkö kända af detta slag. Flertalet (65) utgjordes på denna del af fältet af långsträckt, rektangulära grafvar, som väl sannolikt inneslutit kista af trä, ehuru ej spikad sådan. Dernäst kommo grafvar af samma form, med spikade kistor (23). De stora, nästan kvadratiske grafvarna, som antagligen haft timrad kammare, ehuru tillvaron af sådan ej alltid kunnat med säkerhet konstateras, voro relativt sällsyntare å denna del af fältet, än å de förut undersökta delarne; de belöpte sig blott till 28, af hvilka 13 innehöllo vapen och sålunda voro afgjort manliga, 11 innehöllo ovala spämbucklor och därför, enligt hvad min föregående erfarenhet gifvit vid handen, äro att anse som qvinliga, medan två grafvar innehöllo föremål, som ej lemna bestämd upplysning om den jordades kön. Att rörande de först nämnda grafvarna göra någon tillförlitlig beräkning af de olika könen relativa antal, är ej möjligt, enär antalet grafvar, som ej lemna någon säker upplysning i detta afseende, är allt för stort. Ännu svårare är att på det fragmentariska innehållet i de brända grafvarna bygga någon statistik. Nedanstående fyndförteckning gäller därför blott de obrända grafvarna.

I det hela taget voro de afgjort manliga grafvarna här sällsyntare än å de förut undersökta områdena. Fynden af vapen

äro derför relativt färre. De omfatta tre tveeggade, långa, och två eneggade, korta svärd, 9 spjut och 8 sköldbucklor. De för de manliga grafvarna karakteristiska ringspännena uppgå till 10. Dessutom har ett ringspänne träffats i spikad kista tillsammans med ovala spännbucklor och ett treflikigt spänne; det utgör sålunda ett af de ytterst få undantagen från regeln.

De kvinliga grafvarna hafva, som vanligt, varit rikast på prydnader. Sålunda kunna 1881 års fynd uppvisa 60 ovala spännbucklor, fördelade på 31 grafvar; 29 innehöllo som vanligt ett par, de öfriga två hade synbarligen vid upptagandet af en ny graf tätt invid blifvit beröfvade den ena af de två bucklor, de tvifvelsntan från början innehållit. Bland dessa ovala spännbucklor förekomma flere ovanliga typer; särskildt framstå två mycket små, till hvilka motstycken alls icke äro kända. De s. k. likarmade bågspännena uppgå till ett antal af 11, bland hvilka tre af en mycket sällsynt form, prydda med två fristående bockar (närmast lika *Sv. forns.* 567, men bättre arbetade), och ett par af en likaledes temligen sällsynt form med uppstående djurhufvuden (närmast lika *Sv. forns.* 564). Sällsyntare voro de treflikiga, s. k. klöfverbladformiga spännena; blott tre sådana anträffades, alla tillsammans med ovala spännbucklor. Af runda bronsspännena hafva större, med rika djurslingor prydda former träffats i 10 grafvar och smärre, vanligare, i 15. Egendomligt är, att de å andra delar af samma fält och å grafväldet söder om »Bysta'n», närmast »Borgen», temligen ofta förekommande, aflånga silfverspännena af dels inhemska, dels hufvudsakligen främmande typ, ej alls förekommit å det här afhandlade området. Ett enda undantag göres af ett stort halfelliptiskt spänne (se figur 1) af starkt kopparblandadt silfver, hvilket genom sin egendomliga ornamentik genast förräder sitt främmande, sannolikt karolingiska ursprung; det är ett af årets viktigaste fynd. Andra silfverprydnader, såsom hängsmycken, små spännena m. m., hafva temligen talrikt förekommit och kunna uppvisa flere nya former. Till de viktigaste hör ett litet spänne i form af en i fotsid dräkt klädd kvinna. Af särskildt intresse är ett litet silfverkors. Till prydnaderna få äfven räknas silfvermynt, hvilka tillsammans med andra smycken burits hängande på perlbanden. Viktigast bland dessa äro två anglosachsiska mynt, det ena slaget för Eadweard I (901—924) — jfr B. E. Hildebrand, *Anglosachsiska mynt i svenska K. Myntka-*

binettet, 1881, sid. 473, var. 4 — och det andra med S:t Petri namn (se fig. 2 här nedan), prägladt i York i början af 900-talet (anf. arb., sid. 473), båda nya för Sverige. Dessutom hafva de troligen från det gamla Dorestad (nu Wijk bij Duurstede) härstammande mynten med hjortar etc. ej saknats, lika litet som mynt med Ludvig den frommes namn, samt kufiska mynt.

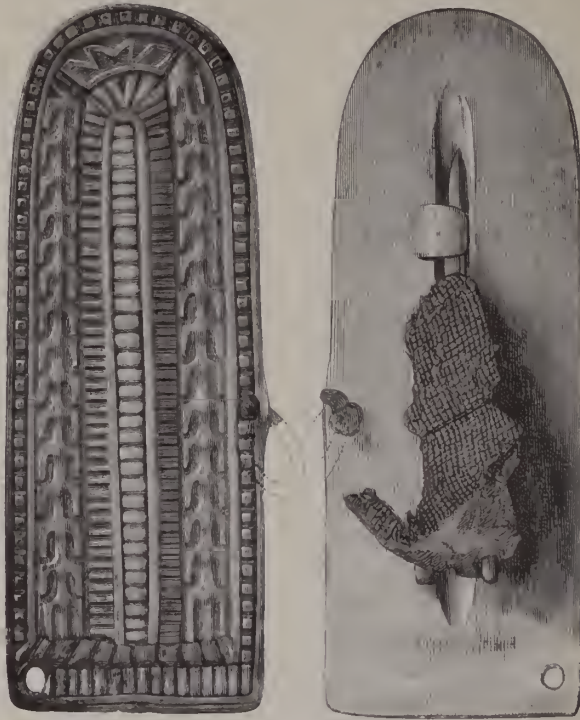

Fig. 1. Bronsspänne, sedt från två sidor. $\frac{1}{4}$.

Ett förhållande, som länge varit föremål för de svenska arkeologernas uppmärksamhet, är att så ytterst få anknytningspunkter påträffats mellan den egendomliga gotländska jernålderns senare del och motsvarande period på vårt fastland. Sålunda hafva de på Gotland så vanliga runda spännbucklorna (*Sv. forns.* 538—542) *aldrig* funnits på fasta landet, och af de ej mindre karakteriska gotländska s. k. djurhufvudformade spännbucklorna

(*Sv. forns.* 532—537) känner man blott ett någorlunda säkert fynd från Mem vid Slätbaken och ett annat, ej tillräckligt bestyrkt, från den midtemot Björkö liggande Adelsön i Mälaren. Frånvaron hittills af gotländska spännformer i de rika Björköfynden är så mycket mera förvånande, som andra fynd ej saknas, hvilka ådagalägga en direkt beröring med Gotland. Jag syftar här på de i temligen stort antal bland »Bystads»-fynden förekommande gotländska petrifikaten (enkrinitstjelkar, omarbetade till perlor, koraller slipade till sländtrissor, samt en mängd oarbetade stycken af båda de nämnda slagen, stycken af enkrinitkalk, ett stycke petrifikatförande Hoburgssandsten, bearbetadt till gjutform för silfvertackor, m. m.) Af så mycket större vikt är då att kunna för första gången uppvisa fyndet af en gotländsk, rund spännbuckla af en senare, något försämrad typ, tillsammans med ett par af de för fastlandet karakteristiska ovala spännbucklorna, äfven de tillhörande ett senare, något vanslägtadt utvecklingsskede (lika *Sv. forns.* 577). Fyndet träffades i graf med spikad kista, tillsammans med ett väl bibehållet qvinligt skelett, hvars öfriga utstyrsel utgjordes af perlor, ett litet rundt bronsspänne, en sax, en knif och en vid fötterna

Fig. 2.
Anglosachsiskt siljeermunt. 1/2.

liggande jernbrodd. En anmärkningsvärd omständighet för öfrigt med detta fynd är, att liket legat i en mot den vanliga motsatt riktning, med hufvudet mot öster (Ö.+9° N.) och fötterna mot vester (V.+9° S.). Sådana undantag hafva visserligen flere gånger under de föregående åren anträffats, och äfven det sista kan uppvisa flere (med ofvannämnda 7) sådana, men afvikelsen från det vanliga är så stor, och undantagen så få och i ögonen fallande, att det väl knapt lider något tvifvel att bakom detta egendomliga förhållande gömmer sig ett ännu ej för fullgiltig förklaring åtkomligt etnologiskt faktum. Jag kan, på grund af flere andra, hithörande omständigheter, knappast tro, att det egendomliga förhållandet beror helt enkelt derpå, att likkistorna varit så förvillande lika i båda ändar, att en förväxling af fram- och bak-ända kunnat ega rum under transporten till grafven.

Äfven en annan graf hänvisar möjligen på Gotland. I en mindre graf (5 fot lång och 3 fot bred) utan spår af kista (spikar

saknas) träffades ett bågspänne, som jag obetingadt skulle hänföra till gotländskt ursprung, om ej en beslägtad typ vore känd från de nordligare delarne af Sverige samt Norge. Emellertid är det första gången denna spännform träffats på Björkö. Fyndet utgjordes för öfrigt af en mängd glasperlor, två små bronsspännen i form af kors, en bronsnyckel, ett armband (?) af brons, ett bronsföremål i form af ett sittande djur, ett jernverktyg med träskaft, samt diverse andra jernfragment, några antagligen af jernbanden till ett litet tråkärl. Af skelettet fanns ingenting bibehållet.

De från andra undersökta områden å Björkö kända grafvarna med en eller två hästar, liggande på en afsats vid grafvens östra ända, saknas ej heller å denna del af fältet, men förekommo dock förlidit är blott fyra gånger. Förut voro sådana fynd blott kända från manliga grafvar, eller från graf med både man och qvinna. Först år 1881 har ett sådant fynd gjorts äfven i graf med blott qvinligt lik. Hästen ligger i denna graf på en afsats af 1 fots höjd, med benen hopböjda under kroppen och halsen och hufvudet böjda bakåt. Betslet ligger invid bakbenen; i hofvarne en jernbrodd. Något, som antyder hurrvida hästen varit använd till ridning eller körning, finnes icke. Midt i den 7 fot långa, 5 fot breda grafven ligger ett qvinnoskelett med hopdragna ben, en ställning, som ej sällan förekommer i grafvar af denna form och antagligen beror derpå, att liket ursprungligen setat och fallit ihop då underlaget multnade. Till dess utstyrsel höra ett kring halsen gående väfdt silfverband, en mängd perlor, ett litet utmärkt vackert och väl gjordt silfverspänne med filigranarbete, ett par ovala spännbucklor af brons (närmast lika *Sv. forns.* 556), ett större rundt bronsspänne (närmast likt *Bohusl. fornsaker*, sid. 87, fig. 84), flere hängsmycken af brons, af ovanliga typer, lemningar af en skinnpung med bitar af knufiska mynt, samt diverse andra föremål af mindre vikt, hvilka ej här kunna specificeras. Grafvens djup var 4 fot. Kring väggarna och i botten syntes spår af trävirke, som på golfvet gått i grafvens längdriktning. Tak kunde ej skönjas annat än öfver hästen, der virket låg i sammariktning som hästskelettet. Grafven var fylld med stora stenar, af hvilka en måste sprängas. Grafven var belägen i slät mark och endast igenkänlig på en obetydlig sänkning i denna.

Af de öfriga grafvarna med häst innehöll en ett tveeggadt svärd med vacker bronsdoppsko, samt ett eneggadt, kort svärd, sköldbuckla, spjut, ett jernbeslag till betsel, väfda silfverband, som tillhört drägten, bronsknappar med ögla till denna, ett par kammar, knif, broddar, m. m. På samma afsats som hästen låg sjelfva munlaget till betslet. Det kan här förtjena anmärkas, att i de flesta fall finner man ej hästen betslad i grafven, utan ligger betslet vanligen vid ryggen, just der det skulle ligga, om det varit upphängdt på sadelknappen; några karakteristiska sadelbeslag hafva deremot ej anträffats.

I en tredje graf med häst anträffades i den egentliga grafven en sköldbuckla, ett kort, eneggadt svärd, knif, bryne, ringspänne af brons, kam och spjut; på afsatsen för hästen lågo ett par stigbyglar samt ett par till bukjordarna hörande jernsöljor. Den fjerde grafven med häst är anmärkningsvärd, emedan den innehöll föremål, som antyda att den tillhört en ung gosse. Dels utvisade de visserligen mycket illa bibehållna, men dock någorlunda igenkänliga delarne af skelettet en icke fullvuxen individ, dels öfverensstämde härmed den ovanligt ringa längden af svärdet; klingan var nämligen blott 19,5 dec.-tum lång, och hela svärdets längd, fästet inberäknadt, blott 2,35 fot, en för ett tveeggadt svärd ovanligt obetydlig längd. Vanliga måttet på de tveeggade svärdens klingor är 2,5 fot. För öfrigt innehöll grafven en sköldbuckla (vanlig storlek), en knippa pilar, en knif, ett ringspänne af jern, några jernbeslag och ett ämbar af trä, med beslag och hank af jern. I hvardera fotbeklädningen har setat en jernbrodd, och afståndet mellan broddarne och hufvudskålsbenen är blott 3 fot; emellertid är påtagligt, att liket varit, såsom vanligt i detta slags grafvar, jordadt i sittande ställning, så att det i sjelfva verket varit längre, än man af ofvanstående faktum skulle kunna tro, dock svårligen längre, än 4 till 4,5 fot. Å afsatsen träffades, förutom det tenligen väl bibehållna skelettet af en ung häst, endast de till dennes hofvar hörande jernbroddarne och under hufvudet (under kraniets ansigtsdel) lemningarna af betslet. Grafven var för öfrigt ovanligt grund: blott 3 fot djup i östra ändan, med 0,5 fot hög afsats för hästen, och 2,5 fot djup i vestra ändan. — Den femte grafven med häst innehöll, förutom lemningarna af ett manligt skelett endast en knippa

pilar, en knif, betslet, några obetydliga järnbeslag och ett par broddar till fotbeklädningen.

Jag har, i betraktande af den relativa sällsyntheten af grafvar med hästskelett, temligen utförligt redogjort för innehållet af dessa grafvar. Att på samma sätt behandla de öfriga grafslagen är i en kort berättelse, som denna, omöjligt. Jag vill blott framhålla de vanliga karakteristiska egenskaperna för de olika grafvarna. Grafvarna med ovala spännbueklar stå fortfarande fast såsom qvinliga; spännbueklornas oskiljaktiga följeslagare äro perlor, ett eller två smärre spännen — antingen båda runda, eller ett likarmadt och ett rundt, eller ett treflikigt, med eller utan ett litet rundt — samt sax och knif. Ringspännen förekomma aldrig med ovala spännbueklar, annat än som mycket små, vanligen af silfver, hvilka då setat på bröstet mellan spännbueklorna. De stora bronsringspännen tillhöra ständigt manliga grafvar med vapen och ligga, såsom förnt är iakttaget*), vanligen vid likets högra höft eller högra knä.

Barngrafvar karakteriseras vanligen af en vid grafvens ena ända, (oftast fotändan) stäld liten lerkruka. För öfrigt äro de vanligen ganska sparsamt utrustade. Ett litet rundt bronsspänne, några perlor, en eller annan gång en liten bronsbjellra, ett par små vigter, en liten knif eller (i de större) en knippa pilar, är allt man kan hoppas att finna i dem.

Anmärkas bör kanske att, ehuru vigter, såväl af den knoboktaëdriska formen, som af den sferiska med afstympade poler, ingalunda äro sällsynta i alla slags grafvar med obrändt lik, jag dock *aldrig* i graf funnit någon enda vågbalans, så mycket egenomligare, som sådana alls icke äro sällsynta i »Bystans» afskrädeshögar.

Den sammanträngda öfversigt öfver fynden i de obrända grafvarna, som här ofvan gifvits, upptager blott de prydligare föremålen. Dessutom hafva dessa grafvar naturligtvis innehållit en mängd föremål af fullt ut lika stor och i många fall större vetenskaplig vikt, men att redogöra för dessa, låter ej göra sig utan förtydligande afbildningar. Af samma skäl måste jag här alldeles förbigå de i många afseenden intressanta fynden i grafvar med *brändt* lik.

*) Se min uppsats: »En kristen begravningsplats», i *Månadsbladet* för 1878, sid. 671—684.

Af stor vikt för det kronologiska förhållandet mellan brända och obrända grafvar är en grafhög, i hvars topp, en fot under ytan, anträffades ett mycket starkt brändt lager (diam. 4×3 fot, tjocklek 0,5 fot) med brända ben, nitar, ett eldstål och en knif, och 3 fot midt under detta brända lager en graf med obrändt lik, bredvid hvilket lågo en sköldbuckla, ett ringspänne af brons, en bit af ett silfvermynt och en knippa pilar. Det brända lagret sträckte sig med 3 fot af sin längd snedt öfver den 3,5 fot breda, 7 fot långa grafven, sålunda att båda lårbenen, knifven och pilarne kommo under detsamma. Af skelettet voro tänderna, högra öfverarmen och båda lårbenen i behåll och utvisade, att liket legat med hufvudet mot Ö. + 18° N. Ringspannet låg ett par tum från tänderna, ett såsom nämndt sällsynt läge, och sköldbucklan i grafvens nordöstra hörn; knifven låg vid venstra höften och pilarne omkring 1 fot söder om venstra knäet, båda ungefär midt under det brända lagrets medelpunkt. Här föreligger således åter ett slående bevis för att likbränning egt rum äfven efter införandet af det kristna bruket att jorda liken obrända.

Såsom i början af denna öfversigt är nämndt, hafva flere grafvar anträffats i sjelfva den vall, som begränsar stadstomten mot NO. Det återstår att nämna, att denna vall äfven innesluter lemningar af farkoster, såsom det synes i temligen stort antal. Två sådana undersöktes och afteeknades år 1879, och ytterligare två sådana anträffades samma år, men deras undersökande måste då uppskjutas till lägligare tillfälle. Äfven i den år 1881 undersökta delen af vallen träffades sådana farkostlemningar på 3 ställen, men den erfarenhet, jag hade om den betydliga tid deras undersökande kräfver, tvang mig, isynnerhet med hänsyn till den rådande regniga väderleken, att igenlägga och till lämpligare tidpunkt spara dessa gräfningar. Fynden bestodo såsom vanligt endast i hundratals i rader liggande nitnaglar, hvilkas noggranna markerande å planritningar hör till de mest tidsödande arbeten, som kunna förekomma under Björköundersökningarna, och som absolut icke böra företagas annat än under gynnsamma väderleksförhållanden. Att döma af flere på andra ställen i vallen gående insänkningar tvärt öfver densamma, torde ännu flere sådana farkostlemningar kunna anträffas.

Det återstår nu blott att med några ord redogöra för gräfningarna å det söder om byn liggande grafältet Kärrbacka.

Grafvarna å detta fält äro till större delen markerade genom fyrkantiga stensättningar, vanligen i form af en kvadrat, delad i två hälfter. Vid gräfningar inom sådana stensättningar träffades vanligen en grund graf i riktning V.—Ö., stundom med, stundom utan spikad kista. Af fornsaker innehöllo dessa grafvar på sin höjd en liten knif, ibland alls intet. I hvad förhållande dessa grafvar, och de med dem likartade å graffältet Grindsbacka stå till de stora graffälten med rikt utrustade grafvar, är mig ännu, af brist på karakteristiska fynd, ej möjligt att afgöra. En gång har jag uttalat den förmodan, att dessa afsides liggande grafplatser med sina torftiga fynd möjligen kunde varit afsedda för trälar. Jag framställer nu, naturligtvis med all reservation, en annan förslagsmening, att de kunna tillhöra en mera framskriden tid, då kristendomen hunnit slå så djupa rötter, att det från hedendomen ärfda bruket att utrusta liken med alla de prydnader och redskap, de afidne i lifstiden begagnat, hunnit försvinna. Enda återstoden af dessa hedniska sedvänjor skulle då spåras i den nästan ständigt förekommande jernknifven, hvars särskilda uppgift skulle vara att skydda den döde mot onda inflytelser från andeverlden, en föreställning om stålets egenskap, hvilken, såsom bekant, fortlevver ända in i vår tid. Huru härmed än må vara, så torftiga dessa hittills allt för förbisedda grafvar än äro, framställa de ett viktigt spörsmål, som blott genom fortsatta undersökningar såväl på Björkö som annorstädes kan besvaras. Kanske ligger svaret gömdt i det ganska vidsträckt graffält af samma slag, som jag förliden sommar upptäckte i en tätt igenvuxen hassellund å Adelsö, alldeles midt emot Björkö.

Af hvad jag i denna korta berättelse anfört, framgår, att undersökningarna å Björkö år 1881 varit fullt ut så gynnade af framgång, som något annat af de tio år jag åt dem fått egna min verksamhet. Men det framgår äfven, att ännu mycket återstår att undersöka, innan ön eller dess närmaste omgifningar lemnat svar på alla de frågor, som till stor del genom just dessa undersökningar framkallats. Att begära något nytt personligt statsanslag för undersökningarnas fortsättande är ej min afsigt; det vore numera af flere skäl olämpligt. Men klart är dock, att utforskningen af de hemligheter, ön fortfarande gömmer, ej får afstanna, och att äfven i den fordom så betydande stadens omnejd, såväl på närmaste öar, som på fastlandet, undersökningar

måste utföras, för att en fullständig insigt i Björkö's forna betydelse skall kunna vinnas. Att drifva dessa undersökningar i så stor skala som hittills är ej nödvändigt. De hållpunkter, Björköundersökningarna gifvit, göra att man åtminstone i Mälaredalen kan med större trygghet än förut *välja* föremål för undersökningen, och detta gör att denna kan i nödfall, åtminstone för en tid, drifvas mera sporadiskt och följaktligen med något mindre kostnad. Huruvida fortsatta undersökningar efter denna reducerade måttstock må kunna bringas till stånd, får framtiden utvisa. Att de medel svenska staten hittills anslagit till utforskning af en förut allt för föga känd tiderymd, som tillika är en af de viktigaste öfvergångsperioderna i vårt folks historia, ej blifvit utan resultat använda, hoppas jag att hvar och en med ämnet förtrogen skall medgifva.

Om några fornminnen från Jemtland och Ångermanland.

Af

P. Olsson.

Sedan jag i denna tidskrift (3:e bandet sid. 292) meddelade några upplysningar om jemtländska fornsaker, hafva ytterligare några fynd af sådana kommit till min kännedom, hvilka här skola omnämnas och, då sådant är möjligt, i korthet beskrivas. Jag begagnar tillfället att äfven omtala ett par märkliga fornsaker från Ångermanland.

Såsom ett tillägg till nyssnämnda uppsats må nämnas, att de der omtalade sakerna från Hammerdal, en jernyx och ett bronsspänne, sedermera blifvit skänkta till Östersunds läroverks samling, att stenyxan n:o *a* 10 troligen är densamma, som omtalas i tillägget, och att spjutspetsen n:o *b* 13 är identisk med den i tillägget behandlade.

Denna spjutspets liknar mest fig. 69 i *Månadsbladet* 1874, men saknar längsfårer på tången, hvars längd är 90 mm., bredd 38—19 mm., och som jemnt afsmalnar nedåt och har plana sidokanter. I nedre ändan är en obetydlig nrgröppning. Vapnets största tjocklek är 9 mm.

Af skifferlansen från Berge i Offerdal n:o *b* 11 felas öfre hälften. Längden är nu 160 mm. (hvaraf tången upptager omkring 70), bredden 45 och tjockleken 9 mm. Tången är vid nedre ändan något bredare än på midten, dess sidokanter öfverallt afrundade.

Spjutspetsen från Ström n:o *b* 12, som är funnen under plöjning år 1876 på Svartön nära kyrkan, är af ljus blåaktig skiffer,

omkring 15 em. lång och 4 em. bred, med största bredden nära nedre ändan, utan mothakar eller skårer nedtill.

I Ångermanland äro följande förnt ej kända fynd från den skandinaviska stenåldern gjorda *):

1. En *dolk af flinta*, lik *Sv. forns.* 56, hittades på 1840-talet i Bodens socken af norra Ångermanland, enligt meddelande af skollärare A. P. Sundqvist i Sundsvall, hvilken såg den. Ovisst är, huruvida den ännu förvaras.

2. En *stenhammare*(?) af egendomlig form är år 1875, under dikning, funnen i en myr, tillhörande gården södra Moflo i Lidens socken, omkring 1000 fot från Fjällsjöelfven, en biflod till Ångermanelfven, och af jägmästaren E. Gyllenhammar å Norderön skänkt till Östersunds läroverks samling. På samma ställe nere i leran hittades ett stycke talk (liknande ett trästycke), som möjligen är bearbetadt af människor, och äfven öfverlemnades till samlingen. En mängd stenflisor skola äfven förekomma på detta ställe, hvilket kunde häntyda på en verkstad för stenredskap på platsen.

Den s. k. hammaren är af en tung, porfyrartad, mörkgrå stenart, väl slipad och af en ovanlig form. I ena ändan är han starkt konvex, halft ellipsoidisk och slipad, dess andra ända är elliptisk, nästan platt (blott svagt konvex) och oslipad. Rundt omkring stenen något ofvanför midten är en 30 å 40 mm. bred och högst 6 mm. djup rännformig fördjupning inkneackad**). Att ett par flisor vid ena kanten af den elliptiska ytan lossnat och affallit, tyckes häntyda på denna ytas användning såsom hammare eller klubba. Redskapets längd från den konvexa ändan till den elliptiska ytan är 115 mm., dess öfriga båda dimensioner äro vid den elliptiska ändan 95 och 62 mm. och på det bredaste stället närmare rännan 105 och 62 mm.

*) Se äfven sid. 12 och 15 här ofvan.

**) Jfr Nilsson, *Stenåldern*, 1:a uppl., pl. VII fig. 89, och Montelius, *Bohuslänska fornsaker*, sid. 244, der äfven en dylik hammare i skaft från norra Asien är afbildad. En liknande stenhammare från Skogs s:n, Ångermanland, omtalas här ofvan sid. 12.

Från **Jemtlands** stenålder äro ytterligare funna:

a) Skandinaviska typer:

11. *) En oslipad *spjutspets af flinta* fanns vid dikesgräfnings-
ning år 1876 eller 1877 invid Semnsjön i östra delen af Liths
socken nära »domsätet» vid Midskogsforsen och förvaras nu hos
Elias Hemmingsson i Lillsjöhögen, samma socken. Spjutspetsen,
som And. Johan Hansson i Bringåsen lemnat mig till påseende,
är särdeles väl arbetad, spetsig och hvass, med trind rygg på
båda sidor och liknar icke någon fig. i *Sv. forns.* (men jfr dock
fig. 51). Längden är 90 mm., största bredden, som är något
litet ofvan midten, utgör 26 mm. och största tjockleken 12 mm.
Nederst är en något tjockare del af omkring 11 mm:s längd,
som möjligen kunnat lemna stöd vid vapnets fästande på ett
skaft.

12. En *dolk* eller *spjutspets af flinta* är hösten 1881 funnen
i en åker, nära en sjö, i Bränna i Frostvikens socken och för-
varas ännu hos kyrkovärden G. Gustin i Gussvattnet af samma
socken. Efter en meddelad teckning och muntliga upplysningar
liknar den *Sv. forns.* 57, men har skaffet tvåeggadt såsom *Sv.*
forns. 56. Längd omkring 165, bredd 30 mm. Spetsen är hvass.

13. En *spjutspets af flinta*, som skall vara alldeles lik n:o
11 härofvan, är funnen i ett röse på en åker i Ope, Brunflo
socken, och förvaras hos Jonas Olausson derstädes.

14. En *stenyxa* med skafthål är på 1870-talet funnen under
plöjning i en gammal åker i Handog i Liths socken och förvaras
nu hos riksdagsmannen H. Andersson i Bringåsen. Yxan, som
jag har till påseende, liknar mest fig. 59 å sid. 79 i *Sveriges*
fortid, texten, af Montelius, men har skafthålet närmare midten
och något smalare bane. Hon är slipad (bäst på öfre och undre
sidan), i det hela båtformig, mot eggen högre och hoptryckt fran
sidorna, men mot andra ändan allt mera nedtryckt, utan utvidgad
yxhammare samt utan åsar eller rännformiga fördjupningar. Eg-
gen, som varit svagt bågböjd, har vid begagnandet blifvit något
skadad; andra ändan, som är oskadad, ehuru icke fullt regel-

*) Numreringen fortsättes från den förra uppsatsen.

bunden till formen, visar en mindre, nästan rund plan yta. Materialet är en tung, mörk gråsten. Längden är 140 mm., största bredden (ungefär öfver skafthålet) 70, höjden vid eggen 54, vid skafthålet 46, dettas diameter 28—25 mm.

15. En *stenyxa* med skafthål, funnen i Liths socken, förvaras nu hos Carl Olofsson i Åsen af samma socken. Hon är till ämne och form mycket lik den föregående, men en fjerdedel mindre och jmförelsevis smalare. Längden är alltså utgörä omkring 100 mm., bredden ungef. 45 mm.

16. En *stenyxa* med skafthål är funnen i Ragunda socken (Dövikens?) och torde komma att skänkas till Östersunds läroverks samling. Hon är enligt uppgift spetsig åt båda ändar och smalare, annars lik den från Handög i Lith.

17. En *stenyxa* med skafthål är för ett par år sedan funnen i Semnsjölandet, Liths socken, af torparen Olof Thomasson derstädes. Jag har ännu ej sett henne, men hon torde komma att skänkas till Östersunds läroverks samling.

b) Arktiska typer:

14. En *spjutspets* af brun skiffer med ett bredt, längsgående, grönt band, utan mothakar eller tånge, men med en skåra i hvardera kanten nedtill, såsom stöd för snöret, medelst hvilket den fästas på skaftet, är uyligen funnen vid stranden af en fors dock på land, i Gäddede i Frostvikens socken, nordligast i Jemtland, och skänkt till Östersunds läroverks samling. Den är helt liten, längd 130 mm., bredd 22, tjocklek 6 mm., och afviker i form från dem, jag sett afbildade, derigenom att största bredden befinnes vara långt nedom midten och nära nedre ändan. Jfr fig. 75 i *Månadsbladet* 1874.

15. En *spjutspets* af sten, nedtill försedd med en skåra och två hål att fästas på skaftet, är funnen vid stranden af Landösjön i Offerdals socken, en fot under vattenytan. Den hade blifvit lofvad Östersunds läroverk, men är nu sönderslagen. Den var omkring 8 tum lång och två finger bred. — En *spjutspets* med ett hål, funnen i Norge i Södra Thronhjems amt, omtalas

af K. Rygh i *Aarsberetning for 1875 fra Videnskabselskabet Oldsagssamling i Throndhjem* (Throndhjem, 1876), sid. 8.

16. En *spjutspets* af ljusbrun skiffer, hvars främsta del saknas, är för ett par år sedan vid gräfvning af en källare funnen på en alns djup under en torpstuga, belägen på ett berg i Wiken, Hammerdals socken, och skänktes 1882 till Östersunds läroverks samling af lärjungen A. J. Jonsson. Nedanför det branta berget ligger en sjö. Spjutspetsen, som vid upptagandet blef bruten i tre delar, är på båda sidor ryggad, afsvalnar småningom framåt såsom fig. 69 i *Månadsbl.* 1874, saknar motbakar och har en 60 mm. lång tåuge. Denna är jernbred, på båda sidor ryggad och har tvära sidokanter, är alltså i genomskärning sexsidig. Hela spjutspetsen torde hafva varit omkring 220 mm., fragmentets längd är 165, största bredden 29, tjockleken 8 mm., tångens bredd 21 mm.

Från yngre jernåldern i Jemtland äro med all sannolikhet:

20. En *jernyx*, funnen i en åker i Gisselås i Hammerdals socken och år 1880 skänkt till Östersunds läroverk. Hon liknar den här ofvan omnämnda yxan från Hammerdal och *Sv. forns.* 484, men har dubbelt större yxhammare och är dubbelt tjockare samt har vida kortare egg. Hon är väl bibehållen, men eggen har nyligen blifvit slipad. Längd 120 mm., bredd vid eggen 70, tjocklek nedom skafthålet 27, banens längd 40 mm.; motsvarande mått hos yxan från Hammerdal äro 135, 105, 15 och 25 mm.

21. En *spjutspets* af jern med rund holk, temligen lik *Sv. forns.* 499, dock med största bredden högre upp, fanns förliden höst i en grustägt för jernvägen vid Sem i Ås socken, omkring fem fot under jordytan, i lera bredvid ett människoskelett, hvaraf underkäken och större delen af lufvudskålen hade bäst bibehållit sig. Yttersta spetsen är afbruten och holken delvis förrostad. Längd 220, bredd 25 mm. Tillhör läroverkets samling.

22. Ett *tvæggadt jernsvärd*, år 1878 funnet, vid odling $\frac{1}{2}$ fot under jordytan på släta marken, vid Håst å Norderön i Storsjön af Nils Jonsson i Westanede å Norderön, förevisades mig

följande året af upphittaren och lär ännu förvaras hos honom. Det var alldeles likt *Sv. forns.* 507, fullständigt och icke mycket rostigt. Knappen och parerstängen voro på ytan belagda med brons. Längd 930 mm., bredd från 57 mm. jemnt afsmalande, handtagets längd 96 mm.

23. *Ovala spännbucklor* äro funna i en grafhög på Norderön omkring 500 fot från fyndorten för sistnämnda svärd, enligt uppgift af jägmästaren E. Gyllenhammar.

24. En ljusgrön *perla af glas*, funnen i sjöstranden på vstra sidan af Norderön vid Westanede, är af nämnde jägmästare skänkt till Östersunds läroverks samling. Till form och storlek liknar hon någorlunda *Sv. forns.* 559, är på ytan ojemn, men ej refflad. Längd 9, bredd 12 mm. Vid Ivarsgården i närheten finnas ättelhögar.

Grafhögar — troligen allesammans från den yngre jernåldern — äro mig bekanta från många soekuar vid Storsjön såsom Brunflo, Ås vid Rösta, Frösön södra delen, Rödön vid Undrom, Matmar, Norderön, Näs, Hackås. Sådana förekomma dock äfven i det nordliga Jemtland vid Hammerdal och i närheten af Indalselven i Lith, kanske äfven i Undersåker i vstra Jemtland.

Vid det här ofvan omnämnda »domsätet» på södra stranden af Indalselven vid Midskogsforsen äro fem rösen, ungefär 100 alnar från hvarandra, der ben uppgifvas vara funna, samt en rest sten. Sjelfva domsätet utgöres af ett stenbloek, hvilket hvilar på två andra.

Vid Mjärten, på norra stranden af elfven midtför domsätet, ligger Mjärthögen.

Omkring $\frac{1}{8}$ mil längre ned vid elfven har en torpare vid namn Strindlund, som bor derstädes, i jorden funnit ett *jernsvärd* och en större »*gaffel*» af jern, hvilka möjligen också äro från hednatiden. De sägas vara lemnade till länsmanen i orten att hembjudas staten.

Från *Medeltiden* förvaras ännu några föremål i Jemtland. Utom åtskilliga hit hänförliga, som omtalas i min uppsats *Några upplysningar om fornsaker i Jemtland* i Östersunds lärov.

progr. 1874, torde följande, i nämnda läroverks samling förvarade, förtjena att omnämnas: ett prydligt *svärdfäste*, som tillhört rid-daren Skunke i Hackås, en *hillebard* af jern med årtalet 1417, hvilken sedan urminnes tider förvarats hos en slägt i Rödö soe-ken, en *bronssporre*, funnen vid gräfning i Johaunisnäs, Hellesjö soeken, en gammal ntsirad *båge* från samma soeken, tre simpla *jernspadar*, jemte 27 dylika funna djupt nere i en myr i Funäs, Mysjö soeken, och troligen nedgräfdä under något fälttäg, en fullständig *värja*, funnen i jorden vid Hara i Sunne socken o. s. v. Ett stycke af ett *bronsspänne* är funnet i Storsjön vid Gärdsta i Marby socken, men synes vara modernt.

Hos riksdagsmannen H. Andersson i Bringåsen förvaras en *bågspännare* af jern, som jag hatt tillfälle se. Egendomligt är, att dess båda hjul äro olika; det ena har fyra, det andra åtta ekrar, dessa senare äro dock icke riktade mot samma punkt.

Såsom dokument, hvilka lemna upplysningar om Jemtlands äldre historia, språk och förhållanden, må äfven omnämnas *pergamentsbref* från detta landskap. Af sådana eger läroverket 33 stycken, dels i original, dels i afskrifter, mest från 1400- och 1500-talen; det äldsta daterade är af år 1413.

• Bidrag till vår medeltids kännedom från åren
1880 och 1881.

Af

Hans Hildebrand.

Da utrymmet ej medgifver att nu lemna en öfversigt af allt det, som under de två sista åren riktat vår kännedom om Sveriges medeltid, inskränker jag mig till en redogörelse för de viktigaste fynden, bland hvilka det förnämsta är den stora, förliden höst å Dunegårds egor i Dalhems socken på Gotland anträffade skatten.

En sägen berättar, att, när k. Valdemar Atterdag återvände från det hårdt plundrade Visby, en dryg del af de röfvade skatterna blifvit af hafvet uppsvulgen i närheten af Karlsöarna. Berättelsen synes icke vara så väl grundad genom uppgifter i källskrifterna, att vi kunna tillerkänna henne full historisk vissnet. Allraminst torde det vara rådligt att, som någon förliden är syntes vilja, söka genom dykare leta efter hvad den danske konungen för mer än fem århundraden sedan förlorat — ifall han förlorat det — å ett ställe, som i intet afseende kan hafva varit skyddadt mot strömmens och bottenmassans begrafvande verkningar.

Men om vi således måste afstå från hoppet att åter bringa i dagsljuset k. Valdemars problematiska skatter, få vi å andra sidan glädjas deröfver, att den härjande konungen icke varit i tillfälle att bemäktiga sig allt, hvad dyrbart fanns å den intill midten af 1300-talet i nuderbar blomstring prunkande ön. Under årens lopp hafva till Statens Historiska Museum inkommit fyra fynd, som, att döma efter arten af deras föremål och till en del af beledsagande mynt, måste anses hafva blifvit nedlagda i jorden vid midten af 1300-talet och der hvilat i ro, intill dess i vår tid tillfälliga omständigheter bragt dem i dagen.

I vår tid nedlägger man visserligen ibland skatter i jorden i det fall, då man vill så noga dölja dem, att de icke skola på något sätt löpa fara att ses af obehöriga. Men det är gemenligen orättfånget gods, som man vill hålla så hemligt, att icke blott godset, utan äfven dess gömställe skola fullständigt undandragas andras blickar. Andra förhållanden hafva fordom rådt. Under en tid, då man var i besittning af dyrbarheter, men till deras förvarande icke i sin bostad egde så säkra lås, att de kunde anses lemna nödigt skydd mot en afundsmans starka fingrar, då var man i främsta rummet hänvisad till jorden för att under en sten, eller på annat för den, som visste om saken, märkbart ställe gömma, hvad man ej för tillfället behöfde använda. Att man företrädesvis under oroliga tider tog sin tillflykt till dylika skyddsåtgärder, är naturligt, men de stora silfverskatter, som tillhöra vår hedna tids senaste århundraden och öfvergången till den kristna tiden, äro så många och tillhöra en så pass utsträckt tid, att man väl svårigen är berättigad antaga, att man under hela denna tid behöfde bringa sina dyrbarheter i säkerhet, utan torde jemte den ögonblickliga faran äfven en småningom utbildad vana att använda jorden som skattkammare hafva uppstått, som förklarar fenomenet till en dryg del. Vi få nämligen icke förgäta, att de många och kostbara skatter från nyss nämnda tid, som Statens Historiska Museum eger, icke äro mera än en del af de skatter, som redan kommit i dagen, och att alla dessa i sin ordning utgöra endast den del af de nedgräfdas skatterna, som icke blifvit af egarne sjelfve upptagen.

När medeltiden kom till stånd i våra bygder, upphörde, såvida vi kunna sluta af fynden, seden att i jorden söka förvaringsrummet för skatter. De flesta jordfunna medeltidsföremål i museet äro sådana, som händelsevis tappats och händelsevis återfunnits. Från denna karakter hos medeltidsfynden göra de fyra ofvan nämnda fynden från 1300-talet, af hvilka tre äro mycket betydande, ett märkligt undantag, liksom ett senare, som tillhör början af den nyare tiden, derest vi fatta denna på samma sätt som den politiska historien. För undantagsfall, för fall, som måste hafva tillkommit i följd af särskilda omständigheter, måste en särskild förklaring sökas. Här kunna vi visserligen icke vända oss åt annat håll än åt historien, för att i henne finna hvad vi söka, och genom ett sådant berättigadt sökande

komma vi till den mycket rimliga slutsatsen, att man här och der på Gotland af farhåga för k. Valdemars härjningar gömt så mycket man kunnat af sitt rörliga gods.

Den första af dessa skatter hittades år 1709 vid Kyrkobinge i Othems socken och bestod af ett armband af flätade guldtrådar, en öppen, rikt sirad sölja af silfver, hvilkens nål saknas, en silfverskål, i hvars botten finnes graveradt det vapen, som fördes af den ansenliga svenska medeltidsätt, hvilken genealogerna plägat benämna Blå-släkten. Till fyndet hörde äfven en hop Gotlandsmynt, hvilka tvifvelsutan hade kunnat lemna säkra upplysningar om fyndets nedgräfnings-tid, men de äro längesedan inordnade bland andra Gotlandsmynt, utan att man funnit det nödigt att af dem lemna någon närmare beskrifning.

Den andra skatten kom år 1858 från Amunde i Burs socken, således från den södra hälften af ön, icke synnerligen långt från Gotlands östra kust, och hade, såsom man af spillrorna kunde se, varit förvaradt i ett kopparkärl. Till skatten hörde: två silfverskedar och en arming, allt i hög grad likt det i Othems socken funna; dessutom ett par stora runda smycken af tunn guldplåt, sirad dels genom förhöjningar, dels genom ornament bildade af trådar och korn — antagligen hafva de hängt ned på hröset; en betydlig mängd hyskor och hakar, som ingalunda äro af det torftiga utseende, som i vår tid karakteriserar dessa nyttiga föremål, utan voro afsedda att fästas på yttersidan af kläderna, hvilka de sirade med hvarjehanda heraldiska och fantastiska figurer; flere spännen och en aflång perla af guld med filigransirater; fyra fingerringar af guld o. s. v. Ett sassanidiskt mynt, som hittades med alla dessa föremål, bevisar intet om deras ålder, då myntet kunnat länge vara i omlopp. Af större vikt är det mynt, som blifvit sönderskuret, men likväl visar sig hafva präglats för någon af de tre Edvarder, som rege-
rade i England, den ene efter den andre, under ungefär ett århundrade. Det är icke lätt att med full bestämdhet fördela de många engelska mynten från denna tid på de tre olika regenterna af samma namn, men för närvarande synas de engelska myntkänningarne hafva enats om att hänföra den varietet af Edwardsmynten, som här förekommer, till Edvard I, hvilken afled år 1307. Ett franskt mynt har blifvit förvaudladt till spänne, men af detta är en så liten del bevarad, att man icke kan utröna, för hvilken

konung det blifvit prägladt; så mycket är dock visst, att detta mynt icke på något sätt strider mot den nedläggningstid för skatten, som jag funnit sannolik.

Nu få vi åter rikta vår uppmärksamhet på norra Gotland, hvarest å Slängs egor i Lärbro soeken den tredje skatten hittades år 1861. I denna förekommer en rikt ornerad, denna gang fullständig sölja, mycket lik den i Othemsfyndet, fint utsirade runda hängprydnader af guld, alldeles lika de två, som tillhöra fyndet från Burs. Således finnes mellan de tre fynden ett utprägladt släggtycke i förråd af typer, liksom en synnerligen nära frändskap uppenbarar sig i arbetssätt och smak. Till Lärbrofyndet höra vidare: tunna brakteatformiga smyeken, som synas vara bildade efter arabiska mynt, hvilkas inskrifter man icke förstätt att läsa, icke ens att troget återgifva; en kula bildad af hvarandra tangerande silfverringar, som utgör midtstycket i en silfverkedja, hvilkens ändar varit prydda med drakhufvud (ett är ännu bevaradt); ett rundt smycke, antagligen också midtstycke till en kedja, med ett lejon, kring hvars framvända hufvud manen reser sig vildt; två runda hängsmyeken med ett likarmadt kors, hvars vinklar äro fyllda med graverade streek o. s. v.

Tre mynt förekommo i detta fynd, men de gifva dessvärre föga ledning för bestämmande af tiden. Det ena, arabiskt, är prägladt i början af 900-talet, de två andra, angelsaksiska, äro präglade i början af 1000-talet. Såväl den ena som den andra siffran är för låg, för att vi här, med blicken fäst på fyndets öfriga innehåll, skulle kunna fästa oss dervid; de föremål vi här se stämma icke alls öfverens med hvad vi äro vana att skåda i fynd från den hedna tidens slut och den derpå följande öfvergångens tid, då arabiska och angelsaksiska mynt äro, såsom nyss antyddes, vanliga i våra fynd och i dem beledsagas af konsekvent återkommande former och ornament. Äfven sjelfva mynten visa sig icke tillhöra de vanliga fynden. De äro nämligen förgyllda och i sadant skick vet jag mig aldrig hafva sett dem förr än i de verkliga medeltidsfynden.

Analogien mellan dessa tre fynd är så stor, att de med skäl, under den tid de varit samlade i museet, väckt rätt mycket uppseende; ehuru funna å olika orter och på vidt skilda tider, bilda de tydligen en grupp och göra på åskadaren samma in-

tryck, som om de vore ett enda stort fynd. Huru man smyckade sin kropp och sina kläder vid midten af 1300-talet med armband, fingerringar, spännen och söljor, halskedjor och knäppmedel, hängsmycken, hårprydnader och knifbeslag, och huru man vid denna tid förstod att forma guld och silfver efter behagliga mönster och på det rikaste utsira föremålen med täcka prydnader, det visa oss dessa fynd i rikaste mått, och därför hafva de äfven ansetts vara af den största betydelse.

Det är då lätt att förstå, med hvilken häpnad det fynd skulle helsas, som hösten 1881 gjordes vid dikesgräfnings å Dnnegårds egor i Dalhems socken. Denna socken är redan genom sin kyrka af synnerlig märklighet för en hvar, som vill studera vår medeltids konst, hvilket nogsamnt framgår af de två hittills utkomna häftena af Fornminnesföreningens planchverk öfver svenska konstminnen från medeltiden och renässansen. Den skatt, som nu kommit i dagen, gifver oss ett ännu starkare intryck af den underbara blomstring, som fauns på Gotland under medeltidens förra del, och därför torde det vara på sin plats att här företrädesvis egna uppmärksamhet åt detta fynd, hvilket vida mera än andra under åren 1880 och 1881 anträffade medeltidsfynd lemuar oss direkta och värderika upplysningar om tiden i fråga.

Af medeltidens kärl, som varit afsedda att begagnas i det dagliga lifvet, finnas allenast få bevarade, och de förete i allmänhet icke någon stor mångfald i former. Om vi nämna kannor af tenn och koppar, nedtill breda samt försedda med handtag, samt smala höga tennkannor och kopparkärl med två pipar och hank, så äro hufvudformerna uppräknade. I Statens Historiska Museum finnas dock äfven några låga silfverskålar, af hvilka en, med Blå-vapnet, tillhör det första af de nyss omtalade fynden.

I Dnnefyndet förekommer icke mindre än *nio* silfverkärl, hvilka alla skulle kunna kallas för skålar. De äro af tre hufvudformer: *a)* grunda skålar utan fot, *b)* grunda skålar med fot och *c)* hög skål utan fot.

Den första gruppen är af samma slag som Blå-skålen, men vi hafva här för oss en synnerligen rik omvexling.

En af dessa skålar har midtpartiet upphöjdt. Sjelfva midten bildas af en åttkant med utspringande hörn, å hvilken ses den sittande Sankt Olof, krönt, samt i händerna hållande riksäpplet och yxan, för hvilken han miste lifvet under striden med sina

upproriska undersåtar. Bilden har bestått af släta ytor i förgylt silfver samt emalj, af hvilken senare doek endast enstaka spår finnas i behåll. Detta midtstycke höjer sig öfver en yta med sex runda flikar, som i sin ordning höjer sig öfver en rund yta; å denna utbreder sig i vinkeln mellan hvar par af flikar en knippa af vinrankor. Å de sex flikarne ses ingraverade bilder af Kristus, de fyra evangelisternas symboler samt apostelen Simon. Flikarnes nedersta delar förenas genom en bred konturlinje till en cirkel, inom hvilken läses:

+ IHESUS GVZ SUN WARI MEJ VS

Bokstäfverna, hvilkas former här icke kunnat med full trohet återgifvas, visa att inskriften tillkommit under 1300-talet. Språket, på hvilket den är affattad, är gotländskt, och kan således inskriften med ganska stor säkerhet anses hafva tillkommit på ön. Men de slutsatser vi kunna draga från inskriften stanna icke härvid. Som denna inskrift med dess fromma önskan (Jesus, Guds son, vare med oss) icke kan vara efteråt inristad, hvilket naturligtvis mycket ofta kan vara händelsen med en inskrift, utan genom sin anordning visar sig vara ursprunglig, gör den med sig hela skålen till gotländsk, och erhålla vi således här en tillförlitlig, samtida uppgift om ett inhemskt arbetes ursprung, hvilket alltid måste anses vara af synnerligt intresse. Dessvärre är icke denna skäl att räkna bland de yppersta ur arbetets synpunkt, som fyndet innehåller. Det finnes dock alltför många bevis för det inhemska arbetets godhet, för att vi i den tillfälliga omständighet, att just denna skål är gjord på Gotland, skulle kunna få ett stöd för det vanliga antagandet, att inhemska arbetet nödvändigt är svagare än det främmande.

Tre andra skålar stå denna nära genom sin form och genom sin upphöjda midt — hos alla en eirkelrund skifva, höjande sig öfver en sexflikig yta. På en af dem ses å den runda skifvan en graverad bild af en man och en qvinna, som taga hvarandra i handen framför ett träd. Här är icke fråga om en framställning af syndafallet, utan om en bild från sällskapslifvet af en art, som under 1300-talet var mycket vanlig: ett älskande par har ett möte i en trädgård. Flikarne upptagas af en serie fantastiska framställningar, tvåfotade djur med menskliga hufvud och med vingar, ibland med en svans, som öfvergår i växtdelar

— äfven ett under 1300-talet vanligt motiv. De två andra skålarne, som höra till denna grupp, hafva i flikarne enahanda fantastiska figurer, men i midten en religiös bild: lammet med korsfanan, en bild som särskildt på Gotland torde mycket ofta hafva användts, eftersom denna bild ingiek i landets sigill.

Fig. 1. Midten af insidan å en silfverskål. Dunegårds i Dalhems s:n, Gotland. $\frac{1}{1}$.

En femte skål bildar öfvergången till den andra gruppen genom att vara försedd med en låg fot (ungefär 1 centimeter hög). Skålens botten är något högre än den närmast omgifvande delen. Intill en ram af romanska bladsirat sluter sig tämligen troget en drake, som biter sig i sin egen stjert. Ett lejon, hvilket hoppar öfver drakens hals, slår sina klor i hans stjert, som slutar

med bladornament, och biter uti den. Fig. 1 framställer denna seen, hvars hela hållning gör det nödigt att hänföra den till 1100-talet. Skålens utsida höljes af ett nät af bugtiga band, som än skilja sig åt, än närma sig till hvarandra och da sammanhållas med runda nagelhufvud. Ur dessa band framgå växtornament, som mellan dem bilda ännu ett föreningsband. I tre rader gå dessa ornament rundt omkring skålen, och i den öfversta raden framställas här och der hufvud af olika slags djur, fåglar,

Fig. 2. Ornament å utsiden af en silfrerskål. Dunegårds i Dalhems s:n, Gotland. 1, 1.

lejon o. s. v. Fig. 2, som återger en del af skålens utsida, visar, huru föga man under medeltiden var intresserad af ett maskinmessigt upprepande: bland de många ornament, som förekomma i hvar rad, finnas ingenstädes tva, som äro hvarandra fullkomligt lika.

Vi komma nu till de tre skålar, som äro försedda med högre fot. De äro så formade, att fotens konturer bilda fortsättning af skålens: sedan skålen öfvergatt i fot, aftager hastigt bredden,

men längre ned ökas den åter, så att kärlet står fast och stadigt. Skål och fot hafva varit förenade genom lödning, men denna har i alla tre exemplaren lossnat.

Det första af dessa kärl visar å skålens yttre sida fem karakteristiskt utförda fågelbilder, placerade jemte enkla växtdelar, som synas skola föreställa träd, inom breda ringar. Mellanrummen mellan dessa ringar prydas af andra växtmotiv, alla hållna i romansk stil. Fotens snalaste del är alldeles slät; den vidgade nedersta delen prydes af bågar och blad.

Af ännu större intresse är nästa skål, som är den förra lik, men här är skålen mera sväld, och dess kant något indragen. Foten är alldeles slät. Skålen höljes af behagligt böjda rankor och blad, mellan hvilka uppträda figurer af menniskor och djur — allt i 1100-talets väl utpräglade stil. Kring skålens öfre kant läses en inskrift, som bildar två versrader och ett slutord:

+ ME IVSSIT PROPRIO ZALOGNEV SVMPTV FABRICARI
 ERGO POSSIDEAR POSTERITATE SVA
 VALE

d. v. s. »Zalognev lät mig göras på sin bekostnad; må jag därför besittas af hans efterkommande. — Farväl». På en rand längre ned å skålen, kring fotens kantlinje, läses:

SIMON ME FECIT

d. v. s. »Simon har gjort mig».

Namnet Zalognev låter slaviskt. Det är möjligt, att skålen tillhört någon rysk köpman, som statt i lifliga förbindelser med vestern, eller sannolikast en, som varit bosatt i Visby, och därför låtit åt sig förfärdiga ett kärl i vesterländsk smak och med latinsk inskrift. Hvem han var, hvilken rol han spelat bland sin tids menniskor, kan nu ingen säga. Den önskan, som kärlet å hans vägnar uttalar, att det må blifva en ättklenod, har icke i längden gått i fullbordan. Oroliga tiders farhågor läto detta kärl med det öfriga döljas i jorden, och nu har staten inträdt i danarfvat efter den obekante, som längesedan dött utan känd ätt och utan kändt testamente.

Af ännu större märklighet är den skål, till hvilken vi nu öfvergå: den visar en sådan finhet i arbetet, att endast få föremål från medeltiden kunna med den uthärda en jemförelse.

Foten är mycket lägre än å de två föregående och derjemte vidare. Den upptages af tolf fält, som vi skulle kunna kalla päronformiga, ordnade i två rader, så att spetsarne skjnta in utmed hvarandra. I hvar fält förekommer en fantastisk fågelfigur; i hvartannat fält är figuren utförd i förgylt silfver på en emaljerad botten, i hvartannat skiljer sig den emaljerade figuren från den förgylta botten.

Skålen är arbetad på enahanda sätt, men som ytan är mycket större, äro fälten i hvar rad åtta, och äro den yttre radens fält vida större, och tillkommer i dem dessutom den nyheten, att de fantastiska djurens hufvud icke äro graverade å ytan, utan blifvit med synnerlig skiicklighet drifna, så att de springa fram — ett mästerligt arbete. Skålens runda inre bottenyta prydes af två liggande tyrfota djur, af hvilka det ena biter i en frukt, och det andra synes reda sig till att följa exemplet.

Dessvärre kan detta kärl icke prunka i sin ursprungliga prakt, ty metallen har nästan alldeles mörknat, och emaljen är å de få ställen, hvarest den ej fallit af, för närvarande mörk, utan att visa någon bestämd färg.

En skål af samma form och stort slägttycke i utstyrel, ornerad med förgylt silfver och emalj, förekommer i Lonvre-museet. Det franska exemplaret, som är fullständigare, ty det har ett lock, formadt i öfverensstämmelse med skålen, har ett synnerligt intresse, emedan en å detsamma anbragt inskrift uppgifver orten, der det blifvit tillverkad, nämligen Limoges i vstra Frankrike, som redan på 1100-talet och sedermera under medeltiden och början af den nya tiden var mycket fräjdadt för sin emaljtillverkning. Helt visst få vi anse Duneskålen härstamma från samma stad. Afståndet mellan Limoges och Gotland är visserligen stort, men om en samfärdsel, som betvingat ännu större afstånd, finna vi i Dunesfyndet otvetydiga vittnesbörd. För öfrigt förekomma bland minnena från Nordens medeltid icke så få emaljerade föremål, hvilka antingen äro arbetade i Limoges eller äro att anse som frukter af ett från denna ort utgående inflytande.

Det tredje slaget af skålar, som ofvan nämndes, är här representeradt af ett enda exemplar — ett kärl, eller man skulle kunna säga en kopp, med platt botten och en jemnt uppstigande vägg, som mot denna bildar en trubbig vinkel. Från ena sidan

utgar ett plant, mångsidigt handtag, som stärkes af en i vinkeln mellan kärlet och handtaget anbragt ring.

Detta kärll leder våra tankar till ett alldeles motsatt håll. Det kan nämligen icke finnas ringaste tvitvel, att vi här hafva för oss ett orientaliskt arbete. Kring kärlet går nämligen en rad af djur, parvis grupperade kring ett i hög grad konventionelt behandladt träd — ett motiv, som ytterligt ofta förekommer å alster af persernas och andra orientaliska tolks konstverksamhet. Att detta kärll icke var nyss inkommet, när det nedlades i Gotlands jord, framgår emellertid deraf, att å bottnens öfre yta finnes med runor ristad den vanliga mystiska formeln

s a t o r
a r e p o
t e n e t
o p e r a
r o t a s

i hvilken man får samma fem ord, vare sig man läser uppifrån eller nedifrån, från höger eller venster. På bottnens undersida finnes groft inristad en femudd, en figur, som fördom ansågs hafva stor verksamhet för ntestängande af onda andar.

I sammanhang med kärlden böra omnämnas de många skedarne af olika modeller. De kunna hänföras dels till 1200- dels till 1300-talen. Alla öfverensstämma de deri, att skedbladet är fullkomligt cirkelrundt.

De flesta af fyndets återstående föremål kunna betraktas som tillhörande drägten, såsom ämnade att gifva denna glans och prydlighet.

Föremål finnas, som troligen varit atsedda för håret, men det skulle fördras en speeiel undersökning, hvartill här ej är utrymme, för att ingå på en bevisning för detta antagande.

Om halsen torde hafva bundits ett snöre, som hängt ned fram på bröstet och uppburit perlor och hängsmycken af olika slag. Det är mycket möjligt, att vi här hafva för oss lemningar af flere sådana halskedjor, men det kan vara för oss likgiltigt, om det varit en eller flere, da vi i närvarande stund äro intresserade allenast att veta, huru den första medeltidens balsband såg ut. Till deras utstyrsel hörde i främsta rummet, om vi

hålla oss till föremalens storlek och arbetets öfverlägsenhet, de förut omtalade stora, runda guldskeifvorna, med hela ytan upptagen af ett rikt mönster, i hvilket det för Nordens hedna tid fullkomligt främmande liljemotivet är starkt framträdande, ett mönster, som är utfördt i filigran, med ytterst sma guldkorn och med nästan hårfina trådar. En hängsmycke af detta slag är afbildadt på omslaget af första häftet af min kulturhistoriska skildring af Sveriges medeltid.

Hvad skola vi säga om tillkomsten af dessa smycken? Arbetet är så fint, mönstret så behagligt och rikt, det hela så mäterligt, att, om vi skola följa den ända in i senaste tider vanliga uppfattningen, det ligger närmast till hands att fälla utslaget: här hafva vi för oss ett arbete, som är alldeles för godt för att vara inhemskt, det måste vara infördt från främmande land. Mot den allmänna befogenheten af en sådan uppfattning har jag otaliga gånger uppträdt och vågar äfven i föreliggande fall tro, att vi hafva rätt att glädja oss öfver inhemska konstskicklighet. Jag fäster härvid icke synnerligen stor vikt vid den omständigheten, att a baksidan af ett af dessa hängsmycken i Dunefyndet finnes en runskrift, ty denna är tillkommen utan sammanhang med sjelfva smyckets upprinnelse, och man kan naturligtvis efteråt rista en inhemska inskrift lika väl på ett främmande som på ett inhemska arbete. Deremot är det i mina ögon ganska viktigt, att Statens Historiska Museum i närvarande stund eger *sju* hängsmycken af denna art, till utseendet så godt som identiska, alla *sju* funna på Gotland och tillhörande tre fynd af de fyra, som jag i början af min uppsats framhöll som utgörande en sammanhängande grupp. Då tillfälligheten åt oss räddat tre skatter med sådana smycken, kunna vi knapt tänka, att dessa *sju* hängskeifvor varit de enda, som förekommit på Gotland, utan är det vida mera troligt, att flere funnits på denna ö under forna tider; kanske hafva flere hittats utan att de blifvit bevarade. Vi äro derför berättigade att anse dessa smycken såsom alls icke ovanliga på Gotland under 1300-talets början och från detta förhållande, sammanställt med den omständigheten, att smycken af detta slag icke äro, mig veterligen, funna i utlandet eller förvarade i någon utländska samling, synes man mig berättigad till den slutsatsen, att vi här hafva för oss ett inhemska arbete.

Innan vi stanna vid denna slutsats, måste vi dock först fråga oss, huruvida det vi i öfrigt veta om det inhemska arbetets ställning under början af medeltiden berättigar oss till antagandet, att smyeken af detta fulländade slag *kunnat* arbetas i Norden, särskildt på Gotland. I detta afseende kunna dock möjligen uppstigande farhågor med full trygghet afvisas, ty redan under hedna tiden voro gutarne i besittning af all den tekniska färdighet, som erfordrades för att kunna åstadkomma filigranarbeten af detta slag. Mönstret är visserligen i mycket främmande för den hedna tidens stil, men detta betyder naturligtvis intet, då beröringen med utlandet under medeltiden förmedlade bekantskapen med en mängd nya motiv, som, hvar de än voro uppsprungna, inom hela medeltidsverlden upptogos och behandlades som fullkomligt egen tillhörighet.

Andra hängsmyeken förekomma i fyndet af betydligt mindre konstvärde, nämligen slipade bergkristaller, runda och kullriga, som äro infattade i smala, enkelt ornerade silfverramar. Äfven förekomma mynt samt mer eller mindre barbariska kopior af mynt, försedda med öglor och således afsedda att trädas på en tråd.

Till halskedjorna höra äfven perlor af silfver- eller guldbleck, de flesta spolförmiga, samt delvis öfverspunna eller öfverflätade med trådar eller prydda med vanliga filigranornament — i de flesta fall synnerligen förtjenstfulla arbeten.

Äfven andra kedjor förekomma, flätade af silfvertrådar, kedjor, som midt på bröstet förenade sig i en rund, temligen tjock skifva, hvilkens öfre sida är försedd med en upphöjd fantastisk lejonfigur. Det är möjligt, att uttrycket skifva är oriktigt, och att vi i stället böra tala om en hermetiskt slutet kapsel eller dosa, i hvilken förvarades något, som kunde anses innebära för egaren ett skydd, en amulett snarare än en relik, då en relikgömma helt visst hade varit karakteriserad af en helig framställning. Liknande kedjor med liknande midtstycke förekommo, såsom ock redan blifvit antydt, i ett annat af gruppens fynd.

Armen smyekades af guldringar, löst flätade af temligen tjocka guldtrådar, hvilkas ändar äro uthamrade till en platt förbindelseled. Sådana ringar äro förut omtalade i redogörelsen för de äldre fynden; tre förekomma i Dunefyndet. I ett par

är guld det starkt uppblandadt med silfver, hvilket röjes af den bleka färgen; formen är enkel oeh smakfull. Äfven en af dessa armringar, liksom en af skedarne, är försedd med run-inskrift.

Äfven fingrarne voro smyckade med ringar. Den ifrågasvarande fyndgruppen är ganska rik på fingerringar, ehuru de flesta äro söndergångna. Hufvudformerna äro tvänne. Den ena, som ieke är representerad i Dunefyndet, består af sammansnodda guldtentar, ibland beledsagade af fina, mellan dem lagda guldtrådar -- en form, som var ytterst vanlig under vår medeltids första århundraden oeh sannolikt äfven går tillbaka till den hedna tidens slutskede. Den andra formen är mycket rikare oeh består af en smal ring samt ett mycket vidt framstyeke, så bredt oeh högt, att det aldrig kunde skylas under en handske, icke ens under en vante, hvars lösare textur medgaf en större elastieitet. Också hade man under medeltiden för sed att sätta fingerringarne utanpå handskfingrarne. Sjelfva ringen är af vexlande form, än ett enkelt band, med eller utan ornament, än en fläta. En till Dunefyndet hörande fingerring består af tvänne drakfigurer med vingar oeh hufvud, utförda i silfver med niello. Framstyecket består ibland af en infattad sten, som stundom genom ett i densamma borrhadt rör visar sig tidigare hafva gjort tjenst som perla, ibland af en skifva, hopsatt af små, låga cylindrar, som vixelvis omsluta stenar, vixelvis prydas med metallornament.

En vigtig del i medeltidens dräkt utgjorde bältet, såväl under tidehvarfvets förra del, då det verkligen gjorde tjenst, som under den senare, då bältet ieke längre satt om midjan för att sammanhålla klädnaden, hvilken den tiden var så åtsittande, att något yttre medel ej behöfdes för att åstadkomma en sammanslutning, oeh bältet på grund deraf bars långt ned, hängande öfver höfterna, oeh just på grund af sitt ieke praktiska syfte blef föremål för en rik dekorerings.

I Dunefyndet finnas lemningar af åtminstone tre bälten, hvilka måste hafva gjort tjenst som verkliga bälten.

Af det ena finnes i behåll sjelfva spännet jemte ett långt i sammanhang med detta stående beslag, jemnbredt, af silfver med hvarjehanda ornament. Vidare finnas många bitar af sjelfva bältet, som varit öfverklädt med faconeradt tyg, samt runda

eller mångsidiga beslag, som på vissa mellanrum varit anbragta och visa ornament med blandning af djur- och växtmotiv. Slutligen förekomma ändskoningar till den nedhängande remmen, hvilka skoningar gjordes temligen långa, så att de genom sin tyngd skulle gifva detta rika stycke af bältet stadga. Äfven dessa beslag äro ornerade, med helgonbilder o. s. v. Som dessa ändbeslag äro två, hvarandra temligen lika, måste i fyndet hafva funnits två bälten af enahanda beskaffenhet.

Af det tredje bältet finnes allenast ett stycke, nämligen spännet med dertill hörande beslagstycke. Väl må man vid anblicken af detta klaga deröfver, att vi i fyndet hafva allenast ett fragment, då detta förråder en underbar fulländning i arbete. Såväl å framsidan af sjelfva spännet, d. v. s. framsidan af spännets böjda del, som å spännets bilang förekomma grupper af personer, utförda med den fina smak och stora fäekhet, som utmärka 1300-talets alster. Måhända har den öfriga delen af bältet icke varit på samma sätt utstyrd, måhända har icke mera af bältet än detta stycke blifvit nedlagdt i det skrin, hvars innehåll här sysselsatt oss. Af sjelfva skrinet äro allenast enstaka jernbeslag i behåll.

Skola vi summera ihop de viktigaste lärdomar, som detta fynd gifver oss, torde de enklast kunna framställas på följande sätt.

Under medeltiden fanns en mycket stor färdighet i tekniskt afseende, så snart det var fråga om behandling af metallerna, samt derjemte en klart och bestämdt utpräglad smak, hvilken icke, som vår tids, förråder något famlande efter motiv, — eller, med andra ord, af medeltidens konstslöjdalster hafva vi ganska mycket att lära.

Den skicklighet i arbete, som utmärker medeltiden, saknades ej heller i Norden, hvarest för öfrigt traditionel skicklighet fanns, ärfd från den hedna tiden. Under denna var handverket allmän egendom och arbetsskickligheten var därför, i jämförelse med nutidens förhållanden, allmänt spridd. Det hade då varit mer än underbart, om medeltiden, sedan arbetet samlats inom städerna på några få händer, skulle hafva visat sig i detta afseende underlägsen.

Sverige, fjärran liggande, stod dock i sådan förbindelse med utlandet, att aflägsna lands dyrbarheter funno väg till våra bygder,

emaljer från Frankrike, silfverbägare från österlandet. Intrycket om betydelsen af denna samfärdsel höjes af iakttagelsen, att de i Dunefyndet förekommande mynten äro präglade i Spanien.

Om under medeltiden främmande föremål af stort värde kommo till våra bygder, så böra äfven från dem värderika saker hafva blifvit förda till utlandet.

Som exempel på de viktiga upplysningar, vi kunna hemta af förnäkerna, vill jag här till sist framhålla ett guldspänne,

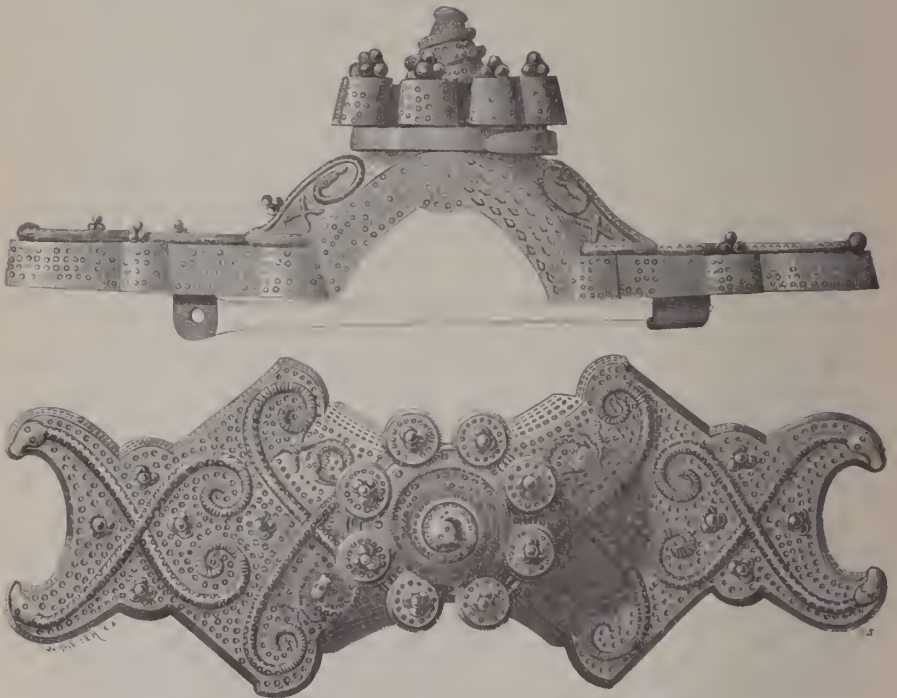

Fig. 3. Spänne af guld, sedt irån sidan och uppifrån.
Tibbles i Hejdeby s.n, Gotland. 1/1.

som år 1880 hittades vid Tibbles i Hejdeby socken, likaledes på Gotland. Dess utseende, när det betraktas från sidan och uppifrån, är här återgifvet fig. 3. Det är massivt, af starkt silfverhaltigt guld. Under det runda toppornamentet är lindadt ett silfverband, förmodligen i afsigt att styrka skifvans fästeten.

Som de två bilderna visa, förekomma å spännets öfversida flere ormar, utförda i upphöjdt arbete och ganska realistiskt återgifna. Här hafva vi ett motiv, som är för den hedna tidens smak fullkomligt främmande.

Deremot påminner detta spänne, när man ser det från sidan, mycket lifligt om de på Gotland under den hedna tiden mycket vanliga stora bågsböjarna, med en rund och i midten upphöjd skifva å toppen af bågen. Dessa böjarna hafva gemenligen båda ändarne olika. Det har emellertid ofta inträffat, att man omdanar så formade föremål genom att fästa sig vid det ena af de två motiven och fördubbla det, på det andras bekostnad. Äfven i andra afseenden, i små detaljer, varsna vi påminnelser om en föregående tids smak.

Här hafva vi det yppersta tillfälle att se, huru man på Gotland viste att med bevarande af häfdvunna former och under inverkan af utlandets smak åstadkomma nya arbeten, i hvilka uppenbarar sig bevarandet af den gamla ståndpunkten under klokt begagnande af det nya, som bekantskapen med andra förhållanden framkallade. Om två kulturformer mötas, af hvilka den ena är högre än den andra, och om den äldre likvisst eger förmåga att i viss mån bevara sin existens, då kunna vi vara förvissade, att denna äldre kultur icke varit den nya så oändligt underlägsen.

Ju mera vi få kännedom om vår hedna tid, desto tydligare framträder det, att då lefde i Sverige ett folk, som stod på en vida högre ståndpunkt än vildens, till och med högre än den vildes, som föraktar alla andra idrotter än krigets. Åt medeltidens människor egnar den svenska allmänheten gemenligen mindre uppmärksamhet än åt vår sagoperiods folk, men småningom, när vi blifvit närmare bekanta med den bas, på hvilken medeltidens kultur stod, och det sätt, på hvilket denna utvecklade sig, torde vi komma att göra den upptäckten, att äfven med vår medeltids människor kan det löna sig att knyta bekantskap.

Gripsholms slotts konsthistoria under renässansen.

- Kort öfversigt

af

C. Eichhorn.

Intet af Vasatidens slott har såsom Gripsholm oafbrutet intill våra dagar tjenat som boning för våra konungar; och intet bland dem har följaktligen att förtälja om en så lång rad af omgestaltningar och förändringar. Det oaktadt har slottet än i dag bevarat så pass mycket af sin äldsta skepnad, både in- och utvärtes, att en konsthistorisk undersökning af dess första uppkomst och anordning ej alldeles saknar de nödvändiga hållpunkterna. Det är en dylik öfversigt vi i det följande skola försöka, med ledning af de något torftiga, men pålitliga källorna från renässansen, hufvudsakligen slottets räkenskaper, samt under rådfrågande af sjelfva byggnaden och den beskrifning öfver densamma, hvilken härleder sig från slottets mångåriga tjänsteman, hofkamreraren Ljungman (Stlm 1755; 2:a uppl. derst. 1790). Äfven de senare beskrifningarna af Strinnholm (1822), Stierneld (1825, bihang 1826) och Nordensvan (1880) samt den 1870 utgifna förteckningen öfver slottets taflesamling, med inledning af nuvarande intendenten, kammarherre Ekenstierna, hafva jemförts och lemnat en eller annan enstaka uppgift. Det bör emellertid anmärkas, att det nya material till slottets byggnadshistoria, de båda sistnämnda arbetena innehålla, hufvudsakligen leder sitt ursprung från en samling anteckningar ur slottsrekenskaperna, gjorda af framl. aktuarien, greve Oxenstierna; men deras framställning af ämnet är hvarken uttömmande eller fullt korrekt, hvad man ej heller af dylika arbeten kan fordra.

Gripsholm räknar sin början som gods och fast hus från 1380-talet, då det bildades och sannolikt bebygdes af riks-

drotseten Bo Jonsson. Dess namn förekommer i handlingarna första gången 1386, då Bo Jonssons sven i Gripsholm, Jönis Diækn, der utfärdar en handling, och den mäktige drotseten sjelf i mars daterar ett qvitto »in curia mea» Gripsholm (Sv. riksarch. pergamentsbref, 2). Dess vidare öden under medeltiden höra ej hit; de finnas i korthet utredda i Styffes bok om Skandinavien. För vårt ändamål förtjenar blott anmärkas, att slottet 1434 under dalkarlsresningen antändes af dess fogde Hartwig Flögh, och att då sannolikt ej mycket af åbyggnaderna blef kvar. År 1472 tillbytte sig Sten Sture godset; i bytesbrevet af 1 sept. nämnes »Nesby som Gripsholm npa standher», något som tyekes antyda, att vid denna tid ånyo fanns ett fast hus der. Säkert är, att herr Sten skref sig till Gripsholm och ofta vistades der, tills han 1491 å dess egor stiftade ett kartusiankloster (beläget der nu Mariefreds kyrka och kyrkogård äro) samt 1498 gaf hela godset till detsamma. Klostret invigdes 1504, men egde ej bestånd längre än till 1526, då dess eganderätt till Gripsholm klandrades af konung Gustaf å riksdagen i Vadstena och genom öfverenskommelse afstods af konventsbröderna.

Sedan Gustaf öfvertagit Gripsholm, finner man (Gustaf Is registratur, 6), att han 1529 der i borgaläge förlade fyra personer med fem hästar, en sak som också i sin mån visar, att något slags fast hus då måtte funnits der. För jemförelsens skull nämna vi, att borgalägena vid Tynnelsö och Svartsjö hvardera voro 6 hästar och karlar, medan Linköping, Uppsala och Vesterås erhöilo 25 af hvardera slaget. Om beskaffenheten af bohag och innanrede vid denna tid ger oss ett inventarium af 1529 i jan. (Skand. handl. 37) en liflig, ehuru just ej fördelaktig föreställning. Konungen vistades alltifrån 1530 ej sällan på stället, såsom de derifrån utfärdade breffen visa. Tio år efter, sedan han kommit i besittning af det stora godset, beslöt han att der uppföra en kungaboning och ett fast hus efter sin samtids fordringar; Tegel säger (2, s. 104): »Widh S. Laurentij tijdh, lätt Konung Gustaff fundera och vpybyggia Gripsholms Slott på then Holma som thet nu står.» Den slutsats som man kan draga ur dessa ord är märklig. Tegel påstår, att konungen låtit från grunden uppföra slottet; och han synes halft antyda, att det skulle förnt legat på något annat ställe än det nuvarande. Båda delarne förefalla emellertid, minst sagdt, tvifvelaktiga.

Slottets plan (fig. 2) visar den oregelbundenhet i anläggning, som tillhör medeltiden, och hvilken icke förekommer hos de slott, som konung Gustaf veterligen från grunden uppförde, t. ex. Vadstena och Uppsala. Möjligen, ehuru ej sannolikt, skulle en annan förklaring kunna sökas härtill, nämligen grundens beskaffenhet; men detta antagande tarfvar bevis, hvilka, så vidt bekant, ej äro lemnade. En noggrann undersökning af grundmurar och källarhvalf skulle i det afscendet vara afgörande; men ej heller denna har blifvit gjord.

Underrättelserna om byggnadens fortgång äro högst sparsamma. Endast för året 1539 finnas räkenskaperna i behåll. Der outalas flere murmästare och murare, bland dem främst Måns Höek. En gammal uppgift förmäler, att Hendrick van Kölen varit byggmästare för slottet under denna tid. Säkert är, att han redan 1540 var flyttad från Kalmar, och att han fyra år senare hade någon befattning här. I alla händelser drefs arbetet med stor kraft och var helt nära fullbordadt, då konungen 1544 tillskrifver sin befälningssman Harald Lake, att tyske timmermannen Jacob (förmodligen Richter, som sedan blef byggmästare på Kalmar) tilltror sig resa ett annat sparrverk på stora tornet, efter en af Harald till konungen sänd utkastning, under det Petter Hollender (byggmästare) gör andra tornet färdigt. Efter nu Hendrick van Kölen och en annan byggmästare gillat samma fason, så var konungen tillfreds dermed. Han sage gerna, att de med allvar företoge de tornen, så väl som anuan byggnad, så att den ändtligen en gång blefve färdig, ty det vore nu på tiden. Hvad angick Haralds fråga, om konungen ville ha väningar (run) eller skytt ofvanpå detta sparrverk, kunde han ej svara bestämt. Byggmästaren horde laga, att det blefve starkt och varaktigt och väl tätt lagdt och hefast med hjelkar, då man sedan kunde inrätta sig efter behag och behof. Denna skrivelse ger anledning till ett par viktiga slutsatser rörande byggnaden. I första rummet synes visst, att år 1544 blott två torn funnos under arbete; då det ena af dem kallas det stora, voro dessa tvifvelsutan nuvarande Gripetornet och Vasatornet (1 och 2 å planen), de båda så till läge som murtjocklek och indelning ålderdomligaste bland slottets torn. Vidare var det, hvad stora tornet vidkommer, blott fråga om en provisorisk afslutning, tydligen föranledd af konungens önskan att snart kunna

bebo slottet. Som bekant, visar också Gripetornet en afsats, som tyder på, att dess öfre del blifvit tillbygd langt efter det den nedre fulländats. Huru mycken vigt konung Gustaf lade vid Grips-
holms starka befästade och proviantering, synes af riksdags-
beslutet i Vesterås af jan. 1544, der det uttryckligen yrkas, »att
Gripzholm motte nogsambligen medh alle nödtorffter förwarat
och i tijdh försorgt bliffna, på thet Hans Kon. Mtt. ock motte
förhålla sigh ther vppå, hwar så behöffdes». Vägen mellan
Stoekholm och Gripsholm borde hållas ren och öppen af några
galejer, i händelse af ett fiendtligt öfverfall.

Ej långt derefter kunde konungen, som krönikorna förmåla,
fira slottets fullbordan med en lysande fest, som varade i fjorton
dagar. Det är naturligtvis svårt att med full bestämdhet säga,
hvad som då var färdigt; men allt synes dock gifva vid handen,
att slottet 1544 utgjorts af de båda ofvan nämnda tornen samt
längorna mellan dem och från Vasatornet intill nuvarande Teater-
tornet (3). Taket i drabant salen (5), ännu bibehållet, är måladt
i vacker och ren renässansstil och bär i en af sina rutor året
1545. Detta synes oss bevisa, att båda våningarna i dessa längor
redan då voro uppförda. Tydliggen bildade yttermuren mellan
tornen ett knä liksom fortsättningen, och den tjocka murelen
på ena sidan af nuvarande konseljrummet (8) är lemning af
denna. Den utskjutande lilla flygeln, som stöter intill kavaljers-
flygeln, måste vara en tillbyggnad från slutet af 1500-talet.

Huru dessa »våningar» voro indelade och prydda, derom
lemnar oss det nuvarande slottet mycket knapphändiga upplys-
ningar, och vi skulle vara hänvisade till gissningar eller all-
männa slutledningar, om ej lyckligtvis ett fullständigt bevaradt
inventarium af maj 1548 (Skand. handl. 37) gifve oss en del
värderika upplysningar och vinkar i detta afseende. Det ej
blott lär oss känna den utomordentliga förmåga att hopa rike-
domar, som konung Gustaf besatt; det meddelar äfven uppgifter
som direkt röra vart ämne, och bland dem flere af stort intresse.
Vi få sålunda en fullständig förteckning å slottets gemak. Grips-
holm hade 1548: Seriffuare stufuan, Anstax camaren, Jungfru
Camaren, Normandz Camar, fru Cirstines Camar, lille Borg-
stufuan, fru Ebbes Camar, Faatebursstufuan, Cappellet, Niels
Birgesons Camer; alla dessa uppräknade i den ordning, i hvilken
de förekomma i inventariet. Till dessa komma de genom en

uppgift från 1546 kända: lilla Slopeamaren, frugestuffuan, hertog Eriks mak och konungsmaket. Detta gör ett antal af fjorton, och man kan ju antaga att några fler funnos. Kasta vi en blick på planen, så finna vi, att den nuvarande andra våningen, från och med Gripetornet till Teatertornet (med frånräknande af lilla flygelu åt yttre borggården), upptager nio genom verkliga murar skilda rum, då trappuppgången utanför drabantsalen (uppförd af Gustaf III) räknas som en afdelning; och tänker man sig ett ungefär motsvarande antal på nedra bottnen, erhålles summan 18. Vi ha anfört detta som ett af stöden för vår sats, att kung Göstas Gripsholm ej var större än ofvan nämmts. Dermed vilja vi dock ej bestrida, att sjelfva omgifningsmuren varit uppdragen mot söder och vester; detta synes så mycket sannolikare, som ingen mellaumur i slottet är så grof, att den någonsin kunnat bilda yttermur, med undantag af det förut omtalade stycket vid konseljrummet.

Äfven om gemakens utstyrelse få vi antydningar genom inventariet. I kapellet fanns ett altarkläde, gjordt af en messhaket af silkeväf, i flere af rummen höljdes väggarne af »drätter» och »bonader» af betydlig längd, och dessutom hade Anders Målare och Knut Målare sirat slottet med åtskilliga dekorationsmålningar, utförda, som inventariet säger, på lakan, således äfven de afsedda till rumprydnad. Den förre af dessa konstnärer är den längre fram mycket omnämnde konstnär, som under en del af Johans tid förestod byggnadsarbetena å Stockholms slott, och om hvars öden vi på annat ställe (Nordisk Familjebok) meddelat några kortfattade upplysningar. De äldste af väggtapeterna voro de »flamske täcken» och »silkebonader», som här nämnas. De förre beskrivas noggrant till ämne och storlek, och möjligt är, att fragment af dem ännu förvaras i slottets fatebur. Särskildt förtjenar märkas, att ett par stycken sägas prydda med »w: n: Herres wapn» och således möjligen utförts af de »gullväfware» kung Gösta inkallat, i hvart fall på beställning af honom. Vi kunna nämna, att åtminstone 1547 dylika konsthandverkare funnos i konungens tjänst.

Men Gripsholm hyste ännu en annan märkvärdighet inom sina murar vid denna tid. Der fanns ett betydande taflegalleri, öfver hvilket inventariet ger oss en utförlig och i hög grad vigtig förteekning. Enligt en uppgift skulle här 1546 funnits

blott 28 målade stycken, och enär inventariet af 1548 upptager ej mindre än 90, skulle sålunda den betydande tillväxten egt rum mellan dessa båda år. Huru som helst, är det synnerligen upplysande att genomögna förteckningen. Samlingen af konterfej uppgick till 21, bland dem 2 »effther w: n: herre», samt dylika af hertigarne Erik och Johan, äfvensom af utländske monarker, både samtida och äldre. Bland de egentliga taflorna framstälde de flesta bibliska ämnen; doek förekomma äfven andra, t. ex. »Om Pariis dröm», »Om Luehresia», »Om en hustru sitter och syr», »Om Luxuria», »Om poeterij, ther fortuna står mitt vppå tafflan» o. s. v. Summan af taflorna uppgick till 69, och således hela beloppet af målningar till 90, en i sanning betydande samling, om man betänker den tidens allmänna kulturförhållanden, och särskildt det ringa tillfälle, som här i Norden skulle gifvas till förvärf af dylika konstföremål. En märklig omständighet bör slutligen ej förbigås i sammanhang härmed: der talas på flere ställen om »förbettrade» taflor, och på ett ställe säges uttryckligen: »Förbettrade tafflor anno 48 aff Petter rueys 26 aprilis 6 stoore tafflor», hvilket utmärker, att ganska många bland taflorna måtte varit gamla eller — hvad som synes sannolikare — skadats i följd af någon flyttning eller sjöfärd. Säkerligen kan man antaga, att flertalet inkommit från Tyskland och Nederlanden. Omöjligt är ej heller, att några bland de sålunda beskrifna ännu finnas i statens ego; åtminstone om ett par, tre har man skäl att misstänka något dylikt.

Efter inventariet af 1548 (samt ett annat öfver arkliet af 1554, hvilket ej angår vårt ämne) hafva handlingarna blott föga att förnäla om Gripsholm under konung Gustafs dagar. Väl äro räkenskaperna för 1555 och 1556 i behåll; men äfven de omtala ej mycket. Hendrick van Kölen, konungens byggmästare eller befallningsman på Strengnäs gård, som han 1556 kallas, uttog några stycken takkoppar, och 1555 åtgingo två hundra håltegel »till allahända Lapperi på Slottz takett», hvilket visar att detta hade dylik hetäekning. Man kan teuligen säkert antaga, att intet af vikt vidgjordes vid byggnaden eller dess inredning under konungens återstående tid. Ännu sista året af sin lefnad vistades han der.

Med tronskiftet 1560 vidtager ett nytt skede äfven i detta slots historia. Under de båda följande åren arbetades ifrigt på

slottets fullbordande, sasom ses af räkenskaperna för 1561 och 1562, de enda från Eriks tid bevarade. Genast 1561 talas om 198 stockar till »nya muren», och en Niels Mmnek, byggmästare på Uppsala slott, förekommer. Ar 1562 arbetade 8 murmästare och 10 timmermän på nya muren, hvilken på ett ställe kallas »nya muren off'r källernar vtann slotid»; och samtidigt talas om »på- ningh vdij nye Rundelenn», der äfven »trossning (trossbotten) inlades. Här hafva vi således bevis för, att åtminstone ett af tornen uppfördes vid denna tid. Måhända var detta det nuvarande Teatertornet, hvars murar äro något mindre tjocka än de båda förut nämnda; måhända oek Fängelsetornet, som tydligen är yngst af dem alla, såsom minst och tunnast till sina murar. Hvad som kan menas med källarne utom slottet är ej lätt att förklara; man skulle kunna gissa att dermed afses en räcka af hvalf under nuvarande kavaljersflygeln, der verkligan fordom lopp en skansmur. Af särskildt intresse är en räkning öfver arbete, som Tommios glasmästare utfört vid slottet 1562. Der uppräknas nämligen följande rum och lokaler: konungsmaket, karnapet (en utbyggnad af trä, enligt Ljungman (s. 39) belägen i ett hörn af borggården och borttagen efter 1773), stora salen, frustugan, lilltornet, vinnstenen (trappuppgången som, enligt samme förf., »hade ett stycke sin början utan på gården»), storkammaren, drabantkammaren, komästarekammaren och många flere ekonomi- och betjeningsrum, samt slutligen konung Eriks, hertig Johans, hertig Magnus' och Göstaf Olssons torn, således *fyra* stycken. Att afgöra, hvilka af dessa nann skola fästas vid de nuvarande tornen, är svårt, om ej omöjligt. Nog af att man ser, det från 1544 till 1562 ett tredje torn tillkommit, och att alla fyra voro åtminstone tili nederdelarna färdiga sistnämnda år. I förbigående bör nämnas, att den omtalade glasmästaren hette Thomas Prouost, kommit från Antwerpen och allt ifrån 1556 tjenat i Sverige som »glasmakare och glasmålare», i hvilken egenskap han användes ända till 1564 samt var ganska verksam. Den åter, som ledde hela byggnadsarbetet under Eriks tid, var Oloff (Anderson) Muremesthere, om hvilken det i en instruktion af 1563 (Skand. handl. 27, s. 58) heter: »Grijpzhalm schall och Bygges efther såsom Oloff Muremesthere ther om wett berättä etc.». Att emellertid arbetena ej voro afslutade med nyssnämnda år, derpå får man full bekräftelse af ordalagen i en ny allmän

instruktion af 1565, der det heter: »Gripzholm sehall och med taak försörjes». Detta torde väl gällt den nyuppförda delen, som varit under arbete ifran 1561.

Emellertid inträffade en tilldragelse, som skulle blifva ödesdiger för slottets historia och kring dess minne hopa skuggor, dem framtiden allt mer fördjupade. I slutet af aug. 1563 hitfördes hertig Johan med sin gemål som sin broders fange och invigde sålunda Gripsholm till dess blifvande, man kan nästan säga bestämmelse, att tjena som vårt förnämsta statsfängelse. Kort derpå ditsändes konungens beryktade sekreterare Göran Persson i afsigt att tillse, det alla nödiga försigtighetsmått iakttoges vid förvarandet af en så dyrbar fangst. Af hans berättelse (Skand. handl. 3) kunna vi för vårt ändamal utdraga ett par punkter. Han omtalar för konungen, att fången ej blifvit insatt i »thet rum Hertugh Johau ärnedt war ssassom är thet lille Törnedt emellen Astraets Salen och store Borgestugen», utan bodde »wdi thett stoore torn offan öffr Cancelliet». Sannolikt var kansliet förlagdt i Teatertornet; ty Gripetornet synes alltid hafva varit afsedt blott för slottets försvar. Astraktsalen (salen med stengolf) och stora borgstugan ligo förmodligen under rikssalen och drottningens våning (10,11), medan »det lilla tornet» måtte vara nuvarande Fängelsetornet. Göran Persson förmäler, att golfvet i främre delen af detta torn var mer än till hälften nedfallet, så att man kunde intränga i källarn derunder, något som han genast lät bota. I alla fall var hertigens fängelse ingalunda så svart, som sägnen velat påstå; hithörande handlingar kunna anföras som bevis på motsatsen. Och hvad angår »Sigismunds kammare», hvilken skulle vara kvar från denna tid och utgjort just sjelfva fångrummet, är redan af föregående författare påpekadt, att dess inredning, till hvilken vi återkomma, härrör från en senare tid.

Vid arfskiftet efter konung Gustaf, hvilket i anseende till hertig Carls omyndiga är egde rum först 1572, föll bland annat Gripsholm på dennes lott, sasom helt naturligt, då han genom fadrens testamente erhållit Södermanland, Nerike och Vermland i hertigdöme. Dessförinnan hade emellertid Johan i nov. 1571 latit hitföra den fångne konung Erik; och det var sannolikt först på framställning af hertigen, som fången å nyö förflyttades till Vesterås i juni 1573. Denna tilldragelse herör vårt ämna

blott så till vida, att underrättelserna om densamma, sådana de i nyaste tid samlats af Ahlqvist, till fullo vederlägga sägnerna om fängelsehålan vid teatern. Man kan dessutom, såsom vi skola se, med fullt skäl påstå, att den våning, hvori det s. k. Eriks fängelse ligger, aldrig funnits till vid denna tid. Hvad angår slottets tillväxt under 1570-talet äro räkenskaperna, hvilka åter med ett oeh annat afbrott vidtaga med 1573, mycket sparsamma på upplysningar. I juli 1572 tog hertigen Hans Eriksson i sin tjänst som målare, oeh denne finnes följande år haft beställning å Gripsholm, sannolikt för slottets konstnärliga dekorerande. Denne Hans målare, hvars namn förekommer i handlingarna alltifrån 1561, var fortfarande anställd hos hertig Carl, arbetade ömsom å Nyköpings, Örebro oeh Gripsholms slott samt i Strengnäs, oeh fanns ännu 1596 i lifvet. Vi träffa honom än en gång under loppet af vår undersökning. För öfrigt förekom väl knapt något byggnadsarbete under sagda tid, åtminstone intet som rör vårt ämne, endast mindre lagningar oeh dyl. År 1579 gaf hertigen Gripsholm i morgongafva åt sin unga gemål, Maria af Pfalz, oeh samtidigt synes han begynt något mer tänka på slottets förskönande oeh bekvämligare inrättande.

Det är emellertid mycket svårt att bilda sig någon klar föreställning om, hvad som vidjordes under de närmaste tio åren, åtminstone hvad slottets byggnad oeh inredning angår. Väl talas 1581 om, att en Hans murmästare arbetade »här på murenn ved slottet», oeh samtidigt användes bräder o. dyl. »till nyie murenn till Stelningh oeh wnder hwalffningen»; men något närmare besked om, hvar denna mur låg, kan man ej få. Deremot ser man, att 1578 palades för ett nytt stall, oeh detta uppbyggdes af sten under de följande åren till oeh med 1585, samt började spåntäckas 1584. Karnapet å slottet fick nytt tak, Gregorius sniekare gjorde »ett thorn» uti kryddegården oeh arbetade 1584 i kamrar på slottet. År 1587 säges Märten sniekare hafva gjort skifvor, sängar, långa karmstolar, små karmstolar oeh lätta stolar, hvidan synes att slottets möblering då upphjelpes. Samtidigt voro tre murmästare oeh en steuhuggare i arbete på slottet; bland de förre var Matthias der Horst den förnämste.

Nu inträdde ett stillestånd i verksamheten, då nämligen hertigens gemål afled; oeh först 1592 återupptogs denna, sedan han ånyo förmält sig, oeh jemväl Kristina af Holstein fått Gripsholm

i morgongåfva. Det var under det nu började skedet, som slottet fick sin slutliga gestaltning, sådan denna, med kanske några smärre afvikelser, framstår i Dahlbergs *Suecia* (fig. 1). Under sagda år voro ej mindre än 11 murmästare sysselsatta vid slottet; och till ett »proberehus», trossning, murning och gafflar åtgingo 258 läster 9 tunnor kalk, 47,100 tegel samt 11 tolfter bräder. År 1593 omtalas, att Eskil murmästare murade 50 famnar mur, och dessutom nämmas 6 andra murmästare. Särskildt bör märkas, att »thill Golf vthi En ny Saall och till En M. N. H. Senge Kammar opa Slottet» åtgingo 5¹/₂ toltf bottenbräder. Murningen kräfde, bland annat, 75,800 tegel. Huruvida en Jochin eller Jacob

Fig. 1. Gripsholm, efter kopparsticket i Dahlbergs *Suecia*.

tombyggare, som vid denna tid säges fått försträckningar, arbetade här eller på domkyrkotornet i Strengnäs, hvilket också omtalas, är nu omöjligt att afgöra. Deremot kan man väl antaga, att Sigfrid och Hans målare, som 1594 omtalas, utfört arbeten å slottet. Till murningen sagda år användes 31,350 tegel. År 1595 voro 5 murmästare anstälde. Bräder åtgingo, »för arbete vppe i Salen och Camererne, att Panele och giöre dörer och fönster Camier aff.» Samtidigt nämnes »den Mur som 95. oppmureds på Förborchen», och jemväl »Stenckamrener som giords på Förborgen.» Det följande året säges, att en »förtingen» slutits med Michel byggmästar, »til at öfuertheckie den Nye Muren»; muren innan i

slottet hvitlimmades, i »salen» mnrades fortfarande, och till »den Nye Salen» gjordes nio stora fönsterkarmar. Härvid voro flere mrmästare sysselsatte, förutom Michel, »som bygger på stallet». Vidare gjordes »skurtak» på slottet, och »den store Porten» opå

Fig. 2. Gripsholm, plan af nuvarande 2:a våningen.*

Förborgen» förfärdigades. Än ytterligare var »Gamble Mester Hanns Måalere i Strengnäs» flitigt sysselsatt, bland annat med att »måla slottet in», med målning af »det lilla karnapet» o. s. v.; och Joen sniekare i Mariefred lade golf i salsförmaket och lilla rmdelen ofvan porten. År 1597 lades golf och gjordes en fönster-

karn i nya stora salen, och skorstenar uppmnrades der. Två år senare fortsattes »nya muren» (med uppmurning af 39,600 tegel m. m.), hvarjemte »nya rindelen» omtalas såsom täckt. Hvad med denna menas, ses längre fram af samma års räkenskap, der murmästaren Anders Nilsson talar om »then Betingninghen som iagh haffuer Betingett På then Rundelen vidh Porten På then Nya Fårbårgen». Och slutligen säges år 1600, att fyra murmästare täckte slottstaket; då talas ock om stenhuset på »öfverste värnen» och falkslaget under taket. Sedan iakttaga räkenskaperna nästan fullständig tystnad om byggnad och inredning. Man vet dock från annat håll, att ett kungl. bref af 10 jan. 1608 förordnar om anskaffande af materialier för att återställa »thet torn som affbrendt vidh Gripsholm»; de spår af en vådeld, som synas i öfre delen af Gripetornet, visa att det var detta, som den i öfrigt jemförelsevis obetydliga olyekan drabbade. Dessa spår hafva i en senare tid (allt ifrån Ljungmans dagar) gifvit upphof till den länge trodda, men alldeles grundlösa sägnen, att detta torn vore en qvarlefva af medeltidsslottet, och att eldspåren härledde sig ända från Hartwig Flöghs dagar.

Vi hafva här ofvan i ett sammanhang meddelat, hvad räkenskaperna förmåla om byggnadsverksamheten vid Gripsholm under hertig Carls tid; och vi skola nu se till, hvilka slutsatser för vårt ämne vi kunna draga ur de sammanförda uppgifterna. Först och främst är tydligt, att det allra mesta vidgjordes på 1590-talet, och att säkerligen öfre våningarna mellan Teatertornet, Fängelsetornet och Gripetornet (planen 10, 11) samt den lilla utskjutande flygeln mot nuv. kavaljersflygeln (planen, vid 2 och 8) då tillkommo. Vidare var det först på denna tid, som förborgen (yttre borggården) blef omsluten och kringbyggd. Den »nye muren» är nog den låga sträckan till venster från lilla flygeln (se fig. 1), och »stenkamrarne» den derefter följande byggnaden. Äfven på motsatta sidan, der nu ståhållarens bostad ligger, fanns förr en motsvarande mursträcka. Stora porthvalfvet till yttre borggården är väl den »rundel», som der omtalas; och visst är, att sjelfva träporten bär spår af att i hufvudsak vara den som förfärdigades 1596.

Man vet af gammalt, att i Teatertornet var inredd en kyrksal, der nu teatern är, och att predikstolen bar årtalet 1594. Detta visar ytterligare, att jemväl tredje våningen tillkom under dessa

är, och att således fängelset i tornet bredvid härrör från en långt senare tidpunkt än den, då konung Erik vistades på slottet. Nuv. »rikssalen» är den i räkenskaperna omtalade nya salen, så mycket säkrare som tio fönsterkarmar förfärdigades till densamma, och ganska sannolikt ett fönster ytterligare funnits å salens båda sidor (se planen, 10).

De yttre spären af denna byggnadsverksamhet äro numera så godt som inga, efter Gustaf III:s stora omgestaltning af slottet. Men redan förut hade betydande ändringar skett. Så borttogos tidigt båda altanerna (karnapen) å Teatertornet; Drottningflygeln bredvid detta torn uppbygdes från grunden omkr. 1700; slottstaket omdanades alldeles 1709, och vid midten af samma århundrade (1733—64) nygjordes alla fyra tornens öfverbyggnad »efter bättre façonerade ritningar», såsom Ljungman uttrycker sig. Något mer hafva tiden och Gustaf III:s ändringar skonat inredningen; men återstoden har i senare tid minskats, då rikssalens bröstpanel och tak borttogos (delar af det senare, målade i enkla färger, finnas ännu i slottet). Vi böra emellertid, såsom förtjenta af all uppmärksamhet, omtala: taken i konseljrummet (särdeles prydligt, måhända redan från Gustaf Vasas tid), konungens sängkammare och förmak (något förbättradt), dörrarne i »rikssalen», samt slutligen »hertig Johans fängelse», hvilket rum är den »min nådige herres sängkammare», som i det föregående omnämnts. Hela dess inre (återgifvet i Sveriges historia 3) är orubbadt bibehållet och ger ett godt begrepp om en enklare kungaboning i hertig Carls tid. Ty att den ej är tidigare än så visas fullkomligt af hertigens vapen, begynnelsebokstäfver och valspråk, hvilka ingå bland panelmålningarna och äro alldeles samtida med den öfriga dekorationen. Om vi antaga Hans Eriks-son såsom upphofsman till dessa blomsterslingor, arkitekturbågar, genier och andra sirater, som, lösande sig från sten- och kalkgrunden, hölja väggar och tak, torde det ofvan om honom anförda gifva oss tillräcklig grund dertill. Hela denna färgprydnad ger det bäst bevarade och fullständigaste profvet på den svenska renässansens förmåga att, äfven med jemförelsevis enkla medel, vinna en stämmingsfull och harmonisk verkan. Det är således mer än ett skäl, som talar för önskvärdheten af, att detta rum med alla dess detaljer, liksom äfven öfriga renässansminnen å Gripsholm, blifva med vetenskaplig noggrannhet aftecknade och uppmätta.

I rent arkitektoniskt afseende är det numera endast planen och till densamma hörande enskildheter, hvilka förete något af intresse för den konsthistoriska forskningen; men äfven för full kännedom om densamma och möjligen kvarvarande lemningar af arkitekturdetaljer skulle en noggrann genomforskning och uppmätning af slottet vara behöflig.

Att vidare följa Gripsholms historia ligger ej inom vårt ämne. Denna företer dock ej få märkliga punkter, särskildt hvad inredning, möblering och konstsamlingar vidkommer. Ett rikt material föreligger redan i åtskilliga af de arbeten vi ofvan anført, och mer kan säkerligen hemtas ur offentliga handlingar, till hvilka vi äfven räkna ett litet, på sjelfva slottet förvaradt arkiv. Såsom en allmän sammanfattning af hvad här ofvan i korthet angifvits, kunna vi påstå, att Gripsholm tillhör vår renässanstids intressantaste byggnadsföretag, churu de befintliga handlingarnas stora ofullständighet och upprepade moderniseringar göra, att utredningen af dess fortgang har stora svårigheter att bekämpa, och att det konsthistoriska utbytet synes jämförelsevis ringa. Men sedt som en länk i den kedja af verkligt storartade byggnadsverk, hvilka i Sverige uppstodo under 1500-talet, bär äfven Gripsholm i sin mån vittne om den handlingskraft och den konstkärlek, som fylde Vasakonungarnes lif och genom dem småningom spredo sig ut i allt vidare kretsar bland folket.

Sveriges arkeologiska litteratur åren 1880 och 1881.

AF OSCAR MONTELIUS*).

1. **Aminson, H.** Se n:o 57.
2. **Baltzer, L.** Hällristningar från Bohuslän (Sverige), tecknade och utgifna af L. Baltzer. Med förord af V. Rydberg. 1 häftet. Göteborg 1881, folio. 15 sid. Med 1 fig. och 3 pl.
Texten på svenska och franska. Har därför äfven fransk titel: Glyphes des rochers du Bohuslän (Suède), dessinés et publiés par L. Baltzer. Avec une préface de V. Rydberg, membre de l'Académie royale de Suède.
Jfr. n:is 28 och 51.
3. **Berg, W.** Se n:o 50.
4. **Blomberg, A.** Se n:o 47.
5. **Brusewitz, G.** Göteborgs Museum. Vägledning för besökande i nämnde musei historiska och etnografiska samling. Göteborg 1880, 8:o. 118 sid.
6. **Bruzelius, N. G.** Se n:o 49.
7. **Carlsson, G. A.** Se n:o 47.
8. **Djurklou, G.** Se n:o 50.
9. **Ekhoff, E.** Se n:o 56.
10. **Erdmann, E.** Se n:o 47.
11. **Fürst, C. M.** Se n:o 50.
12. **Hildebrand, B. E.** Anglosachsiska mynt i svenska Kongliga Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ordnade och beskrifna af B. E. Hildebrand. Ny tillökt upplaga. Stockholm 1881, 8:o. VIII+502 sid. Med 4 fig. och 14 pl.
Har äfven engelsk titel: Anglosaxon coins in the Royal Swedish Cabinet of Medals at Stockholm, all found in Sweden. Arranged and described by B. E. Hildebrand.
13. **Hildebrand, B. E.** Se n:o 48.
14. **Hildebrand, H.** De förhistoriska folken i Europa. Attonde och nionde häftena (slut). Stockholm 1880, 8:o. Sid. 561—688 och XII+2+4 sid. Med fig. 509—749 och 1 onummerad fig.

*) Liksom förut upptagas här endast de arbeten, som beröra den för-kristna tidens arkeologiska förhållanden.

15. **Hildebrand, H.** Etudes sur l'âge de bronze de la Hongrie par I. Undset, i »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen», 1880, sid. 615—616. Stockholm 1880, 8:o.
16. **Hildebrand, H.** Se n:o 48—52.
17. **Hofberg, H.** Se n:o 51.
18. **O. L. J—n. (Janssen, O. L.)** En' vikingagraf (vid Gokstad nära Sandefjord i Norge). I »Svenska Familj-Journalen» 1880, sid. 265—267. Stockholm 1880, 4:o. Med 9 fig.
19. *Kalmar läns Fornminnes-Förenings* historiska och etnologiska samlingar på Kalmar Slott. Kort beskrifning till ledning för besökande. 2 häftet. Kalmar 1880, 8:o. 45 sid.
20. **Klingspor, C. A.** Se n:o 58.
21. **Leffler, L. F.** Se n:o 49.
22. **Lindal, P. J.** Se n:o 58.
23. **Lindström, A.** Se n:o 47.
24. **Montelius, O.** Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande, på uppdrag af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien utarbetad af O. Montelius. Fjerde upplagan. Stockholm 1880, 8:o. 2+99 sid.
25. **O. M—s. (Montelius, O.)** En viking högsatt i sitt skepp. (Vikingaskeppet från Gokstad i Sandehered, Norge). I »Ny Illustrerad Tidning», 1880, sid. 236. Stockholm 1880, folio. Med 12 fig. å sid. 238.
26. **Montelius, O.** Norske Oldsager ordnede og forklarede af O. Rygh, tegnede paa Træ af C. F. Lindberg. I »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen», 1880, sid. 470—473. Stockholm 1880, 8:o.
27. **Montelius, O.** Fra Norges ældre jernalder af I. Undset, i samma tidskrift, 1880, sid. 473—476.
28. **Montelius, O.** Hällristningar från Bohuslän, af L. Baltzer (och V. Rydberg), i samma tidskrift, 1881, sid. 444—446.
29. **Montelius, O.** Deux bronzes d'origine Scandinave déconvertis en Suisse. I »Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme» 1880, sid. 14—18. Toulouse 1880, 8:o. Med 4 fig.

30. **Montelius, O.** Les fibules de l'âge du bronze en Italie. I samma tidskrift, 1880, sid. 583—592. Med 11 fig.
 Var, liksom följande, ett föredrag i antropologiska sektionen vid det möte, som L'Association Française pour l'avancement des Sciences höll i Reims, augusti 1880.
31. **Montelius, O.** Découvertes récentes de l'âge du bronze faites en Suède. I samma tidskrift, 1881, sid. 1—7. Toulouse 1881, 8:o. Med 2 fig.
32. **Montelius, O.** Se nis 49—51, 54 och 55.
 Se äfven anföranden af O. Montelius i »Verhandlungen der XI. allgemeinen Versammlung der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte zu Berlin im August 1880», sid. 67 och 122 (Berlin 1880, 4:o).
33. **Müller, S.** Dyreornamentiken i Norden, dens Oprindelse, Udvikling og Forhold til samtidige Stilarter. I »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed», 1880, sid. 1—221. Kjøbenhavn 1880, 8:o. Med 81 fig. och 2 pl.
 Jfr »Nordisk tidskrift» 1881, sid. 103—109 (C. Engelhardt).
34. **Müller, S.** Nordens forhistoriske arkæologi i 1879—80. I »Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri, utgifven af Letterstedtska föreningen», 1881, sid. 173—195. Stockholm 1881, 8:o.
35. **Nathorst, A. G.** Se n:o 47.
36. **Nordin, F.** Se nis 51 och 54.
37. **Nordström, S.** Se n:o 53.
38. **Palmgren, L. F.** Se nis 54 och 55.
39. **Retzius, G.** Se n:o 52.
40. **Rydberg, V.** Se n:o 2.
41. **Schürer von Waldheim, W.** Se n:o 49.
42. **Stolpe, H.** Se n:o 50.
43. **Thudén, C. J. A.** Förteckning öfver de fornsaker, som blifvit af framlidne dr Ehrengrenat i Falkenberg skänkta till Halmstads högre Elementarläroverk. I »Redogörelse för Elementarläroverken och Pedagogierna i Hallands Län under läsåret 1877—1878», sid. 33—41. Halmstad 1878, 4:o.
 En annan del af dr Ehrengrenats fornsaksamling skänktes af honom till Skara Museum.
44. **Undset, I.** Jernalderens begyndelse i Nord-Europa. En studie i sammenlignende forhistorisk arkæologi. Kristiania 1881, 8:o. 10+464 sid. Med 209 fig. och 32 pl.

45. **Wiström, J. A.** Se n:o 50.
46. **Worsaae, J. J. A.** Nordens Forhistorie. Efter samtidige Mindesmærker. Kjøbenhavn 1881, 8:o. 3+197 sid. Med 1 karta.
47. *Sveriges geologiska undersökning.* Stockholm 1880 och 1881.
- a. Kartor i 1:50,000 skala med beskrifning i 8:o.
- 73') (1881). **Nathorst, A. G.** »Gustafsberg» (Uppland och Södermanland).
- 74 (1881). **Erdmann, E.** »Helsingborg» (Skåne).
- 75 (1881). **Erdmann, E.** »Landskrona» (Skåne).
- 76 (1880). **Lindström, A.** »Engelholm» (Skåne).
- 77 & 78 (1880). **Lindström, A.** »Kullen och Högånäs» (Skåne).
- 79 (1880). **Carlsson, G. A.** »Norsholm» (Östergötland).
- b. Kartor i 1:200,000 skala med beskrifning i 8:o.
- 6 (1880). **Blomberg, A.** »Nissafors» (Småland och Västergötland).
48. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, utgifven af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien genom **B. E. Hildebrand.** Fjerde delen, 3:e och 4:e häftena. Stockholm 1880, 8:o. Sid. 193—288 och tillägg 2 sid. Med 13 fig. och 22 pl.
- sid. 193—263 och tillägg 2 sid. **Hildebrand, H.** Studier i jämförande fornforskning. I. Bidrag till spännets historia. (Forts.) Med 13 fig. och 22 pl.
- » 264—288. Handlingar rörande ifrågasatt ändring af allmänna Lagens och Kongl. Förordningens af den 29 November 1867 föreskrifter rörande hembud åt Kongl. Maj:t och Kronan af jordfynd.
49. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, utgifven af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien genom **H. Hildebrand.** Sjette delen, 1:a, 2:a och 4:e häftena (nr 1—6). Stockholm 1880, 8:o. 48 + 32 + 80 + 24 + 24 + 46 sid. Med 119 fig. och 2 plancher.
- nr 1. **Schürer von Waldheim, W.** Upplandska stenåldersfynd kända år 1879. 48 sid.
- » 2. **Lefler, L. F.** Om Rökstenen. 32 sid. Med 9 fig. och 2 pl.
- » 3. **Montelins, O.** Spännan från bronsåldern och ur dem närmast utvecklade former. Typologisk studie. (I.) Sid. 1—80. Med 104 fig.

) För hvarje kartblad angifvas nummer, tryckår, författare, bladets namn och den eller de provinser, inom hvilka det kartlagda området ligger.

- nr 5. **Bruzelius, N. G.** Hällristningarna i Järrestads härad i Skåne. Sid. 1—22. Med 6 fig.
- Hildebrand, H.** Huru äro hällristningarna arbetade? En kort anmärkning. Sid. 23—24.
- » 6. **Hildebrand, H.** Statens Historiska Museum och Kongl. Myntkabinettet. 62 sid.
50. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad.* Redaktör: **H. Hildebrand.** Nionde årgången, 1880. Stockholm 1880—1882, 8:o. 192 sid. och register. Med 64 fig.
- sid. 7—10. **Hildebrand, H.** Indiska fornsaker. Med 2 fig.
- » 11—14. **Montelius, O.** Två fornsaker af brons från Östergötland. Med 2 fig.
- » 14—16, 29—31, 48, 59—63, 77—80, 91—95, 123—128. Från Akademiens sammankomster.
- » 17—23. **Hildebrand, H.** Från jernaldern. Med 6 fig.
- » 33—41. **Stolpe, H.** Meddelanden från Björkö. 2. Med 7 fig.
- » 41—45. **H. H—d. (Hildebrand, H.)** Fornlemningar i Himle och Viske härad, Halland (ur dr H. Hofbergs reseberättelse). Med 1 fig.
- » 56—58. **Wiström, J. A.** Ur Helsinglands Fornminnes-Sällskaps årsberättelse för 1879.
- » 65—74. **Berg, W.** Grafundersökningar vid Tormansbol och Slottsbrösundet (det förra på Dal och det senare i Vermland). Med 5 fig. — Se sid. 95—96.
- » 75—76. **Hildebrand, H.** Litteratur. Aspelin, J. R. Antiquités du Nord finno-ougrien. IV. L'âge du fer, antiquités de la Finlande. — Rygh, O. Norske Oldsager. 1.
- » 95—96. **Djurklou, G.** Ytterligare rörande grafundersökningarna vid Tormansbol och Slottsbrösundet. — Se sid. 65—74.
- » 97—123. **Montelius, O.** Minnen från bronsålderns slut i Norden. Med 5 fig.
- » 129—158. **Montelius, O.** Ett fynd från vår bronsålders äldsta tid. Med 9 fig.
- » 158—160. **Fürst, C. M.** En nyfunnen hällristning i Torrum socken af Blekings län. Med 1 fig.
51. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad.* Redaktör: **H. Hildebrand.** Tionde årgången, 1881. Stockholm 1881 och 1882, 8:o. 192 sid. Med 107 fig.
- sid. 12—13, 73—80, 96, 150—160, 184—192. Från Akademiens sammankomster.

- sid. 17—71. **Montelius, O.** Om den nordiska bronsålderns ornamentik och dess betydelse för frågan om periodens indelning. Med 103 fig.
- » 81—89. **Hofberg, H.** Kort öfversigt af Hallands naturbesskaffenhet och fornlemningar.
- » 89—96. **Hildebrand, H.** Hallristningar från Bohuslän, tecknade och utgifna af L. Baltzer, med förord af V. Rydberg.
- » 97—147. **Nordin, F.** Om Gotlands fornborgar.
- » 147—150. **Hildebrand, H.** En stridslur från den tidigare järnåldern (funnen i Barfva socken, Södermanland). Med 1 fig.
- » 174—178. Den angelsaksiska myntsamlingen (i Kongl. Myntkabinettet).
- » 179—184. **Hildebrand, H.** Vendelfyndet (i Uppland).
52. *Svenska Sällskapet för antropologi och geografi. Antropologiska sektionens tidskrift.* Band 1, nr 3—7. Stockholm 1879—1881, 8:o. 15+15+76+8+18 sid. Med 11 fig.
- nr 3. **Retzius, G.** Några kranier från stenåldern i Sverige. 15 sid. med 5 fig. (15 träsnitt).
- » 6. **Hildebrand, H.** Fornlemningar på Kypern. 8 sid.
53. *Ymer. Tidskrift utgifven af Svenska Sällskapet för antropologi och geografi.* Red. af **S. Nordström**, Sällskapets sekreterare. 1881, häft. 1 och 2. Stockholm 1881, 8:o. 90 sid. Med 1 karta.
- sid. 50—52 och 89—90. Sällskapets förhandlingar.
54. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift.* Fjerde bandet, 2:a häftet. (N:o 11. 1879.) Stockholm 1880, 8:o. Sid. 49—188. Med 11 fig.
- sid. 49—89. **Nordin, F.** Fornlemningar i Vestkinds socken på Gotland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1877. Med 2 fig.
- » 90—102. **Palmgren, L. F.** Fornlemningar i Finveden (Småland), på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1875. Med 7 fig.
- » 148—180. **Montelius, O.** Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1878 och 1879. Kortfattad öfversigt.
- » 181—188. **Montelius, O.** Sveriges arkeologiska litteratur åren 1878 och 1879.
55. *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift.* Fjerde bandet, 3:e häftet. (N:o 12. 1880.) Stockholm 1881, 8:o. Sid. 189—296. Med 21 fig.
- sid. 189—217. Svenska Fornminnesföreningens sjetta allmänna möte, i Kalmar den 23—25 augusti 1880.

- sid. 239—258. **Palmgren, L. F.** Fornlemningar i Vestbo och Ostbo härad af Småland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1877. Med 4 fig.
- » 259—287. **Montelius, O.** Fynd från bronsåldern i Kalmar län. Med 12 fig.
56. *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, utgifna på föranstaltande af länets Hushållningssällskap. Sjetta häftet (andra bandets andra häfte). 1880. Stockholm 1880, 8:o. Sid. 117—288. Med 37 fig. och 2 kartor.
- sid. 117—192. **Ekhoff, E.** Qville härads fasta fornlemningar. Med 16 fig. och 2 kartor.
- » 193—234. Bohuslänska fornsaker från hednatiden. 4. (Qville härad). Af **E. Ekhoff**. Med 21 fig.
57. *Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*, på uppdrag af Södermanlands Fornminnesförening utgifna af **H. Aminson**, Föreningens ordförande. II. Stockholm 1881, 8:o. 2 + 116 sid. Med 2 pl.
58. *Upplands Fornminnesförenings tidskrift*. Utgifven af **C. A. Klingspor**. Häft. IX (andra bandets fjärde häfte). Stockholm 1881, 8:o. Sid. 129—176 och LVII—LXXX. Med 1 fig.
- sid. 129—176. (**Klingspor, C. A.**) Bidrag till Upplands beskrifning. 9. (Stutet af Hargs socken, Öster-Löfstå, Skerthammars, Hökhufvuds, Närtuna, Söderfors och Björklinge socknar, den sistnämnda ej afslutad.)
- » LXXI—LXXIII. Årsberättelse öfver föreningens verksamhet afgifven vid årsmotet den 30 april 1880.
- » LXXVIII—LXXIX. **Lindal, P. J.** Nyfunnen runsten (vid Långarnö i Villberga sn).
- » LXXIX—LXXX. **Lindal, P. J.** Utförsel af runstenar (från Uppland till England på 1600-talet).

Det hufvudsakliga innehållet af Kongl. Förordningen den 29 november 1867 angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande.

1. Fasta fornlemningar.

Alla fasta fornlemningar — såsom ätthögar, stenrör (kummel), stendösar, gånggrifter, hållkistor eller andra dylika grafvar, domareringar, skeppsformer, treuddar eller andra stensättningar och stendläggningar, resta stenar med eller utan runinskrift, hållristningar, ringmurar af sten, jordvallar, ruiner af borgar, slott, kyrkor eller kloster, stenkors eller andra minnesvårdar, m. m. — äro ställda under lagens hägn *) och få således icke förändras, rubbas eller förstöras under annat vilkor, än i denna förordning stadgas (§ 1 och 2).

Vitterhets Historie och AntiquitetsAkademien eger att, efter skedd till-sägelse åt jordens egare eller innehafvare, låta uppresa och iståndsätta kullfallna runstenar och andra minnesmärken samt afteckna och genom gräfning eller på annat sätt undersöka fornlemningar; men egaren eller innehafvaren af jorden skall åtnjuta ersättning för honom möjligen derigenom förorsakad skada eller kostnad. Efter slutad undersökning skall fornlemningen, så vidt möjligt är, i det yttre återställas i sitt förra skick (§ 3).

Åstundar egare eller innehafvare af jord, för tillämnadt byggnads- eller odlingsföretag eller af annan orsak, begagna, förändra eller borttaga fornlemning, skall han genom Konungens Befallningshafvande anhålla om tillstånd dertill. Vitterhets-Akademien eger derefter afgöra, huruvida ansökningen må med eller utan vilkor bifallas, eller icke; hvilket beslut skall kostnadsfritt meddelas den sökande, jemte hänvisning att, om han är missnöjd dermed, inom viss tid i K. Eklestik-departementets expedition inlemna underdåniga besvär. Om forn-saker anträffas i sådan fornlemning, skola de hembjudas staten (§ 4).

Önskar någon annan, för vetenskaplig undersökning, öppna viss uppgifven fornlemning, må han dertill begära tillstånd af Vitterhets-Akademien, som i händelse af bifall närmare bestämmer, huru dervid må förfaras (§ 4).

Om vid anläggning af väg, jernbana, kanal eller vid annat offentligt arbets-företag någon märkligare fornlemning skulle vara belägen i vägens eller kanalens riktning eller för arbetets utförande hinderlig, och om fornlemningens rubbning icke utan stor olägenhet kan undvikas, så skall, innan sådan rubbning sker, ritning af fornlemningen jemte beskrifning till Vitterhets-Akademien insändas och till-fälle beredas Akademien att, om så anses behöfligt, låta undersöka densamma, utan att likväl arbetet må derigenom obehörigt upphållas (§ 5).

Skall skifte af jord företagas och finnes derå fornlemning, åligge det skiftes-förrättaren att uppmana samtliga delegare att låta den mark fornlemningen upptager, såsom en skifteslagets gemensamma tillhörighet, från skiftet undan-tagas (§ 6).

Hvar och en, som utan dertill erhållet tillstånd rubbar, förstör eller på annat sätt ofredar fornlemning, straffes, efter omständigheterna, med böter från 5 till 500 kronor, om det befinnes, att han känt eller bort känna, att det var en fornlemning, och vare pligtig att, så vidt möjligt är, återställa densamma i dess förutvarande skick. Tredskas han att sådant fullgöra, må återställandet på hans bekostnad verkställas. Om härvid fornsaker hafva anträffats, skola dessa till Statens Historiska Museum aflemnas; och ankomme på pröfning, huruvida någon ersättning för desamma må gifvas (§ 7).

*) Detta stadgande har gällt sedan 1660-talet.

2. Kyrkor och deras tillhörigheter.

Äldre kyrkor af någon märkvärdighet må ej nedbrytas, förändras eller till annat ändamål användas, ej heller i dem befintliga målningar och inskrifter utplånas, innan anmälan gjorts hos Kongl. Maj:t. Samma lag gälle äfven öfriga, kyrka tillhöriga byggnader samt äldre grafminnesmärken, enskilda slägters eller personers rätt i afseende å dylika minnesmärken dem oförändradt förbehållen (§ 9).

Gamla kyrkoskrudar, bilder, altartaflor, kors, kärl, dopfuntar, grafstenar, epitafier, vapensköldar, rustningar, skrifter o. dyl., som förvaras i kyrka eller i dertill hörande byggnad, få icke till enskilda personer, inhemska eller utländska samlingar aflåtas, utan att förut hafva varit K. Maj:t och kronan hembjudna, vid ansvar för dem, som deröfver böra å embetets vägnar hafva vård, såsom för tjenstefel. Vill församling låta omgjuta ringklocka, å hvilken finnas inskrifter, böra dessa upptecknas och i tid Vitterhets-Akademien delgifvas; sådan till omgjutning bestämd klocka får icke afyttras, utan att förut hafva K. Maj:t och kronan hembjudits (§ 10).

Uti kyrkas inventarium bör finnas uppgift å nu nämnda saker, och Vitterhets-Akademien eger rätt att efter förut skedd vederbörlig tillsägelse låta undersöka, att allt finnes efter detta inventarium i god ordning. Kyrkoherde och kyrkovärdar skola vid ansvar tillse, att sådan kyrkans löseegendom icke af vanvård förderfvas (§ 11).

3. Fynd af fornsaker.

Hvar och en, som finner forntida mynt eller andra fornsaker af guld, silfver eller koppar^{*)}, skall, för att hembjuda fyndet till staten, genom närmaste kronobetjent eller genom Konungens Befallningshafvande ofördrojligen insända det till Vitterhets-Akademien, med noggrann uppgift om fyndomständigheterna, och utan att genom brytning, filning, skurning eller på annat sätt skada det finna. Auser Akademien hela fyndet eller någon del deraf böra för statens samlingar inlösas, erlagge då för det, som inlöses af guld eller silfver, fulla metallvärdet med en åttendedels förhöjning, samt för koppar hvad utöfver metallvärdet kan anses motsvara fyndets vetenskapliga värde (§ 8 mom. 1).

Önskar innehafvare af andra tillfälligtvis anträffade fornsaker hembjuda dem till staten, må sådant kunna på lika sätt ske genom Konungens Befallningshafvande; och skall Vitterhets-Akademien för hvad af sådana fynd anses böra för statens Museum behållas erlagga lösen, i den mån de hembjudna fornsakerua äro väl bevarade och i öfrigt anses ega värde för museet och vetenskapen (§ 8 mom. 2).

Den, som undandöljer, nedsmälter, förskingrar, bortskänker eller föryttrar fynd af guld, silfver eller koppar, innan det varit staten hembjudet, miste utan lösen hvad han af fyndet eger qvar och böte dubbla värdet af hvad han deraf nedsmält, förskingrat, bortskänkt eller föryttrat (§ 8 mom. 3).

Konungens Befallningshafvande och konsistorierna samt vederbörande presterskap och kronobetjente anbefalles att, i allt hvad på dem kan ankomma, tillse att hvad i denna förordning stadgadt är noga iakttages (§ 12).

*) Detta stadgande gälde förut äfven om fynd af brons, men blef i afseende derå ändradt genom K. Kungörelsen den 30 maj 1873.

Fornlemningar i Tingstäde socken på Gotland,

på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad
undersökta år 1879

af

Fredrik Nordin.

Längs nordvestra stranden af Tingstäde träsk löper en ås af ej obetydlig höjd, hvilken skiljer nämnda träsk från det vidsträckta dalbäcken, som omgifver Elinghems myr. Känd af den resande för den vidsträckta och sköna utsigt man härifrån njuter, har denna ås för fornvännen än större värde genom dess rikedom på minnen från både medeltid och forntid. Tingstäde gamla kyrka är nämligen uppförd på dess södra del och strax utanför östra kyrkogårdsmuren finner man en egendomlig fyrkantig *stensättning*. På åsens fortsättning vid pass $\frac{1}{8}$ mil från kyrkan befinner sig ett särdeles vidsträckt och rikt *graffält* från hednatiden, beläget i en skog, som tillhör Furbjers egendom och kallas Baekhagen.

Från den allmänna landsvägen, hvilken förbi Tingstäde kyrka förlöper åt norr, går på venster hand en väg åt Hangwar. I sjelfva vägskälet påträffar man genast några *kummel*, mer eller mindre illa atgångna. Något längre fram finner man lemmingar efter forntida *förskansningar*, bestående af några grafvar med mellanliggande vallar, som äro dragna tvärt öfver den här ännu smala åsen. Bortom dessa grafvar är en åker upptagen. På andra sidan om denna åker påträffas återigen likadana grafvar och vallar. På båda ställena äro emellertid dessa vallar rätt illa atgångna till följd af grünstäkt.

Åsen, som med få afbrott stupar brant åt norr, men dereuot är mera längsluttande åt söder, tilltager alltmera i höjd och

vidd, dess södra sida blir allt bredare och mera långsluttande. Här bortom de sista vallarne vidtager det egentliga *graffältet*, utbredande sig från åsryggens norra kant ned till landsvägen, som löper utmed södra sluttningen. I början stöter man endast på enstaka *kummel*, men ju längre man går åt öster, desto mera tilltaga de i antal.

Graffältets vestligaste del är genom en stor grusgrop skild från dess östra och ojemförligt största del. Säkerligen hafva ej så få *kummel* här hlifvit jennade med marken.

Ett litet fynd från denna plats, bygeln af ett *bronsspänne* (fig. 1), har jag lyckats erhålla.

Fig. 1. Bronsspänne, funnet vid Tingstade.¹⁾

Det hittades år 1842 vid grus- tagning af arbetskarlen J. Beckström och låg bland *aska* i ett *lerkärl*, som saknade öra och rymde vid pass ett stop. Urnan var omgifven af fyra kantsatta *kalkflisor* af 1 fots storlek; under och ofvantill låg äfven en kalkhäll och utanför hvarje sidohäll var lagd en kulformig sten af cirka 15 cm. genomskärning.

Urnan hade af hittaren en längre tid användts som blomkruka. Nålen till spännet har enligt uppgift af hittaren funnits, ehuru hon gått förlorad.

Graffältet utgöres af

- 1:o) *större kummel* af kullersten, försedda med en rundt omkring dem löpande *krets* af i jorden nedlagda stenar,
- 2:o) dylika utan *krets*,
- 3:o) *mindre kummel* eller *rösen*, hopförda af kullerstenar och ör*), försedda med *krets*,
- 4:o) dylika utan *krets*,
- 5:o) s. k. *domaresäten*, samt
- 6:o) *kretsar* med fyllning af sten och ör.

Den första gruppen är talrikast och nästan ensamt rådande i graffältets östra del, den andra i dess vestra. Tredje och fjärde grupperna upptaga mellersta delen. Af den femte och

¹⁾ Ör (= gotl. aur), grof sand med iblandade klapperstenar.

den sjette förekomma endast några få stycken. Jag uppmätte inalles på detta grafvält (öster om vallarne) 153 fornlemningar.

N:o 1. Litet, något gräsbevuxet *röse*, bestående af kullersten och ör*), låg ungefär i grafvältets midt, omkring 45 meter från vägen till Othem och omkring 52 m. nordost om en torplägenhet, som lyder under Furbjers gård. I botten på röset låg en rad af 5 *större stenar*, deribland en kalksten, i riktning N—S. med någon dragning åt NO.—SV. Hela sträckningen var 1,26 m. lång och låg något närmare den vestra än den östra kanten af röset.

Straxt under dessa stenar påträffades nedlagdt i ören ett *skelett*, liggande med hufvudet åt N. och ansigtet vändt åt Ö. Det var lagdt på sidan med knäna böjda och det venstra benet under det högra. På hufvudskålen (tinningarna och hjessan) sntto *bronshalfperlor*, och under dem märktes spår efter något slags *väfnad*, hvaraf dock blott ett helt litet fragment kunde tillvaratagas. Äfven på vestra sidan om skelettet invid öfverarmbenet anträffades dylika perlor. Framför skelettets midt åt Ö. stod ett skalformigt *lerkärl* och invid detsamma åt Ö. låg en *jernknif*, med tången vänd åt S., eggen åt V. Bland ören omkring skelettet anträffades äfven några små *harpixbitar* med märken efter träfibrer.

Raka afståndet från skelettets hjessa till dess tåben var 1,55 m.; uträtadt torde skelettet hafva hållit 1,7 m. i längd. Refbenen voro förmultnade; hufvudskålen var äfven skadad på undersidan; för öfrigt var skelettet rätt väl bibehållet.

Bronshalfperlorna (lika fig. 362 i *Sv. forns.*) äro genomborrade med tvänne hål. Två olika storlekar förekomma af dem: den ena omkring 8 mm., den andra omkring 12 mm. i diameter.

*Lerkärl*et, alldeles likt fig. 390 i *Sv. forns.*, är platt i botten och saknar sirater. Det är 4,5 cm. högt, 7,5 cm. vidt i öppningen; godset är temligen fint, 5 mm. tjockt.

N:o 2. Litet *röse*, omgifvet af en ring af mindre kullerstenar. Ringens diameter 7,2 m., rösets 3 m., dess höjd 20 å

*) Der ej annorlunda angifves, äro rösena hopförda af kullersten och ör.

30 em. Liksom N:o 1 är detta röse hopfördt af kullerstenar och ör; mycket öfvervuxet. Ytan mellan röset och ringen lät jag genomgräfvä, men intet påträffades. I röset deremot påträffades, sedan det öfversta lagret af stenar blifvit borttaget, en *bädd af aska, brända ben och kol* af löfträd, hållande 1 m. i diameter.

I denna bädd hittades 2 *bronsspännena*, 1 *ändbeslag* af brons (antagligen till ett dryekeshorn), 1 fragment af ett *kantbeslag* af brons till ett horn, 1 liten *bronssölja*, 2 *bronsplattor*, 1 *brons-halvperla* och 1 bit af en sådan, flera obestämbara *bronsfragment*, 2 grofva *jernringar*, 1 klenare dylik, 1 mycket liten sådan, 1 *fragment af jern*, antagligen af ett ändbeslag till någon rem eller dylikt, samt slutligen *bitar af ett lerkärl*.

De båda *bronsspännena* äro af samma typ som fig. 316 i *Sv. forns.* Spår synas af ränder tvärt och snedt öfver bygelns ändplatta. Nälen är af brons. Båda spännena äro brustna tvärtöfver bygelu och för öfrigt illa åtgångna af erg. Raka afståndet från spiralvridningens öfra kant till bygelns ända 6,5 em.; bygelns största bredd (i dess nedra ända) 1,4 em.

Ändbeslaget är helt enkelt och slutar i en svagt utböjd kula. Dess längd 3 em.

Fragmentet af *kantbeslaget* angifver, att äfven detta varit ett snupelt arbete, förfärdigadt af en tunn omböjd bronsplåt.

Den lilla *bronssöljan* är rund, har nälen i behåll, ehuru fastsittande orörlig, och är 1,7 em. vid.

De båda *bronsplattorna* äro gjorda af tunn bronsplåt och båda skadade. Den ena har ett större hål i midten och ett mindre på hvardera sidan nte i kanten. Den andra är blott på ett ställe genomborrad. Bådas diameter omkring 1,8 em.

Bronshalvperlan och fragmentet af en dylik äro båda af samma slag som de i föregående graf. Diameter 1,2 em.

De båda *jernringarne* äro grofva (1 em. tjocka), samt 3 em. vida. Kring hvardera ringen har varit slagen en mycket grof ögla, i hvilken ringen rört sig. Det hela är nu hoprostadt.

Den tredje *jernringen* är smal, samt 2,5 em. i diameter. Liksom vid de förra sitta lemmingar qvar efter en kring ringen slagen ten.

Den fjerde *ringen* är mycket liten, 1,1 em. i diameter. En bit af en jernsten sitter fastrostad innti den, men tyckes ej hafva varit förenad med densamma.

Af *jernbeslaget* finnes endast ett fragment. Det är platt och på bada bredsidorna försedt med 4 skårar. Det är 1 em. bredt, men afsmalnar inåt.

Bitarne af *lerkärlet* visa, att detta varit tunt, väl arbetadt, med starkt utsvängd mynningsrand och en lag, rund fot. Det har varit prydt med intryekta linier, mycket små eirklar med medelpunkt m. m.

N:o 3. *Röse*, liggande ungefär i samma längdriktning som 1 och 2, 9,5 m. från det senares ring. Det bestod nästan uteslutande af kullerstenar; kring foten en väl lagd ring af dylika. Diameter 3,5 m., höjd 30 em. Under en af de vestra fotstenarne hittades några *kolskärfvor*, för öfrigt ingenting.

N:o 4. *Röse*, 9,9 m. i sydlig riktning från N:o 2, öfvervuxet af gräs. Till formen aflångt. Diameter N.—S. 4,6 m., Ö.—V. 3,3 m., höjd 22 em. Bestod af ör.

En *kalkhäll* sköt upp i kullens midt, stående i N.—S. med någon dragning åt NO.—SV.

På bada sidor om denna häll lågo längre ner i kullen större *kullerstenar*. Nagot SO. om denna stod en häll i lutande ställning och i vinkel mot denna en annan dylik. Någon grafkista bildades dock ej af dessa hällar.

Vid den tvärsför stående hällen lag en tjock bädd af *aska*, rikligen uppblandad med *brända ben*. Bädden var 20—30 em. djup, 70 em. bred och sträckte sig ända framåt den långa hällen i midten till en längd af 70 em. Bland askan hittades en *jernknif*, liggande med tången åt NV., eggen åt SV.

I kullens nordöstra kant påträffades en liten *hällkista*, hvars längdriktning var N.—S. med någon dragning åt NV.—SO. Bada långsidorna voro parallela, tvärsidorna deremot icke. Kistan var invändigt åt V. 85 em., åt Ö. 76 em. lång samt 51 em. bred; dess djup 40 em. Rätt stora *kalk-* och *kullerstenar* voro här nervräkta.

Invid vestra väggen hittades en obränd *djurtand*. För öfrigt lågo huller om buller i kistan *obrända ben* efter ett *barn*, två *brända benbitar* samt midt under den punkt, der djurtanden anträffades, en *kolbit*.

Jernknifven har samma form som fig. 267 i *Sw. forns.*, och tången är på samma sätt bildad medelst en insänkning från baken och eggen. Längd 14,8 em., bredd 2 em.

N:o 5. Röse, omgifvet af en ring, hvars östra del var ganska otydlig. Låg midt emellan 2 och 3. Ringens diameter, 6,7 m., rösets 3,7 m., höjd 20 em., något bevuxet med gräs.

Här hittades många *obrända människoben* nämligen åt nordvestra kanten öfre ändan af ett *lårben*, åt norr ett *armben*, i midten en mängd *skelettdelar*, bl. a. *tänder* och *bitar af hufvudskål*, allt i ordning, åt söder *refben* och *ryggkotor*. Benen lågo på 40 å 45 em:s djup. De intogo en yta af 1,2 m:s längd.

Under denna bensamling, 20 em. djupare påträffades ännu en dylik, bestående bland annat af *käk-, arm-, höft-, ben- och ryggkotor*. Det tyckes sålunda som tvänne skelett här varit jordade, det ena ofvanpå det andra.

N:o 6. Domarsäte, beläget 8,5 m. norr om ringen till *N:o 5*. Det bestod af 9 resta gråstenar, hvilkas höjd vexlade mellan 20 å 40 em. Med undantag af tre stodo de alla upprätta. Diameter i N.—S. 6,6 m.; i Ö.—V. samma afstånd. Någon riktigt rund krets bildade de dock icke, ej heller voro afstånden mellan de närmast hvarandra stående stenarne lika öfver allt; de vexlade mellan 1,3 och 3 m.

I midten strax under jordytan låg en mängd kol kring-spridda öfver en yta af 1 m:s genomskärning. Längre ned stodo *två små kalkflisor*, satta så, att om man tänkte sig dem utdragna de skulle hafva mötts i en vinkel åt S. Mellan dem hittades *aska, brända ben* och bitar af ett *stort groft lerkärl* utan sirater.

Bädden höll 40 em. i diameter och 20 å 25 em. i djup samt sträckte sig ned 50 em. djupt under jordytan.

N:o 7. Litet röse med en ring af större stenar vid foten; gräsbevuxet. Låg i NNV. från 1 och VNV. från 6, nära en gångstig, som af folket i trakten kallas för »gröna gången». Diameter 5 m., höjd 38 em.

Här hittades något *kol* och *brända ben*, bitar af ett *lerkärl*, 1 *bronsspanne*, 2 sammanrostade delar af ett dylikt, 1 *brons-*

fragment, 1 mindre jernsölja, 1 större förrostad dylik samt några fragment af jern. Här och der syntes äfven spår af aska.

Spännet (fig. 2) har en trind bygel, som är indelad i små fält, hvilka liksom svälla ut på midten. Mellan hvarje sådant fält löper en ås rundt om bygeln. Bygeln får derigenom ett utseende, som om han lik en mask skulle bestå af flera leder. Han afsmalnar i en slät spets. Nålhållaren är afbruten, men tyckes hafva bestått af en smal hake. Tvärstången, hvilken är dragen genom ett hål i bygelns öfra ända och på samma sätt genom den bredvid bygeln sittande nålen, är omgifven med en

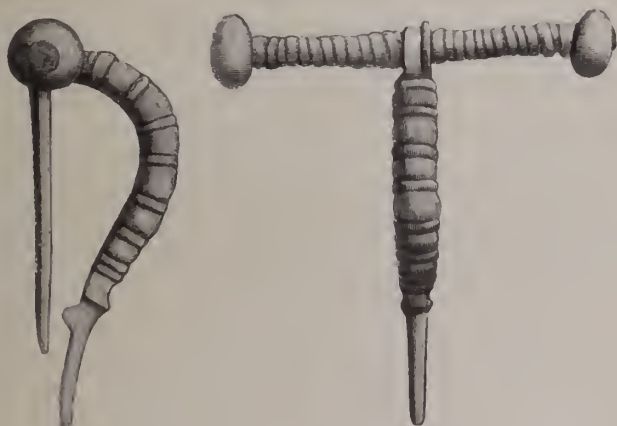

Fig. 2. Bronsspänne, funnet i röset 7. $\frac{1}{1}$.

i spiral upplindad bronstråd och har på ändarna ganska stora, runda knoppar. I ändan af den ena af dessa ser man spår efter rost, hvilket antyder, att tvärstången är af jern. Nålen är nu fastrostad och utsträckt i motsatt håll mot bygeln. Bygeln är 5,2 em. lång, tvärstången har samma längd.

De delar af ett annat spänne, som lågo fastrostade, utgöras af tvärstången och en del af bygeln. Det tycks hafva varit ett spänne af samma slag som det förra.

Den lilla jernsöljan är rund, 2,7 em. vid; nålen fastrostad.

Lerkärlet tycks hafva varit skålförmigt, liksom det från grafven 1. Det är simpelt, temligen tunt och utan sirater.

N:o 8. *Röse*, nära norr om N:o 7, 5,2 m. i diameter, 37 cm. högt, mycket öfvervuxet; något kullersten, mest ör.

I midten påträffades *brända ben* spridda på ungefär 1 m. yta, något *aska* samt *kol*. Äfven påträffades diverse fragment af 2 *bronsspännen* samt fragment af små, smala böjda *bronsstenar*, allt omkring 25 cm. ned i röset.

Af båda *spännen* finnas tvärstängerna i behåll, churn brustna. Den ena är af brons, sirad med spiralvindingar och i ändarne försedd med stora knoppar, hvilka äro prydda med tvänne rundt om löpande ränder. I brotten synes, att en smal jernten varit dragen längs genom hela den 8 cm. långa tvärstängeln. Bygeln sitter ännu kvar, men har i elden smält så att öfre ändan böjt sig ned öfver den nedre. Nälhållaren tycks hafva varit rätt lång och bygeln tunn och bred.

Tvärstängeln till det andra *spännet* har haft samma längd, men tyckes vara af jern; försedd med knoppar af brons, af hvilka en finnes i behåll, och för öfrigt lika föregående. Af bygeln finnes nedre delen i behåll, hvilken visar, att bygeln upptill vidgat sig liksom på den föregående. Efter nålhållaren finnes endast en liten upphöjning kvar; den tyckes endast hafva bestått af en helt liten hake.

N:o 9. Litet *röse* med fotstenar, nära söder om N:o 7 (grafvarne 7, 8 och 9 lågo i en linie N.—S.). Det är gräsbevuxet; mest ör, något kullersten; 5 m. i diameter, 17 cm. högt. I sydvestra kanten sågs en kantsatt kalkhäll, riktning N.—S.

I midten anträffades ett lager *aska*, *kol* och *brända ben* utbredt öfver en yta af 1 m. och 10 cm. tjockt. I denna bädd lågo spridda ett väl bibehållet *bronsspänne*, nälen till ett annat dylikt, spiralvridningar till ett eller möjligen tvänne andra spännen, två grofva *jernringar*, en rund *jernplatta*, en aflångt fyrkantig sådan samt en *böjd jernten*. Alla sakerna lågo på ungefär 15 cm:s djup.

Det ena *bronsspännet* öfverensstämmer till storlek och form alldeles med originalet till fig. 311 i *Sv. forns.*, med undantag deraf, att de två utsprängen inuti den genombrutna delen af nålhållaren saknas. På bygeln ses ett rutadt fält, samt på bygeländan och nålhållaren grupper af snedgående streek och punkterade linier. Längd 5 cm.

Det *andra spännet*, af hvilket blott nålen och dess i spiral vridna fortsättning anträffades, har troligen varit af alldeles samma slag, som den föregående, men möjligen något större.

De lösa fragmenten af *spiraler* äro af platt bronstråd och hafva tillhört ett(?) spänne af annan typ (med tvärstång). De bilda nu ett rör och hafva suttit omkring någon rund ten.

Jernringarne äro grofva samt 4,5 em. i diameter. Kring hvardera sitter en fastrostad jernklump, antagligen lemningar efter en hylsa som omslutit ringen liksom på fig. 300 i *Se. forns.* Det är möjligt, att de stått i förbindelse med de båda jernplattorna och det hela skulle således hafva varit beslag till någon rem.

Den *runda jernplattan* håller nära 4 em. i diameter och är längs med kanten samt i midten prydd med tvänne jemnlöpande linier af inslagna punkter.

Den aflångt *fyrkantiga plattan* är 5 em. lång och 2,8 em. bred. Plattan är genom tvänne hvarandra mötande hak delad i tvänne hälfter. Ena hälften upptages af en bred intryckt cirkel, midt i hvilken en linie af upphöjda punkter löper. På fyra ställen utmed cirkelns kant äro inslagne cirkelformiga ornament*). Den andra halfvan är endast prydd med inslagna ränder, hvilka löpa längs med kanterna. Det hela har ursprungligen varit ett vackert beslag. Undertill sitter en stor jernklump fastrostad.

N:o 10. Litet röset, gräsbevuxet, 4 m. söder om *N:o 9*; diameter 3,6 m., höjd 30 em.

På en sträckning af 1,2 m:s vidd och på 25 em:s djup, träffades *brända ben* och något *kol*, men ingenting vidare.

N:o 11. Litet, öfvervuxet röset, omgifvet af ring, strax *ONO.* om det under *N:o 7* beskrifna röset. Ringen gick tätt intill rösetna 7 och 8. Ringen 10 m., röset omkring 4 m. i diameter; det senare 38 em. högt. Endast vestra delen af ringen var tydlig.

*) Denna hälft liknar således öfversidan af fig. 165 å sid. 419 i Undsets *Jernalderens begyndelse i Nord-Europa.*

I rösets midt påträffades en bädd af *aska* och något *brända ben*, ungefär 1 m. i diameter och 10 cm. djupt. Bland askan lägo strödda en mängd *halfperlor af brons* samt några små *harpixbitar*. Äfven en liten *hake af jern* och några *fragment af jern tillvaratogos*.

Halfperlorna äro liksom fig. 363 i *Sv. forns.* försedda med tvänne inböjda spetsiga flikar. Mellan flikarne skjuter kanten upp i en liten udd, en olikhet med den återopade figuren; de hafva samma storlek som denna.

Jernhakens böjda del är trind, skaftet platt. I dettas ände sitter en jernnit. Hela haken är 5,5 em. lång.

N:o 12. Litet, gräsbevuxet *röse* med fotstenar, strax vester om *N:o 7*, i samma linie som *rösenda 11* och *7*. Diameter 5 m. Höjde sig föga öfver marken. Ingenting fanns här.

N:o 13. Litet *röse*, omkring 12 m. S. om *N:o 1*, bestod uteslutande af kullerstenar. Diameter 5 m., höjd 37 cm.

Under de öfversta stenarne hittades åt SV. *brända bitar af ett groft lerkärl(?)*. I midten påträffades en bädd af *aska* och deri något *brända ben*. Der lägo äfven en *jernknif* och en *jernsölja*. Askbädden höll 1,5 m. i tvärmått och 25 em. i djup.

Jernknifven har bredt och kort blad, men jemförelsevis lång tånge. Måhända är doek bladet afbrutet. Hela knifvens längd nu 10 em., bredd 2 em.

Jernsöljan är stor, simpel, fyrkantig, 3,5 em. lång, 3 em. bred; ändarne knoppformiga, upphöjda. Nälen rörlig.

N:o 14. Rätt stort *kummel* med ring V. om *N:o 13*, ungefär i rak linie med *rösenda 13* och *4*. Afståndet mellan ringen och *N:o 13* var 6 m. Ringen 20 m. i diameter; kumlet 8,2 m. i diameter samt 90 cm. högt. Var hopfördt af dugtiga kullerstenar. I toppen var det platt med någon fördjupning. Tyckes hafva blifvit rubbadt. Ringen var på flere ställen aldeles öfvervuxen, mest doek åt V. och N. Rundt omkring kumlets botten gick en rand af *stora kalkhällar*. På bottnen midt i kumlet påträffades mycket *aska* och *kol*, något *brända ben* samt en *jernknif*.

Jernknifvens spets är afbruten. Bladet är temligen smalt och eggen rätt sliten. Mellan eggen och tången skjuter ut en flik. Baken är högst på midten och sluttar åt båda ändarne. Hela knifven 9,5 cm. lång.

N:o 15. *Röse*, liggande 3 m. V. om N:o 1. Diameter 4 m., höjd 40 cm.

På rösets botten sågs en rad af 7 stora *kalkhällar* i riktning N.—S., sluttande något åt söder. Under den längst i norr liggande hällen påträffades *bitar af ekträ*. De liksom månet annat föremål — t. ex. enstaka kolbitar — hvilka stundom anträffas i grafvar, kunna naturligtvis lika väl af en händelse hafva kommit att följa med i grafven, som de blifvit med afsigt nedlagda. Det förra är väl med hänsyn till deras läge det antagligaste. Straxt under träbitarne tillvaratogs en *nöt*.

Ett stycke ned, 60 cm. djupt under marken, låg ett *skelett* under hällarne och i samma riktning som dessa. Det var lagdt på venstra sidan med hufvudet åt N., ansigtet vänt åt Ö. Skelettet var ganska väl bibehållet, hufvudet helt och alla tänderna friska. Raka afståndet från hjessan till tåbenen var 1,62 m. Skelettet var öfvertäckt med ör och derofvanpå hvilade hällarna. Rundt kring skallen lågo *bronshalffperl*, och mellan perlorna och skallen syntes på flera ställen spår efter någon nästan alldeles förtärd *hufvudbonad*. På vestra sidan om skelettet invid höftbenet stod ett *lerkärl*. Under höftbenen lågo två *jernringar* och några *jernbitar*.

Bronshalffperlorna äro liksom fig. 362 i *Sv. forns.* genomborrade med tvänne hål, och vexla i storlek mellan 9 och 15 mm.

De två *jernringarne* äro små, 2,5 och 3 cm. vida, men grofva. Omkring hvardera sitta lemmingar efter en ögla.

Tre af *jernbitarne*, hvilka lågo under midten af skelettet, äro runda, kullriga ofvanpå, men platta undertill. Hos tvänne ser man på undersidan en kort afbruten nudd framskjuta. Antagligen hafva alla dessa föremål af jern tillhört något bälte eller dylikt.

Lerkärlet, som saknar öron, kan närmast jämföras med fig. 400 i *Sv. forns.*, men är proportionsvis högre och smalare samt mera hopträngdt i halsen. Rundt omkring kärlet löper strax ofvanför dess kupigaste del en smal intryckt rand. Det är på

ena sidan skadadt; godset groft och löst. Kärlet är 8 cm. högt och 8 cm. vidt i öppningen.

N:o 16. Röse, 9 m. SSV. om *N:o 15*; diameter 4 m., höjd 50 cm. Mycket kullerstenar i ytan. På södra sidan syntes spår efter en ring, som gått omkring röset. En stor ekstubbe stod midt i röset.

I botten voro flera stora *kalkhällar* lagda i en rad i riktning N.—S. med någon dragnig åt SV.—NO. Hela sträckningen höll 1,9 m. i längd. Under hällarna påträffades först fin ör och längre ned ett *skelett*, som låg på rygg med hufvudet åt N. Ansigtet var något vänt åt Ö. Benen hade af de väldiga ekrötterna bragts i ordning och några af arm- och lårbenen blifvit bräckta. Skallen var deremot väl bibehållen och tänderna särdeles friska. Skelettet låg 70 cm. djupt under den omgifvande marken och höll omkring 1,5 meter i längd.

Vid skelettets fötter hittades ett *lerkärl*, stående på sned med öppningen åt S.; strax derbredvid åt V. en liten klen *jernring*, åt S. en *bronsnål* och ännu något längre åt S. en lång *jernbit*, antagligen tången och nedre delen af bladet till en knif.

Lerkäret är lägre och kupigare samt har kortare hals, än det, som fans i nästföregående graf — vid upptagandet blef det mycket skadadt på ena sidan. Det är något platt i botten: godset groft och skört. Kärlets höjd 6,5 cm.

Bronsnålen är lik fig. 205 i *Sv. forns.* och för öfrigt äfven en nutidens stoppnål. Hon har liksom nämnda figur ett aflångt öga, är väl bibehållen, ntom att hon mot spetsen är brnsten och på ena sidan om ögat starkt frätt af erg. Hela längden 7,3 cm.

N:o 17. Litet röse, 5 m. SSV. om föregående, ungefär i samma linie som rösena 1 och 16. Diameter 3,5 m., höjd 30 cm.

I rösets midt påträffades en bädd af *aska* och *brända ben*, hvilken var 15 å 20 cm. djup och var utbredd öfver en yta af 1,5 å 2 m:s genomskärning. Bland askan lågo en mängd *brons-halfpilor*.

Perlorna äro likasom fig. 362 i *Sv. forns.* genomborrade med tvänne hål och äro mellan 8 och 10 mm. vida.

N:o 18. Litet *röse* 14,5 m. VNV. om N:o 15; 3,3 m. diameter, 37 cm. högt, mycket gräsbevuxet. I rösets midt påträffades något *aska*, en mängd *brända ben* och några små *kolbitar*. Benen voro utbredda öfver en yta af 1,5 m:s vidd. I norra kanten af detta område påträffades äfven bitar af två *lerkärl*.

Det ena *lerkärl*et, af fin massa och ganska tmt gods, är väl brändt; inga sirater och inga öron. Det andra kärlet, som äfven saknar sirater och öron, är något gröfre.

N:o 19. Litet *röse*, 14 m. NNV. om N:o 15, alldeles gräsbevuxet; 3,7 m. i diameter, 42 cm. högt.

I nordvestra kanten strax uppe hittades *kol* och i rösets midt under gråstenarne *brända ben*, somliga rätt stora, hvilka lågo utbredda öfver en yta af 1 m:s genomskärning.

N:o 20. Litet *röse*, 5 m. SSV. om 18. Diameter 4 m., höjd 36 cm. Intet påträffades der.

N:o 21. Litet *röse*, 7,4 m. V. om 20, alldeles öfvervuxet af gräs. Diameter 3 m., höjd 38 cm.

I bottnen lågo 7 *kalkhällar*, somliga rätt stora, i riktning N.—S. Hela sträckningen sluttade starkt åt S. och höll 2 m. i längd.

I ören under hällarne låg ett *skelett*, hvilande något på högra sidan med hufvudet åt N.; ansigtet vänt åt V., knäna något böjda och högra smalbenet instuckat under det venstra. Skelettet var väl bibehållet. Raka afståndet från hjessan till tårna 1,5 m. Hufvudet låg 50 cm. under den omgifvande marken. Hela skelettet låg i sluttande ställning åt S. liksom kalkhällarne och marken närmast omkring dem. Intet öfrigt anmärkningsvärdt varseblefs.

N:o 22. Litet *röse*, 5 m. NV. om N:o 20, gräsbevuxet; diameter 3,25 m., höjd 38 cm.

I norra hälften af röset påträffades åt V. *aska*, *brända ben* och något *kol*, utbredda öfver en yta af 50 em:s utsträckning. Bland askan lågo ett *bronsspänne*, halfva spiralvridningen till ett annat *bronsspänne*, en liten, väl bibehållen *ring* af brons(?) och några *fragment* af samma metall, samt något längre åt Ö.

bitar af ett *lerkärl*, och på litet afstånd derifrån tre *jernringar* af det vanliga slaget, försedda med öglor och tre kullriga *jernbitar*. Alltsammans låg på 20 å 30 em:s djup.

Bronsspännét är afbildadt fig. 3 i verkliga storleken. Bygeln, något ofvanför midten vidgad och plattad, afsmalnar småningom nedåt, men hastigt uppåt invid spiralvridningen; den senares överböjda del löper under bygeln. Större delen af nålen saknas. Spännets längd är 4,5 em.

Bronsringen är 2 em. i diameter.

De tre *jernringarne* och de tre kullriga *jernbitarne* hafva säkerligen haft samma användning som de i grafven 15. På de kullriga *jernbitarne* i denna graf kan man se, att de äro bildade på det sätt, att en grof nit med stort hufvud blifvit slagen genom en jernplatta. Den ena af ringarne är försedd med en ögla, som äfven är försedd med en dylik nit med stort kullrigt

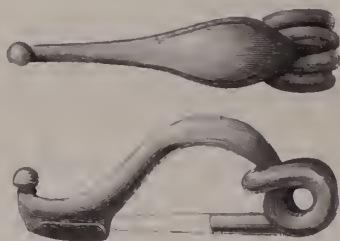

Fig. 3. Bronsspänne, funnet i röset 22. $\frac{1}{1}$.

hufvud. En annan ring har tvänne öglor, den tredje blott en.

Lerkärlsbitarne äro starkt brända. De äro tillräckligt stora, för att visa, att kärlet varit formadt som en skål likt det i grafven 1, och att det varit platt i botten.

N:o 23. Litet *röse*, omgifvet af ring, 4,4 m. SSV. från N:o 13 (nära landsvägen), bevnxet med träd och buskar. Var till största delen hopfördt af kullerstenar. Ringens diameter 12 m., rösets 4,2 m., dess höjd 48 em.

Bland stenarne i rösets norra del anträffades ett *obrändt ben*.

I botten gick en rad af 6 större *kalkhällar*, i riktning N.—S. med någon dragning åt NO.—SV. Deras saumanlagda längd 2,47 m. Hällarne sträckte sig närmare till rösets norra kant än till dess södra och sluttade liksom den omgifvande marken åt söder.

Under dessa hällar låg ett *skelett*, täckt af ör. Det var lagdt på venstra sidan med hufvudet åt N., ansigtet åt Ö., högra armen böjd i rät vinkel, så att dess underarm hvilade på venstra armbågen, benen raka. Skelettet var illa åtgånget, många ben förmultnade. Det låg 30 å 36 em. djupt under hällarna och 65 em. under jordytan. Dess hela längd 1,6 m.

Strax nedanför tårna låg ett *knifblad* af *jern*, något längre ned två små *beslag* af *tunn bronsplåt*, samt en fyrkantig ögla af en smal bronsten — och rundt omkring dessa föremål en mängd *harpixbitar*. Dessa tycktes ligga i krets. Mellan höftbenen hittades en *jernbit*, antagligen lemning efter någon solja.

Bronsbeslagen likna alldeles dem, jag förut funnit i graf-fältet i Kornett-skogen t. ex. i grafven 42*). I båda sitta kvar halfmullnade lemningar af *trä(?)*, som genom ergens skyddande inverkan undgått fullständig förstörelse. Dimensionerna desamma som der uppgifvits. Hvertill de varit använda, gaf ej heller detta fynd någon upplysning om.

Knifven är helt liten, 9 em. lång, 1,5 em. bred, tången kort.

Många af *harpixbitarne* äro, såsom ofta tycks vara fallet, på ena sidan inböjda, på andra i vinkel utböjda och visa på denna sida intryck efter träfibrer**). De äro tydligen lemningar efter en tätning till något träkärl, som förmultnat.

N:o 24. Litet *röse*, 9,5 m. SV. om N:o 17; alldeles gräsbevuxet, ehuru det till största delen bestod af kullerstenar; diameter 3,3 m., höjd 20 em.

I midten hittades något *brända ben*, *kol* och *aska* samt deribland äfven en rund *benbricka*, en *bronsölja* och en *jernbit*, troligen mellersta delen af ett *knifblad*.

Benbrickan är genomborrad med ett hål, platt undertill och mycket kullrig ofvantill. På tvänne sidor är kanten skadad. Diameter 3,2 em., höjd 1,2 em.

Bronssöljan (fig. 4) är rak på den del, omkring hvilken nålen rör sig; för öfrigt rund. Rundtomkring löpa två intryckta ränder. Tvärs öfver nålen, som ännu med lätthet kan röras,

*) Sv. Fornminnesföreningens tidskrift, 4:de bandet, sid. 66.

**) Jemför samma tidskrift, 4:de bandet, sid. 64.

gå två upphöjda åsar hvardera delad af en nedtryckt rand. Söljans tvärmått är 3,2 em.

N:o 25. Litet röse, 5 m. ungefär i NV. från N:o 17; gräsbevuxet; diameter 3 m., höjd 20 em.

I bottnen voro 5 *hällar* lagda i riktning NNO —SSV. En af dessa var ovanligt stor. Deras sammanlagda längd 2 m. Hällarne hvilade på ören. Neruti denna påträffades ett *skelett*, liggande i samma riktning som hällsträckningen, med hufvudet åt N. Det var lagdt på venstra sidan med ansigtet åt Ö., högra armen så starkt böjd, att handen låg intill axeln och knäna böjda i rät vinkel. Skelettet låg 60 em. djupt under jordytan. Raka afståndet från hjessan till tårna något mer än 1,4 m.

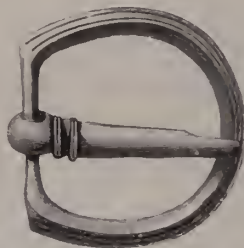

Fig. 4. Bronssölja, funnen i röset 24. $\frac{1}{1}$.

Kring hjessan och pannan lågo *brons halfpervlor*. Äfven nere på armen hittades sådana, ja ända ner på höften låg en. Invid hjessan låg en i tväme spiralförmigt böjda flikar klufven *hårnål af brons*. Dess spets var vänd åt pannan, den klufna delen bakåt. Tätt bakom det nedersta refbenet låg en med ögla försedd *jernring* och inmanför denna fyra små kullriga *jernknappar*. Dessa senare lågo alla i rad efter hvarandra med den kullriga sidan åt jernringen till, den största närmast ringen, den minsta längst in under skelettet. Några em. längre ned låg en rund *jernplatta* och några *jernbitar* samt längre in under skelettet en *jernring*. Vid skelettets fötter hittades en samling *harpixbitar*. De lågo ej i någon synbar ordning; några bitar lågo till och med inne under ena smalbenet.

Hårnålen, afbildad fig. 5, är väl bibehållen*). Hon är 8 em. lång.

Bronshalfperlorna voro ej så talrika i denna graf, som i flera föregående. Deras antal är endast omkring 20. De äro af det vanliga slaget, genomborrade med tvänne små hål. Diameter omkring 1,3 em.

Jernringarne och *knapparne* likna dem i röset 22. En af de senare är öfverdragen med en bröns hinna. Ringarne äro 2,5 em. vida, den största af knapparne 2 em.

Den runda *jernplattan* är förderfvad af rost, men tyckes likna den i röset 9 funna. Antagligen hafva väl alla dessa föremål varit fästade på något bälte eller dylikt.

N:o 26. En *krets* af väldiga kullerstenar, belägen i graffältets östligaste del bortåt grafvarna, alldeles invid landsvägen. Diameter 5,2 meter. Ringen tydlig åt S.: åt N. hade han sjunkit så djupt, att han var öfvervuxen af gräs.

På två meters afstånd från sydvestra kanten påträffades en väldig *askbädd*, ymnigt uppblandad med *brända ben*. Denna bädd låg 30 em. djupt under ringens yta och var öfver 1 m. i diameter samt omkring 25 em. tjock. Bland askan påträffades delar af en stor *jernknif* samt fragment af ett *beslag* af böjd tunn *jernplåt*, bitar af ett stort *lerkärl*, en bit af ett *glaskärl*, och en liten *brönsbit*.

Kniffragmenten äro alldeles fullsatta med rost och aska. Så mycket kan man dock se, att bladet varit nära 3 em. bredt och hela knifven minst 20 em. lång.

Glasbiten är trekantig, tjock, slipad, något buktig, af ljusgrön, klar massa med skinnrande anlöpnings skorpa. På den kullriga sidan ses några fina inslipade linier. Bitens längd och bredd är omkring 4,4 em.

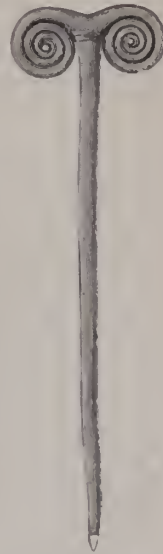

Fig 5. Bronsnål, funnen i röset 25. $\frac{1}{4}$.

*) Jfr Sv. Fornminnesföreningens tidskrift, 5:e bandet, sid. 32 not *) och sid. 41 not **).

*Lerkärl*et var såsom nämnt är, sönderfallet i flera delar, den största likväl utgörande ungefär en tredjedel af det hela. Formen tyckes hafva varit snarlik fig. 400 i *Sv. forns.*, men smalare och högre. Bottnen platt. Kring den kupigaste delen löpa två ränder af stjernformiga, inslagna figurer (fig. 6). Hela kärlets höjd ungefär 13 em., vidd i öppningen 14 em. Godset groft, 5 mm. tjockt.

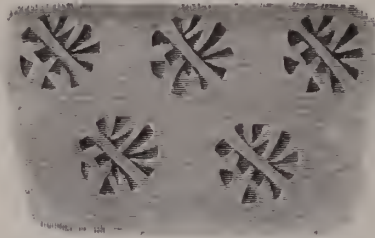

Fig. 6. Bit af ett lerkärl, funnet i stenkretsen 26.

N:o 27. Litet röse V. om föregående, ej långt från grafvarna nära vägen; temligen öfvervuxet af gräs. Diameter i NO.—SV. nära 5 m., i NV.—SO. endast omkring 4 m.; höjd 40 em.

På bottnen af röset stodo något SO. om rösets midt två *kalkhällar* i riktning NO.—SV. Äfven uti nordvestkanten stod en *häll* ungefär i samma riktning. Ytan mellan dessa hällar var belagd med kalk- och kullerstenar. Långt under dem påträffades ett *skelett*, liggande i SV. och NO. med hufvudet åt SV., således olika med alla de andra skeletten, som hittills funnits på detta grafväld. Hufvudet var något nedböjdt och lutade något åt höger. Högra armen var starkt böjd, så att fingerbenen anträffades inne på ryggkotorna. Skelettet låg för öfrigt rakt utsträckt och var rätt väl bibehållet. Öfvanpå båda lårbenen låg en dugtig sten, som bräckt det högra. Skelettet var ovanligt kort, endast 1,4 m.

Ungefär 25 em. SO. om hufvudet låg en *benkam*. På högra axeln låg strax intill hufvudet ett temligen stort *ringspänne* af *jern* och längre ned vid nedra ändan af högra nyckelbenet ett mindre *sådant* af *brons*. Strax nedanför högra armbågen låg

en *bronsnål*, som liknade den från grafven 16, men saknade öfre delen. Något längre ned, strax intill högra höftbenet låg ett aflångt *skifferbryte* i samma längdriktning som skelettet, och några cm. längre ned en *jernknif* pekande med spetsen åt NV. På sjelfva höftbenet (det högra) lågo flera mindre föremål. Dessa utgjordes af en liten fyrkantig *silfverten*, ena spetsen af en *dylik*, två *bronsknappar*, en liten *tvinnad trådsända*, fastsittande under den ena af dessa knappar, en mycket liten *bronsring*, en afbruten del af en temligen grof, sexkantig *bronsstång*, spetsen af en tunn trekantig *silfverten* samt, strödda rundt omkring, *sex små afbrutna delar af tunn silfverplåt*, af hvilka några bära otydliga och oregelbundna intryck. Enligt benägen upplysning af herr f. d. riksantikvarien B. E. Hildebrand äro de sistnämnda bitarne troligen att anse som delar af *arabiska mynt*. Äfven påträffades här några mycket smala *bronstrådar* och en liten *harpixbit*. Under allt detta, inpå sjelfva benet, tyckte jag mig se märken efter någon väfnad. Skulle detta kunna vara lemningar efter t. ex. någon pung, som inneslutit alla de nu uppräknade föremålen?

På 10 ems afstånd från det högra smalbenet låg en *jernyx* i längdriktning NO.—SV., eggen åt NO.

Benkammen har tänder endast åt ena sidan, på samma sätt som fig. 526 i *Sv. forns*. Ryggen är sirad med tvärlinier och rhomboidiska figurer. De särskilda skifvorna sammanhållas af 7 bronsnitar. Nästan alla tänderna finnas i behåll. Vid ena ändan ses lemning af ett rundt hål. Hela kammens längd 10,3 em.: bredden omkring 2,7 em.

Ringspännets af brons öfverensstämmer till storlek och form med fig. 592 i *Sv. forns*. Enda skillnaden är, att ändknopparne äro bildade derigenom, att bygelns utplattade ändar äro upprullade i spiral*). Bygelu är åttkantig, något utplattad; nålen rörlig. Största diameter 4,5 em.

Ringspännets af jern är mycket förrostadt, så att man icke kan se, om bygelu varit rund eller kantig. Det är större än föregående, men liknar det för öfrigt alldeles. Nålen fastrostad, afbruten. Spännets diameter 8 em.

*) Se Vedel i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1878, Pl. VI, fig. 7.

Brynet af skiffer är aflångt, fyrkantigt, dock i ena ändan något afrundadt. I denna ända är det genomborradt. Det har på ena sidan varit flitigt begagnadt. Längd 7,2 cm., bredd 1,7 cm.

Jernknifven, mycket angripen af rost, har lång tånge och smalt blad. Tången afbruten. Knifvens hela längd 12 cm., bredd 1,5 cm.

Jernyxan har alldeles samma form som fig. 263 i *Se. forns.* I det aflånga skafthålet qvarsitta två nitar, som varit inslagna i skaffet, för att säkrare fästa det i yxan. Yxans längd 16 cm., bredd 8 cm.

Den lilla fyrkantiga *silfvertenen* är endast några mm. tjock och 2,5 cm. lång, afsmalnande mot ändarna.

Bronsringen är äfven mycket liten, endast 6 mm. vid. Den är öppen och bildad af en platt, svagt ryggad bronsten.

De två *bronsknapparne* (fig. 7) äro ofvantill prydda med tre inristade cirklar. Mellan de tvenne yttersta löpa tvärstreck

Fig. 7. Bronsknapp, sedd från båda sidor; funnen i röset 27. $\frac{1}{1}$.

likasom radier. På undersidan skjuta fram tvänne uddar, hvilka på ena knappen båda äro afbrutna. På den andra knappen är en udd hel, afsmalnande mot spetsen, och ser icke ut att vara brunsten. Dessa udd är nedböjd mot knappen. Troligen hafva således dessa

knappar varit fästade på sådant sätt, att de båda uddarne stuekits igenom tyget och sedan omböjts.

Tydligt förskrifver sig denna graf från en senare tid än flertalet af de öfriga. Under det att dessa senare lemnat saker, karakteristiska för en mycket tidig del af jernåldern, måste deremot den förra hänföras till den yngre jernåldern.

N:o 28. Liten *krets* af kullerstenar, 9,3 m. NNV. om domarsätet, som är beskrifvet under *N:o 6*. Diameter 4,5 m. Höjde sig ej något öfver marken. Ringens inre var fylld med stenar. I midten hittades strax uppe i jordytan ett *djurben*, möjligen dock ditkommet i senare tider.

N:o 29. Litet *röse*, beläget alldeles invid en mycket trafikerad gangstig, hvilken utgår från landsvägen, slingrar sig

genom ett stort domaresäte och fortsätter tvärt öfver åsen bort till några stugor, som ligga nära under åsens branta norra sida. Diameter 2,8 m., höjd 30 cm.; gräsbevuxet.

I midten påträffades *aska* och *brända ben*, utbredda öfver en yta af 1 m:s vidd. Här lågo äfven 1 *bronsspänne*, nålhållaren till ett spänne, en *jernring*, en smal afbruten *jernten*, några *fragment af brons och jern* samt bitar af ett *lerkärl*.

Af *bronsspännets* finnes endast öfre delen i behåll. Denna likuar alldeles spännen från grafven 22, med undantag deraf, att spiralvindingarna här äro flera, och att deras öfverböjda del löper ofvanpå, ej undertill. Nålen är afbruten. Hurnvida nålhållaren, hvilken är lång och genomborrad med ett litet hål, tillhört detta eller något annat spänne, är vanskligt att afgöra. Är det förra händelsen, skulle vi här hafva ett spänne af samma slag som fig. 145 i H. Hildebrands *Bidrag till spännets historia**).

Bland *fragmenten* finnes också ett, hvilket liksom mellersta delen å nämnda figur är försedt med en utsvällning. Men alla dessa delar passa dock icke riktigt tillhopa i brotten.

Jerntenen är, ehuru blott 2 mm. tjock, likväl genomborrad. Han är brusten i två delar. Sammanlagda längden 6,3 cm.

Jernringen, fullsatt med rost, tyckes hafva varit af det vanliga slaget, försedd med en ögla. Diameter 2,5 cm.

*Lerkärl*et, som är sönderfallet i mycket små bitar, synes ej hafva varit stort. På midten har det varit utbuktigt och platt i botten. Strax nedaför halsen är det prydt med tvänne rader intryckta punkter. Godset är mycket tunt och hårdt brändt.

N:o 30. Litet *röse*, invid sistnämnda gångstig, 3 m. NV. om närmast föregående *röse*. Diameter 3 m., höjd 30 cm.; bevuxet med träd och gräs.

Här påträffades fläckar af *aska* samt i och emellan dem *brända ben* och *kol*.

*) I nämnda arbete sid. 166 nämnes, att ett ex. af samma typ hittats å det kända graffältet vid Sojvide i Sjonheim, med hvilket ifrågavarande graffält synes vara mycket beslägtadt; detta bestyrker möjligheten af att vi här skulle hafva ett ex. af sagde typ.

Inga fornsaker förutom några små smälta *bronskorn* varseblefvos. Deremot hittades en *klump af kalk*, som enligt en å Chemiska Försöksstationen i Skara verkställd analys är både bränd och släckt.

Antagligen bör man förklara detta kuriosum så, att en kalksten, som samtidigt med den döde blifvit bränd på bålet, fått följa med till grafstället och der genom fuktigheten i marken blifvit förvandlad till s. k. släckt kalk.

N:o 31. Litet *röse*, liksom de två närmast föregående, liggande invid den nämnda gångstigen på vestra sidan; något gräsbevuxet. Bestod till större delen af rätt stora kullerstenar. Omgifvet af en tydlig ring. Ringen 6 m., röset 3 m. i diameter; det senare 25 em. högt.

I botten voro *kalkhällar* lagda i en aflång sträckning, som höll 2 m. i längd. Hällarna voro mestadels parvis lagda och hade genom den ofvanliggande stenmassans tyngd sjunkit inåt mot hvarandra. De hvilade på ören. Ett *skelett* påträffades snart, liggande i samma riktning som hällarne, eller N.—S. Hufvudet låg åt N. och ansigtet, hvaraf ej mycket återstod, var vändt åt Ö. Armbågen var lagd intill sidan, och armen starkt böjd. Benen voro ännu starkare böjda, så att fotbenen lågo ända intill höftbenen. Hela undre delen af hufvudskålen var alldeles förmultnad. För öfrigt var skelettet temligen väl bibehållet. Öfver bröstet, alldeles inpå sjeliva refbenen var lagd en försvarlig kalkflis. Skelettet låg 60 em. djupt under jordytan.

Redan tätt under täckhällarne påträffades *bronshalfperlor*. Längre ned förekommo de talrikt. På högra tinningen låg en stor klunga. I en af dessa perlor tyckte jag mig se spår efter *tråd*. Under denna klunga låg någonting liknande mycket fin massa, möjligen multnade lemningar efter någon stoppning eller dylikt, måhända ock helt enkelt mögel. Strax ofvanför höftbenen hittades flera perlor och på båda sidor om lårbenen minst 20 st. Under perlorna, som lågo kring midjan, var jorden mörk och seg, måhända spår efter något bälte. Nära intill bakom höftbenen hittades en *jernsölja*, hvilket tyckes bekräfta en sådan förmodan.

Ofvanpå det öfverst liggande lårbenet stod ett *lerkärl* och rundt deromkring hittades *harpiæbitar*.

Bronshalfperlorna, liksom fig. 262 i *Sv. forns.* genomborrade med två hål, äro i medeltal 1 em. vida.

Jerusöljan, fullsatt med roststycken, är rund och 3 em. vid.

*Lerkärl*et tyckes hafva haft samma form och ungefär samma storlek som det från röset 29. Inga sirater synas. Godset är rätt fint och väl brändt.

Många af *harpixbitarne* visa intryck efter träfibrer. Flere bitar hafva tydligen undertill en platt botten, mot hvilken ytersidan bildar en rät vinkel. På inre sidan äro de inböjda; ytersidan är på längden svagt utböjd. På samma led löpa spåren efter fibrerna. De hafva tydligen suttit inuti ett stort träkärl, som varit hopfogadt på samma sätt som ett såll. Ännu andra bära på den sidan, som varit vänd mot kärlets sidovägg, egendomliga intryck, hvilka jag icke kan förklara annorlunda, än som intryck af smala klufna vidjor, med hvilka sidorna varit hopfogade. De löpa alla i motsatt riktning mot intrycken af fibrerna.

No 32. Aflångt röse, 16,5 m. N. om föregående, men på den andra d. v. s. östra sidan om gångstigen. Diameter N.—S. 5 m., Ö. V. 3,8 m.; höjd 30 em. Beväxt med många unga träd.

Många rykten gingo bland allmogen i trakten om de stora skatter, som detta röse skulle innehålla. Också hade skattgräfvare här försökt sin lycka och tagit upp ett långt, djupt hål nästan i rösets midt, menande att de der skulle finna skatten. Lyckligtvis var denna dock nedlagd närmare kanterna, och den omständigheten har man sålunda att tacksa för, att detta särdeles intressanta grafställe här kan aflägga fullständigt vittnesbörd inför vetenskapen.

Det af skattsökarna grädda hålet begränsades på östra sidans norra ända af en *upprätt stående kalkhäll*, hvilken var satt ungefär i rörets midt; och nära intill dess södra ända, således i rösets sydöstra del, påträffades, sedan blott helt litet ör blifvit bortskaffadt, tvänne *liggande kalkhällar*, hvilka täckte en liten aflångt fyrkantig *kista af stående kalkhällar*. De motstående hällarne voro icke parallela. Den vestra långsidan stod i N.—S. med någon dragning åt NO.—SV.; den östra hade ännu starkare dragning åt samma håll. Kortsidorna gingo båda i trubbig vinkel emot den vestra och i spetsig emot den östra långsidan,

hvaraf följde, att kistan invändigt var mycket längre i Ö. (86 em.) än i V. (72 em.). Norra tvärväggen var 48 em. lång, den södra 46 em. Hällarne voro äfven olika höga: den vestra 45, den östra 38, den södra 40 och den norra 36 em. Till följd deraf att den vestra långsidan således var 7 em. högre än den östra. sluttade de ofvanpå hvilande båda hällarna starkt åt öster.

Då de båda täckhällarne borttagits, befanns det, att kistan öfverst var tom till 10 em:s djup. En fågel hade i detta tomrum bygt sitt bo. Härefter vidtog fyllningen, hvilken bestod af aska och öfverst något jord.

Strax uppe i fyllningens yta påträffades *brända ben*, hvilka lågo spridda bland askan ända ned till kistans botten. Äfven några små obrända ben (af fågel?) förekommo.

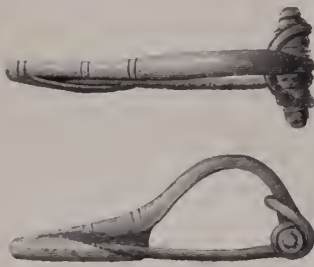

Fig. 8. Bronsspänne, funnet i röset 32. $\frac{1}{1}$.

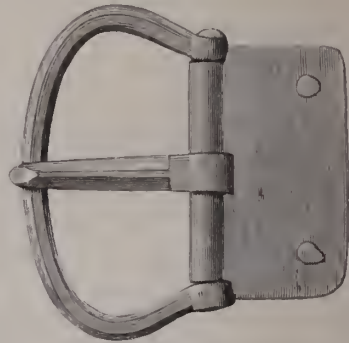

Fig. 9. Remsölja af brons, funnen i röset 32. $\frac{1}{1}$.

Rätt många fornsaker voro här äfven nedkastade, synbarligen utan någon ordning. De utgjordes af ett litet, väl bibehållet *spänne*, nålhållaren och öfra delen af ett annat *dylikt*, den senare sönderfallen i tvänne hälfter, hvilka lågo på skilda ställen, en bit af bygeln till ett *tredje spänne*, som tyckes varit något olikt de båda föregående, en *finger-ring*, grofändan af en *synål* med helt öga, en väl bibehållen *remsölja*, tre små smala böjda *tenar*, två små smälta *klumpar*, några obestämbara *fragment*, alla dessa föremål af *brons*; en långdragen, genomborrad *perla af blått glas*, samt, spridda på flere ställen i kistan, delar af ett stort *lerkärl*.

Bronsspännet (fig. 8) är väl bibehållet. Bygeln jemnbred, nålhållaren en lång slida; spiralvindningen ej sammanhängande med bygeln, men med nålen. Hela spännets längd 4 em.

Af bygeln till det tredje *spännet* fans endast sjelfva midten. Rundt omkring denna går en smal strierad ås.

Bronsnålen har, såsom det hittade fragmentet visar, varit lik den från grafven 16; ögat således aflångt.

Fingerringen af brons är brusten på ett ställe. Diameter 2 em.

Söljan är afbildad fig. 9. Remmen har varit fästad deri med två bronsnitar. Nålen fastrostad. Längd och bredd 4,3 em.

Glasperlan är 1,5 em. lång, 4 mm. tjock.

Lerkärlet är längst ned mot botten och uppe vid halsen prydt med tvänne på 3 em:s afstånd från hvarandra parallellt löpande linier, mellan hvilka en zigzaglinie är dragen. Alla dessa figurer äro för hand inristade men föga konstnärligt. Botten är platt och 8,5 em. i diameter. Huru högt och vidt kärlet varit, kan man icke af bitarna se. Godset groft, 7 mm. tjockt.

Såsom ofvan är nämnt, stod invid norra ändan af det uppgrädda hålets östra sida en kalkhäll (a). I vinkel mot densas östra sida låg en kort men bred täckhäll (b). I rösets nordöstra kant stod ännu en annan häll (c) på 1 m:s afstånd från kistan, och sluttande emot denna låg åt V. en stor häll (d). Båda täckhällarna b och d lågo tätt intill hvarandra. Strax NV. om hällen b stod en liten dylik (e) och lågo en mindre häll (f) samt en kullersten (g). Hela denna samling af hällar bildade någonting liknande en ofullbordad *grafkista*, hvilken längdriktning gick i N. och S. I motsats mot den lilla grafkistan åt S. visade sig denna vara en »obränd graf». De båda kistorna intogo således tvänne fullkomligt skilda områden i röset.

Äfven fornsakerna inom detta senare område voro af en helt annan beskaffenhet, såsom af det följande synes.

Under den sydligaste af de båda täckhällarna (b) på 6 em:s afstånd från den södra hällkistan och rakt N. om densamma påträffades ett *kantbeslag af brons* till en *sköld*, hvilket var afbrutet i flere delar, böjda i en mängd bugter. Derinvid låg en *sköldbuckla af jern* med bucklan uppåt och midt under

denna låg ett *sköldhandtag* af samma metall, mycket sönderrostadt, samt en större *jernnit*. Bueklan låg emot högra fotbenen till ett *skelett*, hvars särskilda delar lågo i en mycket förvirrad ordning. Af de nedre extremiteterna lågo förutom det högra smalbenet äfven hela det venstra benet på sin plats. Dessa ben jemte de nämnda sakerna lågo alla på 60 em:s djup.

Längre åt N. påträffades sedan en mängd ben, såsom hufvudskalen, reffben, armben, kotor, allt utan någon ordning, samt

Fig. 10. Del af ett sköldkantbeslag af brons, funnet i röset 32. $\frac{1}{4}$.

Fig. 11. Sköldbuckla af jern, funnen i röset 32. $\frac{1}{2}$.

Fig. 12. Handtag af jern till en sköld, funnet i röset 32. $\frac{1}{2}$.

slutligen äfven högra lårbenet afbrutet; och denna norra samling af ben låg hela 30 em. högre upp än den södra. Hur kan detta förklaras? Ett godt stycke norr om alla dessa ben, och egentligen utanför rösets område, lågo på samma djup, eller 30 em. under jordytan, två *spjutspetsar* af jern ofvaupå hvarandra, båda pekande med spetsarna åt N.

Sköldkantbeslaget (fig. 10) är förfärdigadt af tunn bronsplåt, som är böjd så att den omslötit sköldens kant. På insidorna

sitter nästan öfver allt ett tunt, hvitt, kalkartadt ämne som troligen tjenat till att fästa beslaget vid skölden, hvilket kunde vara så mycket mera behöfligt, som hela beslaget — dess sammanlagda längd var 3,06 m. — varit fastsatt endast med 8 små nitlar. Men vidare sutto här och der tunna flisor af ett blatt ämne, antagligen lemmingar efter någon blå färg, hvarmed skölden varit målad. Några träsplintar, som lågo inuti beslaget buro också spår efter samma blåa färg. Beslaget är nu sönderfallet i sex bitar, men har ursprungligen bestått af fyra. I hvardera ändan af hvarje bit sitter en liten nit. Beslaget är 7 mm. bredt och öppningen 3 mm. vid; sistnämnda mått angifver således sköldkantens tjocklek. Om skölden varit rund, hvilket synes framgå af den lika böjningen på alla beslagsstyckena, har dess diameter varit nära 1 meter.

Sköldbucklan (fig. 11) är lågt kupig utan någon uppskjutande spets och utbugtig på midten. Rundt omkring kanten, hvilken varit fästad vid skölden med tre nitlar, går ett smalt, omvikt beslag af brons. Nitarna hafva kullriga hufvud. Bucklans största diameter, nedtill, 16,3 cm.

Sköldhandtaget (fig. 12), brustet i fyra delar, är 16 cm. långt.

Den ena *spjutspetsen* ses fig. 13. Bladet är bredast vid basen och på båda sidorna försedd med en skarp ås, som fortsätter ned till holkens mynning. Längd 28,2 cm., bladets största bredd 3,5 cm., holkens 2 cm.

Den andra *spjutspetsen* (fig. 14) är något längre än föregående, har kort smalt blad med utstående hullingar, af hvilka en är afbruten, samt långt utdragen holk. Bladet är först något indraget och sedan närmare spetsen åter utböjdt. Bla-

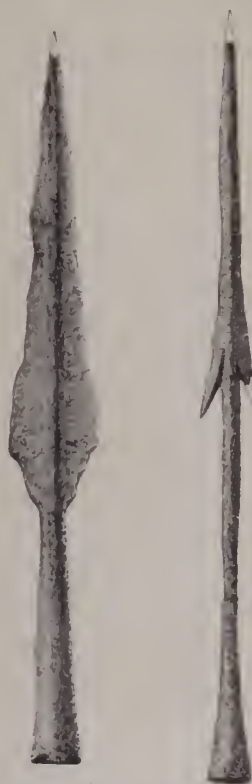

Fig. 13. Spjutspets af jern, funnen i röset 32. ¹/₃.

Fig. 14. Spjutspets af jern, funnen i röset 32. ¹/₃.

dets största bredd — vid basen af hullingarna — 2 em. Holken har i öppningen samma vidd. Dess längd 16 em., hela spjutspetsens 29 em.

N:o 33. *Grafkista* af stående hällar. Marken var här alldeles jemi och intet röse eller dylikt visade, att här förefanns någon graf. Det antyddes endast deraf, att några hällar, den södra gafvelhällen och den nordligaste af vestra långsidans hällar, sköto upp helt obetydligt ofvan jord. Kistan var belägen 5 m. N., med 10 graders dragning åt NV., om N:o 31. Dess längdriktning var N.—S Östra långsidan var fullständig och bestod af 4 hällar. Den vestra ntgjordes af lika många, men en lucka förefanns här dock åt S. Norra gafvelväggen fattades. Alla sidorna lutade starkt ntåt. Inga täckhällar funnos. Kistans bredd 60 em., dess längd 1,6 m.

Täckt af ör låg här ett *skelett*. Det var lagdt på rygg med hufvudet åt N., ansigtet vändt åt Ö., armarna korslagda öfver bröstet och båda knäna böjda åt öster.

Venstra lårbenet bar tydliga märken efter att hafva blifvit afbrutet och åter hopspjeladt, ett bevis på att våra förfäder ej voro okunniga i att bota benbrott. Skelettet var något öfver 1,6 m. långt och låg 50 em. djupt under marken.

Strax ofvanför det venstra höftbenet låg en *remsölja* af *jern*, en antydning om, att den döde om medjan haft ett bälte.

Söljan, mycket förstörd af rost, är af långdragen form. Sjelfva öglan är på båda sidorna inböjd. Båda plattorna, mellan hvilka remmen (eller tyget) varit fästad, äro hoprostade. Söljans hela längd är 8,5 em.; dess bredd 5 em.

Alla de nu beskrifna fynden förvaras i Statens Historiska Museum under N:o 6596.

Runforskningar i Södermanland sommaren 1882.

AF

Sten Boije.

Sedan 300 år tillbaka hafva Sveriges talrika runinskrifter varit föremål för de lärdes granskning, aftecknande eller åtminstone upptecknande. Från äldre tider behöfva vi blott erinra om Buræus, Aschanæus och Rhezelius, om Hadorph, Peringschöld och de andra, hvilkas mödors frukt framträdde för offentligheten genom Göranssons Bautil, om Celsius m. fl.

Om ock dessas arbeten för sin tid äro förtjenstfulla och bära vitne om nit och flit, tillfredsställa de dock icke vår tids stränga fordringar: utom det att de ej sällan, der man på grund af inskriftens jemförelsevis stora läsbarhet ej skulle vänta det, äro mindre tillförlitliga, brista de mycket genom sin ofullständighet vid behandlingen af svårare och mer kritiska punkter, i det dessa ej framhållas såsom sådana, utan aftecknarens subjektiva mening helt enkelt återgifves utan motivering eller antydande af andra möjligheter, hvarjemte återgifvandets af runmyndernas ingalunda oviktiga form och anordning samt ornamentiken ofta lemna åtskilligt öfrigt att önska.

I vår tid har också med dess nyvaknade intresse för fornforskning och språkvetenskap jemte kompletteringsarbete äfven ett temligen omfattande revisionsarbete egt rum. Men nekas kan ej, att en mycket stor del deraf, kanske den största, träffas af väsentligen samma anmärkingar, som mot det tidigare arbetet framstälts. Skall således det rika material, som våra runminnesmärken innehålla, kunna för vetenskapen fullt tillgodogöras, är det, då naturligen icke hvarje forskare kan personligen undersöka de öfver vida rymder spridda inskrifterna, nödvändigt,

att dessa der det ej skett — blifva föremål för en kritisk granskning och ett återgifvande, som tillfredsställer vetenskapens fordringar, och detta bör ske ju förr dess heldre, då, såsom nogsamnt känt är, trots hvad som göres för att bevara dem, för hvarje år, som går, runstenar förstöras, skadas genom menniskors eller tidens åverkan eller göras oåtkomliga.

För att i min mån bidraga till förverkligandet af denna uppgift sökte jag förliden vår samt erhöi ett vid Upsala universitet fäst Sederholms inrikes resestipendium om 400 kr. för granskande och aftecknande af runinskrifter i ett eller flere af mellersta Sveriges landskap.

Sedan de nödiga förarbetena en tid pågått och jag kommit till den öfvertygelse, att lämpligast vore att fullständigt genomgå ett om också mindre område, hvilket borde vara så beskaffadt, att der befintliga runstenar vore till lokal någorlunda lätta att få kännedom om och ej alltför glesa samt i senare tid jemförelsevis mindre noggrant undersökta, bestämde jag mig efter någon tvekan och delvis af personliga skäl att förlägga arbetsfältet till södra Södermanland.

Tiden från midten af maj till slutet af juni användes till att med ledning af den tryckta literaturen samt handskrifter i Upsala universitetsbibliotek (handskriftssamlingen R 552, Schröder, *Runinskrifter*; S. 12 Elers, *Historia om svenska vägarna*; S. 113, E. M. Fant, *Samling om Södermanland*; S. 114, J. H. Schröder, *Anteckningar och manuskript till en Topografi öfver Södermanland*; S. 115, Schröder, *Södermanlands Forntidsminnen*), Kongl. Biblioteket (J. Th. Buræi handskrifter Fa 5, Fa 6, Fa 10, J. Peringshöld, *Monumenta Sveogothorum, Ransakningar om Antiquiteterna 1667—1680 m. m.*) och Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens arkiv uppgöra förteckningar öfver Södermanlands runstenar med notiser angående deras plats o. d. samt att af de äldre afteckningar och afskrifter, som ej kunde medföras på resan, taga kopior.

Den sista juni anträdde resan i sällskap med stunderanden vid Upsala universitet C. B. Salin, hvilken såsom tecknare åtföljde mig till den 24 juli, hvarefter jag ensam fortsatte arbetet till den 20 ang., då det måste afbrytas, sedan jag genomgått Höllebo och större delen af Rönö härad och granskat omkring 40 runstenar.

Tillvägagäendet vid arbetet var med några få undantag, som skola särskildt angifvas, detta: sedan den ofta ytterst besvärliga rengöringen af stenen blifvit med all omsorg och försigtighet verkställd, upprutades stenen medels kritsnöre i rutor om 10 el. 20 cm:s sida, aftecknades, sedan ristningen vanligen gjorts lättare skönjbar med krita, i allmänhet i $\frac{1}{10}$, någongång i $\frac{1}{5}$ på i cm. och mm. rutadt papper, hvarigenom stor noggrannhet var lätt att vinna, och afklappades i vått tjockt läskpapper — afklappningen föregick ofta afteckningen —, hvarefter slutligen den nya afteckningen kollationerades med äldre afteckningar och afskrifter, med stenen och afklappningen, svårare ställen ånyo afklappades, och en i möjligaste måtto fullständig beskrifning öfver minnesmärket upprättades med angifvande af dess yttre förekomst, ytbeskaffenhet, ristningssätt, i läsning tvifvelsamma punkter och påpekande och motivering af afvikelser i uppfattning från äldre läsningar.

Öfver de sålunda behandlade stenarne följer här en förteckning, till hvilken jag, för så vidt det — om ock med svårighet — låter sig göra utan åskadningsmaterial, knutit några kortfattade anmärkningar, hufvudsakligen framhållande olikheter i uppfattning mot föregångare.

Hölebo härad.

Hölö socken.

Lida (Bautil 778, Liljegen, *Runurkunder* 847, Dybecks reseberättelse för år 1866*).

Med afseende på slingan må anmärkas, att hufvudets öra är större än i Bautil och att ur munnen utsticker en krökt gadd. 2:a runan i Bautil þ|þ|þ|þ är þ , i ty att på stafven finnes vid nedre**) kanten af en dermed sammanhängande naturlig fördjupning ett 25 mm. långt, vinkelrätt kännestreck, något längre åt venstra sidan. Likaså har följande ords 1:a runa formen þ — kännestreck 20 mm. — *ej* *Bautils* þ ; eljes på stenen þ . Efter

*) Dybecks reseberättelser förvaras i Vitterhets-Akademiens arkiv.

**) Nedre, öfre, venster, höger har då det gäller runor eller runslinga afseende *ej* på stenen utan på runornas ställning.

PNP†† möjligen ; den nedre fördjupningen kan dock vara naturlig. *Bautil har .* Efter PNP möjligen ;, i så fall mycket grund. *Bautil har intet.*

Smesta (Dybeck, *Runa*, folio, I, sid. 77, n:o 16).

Den andra runan är med säkerhet p — *ej Dybecks* N; efter 6:te runan R, hvars kännestreck är mycket grundt och efter aftrycket skulle kunna tillåta en annan uppfattning (p?); derefter *möjligen* ;. Om det följande säger Dybeck (anf. st.): »af LIT finnes blott två svaga stafvar och rummet tykes icke medgifva flere; kanske L(I)T.» Den första af dessa stafvar, svagt böjd, når fram till den här afslagna stenens kant 70 mm. lång — slingans bredd är 80 å 100 mm. — och något till höger om stafven synes på brottkanten en fördjupning, som möjligen är spetsen af ett kännestreck likt Γ, hvilket dock i så fall varit mycket kort och bildat stor vinkel mot stafven. Den följande stafven är 72 mm. lång till brottkanten; på båda sidor derom kunna i denna skönjas fördjupningar af samma slag som vid föregående staf. möjligen Iemning af †. Fjerde runan i Dybecks R††† består blott af en 65 mm. lång staf, som ej når brottkanten; således | *ej* †. I Dybecks p†††† finnes något öfver midten af 2:a runans staf en fördjupning, som synes vara luggen; således antagligen † *ej* |. Vid Dybecks ††††† må anmärkas: efter † finnas på stenen flera fördjupningar, antagligen naturliga; derefter har Dybeck † med korta — skadade? — kännestreck; om ock denna runa väntas (väl ej med stöd af de nyssnämnda fördjupningarna p†††††:†:††† — felristning? —), kan dock på stenen, som ej bär spår af skada, endast en staf upptäckas. Efter pNR††††, der Dybeck har ;, finnas på stenen 3 punkter ej alldeles rakt öfver hvarandra, hvilka alla synas vara huggna.

För Hölö socken uppgifves ännu två runstenar: vid *Kyrkan* (Bautil 774, der förd till Vagnhärad genom misstag, såsom synes af Peringshöld, *Monumenta Sveogoth.* X:10, Liljegren 846) och *Norr Frå*. Om den förra anmärker Dybeck i reseberättelsen för år 1866, att kyrkan då stod under reparation, och att murarne voro blottade, men att någon runsten icke varseblifvits. Om den senare, hvilken omnämnes i *Ransakning angående antiqviteter 1683* och i Upsala universitets biblioteks handskriftssamling S. 114, yttrar Dybeck (*Antiqvarisk Topografi i Vitterhets Akademiens arkiv*)

att »den väl synes hafva ristning, men ej är runsten.» Stenen kunde af mig ej finnas.

Mörkö socken.

Från Mörkö hafva 3 runristningar antecknats:

Hörningsholm i en trappa (Buraeus Fa 6 Sudromannia N:o 8, Fa 5 N:o 511, Burman *LX lapid. runic. inscr.* N:o 47, i *Nova Acta Soc. Scient. Ups.* V, Liljegren 845).

Tormestad (Buraeus Fa 6 Sudromannia N:o 10, Fa 5 N:o 513 — öfverstruken).

Skälby (Buraeus Fa 6 Sudromannia N:o 9, Fa 5 N:o 512, Fa 10 sid. 83, med teckning, Bantil 784, Liljegren 844).

Ingen af dem har af mig kunnat anträffas; den första synes ej i senare tider omnämnd, den andra har förgäfvnes sökts af Dybeck (reseberättelse för år 1865), och den tredje har, om den, som troligt synes, funnits i ett mellan nfhusen vid Skälby lig-gande stort klippbloek, blifvit förstörd.

Vagnhärads socken.

Tjufstigen (Slagkärrestorp) (Bantil 780, Liljegren 851, 852, granskade af Dybeck, reseberättelser för 1865, 1866 och 1868, *Runa* folio, I sid. 86).

Två stenar, som på 1840-talet flyttats ett par hundra steg södernt från sin ursprungliga plats, der ännu groparna, i hvilka de lägo, synas.

I — (Liljegren 851.)

Första ordet är HTARFTAP med R, såsom Dybeck (reseberättelse för 1868, *Runa* I sid. 86) påpekat, utom slingan; ej Bantils HTARFTAP eller Dybecks (reseberättelse för 1866) HTARFTAPR . I 3:je ordet är enligt Bantil andra runan J och mellan denna och följande Ψ en aflagning. Peringshöld (*Annot. in vitam Theodorici* och *Monumenta Svecogoth.*) samt efter honom Liljegren (N:o 851) uppfatta ordet såsom HTAPSB . I *Runa* I sid. 86 anmärker Dybeck, att vid stafven finnas »ett tydligt J-kännestreck, kanske en del af en nästan förgången R.» Detta kännestreck är säkert, träffande öfre slingranden omkr. 15 mm. från stafspetsen och 30 å 40 mm. långt. Aflagningen, som äfven sträcker sig inpå stenen nedanför (innauför) slingan

är i allmänhet skarpt begränsad, men gränsen från slingans nedra rand något till höger om foten af Γ (?) till öfre randen är svårbestämd; antagligt är dock, att den passerat den nvarande ändan af qvisten på Γ , så att här kunnat stå \mathcal{R} . Dybecks åsigt (anf. st.), att på det afflagade rummet svårligen kunnat stå \dagger är nog riktig. Efter de på stenen vanliga afstånden har der säkerligen blott stått en rna. Stenen har (= Bantil 780, Dybeek *Runa* I sid. 86) $\mathcal{B}\mathcal{R}\mathcal{A}\mathcal{N}\mathcal{N}$ samt (= Dybeek anf. st. mot Bantil) $\dagger\mathcal{N}\mathcal{A}\mathcal{T}\mathcal{R}\mathcal{N}\mathcal{I}\mathcal{K}\mathcal{I}$.

II (Liljegren 852).

Näst sista rnan af Bantils $\mathcal{I}\mathcal{P}\mathcal{I}\mathcal{K}\mathcal{I}\mathcal{H}$ synes på en tredjedel af sin längd från öfre slingranden vara punkterad; anmärkas må dock, att å stenen finnas flere likartade naturliga gropar. Efter ordet finnas möjligen : i st. f. . Fjerde runan i Bantils $\mathcal{H}\mathcal{T}\mathcal{H}\mathcal{T}$ vill Dybeek (*Runa* I sid. 86) läsa såsom \dagger ; något nedom midten af stafven finnes visserligen en grop, men den är större och ej så skarpt begränsad som de huggna pläga vara och sträcker sig blott till *venster*, ej till höger om stafven, samt är säkerligen naturlig. Ofvantill synes stenen genom afslagning mer skadad än på Peringshölds tid. Af de båda första runorna i Bantils $\mathcal{N}\mathcal{N}\mathcal{H}$ äro således nu öfversta delarna borta; hvad ordets 4:de, ej genom afslagning skadade, rna beträffar, om hvilken Dybeek intet anmärker, så står med stafven i beröring en fåra i stenen, som visserligen delvis är djupare och skarpare än de huggna strecken och som blott går nedre slingstrecket 20 mm. nära, men som dock kan misstänkas vara kännestreck till \mathcal{N} . På högra sidan är det på Peringshölds tid (se Bantil) skadade stycket ännu mer skadadt. En diskussion af rnnresterna skulle här taga för mycket rum utan nöjaktigt resultat. Efter $\dagger\dagger\dagger$ finnes .; ej i Bantil. Efter inskriftens slut finnas å stenen i stjerten tre punkter efter hvarandra, temligen säkert huggna. — Ormens hufvud är i Bantil ej rätt återgifvet: annan form på nos och gadd.

Nora sjögärde (Bantil 775, Liljegren 853).

Blott nedre delen, ånyo rest på senare tider, finnes i behåll; öfversta runan på venstra sidan är \mathcal{R} i Bantils $\mathcal{I}\mathcal{R}\mathcal{H}$, på högra \dagger i $\mathcal{H}\mathcal{T}\mathcal{H}\mathcal{T}\mathcal{K}\mathcal{I}\mathcal{K}$. Stenen är ojemn, dock ej alltför skroflig, utan synliga spår af senare afflagningar, ristningen grund och svårläst. Af Bantils andra rna \mathcal{V} kan upptäckas endast öfre ändan af stafven 45 mm. samt en fördjupning, som kan vara de öfre $\frac{1}{3}$

af ett kännestreck till \mathcal{V} . . efter — $\mathcal{H}\mathcal{H}\mathcal{V}\mathcal{H}$ är tvifvelaktig, hvaremot efter $\mathcal{V}\mathcal{N}\mathcal{D}$ finnes tydlig punkt. De utom slingan in på stenen stående runorna äro ytterst grunda; temligen tydliga äro Bantils \mathcal{B} ; framför \mathcal{T} finnes en staf men utan synbart kännestreck; framför denna möjligen, ehuru ytterst osäkert, ännu en eller två; . efter \mathcal{I} mycket osäker och derefter inga säkra runor synliga, ehuru att döma efter Bantils teckning inskriftens slut borde finnas på det bevarade stycket.

Trosa bro eller Åda allé I (Birnæus Fa 6, Sudromannia N:o 3, Fa 5 N:o 520, Bantil 779, Liljegren 849, granskad af Dybeck *Runa folio*, I s. 86). Väl huggen med i allm. jemna och skarpt begränsade kanter; lättläst. Å stenen finnas klart \mathcal{NR} (= Bantil och Dybeck *Runa* I sid. 86), ej Liljegrens gissning (?) Ubi.

Åda allé II (Dybeck, *Svenska Run-urkunder* 29, *Runa folio*, I s. 47).

Denna ristning har en ornamentik — det egendomliga djuret — som synes höra hemma på norra mälärstranden med utlöpare på Sela ön och i Enhörna. Ristningen, som af Dybeck i afteckning utgifvits i 2 upplagor, ej obetydligt afvikande från hvarandra, hvarjeute han i reseberättelsen för 1869 yttrat sig angående första och sista orden, är på grund af de i Dybecks *Svenska Run-urkunder* I sid. 32 nämnda omständigheterna svår att komma till rätta med. Sedan rengöring, afrättning och afklappning skett, uppsköts för ogynsam väderlek kollationering och beskrifvande; omständigheterna lade sedermera hinder i vägen för ett återvändande till ristningen, hvarför arbetet med densamma ej är afslutadt. Så mycket kan dock nämnas, att vår uppfattning af såväl ornament som inskrift ej till fullo öfverensstämmer med någon af de af Dybeck offentliggjorda.

Fredriksdal, ditförd från Skäängs gårde (Dybeck, *Svenska Run-urkunder* 1, jfr II s. 40). Runorna äro tydliga, uppmålade med svart färg, de båda sista grundare än de öfriga, i hottuen af en afflagning, som säkert är äldre än ristningen.

Skääng (Sjöborg, *Samlingar för nordens fornälsk.* III s. 191, Liljegren 856, Stephens *Old North. Runic monuments*, s. 888).

Vid denna sten åtgjordes intet annat, än att de äldre teckningarna jemfördes med stenen, hvarvid mot teckningen hos Stephens (efter H. Hildebrand) endast anmärktes att i första runan i ordet $\mathcal{H}\mathcal{N}\mathcal{H}\mathcal{H}$ förra stafven fortsätter nedåt till slingans

rand, om ock något grundare och smalare, så att runan har formen **H**, såsom den ock är återgifven på en teckning af pastor J. E. Ljung i Upsala universitets-biblioteks handskriftssamling S. 115.

Vappersta egor, backstugan Marielunds tomt (Bautil 771, Liljegren 850).

Stenen uppgifves af Peringschöld (*Monumenta Svecogoth.* X: 11) finnas »mellan Skäinge (= Skåäng?) och Löfsta på Slindersvägen», hvaraf Bautil fått »Sli under vägen»(!). År 1799 fanns den »vid vägen på Vagnhärad's sockens allmanning Slinderskogen kallad» (Upsala universitets-biblioteks handskr.-saml. S. 114), 1828 »nära Slinderskogen, kullgräfd i tjäppan vid torpet Christinedal» (Upsala universitets biblioteks handskr.-saml. S. 114), öster om vägen, der han, såsom på stället boende berättade, legat, till dess han restes ett par stenkast bort, vester om vägen vid Marielund, ett stycke söder om skogen, som väl dragit sig tillbaka.

Första ordets 3:dje och 6:te runa kunna synas tvifvelaktiga, men B. har nog det rätta. Mot slutet har B. **NI*HIVR**, hvars 6:te runa Liljegren (på grund af gissning?) återger med I. Stafven är tydlig och till höger om densamma finnes en svag fördjupning i form af kännestreck till **Γ**.

Utom dessa angifvas för Vagnhärad följande runstenar, hvilka ej anträffats: vid *Nora* tre (Bautil 773, Liljegren 854; Bautil 777, Liljegren 855; Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 2) eller möjligen fyra på grund af en notis hos Dybeck i *Svenska Run-urkunder*, II s. 40 »ett stycke af en runsten är nyligen uppdagadt i grannskapet», hvarmed dock möjligen kan menas den en tid förkomma nedre delen af Bautil 775 (Nora sjögärde), samt vid *Åby* (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 28). Bautil 773 och 777 stodo ej att finna 1828 enligt bref från pastorsadjunkten J. E. Ljung i Upsala universitets-biblioteks handskr.-saml. S. 114. Äfven N:o 2 i Dybecks *Svenska Run-urk.* hvaraf en i Upsala universitets-biblioteks handskr.-saml. S. 115 befintlig afteckning 1828 insändes af Ljung till Schröder, synes nu mer förkommen. *Nora by* brukas nu som utgård under Tullgarn i Hölö, Uppgården är nedrifven, stenstyckena, hvaribland möjligen ett för Ljung och Dybeck okänt trekantigt, med ungefär 1 fots sida, tros af folket på stället hafva på 1870

talet fått plats i grunden till nya boningshuset, logen eller i en trumma å landsvägen rätt nedanför Nora. Hvad Åbystenen beträffar, som enligt Dybeck på 1850-talet lag sönderslagen i flera stycken i spismuren i bryggghuset i Åby mellangård, upp-gaf gårdens nuvarande egare, att spismuren för några år sedan varit nedrifven, men då bestått af endast tegel.

Trosa landsförsamling.

Berga (Stephens, *Old northern Runic Monuments* s. 177. 886 följ).

Stenen restes på bekostnad af Vitterhetsakademien.

Långbro (Bantil 783, Liljegren 848).

Det i Bantil såsom löst betecknade stycket är nu borta och saknades redan 1828, enligt uppgift af Ljung (i Upsala universitetsbiblioteks handskr.-saml. S. 114). Ristningen är grund, skadad genom vittring. Slingknuten är i Bantil ej alldeles rätt återgifven; för afvikelserna, som äfven inverka på läsningen af första ordets början, kan dock ej här i brist på teckning redogöras. Inskriften afbrytes med stafven af \mathfrak{N} i Bantils andra \mathfrak{TN} och börjar åter med nedre delen af stafven i 2:a ruman af Bantils $\mathfrak{N} \uparrow \uparrow \uparrow$. De tre sista runorna i Bantils $\mathfrak{N} \uparrow \uparrow \uparrow$ finnas ej och hafva säkerligen ej i sin helhet funnits å det nu bevarade; möjligen finnes ett på grund af en knöl i stenen vanskapligt \mathfrak{t} ; derefter aflägning. Af Bantils båda sista runor upptäcktes intet spår.

Ytter-Stene (ny, anvisad af godsegaren K. Schmidt).

I ett gärde strax norr om gården låg öfver ett dike en häll; vid täckdikning för några år sedan skulle denna undanskaffas, söndersprängdes i fem stycken och fördes upp till en backsluttning norr om gärdet, hvarefter upptäcktes, att den sida som legat nedåt, var runristad. Denna är ganska plan, men mycket vittrad och färgig, likasom maskfrätt. Slinga (80 å 90 mm. bred) och runor äro grunda och ofta för vittringen svåra att dechiffrera. Stenens hela längd har varit 230 em., största bredd 110 å 120 em. och tjocklek omkring 20 em. Intet felas utom några flisor i kanten mellan styckena. Ornamenteringens stil liknar Bantil 779, 780, den högra.

Inskriften har jag läst sålunda:

†H†¹⁾†²⁾·³⁾†⁴⁾†⁵⁾†⁶⁾†⁷⁾†⁸⁾†⁹⁾·†††·R†¹⁰⁾††·H†††·¹¹⁾
 ††¹²⁾†¹³⁾†¹⁴⁾†††† (cl. | cl. †¹⁵⁾†¹⁶⁾†¹⁷⁾R(†¹⁸⁾†¹⁹⁾††††

1) Säker, churu högra qvistens öfre och större del skadad genom vittring. — 2) Staf tydlig, 80 mm. lång; skäres på 20 och 40 mm. nedifrån af djupa, breda, skrofvélkantade fåror; der den öfre, ungefär vinkelrätt, skär stafven, äro kanterna skrofliga; ej †, med stor säkerhet intet †, då detta på grund af den riktning det bort ega ej kunnat sammanfalla med fåran och eljest ej finnas. — 3) Osäker. — 4) Staf säker, skäres midtpå af en temligen bred skroflig fördjupning, i hvars kanter tyckas finnas spår af ändarne till ett † kännestreck. — 5) Härefter knappast punkt. — 6) Staf säker, mynnar ungefärligen 50 mm. från öfre slingranden ut i en vittringsgrop, som hufvudsakligen sträcker sig åt höger; *båda* kännestrecken synas säkra. — 7) Från den 90 mm. långa, fullt säkra stafven utgår 30 mm. uppifrån åt höger i 135 graders vinkel en fåra, ungefär 40 mm. lång, och från dennas ändpunkt uppåt en 55 mm. lång fåra, obetydligt divergerande, nästan parallel med stafven. Dessa båda fåror äro visserligen smalare än stafven och de huggna linierna i allmänhet, men de äro snörräta och bära alla spår af att vara huggna. — 8) Svår; 75 mm. från föregående staf finnes i stafriktning en djup, temligen skroflig fåra tvärs öfver slingan; der denna fåra går, skulle kunna hafva varit en staf (ungefärligen vanligt afstånd); nu skönjes visserligen intet spår deraf (huggen yta), men vittringsfårorna äro i allmänhet djupare än de huggna och ingen ås i botten på denna hindrar befintligheten af en staf, utom möjligen en obetydlig, millimeterbred i nedra delen. 10 mm. till höger om ifrågavarande fåra utgår från yttre slingstreckets snedt nedåt en fåra, som på 10 mm. är jemn i kanterna och liknar en huggen rand, hvarefter den mynnar ut i en vidare, skrofligare fördjupning. Då i dennas botten ingen ås hindrar, kan fåran hafva frångått till inalles 35 mm:s längd, blott med en lindrig böjning uppåt och således varit kännestreck till ett †. Till höger om den nyssnämnda fåran på ungefär 15 mm:s afstånd derifrån finnas visserligen i stafriktning ett par obetydliga fåror, som synas huggna; men då dessa ej väl kunna kombineras med hvarandra — de bilda ej rät linie — och ej heller med det nyss antagna spåret

af kännestreck, hvilket den öfre träffar ett stycke från dess spets, är antagligt, att här funnits \uparrow . — ⁹⁾ Osäker. — ¹⁰⁾ På midten skadad af vittring, och osäker. — ¹¹⁾ I 3:dje styckets kant, tvifvelaktig. — ¹²⁾ Säkert kännestreck blott till venster; stenen är visserligen till höger om stafspetsen skroflig och ojemn, men ej så djupt, att ej kännestreck skulle hafva syns; äfven kännestreetet till venster är något skrofligt och gropigt. Runan följes knappast af punkt. — ¹³⁾ De båda stafvarne säkra, den förra 50 å 60 mm. lång; i tvärstrecket riktning, den normala för mellersta delen af en \downarrow , går en vittringsfåra, djupare och något bredare än de luggna strecken, och passerar den hela stafven; på dess nedre slutning något öfver botten tyckas spår af luggning finnas, i det den der är slätare; eljest kan intet kännestreck upptäckas; lemning af \downarrow ? — ¹⁴⁾ Säker staf; ungefär 30 mm. till höger derom går parallellt dermed från nedra slingranden en 60 mm. lång fåra, hvilken gör intryck af att vara luggen; som emellertid intet tvärstreck sammanbinder den med föregående eller efterföljande staf, är den antagligen en vittringsfåra. — ¹⁵⁾ Stafven säker, skäres något ofvan midten af en vittringsfåra, inom hvars gränser synas hafva knumat finnas kännestreck till såväl \downarrow som \uparrow . — ¹⁶⁾ Punkten osäker. — ¹⁷⁾ Stenen är isymerhet mot inre slingstrecket skroflig af vittring; från öfre strecket löper inåt en fåra i stafriktning, 45 mm. lång samt ett böjdt stycke af ett kännestreck, 25 mm. långt — till β el. \mathcal{R} ; möjligen finnes ock 10 mm. från nedre slingstrecket yttre slutningen, 10 mm. lång, af ett kännestreck — troligen lemningar af β . — ¹⁸⁾ Svår att upptäcka, har väl funnits på en mellan 5:te och 1:sta stycket bortkommen flisa. — ¹⁹⁾ Denna och de följande runorna grunda och delvis skadade, men säkra.

Från *Trosa* uppgifves af J. H. Schröder (Upsala universitetsbiblioteks handskr.-saml. S. 114) ännu en runsten i *Söder Husby* äng på en hög. Om denna sten visste ingen nu besked. S. Husby ligger midt emot Åby i Vagnhärad söder om ån. Möjligen är stenen den häll, som af Dybeck i *Svenska Runurkunder* I s. 31 omtalas såsom förr stående på en hög söder om ån och nu liggande såsom trappsten vid Åby tingshus. I så fall lär den hafva fått följa med virket i det nu nedrifna tingshuset till Y. Järna och der ligga såsom trapphäll i ett skolhus.

Vesterljungs socken.

Skällberga norrgårds hage (Dybeck, *Scenska Run-urkunder*, 13).

Dybecks afteckning är mindre tillfredsställande och sämre än pastor Ljungs i Upsala universitets-biblioteks handskr.-saml. S. 115. Styckena, nu 3, sedan det ena blifvit ytterligare sönderslaget, höra säkert samman (Dybeck »(örhända»).

Inskriften:

Yttre raden: 1:sta, nu sönderslagna stycket, $\text{p}|\text{t}|\text{t} : ^1)\text{t}|\text{p}^2)|^3$.

2:a stycket, $\text{N}^4)\text{t}^5) : \text{p}|\text{t}|\text{p}^6)\text{N}^7)\text{R}^8) (?)$.

Inre raden: 2:a stycket $^9)\text{t}|\text{t}^{10})\text{R}|\text{B}^{11})\text{t}|\text{t}^{12})$.

1:a stycket $\text{t}|\text{t}|\text{N}^{13})$.

¹⁾ = Ljung; Dybeck *; — ²⁾ Oskadadt hos Ljung; bada kännestreckens spetsar skadade hos Dybeck; på stenen blott det nedre skadadt och dessutom kännestreeken utgående lägre på stafven än hos Dybeck; — ³⁾ Ljung har en nästan oskadad staf och intet vidare på detta stycke; Dybeck har lemningar af \uparrow och ytterligare en staf. På stenen finnes en staf af ungefär half längd utan spår af kännestreck och intet mer. Man skulle kunna tänka, att stenen blifvit efter Dybecks tid ytterligare skadad i kanten; men Ljungs innehåll stämmer med det nuvarande, om ock ej teekningen är fullt noggramm med afseende på måtten. — Hela 2:dra stykets yttre rad är alldeles på tok hos Dybeck. — ⁴⁾ Fullt tydligt, endast något af stafvens öfre del fattas. Derefter aflagning; i botten deraf är ingen runa märkbar; möjligen nedtill ett stycke af en staf. ⁵⁾ = Ljung: delvis skadadt af flaga, lutande. — ⁶⁾ Öfre delen träffar en ojemn spricka, men är säker; = Ljung. — ⁷⁾ Kännestreckets öfre del borta på grund af brottet; säker; = Ljung. — ⁸⁾ Nedre tredjedelen af en staf (= Ljung) till brottkant och möjligen, der brottet träffar slingans inre streck, i sjelfva kanten en ungefär 10 mm. lång huggen fära; väl lemningar af R . — ⁹⁾ Ej hos Ljung; orätt stäldt hos Dybeck. — ¹⁰⁾ Säkert = Ljung; omhoppadt af Dybeck(?). — ¹¹⁾ Hel staf; ej såsom hos Dybeck. Derefter har Ljung ;, Dybeck *, intetdera finnes; följande runa står strax bredvid |. — ¹²⁾ Un

gefär en half staf, = Ljung, ej hos Dybeck. — ¹⁴) Ej hos Ljung; af Dybeck orätt stäldt.

Det på stenen fristående Ψ är ej af Dybeck rätt placeradt, liksom ej heller de korsartade strecken rätt teeknade.

Gillberga (Bautil 782, Liljegren 858; granskad af Dybeck enligt reseberättelsen för 1871).

Sedan det hms, i hvars spismur stenen suttit, blifvit rifvet, restes stenen (jfr Dybecks reseberättelse för 1871); men den har sedermera blifvit kullstörtad. Stenen är efter Peringschölds tid, före 1871, ytterligare skadad, så att öfversta ruuan till venster nu är \mathcal{R} -stafvens spetsar och kännestreckets öfre del borta — och till höger \mathcal{N} -stafvens nedre ända och större delen af kännestrecket kvar.

Mellan \dagger och \mathcal{L} på högra sidan finnes ;, ej i Bautil, ej anmärkt af Dybeck. Bautils $\mathcal{L}\dagger\dagger$ är, såsom Dybeck påpekat, $\mathcal{L}\dagger*$ med korsformadt skiljetecken mellan inskriftens slut och början.

Björke hemhage (Dybeck *Svenska Run-urkunder* 3; afteckning af pastor P. E. Ljung i Upsala universitets-biblioteks handskr.-saml. S. 115).

Runorna äro ganska djupa och tydliga. De fyra första äro upp och nedvända. Den andra är säkert med Dybeck \dagger (d. v. s. \dagger), ej Ljungs \mathcal{L} . — Den 4:de läses af Ljung \mathcal{L} , d. v. s. \mathcal{L} , af Dybeck i texten \mathcal{L} (el. \mathcal{R}). På teckningen har Dybeck staf med \mathcal{L} -kännestreck och prickadt \mathcal{R} -kännestreck och derefter en korspunkt. På stenen utgår något nedom stafvens öfre ända mot venster en 15 mm. lång fåra, ungefär lika djup som stafven, men den är nästan parallel med denna, således ej gerna kännestreck till \mathcal{L} ; den fortsättes vidare nedåt, ehuru grundare, bredare och skrofligare, till slingans nedre streck ungefär i form af kännestreck till \mathcal{R} , och *bortom* slingstreckets, liksom den äfven uppåt fortsätter till höger om stafven och böjande uppåt passerar öfre slingstreckets. *Midt* i (ej såsom hos D. efter) denna fåra finnes en korspunkt, ehuru på grund af läget i fördjupningens botten ej så skarp som de andra. Vi hafva således med säkerhet $\mathcal{L}*$. — Mot iuskriftens slut är stenen mer ojemn än vauligt och läsningen därför svårare. Den runa, som hos Dybeck är den 5:te från slutet, är ej fullständig. Det finnes en huggen fåra 25 å 30 mm. lång från nedre slingstreckets — slingan omkring 60 mm. bred — samt 18 mm. längre bort

at höger ännu en 20 å 35 mm. lång, uppåt svagt konvergerande med den förra; fårorna upphöra vid en spricka, ofvanom hvilken tyckes vara en yngre mindre aflagning. Afståndet mellan fårorna alldeles för litet, för att de skulle kunna vara två runors stafvar; antagligast hafva vi här ett \mathbb{N} , hvilket dock är mycket smalt, ehuru äfven möjligen här funnits ett \mathbb{R} . Härefter följer på vanligt afstånd \mathbb{J} , säkert, ehuru ofullständigt i spetsarne genom stenens ojämhet. Mellan denna runa och den följande, \mathbb{N} , kan intet skiljetecken upptäckas. Afståndet är dock större än vanligtvis och ungefär detsamma som mellan stenens af korspunkt skilda runor; stenen är ojäm och möjligen till ytan skadad.

I sin reseberättelse för 1864 yttrar Dybeck, att »ett större märkligt stycke af en ej förr känd runsten uppdagades i denna socken», utan att han på något sätt närmare angifver platsen. Jag har ej lyckats vinna några vidare upplysningar.

Rönö härad.

Lästringe socken.

Kalkbron mellan Lästringe och Tystberga (Bantil 811, Liljegren 859).

Stenen — i senare tider okänd, ej nämnd af Dybeck, ej i Geol. kartverket — ligger intill en femstenastaf mellan Lästringe, Bälunge och Tystberga socknar, strax invid en ej underhållen torpväg, hvilken löper från landsvägen vid torpet Löfhagen i Lästringe till Tystberga kyrka och i orten tros vara gammal — broläggning har träffats, den är utsatt på gamla kartor — der vägen passerar ett mindre vatteudrag. Namnet Kalkbron nu i trakten okänt, men ett litet stycke österut finnes ett gammalt uedlagdt kalkbrott.

Stenen är nu mer skadad än på 1600-talet, i det de delar af öfre och högra kanterna, som på Bantils teckning begränsas af sprickor, nu saknas; det lösa fotstycket ligger deremot i röset. Runorna äro i allmänhet mycket grundt huggna och, der ojämheter möta, ej framdragna, hvilket ej finnes angifvet å Bantils teckning. Utan att inlåta mig på närmare redogörelse nämner jag blott, att nämnda teckning, för så vidt af det kvarvarande kan dömas, synas väsentligen rätt hafva uppfattat rista-

rens mening; de tre första stafdelarna till venster jemte tillhörande slingdel äro dock oriktiga.

Tystberga socken.

Kyrkan (ny).

I en öppning mellan tornet och rummet öfver kyrkans hvalf framskjuter ur muren ett af Dybeck i reseberättelsen för 1864 omnämndt stycke af en runsten, ungf. 1 m. långt och 10 cm. bredt. Afteckning kunde i anseende till den dåliga dagern ej ske; men af den väl lyckade afklappningen framgår, att det synliga är det skadade nedre venstra hörnet af en sten med åtminstone å nedre delen ungefär samma anordning af slingan som Bantil 797, Runtuna kyrkogård; samt att ianti muren kan finnas rätt mycket af venstra sidan, hvadan stenen torde böra uttagas. De synliga runorna äro djupa och klara. Af Ψ , \uparrow och \dagger i HNT återstå genom afslagning endast rester, med afseende på de båda sista fullt bevisande; den första kunde *möjligen* hafva varit Ψ . *Antagligen* böra runorna ordnas så: $\text{PNP}\dagger \dots \uparrow\text{H} \text{HNT} \cdot \text{HNT}$.

Tystberga hage (Bantil 818, Liljegren 860).

Står nu, ånyo rest af Dybeck 1864, der den lag, sedan en del af Tystberga bys hage blifvit odlad, på ett öppet fält ett stycke söder om denna. Af rödaktig flagig gneis och försedd med sprickor med skarpkantade gropar, bereder stenen, hvars banor äro ganska bra huggna, flera svårigheter.

1:sta runan är i motsats mot Bantil alldeles oskadad. Den 2:a är i Bantil (jfr Peringshöld *Monum. Svcog.* X: 17) uppfattad sasom I sammanfallande med en spricka. Dybeck läser N (reseber. 1864). På stenen finnas fåror i N -form. Den förra af dessa, »stafven», är säkert naturlig och fortsättes på sidorna om slingan såsom i Bantil; den andra är ej heller jerna i kanterna — naturliga fåror begagnade eller senare vittriug(?). — Bantils första $\dagger\text{NP}$ skadadt genom aflagning, så att af N nu blott återstår stafven och öfre tredjedelen af kännestreetet; P saknas alldeles; likaså det följande skiljeteeknet och större nedre delen af stafven till Ψ . — Följande runa är i Bantil \dagger och Dybeck anmärker intet; stafven är klar, från dess midt går visserligen åt höger snedt uppåt en fara, men den är grundare och med mer sluttande kanter än de huggna samt fortsätter upp

till slingkanten; den går deremot knappast ned på stafvens venstra sida, sål. antagligen |. — Genom aflagning äro å öfre kanten efter Bautils þ† runorna borta till och med Bautils B och öfversta delen af R — detta säkert —; skiljetecknet framför följande ʒ finnes ej och har säkerligen ej funnits. Bantil har ʒ|††·R. Den 3:dje runans kännestreck är tvifvelaktigt; finnes det, är det mycket kort; stenen är här skroflig. Derefter finnes ∴. Bautils andra † är, som Dybeck Runa fol. II s. 9 påpekat, †, fullt tydligt. Med afseende på Bautils följande N anmärker Dybeck Runa folio II s. 9, att »kännestreckets är nog osynligt». Kännestreckets är liksom stafven grundt, men dock ganska säkert. Skiljetecknet efter detta ord osäkert. — På inre ormen efter ††† finnes icke Bautils skiljetecken. — I Bautils Nʒ††R††N är näst sista runan, på ett skrofligt parti, åtminstone ej något regelmässigt formadt N. — I Bautils N††† saknas genom den förut nämnda aflagningen nedre stafändan af andra—fjerde runorna, samt största delen af kännestrecken af den 3:dje. — Efter †††, hvars † kännestreck, om det finnes, går i kanten af en grop, är ∴ ej Bautils .

Inre slingans sista runa är tydligt N, de båda föregående äro svara, sasom ock Dybeck Runa folio II s. 9 anmärker, och jag vagar ej utan förnyad granskning bestämdt yttra mig om den, framför den i Bantil innanför slingan betiffliga delen af in skriften finnes å stenen med full säkerhet ett †, ej anmärkt af Dybeck.

Sättersta socken.

»Esta berg» (Bantil 816, Liljegren 865).

Redan på 1600 talet (se Bantil) skadad, är ristningen nu isynnerhet i nedre delen illa skadad genom aflagning, antagligen förorsakad genom eld. — Runorna äro djupt och tydligt huggna och Bautils teckning återgifver med afseende på den kvarvarande delen riktigt innehållet, endast att jag af det †, som man skulle vänta framför ††† och hvilket nu för öfrigt är alldeles försvunnet, trott mig upptäcka i kanten af en spricka kännestreckets yttersta venstra spets.

Ristningen afteknades ej, men i stället togs, sedan inhuggningen markerats mot den mörka botten med hvit krita, af en

kringresande fotograf en fotografi i omkr. $\frac{1}{15}$, hvilken lyckades mycket väl.

Bogsta socken.

Kyrkdörren (Bautil 815, Liljegren 861, Buræus Fa 6, Sudromannia N:o 4, Fa 5 N:o 507).

Stenen, som redan på Buræi tid låg i kyrkdörren, är nu genom tramp så nött, att blott en mindre del af ristningen är skönjbar. Den del, som på Bautils teckning angifves sasom täckt af mur och delvis oläst, är nu blottad, hvaremot högra kanten till yttre slingans halfva bredd är dold af en trätröskel, inlagd 1849. Det är ej troligt, att under denna finnas några bevarade rundelar utom af ett Ψ — se nedan!

Af inskriften återstår:

$\uparrow^1) \mathfrak{H}^2) \uparrow^3) \uparrow \times \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \times \text{BRN}^4) \uparrow \text{IN} \uparrow \Psi^5) \times \Psi^6) \dots \dots \dots \uparrow^7) \uparrow^8) \uparrow^9) \uparrow^{10}) \uparrow \times \uparrow \text{R}^{11}) \uparrow \text{NTR}^{12}) \uparrow^7) \uparrow^{13})$.

- 1) Kännestreck temligen tydligt; af staf ytterst svaga spår.
- 2) Högra stafdelen bra, resten genom nötning skadad, men säker.
- 3) Staf bibehållen; och i denna en rund, något bredare fördjupning; ej Buræi \uparrow . De följande runorna å yttre slingan väl bibehållna.
- 4) Fullt säkert; finnes ej hos Buræus (för muren); ej Bautils N .
- 5) Något skadadt genom afflagning.
- 6) Bautils Ψ möjligt; runans öfre del täckt af tröskeln; synliga är blott en half staf nedifrån och en från dennas midt åt höger snedt uppgående qvist. Härefter yttre slingan och dess runor utplånade, åtminstone för så vidt de skulle vara obetäckta af tröskeln.
- 7) En genom nötning grund staf framskyntar; intet säkert kännestreck; Buræi \mathfrak{H} orätt, Bautil \uparrow .
- 8) Grund; stafvens öfre del på en knöl, venstra delen af det nedgående kännestreetet, hvilken skulle legat på knölen, skönjes ej.
- 9) Spår af staf, tydlig och djup.
- 10) Liksom de följande runorna tydlig och djup; Buræi \uparrow omöjligt.
- 11) Efter R har Bautil H , Buræus I . Den första af Bautils stafvar är säkerligen på grund af beskaffenhet (ena sidan tvärskarp, andra sluttande), riktning (den skär nedersta spetsen af R :s kännestreck) och utsträckning (den är skönjbar vid lämplig belysning äfven mellan de båda slingorna) naturlig.
- 12) Fullt tydligt; Buræi \uparrow omöjligt.
- 13) Nedom svän-

gen en genom nötning grund staf, till hvilken spår af kännestreck ej kunde upptäckas; möjligt att Bantils † här funnits.

Stora Hamra (Bantil 813, Liljegren 864).

Ytan temligen ojemn; huggningen djup och tydlig, då ej såsom i nedre kanten, delvis redan före Bantilska afteckningens tillkomst, aflagning egt rum.

Af första ordets 3:dje runa i Bantil återstår nu endast nedre och större delen af stafven; af den 4:de tillfyllestgörande lemmingar. Efter 8:de runan finnes punkt; 10:de runan är med Bantil Γ (Liljegren t). Af Bantils $\cdot\text{þ}\text{R}$ äro punkten och þ borta genom aflagning. \dagger i $\text{H}\text{T}\text{T}\text{T}$ på en hög nedåtgående sluttning, tydligt. Säkert $\text{H}\text{T}\text{T}\text{T}$, ej $\text{H}\text{T}\text{T}\text{T}$. Säkert $\text{H}\text{T}\text{T}\text{T}$. Derefter finnas visserligen två punkter, men den öfre är skroflig och sitter väl högt upp; den nedre midt på slingan. Punkten efter $\text{T}\text{M}\text{T}\text{R}$ synes ej; men rummet är aflagadt. Efter det följande N är till slingans knutband aflagning; Bantils I saknas därför. Af det följande † återstå endast öfversta stafspetsen och kännestreckens till höger om stafven liggande delar. I Bantils $\text{þ}\text{þ}\text{þ}$, hvars sista runa verkligen är þ , är den första skadad, men säker. Bantils $\text{þ}\text{N}\text{þ}\text{þ}\text{þ}\text{þ}\text{þ}\text{þ}\text{þ}\text{þ}$ skadadt genom aflagning. 3:dje runans staf begränsar flagans främre kant; till höger finnas lemmingar af öfversta delen af ett kännestreck till Γ , R el. B . Derefter finnes i flagan en oskadad knöl, hvars huggna gränskanter kunna vara öfre stafdelen och kännestreetet af þ ; äfven de öfriga lemmingarna billiga Bantils uppfattning.

För Bogsta uppgifvas ytterligare två runstenar, hvilka ej kunnat anträffas.

Sakristimuren (Bureus Fa 6, Sudromannia N:o 5, Fa 5 N:o 508, Bantil 814, Liljegren 862), och *Rossbeck* el. *Råsbäck rännil*, (Bantil 812, Liljegren 863).

Rossbeck eller Råsbäck är nu okänt i trakten; i Peringschölds *Monumenta Sveogoth.* X: 20 är på ett der inhättadt afdrag af stoeken till Bantil 812 skrifvet upptill: »Vid Råsbäcks rännil i Bogsta soeken» och nedtill »I Hammarby spiis i Bogsta soeken tagit ifrån det öfre stycket». Vid Hammarby är nu intet stycke känt; strax bredvid på gårdens egor löper en nu nästan uttorkad, af landsvägen passerad bäck, utför en rätt brant sluttning = Råsbäcken (? rås = strid ström.) Der söktes stenen förgäfves.

Ludgo socken.

Kyrkogården, förr i Sakristidörren (Bautil 805, Liljegren 866).

Röd sandsten, slät och jern, baksidan ej ristad; inskriften har tydligen börjat å en annan sten.

Första ordet är †N ej $\text{†N}\Psi$; stafvens nedre del till något nedom grenpunkten sammanfaller med en spricka, som der böjer till venster och gifvit anledning till Bautils uppfattning. Efter ††† finnas två svaga punkter.

Löten (Dybeck *Runa* folio I, sid. 14).

Stenen skadad genom afskalning, åtminstone till utseendet mer än vid tiden för Dybecks afteckning. På grund häraf runorna på vissa delar alldeles borta eller ock blott bottnarne kvar, eller kortare, djupare fragment. Af runorna i Dybecks första ord sålunda endast lemningar, som dock ej motsäga Dybecks uppfattning. Af N och P i högra sidans †N , såväl stafvar som kännestreck, finnas blott spår. Derefter finnes en grund, men tydlig punkt, ej hos Dybeck, samt nedre hälften af en staf, saknad hos Dybeck. De flesta följande runorna på höger sida skadade, men dock otvifvelaktiga. N i $\text{†N}\text{†}$ är äfven till kännestrecket tydligt.

Aspa äng (Bautil 808, Liljegren 869).

Nedre stycket, i Bautil markeradt såsom löst, är nu borta; den nedersta ristade delen står därför nu i jorden och är dels svåråtkomlig, dels skadad af jordsyra.

Bautils inskrift (jfr Liljegren) börjar med I . Stafven är tydligt huggen, hör dock möjligen till slingknuten, som väl då är felhuggen. Derefter: † ; derefter en säker staf och från dess fot, 10 mm. högt upp en fåra snedt uppåt åt höger; denna sista har utseende af att vara huggen, förefaller dock på specialafklappning att vara ojemt i kanterna och platsen är ju omöjlig; antagligen står här I . Derefter har Bautil P . Stafven är klar; tvärstreck, möjligen en fortsättning af tvärstreck vid förra runan, ehuru då på ett stycke mindre tydligt, går ej säkert fullt upp till öfre slingan; stenen är der skroflig. † afsedt?; betänklig är dock den nästan säkra bristen af kännestreck på venstra sidan. Så R , om möjligen derefter två grunda priekar. Första ordet skulle således möjligen kunna vara ††R .

Bautils följande runa är \mathfrak{N} , alldeles säkert orätt; på stenen finnes \mathfrak{h} , med stafvens nedre del otydlig; andra ordet sålunda $\mathfrak{h}\uparrow\mathfrak{h}\uparrow\mathfrak{R}$. \mathfrak{I} är inklämdt mellan \mathfrak{t} och \mathfrak{t} , men synes dock säkert vara huggen. — Öfverst på stenen har Bantil en binderuna, af Liljegren återgifven med *ou*; stafven är fullt tydlig; men intet kännestreck säkert. På $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{3}$ af stafvens längd uppifrån finnes till venster *en* fördjupning, men den förefaller naturlig; af \mathfrak{t} -kännestrecken kan för öfrigt intet skönjas; på afklappningen synes finnas antydningar till ett smalt och grundt \mathfrak{N} -kännestreck; på stenen kan med finger eller öga intet säkert streck upptäckas, afklappningens streck ser der ut som en serie naturliga grunda skrofvelfördjupningar. — I $\mathfrak{N}\mathfrak{B}\mathfrak{I}\mathfrak{N}$ är \mathfrak{N} fullständigt.

Aspa (Bantil 807, Liljegren 868).

Ej slutbehandlad.

Korpebro (Bantil 1146, Liljegren 871).

Ligger omkull; inskriften delvis, isymmerhet på den öfre slingan, rätt mycket utplånad, hvilket åtminstone på några ställen skett genom afskalning.

Efter första ordet säkert två punkter, ej en. Af Bautils $\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{h}$ för afskalning blott lemningar, som ej motsäga läsningen. Efter $\mathfrak{V}\mathfrak{R}\mathfrak{I}\mathfrak{t}\mathfrak{N}$ har Bantil liksom ett \mathfrak{R} -kännestreck i oregelmåsig ställning. På stenen finnes en nedåtgående kant af denna form; men den är säkert den branta kanten till en afskalning, som äfven bortskurit nedre delen af kännestreck till det föregående \mathfrak{N} ; möjligen finnes dock i sista delen af Bautils streck spår af högra ändan af kännestreck till \mathfrak{t} . Af denna slingas sista ords hopträngda runor 2—4 finnas endast fragment, hvilka dock billiga Bautils uppfattning. — Af den öfre, bågformiga slingans runor äro åtminstone hälften alldeles utplånade, de öfriga mycket grunda och de flesta svårbestämda.

För Ludgo uppgifvas äfven två nu mera ej kända runestekar: *Prestgården* (Bantil 804, Liljegren 867) och *Aspa* eller *Ludgo gata* (Bantil 806, Liljegren 870).

Spelviks socken.

Grinda (Bantil 809, Liljegren 874).

Den 7:de runan är ett fullt oskadadt \mathfrak{R} . Efter $\mathfrak{t}\mathfrak{B}\mathfrak{t}$ betecknar Liljegren lucka. Stenen är ojämn; ingen runa synbar;

möjligen finnas två punkter och i så fall, eller om de funnits, är afståndet mellan † och följande ʌ ej större än flerstädes på stenen i likartade fall. Efter ʌ† osäkert, om ens någon punkt. Det ʌ på högra sidan, hvars kännestreck i Bautil är skadadt, är helt. Efter ††| möjligen, ehuru ytterst osäkert, två punkter. Derefter ʌ† med andra runans kännestreck fullt tydligt och sammanhängande, ej såsom i Bautil. Vid slingans slut säkert två punkter; likaså nederst (framför) nästa slinga. På stenen finnes, såsom Dybeck, *Runa folio*, II s. 9, påpekad, $\Psi\Psi\Psi\Psi$ (Ψ :s staf upptill grund) och derefter |.

Grinda (ny).

Ett par alnar i söder om den förra stenen stack upp ur jorden en stenhäll, om 30 à 40 × 50 à 60 em. Under arbete med rättande af den förra, som stod på lut, hade det fallit egaren af Grinda in att rödja jorden af hällen, som nu blef öfver 2 meter lång och mer än 1 m. bred på bredaste stället. Vid mitt nästa besök på stället väckte stenen min uppmärksamhet; bonden hemtade spaden och sedan vi gräft oss in under smalaste ändan, upptäcktes snart runor. Stenen, rest på Vitterhets-Akademiens bekostnad, är af grå gneis, till ytan ganska plan och slät; dock finnas på nedre delen ett par skrofliga ytor, som ej blifvit huggna. Korset är i hufvudsak likt det på Bautil 801, jfr äfven Bautil 799, venstra teckningen, och äfven inskriftens anordning, utom att inskriften på Grindastenen öfverallt är dubbelradig. Huggningen tydlig, ej särdeles djup.

Inskriften:

Ψ^1)RIANT†NBK: ††R|P|: ʌ†††: ††RPN: ††: ††PNR: †††††: ²⁾: ††PN†: †††³⁾: †††R: †: †††††: †††††: †††††: †††††: †: †††††⁴⁾†††††: ʌ†††: †††††⁵⁾

1) På den punkt på stenen, som motsvarar inskriftens början på Bautil 801. 2) 3 sidor af yttre slingan genomlupna, fortsätter å *inre* slingans nedre, horisontala rad; 3) Härefter ett skrofligt rum, der 3 runor kunnat få rum, men intet finnes. Punkterna osäkra. Fortsättes på *inre* slingan uppåt. 4) Fortsättning på yttre slingans nedre rand ett stycke in på denna; stycket längst till höger för skroflighet oarbetadt. 5) Hör sista ordet till inskriftens början eller är ††††† ett ††PN††:s binamu?

Landshammar (Bautil 817, Liljegren 872, Buræus Fa 6 Sudr. N:o 14, Fa 5 N:o 516).

Bautils, för att ej tala om Buræi, återgifvande af ristningen midt på stenen är ganska felaktig. Der finnes först, räknadt nedifrån, ett par vinkelformiga fördjupningar af hvilka jag ej kunnat få något (skiljetecken?). Derefter följa blandade qvistrunor och vanliga runor, nämligen: en qvistruna med en qvist på hvardera sidan om stafven; \mathcal{R} ; \mathcal{J} ; qvistruna med 3 qvistar till venster, 6 till höger¹⁾; skiljetecken; \mathcal{P} ; qvistruna med 3 qvistar till venster, 2 till höger²⁾; qvistruna med 3 qvistar på hvardera sidan; \mathcal{T} ³⁾; \mathcal{J} ; hvilket allt är fullt säkert och tydligen lika med $\mathcal{T}\mathcal{R}\mathcal{P}\mathcal{P}\mathcal{P}\mathcal{P}\mathcal{P}\mathcal{P}\mathcal{P}$.

¹⁾ stafven böjd; ²⁾ nedersta qvisten alldeles vid stafvens ända; ³⁾ Bautils \mathcal{J} i ansigtets nedra kant, rätt hos Buræus. Figuren ofvanför, som ser ut som ett ansigte, är ej alldeles riktig i Bautil; så finnas, om ock grunda, böjda »ögonbryn».

Från Spelvik uppgifves ytterligare tre runstenar:

Landshammar (Bautil 810, Liljegren 873, Buræus Fa 6, Sudr. N:o 17, Fa 5 N:o 518), nu okänd;

Landshammar (Buræus Fa 6, Sudr. N:o 15, Fa 5 N:o 517. — Ställets namn uppgifves visserligen vara *Glanhammar*, men så också vid de båda andra Bautil 810 och 817). Ej nu bekant. Det påstods, att för några år sedan en runristad liten sten legat på gården vid Landshammar, men blifvit af namngifven person bortförd derifrån för att öfverlemnas till Statens Historiska Museum.

Snesta, i en trumma i nedvägen, enligt Sveriges Geologiska Undersökning, Upplysningar om bladet Tärna sid. 96. En gammal rättare vid Nora i Vagnhärad berättade, att i hans ungdom i Membro hage i Runtuna stått en runsten, som blifvit lagd i denna trumma. Egaren af Snesta ärnade inom de närmaste åren ombygga trumman och skulle då efterse stenen.

På grund af bristande tid och utrymme måste jag i det följande ytterligare inskränka mig.

Lids socken.

Sanda (ej offentliggjord).

Stenen är särdeles svår att komma till rätta med, ojemn och sprickig som den är och dessutom liksom öfverdragen med

en brun glasyr — den har legat som gångvägsbro öfver ett dike — som gör det kinkigt att skilja mellan hugget och naturligt. En afteckning af pastor Vætter finnes i Vitterhets-Akademiens arkiv. Från hans uppfattning skiljer sig i många delar min, utan att jag doek på anförda skäl vågar ansvara för den senares riktighet.

Lundby Säteri (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 48).

Femte rnan, som hos Dybeck är ↑ (?), är säkert ↓.

Dybecks i *Svenska Run-urkunder* I sid. 49 och pastor Vätters i en skrivelse i Vitterhets-Akademiens arkiv uttalade förmodan, att stenen kan vara ristad i detta århundrade, — pastor Vætter angifver af hvilka, — vinner stöd af så väl inskriftens egen beskaffenhet, som af notiser, hvilka jag på stället erhöå, ehuru dessa ej voro fullt bevisande.

Lids kyrkogårdsport (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 44).

Inskriften, ganska djup och tydlig, till innehållet — ej runornas plats och dylikt — riktig hos Dybeck; deremot är ornamenteringen i väsentliga delar felaktig.

Lids kyrkogårdsport (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 43).

Flyttad från sakristidörren och fäst vid muren bredvid den förra. Ej afteknad, ändringar gjorda i ett exemplar af Dybecks anförda arbete. Hos Dybeck endast ett par mindre felaktigheter.

Våringe (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 47).

Ej afteknad, men flere felaktigheter ändrade i Dybecks anförda teckning.

Lundby (Bond-Lundby). (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 46).

Ytan är småskroflig, och inskriften delvis ganska svår och otydlig, äfven der allt hos Dybeck ser klart ut. Utom mindre felaktigheter har Dybeck $RNTR$, der stenen *fullt tydligt* har $IRNTR$.

Sparsta egor, Hagstugan (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 45).

Ej afteknad. Djupt och tydligt huggen, Dybecks teckning ej felfri.

I *Runa folio*, II s. 9. uppgifver Dybeck, att ett »hittills icke bekant större stycke af en runsten fans» (före 1874) »söder ut på egorna» (Sparsta), utan att närmare angifva stället. Jag lyekades om detta stycke icke få något besked.

Runtuna socken.

Löfsund (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 38).

Stenen är af Dybeck vårdslöst utgifven. År 1850 insändes af A. T. Bergholm till J. H. Schröder en afteckning af den då nyfunna stenen; i nära öfverensstämmelse med denna är stenen uppmålad med svart färg, och med denna uppmålning stämmer Dybecks teckning, så när som på att de vederbörliga punkterna mellan orden af Dybeck insatts och ornamenteringen förbättrats. Stenen är ovanligt jenn och slät samt, om ock några qvistiga punkter finnas, lättläst. Nå, der finnes nu utom kännestrecken på ↑ i ↑RNT↑↑, hvilka ingalunda äro »oförklarligt matta» (se Dybeck *Runa* folio II s. 9), utan normala — på det andra långa horizontala strecket utpå stenen nedifrån räknadt ett √-kännestreck, 120 mm. långt, — kännestrecket på större delen af sin längd nästan parallellt med stafven — och på det tredje ett ↑ kännestreck, 40 mm. långt, (sål. √|√↑) och alla korsen derofvan äro qvistrunor, med qvistar åt alla håll, hvarjemte de båda strecken ofvanför äro runor.

Eneberga (Inneberga) (Dybeck, *Svenska Run-urkunder*, 39).

Blott aftecknad, ej slutbehandlad.

Kongeberga (Bantil 796, Liljegren 877).

Blott nedre delen kvar, rest på en backe norr om byn. Har förr suttit i en skorsten, låg, då den för några år sedan uppmärksammades, såsom trappsten i Lillgården, hvadan inskriften är mycket nött. På venstra kanten finnas följande ej förr kända runor: ↑|↑↑↑; derefter afslaget.

Kyrkogården (Bautil 797, Liljegren 875).

Lättläst.

Kyrkan.

En liten fyrkantig kalksten med runor, omnämnd af Dybeck i reseberättelsen för 1864 och i *Runa* folio II sid. 9, der han undrar om inskriften kan vara latinsk. Stenen nött; några få runor säkra, lemningar och spår af andra.

Ej aftecknad, men två väl lyckade afklappningar tagna.

Öfriga för Runtuna uppgifna runstenar blefvo dels förgäfvos eftersökta, dels icke medhunnna.

Svårta socken.

Nälberga (Bautil 819, Liljegren 885).

Stenen är delvis ganska svår och min uppfattning skiljer sig i några punkter, företrädesvis i fråga om qvistunorna, från Bautils.

Den för *Ekeby löt* (Bautil 820, Liljegren 886) uppgifna runstenen söktes förgäfvos.

Under resans senare del hade jag mitt hufvudquarter vid Aspa gästgifvaregård i Ludgo och arbetade derifrån samtidigt i Ludgo, Spelviks, Lids och Runtuna socknar. En följd häraf blef, att då jag den 20 Aug. måste för annan sysselsättning afbryta arbetet, detta med afseende på ett par påbörjade stenar blef oafslutadt eller inskränktes derutinnan, att aftecknandet underläts, hvarjemte Runtuna ej fullständigt blef föremål för undersökning.

Af det anförda framgår, att jag vid nästan alla minnesmärken, som varit föremål för min granskning, i flera eller färre punkter haft olika uppfattning med mina föregångare i äldre och nyare tider. Vid större delen af minnesmärkena har jag, försävidt detta kan ske genom en blott beskrifning, sökt angifva dessa mina afvikande meningar. Oftast hafva de naturligen förekommit vid svårare ställen och då ej sällan inskränkt sig derhän, att jag måst beteekna såsom osäkert, hvad som af andra uppgifter kunde anses ostridigt, eller blott kunnat antyda andra möjligheter för lösningen än de hittills beaktade. Men mer än en gång hafva anledningarna till anmärkning varit af den art, att man måste sätta i fråga, huruvida granskaren — och det gäller ej blott om äldre utan äfven om nyare — man märke t. ex. Skällberga stenen i Vesterljung, (Bond-)Lundbysten i Lid (~~RNTR~~) för ~~IKNTR~~) och framför allt Löfsundsstenen i Runtuna — gått till väga med ens någon grad af noggrannhet.

I hvarje fall torde ytterligare bevis, om eljest sådana behövas, hafva lemnats för deras åsigt, som anse, att en vetenskaplig bearbetning af våra runinskrifter på grundvalen af de teckningar

afskrifter och beskrifningar, som för de flesta ännu finnas, icke mycket lönar mödan, då forskaren i hvarje ögonblick måste vara oviss om materialets pålitlighet, och att därför en vår tids fordringar motsvarande, omfattande ny granskning bör företagas och det ju förr desto hellre.

Är Gotlands medeltidskonst inhemsk eller ej?

En undersökning

af

Hans Hildebrand.

Den lifliga uppmärksamhet, som under de senaste åren inom vidsträckt kretsar egnats åt hausans historia, har gifvit anledning för framstående tyske häfdaforskare att sysselsätta sig med förhållandena på Gotland. De hafva med förkärlek framhållit det tyska elementet å denna i vår kulturhistoria så märkliga ö, och de synas icke alltid vara fullt fria från benägenheten att tilldela detta element en något för stor betydelse i förhållande till det inhemska elementet. De hafva visserligen icke gjort sig skyldiga till ett förnekande af det inhemska elementets betydelse, men till dess fulla uppskattande synas de dock icke hafva kommit. Vi kunna ej undra derpå, då de icke haft tillfälle att lika grundligt som vi i Sverige studera det samma. Det är icke min mening att här söka på ett ntömmande sätt behandla ofvan stående fråga. Jag nöjer mig för tillfället med att gifva några antydningar om det sätt, på hvilket hon enligt mitt förmenande bör besvaras.

Att på Gotland funnits ett tyskt element — till och med ett, som varit af ganska stor betydelse — är fullkomligt visst.

Vid början af medeltiden var Östersjöns sydkust upptagen af slaviska (vendiska) stammar. I vester om södra Östersjön bodde danskar. Den vigtigaste handelsstaden vid Östersjöns sydvästra

del var det danska Hedaby (det nuvarande Slesvig), hvilken stad, enligt trovärdig nppgift, dref handel på Östersjöns östra kust. Tyskarne fingo ej tillfälle att utöfva något direkt inflytande på Östersjöhandeln förr än efter medlet af 1100-talet. Vid floden Trave hade grefve Adolf af Sehanenburg år 1143 anlagt en stad, som erhöll namnet Lübeck och som, trots Slavernes ovilja började blomstra. En farligare fiende fick staden i Henrik lejonet, som ej ville fåla en medtäflarinna till hans stad Bardewik. Lübeck uppgick i lågor, men låg ej länge öde. År 1158 uppfördes staden å nyo af Henrik lejonet och sedan dess var Henrik mycket angelägen att främja dess utveckling. Att denna blef ganska snabb, kan icke förvåna oss; den tyska handel, som förut på olika vägar och under bekämpande af hvarjehanda svårigheter varit riktad mot Östersjöns kustland, förnämligast i öster, fick nu en ovärderlig och tryggad utgångspunkt. Som exempel på utbredningen af denna tyska handel, förtjenar omnämnas, att det finnes intyg af år 1165 om handel på Ryssland idkad af den nu mycket oansenliga staden Medebach i sydligaste Westfalen.

Det tyska elementet vann allt större insteg på södra Östersjönkusten. Mot slutet af 1100- och i början af 1200-talet uppväxte vid eller nära denna den ena tyska staden efter den andra: Rostock, Wismar, Stralsund, Greifswald, Stettin, Anklam, Stargard, Kolberg m. fl.

De som under medeltiden med sina skepp plöjde Östersjöns vågor egde icke den oförskräckthet, som hade utmärkt de nordiska vikingarne. Desse hade seglat till Island och Grönland, nu kröp man helst kring kusten. Fartygen hade ock fått en helt annan konstruktion: vikingaskeppens starka stäf hade efterföljts af en bred för. Medeltidens skeppsmodell lefver ännu kvar i den holländska koffen. Under sådana förhållanden blef Gotland en naturligt mellanstation för vägen mellan Östersjöns södra och östra kuster — så mycket hellre, som Gotland af gammalt hade drivvit handel på östern, hvadan den tyske köpmannen på ön kunde få värderika upplysningar för fortsättningen af färden, äfvensom hjälp för utförande af sina värf.

Det tyska elementet uppenbarade sig på Gotland i två olika gestalter. Deras olikartade beskaffenhet röjer sig i inskrifterna å de sigill, som af de ena och de andra tyskarne användes.

Det ena tillhör *Theutonici Gotlandiam frequentantes*, de Gotland besökande tyskarne, det andra *Theutonici in Gotlandia manentes*, de på Gotland bosatte tyskarne.

När uppstodo dessa båda samhällen? Voro de lika gamla? På dessa frågor är det för närvarande omöjligt att gifva ett bestämdt svar. *A priori* torde likväl större sannolikhet böra tillerkännas antagandet, att Gotlandsbesökarnes samfund är äldre än de tyske Gotlandsbornes — så mycket åtminstone kunna vi ju med största trygghet antaga, att innan tyskar bosatte sig på Gotland hade de under någon tid på denna ö gjort handelsbesök af kortare eller längre varaktighet. I början af 1160-talet omtalar en skrifvelse*) af Henrik lejonet en långvarig oenighet, som hade herskat mellan tyskar och gutar (*Gutenses*), hvilket föranledt afsändande till honom af två sändebud, ett för hvar af de tvistande partierna. Urkunden är visserligen icke så tydlig, som man kunde önska, men det framgår dock af densamma, att tyskarne hade kränkt eller sökt kränka gutarnes rättigheter, hvadan dessa ansett det nödigt att anföra klagomål hos den tyske fursten, som visat så mycket intresse för Östersjöhandeln. Det tyska sändebudet Ulrik var eller kanske snarare blef vid detta tillfälle fogde för tyskarne (*theutonicos, quos tibi regendos commisi*). De tyska forskare, som sysselsatt sig med hansans historia hafva på olika sätt tolkat denna utnämning. Koppman antager, att det redan vid denna tid fanns i Visby ett samhälle af bosatte tyskar samt att Ulrik blef deras fogde. Schäfer deremot menar, att det uppdrag som lemnades honom, gälde de tyske köpmän, som besökte Visby och qvarstannade der kortare eller längre tid. För min del finner jag Schäfers åsigt sannolikare. Det finnes intet enda drag i den ifrågavarande skrifvelsen, som antyder ett varaktigt tyskt samhälle i Visby. Det synes mig rimligt, att de tyske besökandena i Visby genom de senaste tilldragelserna i hemlandet, handels framsteg, det tyska Lübecks uppkomst och uppblomstring o. s. v., på Gotland uppträdt med ökade anspråk, hvilket föranledt hat och klagomål. Ingen må finna det egendomligt, att en fogde tillsattes för den rörliga befolkning,

*) Vanligen hänföres denna skrifvelse till år 1163; mera synes tala för år 1161. Jfr Rydberg, *Svenska traktater* I s. 78.

som ena dagen kom och den andra gick; vid Skanör och Falsterbo hade de tyska städerna fogdar för de stadsbor, som strömmade dit under tiden för det stora fisket.

Om denna förklaring går riktig, skulle Visby först senare hafva fått en stadigvarande befolkning. Att en sådan der uppkommit är fullt visst, äfvensom att den der åtnjöt större förmoner än de tyskar, som voro bosatte i det landfasta Sveriges städer. För dem var det föreskrifvet, att de skulle i allt vara svenske medborgare; tyskarne i Visby utgjorde deremot en egen grupp för sig, med egen fogde, så att när Visby menighet utfärdade ett bref, beseglades det såväl af *gutarne* d. v. s. infödde, som af *theothonici*, tyska menigheten. Längre upprätthölls denna splittning, det såg visserligen ut, som om den skulle under tidernas lopp blifva något mildrad, men de politiska tilldragelserna under medeltidens senare del torde hafva bidragit till det tyska elementets stärkande.

På grund af detta tyska element, som dels besökte, dels var bofast på Gotland, äro de tyske forskarne väl mycket benägna att, när det talas om *gutenses* tänka i främsta rummet eller nteslutande på tyskarne på Gotland. Så säger t. ex. Schäfer*): att tyskarne, om än icke i tal, likväl i betydelse voro sina gutiske medborgare öfverlägsne. framgår af allt, som vi känna — *mercatores gutenses*, de gutiske köpmän, som af biskop Albert i Riga huggas med privilegier, den gotländska lag, det gotländska mynt, som Riga får, allt detta har afseende på de Gotland besökande tyskarne. — Vi kunna härtill foga det spörsmål, med anledning af det bref, hvori biskop Albert till Riga kallade byggmästare från Gotland, huruvida äfven dessa böra anses som på Gotland bosatte tyskar, med andra ord: huruvida den gotländska konsten är att anse som tysk eller inhemska?

Begreppet inhemska torde måhända böra något närmare förklaras. Med inhemska menar jag här icke en konst, som är fullständigt uppkommen och utvecklade inom det egna landet utan minsta beröring med eller inflytande från utländska förhållanden. Den gotländska konsten har stått i kristendomens tjänst och länat sina grundformer från utlandets kristna konst;

*) *Die Hansestädte und K. Waldemar von Danemark.*

det är således omöjligt att tala om hennes fullständiga oberoende af utlandet. Men en konst kan med skäl kallas inhemsk, när hon idkas af inhemske män oeh när hon af dem utvecklas så, att hon erhåller en prægel, hvilken annorstädes ieke återfinnes fullt likartad.

Granskar man noga de urkunder, i hvilka gutniske köpmän, gutnisk lag o. s. v. omtalas, synes betydelsen af ordet gutnisk ieke alltid hafva varit densamma oeh vi få således ingalunda taga helt enkelt för gifvet, att öfverallt när i den äldre tiden ordet gutnisk nämnes, dermed bör förstås tyskar, vare sig på Gotland bosatte eller dit kommande i handelsärenden. Tvärtom bör man helt visst taga orden *gutar*, *gutenses*, gutnisk o. s. v. i den nuvarande oeh ursprungliga betydelsen, så vida ieke särskilda omständigheter göra det nödvändigt att tänka på det tyska elementet i dess ena eller andra form.

Då urkunderna ieke gifva oss annat än ytterst sparsamma upplysningar, äro vi för utrönandet af den gotländska konstens nationalitet hänvisade till konstverken sjelfva äfvensom till de slutsatser, som kunna dragas från förhållandena inom andra närgränsande områden.

En grupp af facta måste vi i detta sammanhang uppmärksamma, hvilken i första ögonblikket synes tala för antagandet af ett mäktigt tyskt inflytande på Gotland. I Gotlands jord hafva nämligen hittats många tusende tyska mynt. Att sammanställa dessa myntskatter med Lübecks oeh den uppväxande hansans inflytande är otillständigt, alldenstund detta, efter hvad redan blifvit antydt, ej kunde göra sig gällande förr än efter midten af 1100-talet, under det de tyska i Gotlands oeh i det öfriga Sveriges jord nedgräfdla myntskatterna vittna om en samfärdsel, som hörjades under 900-talet oeh som var slutad före ingången af 1100-talet. Men under denna tidiga period voro tyskarne ännu ieke grannar till Östersjön, de tyska mynten måste derföre hafva passerat andra händer innan de kommo till Gotland. Deras förekomst der kan på grund deraf ieke vittna om ett mäktigt tyskt inflytande — så mycket mindre som de silfversmycken, som hittas samman med de tyska mynten i Gotlands jord, visa en bestämd olikhet mot de silfversmycken som man i Nord-Tyskland hittar samman med tyska mynt från samma tid oeh samma myntorter.

Studiet af fornsakerna gifver oss ett viktigt vitsord, som väl är egnadt att betaga de tyska myntfynden från Gotland den betydelse som skenbart tillkommit dem. Under de århundraden, som jernaldern varade på Gotland, funnos på denna ö, efter hvad fynden på ett ovedersägligt sätt intyga, en synnerlig teknisk färdighet, en bestämdt utvecklade smak, en konstslöjd, hvars företeelser äro ur mer än en synpunkt värda att studeras äfven af den nuvarande industriens män. Så högt hade de gamle gotländske metallarbetarna i detta afseende hunnit, att vi med fog må tillerkänna dem en hedersplats i konstens förgårdar. På grund deraf äro vi ock berättigade till det antagandet, att gotlänningarna, när de blefvo bekanta med den kristna konstens vanor och förutsättningar, med lätthet kastade sig in på det nya arbetsfältet, och snart egde skieklighet nog att inom detta utmärka sig. De voro ej heller under den hedna tiden alldeles ovane att behandla de för konstens ändamål synnerligen lämpliga stenarter, som Gotland i ymnigt mått bjuder; de hade dessutom i adling hunnit så långt, att de icke uteslutande höllo sig till anbringande af ornament, de kände hog och egde i viss mån förmåga att åstadkomma något inom de bildande konsternas område. Bevis för dessa påståenden lemnas af de s. k. bildstenarna, af hvilka åtminstone de äldsta och bästa tillkommit under den hedna tiden.

Då i den tidigare medeltidens urkunder talas om gutarne och Gotland sker det på ett sådant sätt, att man mången gång måste anse dessa namn vara satta i stället för namnet på Visby. Orsak till denna, om man så vill, brist på noggrannhet i uttrycket låg helt visst i den dubbla befolkningen i Visby, den gutniska och den tyska. — Visby var i grunden två samhällen, hvadan ock offentliga handlingar, som utfärdades å stadens vägnar, beseglades med två sigill, gutarnes och tyskarnes. Det är möjligt att tyskarne hade tillvällat sig redan från början ett visst öfvertag, rättsligt och socialt voro emellertid håda folken likställda — hvart hade sin fogde, sitt sigill, och när tvåsidiga mynt började präglas på Gotland, satte man å den ena sidan gutarnes och å den andra tyskarnes sigillmärke.

Dervid måste vi äfven bevara i minnet, att innau tyska handelstäder uppkommo vid Östersjön utgjorde Gotland med Visby en kommersiell medelpunkt af största betydelse. Gotland

är med afseende på Östersjöhandeln och den rysk-österländska handeln den tyska hansans föregångare, och måste vi redan på grund deraf akta oss för att misskänna gutarne för någon synnerlig underlägsenhet gent emot tyskarne i bildning eller i förmåga att utveckla sig inom bildningens område.

Härtill kommer en annan omständighet, som för bedömandet af denna fråga är af den allra största vikt. För den hedna tiden kunna vi ej inom det gotländska handverkets område utpeka några viktigare centralorter — vår hedna tids handverk var i allmänhet husslöjd. Förmågan att inom det fiare handverket åstadkomma något var tydligen ej inskränkt till enstaka orter eller enstaka idkare — förmågan i detta afseende var spridd öfver hela Gotland.

När medeltidens skick infördes i norden, undergingo förhållandena en stor förändring. Ansatser till stadsbildning hade väl förut funnits, men nu först fingo städerna betydelse såsom företrädesvis härdar för konst och handverk, såsom hufvudorter för varubyte. Å ena sidan måste Visby derigenom hafva fått en alldeles särskild betydelse på bekostnad af landsbygden, å andra sidan torde helt visst tillräckligt lifliga minnen af den tidigare frihetsperioden, tillräcklig ärfd färdighet äfven i ädlare arter af arbete hafva funnits på landsbygden, för att man godvilligt skulle hafva fogat sig efter stadens anspråk att fullständigt herska å det industriella och konstnärliga området. Genom införandet af ntländsk sed och genom kraften af de gamla minnena borde en viss spänning uppkomma mellan stad och land. Att en spänning verkligen egt rum och att den antog ganska ansevärd mått, är visst. Land och stad lågo på 1200-talet i öppen fejd med hvarandra och den svenske konungens mellankomst fordrades för att återställa freden.

Det synes mig sannolikt, att till grund för denna söndring ligger något mera än antagonism mellan det nybildade anspråksfulla stadssamhället och landsbygden. Jag antager att stadsväsendet hade fått en särskild färg, att borgerskapet i Visby hade fått en alldeles särskild hållning, derigenom att det i rikt mått uppblandats med det tyska elementet, från hvilket landsbygden åtminstone i allt hufvudsakligt gått fritt. Till detta senare sluter jag från det konservativa sinnelag, som tydligen fanns på den gotländska landsbygden och som visar sig t ex.

i runornas användande långt in i, ja genom hela medeltiden, äfvensom från myckenheten af inhemska namn å de många grafstenar som ännu finnas här oeh der i och vid de gotländska landskyrkorna.

Se vi på alstren af den konst, som öfvades på Gotland, på kyrkorna oeh hvad till deras utstyrande hör, finna vi geuast det närmaste sammanhang mellan alla konstföreteelserna. Om vi hålla oss uteslutande till landsbygden — förhållandena i Visby äro något olikartade — finna vi en rik serie af byggnader, som visa dels den renaste romanska stil, dels en utveckling af densamma, som fortgår intill dess rundbågen blifvit ersatt af spetsbågen, utan att likväl de kyrkor, i hvilka denna herskar, hafva i öfrigt antagit de egenskaper, som utmärka gotiken, hvars hufvudmärke ieke är allenast användandet af spetsbågen, såsom man skulle kunna tro på grund af den omständigheten, att den gotiska byggnadsstilen ofta kallas rätt oeh slätt spetsbågsstilen. Den gotländska byggnadskonstens alster bilda en enda grupp, man kan i dessa alster ieke urskilja olika riktningar, ieke från dem sluta sig till olika skolor. Hvarifrån denna byggnadskonst fått sitt ursprung, är för vidlyftigt att här undersöka. Huru hon än uppkommit, är hon i sin utveckling helgjuten, oeh måste hon därför vara antingen tysk eller gotländsk. Att hon är det senare framgår af det egenartade hos henne; härför talar oek den ingalunda oviktiga omständigheten att den ende gotländske byggmästare, hvars namn uppgifvits — han har byggt Helvi kyrka — heter Lars Botvidsson från Eskelhem. Namnet Lars (Lafrans, Laurencius) kan hafva tillhört likaväl en tysk som en gotläuding, men fadernamnet Botvid är nordiskt oeh ieke tyskt. Denne byggmästare är från Eskelhem, han hade således sitt hem på Gotlands landsbygd.

Mariekyrkan i Visby, bygd af oeh för tyskarne, kunde snarare än alla andra misstänkas för att vara ett direkt arbete af den tyska konsten. En närmare granskning af hennes delar visar dock, så vidt jag nu kan minnas, intet, som ej spåras i ännu tidigare kyrkor på landsbygden. — Allenast de större mått, hon som stadskyrka erhöi oeh hvad dermed står i sammanhang, äro för henne egna.

Mytiska sägner från Norrland.

AF

Johan Nordlander.

Det ser ut, som om en afgjord skilnad förefunnes mellan sägner och sagor i norra Sverige och dem i det öfriga landet. Skämtesagor af sådan art som A. Bondesons, E. Wigströms och E. Svenséns förekomma i Norrland mindre ofta; men så mycket vanligare äro mytiska sägner och presthistorier, hvilka senare af flera omständigheter äro att hänföra till den katolska tiden, hvares presterskap de framställa i en mindre fördelaktig dager. Denna brist på lustiga historier är lätt att förklara. Der man blandat bark i brödet, kunna sådana ej haft någon god jordmån. Striden med ett hårdt klimat och en mager jord har gifvit den norrländska allmogen prägelu af en allvarlig sinnesstämning och mindre rigtat. dess uppmärksamhet på glada sidor i lifvet, sådant detta tedde sig för stamfränder i andra lyckligare landsdelar, än på de andemakter, som tänktes mäktigt ingripa i människans lif.

Sedan jag nedskref den i 11 häftet af denna tidskrift intagna uppsatsen »Om trolldom, vidskepelse och vantro hos allmogen i Norrland», *) har jag varit i tillfälle att göra ytterligare forskningar i detta ämne. Vål anade jag redan på förhand, att en betydlig efterskörd vore att göra; men att denna skulle blifva så rik som det visat sig, det hade jag icke väntat. Det begränsade utrymmet nödgar mig att förbigå allt skroock samt några mindre betydande mytiska väsen för att uteslutande fästa mig vid *jättar*, *tomtar* och *vättar*, hvilka i folkföreställningen spela den viktigaste rollen. De sägner, som här meddelas, återgifvas på högsvenska men med bibehållande i någon mån af folkspråkets uttryck och ordställning.

*) I det följande betecknad med T. V. V.

Om en af mina yppersta källor må här nämnas några ord. Sommaren 1880, då jag för forskningar i Ångermanlands allmogemål åtnjöt understöd af Letterstedtska föreningen i Stockholm, vände jag mig på fleres råd till f. d. rotskolmästaren Per Marks i Fors socken i Jemtland, på gränsen mot Ångermanland. Han var då 85 år gammal. I hans späda barndom hade hans fader, som var soldat, dött i fältsjuka under ett tåg till norska gränsen. Hans fattiga moder måste oafslåligt kämpa för sitt eget och barnens uppehälle och hade därför ingen tid öfrig för barnens sedliga uppfostran. Per fick växa upp till ett själfsvåldigt och ongdaktigt lefverne. Så lärde han sig trollo och vardt en fullkommen »vis-karl». Då tog han ock sitt tillnamn efter den som trollkarl beryktade kapten vid Jemtlands fältjägare Marks von Württemberg, »troll-Marksen» kallad, hvilken lefde för snart hundra år sedan och var min sagesmans ideal. Omsider kommen till insigt om sitt syndiga lefverne, öfvergaf Marks detta och blef religiöst sinnad. En rotskolmästares syssla lemnades då honom. Han var begåfvad med sällspordt godt minne och kunde ordagrant återgifva de sägner och märkliga yttranden, som han hört. Icke heller hindrades han, såsom ej sällan sker, af någon falsk fromhet att öppet omtala, hvad han sjelf trott och hört; men hans stora samvetsgrannhet var en borgen för trovärdigheten af hans uppgifter.

Jättarne.

Folket har ndan för ndan, säger man, blifvit sämre och sämre. Den som är gammal till åren ser det mycket väl. Förr i tiden voro både karlar och qvinfolk starka och friska, så det var en fröjd åt det; men nu är det bara sjuklingar och stackare. Nu ska' pojkar gå på skolan tills de bli' 16 och 18 år, och sedan blir det bara latryggar af dem. Om de ändå läste toeke, som det är något värdt med, men minst delen läsa de Gudsord; det är knapt de lära sig katekesen, så att föräldrarna slippa skämmas på husförhören. Och jäntorna, ja dem lönar det knapt tala om. Nu går det snart ej an att få en riktig piga: alla vilja vara namseller och bara sitta och virka och sömma och spöka ut sig, så det är rakt synd. En bonddotter är snart för skadlig att mjölka och stilla kräken. Men så bli' de ock bleka och sjuka

och tannlösa, så att det är många som få kostas på doktorer och apotek mer än som går åt till utlagorna. Nej, annat var det förr i tiden. Då va' brudar och ungmödrar starka, friska och rödletta, så det var roligt att se dem. Men då drucko de icke så mycke' kaffe heller. Så har det varit undan för undan, och innan människorna blefvo, var det ett slägte, som kallas för jättar. Men de, de kunde vara stora och starka och manneliga. — Detta är ett vanligt resonemang, när man får gamla gubbar in på kapitlet om jättar. Sedan följer då några sägner.

I Fors var det godt om jättar. De hade sina elg-voner, elg-giller, norr om ån (Indalselven) på Bispgårds-skogen. När de kommo fram till ån, stego de med ett steg öfver henne; och då kan en förstå, huru mått (pass) stora de skulle vara. — Men voro de stora och starka, så voro de ock duktiga att äta. Det fins en gammal fabel (sägen) om det, ock. Der i Böle i Fors var det två jättar, och bägge voro gifta. En gång vardt den ene jätten sjuk. En dag råkte då den andre jättens käring den sjukes hustru och sade till henne: *huru mår din man i dag?* Då svarade den andra: *han är nog int annat än dålig: han har ej orkat äta vidare än gnaga af sju elghufvud**). Men åt han så, när han var sjuk, hur skulle han då icke äta, när han var frisk! — I närheten af kyrkan i samma socken bodde en jätte. En dag då hans hustru var ute, vardt hon på åkern varse några underliga ting, som hon aldrig förr sett. Det var en karl, som med häst körde harfven. Hon var nyfiken att veta, hvad det kunde vara, och tog karl, häst och körredskap i sitt förkläde, bar hem alltsammans och visade det för sin man, sägande sig ha funnit en underlig mullvad. Men mannen befalld henne att bära allt tillbaka, ty, sade han, detta är folket, som skall komma efter oss. Detta skedde, när människorna började bosätta sig der i trakten. Enligt en annan version af denna allmänna sägen, ville jättinnan hafva de egendonliga tingen till leksaker. På ödesgodset *Gremmelgård* i Häggenäs socken i Jemtland skall fordom bott en jättinna *Gremla*, som gifvit namn åt gården likasom ock at en sten, *Gremla-stenen*, som ligger vid vägen mellan Österåsen och kyrkan. *Gremla*

*) Man erinne sig, att *jätte* plägar härledas från *äta*, då det skulle betyda *storätare*.

säges hafva kastat denna mot kyrkan med sitt strumpeband, hvaraf märken ännu ses. Gremlas döttrar skola hafva tagit de i landet inflyttade norrmännen med boskap och åkerredskap i förklädet*).

I byn Omsjö i Liden i Ångermanland fans det länge jättar**). Der bodde ock en karl, som ständigt var ute på jagt och fiske både bittida och sent. Det tyckte jättarne ej om. En dag, då han var ute, fick han höra, huru en jätte ropade till den andre. Rom-rommel i Bärge, sade den ene; hva' vill mig Stor-klinger i Skalln? sade den andre och fick till svar: jag vill låna stor-kittelen för att koka Lasse lang i lår, som är så sent ute i qväll och måröm (morgon)***). I Linsells soeken i Herjeådalen har jag uppteeknat följande variant. Det var en ifrig fiskare, som var så sniken, att han ieke ens höll söndagen helig. Det förtröt några andra, som därför kommo öfverens att riktigt skrämma honom en gång. De passade på, då han tidigt en söndagsmorgon rodde på fiske genom ett trångt sund med höga berg på ömse sidor. De stälde sig på hvar sin sida om smudet och talade till hvarandra på följande sätt:

Hu-hu, hu-hu Hammar i Hälje! —
 Hva' vill du då, Svinkom Bärge? —
 Ja' vill låna stor-kittelen din. —
 Hva' ska' du me' honom då? —
 Ja' ska' koka Lasse lang i lår,
 som aldrig vet göra hälgemål.

Men när fiskaren fick höra detta, vardt han förskräckt och slutade med att göra söndagsarbete. Ännu en variation af denna sägen finnes hos Fernow, Beskrifning öfver Wärmeland. Der gäller det en girig och hård fru Rangela på Edsholms slott,

*) Uppgift i Fahlé Burmans dagboksanteckningar från resor i Jemtland åren 1793—1802. Hos Dybeck, Runa för 1845, omtalas sanna jättinna under namnet *Grimla*.

**) Byen ligger vid en fiskrik sjö och säges vara den äldsta i socknen.

***) Enligt en variant ville *Köppar i Skolle* låna storkittelen af *Hammar i Hälle* för att koka upp *Sjul långbent*, som slog så sent om lördagsqvällarna. I lön för lånet skulle Hammar få

lefver och lunga,
 tand och tunga,
 stycke af bogen.

som man hotade att sjuda i kittel för den höga tull hon tog af alla, som färdades öfver slottsbron.

När jättarne i det ofvan nämnda Liden nndanträngdes af människor, ville de om möjligt behålla Tjipar-åsen, Viksjövik och Nämnforsen, allt stället i Liden. — Det sista stället, en fors i Angermanelfven, är märkvärdigt för der befintliga hällristningar och för det ymniga laxfisket. I en grop mellan hållor »skola i förra tider 20 till 30 laxar på en gång kunnat fås, men nu är 6 och 7 det högsta» (Hülphers). Denna senare omständighet förklarar jättarnes kärlek till orten, ty för dem var lax en lika vigtig som smaklig föda. Detta framgår äfven af sägnen om *Starkotter*. Starkad, som är mycket berömd i vissa delar af Medelpad. Vi misstänka dock, att det är våra äldre antiqvarier, som gifvit detta landskap hedern af att vara hans hemort, och att namnet från Tnnelds geografi och Hülphers' beskrifning kommit till allmogen, som vid nntalet förvränger det på allehanda sätt. I Fors uttalades det Starkodder med slutet o. Hvad om honom berättas passar emellertid in på en jätte så bra, att sägnerna måste vara gamla och först i senare tid öfverförda på Starkad.

Hvarje sommar vandrade han från Alnön vid hafvet till Fors' socken i Jemtland för att fånga lax i Gedunsen, det nu nträfdade fallet i Indalselfven vid forna Ragundasjöns ända. På vandringen hit hade han alltid med sig en stor kopparkittel. Laxen kunde ej komma högre upp än till Gedunsen, ty fallet var för högt. Här samlades därför lax i mängd, så att man kunde fånga nästan så mycket man ville. När Starkad hade fiskat nog för året, vände han åter till Alnön, der han framlefde sitt ensliga lif. Hans granne och vän Bol bodde ej närmare än i Bolby.*) i Borgsjö socken. Som dennes hemvist låg langt in i landet, plögade han fälla elgar i mängd; och kött af dem var hans dagliga spis. Starkad och Bol talade emellanåt med hvarandra från sina hem, fast afståndet var många mil. Starkad sade då:

Lax till frukost, lax till middag, lax till qväll: jag ger snart neeken det här fisk-ätandet;

hvarvid Bol svarade:

*) Härmed menas troligen *Boltjärns by* i denna socken.

Kött till frukost, kött till middag, kött till qväll: jag ger snart uecken det här kött-ätandet.

Allt emellanåt besökte de hvarandra och bragte då hvarandra skänker. När Starkad gick till Bol, bar han en tunn lax under hvar arm; och när Bol gick till Starkad, tog han alltid en elg under hvardera armen. — När Starkad en gång skulle helsa på Bol och hade kommit upp om Selångers kyrka, vardt han ihjelslagen af åskan. Hans graf visas ännu. Ut i en handskrifven beskrifning öfver Stöde socken i detta landskap, författad 1769 af komminister M. N. Nordenstam, omtalas »en i sin tid rik och ansedd man samt god smed» vid namn Bratte, boende på Brattås. En i sitt kön lika betydlig gumma, benämnd *Lucia*, har suttit gent emot Brattås i det fördom uppröjda, nu skogslupna *Lucia-böle*. Hon är ryktbar af en inbördes gästning någon gång om året, henne och en gumma emellan, boende i Vi-byn i Tuna socken, något öfver 4 milars reseväg. I sagan förtäljes, att Lucia bar med sig kött af en hel elg, när hon gick att gästa gumman, som skall hetat *Wij*; hvaremot den andra bar förskörtet fullt med stora laxar, när hon gick hit (allt sammans på hjeltinnors vis) att byta mat och välviljighet inbördes. Eljest, tillägger Nordenstam, sägas både Bratte och Lucia hafva kört med elgar. Här föreligger tydligen samma saga som den nyss nämnda om Starkad och Bol ehuru lokaliserad på annat ställe. Vi fästa särskildt uppmärksamheten på den egendomliga misstyningen af bynamnet *Wii*, såsom det ännu allmänt skrives. Uttalet har väl varit Vi-byn, hvarvid man uppfattat Vi såsom personnamn, på samma sätt som man af namnet Bolby fått en jätte Bol. Vi hafva här en bekräftelse på det förhållandet, att lokala sägner af oftast mytisk natur i symmetri röra sig omkring ortnamn, som innebära minnen af hedentro och kult. Längre ned blifva vi i tillfälle att tala om en jätte *Fröse* på Frös-ön i Jemtland. Burman nämner ock en jätte *Gusse*, som skall hafva bott på *Guss-mon*, ett ödesböle vid Mo i Bergs socken. I en by *Frösta* i Ångermanland skall en mäktig rik qvinna, *Frösta-frun* kallad, ha bott. På riktigt jätte-vis skodde hon sina hästar med silfverskor.

Af de meddelade sägnera framgår, att jättarne voro både stora och starka. Dock fingo icke heller de lefva i frid och ro utan fruktan, ty tordönet var deras fasa. Derom berättade

Marks följande sägen. På Gotland*) bodde en nybyggare vid en sjö nära ett berg Hoberget (med slutet o). I detta berg vistades ett troll, Hobergs-gubben kallad, som help nybyggaren i många delar. När denne gick på fiske, gaf han det till kämma för gubben i berget, som då alltid hjälpte honom till en rik fångst. Nybyggarens hustru hade en gång födt ett barn, och barnsöl skulle nu firas. Men till gästabudet skulle han hafva färsk fisk. Nybyggaren sade då till sin dräng att gå och sätta ut näten, och en stry-säck skulle han taga med sig att bära hem fisken mti. Drängen gjorde som befaldt var, och när han kom till berget, sade han: nu vill jag hafva en mängd stora fiskar. — Hvarför bara stora? — frågade gubben, förr har din husbonde varit nöjd med en blandning af stora och små. Drängen sade nu huru det var och tillade, att husbonden ville, att gubben skulle komma på barnsölet och stå fadder. Detta tyckte gubben vara mycket märkvärdigt, ty aldrig förut hade sådan heder skett honom. Han tackade för godt bud och frågade, hvilka flera skulle komma till gästabudet. Drängen räknade då upp S:t Per, S:t Gertrud, och så skulle äfven *trumslagaren* vara med, sade han. Men nu vardt gubben brydd och sade, att han omöjlig en kunde vara tillsammans med *trumslagaren*, ty, tillade han, det är bara fjorton dagar, sedan han slog af mig ena lårbenet. Jag hörde, att han slog på trumman, och jag sprang det värsta jag kunde för att komma hem helskinnad; men just som jag skulle draga igen dörren, träffade ena *trumpinnen* det eftersta låret, och ännu har jag ondt der. Han kunde således ej komma; men, sade han, det är ju brukligt att gifva faddergåfvor? — Ja-a, tyckte drängen, det var nog så. — Gubben bad då drängen taga säcken och följa med till källaren. En stund öste han med skofvel silfverpenningar i säcken. Så kände drängen efter, om säcken var tung, men han orkade mycket väl bära honom. — Bruka de gifva mer? — frågade gubben? — Ja, svarade drängen, de som vilja hederliga vara. Åter öste nu gubben en stund, men när drängen så kände på säcken, var denna så tung, att han ej orkade bära mera. — Bruka de gifva mer? — frågade

*) Om denna ö hafva för några mansåldrar tillbaka många sagor berättats i Jemtland. Marks meddelade oek en variation af Tjelvars saga.

gubben. Nej, svarade drängen, han hade ej sett någon gifva mer. Derpå sade gubben, hvar drängen skulle lägga ut för att få stor fisk. Det lyckades också, och sedan stod barnsölet med lust och fröjd, och icke sörjde man synnerligen den storätande gubben. — En variant af denna äfven i Ångermanland kända sägen anföres hos Grimm, *Deutsche Mythologie* s. 503. I »trumpslagaren» har man ingen annan än guden Tor, och den slungade »trumpinnen» är hans hammare Mjölne.

Ett minne af den grå hedendomen har man ock i sägen om den sten, som en jätte slungat mot *Torberget* (med slutet o) i Öfverdals by af Vibyterå socken i Ångermanland. Stenen säges vara kastad från Tjärnberget och ligger vid foten af Torberget.

Om den ofvan nämnde Bratte heter det, att han var »god smed». Detta ord är här ej att fatta i dess nuvarande betydelse utan utmärker *faber*, konstnär i allmänhet, i synnerhet byggmästare. Såsom sådana framstå jättarne redan i den gamla isländska literaturen, der de ju hjälpa till och med gudarne*). Särskildt hafva jättarne varit behjelpiga vid kyrkobyggnader. Kristersen och Thiele anföra för Danmark många sagor derom, och för Sverige erinra vi om den af jätten Fim byggda Laurentius-kyrkan i Lund. Mer än någon annan är dock Trondhjems domkyrka omtalad i sägen. Efter Marks anföra vi följande berättelse härom. Konung Olof ville bygga en stor och vacker kyrka i Trondhjem; men för att få det gjordt, öfverenskom han med en jätte, att han skulle inom viss tid uppföra det präktiga templet. Lyckades ej konungen få veta jättens namn, innan kyrkan var färdig, skulle konungen och drottningen blifva jättens egendom och komma till honom i berget. Det led nu på tiden, och kyrkan var snart färdig. En dag var konungen mycket bekymrad och gick för sig sjelf i en skog utom staden. Bäst

*) Mot ersättning af *Fröja*, *sol* och *måne* skulle en jätte af gudarne bygga en för bergesar och rímtursar ointaglig borg och detta på en vinter. Verket fortskred raskt och det började se mörkt ut för gudarne. De sammanträdde därför och sporde hvar den andre, hvem som rådt till att gifva bort *Fröja* till Jotunheim och att förderfva luften och himmelen genom att taga derifrån sol och måne och gifva dem åt jättarne. Lokes list räddade emellertid gudarne ur deras förlägenhet.

han gick, fick han höra ett barn qvira (jämra sig) i ett berg, och att modern sade till det »tyst, tyst, gråt icke, lilla barn! pappa Skalle kommer snart hem med sol och måne.» Konungen hörde nu jättens namn och skyudade till kyrkan. Han kom ock i grefvens tid, ty just då höll jätten på sätta upp spiran. *Sätt spiran rätt. Skalle!* ropade nu konungen, och med detsamma föll Skalle stendöd till jorden.

Huru många företräden jättarne än hade framför menniskan, på lufvudets vägnar voro de dock henne underlägsna. Derfor hafva de många gånger blifvit öfverlistade af henne. En jätte skulle en gång draga slät-käpp med en menniska. Karlen insåg fuller, på hvilken sida styrkan finnes, hvarför något svek måste brukas. Mannen föreslog därför, att de skulle träda käppen genom ett hål i stuguväggen, och att han sjelf skulle stå inne men jätten ute. Jätten gick in härpå. Mannen värmdo då en jernstör, så att han blef eldröd, och stack den spetsiga ändan ut genom hålet, men genom öglan på den andra ändan trädde han en stark påk. Han uppmanade nu jätten att fresta, och denne drog allt hvad han orkade. Men käppen i öglan tog mot väggen, så att jätten omöjligen kunde draga ut jernstören. När de slutat kraftproffet, frågade mannen: *tyckte du jag var nå stark?* — *Bra nog,* svarade jätten, *men du ville så sve* (Ångermanland). — I många liknande sägner så väl i Skandinavien som i Tyskland, är det *satan*, som drager det kortaste sträet. Han har då i senare tid insatts i stället för någon jätte.

Uti T. V. V. nämndes, att motsvarighet till det isl. jurs ej iakttagits i Norrland. Sedan har jag funnit namnet i sammansättningen *tuss-bett*, ett slags sår, och i en trollformel af följande lydelse:

Tussen frågade tussen:
 hvad är godt för tussensbett? —

Grip i grund
 steck i munn;

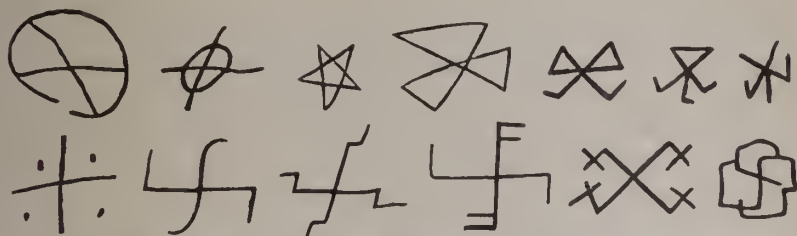
du är bott i samma stunn. I Guds faders, sons och den helige andes namn. Orden äro — utom hvad skilje-teeknen beträffar — ordagrant afskrifna efter en uppteckning af trollformler, hvilka en qvinna i Ragunda socken i Jemtland hade för förefallande behof. För att rätt fatta denna formel är det nödigt att anmärka, att vismän enligt Marks uppgift tros

hafva något trolskt väsen i sin tjänst, hvilket skaffar trollkarlen nödiga upplysningar, hvar man »råkt för», hvar en tjuf eller ett bortkommet barn är att finna o. s. v. Ett barn hade kommit bort från gården, och man sökte det länge ehuru förgäfvos. En person vände sig då till en vis-karl för att få veta, hvart det tagit vägen. Det var qväll, när han kom till trollkarlen, hvarför denne bad honom gå och lägga sig öfver natten på stallsbotten. Han gjorde så, men som väggen var grist, kunde han genom springorna höra och se hvad som tilldrog sig. Omkring kl. 11 på natten såg han vismannen gå ut på stugubron och hörde honom hvissla tre gånger. Vid tredje hvisslingen kom en man fram. Viskarlen förebrådde honom, att han ej kommit genast vid första kallelsen, men mannen ursäktade sig dermed, att han hindrats af att taga vara på en man, som dränkt sig. Han sade nu till vismannen, hvar det sökta barnet var; men den sökande har, fortför han, legat och hört på, och hade han ej så väl anbefallt sig i Guds händer — enligt en annan version: »raglat» för sig så väl — skulle jag hafva bräckt nacken på honom. När det vardt morgon, sade vismannen, hvarest det bortkomna barnet vore att söka. — Detta skulde nu vara en i trollkarlens tjänst stående *tusse*, som i sin ordning frågade andra tussar om förefallande saker.

Jättarna nämnas ock *hjeltar* samt äfven *jättingar* (Liden, Ångermanland). Slutligen förekommer ock benämningen *troll*, som doek tör omfatta äfven rån, elfvor, tomtar och vättar. Ett allmänt ordstäf är uttrycket »*kors för trolla*», d. v. s. att kors skyddar för trollen, (Jemtland, Ångermanland). I Fölinge, (Jemtland) säges »*korse på och trolla frå*». Allt fullgjordt arbete korsas öfver, yttrar Hüphers. I början af Marks minne ritades öfver sjelfva köksdörren ett kors och ett på hvardera dörrposten i tanke att ntestänga allt ondt som fans. Kors tecknas öfver mjöllårar, med fingret öfver botten i byttan, innan smör packas deri; och när det är gjordt, ritar mången gumma, innan locket sättes på, ett kors i smöret och trycker ner ett finger i korsets medelpunkt och i armarnes ändar. Korsets armar få ej nå ända till kanten. Närstående figur åskådliggör detta; cirkeln utmärker byttans kant. När man trådt en deg, slår ock mången med kanten af handlofven och de nträckta fingrarne ett kors i degen

Härjemte förekommer bruket af korset i många andra fall. I T. V. V. upptogos några bomärken, som ursprungligen varit heliga tecken. Vi tillfoga här ytterligare några få, som vi hemtat ur handlingar från slutet af förra århundradet och början af innevarande.

När det regnar och solen samtidigt skiner, har man i Nora (Ångermanland) sagt, att »trollkärningarna hålla på kärna smör», och hos Lenæns, Delsbo Illustrata, Sthm 1764, heter det s. 16: regn eller nederbörd förbehådas, när de höga kullar och bergspetsar börja utdmusta och ryka, »eller såsom de här i Nordlanden skämtsamt säga: när trollden börja steka strömming i klackin». — Vid nuvarande Östersund hade folk mycket svårt att sjöledes komma fram genom det östra sundet, emedan ett troll bodde der och rådde öfver det. På allt vis sökte man att få bugt på det, men det lyckades ej. Då måste man skieka till Tyskland efter två *run-bindare*, som ock kommo och »bundo» trollet. Till minne här af uppsattes en sten på vestra sidan af sundet, på hvilken man högg in en skrift med *run-bindar-stil* (d. v. s. runor). Några skalkar slogo sönder stenen, och då började trollet att åter få makt; men när man lagade honom, försvann trollet. Stenen med runbindarstilen är naturligtvis den jemtländska runstenen. — På ett annat ställe i Jemtland (min sagesman trodde i Refsunds socken) bodde en kärning i ett berg, som kallas Galtberget. Alla, som färdades laudsvägen förbi berget, voro utsatta för henne och ledo här alltid olyckor. Slutligen kommo några runbindare för att binda henne. De gjorde upp eld invid berget, och kärningen kom till dem i tro att de voro några färdmän. Hon stälde sig midt emot dem på andra sidan om ekden och bad att få en smörgås. De lade då en sådan på yxan och räckte henne öfver elden åt gumman. Då hon nu förde smörgåsen till mumen, fastnade handen vid

läpparne; och då hon så skulle sparka lös handen med ena benet, fastnade äfven foten vid munnen. Derpå trädde rimbindarne en spak under handen och foten samt stekte henne till döds på elden. En tafla sattes upp på detta ställe; men hvad som der stod skrifvet, kunde ingen läsa. Sedan fingo alla färdas vägen fram i fred. Af hvad stam denna gumma var, förmåler ej historien; men det här strax förnt nämnda trollet torde vara ett sjörå. Äfven i Vesterbottens län identifierar man icke trollet med jättarne. Från Jörns församling meddela vi följande saga, som enligt min sagesman, seminaristen J. Boman, ansågs betyda, att dåligt fiske var att vänta. Om sommaren 1870 var (voro) vä mång, som såg än trällkarl på Ullbergsträskä. Hä var saint om qvelu, da vä fing säjä'n (se honom). Han var kledd som en lapp å stor som än jätt. Han rände på klanke (rena) vattnä, som da än an (en annan) karl rän oppa (uppå, å) snjön (snön). Da han hatt (hade) ränd än stånn (stund), vatt hä (vardt det) ä stortä hål ni (neri, i) vattnä framom än, å dit for än, men ä färskräittjälit (förskräckligt) bns-bas vatt (vardt) ä.

Uti egendomliga bildningar i stenar ser allmogen gerna fotspår eller andra märken efter jättar. Riksantikvarien Johannes Buræus, † 1652, meddelar i sina handskrifna, å Kongl. biblioteket förvarade samlingar, Semla kallade, följande uppgift från Ångermanland. »En sten sägz vara vidh bron öfver Noreth vidh Näs i Longsäll (Långsele) soku, som synes fiätet i efter jäthinga barn» (jättebarn). — Hos Buræus finnes ock följande, tyvärr ofullständigt upptecknade sägen: »Olofz och Knutz i Rämleddh (Rämle by) i Solet (Solletteå) farfadher var en jätte och gik öfver Soletta fors at vattnet icke gik högre än öfver knäth, han varet som Vörten kiöpte etc. men mins hela sagn, det rin som eth ran och är icke så sött som eth var, för thet bonden hans granna hijade honom, hadhe han honom til skoghs och badh hålla tullen, när grannen hölt (höll) drog tullen honom (gran-nen) och slängde til dödhz». *Hija* är det i Rietz' Dialektlexikon s. 254 upptagna verbet *hija*, bedraga, narra. Sagens senare del är sålunda en variant till den hos Hyltén-Cavallins och Stephens i Svenska folksagor och äfventyr d. I h. I under N:o I, A upptagna sägen om *pojken, som åt i kapp med jätten*. Jätten och vallpojken skulle fälla en ek. Medan jätten högg, skulle pojken hålla i den af jätten nedböjda toppen. Men när gossen väl och

vackert tagit nti tullen, sprang eken tillbaka och kastade honom högt upp i vädret.

När kyrkor började byggas och deras kloekor ljuda, kunde jättarne ej längre trivas. Väl sökte de att med slingade stenar nedrifva de hatade templen, — om nästan hvarje äldre kyrka finnas sådana sägner, — men det var fåfängt. De drogo sig då undan till aflägsna berg, eller ock lemnade de helt och hållet landet. Burman omnämner en jätte Fröse, som bott på Öneberget å Frösön. Denne skall, »då han ej kunnat fördraga kyrkokloekornas ljud, farit ur landet med sina tre söner, som äfven varit jättar, och satt sig ned på en ö i hafvet, der sedan jemtländingar råkat honom». Bland dessa skall hafva varit en Fröso-bo. Liknande sägner finnas i A. E. Holmbergs *Bohusläns historia och beskrifning*, d. III s. 99.

Tomtarne.

Tomten är husets gode ande. Han icke blott vårdar sig om hästarna, utan är ock redo att när som helst i öfrigt arbeta för husets bästa. Men likasom han ej är så nogräknad, om han undfägnar sina älsklingshästar rikligare, än bondens höförråd tillåter, likaså hyser han ej något betänkande att stundom gauska kämbart beskatta grannarnes lador och fält. Någon veder-gällning plägar han önska, fast ej i allmänhet stor. Vanligen nöjer han sig med litet mat; men får han icke sitt nödtorftiga uppehälle, händer det, att han går i ladngården och diar husbondens kor. Ehuru liten och oansenlig, bär dock tomten stora bördor nog. En bonde öfverenskom en gång med en tomte, att denne skulle bära nysknren säd från grannarnes aker till bondens loge. Tomten gjorde efter öfverenskommelse och fann alltid vid framkomsten till logen mat i en bytta, som sattes nt på ett bestämdt ställe. Allt gick bra, och bondens kornbod rik-tades för hvarje natt. Men nu var det så, att bonden hade en dräng. Han var tanklös och oförståndig, som ungdomen alltid är, och tyckte, att det skulle vara roligt att spela tomten ett spratt. Han tog bort den mat, som var utsatt åt honom. När nu tomten kom på logen med sin börda och ej fann den vanliga maten, suckade han och sade:

Jag har bñrit tolf skyl och åtta bann (band)
och ingen mat fann.

Af sägnen, som jag upptecknat efter Marks, finnas flera variationer. Enligt en sådan hade bondens grannar märkt, att allt ej stod rätt till, och därför tagit hort den at tomten utsatta maten samt fyllt kärlet med orenlighet. När då tomten aterkom, klagade han, att han »gått sju mil och dragit sju skyl» och ändock belönades så illa. — Tomtarne kallas ock *smo-karra*, småkarlarna, jfr det baierska namnet Hojemännlein. En karl var sysselsatt med att uppföra en stuga åt sig. Han gjorde sjelf all ting utan någon människas hjälp, men likväl hade han lagt så stora hörnstenar och timrat af så grofva stockar, att man ej kunde förstå, huru han alldeles ensam hade kunnat reda sig dermed. Men han hade nog ej varit ensam, han hade fuller haft hjälp af små-kara. Äfven lyckliga jägare sägas haft fyckel (konster) med dessa.

Vår tomte är tyskarnes Kobold. Till sina egenskaper äro de förvanande lika. Der Kobold är i hög grad tjenstaktig (Wolf*) s. 336), men vill derfor ock hafva sin ordentliga lön, »som mest består i mjölk eller gröt med smör» (Jonsson**) nämner ock, att »gröt och mjölk» är en älsklingsrätt, som hjudes tomten högtidsaftnar. Enligt Wolf har man sett, huru die Koboide om morgnarna följt drängar och pigor, som mjölkat, in i huset och noga sliakat upp de spilda mjölkdropparne. Härat förklaras följande af mig i Fors gjorda anteckning: förr har man sagt, att man ej skall ångra hvad man spiller, »ty det är väl någon som skall hafva det ock». På de friesiska öarna sliaka die Koboide upp hvad som spilles, när husmödrarna brygga öl. För deras räkning lemna man ock de brödsmlor, som falla af bordet. Dermed sammanhänga utan tvifvel en gammal regel i Angermanland att »ej sopa golvet, sedan man ätit gröten om qvällen», ty då sopar man bort hullet af korna eller, enligt en annan uppgift, aflägsnar man all välsignelse. Till grund härför ligger tydligen den föreställningen, att den sin mat beröfvade tomten vänder sig till ladngården, der han diar korna, eller ock lemna huset och ej vidare sörjer derfor, då det gamla välstan det ock försvinner med honom.

*) Beiträge zur Deutschen Mythologie, zweite Abth. Göttingen 1857.

**) Folktro, seder och bruk i Möre, Sv. landsm. 2: 5.

Der Kobold har stark böjelse för att reta folk och spela dem allehanda spratt, i synnerhet om han sjelf blir retad. Samma art har ock tomten. En gubbe var fasligt så trubbig och vresig, och värst var han före och under julhelger. Intet var honom då till lags, fast alla sökte göra honom till viljes. En dag före jul var det ovanligt lugnt och stilla, hvarför hustrun yttrade till sin piga: om ändock julen vore öfver, och vi åter hade det så här lugnt och bra! Alla voro de öfverens om att göra sitt för att ej framkalla gubbens vrede. Det var nu julafton och alla utom drängarna hade gjort ifrån sig sina sysslor. Gubben, som var ovanligt godmodig och lugn, hade tagit fram sin psalmbok samt satt och sjöng julpsalmer. Men så kom han ihog, att han måste gå i stallet och gifva hästarna hö. I stallsporten mötte han tre rödhättade män, som kommo ur höskrindan och gingo in i vagnslidret. Han hörde, huru de lifligt rådslogo om något sätt att reta gubben. Den förste sade, att något skulle de göra; den andre att han skulle lägga kryddor under gryngrötsgrytan i eldstaden, så att det skulle lukta vidbrändt; den tredje skulle ställa så till, att när gubben toge fram bränvinsflaskan för att gifva drängarne en sup, skulle hon gå sönder. När gubben hörde, hvad tomtarne ämnade göra, tänkte han för sig sjelf, att icke skulle det lyckas för dem att få honom elak, han skulle nog akta sig. Men när han kom in och kände, att det luktade vidbrändt, glömde han sig och sade med vred ton: kunnen I icke röra i grytan! Han hejdade sig nu, men när han tog fram flaskan för att gifva drängarna en sup, föll hon i golvet och gick i tusen bitar. Nu brummade han till, men sade sedan med mild röst till hustrun: kära mor, låt någon sopa hop glasbitarna! Alla i stugan förundrade sig öfver gubbens mildhet den dagen, men han omtalade då, hvad han sett och hört, och lofvade, att ej skulle tomtegubbarne få makt med honom länge, ty med nyåret skulle han bli en ny människa. Till dess vållade de honom åtskillig förtret, men efter nyårsdagen var han fri från dem. — Sagan, som vi uppteeknat i Ångermanland, synes vara något dunkel.

Såsom ett från tomten alldeles skildt väsen betraktas nu *bären*, *bjäran* eller *bjeran* i Ångermanland, *puken* i Jemtland. Bären och tomten synes oss dock i sjelfva verket vara ett och pet samma; också uppgå de båda i den tyska Kobold, som äf-

ven kallas *Puck*, *Puken*, i nordfriesiskan enligt Grimm *Häspuken*. Men Kobold uppträder enligt Wolf under många olika skepnader, nämligen såsom katt, hund, tupp, bock, groda och humla. Bären motsvaras i mellersta och södra Sverige af mjölk-lären, som har en hares skepnad, men i Norrland beskrifves bären såsom till utseendet liknande ett nystan, jfr T. V. V. s. 130. Under ransakningarna rörande hexväsendet i Norrland spelar bären eller bäraren, såsom han någon gång nämnes, en vigtig roll. En hustru i Säbra bekände sig hatt tre st. bärar, »hvilka under kärningen henne skaffade». Hon beskref en sådan såsom »stor som en grå katt, doek kringlodt som ett nöste, hafvandes mundh». Benämningen *hare* framträder ock i Ångermanland. En gumma, som var sysselsatt med att tillreda en bäre, frågade honom hvad han skulle draga, sägande: *hare, bäre, hvad skall du dra?* — Äfven här kan han antaga *godans* skepnad. Två för några år sedan aflidna torparhustrur i Multrä (Ångermanland) lägo ständigt i gräl med hvarandra rörande sina kor, i det de beskyldde hvarandra att genom bäre mjölka hvarandras kor. När slutligen den ena gumman en morgon fann en *gröda* i sitt fähus, var hon fullt och fast öfvertygad om grannhustruns brottslighet. Vid de nämnda hexprocesserna bekände många, att de »förbannat himmel och jord och allt deruti, utom *skaton* och *humlan*, som flyger». Hustru Elisabet i Ytterlännäs hade brukat följande läsning:

Jungfru Maria gick sig vth på en grönan lööth,

ther mötte hennes Wälsignade Son så sööth.

Huadh leethe I wälsignade mor? —

Jag leetar migh en miöö-humbla

för miölkstuli och moostuli. I Nampn Fadhers, Sons och then Helige Andes. Amen. — Äfven i andra trollformler förekommer humlan på tal om mjölk-förhallanden. Jag antager därför, att humlan är en annan gestalt för tomten, ty bären kunde svårligen komma öfver vattendrag, under det detta var en lätt sak för humlan, »som flyger». — I Ångermanland har man adj. *bara-sugen*, i Jemtland *puk-sugen*, *sugen*, diad af bären, som säges om kor, när de sakna här och stundom äfven skinn vid ljumsken och på lärens insida. De härlösa fläckarne sades uppkomma deraf, att bären eller puken hade ställt sina framben på det stället. Således äfven här ett uttryck för honom i ge-

stalt af ett fyrfota djur. Bärens och tomtens uppgift är densamma, nämligen att draga till gårds. Men utaf den såsom hare, katt, humla eller nystan uppträdande tomten har man i folkföreställningen bildat sig ett särskildt väsen, hvars sammanhang med dess upphof man till den grad förgätit, att kvinnorna trott sig kunna göra sådana varelser, dock icke utan att försvärja sig åt den onde.

När välsignelse och välstånd råder någonstädes, säger man: der bor eller regerar »miss Puek», yttrar Wolf s. 336, hvarmed man jämföre uppgiften uti T. V. V. s. 132 om en backstugn-
 kvinna, som hade ganska god tillgång på hvad hon behöfde och därför, då man icke på annat sätt kunde förklara detta, sades hafva bären. När välståndet i ett hus upphör utan att man kan inse grunden dertill, säger man: *bären drar*, d. v. s. att han drager från detta hus till sin egare.

Bärens eller mjölkharens identitet med den tyska Kobold framgår vidare af en omständighet, som är för slående för att förbigås. Uti T. V. V. yttrade jag s. 131, att bären kan säljas tre gånger, men den tredje egaren kan aldrig varda honom qvitt. Om Kobold säger Wolf s. 335 »er wird aneh gekauft und kann dreimal verkauft werden, der dritte Eigenthümer aber muss ihn behalten».

Vättarne.

Jättarne tillhöra numera blott sägnen, och ingen tror på de storverk, som förtäljas om dem. På tomten åter, särskildt såsom bäre, tro åtskilliga; men om vättarnes tillvaro äro många förvissade. Hvad först sjelfva namnet vidkommer, har det i Ångermanland i obest. sing. formen *viter*, i best. *vitra*, hvilken senare ock begagnas i kollektiv betydelse. Derjemte kallas de ock de *underjorska*. I det inre Jemtland nämnas de *jordbyggare*, ehuru äfven det andra namnet synes der förekomma. Hos Burman finner jag nämligen en så lydande anteckning: »*Vitrar* tros blifvit så kallade, efter deras qvinnor sägas hafva hvita kläden om hufvudet; hållas eljest för ett med jordbyggarne». Om vättarnes tillkomst har allmogon åtskilligt att förtälja. Vår Frälsare var en gång ute och vandrade. Han kom då till en stuga, der många barn funnos. Af dessa stannade de fleste framme på golvet, men af rädsla skyndade några att gömma

sig på murkåpan. Detta blef vår frälsare varse och sade, att de synliga skulle förblifva synliga, men de osynliga åter osynliga. Från dessa senare härstamma vättarne. Till denna legend, som vi uppteeknat i Ångermanland, finner man ett motstycke hos Thiele, Danmarks Folkesaga, 11: 175. Under det en qvinna tvådde sina barn vid en källa, kom Vår Herre dit. Qvinnan skyldde då för honom några barn, som ännu ej voro tvättade. På Vår Herres fråga, om alla voro tillstädes, svarade qvinnan osannfärdigt *ja*, hvarpå han sade, att de som voro dolda skulle hlifva dolda för menniskor. Då försvunno de orena barnen och gömde sig i bergen; och från dem härstamma de Underjordiske.

Från Vilhelmina i Vesterhottens län är jag i tillfälle att meddela följande förklaring, hvilken är af intresse såsom variant till den i Tyskland gängse uppfattningen af girigheten såsom orsak till motsvarande väsens uppkomst. Ursprungligen voro vättarne änglar och därför också allvetaende. De sågo och visste, hvad som var fördoldt för menniskan. Det myekna guld, som finnes i bergens innandöme, kände de ock till, och af knuskapen derom uppstod begär att tillegna sig skatterna. Men för detta syndiga begär förkastade Gnd dem och slungade dem ur himmelen. Långe voro de stadda i fallande, men på den trettionde dagen nådde de jorden. Somliga föllo då i haf och sjöar, andra trängde af det höga fallet långt ned i jorden och i bergen. De förra blefvo sjörän, de senare vättar. En variation häraf finnes hos Thiele, 11: 175, med uppgift att denna saga ock är allmän i Irland och Skotland.

Till växten äro vättarne enligt Burman suå, »men hafva boskap af ovanlig storlek». Deras klädsel är olika på olika ställen och vid skilda tillfällen. För Jemtland nämmer Burman, att de hafva »långa, mörkgrå jackor eller släpkoftor»; och för Ångermanland har jag anteeknat, att deras kläder likna menniskornas och äro af hemmaväfdt, ofta raudigt och rosigt tyg. Vättarnes bostäder ligga under jorden och i bergen. Synnerligen långt under jorden ligga de dock icke. En vättqvinna, som låg i barnsäng, led af att en midt öfver henne hoende qvinna v. n. Maria satt och spann. Till henne ropades då: »til säng, Ma, til säng!» (Kristenseu). En motsvarighet härtill hafva vi i följande sägen. En gubbe i det öfre Ångermanland var en gång sysselsatt med att gräfta, med hacka uppodla mark till

åker. En vätt-man kom då till honom och bad honom i bevekande ordalag att upphöra med arbetet, emedan vättens hustru låg i barnsäng och led af de jordstötter, som uppstodo genom mannens arbete. Odlaren gjorde vättten till viljes, och när han efter någon tid kom åter för att fortsätta arbetet, fann han på platsen en präktig silfverkedja, hvilken han tog som belöning för sitt välförhållande.

För Tyskland nämner Wolf s. 311, att die Zwerge, som motsvara våra vättar, ofta hafva sin uppehållsort under stall och därför lida af orenlighet derifrån. Detta gäller oek Norrland. Från Herjeådalen meddelar jag derom följande sägen. En bonde hade ständigt otur med sina hästar i stallet. En julqväll kom till hans gård en främling, som bjöd bonden följa sig på gästabud. Denne gjorde så och fördes till ett af guld och silfver skimrande rum, der ett bord stod dukadt med de kräsligaste rätter. Men bäst det var, började urin att droppa ned genom taket på bordet. Nu ser du, sade värden, hvad dina hästar göra; men vill du flytta,
skall det vara din lycka och min nytta.

Bonden var då ej sen att flytta stallet, och sedan hade han tur med sina hästar.

Vättarne äro i regel osynliga; men när de så vilja, kunna de uppenbara sig för människorna. Det är, säger man, lika fullt med vättar på jorden som människor, eluru vi icke äro skarpsynta nog att se dem. Derfor skada vi oek dem på allehanda sätt. Än slå vi ut hett vatten öfver dem, än trampa vi rent af på dem. Af denna orsak kalla de oss *blindmän* och måste jemt och samt vara på sin vakt för att ej blifva förfördelade af oss. I vårt tal röja vi oek, att vi ej se dem, fast de äro närvarande samt både se och höra oss. Härom meddela vi efter Marks följande sägen.

Det var en gång, såsom det ofta händer, en ung man, som skulle gifta sig och nu for och bjöd till bröllops. Han var ifrån byn Bodaeke i Medelpad. På den tiden hade de inga prentade bref, som de skickade omkring, utan han och svärfadern skulle blifva foro omkring och bjödo riktigt, som det har brukats förr.

De hade varit till många, men då de kommo till en karl, frågade han, om brudgummen skulle blifva bjöd nå' många till sin hedersdag. — »Jo, svarade denne, jag bjuder alla,

som knifven kan röra
 och skeden kan föra»;

och nog måtte han då få tillräckligt med gäster!

Högtidsdagen var emellertid inne, och gästbudsfolket hade kommit mangrant, så att ingen fattades. Då fingo de se en båt på Indalselven i närheten af Sillre by. Han var stor som en skötbåt och full med folk. Och granna voro de af syndastraffet, och fägin och glada voro de oek. De svängde med mössorna och hurrade ropande: till Bodaek till bröllops, till Bodaek till bröllops, alla

som knifven kan röra
 och skeden kan föra.

Bröllopsfolket vardt nog ej litet förundradt öfver det här; och de kunde omöjligen förstå, hvad det skulle vara för ena, då alla, som voro bjudna och ej skiekat återbud, redan hade kommit. Till slut försvann både båten och folket, och de trodde nästan, att människorna hade drunknat. Det tolde dock ej så länge, innan de fingo se, hvad det var för folk. En stund efter satte de sig till bords; men då var det, som om de aldrig ville blifva mätta: maten ville inte alls tyda. Både det, som de lagat till i bröllopsgården, gick åt och äfven alla bröllopsmatsäekar; men ändock voro de knapt mätta. Och på den tiden var det vanligt, att de skulle äta bastant på kalasen. Men då var det nog somliga som förstodo, att de osynliga varit der. Brudgummen kom också ihog, hurn han sagt; och då var det klart som dagen, att äfven de nderjordiska hade infunnit sig, för äfven de kunna knifven röra och skeden föra.

Äfven andra liknande sägner finnas; vi anföra blott en, äfven denna efter Marks. Det var på ett gästbud. Två grånade odalmän suto der i lifligt samspråk och nder slitigt pokulerande. Den ene tog då upp sin snusdosa och bjöd den andre en pris. Härvid yttrade en tredje gubbe, som stod i närheten, »ska' jag ej få något, jag?» — »Jo», svarade den första, »inte' allenast du, ntan alla som näsa ha'», — och på ögonblicket tog snuset slut ntan att man kunde se, hvem som tog de dryga prisarna. Men tydligt var, att äfven vättarne begagnat sig af hans bjudning.

I den omständigheten, att vättarne hos oss i regel äro osynliga och eudast undantagsvis uppenbara sig, synes en olikhet

råda med uppfattningen hos tyskarne. Hos dem äro de synliga, sa framt de ej sätta på sig en hatt eller svepa in sig i en mantel, Nebelkappe (Grimm s. 431). Äfven i Tyskland »komma de objudna till festliga lag, höljda i sin Nebelkappe sätta de sig till bords, och maten försvinner, utan att man vet huru. Gäster och brudpar gå ofta från bordet med hungrig mage» (Wolf s. 317). Här hafva vi ett stående uttryk för att dölja sig; i Norrland hafva vi en teknisk term för motsatsen, att kunna se vätarne. De som ega den förmågan kallas *syyn*, d. v. s. seende.

Det var en gång en spelman, som öfverträffade alla andra och var känd både vidt och bredt. Kanske hade han lärt af sjelfva neeken, men derom upplyser ej sagan. I alla fall skulle han spela på bröllop både när och fjärran. En söndag satt han på stugubron och spelade för sig sjelf. Då kom en okänd man och bad honom att spela på ett gästabad. Han hade ej något emot det, hvarför den främmande karlen utsatte tiden, då han på ett visst ställe skulle komma och hemta spelmannen. På bestämd tid infann sig spelmannen på utsatt ställe, och medan han väntade, spelade han några låtar på sin fiol. Bäst han emellertid satt, befann han sig i en stor stuga, der allt glänste som guld och silfver och en talrik skara med fröjd och gamman trådde dansen, utan att han kunde se dem. En vägg skilde honom från de dansande. Det var emellertid ett gladt gille och det var taeksamt att spela, när de dansade så flitigt. Efter en stund kom den karl, som tingat spelmannen, in till denne och tvättade sig, hvarpå han åter gick ut. Spelmannen hade varit mycket ute i verlden och var en snälltänkt karl. Raskt smög han sig till tvättfatet och strök något litet af det kvarlemnade vattnet omkring sitt venstra öga. Nu såg han, bland hvad folk han kommit; men han var rådig och låtsade ej om något. Han spelade och de dansade, och det af hjertans lust. Till slut tröttnade han och började önska sig hem. Bäst det var befann han sig hemma på stugubron. Detta var nog bra, men hvad som än mer fröjdade honom, det var en bredvid honom liggande påse, som innehöll idel silfverpenningar.

På den marknad, som följde härpå, mötte vår spelman den frikostige vännen. Såsom en belevad man anstod, taekade han nu för senast och för den rika belöningen. Men härvid vardt vännen undersam och frågade: huru ser du mig? — Spelmannen

förstod nu, att han gjort oklokt, och ville ej svara. Vätten var dock envis och hotade att taga lifvet af honom, om han ej sade sanningen. När då ej annat half, måste spelmannen omtala, hur det var, att han smort sig af vattnet, och slapp då undan, men med förlust af sitt venstra öga, som vätten ref nr honom. — Sedan var han aldrig synn.

Seende blifva ock barn derigenom, att presten vid dopet far om eller oriktigt läser något ord. Äfven sägas söndagsbarn och de som äro födda på helgdag få se de nderjordiska. En gosse i Ragunda (Jemtland) kunde med sitt venstra öga se de osynliga, men han var oförsigtig nog att omtala detta för några jemnåringar. Då kom en vätt och tog på gossens öga med sitt finger, hvilket hade den följden, att gossen vardt blind. Dock var det ej värre, än att en vis-karl kunde bota honom.

Jordbyggarne beskrefvos såsom förande ett herdalefnadssätt, heter det hos Burman, och ej ofta märkas, medan bygdfolket är i bodarna; förmentes skrapa något jern af boskapens skällor och göra skada, om man ej genom flyttning från fåbodarna å vanlig tid lemnade dem lediga rum. Mellan befolkningens sätt att sköta sina kor och vättarnes råder af lätt begripliga skäl en viss öfverensstämmelse. Liksom allmogen under sommaren flyttar till skogarne med sina kor och på vissa ställen under försommaren äro på en fåbodplats, men på sensommaren på en annan, så ombyta ock vättarne emellanåt vistelseort. Att flytta till bodarna heter på allmogens språk att *bodföra* och sjelfva handlingen *bodförning*, och dessa uttryck finnas ock öfverförda på vättarnes flyttningar. Liksom människan har namn på sina kor, så hafva ock vättarne namn på sina. Delvis äro ock namnen de samma, men ofta äro vättarnes »vackrare». Liksom människorna locka sina kor genom att »koka», jodla, så »koka» ock vättarne, fast vackrare än människorna, så att fåbodpigan gerna vill lära sig deras locklåtar. Personer finnas ock ännu, som på det bestämdaste försäkra, att de hört vättarne »koka». En nu mera afliden torparhustru i byn Klofsta, Multrå socken, kunde ock härma deras lät.

Vid sina bodförningar och andra vandringar kunna vättarne endast färdas rakt fram, så att om något hinder ligger i deras väg, det är dem omöjligt att komma vidare. Att vika af från vägen och göra en krok är dem alldeles omöjligt. Om de nu

möta något hinder, så måste detta med godo eller — om det ej går — med ondo aflägsnas. Ofta har det händt, att jägare eller arbetare, som tillbragt natten ute i skogen vid eldar, råkat tända denna just i vättarnes väg. Vänligen hafva de då blifvit ombedda att flytta lägerplatsen, och om de så gjort, hafva de ofta därför erhållit någon belöning. Några jägare blefvo under sådana omständigheter af en vättqvinna uppmanade att byta om liggplats med löfte, att de nog skulle hafva rätt för det omaket. De gjorde efter hennes önskan, och följande dag fingo de skjuta så mycken fågel, att de endast med möda kunde bära fångsten hem med sig.

Såsom nämntt taga vättarne fåbodarna i besittning, så fort folket på den vanliga tiden flyttat derifrån. En bonde, som ej ville tro detta, skulle förvissa sig derom och dolde sig till den ändan i stugan på fåbodvallen under en upp- och nedvänd kittel. Snart kom vätthopen in och redde sig att äta. En vättqvinna frågade då, om alla hade skedar; »ja», svarade en annan, »alla utom han som ligger under kitteln». Mannen fann sig då öfvertygad och aflägsnade sig det fortaste han kunde (Herjeådalen).

Det var i fåbodarna, som höra till Nordanåkers by i Årsunda socken i Gestrikland. Man hade flyttat ur bodarna med boskapen, men en flicka stannade qvar för att väfva slut på en väf, som hon satt upp. Hon hade ingen annan hos sig än hunden. Efter några dagar kom han sättande hem, gnistrade och visade sin oro på allehanda sätt. I början fäste man sig ej vid det, men till slut började husbonden att ana oråd. De hemmavarande beslöto då att gå till fåbodarna för att se, om något ondt händt flickan. När de kommo fram, tittade de genom gluggen och fingo se, huru pigan satt till bords i full brudskrud och en talrik bröllopsskara jemte henne. De skyndade sig nu att kasta knifven öfver flickan, hvarvid alla försvunno med stor hast, och blott pigan satt qvar i sin skrud. Väfstolen syntes ej till, när de kommo, men nu stod han inne, och allt var i ordning. Bruden fick behålla sin dyrbara skrud.*) — Denna sägen är allmän. Enligt en variant från Jemtland skref flickan på en näfver, som hon band om halsen på hunden, och bad sin fader komma henne till hjälp.

*) Berättelse till Kungl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien öfver en af mig sommaren 1882 företagen resa i Gestrikland.

Äfven under folkets vistelse i fäbodarna uppenbara sig vättar. I Berga fäbodlar i nämnda soeken i Gestrikland kom en gång en trollqvinna in och frågade pigan, som hette Märta: »Märgyta, Märgyta, ha du sett till pippone (pipan) mina?» I dessa bodar hafva »många underliga händelser» skett*). Från detta landskap anföras vi slutligen följande variant till den i T. V. V. s. 141 intagna sägnen om en vättkarl, som friade till en fäbodflicka. En sådan flicka var utsatt för en tjur, tillhörande trollen, som envist ville hållas vid flickans boskap. När i utet annat hjälpte, bad hon trollgubben om råd, huru hon skulle blifva fri honom. Gubben bad henne gifva kon »velamsrot» och biuda »tifvelbast» om hennes hals. Då skulle tjuren fly. Flickan gjorde såsom hon blifvit lärd och med åsyftad verkan. Sedan började gubben uppträda som friare till flickan, och han var envis som ingen annan. Då brukade hon samma medel mot honom som mot tjuren, och då han dagen derpå intann sig, hänade hon honom dermed. Då ropade trollgubben:

Tifvelbast och velamsrot!

Tvi vale mäg, som lär däg bot! *)

Vättarnes kor skildras såsom stora, vackra och välfödda. Också gifva de mjölk i rikt mått. Icke förty trakta vättqvinorna efter kor af det slag, som menniskan har. En bondhustru hade otur med en af sina kor på det sätt, att kalvar efter henne ständigt dogo. En dag kom en vättqvinna till henne i ladugården och erbjöd sig att i utbyte mot en kalf af denna ko gifva gunnan en kalf efter en vätt-ko. Bondgumman skulle föra sin kalf baklänges genom gödselgluggen och nedgräfva honom i gödselhögen. Vätt-kalfven skulle på samma sätt komma in i ladugården genom samma glugg. Vättqvinnan förbehöll dock för sig den första kalf af den ko, som bondqvinnan på detta sätt bytt till sig. Allt skedde efter öfverenskommelse: och gunnan hade aldrig haft bättre ko, än den hon på detta sätt bytte till sig.

Nära öfverensstämmande med hvarandra äro de båda i Skandinavien och Tyskland gängse sägnerna om qvinnor, som anmodas att förlösa vättustrur. Af sådana sägner anföras vi

*) Ur nämnda berättelse.

blott följande, som berättats oss af en gammal gumma i Multrä (Ångermanland).

Det var slättesand, och en barnmorska, som hade någon jord, var ock sysselsatt med slåttern. En dag stannade hon inne, när hennes folk gick ut, för att stöka med hvarjehanda. Då kom till henne en karl, som såg ut att vara mycket bedröfvad. Han kunde ej få fram ett ord utan blott vred sig och jämrade sig. Jordgumman frågade då, hvad han ville, och fick till svar, att hans hustru vore i barnsnöd, hvarför han nu ville bedja gumman om hjälp. Hon var icke lugad dertill, men mannen var enträgen. »Mitt hem ligger här strax vestom», sade han; och utan att qvinnan visste ordet af, fann hon sig vara i vättens bostad. Vännen sade då henne, att hon skulle undvika att äta något af det som kunde bjudas henne. Det såg mycket fint ut i bostaden, och en ljuf doft spred sig der emot gästen. Utan att säga något tänkte dock gumman för sig sjelf: det är väl ej så fint, som det synes, — »Nej, nej», svarade en röst från det inre, »det kan ingen tro, huru uselt det är.» När vättqvinnan var förlöst, bad vännen barnmorskan gå ut i förstugan och gaf henne för besväret en hop hyfvelspånor. På blinken var hon åter hemma och visade då för sitt arbetsfolk, hvilken usel betalning hon hade fått för sitt besvär. Hon kastade spånorna från sig på golfvet och lät dem ligga. Innan hon om qvällen gick till sängs, sopade hon golfvet och kastade soporna på elden. Men påföljande morgon fann hon en massarunnet silfver i härden.

Min sagesman var fullt förvissad om sanningen af sägen och tillade, att en dotterdotter till denna barnmorska skulle hafva varit gift med adjunkten Hedin i Sollefteå, sedan pastor i Resele. Af det på detta sätt erhållna silfret hade gjorts en kanna, och nämnde prestman hade sjelf bjudit gumman, som då var flieka, att dricka ur kanna och dervid omtalat hela historien i prostens och alla läsbarnens (nattvardsbarnens) närvaro.

Hos Wolf s. 315 nämnes, huru som en hustru i lön för sådan hjälp fick hyfvelspån, som påföljande morgon befanns vara rent guld. Vid dylika förrättningar plägar den sjuka qvinnan varna jordegumman för mat, som vättmannen bjuder henne, eller underrätta henne, huru hon bör välja bland de ting, som mannen vill gifva henne o. s. v. Kristensen har anfört många exempel

derpå, och vi skulle kunna betydligt öka deras antal. Samma drag återfinnes i följande från Bureaus hemtade sägen: »En pigga war inkomen i ett bergh och war ther några daghar, ther inne war inthz folk än utgamle och spädhuge. Ther war en kärling, som sadhe warit der i 20 år och än längre, hon satt och waggadhe en hop meed barn i en vagger, som war af järn, och qvad thema wisan:

lulla —*) lulla
labbe leerfoot.

Hon badh pigan ingalunda äta af theras mat, och för alting förbödh hon henne äta theras korf, then the ock ofta ville trugha henne til att äta. Brödet theras sadhe hon intz vara så farlighit som korwen.»

Enligt folkföreställningen ega vättarne förmåga att påtaga sig en människas hamm, så att en förvillande likhet kan uppstå. En gift man låg på fiske långt borta i skogen. Som fångsten var riklig, kom han att dröja längre, än han ursprungligen hade ernat. Hans hemnavarande hustru förstod, att hans medhafda kost också skulle börja taga slut, och ännade sig därför till honom med mera mat. Af någon anledning satte hon emellertid ej denna tanke i verket. En qväll hade fiskaren stekt sig litet fisk till qvällsward och skulle just börja sin måltid, då en qvinna, lik hans hustru, kom in till honom i fäbodstugan och yttrade: »gosse, du är så länge borta, att jag måste gå hit med mat åt dig.» Hon satte matknytet på bordet och gick till spisen, der en duktig brasa flammade; men sorgfälligt undvek hon att vända honom ryggen. Ändock varsnade han, att en svans stack fram under hennes kläder. Då förstod han, med hvad för slags qvinna han hade att göra. Med en eldbrand tände han eld på hennes kläder, och med en häftig fart for qvinnan upp genom skorstenen, tagande halfva taket med sig; och allt hon for, ropade hon:

uppränd fru, uppränd fru!

I Bålet, en by i Ragunda, fanns för långt tillbaka en bonde vid namn Johannes. Han var en stor fångstman och uppehöll sig i skogarne från Michaeli till sena hösten. En afton kom han som vanligt hem till sin fäbodstuga ifrån jagten och beredde

*) Ett otydligt ord; sonen?

sig att gå till sängs. Han hade redan ätit och tändt på sin pipa samt gått upp på lafven, då en gammal man trädde in i »störöse» (kojan). När den främmande såg, att Johannes var på lafven, ämnade han sig dit och hade redan stigit på första »steget» (en kloss i väggen hvarpå man stiger för att komma upp), men Johannes var ej den som blef rädd. Med kraft sparkade han med ena foten till mannen, så att denne föll baklänges ned i den midt på golvet brinnande elden och slog sig mot stenarna. Nu hördes ett fasligt skriande och jämrande af mannens anhöriga, hvilka förde honom upp genom skorstenen, i det de klagade: *farsfar'n ä dö, farsfar'n ä dö!* Vid sparken bet vännen Johannes i stortån, men denne stod genast upp och stack tån i askan och förebygde derigenom alla farliga följder af bettet.

Ur Buræns' ofvannämnda samlingar meddela vi följande sägen: »En Bärghkäring kom til en bonde i Nätra (en socken i norra Ångermanland) nti sundeth[,] ther han hölt på koka och lyfte op klädhen och bredhstes, och badh honom koma (och fråghadhe hvadh han heette, han kallade sig *siälf*), tå slogh han all sin kokning under klädhen, och lop hon så sin kos och skrijadhe[:] *siälf brände mägh*, tå hördes hennes mans röst[,] som sade[:] *siälf brende::: siälf haf:::(!)*» Här föreligger en märkelig erinring af sagau om Odysseus hos Polyphem, hvilken förtäljes i nionde sången af Odysseen. När O. kom till denne, och flera af hans följeslagare blifvit uppätna, borrar O. ut ögat på den väldige jätten. Denne rasar då af smärta, och de närboende kykloperna komma tillstädes, spörjande hvad som händt honom. O. hade emellertid bedragit honom, i det han sade sig heta *Ingen* (*ὄντις ἐπιτύ' ὄνομα*), hvarför P. svarar:

Ingen, o vänner, mig mördar med list, men icke med våldsfärd. Bedragna af detta svar, lemna kykloperna O. i fred, så att han oskadd fick aflägsna sig. — Om denna sagas stora utbredning lemna Kr. Nyrop, Sagnet om Odysseus og Polyphem*), en fullständig redogörelse och upptager från Lappland, Norge och Sverige samt äfven andra land närliggande varianter. När i Norge en underjordisk qvinna under något liknande förhållanden fått en gryta sjundande tjära öfver sig, ropade hon: »Faer,

*) Ut i Nordisk Tidskrift for Filologi. Ny række, band. 5, h. 3.

faer, Sjöl har brændt mig!» — »Å, har du sjöl gjort det, så får du sjöl ha det», svarade det borta i berget. — I Herjeådalen har jag uppteeknat samma saga, men då qvinnan der ropade: »själ slog jä, själ brände jä», beror väl detta på missförstånd och bör vara: »Själ slog mä, Själ brände mä».

Sin föda tros vätтарыne, åtminstone delvis, hemta från menniskorna. Om qvinnor vid baket stryka mjöl af en kaka på förklädet, tröjans framsida eller i allmänhet mot magen, sägas vätтарыne få det brödet. Vättbarn hördes en gång klaga och gråta liksom af hunger, men strax nedtystades de af en röst, som sade: »tyst, barn, mamma kommer snart hem, och då få ni bukstruken-bröd!» I Ångermanland har det varit allmän regel att aldrig gifva barn mat »inom stolpen», d. v. s. att, om matmodern befinner sig på ena sidan om spisen och barn på den andra, räcka dem maten mellan sjelfva härden och stolpen, som upp-bär rökfånget. Såsom skäl anföres, att barnen blifva tjufaktiga, om de få mat på detta sätt. Enligt Marks hade det varit sed att aldrig räcka någon något, hvad det än vara mån-de, inom stolpen, ty då gifver man åt de osynliga. Likaså få vätтарыne den mjölk e. dyl., som man öser med skopa och slår åt från-sidan i stället för att vända skopan åt sig (Ångermanland).

Från Möre nämner Jonsson, att trollen kunna taga sjelfva makten af maten, om de ock lemna det yttre föremålet kvar. Antagligen ligger en sådan föreställning till grund för åtskilliga vidskepliga åtgärder, som i Norrland vidtagas med afseende på lifsförnödenheterna. Så t. ex. nämner Hülpfers, att »jul-bullar förvaras i sädeslåren, till såningen är förbi»; och jag har hört, att en sådan bulle förvaras der, till dess man mäter till sädeskorvet. En qvinna sade sig haft bullar i lårarne från jul till påsk, för att kornet skulle hålla sig friskare, en åtsigt som dock icke torde vara den ursprungliga. I Gestrikland sades det vara godt att lägga *tor-kilen* i matboden, emedan maten då blefve dryg. — På *hvitlö*k äro vätтарыne begifne, och skogmän (jägare) berättas hafva af vätтары tillbytt sig hjörnar emot sådan (Jemtland, Ångermanland). Härmed stämmuer dock icke, hvad Wolf yttrar s. 320. Om lök kastas i den åt vätтары bestämda mjölken, fly de nämligen af fasa för löken. Att tron på en sådan afskräckande egenskap hos löken ock förefunnits i Norrland, framgår af följande uppgift hos J. O. Hagström, Jemtlands eko-

nomiska beskrifning, s. 153, der det heter: Nyfödda barn öfverstrykas med hvitlök, på det ej något *krängt*, det är trollskap, må göra dem skada, innan de döpas.

För *grodor* har man i allmänhet stor fasa. Ingen vill slå ihjäl en groda, yttrade en gumma. Att våga taga i en sådan och hålla henne i handen, visar stort mod. Den som går barfota och råkar trampa på en sådan, ger sin fasa tillkänna genom skri. På slåttern har jag sett qvinnor, som skadat grodor med lian, kasta bort denna och låta någon karl föra undan grodan och slå något stycke. Allt detta beror derpå, att vättar här såsom i Tyskland, Wolf s. 315, tros dölja sig i grodans gestalt. En »klok» karl mötte en gång i sin väg en groda, som var ovanligt tjock och stor. Klok som han var, gjorde han en lång omväg för henne. Någon tid sedan kom en vättkarl till honom och omtalade, att grodan var hans hustru, som då befann sig i hafvandeskap, men mannens artighet skulle ej bli olönt (Marks).

Sämre gick det en som skadade en groda. Byns barn voro en dag i bodarna. Under det de voro nte och lekte, blefvo de varse en stor groda. En pojke skulle då visa sitt mod. Han spetsade en stör och stack honom genom grodan ned i marken, så att hon blef sittande. Om en fjorton dagar fick gossen åter komma till fäbodarna, och han gick då att se till, om grodan vore vid lif. Hon befanns lefvande, men hon såg på honom med en hiskelig uppsyn, och inom kort dog gossen. — En tillförlitlig, åldrig person meddelade mig, att han hade sett, huru en man i sin västficka bar benen af en groda inlindade i ett papper, till hvilket ändamål visste han ej. — En bland pojkar förekommande odygd är att *gifta grodor*. En lefvande groda lägges på ena änden af ett bräde, hvars midt hvilar på ett underlag, och med yxhammaren e. dyl. slår man ett kraftigt slag på den andra, så att grodan flyger högt i luften. Samma lek omtalas från Fryksdalen i Vermland*) och kallas der gifta tåssor (grotlor).

En åldrig piga var på vandring genom en öde skog, och då qvällen kom, tog hon sin tillflykt till några fäbodar. Hon var trött och lade sig i en med hö fylld säng. Knapt hade hon emellertid somnat, förr än hon vaknade af ett förskräckligt støj.

*) J. Magnusson, Tillägg till A. Noreens ordbok öfver Frykdalsmålet, Sv. landsm. II: 2 s. 32.

En stor hop vättrar hade kommit in, och dessa dansade samt drucko vin nr silfver- och guldpokaler. På sådana var det ingen brist: hela bordet fylles deraf. Med fröjd och gamman trädde de dansen, men emellanåt kommo de till pigan och hviskade i hennes öra: »Sof godt, min söta docka, i morgon skall du gifva dig med den rödskäggige gubben.» Emellertid gick solen upp, och då flydde de hals öfver hufvud. Pigan tog då sin knif och kastade honom öfver en stor silfverbägare. Denna kunde vättrarne ej taga med sig, sedan stål nu gått öfver honom. Bägaren användes sedan länge såsom nattvardskalk i en närbelägen kyrka (Vilhelmina)*).

Liksom vättrarne trakta efter hustrar af människoslägt, så äro de ock lystne efter människobarn. Späda barn, som ännu ej mdfått dopet, hafva varit — och äro delvis ännu — föremål för mycken vidskepelse i afsigt att hindra vättrarne att taga det i vaggan liggande barnet och oförmärkt lägga ett eget i stället. Slocknar elden i spisen, eller somnar man ifrån barnet, tros sådant byte kunna ega rum. Säker är man för sådan olycka, om man i vaggan lägger en psalmbok eller i allmänhet en »guds-ordsbok», ett bruk, hvartill ännu lefvande personer varit vittne. Samma verkan har en skräddar- eller ullsax eller annat stål. Försigtighetsmått synes i synnerhet vara af nöden vid resan till kyrkan för att döpa barn. Fabrikören Lundal i Fors har härom meddelat mig följande: Då min hustru skulle fara till kyrkan med ett barn, som skulle döpas, fördröjdes affärden genom barnets farmoders *me* (vidskepelse, vidskepliga handlingar), som nödvändigt måste verkställas, för att barnet allt framgent skulle bevaras för det ondt är och bland annat ej blifva bortbytt. Först stoppades barnet i ett onppristadt harskinn, som nådde till armarne, hvarpå lades en silfverslant under hvardera foten och en på bröstet. Vid utgåendet ur stugan bars ett eldbloss i

*) Sagan är mig meddelad af seminaristen O. P. Pettersson. Jfr den i T. V. V. omtalade vätten Tittile-Ture. Till vättens sång finnes i R. Dybecks manuskriptsamling i Kungl. Vitterhetsakademien följande variant från Södermanland:

I dag skall jag mitt malt mala,
i morgon skall mitt bröllop vara.
Inte vet jungfru i bure,
att jag heter villereture

venstra handen (alla »stempon» i detta och dylika fall måste nödvändigt verkställas med venstra handen), hvilket bloss bortkastades ett stycke från byggningen. Ett annat barns affärd till kyrkan tillgick sålunda: en silfverslant insyddes i lindan, sedan lades deri ett blad ur en gudsordsbok, en björkqvist och en bit stål ur en yxeegg. — Trots all försigtighet händer det dock, att de underjordiska verkställa byte. Det barn, som de tros hafva lagt i det tagnas ställe, kallas *bortbyting* eller *byting*. En sådan igenkännes på sitt stora hufvud, men sin för öfrigt dvärglika växt; äfven ögonen äro stora, och rösten är underlig.

I Lits soeken i Jemtland hade ett folk ett snällt och vackert barn. Men snart vardt det kinkigt och grinigt; och de önskade blott, att de skulle få rusta af med det*). Bara hufvudet vax, benen njöt det alls intet. De sökte visfolk när och fjärran, de drogo det och smorde det med ris-smörja och försökte allt möjligt; men intet halp. Då började de tänka på, att det ej stod rätt till med barnet, och mndra, om de ej fått en byting. Men huru de skulle få igen sitt barn, det kunde de sjelfva ej fundera ut: de måste fara till en vis-man, och sådana var det godt om på den tiden. Då de kommo fram till honom, talte de om, huru det var, att barnet länge varit så obegripligt snällt: det sof dagen i ända, och de hade knapt hört målet af det; men sedan vardt det grinigt och kinkigt, så att de hvarken dag eller natt fingo någon ro. På all ställning såg nu vis-karlen, att det verkligen var en byting, och han sade oek, huru de skulle göra för att få igen sitt barn. De skulle ställa till ett stort kalas och bjuda mycket främmande; men när gästabudsfolket var kommet, skulle koekmodern tömma sju hönsägg, derpå fylla dem med vatten och så sätta dem i glöden på spisel, just som om hon skulle koka mat i dem. Föräldrarne gjorde som vis-karlen sagt, bjödo mycket främmande och kokte i sju äggskal. Men barnet, som hade det stora hufvudet, såg detta, började skratta och sade: *Jag har lefvat så länge, att jag sett Lits-skogen brinna tre gånger, men aldrig har jag sett någon bjuda så mycket främmande och koka i så små kär. —* Nu hördes det, hvad för en varelse det var, som låg i vaggan. Såsom vis-mannen sagt, dängde man bytingen duktigt och kastade honom

*) D. v. s. att det skulle få dö.

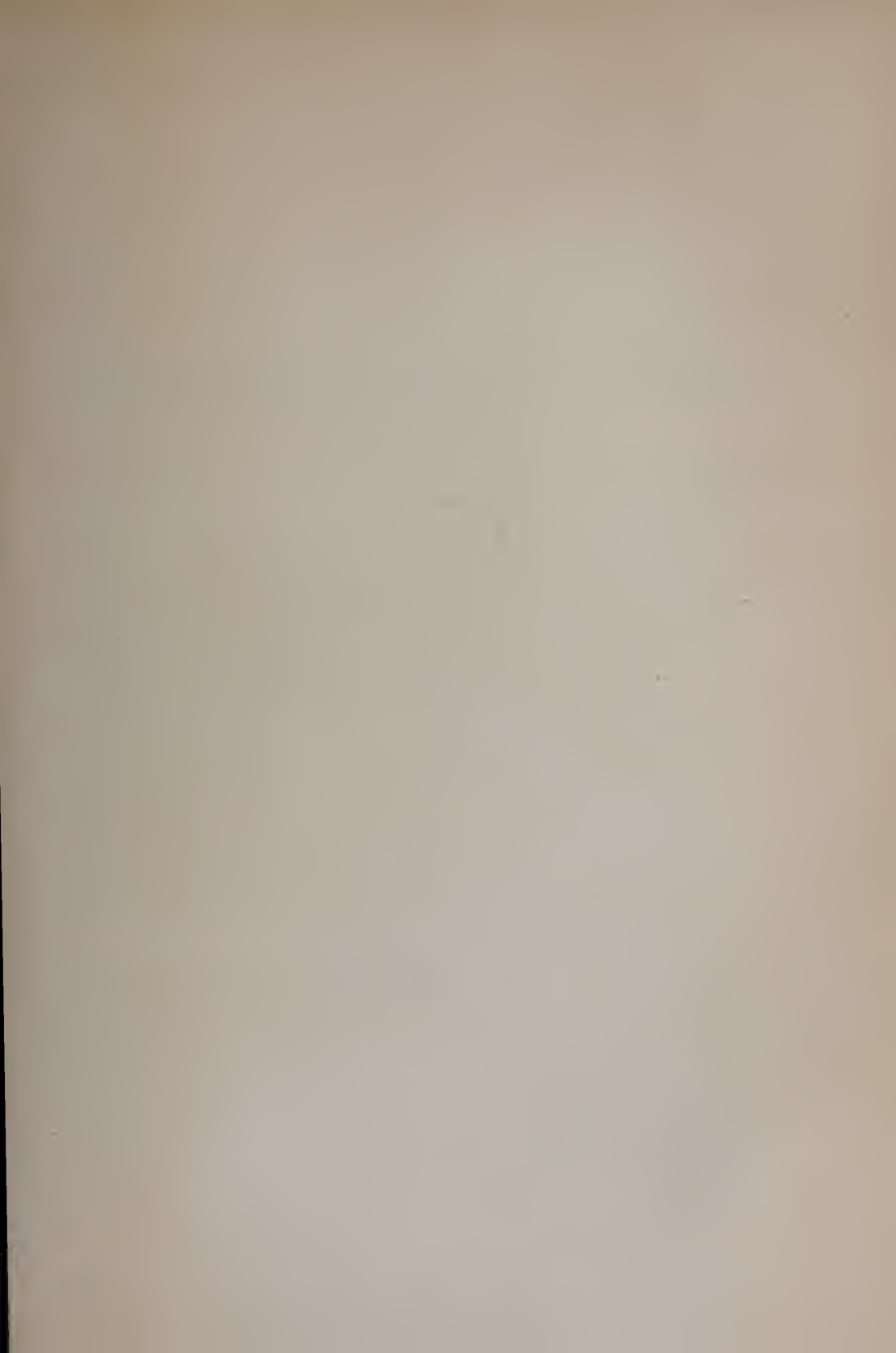
hufvudstupa i snödrifvan. De underjordiska togo honom åter, och med det sauuna låg det rätta baruet i vaggan.

I Tyskland motsvaras våra bytingar af *Wechselkinder*. Äfven i tyska sagor framstå de såsom åldriga individer af de underjordiska (die Unterirdischen). Också der röja de sitt ursprung vid åsynen af något egendomligt tillvägagående. Wolf berättar, s. 304, att en byting åt upp all mat för husmodern, så fort hon aflägsnade sig från spiselu, hvarpå han lade sig i vaggan. Hon märkte detta och kokade en dag gamla skosulor (Schuhsolen), dem hon ställde på bordet, hvarefter hon gömde sig bakom dörren för att iakttaga barnet. Genast sprang detta upp ur vaggan, men vid åsynen af den märkvärdiga anrättningen lossades dess tungas band och bytingen yttrade:

biin doch so old
as Böhma Gold
un hew noch kên Schösalen äten.

Då sprang modern fram och slog gossen. Denne tog till flykten, men knapt var han utom dörren, förrän hustruns lilla son låg i vaggan.

Ännu mera närliggande sägner finnas. Grimm berättar, att när i Hessen en byting såg vatten koka i äggskal på elden, utropade han: »nun bin so alt wie der Westerwald und habe doch nicht in Eiershalen kochen sehen.» Liknande svar finnas i danska, iriska, skotska och bretagneska sagor. Också yttrar Grimm: en af de mest betydande öfverensstämmelser, som jag känner, eger rum med afscende på det sätt, hvarpå man gör sig fri från bytingen.

Svenska Fornminnesföreningens sjunde allmänna möte, i Skara den 18—20 juni 1883.

På tredje sommaren efter mötet i Kalmar samlades Svenska Fornminnesföreningens ledamöter, enligt stadgarnes föreskrift, ånyo till allmänt möte, denna gång i Skara, — det minnesrika Västergötlands gamla hufvudstad. Den gästfrihet, hvar på föreningens ledamöter vid föregående tillfällen sett så många prof, kom dem äfven här i rikt mått till del, hvarjemte styrelserna för Statens jernvägstrafik oeh för Hjo—Stenstorps—Skara—Lidköpings jernväg medgifvit deltagarne i mötet nedsättning till hälften af det vanliga biljettpriset både för resan till mötet oeh för hemfärden.

Mötets förhandlingar höllos i Högre allmänna läroverkets förtillfället med flaggor oeh grönt smakfullt prydda högtidssal, i hvars fond man såg en afbildning i naturlig storlek af en bland Västergötlands runstenar.

I denna sal samlades deltagarne i mötet *måndagen den 18 juni* kl. 10 f. m. Då Föreningens både ordförande, professor Winge, oeh vice ordförande, professor Malmström, blifvit förhindrade att infinna sig, förklarade styrelsens äldste närvarande ledamot, amanuensen EICHHORN mötet öppnadt med följande ord:

»Då jag nu går att öppna detta sjunde allmänna möte, glider blicken helt naturligt tillbaka öfver den tid, hvilken förflutit, sedan vi sist samlades, i Kalmar 1880. Den svenska fornforskningen har under dessa tre år lugnt oeh jemnt gått sin bana framåt; oeh äfven om vi icke hafva att jubla öfver några lysande upptäckter eller kunna fira några på vetenskapens mark vunna segrar, hvilkas då nå gått öfver Europa, så finnas dock i denna riktning ej få anledningar till glädje oeh tacksamhet för fornforskningens vänner. Men det gifves äfven andra minnen, hvilka breda

en vemodets skugga öfver de gångna åren. Den svenska fornforskningen och vår förening hafva under dem hemsökts af smärt samma förluster, dem vi i denna stund ej kunna undgå att eriura oss. Volmar Sylvander, vice ordförande vid föreningens första allmänna möte i Vexjö 1870 och länge föreningens ombud, den blide vännen, den oförtröttade forskaren, som sammanträngt sitt lifs gerning i ett enda, men ett stort verk, har längesedan gått hädan, nöjd att förlossas från ålderns krämpor och lifvets vedermödor. — Karl Fredrik Wiberg, mannen med det trofasta, ärliga sinnet, den orubbliga öfvertygelsen, som lade sitt guld i hans ord och sin klang i hans röst, bortrycktes hastigt men stilla från vetenskapliga idrotter, hvilkas slut vänskapen ännu ieke väntade. Annars skulle han visserligen äfven denna gång höjt sin stämman och framburit sin andel i våra öfverläggningar, hvilka alltid voro honom ett nöje och en efter det stränga arbetet förtjent vederqvickelse. — Om ej den obeveklige lagt sin hand på hans hjerta, skulle vi med ännu större säkerhet kunnat räkna på en annan, öfver hvars graf redan en vår hunnit breda saknadens gärd. Jag behöfver blott uttala namnet Claës Johan Ljungström, för att i allas edert minne återkalla, hvad vår förening, hvad dessa möten, hvad Vestergötlands fornforskning förlorat i honom. Den enskilda vänskapen slösar ej heller med ord, när det gäller en så djupt känd mistning. — Till sist ett taek för god vakt! till honom som länge verkade för vår förening, senast som flerårig ledamot af dess styrelse, till Herman Hofberg, hvars lifs arbete, äfven det, hör till dem öfver hvilka det ej höfves mig att kasta ljus. Hans hågkomst skall nog ändå, likt de förras, länge bevaras af det land och det folk han så varmt älskat och så träget lärde oss andra att känna, inom den talrika vänkrets hans lugna och manliga väsen af sig sjelf förvärfvade.

Men vi få ej för vår rättmätiga saknad glömma det hopp som denna stund äfven i rikt mått innebär. I det jag tillönskar Eder alla ett angenämt och upplysande utbyte af åsigter, af vänskapsband och glada hågkomster, sådana de hittills aldrig felats vid våra möten, får jag, å styrelsens vägnar, härmed förklara Svenska Fornminnesföreningens sjunde allmänna möte öppnadt.»

Till ordförande för mötet valdes derefter landshöfdingen i Skaraborgs län C. A. SJÖCRONA, till vice ordförande bibliotekarien K. TORIN, samt till sekreterare Vestergötlands Fornminnesförenings

sekreterare direktör FR. NORDIN och Svenska Fornminnesföreningens sekreterare doktor O. MONTELIUS.

På förslag af den sistnämnde beslöt mötet afsända ett helsingstelegram till Svenska Fornminnesföreningens äldste hedersledamot, professor Sven Nilsson i Lund.

Till öfverläggningsämnen vid mötet hade följande frågor blifvit af föreningens styrelse antagna:

1) Hvilka förnt okända grafvar från stenåldern hafva under de sista åren upptäckts i Vestergötland?

2) När började jernet blifva känt i Sverige?

3) Kanna spår af Tors eller andra hednagudars dyrkan ännu uppvisas i Vestergötland?

4) Hvilka källor i Vestergötland äro kända som offerkällor? Besökas de företrädesvis på bestämda dagar?

5) Hvilka äro de äldsta till vår tid bevarade kyrkor i Vestergötland?

6) Hvilka upplysningar kunna lemnas om Skara domkyrkas ursprungliga byggnadsstil och om kyrkans byggnadshistoria.

7) Äro särskilda åtgärder önskvärda för bevarandet af runinskrifterna?

8) På hvad sätt kunde tillfälle beredas skolorna att erhålla lämplig åskådningsmateriel, som skulle göra det möjligt att vid undervisningen i fäderneslandets historia gifva en föreställning om fornlenningarnas betydelse?

Af dessa frågor företogos den 2:dra, 4:de och 5:te till behandling första dagen.

Med anledning af den *andra frågan*:

När började jernet blifva känt i Sverige?

erinrade doktor MONTELIUS derom, att åsigtorna om jernålderns början i Norden varit mycket skiftande. För 40 år sedan antog en af de förnämsta danska fornforskarna, att bronsåldern icke slutat i Danmark förr än under det 8:de århundradet *efter* Kristi födelse; i Sverige och Norge hade dock jernåldern troligen börjat något tidigare. Man fann visserligen snart, att denna åsigt icke var riktig, men det var ej längesedan som mycket framstående forskare antogo, att jernåldern ej börjat i södra Skandinavien förr än omkring 300 år efter Kr. fød. Den vanliga åsigten har dock

varit, att äfveu denna uppgift är för sen, och att jernet sedan Kristi födelse varit i bruk här i Norden.

Den med hvarje år ökade kännedomen om Nordens forntid har sålunda gjort det möjligt, att få en vida riktigare uppfattning af den viktiga frågan, när jernet, hvarpå den nuvarande civilisationen så väsentligen hvilat, först blef känt och började allmänt användas i vårt land. De nyaste undersökningarna hafva emellertid visat, att detta inträffat ännu tidigare än man för några år sedan förestälde sig. Något sådant hade man ock kunnat vänta. Kulturfolken i Orienten och vid Medelhafvet hafva nämligen känt jernet mycket långt före den kristna tideräkningens begynnelse, och då man vet, att Norden under vår bronsålder stod i oafbruten, om ock ej omedelbar förbindelse med dessa folk, vore det nästan oförklarligt, om jernet kunnat i mer än ett årtusende hafva varit användt af dem, innan det blef känt af våra förfäder. Man har ock funnit, att tidsskilnaden mellan jernalderns första uppträdande vid Medelhafvet och vid Östersjön ej är så stor som man föreställt sig. De senaste årens fynd och den förnyade granskning man underkastat de förut gjorda fynden hafva nämligen visat, att jernet redan i det 4:de århundradet före Kr. f. började blifva känt i södra delen af Skandinavien.

Den fjerde frågan:

Hvilka källor i Vestergötland äro kända som offerkällor? Besökas de företrädesvis på bestämda dagar?

föranledde en diskussion, i hvilken artisten WERNER, doktor MONTELIUS och literatören NORÉN deltog, och hvarvid nämndes bland andra den af folkvisan omtalade Maria källa i Torpa socken nära Borås, Odins källa vid Åkatorp i Gudhems socken, i hvilken ännu offras, S:t Helenas källa vid Sköfde samt Råda källa vid Lidköping. Vid Vesterby i Götene socken finnes äfven en S:t Helenas källa, och i samma pastorat en annan offerkälla, kallad S:t Torstens. Den senare har varit omgifven af en mur, och ett stenkast derifrån lär ett kapell eller en liten kyrka hafva legat *).

*) Enligt Lindskog, *Försök till en kort beskrifning om Skara stift*, 2:a häftet sid. 5, 6. I samma arbete lemnas ock underrättelse om flere andra af de i texten omtalade källorna (1:a häftet, sid. 86; 2:a häft., sid. 23, 65 och 120; 3:dje häft., sid. 92).

Öfver S:t Helenas eller S:t Elins källa vid Sköfde byggdes också under medeltiden ett kapell, hvars ruiner qvarstodo ännu 1759 nära det efter källan uppkallade hemmanet Källegården; de nedrefvos då, och stenen användes till utvidgande af stadskyrkan. Källan lär redan år 1596 hafva blifvit igenfyld på erkebiskop Abraham Angermanni befallning, men letade sig igen väg fram i dagen vid sydöstra hörnet af kapellets mur och är ännu berömd för sitt friska och välsmakande vatten.

Om Råda källa berättar kyrkoherden Ljungström i sin beskrifning öfver *Kinnefjerdings och Källands härader samt staden Lidköping* (sid. 34): »En folksed finnes i Råda qvar troligen från ganska gammal tid och må den här omnämnas. Söder om Råda kyrka är en jemu plan, som doek nu af grustägt delvis är förstörd. Härifrån är en brant lid nedåt en dal, och vid slutet af liden är en utmärkt god källa. Denna plats kallas »*Lunnlid*» och hit samlades förr och ännu årligen samlas Annandag Pingst folk snart sagdt af alla stånd och åldrar, hvilka förlusta sig på bästa sätt med lekar och dans samt drieka vatten ur källan. Är väderleken gyusam, kan man här räkna samlade mer än tusen personer, som på detta sätt helsa våren och sommaren välkomna. Källan är troligen en gammal offerkälla som gifvit anledningen till i fråga varande besök».

I Ljunghems soeken ligger en särskildt på pingstnatten besökt offerkälla, den heliga Ingemo källa, och derinvid en lund, som troligen varit en hednisk offerlund, och hvars anseende för helighet fortlevat intill senaste århundraden; bredvid källan låg under medeltiden en gillestuga för S:t Laurentii gille. Andra offerkällor äro eller hafva varit Rödinge källa i Jungs pastorat, »hvarest tillförene om midsommarsafton varit ett otroligt tillopp af folk från flera församlingar för att drieka vatten, tvätta sig, leka, dansa och offra penningar i källan»; S:t Apollonias källa vid Bestorp, en offerkälla i Munkängen vid Hellekis och en vid Kullatorp, alla tre i Medelplana pastorat på Kinnekulle; samt S:t Levers (Livers) och S:t Magni källor i Gökhems pastorat. Den bekanta helsokällan Lunds brunn lär af ålder hafva hetat Odens källa och har således troligen äfven varit en offerkälla; namnet Lund är sannolikt också ett minne af en fordom vid källan belägen helig lund.

Den femte frågan:

Hvilka äro de äldsta till vår tid bevarade kyrkor i Vestergötland?

inleddes af amanuensen EICHHORN som yttrade:

Vestergötland utgjorde den äldsta kristna bygd i det medeltida Sverige i den mening, att kristendomen der tidigast slog rot och utveeklades. Att den helige Sigfrid kom från Norge omkring år 1000 och predikade i Vestergötland samt sedan begaf sig till Småland, är ingen legend utan historia, liksom oek Olof Skötkonungs dop. Då nu i den väl odlade bygden måste hafva rådt ett visst välstånd, så är att antaga, det många gamla kyrkor skola finnas i landskapet.

Konung Olof anslog enligt gammal sägen en gård i Husaby till biskopsgård; dervarande kyrka kan derfor anses såsom en af de äldsta. Hon har likväl under medeltiden undergått flere förändringar, och tornet med dess egendomliga trapputbyggnader måste anses vara en tillbyggnad, doek från den romanska tiden. Att åtminstone denna bygd är den äldsta kristna, bevisar det forna tympanon i Skälfvums kyrka med inskriften: Othelrie me feeit. Det anglosaehsiska namnet Othelrie är ingen enstaka företeelse; flere namn på myntmästare från England förekomma nämligen på Olof Skötkonungs mynt, och denna omständighet synes antyda från hvilket håll den nya kristna odlingen förnämligast banade sig väg till mellersta Sverige.

Legenden säger, att den helige Sigfrid utsåg plats för 3 kyrkor i Vestergötland: Friggeråker, Gerum och Agnestad, af hvilka Gerum har gammalt romanskt utseende. De båda öfriga äro försvunna. Ett annat datum för kristen byggnadskonst i Vestergötland är årtalet 1135, hvilket förekommer å Forsby kyrka och är fullt äkta. Våmb har torn med klnfven ljudöppning af äldsta formen och rent romansk anordning. Märkliga äro äfven Skönstorps rundkyrka samt Hvalstad, Näs, Suntutack, Hångsdala m. fl. Visst är, att Vestergötland hyser större antal gamla kyrkor än någon annan del af det gamla Sverige. Varnhem har tillkommit under ett inflytande af helt annan art än det föregående; hon tillhör nämligen eistereiensnerordens kyrkor, hvilka i Sverige som annorstädes bilda en särskild byggnadsgrupp. Denna kyrka har i någon mån inverkat på Sköfdes och Falköpings. Skara domkyrka, landskapets största, har undergått många förändringar och i sitt nuva-

rande skiek ej bibehållit mycket af sin ursprungliga romanska anläggning.

Artisten WERNER och literatören NORÉN omnämnde Forshems, Gössslunda m. fl. kyrkor. Både i Forshems och Gössslunda kyrkor finnas i sten huggna bilder från en mycket gammal del af medeltiden*). I fråga om åldern af en bland Gössslunda kyrkas skulpturer, uppstod ett kort meningsutbyte mellan literatören NORÉN, doktor MONTELIUS, artisten WERNER, licentiaten BOIJE och amanuensen EICHHORN. Å stenen, som är afbildad i bibliotekarien Torins *Vestergötlands runinskrifter* (nr 49), äro inhuggna konturerna af en centaur, hvars nedre del är en häst, den öfre en krigare med hjälm på hufvudet och i ena handen ett svärd, i den andra en dolk eller dylikt. Herr Werner ansåg stenen hafva hört till en runsten och förskrifva sig från slutet af hednatiden, under det att de öfriga talarne hänförde den till en tidig del af medeltiden, ehuru den icke kunde i och för sig tjena som bevis för kyrkans ålder, då den, liksom stenar inmurade i andra kyrkor, kan hafva varit gammal, när kyrkan bygdes. Säsom redan bibliotekarien Torin anmärkt i nyssnämnda arbete (2 sid. 24), ses centaureer äfven på några af Vestergötlands dopfuntar (t. ex. på dem från Skälfvums, Skeby, Härjevads och Långhems kyrkor**).

Bibliotekarien TORIN höll derefter ett af talrika teckningar belyst föredrag om *De romanska grafvarna i Vestergötland*.

Doktor MONTELIUS redogjorde slutligen för *Hvad vi veta om Vestergötland under hednatiden*. Äfven under detta föredrag, som är tryckt på annat ställe i tidskriften, förevisades åtskilliga teckningar och fotografier. De sistnämnda, framställande de viktigaste i Statens Historiska Museum förvarade fornsaker från Vestergötlands hednatid, voro en gåfva af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitetens Akademien till Vestergötlands Fornminnesförening.

*) En af skulpturerna från den invid Kinnekulle belägna Forshems kyrka är afbildad i H. Hildebrands *Från äldre tider*, sid. 27. Denna sten har tydligen jemte några andra hört till den ursprungliga kyrkan och, då denna ombygdes på 1200-talet, insattes de i den nys murar. — I samma arbete (sid. 35—37) äro äfven några af de märkliga skulpturerna i Skälfvums kyrka afbildade.

**) A dopfunten från Långhems kyrka, som nu förvaras i Statens Historiska Museum, och som är afbildad i 3:dje bandet af denna tidskrift (sid. 173), ses en centaur med svärd och sköld.

Utom dessa teckningar och fotografier voro i mötets samlingsrum äfven utställda ieke blott teckningar af kyrkliga fornminnen från Vestergötland, afbildade af artisten WERNER och för Vestergötlands Fornminnesförenings räkning af artisten ER-LANDSON, utan äfven de fornsaker, hvilka direktör NORDIN funnit vid gräfningar, som han sommaren 1882 utfört på Gotland på uppdrag af Vitterhetsakademien.

Deltagarne i mötet besågo sedan dels *domkyrkan* och dess dyrbarheter, dels de rika och af bibliotekarien TORIN på ett synnerligen förtjenstfullt sätt ordnade *samlingar* som tillhöra *Vestergötlands Fornminnesförening* och *läroverket* och som äro förenade i biblioteksbyggnaden, dels adjunkten NILSSONS stora och värderika *samling* af minnen från Vestergötlands äldre tider.

På e. m. företogs en utmarsch till Götala, för att bese dess gamla stensättningar, der enligt sägnen »alla götars ting» fordom hållits. Nu intogos här förfriskningar och tömdes skålar för den svenska fornforskningen, för den svenska gästfriheten och för den svenska qvinnan.

På aftonen voro alla mötesdeltagarne från främmande provinser inbjudna till en festmåltid, i hotellets stora sal, der man under tal, sång och muntert samspråk slutade mötets första dag.

Tisdagen den 19 juni, kl. 10 f. m. fortsattes mötets förhandlingar. Sedan ett från professor Nilsson ingånget svarstelegram blifvit uppläst, föredrogs frågorna 3, 6, 7 och 8.

Med anledning af den *tredje frågan*:

Kunna spår af Tors eller andra hednagudars dyrkan ännu uppvisas i Vestergötland?

yttrade doktor MONTELIUS, att man i Vestergötland liksom i andra landskap träffat många sådana spår, särskildt af Tors dyrkan; öfverallt fanns oek mycket som påminde om den under

Neckens namn sig döljande Oden. Han ville emellertid nu särskildt fästa uppmärksamheten på ett ända in i detta århundrade fortlefvande minne af hedniska religionsbruk. Hednagudarnas bilder fördes vid vissa tillfällen omkring i landet för att bringa lycka. Man kan i en isländsk saga *) se, huru en träbild af guden Frö (Frey), han som rådde för god årsväxt, jemte gudens hustru eller prestinna färdades omkring i Svithiod; oeh i en dansk torfmosse har man nyligen funnit två mycket märkliga vagnar, ett par hundra år yngre än Kr. t., på hvilka vagnar gudabilder efter all sannolikhet en gång åkt. Ännu i mannaminne har man emellertid äfven fört en gudabild omkring här i Vestergötland, ehuru han icke synes hafva fått färdas på vagn. I Skara museum förvaras nämligen sedan omkring 50 år en träbild, som förr stått i Vånga kyrka och allmänt kallats »Kornguden». Om våren brukade bönderna smuggla honom nr kyrkan oeh vid solens uppgång föra honom omkring på åkrarna för att få god årsväxt. Då, detta oaktadt, missväxt inträffade år 1826, slog en bonde näsan af bilden.

En blick på bilden, som är aftecknad i Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift (3:dje häftet, sid. 60), visar väl att det ej är en hednisk gudabild utan en helgonbild från medeltiden **); men det för den nuvarande frågan viktiga är, att bönderna i Vånga trodde honom vara en gudabild oeh använde honom på ungefär samma sätt som deras förfäder gjort för ett årtusende sedan.

Den sjette frågan:

Hvilka upplysningar kunna lemnas om Skara domkyrkas ursprungliga byggnadsstil och om kyrkans byggnadshistoria?

inleddes af amanuensen EICHHORN med ett sakrikt föredrag. När man betraktar Skara domkyrkas yttre, kan hennes ålder synas lätt bestämd: portalerna, fönstren med deras rosverk, stråfpelarna — allt visar hän på gotikens blomstringstid hos oss eller

*) *Formanna Sögur*, 2, sid. 73 o. följ. Jfr Taciti *Germania*, cap. 40, och Mannhardts *Der Baumkultus*, sid. 567 och följ.

**) Bilden har en bok i venstra handen; den högra handen saknas. Det är troligen en af evangelisterna, emedan fötterna äro bara. Bilden trampar på en liten liggande mensklig figur.

1300-talet. Blott en omständighet står i afgjord strid med denna skenbara harmoni: några ljudöppningar i tornen, tämligen aflånga, indelade af kolonnetter med tärningskapital samt rundbågigt avslutade, föra oss till den romanska tiden. Den tvekan, som de nyssnämnda formerna kunnat väcka, ökas vid inträdet i kyrkan till fullständig förvirring. Ett midtskepp och kolonnpar med stil-enlig romansk anordning träffas tillsammans med senare klumpiga försök från skilda data, i midtskeppet stjernhvalf af yngre form o. s. v. Koret företer en hopgyttring af vexlande och omotiverade former. Att söka ur detta virrvarr framleta den ursprungliga anläggningen och de omgestaltningar kyrkan under tidernas lopp varit underkastad, erbjuder så mycket större svårigheter, som nästan alla äldre handlingar saknas, hvilka skulle kunna lemna fasta utgångspunkter för undersökningen.

Den första uppgiften rörande ämnet är, att biskop Ödgrim, som 1145 enligt urkund öfvervar invigningen af Lunds domkyrka, skall hafva under tjugo år uppbyggt Skara domkyrka, och 1151 invigt henne åt Jungfru Maria. Omöjligt torde vara att finna något, som återstår af denna äldsta kyrka. På 1700-talet hade koret en helt annan anordning än den nuvarande, såsom ses af en ännu bevarad afbildning; denna del var då antagligen äldre än det öfriga, men de kopplade fönstren derstädes tydde dock på senare romansk anläggning. Till den samma höra också säkerligen en del af midtskeppets pelare samt tornen med de romanska ljudöppningarna.

Skara undergick 1272 jemte domkyrkan förhärjning. Brynjolf Algotsson, en af de förnämste bland Skarabiskoparne under medeltiden och bildad i Paris, tillträdde stiftet 1278 och afled först 1317. Tvifvelsutan lät han sig angeläget vara att ånyo sätta kyrkan i skick, och han har sannolikt gifvit henne den gotiska gestalt som ofvan framhölls. Portalerna med flera andra delar förete ock en vaiker fransk-gotisk stil, och de förra påminna om Upsala domkyrkas södra portal, som bevisligen är utförd under franskt inflytande. Särskildt torde hela nederkyrkan omdanats, och i tvärskeppet insatts de gotiska fönstren. Antagligen tillkommo nu äfven stråfpelarne, som tydligen visa sig vara byggda utan förtagningar med kyrkans omgifningsmurar samt hafva en egenomlig skapnad, och särskildt vid tornen en egen ställning. De små ingångsdörrarne i vester hafva jemväl tillkommit på samma

tid som omgestaltningen, omkring 1300. Allt detta må dock tills vidare endast framställas såsom antaganden. Och sedan tiga häf- derna nästan under hela medeltiden rörande kyrkans öden.

År 1566 härjades staden å nyo af fienden, och kyrkan fick länge stå »utan tak»; 1719 brann den, åtminstone delvis. De hvalf, som nu täcka långhuset, visa sig vara tillkomna under renässansens tid och hafva ej organiskt sammanhang med pelare eller pilastrar. De härröra säkerligen från den långvariga reparationen under Johan III:s tid, hvilken först 1586 skall varit avslutad. I sidoskeppen se de rundbågiga hvalfven äkta ut, men visa sig vid närmare efterseende vara från 1600-talet, tryekta och starkt profilerade som de äro.

Koret har en egendomlig fasad. Brunnius påstod, att det ursprungligen varit polygont avslutadt; men af domprosten Sondén har detta visats vara ett ogrundadt påstående. Korslutet var, enligt den gamla teekningen från 1700-talet, rakt; men deremot nådde ej sidoskeppen fram så långt som nu. Koret är nu det mest oklara i hela byggnaden, särskildt sedan moderniseringen 1841—48, då det så godt som helt och hållet ändrades. Sidoskeppen uppdrogos till jemnhöjd med koret, som förnt äfven höjdes; de tredelade fönstren upphöggos till stora ljusöppningar mellan midt- och sidokor. De här anbragta kolonnetterna, som likna Varnhems, äro äfven ett modernt tillägg.

Slutsatsen af det här anförda är, att Skara domkyrka, ursprungligen en romansk byggnad från 1100 och 1200-talen, sedan en gång omdanats i gotisk stil och vidare allt mer förändrats ända in i våra dagar. Från början ett mästerverk genom plan och vackra detaljer, har hon genom århundradens mindre visa nit så vanstälts och förändrats, att en fullständig återställelse af det gamla byggnadsverket utgör en synnerligen svår uppgift. Det ej längesedan framlagda förslaget till restauration utgår från kyrkans yttre äldre gotik, och man bör halla konstnären räkning därför; de romanska elementen äro i det yttre nu nästan utplånade. Ett sådant förslag bör dock ej antagas utan de noggrannaste under- sökningar.

Talaren föreslog, att mötet uttalade sig för önskvärdheten af domkyrkans snara återställande i en stil och ett skiek, som vore henne värdiga. Behovet af en sådan åtgärd vore alldeles ögonskenligt, men sättet för dess förverkligande ej så lätt funnet. Det

kunde ej ske ensamt genom församlingen, som vore för liten och fattig för ett dylikt företag; men det allmänna hade i dylika fall förpligtelse att ingripa. Här gälde att från undergång bevara ett af de mest betydande minnen vårt land eger af gångna tiders konst och ofrevillighet för efterkommande.

Sedan domprosten SONDÉN taekat den föregående talaren för hans intressanta framställning och redogjort för de förberedande åtgärder, som redan blifvit gjorda för domkyrkans restauration, antogs enhälligt följande beslut:

»Mötet uttalar sig för önskvärdheten af ett snart återställande af Skara domkyrka i en värdig stil, under uttryckande af den förhoppning, att staten dertill kraftigt medverkar.»

Med anledning af den *sjunde frågan*:

Äro särskilda åtgärder önskvärda för bevarandet af runinskrifterna?

höll licentiat BOIJE ett föredrag som meddelas å annat ställe i denna tidskrift (sid. 219 och följ.)

I den långa och lifliga diskussion, som uppstod med anledning af denna viktiga fråga, deltog direktör NORDIN, doktor MONTELIUS, ORDFÖRANDE, literatören NORÉN, kyrkoherden HAGBERG, amanuensen EICHHORN, rektor GÖDECKE, skolläraren HYLANDER, domprosten SONDÉN, löjtnant WAWRINSKY och bokhandlaren NERMAN.

Då man icke ansåg, att något kunde vinnas genom skärpta lagbestämmelser, framhölls önskvärdheten af att genom allmänt spridd kännedom om runstenars liksom andra fornminnes betydelse beveda dem det skydd, som de så väl behöfva. Under erkännande af den hjälp som härvid på många håll lemnats af skollävarne, fästes uppmärksamheten derpå att i reglementet för seminarierna finnes en föreskrift om att de blifvande folkskollävarne skola i samband med undervisningen i historia erhålla någon kunskap om forntiden och dess minnen.

De runstenar, som ännu finnas kvar på sina ursprungliga platser, borde icke flyttas, men åt dem som redan blifvit rubbade kunde i många fall lämpligen en annan förvaringsort beredas. De märkligaste skulle väl kunna få plats i Statens Historiska Museum eller provinsmuseerna; men då antalet af de svenska runstenar, som en gång blifvit rubbade och hvilkas flyttning sålunda kunde ifrågasättas, ginge till flere hundraden, samt då dessa

för kändedomen om vårt äldsta språk så viktiga urkunder i de flesta fall utgjordes af stora och tunga stenar, vore det ej möjligt att sammanföra dem på några få ställen. En talare ifrågasatte därför, om ej de flyttbara runstenarna från hvarje socken borde sanlas i eller vid kyrkan, socknens naturliga medelpunkt. Andra talare uppvisade emellertid, att ett sådant sammanförande af runstenarne skulle möta alltför stora svårigheter, men framhöllo det önskvärda deri, att de runstenar, som redan ligga i kyrkornas golf, dörrar och trappor samt der vanligen äro utsatta för tramp, erhöle en mera skyddad plats genom att resas mot kyrkans vägg, helst å hennes inre sida. Så hade på flere ställen redan skett, någon gång med understöd af Vitterhetsakademien. En talare ansåg det väl mindre lämpligt, att *uti* kyrkan uppsätta minnesmärken, af hvilka många voro från hednisk tid, hvarför han förordade, att de finge sin plats i vapenhuset, i förgården till Guds hus. Häremot invändes dock dels att flera af de ifrågavarande stenarna redan ligga i kyrkan, dels att de flesta runstenarne höra till kristen tid, och att äfven de som kunna anses hafva ristats under förkristen tid knapt någonsin genom sin inskrift eller på annat sätt röja sitt hedniska ursprung. De ytterst få stenar, som utgöra undantag härifrån, vore så dyrbara fornminnen, att de framför andra borde få sin plats i Statens Historiska Museum, om de kunde flyttas.

Af de viktigaste runstenar, som icke kunde rubbas, vore väl afgjutningar högeligen önskvärda, och af den bekanta Sigurdsristningen på Ramsundsberget i Södermanland egde Statens Hist. Museum nu, taek vare ingenjör Friberg, en praktig cementafgjutning. De med sådana afgjutningar förenade kostnaderna gjorde det dock omöjligt att på detta sätt behandla mer än ett fåtal runinskrifter. Af de öfriga borde pappersafklappningar och trogna teekningar tagas. Det vore anledning hoppas, att årligen ett icke obetydligt belopp härför komme att anvisas af de medel, som Vitterhetsakademien erhållit genom den Bergerska donationen. I en trakt af Upland hade, genom nu aflidne friherre Hans von Essens lifliga intresse för saken, afteckningar af alla socknens runstenar blifvit uppsatta i skolorna. Huru vackert än detta föredöme vore, och huru mycket en sådan åtgärd än skulle bidraga till att åt runstenarna bereda ökad skydd, funnes dock ringa utsigt till att detta föredöme vunne allmän efterföljd.

Efter diskussionens slut förenade sig mötet om följande beslut: »Mötet anser högeligen önskvärdt, att de runstenar som ligga på kyrkogårdar, i kyrkans golf, dörrar, trappor eller på dylika ställen, måtte så fort ske kan upptagas och fästas vid kyrkomurens insida eller på annat lämpligt sätt erhålla skydd; samt att i öfrigt den förda diskussionen skall utgöra svar på frågan.»

Den åttonde frågan:

På hvad sätt kunde tillfälle beredas skolorna att erhålla lämplig åskådningsmateriel, som skulle göra det möjligt att vid undervisningen i fäderneslandets historia gifva en föreställning om fornlemningarnas betydelse?

hade redan vid behandlingen af den föregående frågan delvis berörts.

Doktor MONTELIUS betonade, att något studium af den förhistoriska tiden och dess minnen såsom särskildt läroämne lika litet kan ifrågasättas för de högre läroverken som för folkskolorna, men att det just därför är af vikt att ega en lämplig åskådningsmateriel, som vid undervisningen i vår äldre historia kan gifva lärjungarna något begrepp om fornminnenas vikt och betydelse. Vid några skolor finnas väl mindre samlingar af fornsaker i original, men de bestå i de flesta fall nästan uteslutande af stensaker och kunna ej gifva någon föreställning ens om stenåldern, än mindre om de andra perioderna. Med jämförelsevis ringa uppoffring kunde dock det åsyftade ändamålet vinnas med tillhjälp af teekningar och ännu bättre genom afgjutningar. Prof på gipsafgjutningar ej blott af stensaker utan äfven af metallarbeten förevisades. Då dessa afgjutningar äro väl gjorda och troget målade, kunna de tjena såsom lika godt åskådningsmateriel som originalen; men under det originalen, särskildt de af metall, äro mycket sällsynta och dyrbara, kunna afgjutningarna erhållas för en ganska ringa penning. En af Svenska Fornminnesföreningens ledamöter, major Ulfsparré i Stöckholm, hade på egen bekostnad förfärdigat gipsafgjutningar af föremål i sin rika samling och lemnat dem till några skolor. En annan af föreningens ledamöter, ingenjör Friberg på Husqvarna, vore betänkt på att i större skala utföra färglagda gipsafgjutningar af de viktigaste typer, till en början från stenåldern, hvilka förvaras i Statens Historiska Museum, samt att till lägsta möjliga pris tillhandahålla dem åt skolor och enskilda. Af sådana finare föremål, som ej lämpligen läte sig af-

gjutas i gips, kunde galvanoplastiska kopior tagas; en sådan kopia, af den största hittills kända guldrakteen — funnen i Skåne och förvarad i Statens Historiska Museum — förevisades.

Att afbildningar i papper-maché eller i liknande ämnen vore ett ypperligt medel att lära känna de fasta fornlemningarna, om hvilka den som ej förut sett dem svårligen kunde med tillhjälp af teekningar göra sig ett riktigt begrepp, hade erfarenheten både från Sverige och andra länder till fullo bevisat.

Den långt framskridna tiden medgaf ej att diskutera den första frågan: *Hvilka förut okända grafvar från stenåldern hafva under de sista åren upptäckts i Vestergötland?*

Af samma skäl medhunnos ej heller två utlofvade föredrag, det ena af doktor MONTELIUS om *Sveriges förbindelser med vestra Europa under äldre tider*, det andra af direktör NORDIN om *Arkeologiska undersökningar på Gotland år 1882*.

På e. m. besöktes Varnhems herrliga, af Magnus Gabriel De la Gardie från förstörelse räddade klosterkyrka, och Axevalls slottsruin.

I Varnhems kyrka skildrade amanuensen EICHHORN i ett kort föredrag kyrkans byggnadshistoria.

Vid Axevall tolkade rektor ÖDBERG i ett föredrag, som är tryckt på annat ställe i denna tidskrift (sid. 226 och följande), det en gång vigtiga, men för längesedan förstörda slottets betydelse och minnen.

Mötets deltagare, bland hvilka man hade nöjet att se ett stort antal offeärer från de på Axevalls hed liggande regementen samt en mängd andra af traktens invånare, tillbragte sedan en oförgätlig afton inom det på en udde i Husesjön underbart skönt belägna gamla slottets murar, hvilkas lemningar sedan århundraden ligga dolda i grönklädda, trädbevuxna kullar, nu prunkande i sommarens yppigaste fågring och förgyllda af en blott alltför snart nedgående sol. På den med flaggor rikt prydda platsen intogos förfriskningar, under det regementsmusik och skålar omvexlade med hvarandra. En af skålarne gälde mötets ordförande, som af embetsåligganden var förhindrad att längre deltaga i mötet.

Månen visade sig redan, innan man kunde skilja sig från den hänförande taffla, Axevalls slott i den milda sommarqvällen erbjöd.

Ondagen den 20 juni kl. 7 på morgonen anträdde en stor del af mötets deltagare en färd till Kinnekulle. Först besågos Skälfvums och Husaby kyrkor, Sankt Sigfrids källa samt Vesterplana och Medelplana kyrkor. Sedan bestogs »Höggullen», hvarifrån man under en särdeles gynnsam belysning njöt af en af de vidsträcktaste och herrligaste utsigter som finnas i Sverige. Vid nedstigningen besöktes Mörkeklefs grotta, hvarefter middag intogs i det gröna, i Råbäcks park. Amanuensen EICHHORN förklarade här mötet slutadt, och man vände åter till Skara efter en lika lärorik som angenäm dag.

Äro särskilda åtgärder önskvärda för bevarandet af runinskrifterna?

Af

Sten Boije.

Anförande vid Svenska Fornminnesföreningens sjunde allmänna möte i Skara
den 19 juni 1883.

Bland våra minnesmärken från forna dagar intages ett framstående rum af runinskrifterna, af hvilka, bland de öfver 2000 nordiska, som kommit till efterverldens kännedom, de ojemförligt flesta tillhöra vårt land. Till tiden gå dessa inskrifter, hvilka finnas inristade dels å lösa föremål af metall, trä eller dylikt, dels och det långt vanligare i sten, delvis tillbaka djupt in i den grå forntiden, ända till det skede, som nämnes den äldre järnåldern. Den stora massan af dem, som blifvit till oss bevarade, härrör doek från det tidevarf, då hedendom och kristendom bröto sig mot hvarandra, och äfven länge efter sedan kristendomen vunnit herraväldet och det latinska alfabetet blifvit det allmänt begagnade, betjenade man sig understundom af runalfabetet. Så finnas t. ex. här i Vestergötland och annars flerstädes dopfuntar och andra till kyrkorna hörande föremål försedda med runinskrift, och på Gotland använde man ända fram mot medeltidens slut rätt allmänt runor å kyrkogårdarnes grafstenar. I förbigående må oek anmärkas, att under medeltiden runorna en och annan enstaka gång brukades till bokskrift.

Till innehållet äro runinskrifterna på få undantag när kortfattade. Det öfvervägande antalet utgöres af minnesord öfver död man, och dessa äro med hänsyn till formuleringen ej synnerligen omvexlande. Vanliga formler äro sålunda: »Ingefast lät resa sten efter Olof, fader sin, och Öd efter sin make», eller »Sakse lät

göra detta märke efter Est, fader sin, oeh Torgunn, son sin», eller »Slode, Ragnfrid, de läto hugga stenen efter Igelbjörn, son sin. Hjälpe Gud hans själ», d. v. s. de innehålla namnen på minnesmärkets upphofsman eller upphofsmän oeh den eller de, hvilkas minne skall förevigas, uppgift om det förhållande, hvori dessa stodo till hvarandra, uttrycket »reste sten» eller dylikt oeh ofta önskan om hjälp för den dödes själ, oeh härvid stannar det gemenligen. Då oeh då bifogas likväl ett omdöme om den döde, såsom i »Vinjut reste stenen efter Gudmund, sin son, en god kämpe», runkonstnärens namn eller en annärkning af annat slag, hvarom jag senare får anledning att tala. Då nu härtill kommer, att runalfabetet med afseende på de utvägar, det egde att i skrift be-teekna det talade språkets ljud, oeh väl äfven inskrifterna med afseende på sättet att nyttja dessa utvägar, lemna ej så litet öfrigt att önska, kunde det synas, som om runinskrifterna, afsedt från det intresse oeh det värde de ega blott såsom fornminnen, för oss ej vore af så särdeles stor betydelse. Men förhållandet är ej alldeles detta.

Redan sjelfva runalfabetet har att bjuda oss ett stycke historia, odlingshistoria oeh språkhistoria. Härstammande, såsom skarp-sinniga forskningar med mycket hög grad af sannolikhet visat, från den romerska skriften, var det i den äldsta form vi känna det, den, i hvilken den äldre järnålderns inskrifter äro affattade, gemensam egendom för Nordens inneväanare oeh stammar af germansk börd med vidt skilda boningsorter. De nämnda inskrifternas språk är germanskt, oeh i dessa förhållanden har man ett bevis för att under denna aflägsna tid i Norden oeh i vårt land bodde germaner. Detta alfabet, den s. k. äldre runraden, under-giek nu under tidernas lopp hos oss oeh våra närmaste grannar en kedja af förändringar, till dess att man framkom till den »yngre runraden», egendomlig för Norden oeh begagnad på flertalet af våra runstenar. Dessa förändringar voro visserligen långt ifrån alla förbättringar, men de röja doek å ena sidan en viss sjelfständighet i användandet af det från annat håll gifna, oeh å andra sidan stå de till stor del i förbindelse med motsvarande förändringar i språkets ljudmaterial oeh bereda oss derigenom känne-dom om gånge af dessa.

Till de vetenskaper, som i vårt århundrade blomstrat upp, hör den historiska språkforskningen. Denna lemnar oss upplys

ningar af värde angående folkens och odlingens historia, men framförallt angående sjelfva språkets utveckling, upplysningar som kunna vara af betydelse ej blott i teoretiskt, utan äfven i praktiskt afseende. Språket förändras ständigt, äfven i våra dagar. Språkhistorien låter oss lära känna den riktning, i hvilken vårt språk hittills utvecklats sig, dess art och kynne och således äfven den kosa, utvecklingen för framtiden bör taga, och hvilken vi böra bidraga till att gifva densamma. Men språkhistorien behöfver ett äfven till tidsutsträckningen omfattande material. Nu äro våra äldsta runinskrifter bortåt tusen år och den stora hufvudmassan ett par århundraden äldre än — undantaget några i latinska diplom förekommande person- och ortnamn — vårt måls äldsta skriftliga minnesmärken af annat slag. Väl är inskrifternas ordförråd, bortsett från egennamn, skäligen knapt, men de lemna oss dock tillfälle att beträffande såväl ljudlära som formlära draga viktiga slutsatser.

De talrika personnamnen äro ingalunda utan värde. Dels torde det intressera oss att veta, hvilka namn bland våra fäder voro gängse och gångbara, dels meddela de oss ofta genom sin bildning kunskap om de gamla nordbornas föreställningssätt. En stor mängd namn äro sålunda sammansatta och i sammansättningen ingår då ofta namnet på en gudomlighet t. ex. — omsatta på vår tids språk — Torsten, Torbjörn, Torgunn, Fröger, Frösten, Frödis. En sådan namnbildning innebar säkert ursprungligen ett helgande åt guden i fråga, och af detta förhållande har den jämförande mytforskningen begagnat sig för att bland annat göra slutledningar om utbredningen och lifligheten af de olika gudomligheternas dyrkan.

Äfven i andra afseenden kunna runinskrifterna vara af vigt för kännedomen om vårt folks historia. Genom sjelfva de platser der de finnas, bidraga de att upplysa oss om bosättningens och odlingens gång; en och annan gång finnes en aumärkning sådan som den, att stenens resare äfven byggde bro (brolagd väg) till minne af den hädangångne, hvilken bro understundom finnes kvar ännu efter så många århundraden. Då oeh då upplysas vi om, att den, öfver hvilken skriften höggs och stenen restes, vistats i eller deltagit i härfärder till främmande land, vesternt, österut, i österväg, södernt, till England, Saxland (Norra Tyskland), Finland, Estland, Gårdarne (Ryssland), Lombardiet, Grekland, Serkland

(Saracenernas land) o. s. v., vittnesbörd till de andra, vi ega, om huru våra fäder under vikingatiden svärmade om i världen. Man har från främmande håll velat förringa betydelsen af svenskarnes deltagande i vikingafärderna vesterut: de spelade der ingen själfständigare rol, voro blott med i utländska höfdingars följen. Men de män, som »skiftade krigsgäld i England», och efter hvilka runvårdar restes, voro nog ej de, som nöjde sig med underordnade platser i andras följe. Ristandet och resandet af en runsten var säkerligen en ganska kostsam sak, och blott mäktige och rike män kunde hedra sina mäktige och rike fränder på det sättet.

Allbekant är, att på Island under medeltiden upptecknades en rik skatt af sånger och sägner, som i muntlig tradition fortplantats från heden tid. Man har mycket tvistat, om och i hvilken grad dessa sägner kunna anses vara hela nordens gemensamma eller en norsk-isländsk eller blott en isländsk tillhörighet. Runskrifterna kunna väl ej gifva oss något direkt bevis i denna fråga; men — på åtskilliga stenar är inskriften helt och hållet eller delvis affattad i versform; denna versform är väsentligen den samma som de äldsta och viktigaste isländska dikternas — den äldre Eddans — och några af våra runristningar beledsagas af figurframställningar, som visa, att det ämne, som behandlas i en af de äldsta och förnämsta isländska sagokretsarne, sangerna om Sigurd Fafnesbane, icke var okänt i Sverige. Runskrifterna upplysa oss således, att åtminstone förutsättningar för uppkomsten af med de isländska likartade sånger funnos äfven hos oss.

Kan man nu vara ense om, att runminnesmärkena förutom det värde, de ega såsom minnen af våra förfäder och som naturligen bör mana hvar och en, som älskar det forna, att söka bevara dem, — att de förutom detta värde äro af ganska stor vikt såsom urkunder för vårt språk och vår historia, framställer sig för oss den frågan, huruvida dessa urkunder blifvit fullt tillgodogjorda. Derpå måste svaras nej.

Väl företog man sig under vårt storhetstidehvarf, utmärkt för lyftning på alla områden, för stegrad nationalkänsla och för intresse för våra gamla minnen, äfven att uppsöka och afteckna våra runinskrifter, och ett arbete åstadkoms, som efter den tidens förhållanden och med afseende på utförandet väl må kallas utmärkt. Men detta verk omfattar ej allt, som vi nu känna, och tillfredsställer ej heller vår tids betydligt skärpta fordringar på

vetenskaplighet och noggrannhet; och de kompletterings- och granskningsarbeten, som i senare tider utförts, äro mycket långt ifrån fullständiga och ej heller felria. Rungranskningen är också så pass svår och vansklig, att man äfven vid den största noggrannhet kan vara utsatt för misstag eller måste lemna en fråga oförförd. Måhända kan en följande granskare lyckas bättre. Äfven vetenskapen fördrar alltså, att runinskrifterna omsorgsfullt värnas och bevaras.

Huru har detta hittills skett? I våra gamla, från medeltiden stammande kyrkor finna vi ofta runstenar inmurade och det ej sällan på ett sådant sätt, att de tydligen varit der alltsedan kyrkan byggdes, hela eller ofta blott i fragment, vederståndens genom sin inskrift förrådande, att de blifvit ditterda rätt långt bort ifrån i socknen. Redan under medeltiden började man släpas ut från sina ställen rubba och förstora runstenar. Huru många af dem som ursprungligen funnits, på detta sätt för oss gått förlorade, derom kunna vi ej göra oss någon föreställning. Men de, som försvunnit eller förstörts, sedan man på 1600-talet började uppsöka och förteckna runstenarna, äro ej få. Af 4 stenar, som omkring 1680 voro kända i en socken i Södermanland, finnas således kvar 1 hel och 1 skadad, i en annan finnas 4 af 6, i en tredje 4 hela och en half af 7, i en fjärde 1 hel och en mycket skadad af 8 o. s. v. Och denna förstörelse har ej egt rum blott i från våra dagar mer aflägsna tider: den fortgår ännu dag, som i dag är. Runstenar, som för 20, 12, 10 år sedan eller senare funnos, sökas i dag förgäfvos. En bru har lagats, ett hus har byggt, man har letat sten i backarna, och det gamla om fädrarnas minnesmärket har i bästa fall helt, öfrast krossadt försvunnit ut ljuset, och det kanske i samma nejd, der ej långt förut en alldeles likartad minnesvärd tagits till vara eller djes blifvit föremål för omvårdnad. Så hände det t. ex. helt nyligen, att vid reparation af en gammal kyrka ur muren två runstenar med stor möda och stort besvär framdrogos. Med kyrkan stod störst letad en ganska intressant runsten, visserligen sprucken i tre delar. En dag, då församlingens pastor kom till kyrkan, saknades större delen af den gamla stenen: den hade af samma arbetare, som varit med om ruddandet af de andra stenarne, blifvit inlagd i grunden till en tillbyggnad af kyrkan. Närmare besked om platsen kunde eller ville ingen gifva.

Men det är ej blott genom afsigtlig åverkan, runstenarne lida skada. Som redan är nämnt, hafva ej så få nu sin plats i våra kyrkor, der de ofta tjena till trösklar eller golfstenar. Idkeligt tramp och ständig nötning plåna så småningom ut äfven en skrift, som en gång varit djup och tydlig.

Äfven af människorna oberoende omständigheter äro ofördelaktiga för runinskrifterna. Nästan alltid äro dessa iuhuggna i stenens naturliga, råa, ojemna yta. I ojemnheterna stannar fuktighet, och denna loekar en rik växtlighet af lafvar, som under tidernas längd fräter ytan ej obetydligt. Eller ock stannar i en liten remna en droppe vatten; när vinterkylan kommer, fryser vattnet till is och tränger genom sin utvidgning undan en liten skärfva. Vissa stenarter äro mer, andra mindre, alla dock i någon mån utsatta för vittring, och att lafvar, frost och vittring i förening verkligen förändra runstens yta, derom kan man lätt öfvertyga sig, då man jemför en runsten, som med tämlig säkerhet kan antagas hafva stått npp i luften hela sin tid, med en annan, som åtminstone de sista två hundra åren och troligen mycket längre haft sin inskriftssida gömd i jorden.

Hvad kunna vi då göra för att skydda våra runinskrifter?

Mot människors åverkan har lagen redan tagit dem i sitt hägn, då den förbjuder rubbandet eller förstörandet af stenar med runinskrift, liksom af andra fornminnen, och stadgar böter för den, som bryter häremot. Icke dess mindre förstöras, såsom jag förnt antydt, nu för tiden runstenar. Att skärpa lagens bud, torde tjena till intet. Runstenarne äro spridda öfver vida rymder i vårt land, och den myndighet, som har högsta uppsigten och vården om våra fornminnen, kan omöjligen sjelf öfverallt fullkomligt tillse lagens efterlefnad. De tjenstemän, som i orterna hafva sig ålagdt beifrandet af lagöfverträdelser, torde ej heller med afseende på runstenarnes bevarande kunna uträtta till fyllest, äfven om de, hvilket långt ifrån alltid torde vara händelsen, skulle för denna sak hysa något lifligare intresse.

De fornminnesföreningar som i många landsändar blifvit npprättade, hafva nog för runstenarnes vård uträttat ej så obetydligt, men de skulle säkerligen kunna uträtta ännu mer. Spridda, som dessa föreningars medlemmar äro öfver hela landskapen, och in-seende, såsom man väl får antaga, de olika fornminnenas värde, borde de vara i stånd att ej blott tillse, huruvida runstoderna

lemnas oantastade, utan äfven genom den upplysning, de kunna meddela, oeh genom sitt inflytande föröfrigt hindra deras förstörande samt känna sig manade att, då en förseelse härutinnan blifvit begången, bidraga dertill, att den skyldige näpses, andra till varning.

Ett säkert medel att skydda runskrifterna för såväl människors som naturens åverkan vore att föra dem samman till museer, ett centralmuseum eller provinsmuseer. Mot en sådan åtgärd vid runstenarnas massa ställa sig dock nästan oöfverstigliga hinder i vägen, det stora utrymme, som skulle krävas, oeh de dryga kostnader, som skulle vara förknippade med långväga transport af oftast väldiga stenbloek. En minnessten bör oek helst, så vidt möjligt är, behålla det rum, hvarest den från början restes.

Men kunna vi ej i alla afseenden fullständigt bevara våra runminnen i deras ursprungliga skiek, böra vi åtminstone göra allt för att för vårt vetande oeh vår odling tillgodogöra dem oeh dymedelst bevara så att säga den andliga delen af dem. Medel härför äro en med vår tids fordringar öfverensstämmande fortsättning af det verk, som för länge sedan begynts: npptecknande, afteeknande oeh noggrann beskrifning. Men runranskningen är, såsom jag redan yttrat, en vanskelig sak, oeh man har därför på senare tider sökt att lemna äfven forskare, som ej kunnat få sjelfva se minnesmärket, tillfälle att derom förskaffa sig en mer objektiv kännedom än den, som erhålles genom annans afteekning oeh beskrifning, nämligen genom afklappningar i t. ex. vått läskpapper, hvilka dock äro ganska lätt förstörda, eller någon enstaka gång genom afgjutningar i gips eller cement. Må hända skulle man kunna gå ett steg längre i denna riktning oeh derigenom bevara åt sig väl ej sjelfva originalen, men en kanske lika varaktig, trogen kopia. En deltagare i detta möte, som för Statens Historiska Museum utfört en afgjutning i cement af den märkliga Sigurdsristningen på Ramsundsberget i Södermanland, har nyss till mig framkastat den tanken att man skulle kunna taga aftryck i gips eller cement af våra runinskrifters mängd oeh förvara dessa i museerna. Sjelfva utförandet är naturligen ej omöjligt; men det kommer an på kostnaderna. Huru dessa skulle kunna komma att ställa sig, derom är jag fullkomligt okunnig oeh vågar följaktligen ej yttra mig om sakens utförbarhet.

Om Axevalla slott.

Af

F. Ödberg.

Föredrag hållet i Axevalla slotts ruiner vid Svenska Fornminnesföreningens besök der den 19 juni 1883.

Det ställe, der vi nu befinna oss, var en gång i tiden ett af vårt lands allra äldsta och starkaste fästen. Mer än en märklig händelse i vår historia har timat just på denna plats. Att vid ett tillfälle som detta erinra sig Axevalla slotts vigtigaste öden, torde därför ej sakna sitt intresse.

Enligt en gammal sägen skall redan konung Inge den äldre haft sitt residens på Axevalla slott. Också heter det i inskriften på en sten, som finnes i Varnhems kyrka: »På den tiden var *Axevalls slott* förnämsta konungasätet i Vestergötland, som här tvärt öfver ligger, hvarest oek konung Inge residerade». Äfven konung Sverker den äldre skall vissa tider på Axevall hafva hållit sitt glada och lysande hof. Men med full historisk visshet känner man ej något om Axevalla slott förr än år 1277. Det året intogs slottet af danske konungen Erik Glipping, som bistod sin svåger konung Valdemar i striden mot Magnus Ladulås. Slottet intogs dock snart af Magnus Ladulås, som lemnade det åt sin gunstling, danske riddaren Knut Porse, hvilken mycket utmärkt sig på konung Magnus sida i striderna år 1277. Men följande år blef konung Magnus Ladulås, då han gästade Axevalla slott, lömskt öfverfallen och fångslad af Knut Porse och ej frigifven, förrän han med högtidlig ed lofvat att betala sin skuld till Peder Porse. Sägen förmler, att konungens gunst mot den danske gunstlingen ej häraf lidit någon minskning. På helt annat sätt behandlade Magnus Ladulås de mäktige folkungarne, som på slottet Gälaqvist vid Skara samma år 1278 öfverfallit och dödat en annan af konungens danske gunstlingar, riddaren Ingemar Nilsson samt tagit till fånga

konungens svärfader grefve Gert af Holstein. Ehuru konungen sedan lofvat dessa folkungar förlåtelse, blefvo de dock två år der- efter af konungen vid ett gästabad på Gälaqvist på trolöst sätt gripna och kort derefter aflifvade.

År 1313 nämnes åter Axevalla slott. Det året ger den tappre och ridderlige hertig Erik, vid sin förmälning i Lödöse med den norska konungadottren, prinsessan Ingeborg, sin gemål i morgon- gåfva Axevalla slott och 5 härad i Vestergötland. Och vid det häfdaskifte på fem år, som 1315 ingicks emellan bröderna her- tigarne Erik och Valdemar, bestämdes, att hertig Erik skulle erhålla »novum castrum in Axsavald eum tota Vestgocia» d. ä. Axevalls nya slott med hela Vestergötland, hvilket angifver, att ett nytt slott blifvit här uppfördt. Slottet kallas också i tvenne pergamentsbref, som konung Magnus Eriksson, son af nyssnämnde hertig Erik och prinsessan Ingeborg, här å Axevall 1334 och 1335 utfärdade: *Nyhuset*. — »Hus» var, såsom bekant, i äldre tider den vanliga benämningen å fästningar. Efter Axevalla hus har den sjö, vid hvilken fästet låg, fått sitt namn »Husesjön»; af samma orsak kallas den egendom, till hvilken detta ställe hör, »Husgärdet», och egendomen på andra sidan sjön »Hushagen».

År 1364 synes en förstörande brand hafva öfvergått Axevalla hus. Konung Magnus uppmanar det året i ett bref Vilske härads allmoge att med anledning af Axevalls brand och det befarade anfaller af Albrekt af Meklenburg bispringa konungen med en gärd. År 1367 uppgafs Axevalls starka fäste åt konung Albrekt af den förrädiske Gert Snakenborg, som betingade sig, såsom lön för sitt förräderi, kungsgården Aranäs, nu Årnäs vid Venern, som var konung Magnus' arfvegöds. Det var samma Gert Snakenborg, som genom sitt skrytsamma tal förmådde konung Albrekt till slaget vid Falköping och för sin storordighet före striden blef slagen till riddare, men som sedan visade sig så föga värdig sina nya, gyllene sporrar, att han vid stridens första början fegt flydde med sina ryttare, hvarigenom i väsentlig grad k. Albrekts neder- lag förorsakades.

Riddaren herr Niklis Svarte Skåning intog härefter åt drott- ning Margareta Axevalla slott och innehade det sedan flere år i förläning. I februari 1397 hedrades slottet med besök af drott- ning Margareta, konung Erik af Pommern och några riksråd, hvarvid sannolikt flere högtidligheter här då förekommo.

Såväl den rike och stolte herr Niklis Svarte Skåning som de följande fogdarne voro danskar, hvilka utöfvade mot den fattiga, värnlösa allmogen ett upprörande förtryck. Ej under därför, att vestgöta allmogen med glädje helsade Engelbrekts resning och med hänförelse skyndade att sluta sig till den ädle befriaren för att intaga äfven detta fogdenäste. — Då Engelbrekt andra gången i april 1436 belägrade Axevalla slott, insjuknade han här framför Axevall, hvarföre han måste återvända till Örebro, sin förläning. Kort härefter var det, som den fosterländske frihetshjelten förrädiskt mördades å Göksholmen af den hämndgirige, vildsinte Måns Bengtsson Natt och Dag.

Under konung Karl Knutssons första regeringstid var hans svåger herr Ture Turesson Bjelke höfvidsman å Axevalla slott. Falsk och trolös som han var, låg Ture Turesson 1452 under kriget med danskarne i förrädisk brefvexling med danske riksmarken Klas Rönnow. Denna brefvexling kom emellertid i den tappre riksmarsken Tord Bondes händer vid den nattliga öfverrumplingen af Lödöse, ty i en väska tillhörig Klas Rönnows skrivare påträffades nämligen herr Tures förrädiska bref. Genom natt och dag rider nu Tord Bonde — denne konung Karls trofaste vän och kraftigaste stöd — åtföljd af 30 ryttare till Axevall. För att ej väcka misstankar, delar han före framkomsten sina ryttare i mindre följen på 4 å 5 personer, hvilka därför alla blefvo, i den ordning de efter vissa mellantider på den sena aftonen anlände, öfver den nedfälda vindbryggan i fästningen insläpte. Herr Tord och hans ryttare blifva väl undfägnade, men då alla herr Tords ryttare voro inkomna i fästningen, framtar herr Tord till Ture Turessons bestörtning de förrädiska brefven och förhöll honom i skarpa ordalag hans förrädiska handel, samt befäller härpå i konungens namn sina ryttare att fångsla den äreförgätna förrädaren, som un jemte den 50 man starka besättningen lätt öfvermannas. Herr Ture föres sedan jemte sitt folk till Varnhems kloster, der han med en helig ed å helgedomar lofvar att förblifva, tills konungen vid sin ankomst till Vestergötland afdömt hans sak. Men brytande sin gifna ed rymmer han vid första tillfälle till danske konungen Kristiern I, sökande sedan i dennes följte att med mord och brand hemsöka sitt fosterland.

Då Karl Knutsson för tredje gången blef Sveriges konung, sökte han med härsmacht återtaga Axevalla slott, som genom höfvids-

mannen Ivar Grens förräderi kommit i danskarnes händer. Mer än ett år varade belägringen. Slutligen lyekades vestgöta allmogen under befäl af sin tappre anförare, häradshöfdingen Otte Torbjörnsson att den 30 juni 1469 tända eld på fästet, som nu stormades och intogs och af den förbittrade allmogen nästan jemnades med marken. Den danska besättningen blef nästan till sista man nedhuggen.

Med hvad jubel allnogen såg, huru lågorna förtärde det hatade fogdenästet, hvarifrån så mycket öfvervåld föröfvats mot den värnlösa allnogen, kunna vi lätt förstå. Helt visst såg den häri ett slut på allt det förtryck, som den hittills lidit.

Eröfraren af Axevalla slott Otte Torbjörnssons lefnadsöden äro så märkliga, att de här väl torde förtjena ett omnämmande. Född af fattiga föräldrar i Vestergötland eller möjligen i Verm-land, svingade sig bondesonen Otte Torbjörnsson genom tapperhet och duglighet upp till häradshöfding, slottshöfvidsman och slutligen till riksråd, en på denna tid för en ofrälse högst ovanlig utmärkelse. Såsom belöning för intagandet af Axevalls och kort der-efter af Elfsborgs slott, erhöll han sistnämnda slott i förläning. I likhet med flere af den tidens stormän, såsom Ture Turesson Bjelke, Måns Gren och Ivar Tott, slog sig nu äfven Otte Torbjörnsson på sjöröfveri. Men då han 1471 tagit tvenne Danzigerfartyg och vid bemäktigandet dödat flere af besättningarna, höjde den rika och mäktiga hansestaden så starka klagomål emot honom, att riksföreståndaren Sten Sture d. ä. måste låta fängsla Otte Torbjörnsson och föra honom till Stockholm för att stå till rätta inför riksrådet. Otte Torbjörnssons fängslande väckte i Vester-götland stor förbittring. I sitt bref med anledning häraf till riksföreståndaren förklarade vestgötarne, att »en man, som så hafver vågat sitt lif för riket, ej bort blifva gripen. Frigåfves ej Otte Torbjörnsson, hotade de att ej vidare gifva riksföreståndaren skatt eller något annat». Trots det att vestgötarne lade sig ut för honom, och oaktadt riksföreståndaren personligen synes ha varit honom bevågen, dömdes Otte Torbjörnsson af riksrådet till döden, hvilken dom också 1474 gick i verkställighet, då staden Danzig obevekligt fordrade hans afrättande. Hade Otte Torbjörnsson tillhört någon af de gamla högättade familjerna, så hade nog hans straff blifvit något helt annat, än hvad det nu blef.

I öfver 400 år har Axevalls en gång i tiden så stolta och starka fäste legat i ruiner. Före 1786 voro lemningarna af de gamla fästningsmurarne vida tydligare än nu, ty då Skärfs kyrka nämnda år ombygdes, hemtades all den härför erforderliga stenen ifrån Axevalla slotts ruiner.

Gynsamt beläget på en i Husesjön ntskjutande udde och nära den stora farvägen, som från Elfsborg förbi Skara ledde upp till Stoekholm, var slottet bygdt i en fyrkant, som omslöt en borggård af omkring 120 fots längd och 100 fots bredd. Vid södra ändan af slottet märker man ännu 4 rektangulära fördjupningar, som utgjort källare eller möjligen äfven fångelserum. Ofvanpå dessa källarrum torde de egentliga boningsrummen och fest-salarne varit belägna. Omkring slottet var i Husesjön, 10 alnar ifrån land, en pårad af väldiga ekstammar nedslagen för att hindra fienden att från sjösidan närma sig fästningen. Man kan ännu räkna 48 sådana pålar. På landsidan mot vester voro tvenne djupa med vatten fyllda grafvar, öfver hvilka vindbryggor nedfäldes. Äfven åt den östra sidan fanns en vattenfylld graf. Åtta ännu rätt tydliga skansar — 3 i söder på Bjnrbackarne, 1 vester om allén, som leder till Husgårdet, 2 nära den stora mangårdsbyggnaden å Husgårdet, 1 särdeles väl bibehållen skans i vester å »Trojenborg» samt möjligen en å Hushagen — bildade sannolikt ytterverken. Och synes alltså detta slott så väl af naturen som genom konst varit starkt befästadt.

Minnesrik är denna plats. Hvad stort, ädelt, manligt och fosterländskt som här blifvit utfördt af våra hugstore förfäder, en Engelbrekt, en Tord Bonde och andra, som här utmärkt sig, skall också städse i ett tacksamt minne bevaras.

Hvad vi veta om Vestergötland under hednatiden.

Föredrag hållet vid Svenska Fornminnesföreningens möte i Skara d. 18 juni 1883

af

Oscar Montelius.

De äldsta historiska upplysningar vi ega om Vestergötland röra hednatidens allra sista århundraden och äro mycket sparsamma. Då hade emellertid landskapet redan varit befolkadt i årtusenden.

För att få någon kännedom om Vestergötlands äldsta invånare och lifvet i dessa trakter under den långa tiden från deras första bebyggande intill kristendomens införande, måste vi vända oss till de talrika minnen från denna aflägsna tid, som bevarats till våra dagar, och som i den moderna fornforskningens belysning visa oss provinsens forntid på ett sätt, hvarom man förr ej haft någon aning. Trots vetenskapens ungdom och den orättvisa beskyllningen, att fornforskarnes påståenden endast vore en lätt söndersliten väfnad af hypoteser, hafva dock hufvuddragen i hans system visat sig vara säkra, och hans teckning af lifvet i Sverige under forna dagar har alltjemnt vunnit i klarhet och värde, i synnerhet sedan han börjat lära sig att utbyta de något sväfvande tidsbestämningarna bronsålder och jernålder mot århundraden före och efter Kristi födelse.

Den första fråga, som vi önska få besvarad, då vi tänka på Vestergötlands forntid, är naturligtvis: Huru länge hafva människor bott i denna trakt? Härpå kunna vi nu med full säkerhet svara: åtminstone nära 4,000 år.

Hittills har man väl uti Vestergötland tillvaratagit endast några mycket få föremål som kunna hänföras till den äldre sten-

åldern*), men grafvar och andra minnen från den yngre stenåldern äro så talrika inom provinsen, att denna redan då måste hafva egt en icke obetydlig befolkning. Den yngre stenåldern slutade i det andra årtusendet före Kristus, och började *senast* i det tredje.

Minna från denna period äro så många och så gamla, särskildt på den stora slätten mellan Lidan och Tidan, att vi utan tvekan kunna i denna trakt se den äldsta hufvudbygden i det gamla Sverige, det vill säga inom den del af vårt land, som aldrig hört till Danmark eller Norge. Bygden i Vestergötland är nämligen icke blott äldre än den i Svealand, utan förstnämnda landskap hade äfven tidigare än Östergötland och Småland en betydlig befolkning.

Deremot måste Vestergötland — såsom man ock kunnat vänta — anses vara senare bebygdt än Skåne, Halland och Bohuslän. Der har man, om än ej i samma mängd som i Danmark, funnit minnen från den äldre stenåldern. Der finnas ock minnen från en tidigare del af den yngre stenåldern än i Vestergötland.

Hittills man visserligen endast i få fall försökt att skilja mellan de fornsakstyper, som tillhöra den tidigare och den senare delen af vår yngre stenålder, men hvad vi veta härom visar, att Skåne eger äldre typer än Vestergötland. Särskildt med afseende på flintyxorna, en af de viktigaste och talrikaste grupperna af fornsaker från den yngre stenåldern, har det visat sig, att en typ med spetsoval genomskärning (fig. 12 och 13 i *Svenska fornsaker*) måste vara äldre än de vanliga yxorna med fyrsidig genomskärning (fig. 19 och 20 i *Svenska fornsaker***). Den förra typen är icke sällsynt i Skåne, ehuru den icke förekommer på långt när så allmänt som den senare. I Vestergötland är deremot den förra, den äldre typen så sällsynt, att af de i Statens Historiska Museum förvarade flintyxorna från Vestergötland endast *en* hör dit.

*) I Skara museum förvaras ett stort, groft slaget vapen eller verktyg af flinta hörande till samma slag som fig. 8 i *Sveriges forntid*, texten, och fig. 109 i *Bohuslänska fornsaker*. Det är funnet i Tädene socken, således nära Venern. Om flintföremål af detta slag, se *Sveriges forntid*, texten, sid. 36—37, och mitt anförande vid Naturforskaremötet i Köbenhavn 1873 (förhandlingarna sid. 624—625).

**) Montelius, »De svenska flintyxornas olika typer» i *Tidskrift för antropologi och kulturhistoria*, band I nr 3.

Stenålderns grafvar i Sverige äro af fyra slag: stendösar, gånggrifter, fristående hällkistor och stenkistor täckta af en hög eller ett röse. Jag har på annat ställe sökt visa, att dessa fyra slag höra till olika tider, i det att de följt efter hvarandra i den angifna ordningen. Tillika har jag sökt samla uppgifter om alla grafvar från stenåldern, som finnas i Sverige, eller om hvilks tillvaro man eger kännedom, samt åskådliggöra deras utbredning i landet genom en karta*).

Stendösar finnas i icke ringa antal i Skåne, Halland och Bohuslän, men saknas alldeles i Vestergötland. Detta antyder, liksom förekomsten af flintyxornas olika typer, att bygden i de förra landskapen är äldre än i det sist nämnda.

Gånggrifter finnas deremot i Vestergötland, och det i så stor mängd, att antalet af de från detta landskap kända är mångdubbelt större än från det öfriga Sverige. År 1875 kände man 113 gånggrifter från Vestergötland, men endast 24 från alla andra delar af Sverige. Under de senaste åren hafva visserligen några nya gånggrifter blifvit upptäckta i de andra landskapen, men detsamma gäller äfven om Vestergötland, så att förhållandet torde vara nästan oförändradt. Härvid måste vi dock taga i betraktande, att förstöringen af stenålderns grafvar tvifvelsutan varit mycket större i Skånes slättbygd, der stora stenar äro sällsynta, än i Vestergötland.

Det är emellertid icke i hela Vestergötland som gånggrifter träffas. Från de delar af landskapet, som nu höra till Elfsborgs och Göteborgs län, kände man nämnda år blott en enda gånggrift; alla de öfriga 112 grafvarna af detta slag lågo eller hade legat i Skaraborgs län. Ej heller detta län är öfverallt lika rikt på sådana minnen, såsom en blick på den nyss omtalade kartan visar. De flesta gånggrifterna ligga i trakten af Falköping och kring Hornborga-sjön, inom vestra delen af Vartofta härad och i Gudhems härad; här lågo icke mindre än 98 af de nyssnämnda gånggrifterna. I Valle härad funnos 7. Från hela den del af länet som ligger norr och öster om Tidån — allt det som nu hör till Norra och Södra Vadsbo, Kåkinds och den östra, bergiga

*) *Sveriges forntid*, texten, sid. 139—141; *Compte-rendu du Congrès de Stockholm 1874*, sid. 152 o. följ.; *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, I, sid. 52 o. följ.

delen af Vartofta härad — känner man ingen gånggrift. Äfven vester om Lidan är knapt en enda sådan graf känd.

Att gånggrifterna äro så allmänna i trakten af Falköping och Billingen kan väl till en del bero derpå, att man der hade god tillgång på kalkstenshällar, hvaraf väggarne både i grafkammare och gång äro bygda, under det att de väldiga takblocken pläga vara af gråsten. Men denna omständighet kan ej ensam förklara gånggrifternas stora antal i trakten, emedan det å ena sidan finnas flere delar af Vestergötland, som hafva lika god tillgång på kalksten, ehuru inga eller nästan inga gånggrifter der äro kända, och emedan man å andra sidan i trakten af Falköping lika väl som i Elfsborgs län kunnat använda stenhällarna till hällkistor och icke till gånggrifter.

De yngre slagen af grafvar från stenåldern — hällkistor och stenkistor, täckta af en hög eller ett röse — finnas både i Skaraborgs och i Elfsborgs län. Deras talrikhet i sistnämnda län, der gånggrifter så godt som alldeles saknas, bevisar att södra Vestergötland visserligen varit bebygdt redan före stenålderns slut, men att bygden här är yngre än på slätten kring Falköping och Hornborga-sjön.

Vestergötlands talrika fornlemningar från stenåldern hafva länge varit föremål för uppmärksamhet, men de intressera oss måhända nu mera än förr, emedan vi ej längre i dem se minnen af ett utdödt, okänt folk, som ej kommer oss vid. Nu kunna vi med skäl i gånggrifterna se de grafvar, der våra egna förfäder hvila, se minnen från den tid, då götiska stammar nyss tagit Vestergötland i besittning. Det är nämligen mer än sannolikt, att våra germanska förfäder invandrat till Sverige redan under stenåldern, och att sedan dess ingen ny stor invandring egt rum, som medfört någon väsentlig förändring af befolkningens hufvudmassa. Att här anföra de skäl, hvaraf denna åsigt stödes, skulle föra mig för vida. Jag hoppas snart få tillfälle att på annat ställe framlägga dem*). Så mycket torde dock här böra nämnas, att fynden i Vestergötlands stenålders-grafvar synas bekräfta åsigtens riktighet, emedan man nu dessa grafvar har upptagit ett icke obetydligt antal hufvudskålar, som hafva en märklig likhet med de nu lefvande svenskarnes.

*) Detta har nu skett i en uppsats »Om våra förfäders invandring till Norden», införd i *Nordisk tidskrift* 1884, sid. 21—36.

Men om det verkligen var våra förfäder, som redan under stenåldern bodde här i Vestergötland, så kan den frågan särskildt intressera oss, huru man då lefde här. Lifvet i Norden är hårdt nog nu med alla de hjälpmedel i striden mot en sträng natur, som stå var tids människor till buds, men det var mångfaldigt hårdare förr och särskildt på den tid, då alla metaller ännu voro fullkomligt okända. På Söderhafvets öar, der naturen med fri kostig hand skänker menniskan allt hvad hon behöfver, kan hon lättare undvara metallerna, men äfven der kan hon utan dem ej höja sig till någon högre ståndpunkt. Huru mycket svårare måste icke detta vara i polkretsens närhet, der menniskan har en så hård kamp med köld och svält.

Vi få emellertid ej tänka allt för lågt om lifvet i Vestergötland under stenåldern. *Ett* resultat af de nyaste undersökningarna är, att folket redan då höjt sig öfver vildens ståndpunkt. Jagtens och fiskets ovissa afkastning var ej det enda medlet till uppehälle för kringirrande floekar. Vi finna här redan då ett bofast folk, som säkert hade boskapsskötsel och möjligen äfven något åkerbruk.

Hvad stålet är för uttidens folk, det var flintan för stenålderns. I Vestergötland finnes ingen god flinta, men man har dock här träffat en mängd vapen och verktyg af flinta. De flesta hafva blifvit förda hit från Skåne, med hvilken då aflägsna provins Vestergötland således stod i förbindelse. Ätrons, Viskans och Göta elfs floddalar bilda naturliga samfärdselsvägar mellan Vestergötland och vestra kusten, utefter hvilken förbindelsen med Skåne och Danmark var lätt. Grafvar och fynd från stenåldern äro ock flerstädes anträffade i och vid dessa floddalar. Utmed Ätran, ett af södra Sveriges största vattendrag, kommer man från hafvet rakt in i den trakt, der de flesta gånggrifterna ligga. Under medeltiden finna vi ock en af de vigtigaste vägarne från det då danska Halland leda uppefter Ätran förbi Bogesund till Falköping. Det var den vägen danskarne inträngde i Sverige år 1520, då Sten Sture mötte dem på Åsundens is.

Minnen af vestgötarnes förbindelse med Skåne och Danmark under stenåldern hafva vi äfven i de prydnader af berusten, som träffats i gånggrifterna, stundom till ganska stort antal. Så har man i en vid Falköping belägen sådan graf funnit mer än 200

bernstensperlor. Dessa voro de förnämsta prydnaderna på en tid, då man ännu ej kände guld eller andra metaller.

Man har föreställt sig, att ett högst egendomligt sätt att behandla de döda, varit brukligt här i Vestergötland under stenåldern. I de flesta grafvar från denna tid har man nämligen funnit en mängd människoben liggande i den största oordning, och man har sökt en förklaring deri, att benen nedlagts i grafven först sedan köttet blifvit förtärdt och skelettets olika delar skilda från hvarandra*). Hos flere folk, både i äldre och senare tider, i Asien och Amerika liksom på Stilla Hafvets öar, har man visserligen träffat en sådan i våra ögon besynnerlig sed att behandla de döda. Hos några af dessa folk fingo liken ligga utsatta för luften, till dess köttet skilts från benen; hos andra lät man roffoglar eller hundar förtära köttet, hvarefter benen hopsamlades och begrafvos. De skäl, som anförts för, att man här i Vestergötland skulle hafva förfarit med de döda på samma vis, torde emellertid icke kunna betraktas såsom fullt tillfredsställande. Benens oordning i grafvarna kan deremot lätt förklaras på ett annat sätt. Utrymmet i de af sten bygda grafkamrarna, hvilka väl voro ett slags familjegravvar, der den ena generationen efter den andra flyttade in, blef snart för knapt. För att bereda plats för nya lik, samlade man då benen af de förut jordade och lade dem utan ordning på det sätt, som tog minsta rum. I så godt som alla med tillbörlig noggrannhet undersökta grafvar från Vestergötlands stenålder har man ock träffat ett eller flere skelett, hvars ben ännu ligga i sin rätta ordning.

Småningom framträngde emellertid ända till Vestergötland kämmedomen om brons och guld. Det är klart, att *någon* tid måste hafva förflutit mellan bronsens första uppträdande i Danmark och i Vestergötland, men denna mellantid kan ej hafva varit särdeles lång. Detta visas deraf, att bronsarbeten af typer, egendomliga för den tid, hvilken i södra Skandinavien måste betecknas såsom den äldre bronsålderns första period, träffats äfven i Vestergötland. En af dessa typer är det kilformiga yxbladet («skafteelten») med inga eller mycket låga kanter, hvilket ses fig. 138—141 i *Svenska fornsaker*. Ett sådant verktyg är funnet i Barne härad; ett annat i Varola socken, S.O. om Sköfde; ett

*) *Sveriges forntid*, texten. sid. 142—143

tredje i Öglanda socken, Valle härad; ett fjerde i Varnhems socken, samma härad*). Bronsyxor af samma typ hafva äfven träffats i Nerike och Mälarelandskapen, hvilket ger än starkare stöd åt den åsigten, att bronsen tidigt kommit till norra Götaland och Svealand, åtminstone till vissa trakter deraf. Bronsåldern måste därför äfven i denna del af Norden hafva hörjat senast omkring 1000 år före Kristi födelse, sannolikt ännu tidigare.

I Vestergötland har man också träffat icke få minnen från den äldre bronsålderns blomstringstid. Några af dem äro funna i grafvar, men det präktigaste af dessa minnen är den vackra och ovanligt väl bevarade dolk, som år 1843 hittades i en torfmosse vid Segerstads prestgård nära Falköping och som nu förvaras i Statens Historiska Museum**). Ett annat är en med spiraler rikt prydd, men genom hittarnes oförstånd mycket skadad spjntspets, som hittats inom Falköpings stads område och förvaras i samma museum***). Andra fynd från samma tid äro gjorda annorstädes i Falbygden, vid Varnhem med flere ställen.

Bland minnen från den yngre bronsålderns blomstringstid, nämna vi här endast fynden från Åsled och Svartorp, båda i Åsleds socken, Slättäng i Vårdkumla socken och Leaby i Karleby socken, allt i trakten af Falköping, från Engelstorp i Sandhems socken, sydost om samma stad, samt från Senäte i Otterstads socken på Kållands ö †). Dessa fynd, anträffade i torfinnossar eller invid stora jordfasta stenar, utgöras af hängkärl, ringar, spännen och andra föremål som tydligen blifvit der med afsigt nedlagda, åtminstone i de flesta fall troligen såsom offer. I trafikintendenten Troilis samling i Göteborg förvaras ett dylikt fynd från Näs socken, Vartofta härad; det består af kupan till ett hängkärl, två glasögonformiga spännen, en stor halsring och två smärre ringar.

*) De två förstnämnda förvaras i Statens Historiska Museum (N:r 6966 och 5901); de två andra tillhöra adjunkt Nilssons samling i Skara.

***) N:r 1054. Den har flere gånger blifvit afbildad, t. ex. i *Svenska fornsaker*, fig. 104.

†) N:r 4145, *Svenska fornsaker*, fig. 102.

‡) Statens Historiska Museum 4127 (större delen af Åsledsfyndet), 7034 (Svartorp), 5316 (Slättäng), 5539 (Engelstorp) och 1580 (Senäte); samt Skara museum (Leaby och en mindre del af Åsledsfyndet).

Många af dessa föremål, isynnerhet de präktiga bronskärlden från Slättäng och Senäte, vittna om den förvånande skicklighet i bronsgjutning och den smak, som funns här redan för 2500 år sedan. Vi kunna nämligen nu ej längre betvifla, att dessa utmärkta arbeten äro tillverkade i Norden och det på en tid, då Niveli ännu blomstrade och Rom nyss var grundlagdt.

Om vi betrakta tynden från Vestergötlands bronsålder, väcker det vår uppmärksamhet, att de flesta anträffats på Falbygden samt i trakten kring Hornborga-sjön och Billingen. Mer än tre fjerdedelar af alla från landskapet nu kända bronsåldersföremål äro funna i denna jemförelsevis lilla del deraf, inom ett område af knapt 10 kvadratmil, under det hela Vestergötlands yta är mer än 150 kvadratmil. Jag behöfver ej erinra derom, att detta just är den trakt, inom hvilken så godt som alla gånggrifter äfven ligga. Rikedomer här på minnen både från en tidig del af den yngre stenåldern och från bronsåldern beror således ej på någon tillfällighet, utan visar, att denna del af Vestergötland varit tidigast och tätast befolkad.

Sällsyntheten af minnen från bronsåldern i Elfsborgs län, der så många hällkistor och fornsaker af sten träffats, kunde måhända förleda någon till det antagandet, att stenålderns kultur fortvarat i den södra, bergigare och skogigare delen af Vestergötland under hela eller nästan hela den tid, bronsåldern herrskat på slättbygden i landskapets norra del. Ett sådant antagande vore emellertid förhastadt, såsom vi lätt inse vid en närmare granskning af förhållandena.

De ifrågakvarande grafvarna och stensakerna äro nämligen så lika dem från stenålderns sista period i Falbygden, att redan detta utgör ett bevis för samtidighet. Dessutom har man verkligen vid flere tillfällen inom Elfsborgs län, ehuru ej så ofta som inom Skaraborgs län, träffat forulemningar om hvilkas hänförande till bronsåldern någon tvekan ej kan finnas.*) Ett sådant fynd gjordes i en af ett stenröse täckt, 9 fot lång stenkista vid Åtolsgården i Karl Gustafs socken, södra delen af Marks härad, nära Hallandsgränsen. Man fann i denna graf ett kort bronssvärd jemte en flintdolk m. m. (Statens Historiska Museum 5662).

*) Utom de i det följande omtalade fynden från bronsåldern har man i Elfsborgs län äfven träffat flere andra, hvilka det skulle blifva för långt att här närmare beskrifva.

I samma härad är äfven ett annat märkligt fynd från bronsaldern anträffadt. En nära 20 fot lång, i tre olika stora rum delad stenkista i en grafhög vid Kinna-Sanden, nära den vid Viskan belägna Kinna kyrka, innehöll på botten flere vapen och verktyg af sten, som tydligen blifvit under stenåldern nedlagda der bredvid obrända lik; men högre upp stodo ett par lerkärl innesluttande brända ben jemte två knifblad, sju knappar m. m. af brons (Statens Hist. Museum 4788). Dessa brons saker förskrifva sig väl från en ganska sen del af bronsåldern, men af liknande fynd, gjorda i trakter, der minnen från äldre delar af bronsåldern äro allmänna, se vi att grafven vid Kinna-Sanden icke får uppfattas såsom något bevis för att stenåldern i denna trakt varat ända till den tid, som bronsarbetena tillhöra. Den under stenåldern uppförda och då först begagnade stenkistan kan hafva under lång tid stått orörd, innan man ånyo öppnade den för att deri nedsätta lerkärlen med de brända benen och bronserna.

Den omständigheten, att bronssakerna träffats tillsammans med brända ben, förtjenar att särskildt uppmärksammas, emedan likbränningen var främmande för stenåldern, men under en stor del af bronsåldern det allena herrskande grafskicket. Bronserna från Kinna-Sanden visa sig således verkligen tillhöra bronsåldern. Om stenålderns kultur hade fortvarat i Marks härad, under det att Falbygdens invånare lefde i bronsålder, skulle det väl varit möjligt, att något enstaka bronsföremål förirrat sig till Mark, men nu måste vi i fyndet från Kinna-Sanden se ett minne af en verklig bronsålderskultur.

Andra fynd af brända ben och brons saker från bronsåldern äro väl knapt kända från Marks och Kinds härad,*) men detta är intet bevis för, att grafvar med brända ben från denna period saknas der. För det första känna vi i Vestergötland liksom annorstädes blott en försvinnande liten del af de minnen från bronsåldern, som en gång funnits; och för det andra kunna många af de grafvar med brända ben som vi påträffat höra till brons-

*) I sammanhang härmed böra vi emellertid erinra om den kista, bildad af en klufven och urholkad ekstock, som påträffades under botten af en till Viskan gående bäck vid Åssberg i Örby socken, Marks härad. Kistan innehöll väl endast lemmingar af ett obrändt lik och af dess kläder, samt delar af en träask; men det är mycket sannolikt, att den förskrifver sig från bronsåldern. Se denna tidskrift, 4:de bandet, sid. 165.

aldern, ehuru vi icke veta det. Otaliga ganger har man nämligen i olika delar af Norden funnit en liten sauling brända ben, nedlagda i ett lerkärl eller liggande utan skydd i jorden eller bland ett röses stenar, men utan att vara åtföljda af några fornsaker. I de flesta fall är det då så godt som omöjligt att afgöra, om en sådan graf är ett minne från bronsåldern eller från jernåldern, isynnerhet som lerkärlet vanligen äro så simpla, att de ej gifva oss någon upplysning.

Om Elfsborgs län gäller för öfrigt det samma som om flere andra trakter, hvilka äro fattiga på minnen från bronsåldern, men jämförelsevis rika på grafvar från stenåldern och fornsaker af sten, nämligen att det var förenadt med mindre uppoffring att uppbygga en grafkammare och vid den dödes sida lägga en stenyxa än att gifva honom med i grafven ett svärd eller något annat föremål af brons, en metall som kom långt bortifrån främmande land, och som kanske för våra förfäder under bronsåldern hade ungefär samma värde som guld, eller åtminstone som silfver, i våra dagar. En sådan trakt kan då lätt få utseende af att hafva varit vida mera befolkad under stenåldern än under den följande perioden. I sjelfva verket kan dock befolkningen hafva varit lika stor under bronsåldern, ehuru till vår tid bevarats endast ett ringa antal minnen, som man med lätthet kan igenkänna sasom härstammande från denna period. Härtill kommer, att många af stensakerna utan tvifvel begagnats efter bronsålderns början och således äro minnen från denna period, icke från stenåldern.

Hvad Elfsborgs län särskildt beträffar, måste vi ihågkomma, att bronskulturen icke kan hafva framträngt till Falbygden utan att hafva berört detta län, och att under bronsåldern förbindelsen mellan Vestgötaslätten och bronsålderns hufvudbygd i södra Skandinavien följde de genom länet gående vattendragen, i närheten af hvilka de flesta hällkistorna och stensakerna anträffats. Det kan redan af detta skäl ej gerna vara något tvifvel derom, att dessa grafvar och flertalet af stensakerna höra till tiden före bronsålderns början i Vestergötland, och att bronskulturen utbredt sig i södra delen af landskapet liksom i den norra, ehuru vi icke i den förra träffat så många minnen deraf som i den senare.*)

*) Bland fynd från Vestergötlands bronsalder, som icke äro omtalade i texten, kunna här nämnas: två glasögonformade spännen från Skeby socken. Kinnefjerdings härad (St. M. 6753); en arming af tunn brons,

Redan under bronsåldern stod Vestergötland, liksom öfriga delar af Skandinavien, i en mer eller mindre liflig och mer eller mindre omedelbar förbindelse med mellersta Europa. Ett minne deraf hafva vi i det bronssvärd, som hittats i en mosse i Östads socken, Ale härad *). Det är mycket afvikande från de vanliga nordiska svärd, men liknar dem som träffas i mellersta Europa.

Under den äldre jernåldern blef denna förbindelse lifligare, i synnerhet ett par hundra år efter Kristus, då den vidtfamnande romerska civilisationen utvidgade sitt inflytande långt utom de länder, som beherrskades af legionerna, och sträckte det ända till Thule. Äfven i Vestergötland har man funnit romerska arbeten från denna tid. I Friels socken, Åse härad, fann man år 1796 ett romerskt bronskärl, som innehöll brända ben och två guld-ringar; vid dess sida lägo ett tveeggadt svärd och en spjutspets (Skara Museum). Ur ett steuröse vid Öfverbo i Varnhems socken, upptogs för några år sedan en kanna, en skopa och en sil, alla af brons och romersk härkomst; bredvid dem lägo en guldfinger-ring och två bronsnålar (St. Hist. Mus. 5766). En i Friggeråkers socken, Gudhems härad, upptäckt graf innehöll en tunn romersk glasbägare, ett präktigt spänne af förgylt silfver, afbildadt fig. 320 i *Sc. forns.*, samt en bronsnål; dessa saker hade varit nedlagda vid sidan af ett obrändt, sittande lik i en liten stenkista, som var endast 2.5 fot i kvadrat (St. Hist. Mus. 4840 **).

Den omständigheten, att man i Vestergötland, liksom i flere andra delar af Skandinavien, funnit romerska vinkannor och glasbägare samt den med en sil försedda skopa, hvarmed vinet östes i bägarne, gör det mer än sannolikt, att handeln med det romerska riket redan under den äldre jernåldern fört vinet till Norden. Sileus uppgift var att befria vinet från bottensats och dylikt.

Bland andra fynd från Vestergötlands äldre jernålder, nämner jag här endast följande. Vid borttagandet af en stenhög i en

hvars hopvuxna ändar hafva formen af ett hjul med fyra ekrar (adjunkt Nilssons samling i Skara), samt en halsring af ovanlig form från öfvergången till jernåldern (St. M. 6907), — de båda sistnämnda äro afbildade i denna tidskrift, 5:te bandet, sid. 35 och 34.

*) Afbildadt i denna tidskrift, 5:te bandet, sid. 27.

**) Kort efter mötet i Skara erhöi Statens Historiska Museum genom bibliotekarien Torins medverkan ett präktigt grafynd från Sjögerstads socken, hvilket bland annat innehöll en stor glasbägare (N. r. 7327).

aker å Bjellum-Källegårdens egor i Bolnäs socken*), Valle härad, fann man en bronskittel, som stod på en hall, 1.5 fot djupt och var »fylld med ben och jord». Invid kittela lågo »en hufvudskål och flere större ben» samt tre bronsspännen, närmast lika fig. 317 i *Se. forns.*, 2 nålar och beslag af brons till 2 drykeshorn, en perla af förgylldt silfver m. m. (St. Hist. Mus. 6350). Det i denna graf nedlagda liket hade således tydligen varit obrändt, liksom det nyss omtalade från Friggeråker. Ett minne af likbränning under denna period hafva vi deremot i en år 1871 vid Bossgården i Medelplana socken upptäckt graf: ett groft lerkärl, innehållande brända ben och aska, var omgifvet af ett kretsformigt hopböjdt, tveeggadt svärd och täckt af en sköldbuekla af jern, lik fig. 290 i *Se. forns.*; i grafven lågo äfven ett sköldhandtag och två spjutspetsar af jern (Skara Museum). I en hög vid Peders-
torp i Varola församling har man funnit klingan till ett tveeggadt svärd, 7 spjutspetsar med lång holk, litet blad och två hullingar, samt två spjutspetsar med stort blad, utan hullingar (Skara Museum). Vid Vennebo i Roasjö socken, Kinds härad, fann man dels våren 1874 under spadvändning, dels senare, spännen af brons, flere beslag och ringar af förgylldt silfver och brons några af dem med silfverinläggningar), delar af minst 7 betsel af brons och jern, 3 spjutspetsar och en bit af ett tveeggadt svärd m. m.; de flesta af dessa saker äro af mycket sällsynta former (St. Hist. Museum 6511).

Guldet var känt i Vestergötland redan under bronsåldern. En armring af dubbel, plattad gulden, hvars ändar äro virade om hvarandra, hittades år 1880 i Timmersdala socken, Södra Vadsbo härad, och är afbildad å sid. 34 i 5:te bandet af denna tidskrift (St. Hist. Mus. 6578). En annan armring af guld från samma period hittades år 1882 vid Rafvelstorp i Gökheims socken, vester om Falköping (St. Hist. Mus. 7068). Dessa fynd, hvilket stort värde de än i och för sig sjelfva hafva, äro dock obetydliga mot de guldfynd från jernaldern, som anträffats i Vestergötland.

Redan under den äldre jernaldern var guldet mindre sällsynt än under bronsåldern, hvarjemte man da lärt sig att förgylla.

*) Vid Backen i samma socken har man funnit två spännen lika fig. 316 i *Se. forns.*, en nål med korsformigt genombrutet hufvud och en liten nästan klotrund hängprydnad, allt af brons (St. Hist. Mus. 4840).

Guldringar äro anträffade i de redan omtalade fynden från Friel och Öfverbo. Flere andra guldfynd från den äldre jernaldern äro äfven gjorda i Vestergötland. En stor fingerring af denna metall, lik fig. 356-357 i *Sv. forns.*, hittades i ett röse med stenkista vid Ramsgården i Segerstads socken, nära Falköping (St. Hist. Mus. 519). En fingerring af guld med infattad karneol fastnade för många år sedan på plogristen under det man plöjde vid Högåsen i Forsby socken nära Sköfde (St. Hist. Mus. 1325). En klotformig berlock af guld, afbildad fig. 366 i *Sv. forns.*, är hittad i en åker vid Hallestorp i Vårkumla socken, Frökinds härad (St. Hist. Mus. 2854). I Angereds socken, nära Göteborg, hittade några vallbarn år 1687 ett stycke af en mycket stor, öppen ring af guld, hvars midt varit jemförelsevis smal och vriden, men ändarne breda, platta och tvära (St. Hist. Mus. 26). Den har haft ungefär samma form som fig. 453 i Worsaae's *Nordiske oldsager*.

Guldfynden från Vestergötlands äldre jernalder öfverträffas emellertid vida af dem från midten af jernaldern, tiden mellan det 5:te århundradets midt och det 7:de århundradets slut. Statens Historiska Museum eger följande till denna tid hörande guldarbeten funna i Vestergötland: en stor präktig halsring, med inslagna sirater, funnen 1878 i en åker vid Storegården Bragnum i Floby socken, Vilske härad, och vägande nära 2 \bar{u} ; — större delen af en dylik ring, nu vägande något öfver 1 \bar{u} och funnen 1877 under plöjning vid Lund i Naums socken, Barne härad; — en stor, öppen, slät ring, stor som en halsring och vägande 1 \bar{u} 25.1 ort, samt en mindre spiralring, funna 1738 i sanden vid en sjöstrand å Bankfjälla egor i Värings socken, NO. om Sköfde, tillsammans med »en annan stor ring och ett band, på hvilket hängde 8 smärre ringar, allt af guld» (ej i museet); — tre tjocka spiralringar, ungefär af en armrings storlek, och en kring den ena ringen lindad bit af en dylik, vägande tillsammans 88.7 ort och funna 1859 i en åker vid Våmb nära Sköfde; — en aflång, tjock, med inslagna sirater prydd spiralring, som troligen suttit på en svärdsslida, och som 1805 hittades på en åker vid Hullsjö i Gerdhems socken, nära Trollhättan (afbildad fig. 470 i *Sv. forns.*); — en liknande ring, funnen å Snösbecks utmark i Karleby socken vid Falköping jemte ett böjdt jernsvärd och delar af svärdsfästen af förgylt brons, af hvilka ett är afbildadt fig. 412 i *Sv. forns.*; — ett med filigransirater prydd beslag till en svärdsslida, afbildadt

fig. 416 i *Sv. forns.* och funnet 1822 i Mällby socken, nära Lidköping; — en guldrakteat och fyra sammankedjade spiralringar, funna i en sandbacke vid Viglunda i Asaka socken, nära Skara; — två brakteater, slagna med samma stamp och funna år 1865 jemte två guldperlor och en perla af glasfluss (*Sv. forns.*, fig. 453 och 454) »under plöjning och hackning» vid Erska Håkansgården i Erska socken, Bjerke härad; — två brakteater, funna nära Trollhättan; — en brakteat, funnen 1695 nära Alingsås; — 5 brakteater, funna på olika ställen inom Foxerna, Bärebergs, Tengeneds, Sparlösa och Levene socknar;*) — ett för östromerske kejsaren Zeno (474—491) prägladt mynt och flere i spiral lagda tenar m. m., allt af guld, liggande i en sönderfallen kopparask och funnet på en gammal åker vid Slättängs i Fristads socken, Vedens härad; — flere spiralringar m. m.

Alla de nu omtalade guldarbetena öfverträffas emellertid både i dyrbarhet och arbetets finhet af de två praktfulla halssmycken af guld, som hittats i Vestergötland, och som nu utgöra ett par af de yppersta prydnaderna i Statens Historiska Museum. Det ena af dessa smycken består af tre öfver hvarandra liggande rörformiga guldringar med ytterst fina filigranornament och andra pålagda prydnader; baktill finnes en ledgång, och framtill sammanhållles smycket derigenom, att rören trädas in i hvarandra. Hals-smycket, som väger nära $1\frac{1}{2}$ ö , hittades år 1827 vid norra ändan af Olleberg i Karleby socken, $\frac{1}{2}$ mil från Falköping; det påträffades 2.5 fot djupt i jorden, »under uppgräfning af sten till spishällar, ungefär 36 alnar nedan om en lodrät klippvägg af berget. På stället funnos inga spår af ben, aska eller dylikt». Det andra smycket, likt det nyss beskrifna, men af sju rör och vägende nära 2 ö , hittades år 1864 under sten och jord djupt ned i ett stenröse nära Möne kyrka, omkring $2\frac{1}{2}$ mil S.V. om Olleberg. — Vid Färjestaden i Torslunda socken på Öland hittades år 1860 ett tredje dylikt halssmycke, af fem rör, afbildadt fig. 467 i *Sv. forns.* och likaledes förvaradt i Statens Historiska Museum.

Dessa halssmycken hafva ett mycket högt värde, icke blott därför att de innehålla så mycket guld och äro de enda man

*) De i Vestergötland funna guldrakteaterna äro beskrifna i mitt arbete *Från jernalderna*, fynd N:is 308—316; några af dem äro afbildade i samma arbete pl. 1 fig. 13, 22, 24, pl. 2 fig. 14 och 23, samt i *Sv. forns.*, fig. 459.

känner af detta slag,*) utan isynnerhet för det utomordentligt fina arbetets skuld, som knapt skulle kunna eftergöras nu. Arbetet är så fint, att man icke trott sig kunna betrakta det såsom nordiskt. Man har ansett dessa smycken vara byzantinska, arbetade inom det östromerska riket för omkring 1400 år sedan. Att de höra till tiden omkring år 500 eller det derpå följande århundradet, är nog riktigt, liksom att förebilderna för det vackra filigranarbetet böra sökas inom det östromerska eller det vestromerska riket. Men att ause smyckena sjelfva vara byzantinska arbeten, är utan allt tvifvel oriktigt.***) En närmare granskning af ornamentiken, särskildt af de små djur- och människobilder, som i mängd ses på dessa smycken,***) visar, att de icke kunna hafva något med romersk eller byzantinsk konst att göra. Dessa bilder, bland hvilka ormar spela en stor rol, likna deremot dem som förekomma på nordiska arbeten, och man har flerstädes här i Norden funnit guldarbeten, hvilka äfven i andra afseenden ega en slående likhet med de i fråga varande halssmyckena, men om hvilkas nordiska härkomst man icke kan tvilla. Så har man vid Svindinge på Fyen funnit två armband af guld, lika hvarandra, af hvilka det ena är afbildadt fig. 447 i Worsaae's *Nordiske oldsager*. Hvert och ett af dessa armband har en ledgång, och den ena hälften bildas af två på hvarandra liggande rör, som alldeles likna dem i våra halssmycken. Vid Faxö på Sjælland har man funnit ett med palödda sirater prydt guldrör, hvarpå äro fästa tre dubbla brakteater, bildade på det sätt att sex brakteater, alla slagna med samma stamp, äro hoplödda två och två med baksidorna mot hvarandra.†) Guldröret liknar fullkomligt dem, af hvilka halssmyckena bildas, hvilket äfven gäller om tre guldrör funna nära Frederiksborg på samma ö. Vid hvert och ett af dessa

*) I Siberien har man visserligen funnit halsprydnader, som något påminna om våra, men likheten visar sig vid närmare granskning icke vara så stor som olikheterna. Nicolaes Witsen, *Noort ooster gedeelte van Asia en Europa eller Nord en Oost Tartarye*, 2:a delen (Amsterdam, 1705), pl. vid sid. 748. Friherre Nordenskiöld har fäst sin uppmärksamhet på detta viktiga arbete.

**) De nu framställda skälen för dessa smyckens nordiska härkomst utvecklade jag i ett föredrag för Antropologiska Sällskapet den 16 oktober 1875.

***) En människobild på smycket från Möne ses fig. 468 i *Sc. forn.*

†) Afbildadt fig. 76 i *Atlas för nordisk oldkyndighet*.

rör äro två brakteater fästa;*) alla sex brakteaterna äro slagna med samma stamp. Dessutom hafva öglorna på en mängd andra guldbrakteater, funna i olika delar af Norden, så stor likhet med halssmyckena, att man skulle kunna anse dessa smycken vara gjorda af samma guldsmed, eller guldsmeder, som gjort brakteaternas öglor. Att brakteaterna äro nordiska arbeten, visas af deras runskrifter och flere andra förhållanden, vid hvilka vi ej kunna uppehålla oss. Men af det nu anförda framgår ock, att vi utan tvekan kunna i de praktfulla halssmyckena från Vestergötland och Öland se nordiska arbeten.

Vi torde till ock med kunna uppvisa, huru denna egendomliga typ här utvecklats sig. De tre nu omtalade guldhalsmyckena bildas af tre, fem och sju ringar, hvilka äro ihåliga, tydligen emedan man ville spara den dyrbara metallen, och emedan smyckena skulle hafva blifvit allt för tunga, om ringarna varit massiva. En sådan typ förutsätter emellertid icke blott en halsprydnad af två rör, liksom de nyss omtalade guldarmbanden, utan äfven en enkel halsring af en enda ten, hvilken bör hafva varit massiv. En sådan halsring är ock verkligen funnen. I Torshunda socken på Öland hittades år 1874 en halsring af brons, med ledgång liksom guldhalsmyckena, och liksom dessa sammanhållen på det sätt, att den ena ändan stiekes in i den andra (St. Hist. Mns. 5314). Ringen är massiv, trind och slät, men liksom a guldhalssmyckena och de nyssnämnda armbanden samt guldrören, vid hvilka brakteater äro fästa, ses med vissa mellanrum uppsvälningar. Dessa äro på bronsringen inlagda med silfver.

Om de tre nu i fråga varande guldhalsmyckena således måste betraktas såsom nordiska arbeten, finnes det intet skäl, hvarför icke de vid Olleberg och Möne funna skulle kunna anses vara förfärdigade i Vestergötland. De blifva då vittnen om den underbara skicklighet, som guldsmederna i detta landskap förvärfvat för snart ett och ett halft årtusende sedan. Vi veta ock, att »smeden» stod högt i anseende hos våra förfäder, antingen han var af hög börd eller icke, och antingen han arbetade i guld eller jern.

En vid Gällqvist, helt nära Skara, år 1880 under dikesgräfvning anträffad skatt skulle hafva gifvit oss vida bättre upplysningar

*) *Atlas för nordisk oldkyndighet*, fig. 236.

om den forntida guldsmedskonsten än den nu gör, om alla de guld- och silfverprydnader, hvaraf den består, nedlagts i oskadadt skick. Men så var tyvärr icke händelsen. Skatten, som legat i ett bronskärl och är närmare beskrifven i 5:te bandet af denna tidskrift, sid. 44, utgjordes af en spiralarmring, 2 brakteater och en knapp af guld, en vacker fyrsidig plat af förgyldt silfver, en mängd smärre ringar, hakar och byskor af silfver m. m., men derjemte af en stor gulddaeka och 9 breda, platta silfvertackor. Dessa utgöras utan tvifvel af guld- och silfverprydnader, som före nedläggningen smälts för att kunna lättare gömmas. Guldets väger tillsammans 81 ort och silfvet 3 \bar{a} 91.5 ort.

De nu omtalade fynden vittna om en förvånande guldrikedom i Vestergötland vid midten af det första årtusendet efter Kristus. Gällqvist-fyndet bevisar, att det vid samma tid äfven fanns god tillgång på silfver.

Från vikingatiden, hednatidens sista århundraden, har man ock anträffat betydande guld- och silfverfynd i Vestergötland. Under gräfning å egorna till Hedegården Jettened i Gudhems socken luttade man år 1878 en bit af en för nämnda tid egenomlig, snodd halsring och flere släta, tjoeka, hopböjda teuar, allt af guld och vägaende tillsammans icke mindre än 2 \bar{a} 86.9 ort. Det är det största guldfynd från hednatiden, som under detta århundrade gjorts i Sverige. — Vid stenbrytning å Lids egor i Skepplanda socken, ej långt från Göta elf och Gamla Lödöse, hittades år 1853 tva halsringar och tio armringar, allt af silfver; på en af armringarna hänga 4 små ringar. — Å Kettilstorp Storegårdens egor i Önnus socken, Barne härad, fann man år 1872 åtta frankiska och 12 hela arabiska eller s. k. kufiska mynt, 18 bitar af sådana mynt, 4 stänger eller tenar och åtskilliga perlor, allt af silfver, samt 48 perlor af karneol, bergkristall, glas m. m. *) Detta fynd, hvilket liksom de två nyssnämnda nu förvaras i Statens Historiska Museum, tillhör den senare hälften af 800-talet. Det yngsta arabiska myntet är nämligen prägladt år 851, och de frankiska mynten, som bära konungauamnen Karl, Ludvig och Pipin, äro präglade under första hälften eller kort efter midten af samma århundrade. Fyndet är af särskildt värde därför, att man i Sverige, liksom i de andra skandinaviska län-

*) *Månadsbladet* 1873, sid 169—172.

derna, funnit endast ett fåtal frankiska mynt, hvilket förhållande med skäl väckt förvåning, då man vet, hurn täta besök de nordiska vikingarne gjorde i Frankrike under karolingernas tid.

Vestergötland, hvilket är så rikt på minnen från de föregående perioderna, är deremot anmärkningsvärdt fattigt på hedniska graffynd från den yngre jernaldern, tiden mellan början af det 8:de och midten af det 11:te århundradet. I detta afseende äro Småland, Östergötland och Svealänderna betydligt rikare, hvilket, åtminstone till en del, beror derpå, att de sistnämnda trakterna blefvo kristnade senare än Vestergötland. Så snart kristendomen fått fast fot i en bygd, upphörde man att begagna de hedniska begravningsplatserna; man jordade numera de döda i kyrkorna eller på kyrkogårdarna. Man nedlade ej heller längre vid de dödas sida vapen, prydnader och dylikt.

Det är väl möjligt, att äfven andra omständigheter bidragit till det i ögonen fallande förhållandet, att »ovala spännbucklor»*) och andra för jernalderns sista period karakteristiska fornsakstyper äro så sällsynta i Vestergötland, under det att de till mycket stort antal anträffats i Småland, Östergötland och Svealänderna; men för att kunna ntreda detta, fordras ännu mera vidtomfattande undersökningar både i Vestergötland och annorstädes, än man hittills haft tillfälle att företaga. Vårt vetande om Sveriges forntid har emellertid under de sista årtiondena blifvit så betydligt och på ett så oväntadt sätt vidgadt, och vi hafva så stark anledning hoppas på nya upplysningar, att den som om en mansålder skildrar, hvad man då vet om Vestergötland under hednatiden, bör kunna upprulla en mycket mera färgrik tafla än den enkla skizz jag nu haft att bjuda på.

*) Montelius, »Om de ovala spännbucklorna» i *Manadsbladet* 1873, sid. 177—194, och 1877, sid. 461—484.

Några ord om Vestergötlands äldre medeltidskonst.

Af

Hans Hildebrand.

Vestergötland, af gammalt en hufvudbygd, om än icke i hela landskapets utsträckning, mottog tidigt kristendomen. Beröringen med Norge, hvarest konungarne tidigare både hyllade och ifrade för den nya tron än i Sverige, bidrog mycket härtill. Adam af Bremen berättar om Olof Skötkonungs stora kärlek till kristendomen: han ville omvända de stammar, öfver hvilka han herrskade, till kristendomen, och arbetade med mycken ifver för att afgudatemplet i Uppsala skulle förstöras. Hedningarne, som fruktade hans afsigter, sägas hafva med honom träffat den öfverenskommelsen, att han skulle, i hvilket landskap han sjelf ville, upprätta kyrka och kristendom, men han finge ej tvinga någon att öfvergå till den nya tron. Konungen valde då Vestergötland och gjorde Skara till dettas kyrkliga medelpunkt. Erkebiskop Unvan i Bremen sände på konungens begäran biskop Thurgot till Skara, hvilken, med kraft eguande sig åt sin verksamhet, »vann åt Christus båda de ädla Götastammarna». Adams intyg om kristendomens tidiga uppträdande i Vestergötland öfverensstämmer med de isländska källornas vittnesbörd.

Vi sakna alla historiska upplysningar om utbredningen af omvändelseverket. Arkeologien kan i någon mån fylla bristen, i det hon lär oss, huru vi af en kyrkas indelning och byggnadssätt samt af detaljerna i hennes utstyrel kunna sluta till hennes ålder. Dessvärre hafva under tidernas lopp flere af de gamla kyrkorna fått lemna plats åt nya byggnader, af hvilka vi ej hafva något att lära. Det är gifvet, att om församlingen icke kan nöja sig med den gamla otillräckiga eller i ett eller annat afseende olämp-

liga kyrkan, denna måste förändras eller rent af rifvas; det är blott skada, att man under århundraden icke så mycket som man bordt, har tänkt på att i anteckning eller bild bevara minnet af det gamla, som måst försvinna. Denna försumlighet sträcker sig ända in i den nyaste tiden. Ett exempel förtjenar anföras. Intendenten G. Brusewitz, som år 1861 företog, för K. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens räkning, en forskningsresa i Sköfde-trakten, besökte två gånger Forsby kyrka. Den första gången var han i hennes inre, men hann då ej afteckna det. Då han andra gången kom för att utföra denna teckning, kunde han icke komma in i kyrkan, emedan alla husen voro låsta och folket ute på arbete. Han uppgifver i berättelsen, att kyrkan då ännu hade skiljemuren mellan långhuset och koret alldeles orörd. Sedan jag fått underrättelse derom, att i kyrkans inre skulle finnas en inskrift, som omtalar hennes tillkomsttid, begaf jag mig dit för att upprita hennes grundplan, men då hade man redan hunnit vidga öppningen mellan kyrka och kor, med andra ord beröfva byggnaden ett af hennes mest karakteristiska drag. Den i södra korväggen inbyggna skriften omtalar, att kyrkan vigdes år 1135. I följd af vederbörandes ligkiltighet eller bristande kunskap samt försømmelsen att anmäla den tillämnade förändringen, har vetenskapen gått förlustig den stora förmånen att hafva en i alla detaljer trogen grundplan af en gammal kyrka, hvars byggnadsår är fullt säkert! Det är allenast för helt få svenska kyrkor, som byggnadsåret är känt.

Som man öfverallt inom Vestergötlands hufvudbygd önskade uppföra kyrkor för det närmaste grannskapets räkning, blefvo kyrkorna många och små; de obetydliga måtten gjorde äfven tillfället ringa att på ett rikare sätt pryda kyrkorna: att i dem uppföra kolonner, som delade byggnaden i två eller tre skepp, kom sällan i fråga. Detta är så mycket mer att beklaga, som det inom en dryg del af Vestergötland finnes ett förträffligt byggnadsmaterial, som med lätthet fornas i öfverensstämmelse med den goda smakens fordringar.

För den äldsta tiden kan man för Vestergötlands kyrkor uppvisa två grundformer. Den ena är rund, med en utbyggnad för koret. Den andra visar, när den är fullständig, i vester ett torn, oftast med kvadratisk grundplan, ett något bredare rektangulärt långhus, som när det är hvälfdt, har plats för två korshvalf, ett smalare kor, med grundplanen i form af en kvadrat eller af en

rektangel, som är mindre än en kvadrat, samt ett halfrunt utsprång, en s. k. absis. När kyrkan fått behålla sitt ursprungliga skick ser man öfverst i tornet rundbågiga ljudöppningar, delade af en midtkolonn, som uppbär två mindre bågar, i långhuset på södra sidan en rundbågig port och ett rundbågigt fönster, i koret ett rundbågigt fönster samt i absis likaledes ett litet rundbågigt fönster, från hvilket ljuset faller in på det å gränsen mellan koret och utsprånget ställda altaret.

En tidsbestämmelse för planen med rektangulärt långhus o. s. v. lemnas af inskriften i Forsby kyrka. En tidsbestämmelse för den runda planen lemnas *möjligen* af anteekningen i Vestgötalagen derom, att redan biskop Sigfrid, han som döpte konung Olof, »märkt kyrkostaden och vigt kyrkogården» i Agnestad, nära Falköping; de obetydliga lemmingarna af Agnestads kyrka visa nämligen, att hon varit en rundkyrka. Här stå vi emellertid endast inför en möjlighet: vi veta icke, om Agnestad redan i början af 1000-talet erhöi en stenkyrka. Det är icke omöjligt, att biskop Sigfrid, då han anordnade uppförandet af tre kyrkor, ville att de skulle blifva färdiga så fort som möjligt och att han af sådan anledning valde det lättsköttaste byggnadsämnet, timret, för öfrigt det enda, hvilket hednatidens vestgötar hade vana att behandla.

Enkelheten af de vestgötska kyrkorna framstår synnerligen bjert, när vi i tanken anställa en jmförelse med de gotländska kyrkliga byggnaderna, större, högre, rikare sirade. Då redan i handskrifter af Vestgötalagen från slutet af 1200-talet uppräknas 517 kyrkor i Vestergötland, är det uppenbart, att man i detta landskap tidigt utveeklade stor verksamhet i fråga om uppförande af kyrkor, och torde vi ej taga miste, om vi anse denna verksamhet snarare höra till 1100- än till 1200-talet. Åtminstone visa de flesta gamla kyrkor i Vestergötland rent romanska former, d. v. s. de bågar, som användas i konstruktionen, t. ex. i öppningar mellan kyrkans olika delar samt öfver dörrar och fönster, bilda en halfeirkei.

Under medeltiden var det s. k. långhuset, vare sig detta var rektangulärt och således gör skäl för namnet, eller eirkelrunt, afsedt för menigheten, under det deremot presterskapet hade sin plats i koret, hvarest det hade att förrätta altartjensten. Man höll noga på skilnaden och uppförde därför mellan långhus och

kor en mur, i hvilken man, för att bereda den nödvändiga förbindelsen mellan de två hufvuddelarne af kyrkan, anbragte en öppning, upptill afslutad med en rundbåge. I en kyrka, Horla, i Kullings härad, har denna öppning det utseende, som synes af fig. 1. Denna kyrka, som har 5—6 fot tjocka stenmurar, saknar torn och absis. Långhuset är 30,4 fot långt, 22,5 fot bredt. Koret, hvars golf ligger en fot högre än långhusets, har en längd af 16,4 och en bredd af 14,5 fot. Så i långhus som kor finnes ett platt trätak. Muren mellan kor och långhus är 4,5 fot tjock. Öppningen är 8,6 fot hög och dess största bredd är 8,5 fot, men denna stora bredd går ej ända ned till golvet, ty sjelfva genomgången är endast 5 fot bred. Man ville å ena sidan freda den

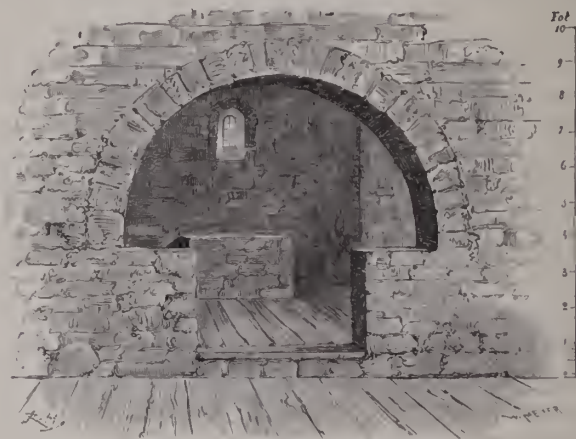

Fig. 1.

andlige i koret från menighetens blickar, så ofta han ej stod framför altaret, men å andra sidan ville man skaffa ljus åt koret, som i gammal tid antagligen ej hade annat fönster än det lilla rundbågiga, som ses öfver altaret. Enahanda anordning af koröppningen (den s. k. triumfbågen) förekommer i Eggvena kyrka inom samma härad.

Kyrkornas yttre är ytterst enkelt. Någon gång ser man i absis under den utskjutande takkanten en rundbågslist, från hvilken på vissa mellannum stafvar (s. k. lisener) gå ned till soekeln. Någon enstaka gång är portalen försedd med sidokolonner. Oftare finna vi det halfrunda fältet öfver ingångsdörren prydt med en

reliefbild. Den viktigaste af dem alla finnes i Skälfvums kyrka, dock flyttad från den ursprungliga platsen.

Denna fattigdom i utstyrseln är så mycket mer egnad att väcka förvåning, som, eftersom hvad nyss nämndes, inom en stor del af Vestergötland stenarter förekomma, som med lätthet bearbetas af stenhuggarens mejsel, och som man i Vestergötland med synnerlig ifver egnade sig åt rikt sirande af vissa grupper af föremål, framför allt funtar och grafstenar.

Funten består alltid af en skål och en fot, men ehuru hufvuddelarne således äro få, deras form till hufvuddragen gifven af deras bestämmelse, förekommer en oändlighet af variationer. Foten gjordes oftast vid, så att den kunde uppbära den tunga skålen; såväl fot som skål voro vanligen låga. En något senare tid, då man äfven i byggnadskonsten älskade drag, som uttryckte en rörelse, gjorde foten högre och smärtare samt skålen mindre vid. Oftast är så för fot som skål grundplanen eirkelformig, men äfven finnas skålar med fyrbladig grundplan, i hvilket fall foten äfven har fyrbladig genomskärning. Någon gång finner man funtar med kvadratisk grundplan.

Mången funt är ytterst enkel, med slät yta, utan minsta spår af ornering, men nästan oftare synas ornament hafva förekommit. Än finnes en enda list kring skålens kant, än höljes dess yta fullständigt af bladornament, än är ytan delad i fält, som visa figurliga framställningar. Det kan ieke komma i fråga att här redogöra för de olika typerna, för så vidt de äro af mig kända, ty därför erfordrades ett antal figurer, som ej nu kan anskaffas.

Större delen af dessa ornament hafva uppgiften att pryda, utan att man kan tillerkänna dem någon egen betydelse. Sådana äro de bladrankor, som flitigt användes under den romanska tiden, ej blott för funtar, utan allestädes, der reliefskulpturer kunde förekomma — en vågigt böjd, bandlik stängel, från hvilken utspringa vexelvis åt hvardera sidan bakkböjda mångdelade blad eller rikare bladvippor. Det senare motivet, afbildadt i min bok om *Den kyrkliga konsten* fig. 63, synes hafva varit mycket omtyekt i Vestergötland, der det äfven förekommer å grafstenar, men är annorstädes åtminstone sällsynt. Det förra motivet, urgammalt inom den kristna konsten, ikläder sig i Skara stift samma vexlande former, som inom det öfriga Sverige och i allmänhet i hela Europa. Ett band lagt om ett vidt kärl, är ett vanligt motiv i keramiken

och spelar för ögat rolen af ett sammanhållande element, hvadan det bör anbringas just der, hvarest den skenbara faran af ett sönderbristande är störst. Denna uppgift hafva dock i allmänhet icke bladornamenten å de vestgötska funtarne, ty deras vågiga böjning tager bort allt uttryck af sammanhållande kraft. De hafva deremot samma bestämmelse som en krans satt på ett föremål — blott att pryda. De beröfva ytan det uttryck af nakenhet som, i synnerhet när ytan är vid, verkar obehagligt genom sin torftighet och tomhet.

Å funtar inom det gamla Linköpingsstiftet, till hvilket äfven Gotland hörde, se vi ofta historiska framställningar, seener ur den bibliska berättelsen — syndens inträde i världen, Christi barndom o. s. v. Framställningarne ur Christi lif afslutas vanligen på ett fullt korrekt sätt med en bild af hans dop, hvilket medeltidskonsten på sitt naiva sätt stundom låter försiggå i en funt. Dylika framställningar äro visserligen ingalunda osedda på vestgötska funtar, men å dem äro allegoriska framställningar vida vanligare. Äfven inom Småland äro sirade funtar ganska vanliga, af hvilka flere hafva det egendomliga draget, att en fot är stäld ofvanpå en annan. Dessa funtar hafva, liksom de vestgötska, vanliga symboliska framställningar.

En vestgötsk funt har i den lärda världen ådragit sig stor uppmärksamhet; den fanns fordom i Ottrava kyrka och tillhör nu Statens Historiska Museum. Den låga fullt eylindriska skålen har utsidan delad i åtta fält. Ett af dem visar den korsfäste Frälsaren, ett annat stenhuggaren sysselsatt med funtens mejslande — det är stenhuggaren, som af misstag blifvit tagen för en framställning af Tor, hvarigenom den kristna funten skulle bevara en framställning af en hednisk myt. Visserligen hafva framställningar af hednagudar någon gång fått plats på kristna byggnader eller monument, men icke i deras hedniska betydelse, utan i kristnad omklädnad. När t. ex. det romerska folket i Sankt Peters kyrka egnar sin hyllning åt en der uppsatt Jupitersbild, är det icke Jupiter, som denna hyllning hembäres, utan apostelen Petrus, som statyn ansetts framställa. Ottravafunten är för öfrigt icke en af de äldsta; det är endast det mycket dåliga arbetet, som gifver den skenet af en ytterligt hög ålder.

Jag medgifver visserligen, att å kyrkorna anbragtes framställningar, som voro lånade från den föregående tidens mytverld, t. ex.

de bilder ur Sigurd Fafnesbanes lif, som förekomma å träsnidade kyrkoportaler i Norge. Men Sigurds bedrifter hade blifvit föremål för sägner, i hvilka det ursprungliga hedniska elementet helt visst spelade en ytterst underordnad rol, hvadan dessa bilder ej längre äro att anse som hedniska. Det är för öfrigt en stor skilnad mellan en gammal sagohjelte och en heden gud. Sigurd kunde lika väl som Alexander den store accepteras af den kyrkliga konsten, likasom hvarjehanda gestalter ur den romerska mytologiens verld upptogos af den fornkristna konsten. Den enda möjligheten att få en heden gud afbildad å ett kristet föremål, är att framställa guden såsom besegrad.

De allegoriska framställningarne gälla i första rummet den kamp, som allestädes visar sig i verlden, kampen mellan det goda och det onda. Män, väpnade med hjälm och sköld, med kraftigt svärd, möta i strid hvarjehanda fantastiska skepnader, väldiga drakar, (centaurer), hvilkas gestalter lånats från den klassiska mytologiens bildverld o. s. v. Mången gång ses enstaka figurer af egendomligt utseende, hvilkas betydelse ej är lätt att finna.

Det vore utau fråga en vacker uppgift att sammanställa alla dessa fantastiska gestalter, för att söka komma underfund med den betydelse, som man velat lägga in under dem. Uppgiften är svår, ty det gäller att först söka utröna hvad de skola framställa, sedan att med tillhjälp af medeltidens äldre litteratur leta sig till deras betydelse. Vid en sådan undersökning måste man dessvärre lemna mången fråga öppen, utan hopp att hon någonsin skall kunna besvaras.

På funtarne finner man stundom inskrifter. Än äro de af religiöst innehåll, än innehålla de uppgift allenast om stenbyggarens namn. Inskriften af båda slagen förekomma å en funt i Fors kyrka, å hvilken läses

ORE TVOS, CHRISTE,
BENEDICTVS SIT LAPIS ISTE.

ALEXANDER ME FECIT.

Den leoniska versen innehåller tydligen en bokstaf för mycket. I stället för *tuos* bör läsas *tu*, ty meningen kan ej vara annan än: O Christus, må denna sten vara välsignad genom ett ord af din mun. Namnet Alexander låter visserligen föga svenskt, men det är sannolikt att det klassiska namnet skall föreställas vara en öfversättning af något nordiskt namn. Från främmande land kan den tunga funten ej hafva blifvit införd.

Äfven andra stenhuggare än Alexander hafva namngifvit sig å funtarne. En af dem, Andreas, har tillverkat en prydligt ornerad funt, som från Säms kyrka förvärfvats till Statens Historiska Museum. Som denna funt, å hvilken läses i runskrift, att Andreas gjort karet, redan förut blifvit i denna tidskrift återgifven (band 3, s. 174), må det vara nog att hänvisa dit, och att här införa (fig. 2) bilden af en annan funt, med temligen enkel ornering, som oek bär namnet Andreas. Denna funt, som, med vederbörligt tillstånd, flyttats från Finnekumla kyrka till Göteborgs museum, visar, att man fordom roade sig med att signera äfven föremål, som ieke kunna sägas vara af yppersta beskaffenhet.

Fig. 2.

Å Vestergötlands kyrkogårdar träffar man i ganska stort antal grafvårdar, som tillhöra medeltidens början. Ofta skadade och mossbelupna löpa de fara att förvexlas med andra stenar utan märklighet och att användas för hvarjehanda praktiska ändamål; särskildt hafva de befunnits lämpliga att fylla hål i kyrkogårdsmurar. Då de torde blifva bättre skyddade, derest allmänhetens uppmärksamhet riktas på dem, vill jag här nämna några ord

om de olika slagen, ehuru väl visserligen ieke alla kunna komma under rubriken bildande konst.

De grafmonument inom Vestergötland, som ådragit sig den största uppmärksamheten, äro de två kistförmiga, som förekomma å Husaby kyrkogård, i landskapets norra del. Skulpturer förekomma å långsidorna samt å de uppstående gävelstenarne. Dessvärre äro dessa bildverk genom tidens tand så skadade, att ej alla kunna tydlas. Men äfven om vi för vissa af dem kunna

allenast med tvekan uttala ett försök till förklaring eller oekanse oss böra alldeles underlåta en sådan, så mycket är visst, att dessa två vårdar icke tillhöra 1020-talet, då Olof Skötkonung afled. De tillhöra 1100-talet och äro ingalunda att räkna bland detta århundrades bästa arbeten.

Grafvårdar med gafvelstenar, oftast korsformiga, förekomma på andra ställen, men kunna ingalunda kallas allmänna. Det är deremot i Vestergötland ganska vanligt att finna kistformiga liggende grafstenar, hvilka någon gång äro vida och stora, då helt enkla, men oftare hafva en regelbunden och temligen smal rektangulär grundyta samt en öfversida, som är fördelad i två eller flera facetter. Ornamenten spela å dessa stenar en mycket underordnad rol. Deras inskrifter innehålla visserligen hvar för sig deremot åtskilliga upplysningar om personer, som icke spelat någon rol alls i vår historia, men som en grupp ega dessa stenar likväl ett ganska högt intresse, emedan de utgöra ett karakteristiskt drag för ett tidevarf, som, ehuru kristet, likväl ligger så aflägsat, att vi annars hafva så godt som inga skriftliga upplysningar derom.

Fortvarandet af det inhemska elementet visar sig i de å dessa grafvårdar ofta förekommande runskrifterna, som omtala hvilken eller hvilka ursprungligen legat under grafvården, och hvem det var, som eguat den aflidnes minne denna hyllning.

Den gryende nya tiden angifves af andra teeken. Mången gång finnes jemte den inhemska skriften, teeknad med runor, en annan, som upprepar dennas innehåll, men är affattad på den nya kyrkans språk, latinet, samt är teeknad med de bokstäfver, som den tiden användes i land med europeisk civilisation, bokstäfver, som återgifva romerska urformer. Vidare förekom det, att, i strid med den föregående tidens sed, runorna gjordes mycket stora och upphöjda öfver stenens bottenyta. Visserligen kan man säga, att stenens lätthandterliga art underlättade ett sådant förfaringssätt, men man hade svårigen loekats dertill annat än genom den kristna kulturens vana vid reliefskulpturer i sten.

En skadad grafhäll af denna art har från Broddetorps kyrkogård flyttats till Skara museum och kan, sådan dess inskrift återgifvits i Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift, lätteligen komma att anföras som ett viktigt moment vid bedömandet af ifrågavarande grups ålder. Denna tolkning, gjord af professor Georges Stephens i Köpenhamn, gifver det resultat, att stenen

tillkommit i den senare hälften af 1200-talet. Professor Stephens har nämligen ansett sig kunna i stenen läsa bland annat Erik eps (episcopus, biskop) Skarens (Scarensis, af Skara) let gera hvalf þenna (lät göra detta hvalf) o. s. v. Denne Erik blef biskop år 1267 eller 1268 och afled år 1278.

Genom noggrann granskning af stenens inskrift, som på flere ställen är illa skadad, har jag för några år sedan kommit till det resultat, som jag tror skall vinna godkännande af hvarje opartisk domare, att denna läsning icke är riktig och att på stenen icke finnes något, som talar om biskop Erik i Skara. Utrymmet medgifver mig icke här att framlägga en redogörelse för det som verkligen står på stenen, men jag är beredd att när som helst redogöra därför.

Det strider mot all sannolikhet, att denna sten och andra med honom likartade skulle tillhöra en så sen tid, som den senare delen af 1200-talet. Redan på 1200-talet hade, som jag snart skall framställa, den rena romanska stilen fått vika för den s. k. öfvergångsstilen med dess spetsbågar och dess förkärlek för en lifligare och mera energisk karakter i ornamentiken, hvilket står i närmaste sammanhang med det nya lif, som under 1200-talets början uppblomstrade inom alla lifvets förhållanden. Men af de nya riktningarna synes ej minsta spår i den ornamentik, som förekommer å Broddetorpstenen och andra stenar, som tillhöra samma grupp, hvilken grupp tillhör den rena och oblandade romanska konstens område och således måste hänföras till 1100-talet, med *möjlighet* att dess rötter gå in i slutdelen af det föregående århundradet. Huruvida denna möjlighet är en sannolikhet, kan i närvarande stund icke afgöras, alldenstund vi sakna noggrant daterade föremål inom gruppen och i allmänhet bland de äldsta konstföreteelserna i detta landskap, der kristendomen tidigare än i de flesta andra svenska landskap vann insteg.

En man har med förkärlek egnat sig åt tillverkandet af grafstenar af detta slag. I svenska runskrifter kallar han sig Harald stenmästare, i latinska inskrifter med majuskler Haraldus magister. Vi veta om honom icke mera än hvad inskrifterna och de stenar, å hvilka dessa förekomma, intyga. Något mästerskap kan icke anses hafva ådagalagts genom tillformandet af dessa stenar, emedan de hvarken genom form eller utstyrsel ställa några högre fordringar på stenhuggaren.

I andra landskap finnas endast enstaka exempel på dylika grafvårdar.

Fig. 3.

En rikare utstyrelse gafs i Vestergötland åt en annan grupp af grafstenar, som bestå af platta kalkstenshällar, hvilka skulle kunna kallas rektangulära, derest icke så godt som alltid den

Fig. 4.

ena ändan, fotändan, vore något smalare än den öfre. På öfre ytan har hvar sådan sten en upphöjd randlist, ibland har den äfven en annan list, som delar stenens yta på längden i två hälfter. Vid fotändan finnes, likaledes i plan relief, en trappformig förhöjning, från hvilken uppspirar en växt, stiliserad, bestående än af idel bladmotiv, än öfverst uppbär en rik blomma.

Ett par prof å dessa olika slag af bilder meddelas här fig. 3 och 4. Den förra, från Gösslunda kyrka, visar en tudelad häll med två hvarandra fullt lika stiliserade växter, en i hvardera afdelningen. I andra fall har man visat sig mera rädd för enformighet, genom att gifva något olika utseende åt de två plantorna. Då deras yta är alldeles plan, parallel med stenens nedsänkta yta, var det angeläget att åstadkomma någon omvexling, så att icke det hela skulle visa släta tomma ytor. Detta har man gjort med mycket förstånd, genom att gifva en rundad sänkning åt

midtpartiet af hvart blad. De svängda delarne, de mångklfnia bladen och det spel af dagrar och skuggor, som bladens insänkningar jemte bildernas förhöjning öfver bottenytan framkalla, bereda rik omvexling.

Vi kunna med temlig trygghet antaga, att under en tudelad sten af detta slag hvilat man och hustru. På Gotland ser man än i dag den rektangulära ofvanpå platta grafkullen i öfre kanterna omslutas af en smal träram, hvilken, när man och hustru hvila i grafven, är delad i två af en längs gående midtribba.

Den andra stenen, från Edåsa kyrka, är enkel, men dess växt har en stor stiliserad blomma. Denna är arbetad på annat sätt än stjelkens blad, i det midten af blombladen är lindrigt upphöjd, hvilket inför ett nytt moment i omvexlingen.

Det ligger onekligen en vacker tanke deruti, att man i stenhällen öfver den döde afbildar ett yppigt växtlif, för att påminna derom, att äfven ur förgängelsen spirar lifvet upp i rik fågning.

De flesta hållar af detta slag sakna all inskrift. Undantag finnas dock. En sten i Skara domkyrka, enkel och till mönstret sämre än de vanliga, emedan den ej upptages af en enda öfver det hela uppspirande växt, utan visar öfver den nedra afbrutna delen af växten ett kors, hvars armar springa ut i hvar sitt rika blad, har på den något bredare kantlisten en illa skadad runnskrift, som icke lemna oss några direkta upplysningar om tiden. Denna sten är afbildad i tredje häftet af Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift.

Fig. 5.

En annan skadad häll från Österplana kyrka på Kinnekulle har å den likaledes bredare kantlisten en inskrift af majuskler. Två sinsemellan något afvikande teekningar hafva stått mig till bnds, af hvilka den ena är här återgifven fig. 5. Som jag ej haft tillfälle att granska stenen kan jag icke ansvara för teekningens riktighet i alla detaljer. Inskriften innehöll ingen tidsuppgift, ej ens ett namn, utan bara

PRO ME POseE GE S SALVAtoRIS PIETATEM
VT MICH I SIT

d. ä. bed för mig om Frälsarens kärlek, att (han) må vara mig — — —

Ett drag har således denna grupp gemensam med den förra, nämligen användandet ä u af svensk runskrift, än af latinsk majuskelskrift. Den senare har ett ganska åldrigt tyeke, hvadan vi icke gerna kunna antaga någon väsentlig tidsskilnad mellan de två grupperna.

Om än enstaka hällar med en liknande ornamentik förekomma utanför det gamla Skarastiftets gränser, är ifrågavarande grupp med växtsirater dock i så öfvervägande grad representerad inom detta stift, att vi måste anse den vara för detta karakteristisk.

Att uppföra kyrkor och att i sten mejsla bilder hafva svenskarne lärt sig från utlandet. I smideskonsten voro de deremot af gammalt förfarne, och därför torde det vara skäl att här återgifva ett prof på smide från medeltidens förra del nämligen den fig. 6 afbildade jernbeslagna kyrkdörr, som suttit i Versås forna kyrka. Dörrbeslag af enahanda beskaffenhet förekomma flestades i Sverige, alla gemenligen rika, bildade af breda ribbor, hvilka stundom, såsom här, genom långsgående refflor, verka mycket kraftigt. Denna dörr är emellertid en af de bästa. Man har nämligen fortsatt att med jernbeslag pryda dörrarna långt sedan man förlorat sinnet för de tidigare ornamenten, hvadan dessa å mången dörr äro fragmentariska, icke i följd af tidens tand eller människors åverkan, utan i följd af tillverkarens bristfulla uppfattning.

Att tyda allt som förekommer å denna dörr, vill jag icke åtaga mig; somt har väl tillkommit utan att smeden dermed haft någon medveten afsigt.

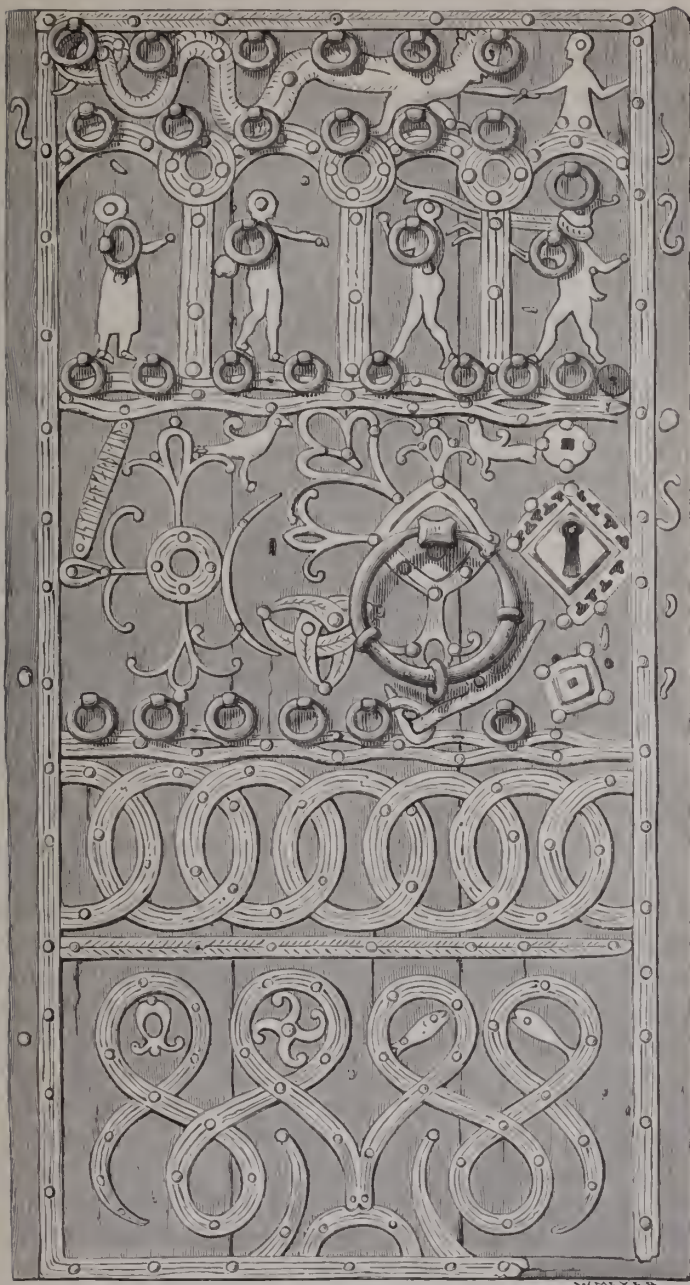

Fig. 6.

W. H. P. E. N.

I midtpartiet se vi det stora nyckelhålet äfvensom den stora ringen, hvilken man fattade i handen, då man skulle draga till den tunga dörren. De öfriga, smärre ringarna hafva icke haft någon praktisk betydelse.

Öfver midtpartiet ses fyra menniskor med lifliga åtbörder, ställda hvar och en under sin rundbåge, och der ofvanför en man, som strider mot en stor drake med människohufvud. Att härmed betecknas den kampf, som måste utkämpas mot det onda i verlden, torde vi få anse troligt, och är onekligen en sådan framställning lämplig på kyrkans dörr, till påminnelse för dem, som vilja träda in i Guds hus.

Man löper visserligen lätt fara att råka ut för öfverdrifter, om man äflas att än här än der i oansenliga framställningar se symboler, men vi torde dock vara berättigade att som symboliska teeken uppfatta dels det treuddiga ornament i midtpartiet, hvars ena udd skyles af den stora ringen. Det är den s. k. triqveträn, bildad af ett band, som tre gånger böjdt öfver sig sjelf utgör ett

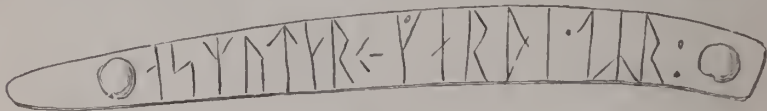

Fig. 7.

afslutadt helt. I en af det nedersta partiets öglor se vi äfven ett hakkors, ett teeken, som inom vidsträckt område och under långa tider ansetts ega en mystisk betydelse. Möjligen hafva äfven de två fiskarna, som förekomma inom två andra öglor i samma nedersta afdelning, en symbolisk betydelse. Åtminstone tillerkändes en sådan i den kristna kyrkans äldsta tider åt fisken, emedan dennes grekiska namn innehåller begynnelsebokstäfverna till de fem grekiska ord, som i öfversättning lyda Jesus Christus Guds son Frälsaren.

Ett särskildt intresse har denna dörr genom den runskrift, som är ristad på en af dess jernribbor, hvilken — här i något större skala återgifven fig. 7 — innehåller orden Asmutær gerði tör d. v. s. Åsmund gjorde dörren. Att vi här hafva för oss ett arbete af en inhemska man, gör denna inskrift säkert.

Att bestämma dörrens ålder är något vanskligare, eftersom man tydligen länge bevarade seden att på detta sätt sira kyrko-

dörrar. Ej heller är runskriftens förekomst på dörren ett afgörande bevis för dess ålder, alldenstund hos det svenska folket bekantskapen med runorna och lusten att använda dem dröjde ganska länge qvar. Särskildt i Vestergötland hafva vi bevis därför i de ringklockor, som under 1300 talet götos af en mästare Håkan, hvilken gerna å sina arbeten anbragte i runor inskriften Ave Maria Jesus. Dessvärre är icke den kyrka bevarad, till hvilken dörren fordom hört, och vi kunna därför ej af hennes byggnadssätt draga någon slutsats rörande dörrens ålder. Det synes mig dock, att vi i detta fall kunna med trygghet hänföra dörren till ett tidigt skede af medeltiden, förnämligast därför, att de å densamma anbragta ornamenten visa sig ega full ursprunglighet i sin gestaltning.

Under den romanska tiden fanns ännu mycket qvar af den slöjdskicklighet och den kärlek till konstmässigt arbete, som herskade under den hedna tiden och åt dess minnen gifva så stort intresse. Men ju mera medeltiden fortskred, desto mera begränsades arbetet inom vissa kretsar. Den stora massan af folket kunde icke följa med i utvecklingen. Under beröring med utlandet gick konsten framåt, men bars ej längre af folket i dess helhet, utan af särskilda grupper, och röntes därför ej längre något inflytande af folkets traditionella smak.

Den öfvergångens tid, som lät rundbågen ersättas af spetsbågen, och i öfrigt ledde konsten in i nya riktningar, hade i allmänhet ej tillfälle att skapa sig många värddar i Vestergötlands landsbygd, ty de flesta menigheternas behof af kyrkor hade redan under den romanska tiden hunnit tillfredsställas. Men denna öfvergångens tid har åstadkommit ett verk, som låter oss med jemmod försaka en mängd smärre prof på den nya tidens art, och detta verk är klosterkyrkan i Varnhem, som uppfördes på 1230-talet efter en brand, som hade öfvergått klostret.

Den gotiska kulturen har deremot lemnat allenast få vittnesbörd efter sig inom Vestergötland. Vål har detta landskap i hörjan af den nya tiden varit utsatt för krigets förödelse, men hvarken denna eller århundradens likgiltighet för de kyrkliga minnena från äldre tider kan förklara fattigdomen på t. ex. snidade

och målade altarskåp, på snidade helgonbilder, på målningar å kyrkornas hvalf och väggar. I detta afseende råder en stor skillnad mellan Vestergötlands kyrkor och t. ex. Mälarelandskapens.

Att emellertid under alla yttre hvalfningar traditioner förtelldes från gamla dagar, märkes af ett och annat. Af sådan an-

Fig. 8 a.

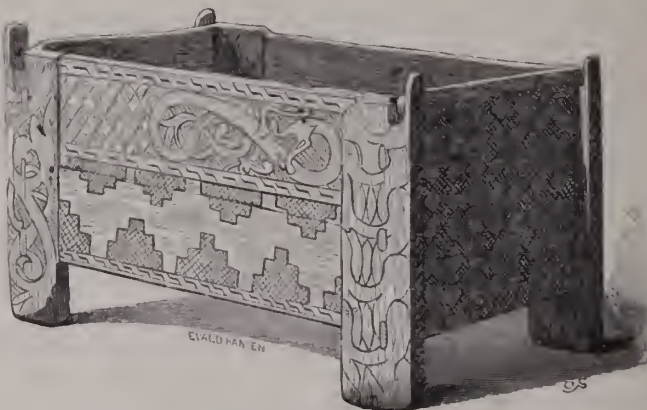

Fig. 8 b.

ledning förtjenar särskildt den 'rotekista' som här är afbildad fig. 8, uppmärksamhet. Dess slingor äro af ålderdomligt tycke, de påminna rent af om runstenarnas slingor — dock ej de vestgötska runstenarnas, som i allmänhet äro högst enkla. Det tvär-

vridna hufvudet å ena sidans öfre rad, påminner om ett drag, som man ej sällan ser i den romanska konstens alster.

Jag har ej sett denna kista i verkligheten och vågar därför icke med någon tillförsigt uttala mig om hennes ålder. Att dömma efter de teekningar, som bibliotekarien Torin välvilligt stält till mitt förfogande och som här troget återgifvits, hafva vi snarast att i de här förekommande ornamenten se visserligen sena, men trots detta synnerligen trogna efterbildningar af gamla motiv.

Jan van Scorel och Gustaf Vasa.

Af

Olof Granberg.

I sin berömda och för kändedomen om de äldre nederländske mästarna nästan oskattbara konstnärskrönika, »Het Schilderboeck», utgifven i Haarlem 1604, berättar gamle Carel van Mander om målaren Jan van Scorel bland annat följande:

»Scorel rekommenderade hos konungen af Sverige, hvars namn var Gustaf, en arkitekt, medsändande till Hans Majestät en Maria-bild, hvori konungen fann ett stort behag och (Gustaf) skickade, jemte ett af konungen sjelf underteeknadtt bref, Scorel såsom ett tacksanhetsbevis en kunglig gåfva, nämligen en kostbar ring, en mårdskinnspeles, en is-slåde, hvarmed konungen sjelf plögade färdas öfver isen och med fullständig utrustning för en häst och derjemte en svensk ost, vägande 200 skålpund. Konungens bref kom till handa, ehuru med afskuret sigill, men alla skänkerna uteblefvo».

Denna historia har någon gang anförts af Jan van Scorels biografer, men den har, såsom naturligt är, oftare betraktats såsom en karakteristisk anekdot än såsom ett trovärdigt aktstycke. Följande dokument, som af arkivarien i Utrecht Mr S. Muller Fz. nyligen påträffats i staden Utrechts procuratie- och certifikatregister för åren 1542—1544 och som är infördt i ett af de senaste häftena af Mr Fr. D. O. Obreen's i Rotterdam utgifna tidskrift »Archief voor nederlandsche Kunstgeschiedenis», är emellertid egnadt att häfva alla tvifvel om riktigheten af Carel van Manders här ofvan anförda berättelse. Dokumentet, dateradt Utrecht den 11 september 1542, har i öfversättning ungefär följande lydelse:

Fullmagt.

Mäster Jan van Scorel, canonicus vid S:ta Maria-kyrkan i Utrecht, har inför oss med egen hand . . . constituerat och be-

fullmäktigat, constituerar och befullmäktigar härmed Jan van Parsyn, borgare i staden Amsterdam och för närvarande bosatt i Danzig, att för honom (Scorel) och å hans vägnar, om så behöfves, affordra, uppbära och emottaga af Margareta Ysbrandsdotter, född i Utrecht, enka efter Mr Jan van Bruesels, tapetväfvare, alla sådana bref och åtföljande skänker, hvilka Hans Kongl. Majestät af Sverige till honom, den constituerande, har sändt, eller skulle hafva sändt, att behörigen qvittera emottagandet af bemälda bref och skänker, eller, om så skulle påfordras, saken inför rätten anhängiggöra, kärande eller svarande, att vinna eller förlora, att aflägga ed eller se till att ed afläggas; och vidare generaliter och specialiter härnti göra och låta, såsom om han (Scorel) sjelf vore närvarande och synlig, att substituera och befullmäktiga en eller flere med sanuma fullmagt som ofvan, samt att återkalla desse befullmäktigade så ofta det honom för godt synas må. Och har bemälte constituerande derjemte specialiter befullmäktigat bemälte constituerade och befullmäktigar honom härmed, att öppna bemälda, af bemälda Hans Kongl. Majestät sända och af bemälda Margareta mottagna bref, för att genom dess öppnande komma till kännedom om bemälda H. Kongl. Majestäts af Sverige skänker. Öfverlemnande i våra händer etc.

Datum den XI septembris a^o XLII.

Presentibus Adam Ram, Cornelis Tynsijn, magistratspersoner.

Detta dokument bevisar nu icke att Carel van Manders här citerade berättelse till alla delar är sann. Emellertid förklarar t. ex. den Jan van Parsyn meddelade fullhuagten att bryta brefvet hvarför Gustaf Vasas skrifvelse kom fram med afskuret sigill och saustämmigheten mellan Carel van Manders och fullmagtens uppgifter i det hänseendet gör det sannolikt, att äfven de öfriga detaljerna i den förres berättelse äro med sanningen öfverensstämmande.

Men viktigast och intressantast för oss svenskar är dokumentet därför, att det klart och tydligt bevisar, att Gustaf Vasa och Jan van Scorel verkligen stodo i skriftlig beröring med hvarandra. Och underligt var detta egentligen icke. Gustaf hade ju ett sinne öppet för allt skönt och när han fått göra bekanskap med ett sådant konstverk som Jan van Scorels Maria-bild, kunde han då annat än, intagen af beundran, skynda att — låt vara

på ett i våra ögon ganska egendomligt sätt — belöna den frejdade mästaren, hvares namn kanske redan förut trängt till konungens öron? Ty Jan van Scorel, i sjelfva verket en af renässansmåleriets mest imponerande gestalter på denna sidan alperna, stod då på höjden af sin ryktbarhet. Född i Schorl (på hans tid skref man: Scorel) vid Alkmaar 1495, hade han omkring 1509 börjat sina studier under Willem Cornelisz. i Haarlem och derefter varit i lära först hos Jacob Cornelisz. i Amsterdam och sedan hos den ansedde Jan Gossaert (Jan van Mabuse) i Utrecht. Men han hade snart inhemtat hvad desse målare kunde lära honom och som han ej ansåg det vara nog, bröt han efter den tidens sed snart upp, ströfvade med vandringsstafven i hand från Utrecht till Köln, från Köln till Speier, Strassburg . . . och en vacker dag knackade den vettgirige ämnessvennen på hos den berömda Albrecht Dürer i Nürnberg. Der fann han då den mästare, han så länge sökt, en som kunde *lära* honom något. Och ändå stannade Scorel icke der länge. Dürer begynte just vid denna tid att med allt större intresse omfatta den lutherska läran och som mästaren och hans gesäll icke kunde draga jemnt i den punkten, spände Scorel snart sin rensel på ryggen och gaf sig åter ut på vandring. Så bar det åter af, ständigt söderut. Han kom till Venezia och hade nyss börjat studera venezianarnes praktfulla kolorit, då han öfvertalades att sluta sig till ett sällskap af landsmän, stadt på pilgrimsfärd till den heliga grafven. Scorel följde med (i Haarlems museum finnes ännu en tafla, der Scorel afbildat sig och sitt resällskap) och vistades en tid i Jerusalem, aftecknande dess märkligheter. På återvägen besöktes Rhodos, der stormästaren med välvilja mottog konstnären, och så kom han äntligen till Rom, der han genast med ifver började studera både antikens, Raffaellos och Michelangiolos arbeten. Han kom i stor gunst på högsta ort. Påfven Adrian VI var hans landsman. Scorel målade påfvens porträtt och blef direktor för påfvens konstsamlingar. Hans rykte steg. Äfven världsliga furstar erbjödo honom anställning. Frans I kallade honom till Fontainebleau. Scorel tackade, men kom icke. »Han traktade icke efter hoftjenster».

Återkommen till Holland öfverhopades mästaren med beställningar. Kyrkor, enskilde och korporationer — alla ville de hafva ett arbete af den uppburne konstnären. I lön för en tafla, målad åt S:t Maria-kyrkan i Utrecht, erhöll Scorel ett prebende och

deraf härleder sig titeln »canoniens», hvarmed fullmagten börjar. Han arbetade i Haarlem, men mest i Utrecht, der han den 6 december 1562 afled, testamenterande sin förmögenhet åt sina fyra naturliga barn och deras moder, Agatha van Sehoenhoven, hvars porträtt nu träffas i Berlins museum och i Doriagalleriet i Rom.

Scorel har ett starkt slägttycke med de store renässansmästarne i Italien. Naturen hade utrustat honom liksom dem med rika och mångsidiga anlag. Han var målare, han var skald, han var ingenjör, och han egnade sig med framgång åt musiken. Han var hemma i mycket annat. Få på hans tid hade rest och sett och lärt så mycket som han. Han talade fem språk. . . . Först och främst var han emellertid målare. Han tillhör antalet af de nederländske konstnärer, hvilka man först på senare tiden egnat tillbörlig uppmärksamhet, och hans konsthistoriska betydelse är icke ens ännu fullt utredd. Han är en af frågorna på dagordningen inom den samtida konsthistoriska literaturen. När detta skrives, pågår just i tyska konsttidsskrifter en lärd och skarp strid om huruvida Scorel är att anse såsom identisk eller icke med den betydande, men till namnet okände konstnär, som plägar kallas »Der Meister vom Tode der Maria». Säkert är dock att Scorel var vägbrytaren för den italiserande riktningen inom den äldre holländska konsten och att han såsom porträttör var af epokgörande betydelse. Hans förnämste lärjunge var den sedermera i Spanien, Portugal och England verksamme Antonis Mor. På andra betydande konstnärer, såsom t. ex. Marten van Heemskereck, utöfvade han stort inflytande.

Sådan var den mästare, med hvilken Gustaf Vasa brevvecklade, sådan den förste målare af rang, med hvilken vårt land någonsin stött i beröring. Hvem han var, den byggmästare, som reste hit med Jan van Scorels rekommendationsbref på fickan och hvilka öden den vackra Maria-bilden här gick till mötes — det är och torde väl städes blifva två olösliga gåtor. Ja, det är icke ens troligt, att man genom forskning i Danzigs arkiv skulle kunna uppspåra arkitektens namn; öfver tafflans dunkla öden skulle sådana arkivstudier naturligtvis i alla händelser ej kunna sprida något ljus.

Om fingrarnes namn i svenskan.

Af

Johan Nordlander.

Des menschengeschlechtes älteste geschichte lagert verborgen gleich der seiner sprache, und nur die sprachforschung wird lichtstrahlen darauf zurück werfen.

J. Grimm.

Det torde måhända förvåna en och annan att se ett så ringa och obetydligt ämne som fingrarnes namn göras till föremål för behandling, och det i en vetenskaplig tidskrift. Och man får icke undra derpå. Det skall emellertid blifva vårt mål att i korthet uppvisa den stora kulturhistoriska betydelse, som dessa namn ega; och vi våga hoppas, att om vår uppsats icke kan skänka annat nöje, skall den åtminstone föra tanken tillbaka till ens egen barndomstid och kalla till lif med tiden mer eller mindre bleknade men kära minnen.

Samma tanke, som den tyske heroen inom den moderna språkforskningen uttryckt i de som motto anförda orden, finnes ock uttalad af en svensk språkforskare. Språkvetenskapen, yttrar prof. Richert (»Kulturhistoriska bilder» i »Svensk tidskrift» för år 1876) kan komma till kännedom om mången yttring af folkets skaplymne och verldsåskådning, hvarigenom man kan bilda sig en viss föreställning om folkets framfarna lefnadsöden samt gången af kulturanlagens utveckling. — När fingrarnes namn ses i den jemförande språkforskningens ljus, lemna de det ypperligaste exempel på s. k. *kulturord*. Också hafva framstående män bland våra tyska stamfränder gjort dessa namn till föremål för grundliga och omfattande undersökningar. Utí A. F. Potts arbete »Die quinare und vigesimale Zählmethode bei Völkern aller Welttheile»,

Halle 1847, upptogs i ett tillägg alla då kända namn hos de mest skilda folk. Samtidigt härmed offentliggjorde W. Grimm en afhandling »Ueber die Bedeutung der deutschen Fingernamen».*) Anslutande sig till dessa båda arbeten men i synnerhet det förra, egnade Roekholz i sitt omfattande verk »Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel aus der Schweiz», Leipzig 1857, ett särskildt kapitel åt fingrarnes namn och värde, sid. 99 o. f., och med sitt rika material kunde han i de flesta fall styrka sanningen af de slutsatser, hvartill de föregående forskarne kommit.

Efter Roekholz' föredöme vilja vi här med ledning af Grimms och Potts nämnda arbeten behandla fingrarnes namn i vårt modersmål. Till den ändan ha vi sammanfört de upplysningar, som i denna väg varit att hemta uti vår landsmåls-literatur och fullständigat dessa med egna uppteckningar.

Såsom man snart finner, äro namnen nästan alltid rimmade (»gå på rim»), hvarför de för rimmets skull underkastas förändringar och förvrängningar. För att rätt uppfatta sådana namn är det därför nödigt att taga hänsyn till rimmets inflytande. Innan vi gå till behandlingen af de särskilda fingrarnes namn, lemmas därför här en öfversigt af namnen.

a) tummitått; b) slekepått; c) långman; d) gullbrand; e) lill-picki. Finland.

a) tumitopp; b) sleke ring-kopp; c) långer män; d) vänder han; e) lill-sikevirus. Finland.

e) lilling; d) göllring; c) långstock; b) slepatuppi; a) tubussi. Finland.

a) tummetått; b) slekepått; c) gullebrann; d) gulleman; e) spille-minkel. Ångermanland.

a) grötgubben; b) sleka köppen; c) langstanga; d) ringfingre; e) lillfingre. Ångermanland.

a) tammas-gubben; b) slikke-köppen; c) långstången; d) gullringen; e) lillingen. Ångermanland enl. Rz **).

a) tömmelitapp; b) slekapalt; c) langman; d) gullbrann; e) lilla Per Olofs man. Ångermanland.

a) tummetoppen; b) pillerpotten; c) långman; d) gullbrann; e) lit'n fattig finne. Ångermanland.

*) Senast tryckt i »Kleinere Schriften» von Wilh. Grimm, Berlin 1883, 3:e band, sid. 425.

***) Härmed utmärkes Rietz Dialektlexikon.

e) lillfingre; d) gullringen; e) allsingen; b) storryttarn; a) pärsnickarn. Ångermanland.

e) lillpingen; d) gullringen; e) långstången; b) slepapörten; a) stubblörten. Ångermanland.

e) lillbingen; d) gullringen; e) långstånga; b) slekaköppen; a) gobben själv. Ångermanland.

e) lillfingre; d) namlösfingre; e) långfingre; b) tumlingsfingré; a) tumlinjen. Jemtland (Fors).

a) tómlinjen; b) filtjyfven; e) långfingre; d) ringfingre; e) lillfingre. Medelpad.

e) lillfingre; d) gullringen; e) långstånga; b) släkaköppen; a) störgubben ópp i talltullan. Medelpad (Ljustorp).

e) lillfingre; d) melónsfingre; e) stórfingre; b) sletjepetten; a) tumlinjen. Herjeådalen.

från högra tummen: a) tummeknopp; b) slickapott; e) länge-man; d) lille svän; e) lilla gubben Per Jönsson; såsom fortsättning härpå från venstra lillfingret: e) lillping; d) gullring; e) långstång; b) petstickan; a) tommos. Gestrikland.

a) tivelitupp; b) släkjebutt (slättjebutt); e) langstang; d) lillmårå; e) lillpink. Dalarne (Elfdalen), Rz.

a) tivelitupp; b) släk i butt; e) långstång; d) hjertlikan; e) lillpink. Dalarne (Mora), Rz.

a) tummetótt; b) slikkipótt; e) långemann; d) gullibrand; e) lille Pelle på ändan. Södermanland (Dalarö), Rz.

a) tummestocken; b) lekebotten; e) lång stång; d) gullebrann; e) lille man. Södermanland.

a) tummetótt; b) slikkepott; e) långemann; d) stakkars han(d); e) lille vickevire. Vestergötland och många andra landskap af Götaland. Rz.

a) tummetutt; b) slikkeputt; e) långemann; d) härtilhann (hjärtlhann); e) lille vikke viring eller lille krissmann (krigsmann). Småland. Linder: Om allmogemålet i S. Møre härad s. 47.

a) tómmet-åpp; b) slekkepått; e) lawmann; d) gullbrann; e) lelle pär i piggevann. Bohuslän. Nilén: Allmogemålet i Sörbygdén, s. 140.

a) tummetott; b) slikkepott; e) långeman; d) Haas i strann; e) lilla pipa i Värmelann. Bohuslän.

e) lillelingen) d) gullfingen; e) långaspånga; b) slickatånga; a) bóen (bonden) själf. Bohuslän.

e) lillpinka); d) gullrinka; e) långstånka; b) gullbånka; a) störtommos. Bohuslän.

a) tómmetott; b) slickepott; c) längeman; d) lille Jóhann; e) lille Pål i pinka. Bohuslän.

a) tummetótt; b) slikepött; c) längemam; d) havre-läst; e) lille-präst. Skåne. Rz.

e) lillfingerring; d) gullfingerring; e) långlöpare; b) peppar-stötare; a) lusknäckjare. Skåne. Rz.

Tummen.

Bland fingrarna innehar tummen högsta rangen, hvilket helt naturligt förklaras af hans stora praktiska betydelse. Att skada ens tumme var ock i de gamla lagarne belagdt med högre böter, än om det gälde något af de andra fingrarna. Hos anglosaxarne värderades han till 30 skilling, men ringfingret, som stod honom närmast i värde, till blott 17 skilling. Uti guta-lagen stadgas det, att »hvart finger är bött med fyra marker *penningar*, om det är af; þumplingr at tveim markum *silfs*.» Af tummens stora vigt förklaras ock den omständigheten, att namn på honom ej, såsom annars ofta sker, bildas med subst. *finger* såsom senare led. Uti våra uppteckningar söker man förgäfvets någon sådan samman-sättning. I tyskan är förhållandet det samma. Undantag göra blott fornordiskan och dansk-norskan, som ha sådana former som *þumal-fingr*, *tommel-finger* för att skilja tummen från stor-tån, som heter *þumal-tá*.

På samma uppfattning grundar sig ock tummens grekiska namn *ἀντί-χείρ*, hvarigenom tummen utmärkes »som den de 4 andre fingre motsatte deel af haanden»; Berg, »Græsk-Dansk Ordbog». Deraf att tummen, strängt taget, icke räknats till fingrarna, kan pekfingret kallas *främst-fingret*, såsom fallet är i Dalarne och Ångermanland.

Tummen skiljes i folkspråket från de öfriga fingrarne genom namn, som antyda stor myndighet och värdighet. Rietz anför från Ångermanland namnet *tammas-gubben* och förf. har der antecknat namnen *gubben-sjelf* och *gröt-gubben* samt *stor-gubben upp* i *tall-tullan* i Medelpad. »Gubben» är i talspråket en vördnadsfull benämning på ens förman; så kalla drängar sin husbonde, gesäller sin mästare och sjömän sin kapten. När man i Ångermanland

frågar efter *gubben eder* eller *han själf*, menas dermed husbonden. I den saliska lagen kallas tummen enligt Rochholz *alah-thuma* d. v. s. guds-finger, och rummet mellan tummen och pekfingeret nämnes *Wodan-spanne*. Med tanken härpå vore det kanske ej allt för djerft att i namnet *gubben-själf* se en hänsyftning på ingen mindre än allfader Oden, på liknande sätt som man i *goffar* (god fader) och *gobonn* (den gode (hus-)bonden) finner guden Thor. I Bohuslän är *böen själf* (bonden själf) ett af namnen på detta finger.

Första fingrets vanligaste namn är *tummen*, hvilket ord i mer eller mindre skiftande form förekommer i alla germanska språk och derigenom bevisar sig vara af mycket hög ålder. Ordets härledning är ej fullt säker. I förnyskan uppträder det under formen *dāmo*, som af Grimm sammanställes med verbet *dāhjan*, trycka (premere). Tummens latinska namn är *pollex* med eller utan tillägg af *digitus*. Betydelsen af detta namn är oek osäker. Redan Isidorns framstälde i *Origines* 11:te boken en förklaring: *Primus (sc. digitus) pollex vocatus, quod inter ceteros polleat virtute et potestate.* Denna härledning af *pollere*, vara stark, ger onekligen en god mening, men på goda grunder har oek en annan tydning framställts. *Pollex* kommer »troligare af *pollicor* (edligen lofva) såsom det finger, hvarmed löften bekräftades» (se Cavalliu, *Latinskt lexikon*, s. 327). Denna sed är oek känd bland germanerna. Från Pommern har Grimm s. 428 den nppgiften, att när två personer öfverenskommit om något, gjort ett aftal, så vidröra de hvarandra med tummarna eller stöta dem mot hvarandra. Äfven hos oss är denna bekräftelseform känd och brukad, i synnerhet bland ungdom och på skämt. När två personer aftalat gemensamt gå till ett ställe el. dyl., yttras ofta: det tumma vi på! — hvarpå den ene trycker sin högra tunne mot den andres. Om man skall försöka sin lycka i spel, ropar man enligt Grimm åt någon god vän, i synnerhet barn: räck mig tummen! hvarvid den tilltalade sticker sin tunne under de andra fingrarna och trycker dem hårdt samman. Einem den danmen halten är därför liktydigt med *favere alicui*, gynna någon. I sammanhang härmed står en i synnerhet hos romanska folk men äfven hos oss känd sed, som hos Grimm nämnes »einem die feige weisen» och af honom s. 429 närmare beskrifves. En antydning om samma bruk finnes redan hos Plinius (*Nat. hist.* 28, 5), der det heter:

pollices, cum faveamus. premere etiam proverbio jubemur, d. v. s. när vi vilja gynna någon, befallas det oss genom ett ordspråk att trycka tummarna.

Tummens namn äro icke synnerligen många, men dock finnas några. Såsom kort och tjock nämnes han *stubb-lörten*, hvarmed man kan jemföra det tyska *dickbåk*. Hans användning har ock gifvit anledning till några namn. Roekholz, Grimm och Simrock *) upptaga namnet *lausknicker*, *luseknicker*, *lüssenknicker*. Liksom saken förekommer ock namnet i vårt land. Rietz upptar nämligen för Skåne formen *lus-knäckjare*. Härmed är att sammanställa ett i Vesterbotten brukligt rim. Medan lusen kunde tala, sade hon nämligen: »koka mig i lut, är jag sju dagar sjuk; men *nagel-trånget* och badstuguröken är det värsta jag vet af». — Som känt, begagnar allmogen i allmänhet vid måltiderna ej knif och gaffel utan i stället fingrarna. Skämtsamt kallas därför ock i Ångermanland handen för »fem-klo-gaffeln». Af denna anledning har tummen i detta landskap det tydligen ej synnerligen gamla namnet *pär-snickaren*, d. v. s. det finger hvarmed man skalar potatis (päron). När man klenar smör på bröd, sker detta i hvardagslag alltid med tummen, men detta förfaringssätt har dock icke gifvit anledning till något namn. för så vidt vi känna. Kan-ske detta bruk synts så naturligt, att man ej kommit att egna uppmärksamhet deråt.

Pekfingret.

Om det första fingret har få namn, så har det andra dess flere. Dess högsvenska namn är pekfinger, danska pegefinger, tyska zeigefinger. Härmed öfverensstämmer ock det latinska namnet, som är *index*. Derjemte förekomma *salutaris* l. *demonstratorius* (se. *digitus*), »quia fere eo salutamus vel ostendimus» (*Origines*). — Emedan pekfingret egentligen ej räknats till fingrarna, har det i Ångermanländskan och dalmålet fått namnet *främst-fingret* samt i det förra målet och jemtskan *fram-fingret*. Detta är ej någon enstaka stående företeelse. I tyskan finnas från 1600-talet sådana namn som *vorder-finger* och *vorderste finger*, och dermed öfverensstämma engelska *forefinger*, holländska *voorvinger*. I gamla

*) »Das Deutsche Kinderbuch».

tyska lagar kallas fingret *proximus a pollice l. proximus pollicis*. Från grannskapet med tummen utgår ock det jemtländska namnet *tumlingsfingret, tumfingret* i Södermanland och Roslagen.

En grupp namn på detta finger pekar tillbaka på de aflägsnaste tider och ursprungligaste lefnadsvanor. Dessa namn äro hos oss bildade af verbet *slicka* och hos andra folk af ord med samma betydelse. Orsaken till namnet är tydlig och klar, i synnerhet om man haft tillfälle att studera allmogens lefnadsätt. När exempelvis modern hållt mjölk ur ett trog, äro barnen tillreds att medelst detta finger tillgodogöra sig den grädde, som möjligen finnes kvar efter kanterna; och om man råkat spilla litet sirup på bordet, är intet naturligare än att man upphemtar detta med pekfingret och öfverför det till munnen. De på denna sed tydande namnen äro ganska många men delvis förvridna. Tydliga äro sådana som *sleka-kóppen* (ó = slutet o; af kópp, kopp), *slekeruring-kopp* (af slicka, ruring (ett slags rätt) och kopp) samt *slicka-tånga* (af tång). Möjligen genom inflytande af någon folk-etymologi har man i Södermanland formen *lekebotten*. Egendomligt förefaller namnet *slepå-pórten*, hvars senare led väl bildats för att framkalla rim med *stubb-lórten*, tummens namn. Till förra sammansättningsleden är namnet att jämföra med finska namnet *slepa-tuppi* från Wasa-trakten.

Namn med denna betydelse finnes icke allenast öfver allt, der svenskt språk talas, utan äfven i dansk-norska dialekter, i tyskan, lithauiskan och grekiskan, hvartill kan läggas, att Pott anför till och med ett mongoliskt namn med liknande betydelse. För norskan upptar Aasen formerna *sleikjarpott* och *sleikjefinger*. I det tyska barnspråket finnas sådana namn som *botterlieker* (den som slickar bort smöret), *pütjenlieker* (den som slickar ur skålen), *pottenlieker* eller *leckmännchen* samt blott *lecker*. Pekfingrets grekiska namn är *λιχάνος*, »fingren, hvormed man slicker (*λειχνο*)» Berg, »Græsk-Dansk Ordbog».

I nära sammanhang med dessa namn står det medelpadiska namnet *fil-tjyfeen* (af fil, grädde, och tjyf, tjuf), syftande på den hos barn ingalunda ovanliga förseelsen att medelst detta finger olofligt smaka på grädden å mjölkbunken. Äfven i tyska barnrim tilläggas detta finger en viss böjelse för snatteri. Efter Simrock anför vi här ett sådant.

Das ist der daumen,
 Der schüttelt pflaumen,
 Der liest sie,
 Der isst sie,
 Und der sagt: wart, ich wills der mutter sagen.

I det man framsäger denna strof, pekar man för hvarje vers på ett finger, börjande med tummen. Från Skåne meddelar Rietz följande delvis liknande rim:

Ja ä sulten,
 ja vill ha mad,
 hör ska du ta et?
 i mors skav (= skåp),
 ja si(g)er et.

Pekfingret har äfven andra namn. Så kallas det — och det med fullt skäl — *pet-fingret* af verbet *peta* samt *pillerpotten* med samma betydelse; jfr *pillra*, *sakta vidröra*, *fingra något*, *lätt peta i något*, Rz s. 497.

Enligt meddelande af komministern Jul. Hultin i Tärenö, Norrbottens län, har fingret derstädes namnet *nenä-sormi*, af *nenä*, *näsa*, och *sormi*, *finger*; således: *näs-finger*. Orsaken till namnet kan icke vara mer än en, och denna är påtaglig.

Dunkelt synes oss namnet *stor-ryttaren*. I fornfriesiskan och angelsaxiskan kallas fingret *schotfinger*, *seyte-finger*, emedan man med detta finger spände bågen, och i tyska lagar utmärktes det genom omskrifningar sådana som *secundus digitus unde sagittatur* eller *qvo sagittatur*.

Långfingret.

Emedan detta finger genom sin längd skiljer sig från de öfriga fingrarna, har det fått namn deraf. Den första sammansättningsleden är hos oss nästan ständigt adj. *lång*, hvaremot den senare leden vexlar. Än liknas fingret vid en spång (*långaspånga*), eller stång (*långstång*), än vid en stoek (*långstoek*): vidare vid en man (*långerman*, *långeman*, *långman*; *lawmann* (enl. Nilén). Aasen upptager för norska allmogemålet utom *lange-stong* (= *staang*) äfven *langetong* (= *taang*) och *langfinger*. Tyskan eger ock härtill svarande former såsom *langemann*, *langmännchen*, *langnehs*, *langluehs*, *langhals* m. fl. Vidare förekomma

sådana namn som *långlöpare* (Skåne), *långskänk* (= långben. Ångermanland) samt *storfingret*.

Hos Grimm förekommer sid. 405 följande förteckning på nu brukliga svenska fingernamn: tumme, pekfinger, medlerste, fjärde, minste. Namnet »medlerste» torde emellertid knapt förekomma, liksom ock det för ringfingret upptagna namnet »fjärde»; åtminstone ha vi förgäfvets sökt derefter. I andra språk deremot finnas talrika namn, som bildats med afseende derpå, att detta finger är det mellersta. Engelskan har *middlefinger*, tyskan *mittelfinger*, latinet *medius* och grekiskan *μέσος*. — Latinska författare anföra ock för detta finger namnen *infamis* och *impudicus*, hvarmed jemföras tyska narren- eller metzgerfinger och arschfinger samt holländska schaamvinger. Fingret har enligt Isidorus fått detta namn, quod plerumque per eum opprobrii insectatio exprimitur. Antagligen syftar Isidorus härvid på en hos romarne förekommande sed att hålla långfingret utsträckt samtidigt med att pek- och ringfingren böjas för att dermed framställa en priap. Det sista af de tyska namnen är enligt Grimm att härleda a verrendo podice. Någon motsvarighet till dessa namn kunna vi ej uppvisa.

Ringfingret.

Långfingrets namn i svenskan äro sålunda ej synnerligen många och omvexlande; ringfingret är deremot rikt på namn och spelar i många afseenden en vigtig rol. Redan hos Plinius kallas detta finger *digitus medicus*, och på franska nämnes det 1447 *doy medicinal*. Härmed öfverensstämma ock de anglosaxiska och danska namnen *læccfinger*, *lægefinger*. Man har försökt förklara detta namn deraf, att de gamla läkarne brukade detta finger vid läkemedels tillredande eller deras begagnande, men en djupare grund måste finnas. Grimm förklarar namnet på följande sätt. Det är, säger han, en lika gammal som vidt utbredd tro, att särskildt begåfvade menniskor kunna bota sjukdomar genom att lägga handen på sjuka ställen eller med henne stryka derpå. Inget är då naturligare, än att denna hemlighetsfulla kraft tillagts icke blott hela handen utan äfven enskilda finger. Så gjorde grekerna, och vid edgång framrækes ömsom hela handen, ömsom ett eller flere fingrar. Att en sådan magisk kraft förbundits med detta finger, kan med säkerhet påvisas. I Wales kallas det för

trolldomsfingret, och förf. har i Jemtland af tillförlitlig sagesman fått den upplysningen, att »venstra namnlösfingret (ringfingret) af en kvinna begagna trollkarlar till mycket.» En sådan trolldomskraft eger ock detta finger i den finska folkdikten Kalevala. Så t. ex. skildras den everldlige sångaren Väinämöiens födelse med följande ord:

Och sitt fängsels port han öppnar
med det ej benämnda fingret,
läste upp det hårda låset
med en få på venstra foten *).

Det är en vidt utbredd och ännu ej alldeles utdöd föreställning, att man ej med det rätta namnet bör nämna sådant, hvarför man af en eller annan anledning hyser fruktan eller vördnad. Så våga ej serberna att med rätta namnet benämna svåra sjukdomar, och allmänt har man fruktat att kalla djefvulen vid namn af fruktan att derigenom ådraga sig hans missgunst. Af liknande omtanke om husdjuren kallas vargen för gullben, gullfot, gulltass, gråben, gråfot o. s. v. För åskan har man sådana namn som goa, fem. af adj. god, godbonden, godfar, godgubben.

På grund af denna föreställning har detta trolldomsfinger, i trollkarlars händer ett verktyg för både godt och ondt, af dubbel anledning fått det egendomliga namnet *namnlösfingret* i Jemtland *namnlösen* i Vermland och Roslagen, »det ej benämnda fingret» (nimitön-sormi, af nimi, namn) i finskan, der *ungenamnte* i tyskan. Detta namn är af hög ålder och stor utbredning. Det förekommer i sanskrit under formen *anâman* (a privitivum och *nâman*, namn), hos kineser, tibetaner, mongoler, osseter, tithauer och — hvaröfver man mest förvånas — hos Amerikas indianer. När namn, som grunda sig på lika bruk af fingrarna, förekomma på vidt skilda tider och orter, är detta helt naturligt och väcker mindre undran; det låg tydligen lika nära för greken som för den svenska bonden att uppkalla pekfingret efter den gemensamma, på handens byggnad beroende seden att slika med detta finger. Detta namn åter grundar sig på gemensamhet i föreställning och uppfattning hos kinesen, svensken och indianen m. fl., och det är därför, som den stora öfverensstämmelsen slår en med häpnad. — I Tyskland har namnet börjat komma ur bruk, emedan den till grund för

*) Kalevala, öfversatt af Collan. Helsingfors 1864, s. 12.

namnet liggande föreställningen försvunnit nr folkmedvetandet. Det kan därför vara af intresse att erfara, att namnet ännu är i fullt bruk i flere delar af vårt fädernesland. Enligt Grimm har det i tyskan ersatts af namnet *Johan*; kanske det dunkla namnet *lille Sven* från Gestrikland kan förklaras på samma sätt.

Vi öfvergå härmed till en floek namn, som äro bildade med afseende derpå, att detta finger företrädesvis är ringens bärare. *Ringfingret* är det i högsvenskan allmänt och i landsmål stundom förekommande namnet på detta finger. I fornnord. hette det *baugfinger*, i nyhögtyiskan har det formen *ringfinger*, uti italienskan *annular*, i franskan *annulaire*. Fingrets latinska namn var *annularis*, enligt Isidorus quod in ipso annulus geritur. I våra bygdemål har fingret vexlande namn. Sådana äro: *gull-brann*, *gulle-brann* eller *gullibrand* af brand, staf, *gullfinge* eller *gullfinger* d. v. s. gullfingret, *gullfingering*, *gullemann* och *gullrinka*, *gullring* l. *gullringen*, hvilket sista namn synes vara vanligast. Tyskan har oek *gollen ring*. Hos Aasen uppgifves *gullbrand* vara den vanliga formen, dock tillägges: »Nogle St. Ildebrand (= Hildebrand?) Ellers ett mansnamn, som det synes, en form af Gudbrand». Gullbrand sammanhänger emellertid lika litet med mansnamnet Gudbrand, som Ildebrand med mansnamnet Hildebrand. Ildebrand är eldens staf, det eldröda guldets bärare. Om orsaken hvarför ringen bäres på handens tjerde finger, lemnar Macrobins, en latinsk lärd på 400-talet, den upplysningen, att en nerv ansågs gå från hjertat och ända till det fingret och der sluta i en förening af fingrets öfriga nerver, och därför hade de gamle prydte detta finger med ringen liksom med en krans (corona). Andra uppgåfvo, att en åder sträckte sig från hjertat till detta finger, och på samma gång fingret smyckades, kröntes oek därför sjelfva hjertat. I sjelfva verket, säger Grimm, gälde under hela medeltiden den tron, att ringfingret genom ådror stode i särskild förbindelse med hjertat. Detta förklaringsätt är emellertid alls icke tillfredsställande. Grimm förmodar, att någon gammal, vidt utbredd folktro ligger till grund för seden, och säger sig ej annars kunna fatta, hvarför fingret kallas *herzfinger*, *der herzliche* eller *der zärtliche*, namn som hos oss motsvaras af *hjerterfinger*, *hjerterli(g) hand* och »*härterli-hann* (hjerterli-hann)». Såsom förut är nämnt, har man tillagt detta finger hemlighetsfulla krafter, och hos grekerna var det helgadt åt ingen mindre än solguden. Såsom sådant

måste det vara rent och skärt, och därför kallas det ock för sin oskuld och renhet i motsats till *digitus impudicus* i tyskan för *jungfrauenfinger*. Nu förefinnes en stark böjelse att smiekrande likna allt vaekert, skönt och ädelt vid guld; en välartad lärjunge blir sin lärares guldgosse (jfr tyska *goldkind*), i sagorna omtalas gyllene prinsar, prinsessor och slott, och smekande kallar allmogem äfven sina kor med sådana namn som guldblåd, guldblom, guldrod o. s. v. Vid tanken härfpå ligger det nära att antaga, att detta åt solens gud helgade finger i synnerhet å den »vaekra handen» (jfr tyska *goldhand*) blifvit kalladt *guld-fingret*, och att seden att bära ring på det framkallats af detta namn.

Såsom kortare än långfingret kallas ringfingret i Dalarne *lill-mårå* af subst. *mår*, stång, stör, påle, Rz. s. 452.

Hos Rietz upptages s. 436 från Vesterbotten för detta finger namnet *melling* utan hvarje antydning om ordets härledning. Detta är väl samma namn som det af förf. i Herjedalen antecknade *mélóns-fingre*. Om detta får sammanställas med det derstädes förekommande adj. *mélóng*, för hvilket jag antecknat betydelsen af »medelmåttig (att äta, gå, arbeta o. s. v.)», blefve namnets betydelse ganska god. Rietz har ock s. 436 just från Vesterbotten adj. *melung*, *melong*, *medelmåttig*.

Med afseende på ringfingret återstår blott att tillägga några till betydelsen dunkla namn. Sådana äro *hafre-hann* (Bohuslän) och *hafre-häst* — rimmande med lille prest — från Skåne, *klingerhan(d)* från Ångermanland, *Hans i strann* (Bohuslän*), *stackars han(d)* från Västergötland och flere landskap, *ränder han* från Finland och *stickitann* från mellersta Sverige, af sagesmannen uppfattadt såsom vårdslöst uttal för *stiek hit hann* (handen)! I Nerike kallas fingret *golla* med öppet o-ljud.

Lillfingret.

Att döma af de hos Grimm och Roekholz upptagna namnen på detta finger äro de svenska flere än de tyska, och doek torde de af oss kända namnen vara blott ett fåtal af hvad som finnes å folkets läppar. Det femte fingrets flesta namn äro bildade med

*) Jfr det tyska namnet *Johan* s. 11; i Bohuslän fins ock namnet *lille Jóhann*.

afseende derpå, att detta finger är det minsta af alla. Hos grekerna kallades det *μῶνυ* d. v. s. den som icke kan se långt; romarne kallade det *minimus*, hvilket namn förekommer i den saliska lagen; i fornn. nämnes det *litilfinger*, i svenska landskapslagar *lille finger*, och öfver hela landet är *lillfingret* det vanliga namnet i allvarligt tal. Finskans namn på detta finger är *pikku-sormi* af adj. *pikku*, liten, hvilket väl ock ingår i det af mig från Vasatrakten upptecknade *lill-picki*. För öfrigt förekomma sådana namn som *lille man*, *lill-bingen*, *lill-ping*, *lill-pinge*, *lill-pingen* och *lill-pink*, det sista enligt Rz från Mora (Dalarne). I holländskan kallas fingret *pink*, eg. ett litet smalt skepp, båt. Vidare finnas sådana namn som *liten fattig finne* (Gestrikland), *lille krissman* (krigsman, Småland); *lille prest* (Skåne, rimmande med hafrehäst); *lilla prinsen i gata* (Bohuslän); *litte, litte vine* (Norge); *lille rirvingen* (Småland), *lille virom* (Öland), *lill-sikerivus* (Finland), *lille ricke rive* (Vestergöföland m. fl. landskap), *lille ricke riving* (Möre härad i Småland); *lill-tilleri-tippen i ästäss* och *spille-minkel* (i Ångermanland); *lille finge myre* (Göteborg), *lilla pipa i Värmelann* (Bohuslän).

Rätt ofta förekomma former innehållande namnet *Per* med egendomliga tillägg. Sådana äro: *lilla Pelle på jorden* (Uppland), *lilla Pelle på ändan* (Södermanland), *lille Pär i piggerann* (Sörbygden i Bohuslän), *lille Päl (= Per) i pinka* (Bohuslän), *lilla Per Mattsson på ändan* (Vernland, J. Magnussons tillägg till Norens ordbok öfver Frykdalsmålet), *lilla gubben Per Jönsson* (Gestrikland), *lilla Per Matsson speleman*; *lille Peer Spillemand* (Danmark), *lilla Per Olofs man* (Ångermanland).

Isidorns har för detta finger namnet *auricularis*, hvilket han förklarar deraf, att man med detta finger aflägsnar smuts ur örat. I öfverensstämmelse med detta namn hafva portugiser och spanjorer namnet *auriculare*, fransmän *auriculaire*, och holländarne kalla det *oorvinger*. Grimm uppgifver, att motsvarighet härtill saknas i det tyska folkspråket, lika som han förgäfvets sökt det i de nordiska munarterna. Vi ha icke heller funnit detta namn. Emedan detta finger slutar raden, kallades det i fornfrisiskan *slutere*, den som slutar. Dermed torde man få sammanställa de ofvan anförda namnet »*lilla Pelle* (l. *Per Mattsson*) *på ändan*.» I svenska finnmarkerna kallas fingret *sakari-sormi*, af *sakari* finne, yttre rand. — Ut i tyska barnrim sådana som det s. 279 anförda

tillägger man lillfingret atskilliga daliga egenskaper. Det är listigt, inställsamt, till oeh med tjufaktigt. Grekerna kallade det oek *ζαχός*, och Mercurius var dess gud. Det gifves hos oss, säger Grimm, hvilken vi här ordagrant följa, barnrim, der fingrarna samtala om något streck, som de ämna utföra. Tummen deltagar dock icke deri, han nämnes blott utan vidare. Pektifingret säger sig gerna äta plommon (jfr »ja vill ha mad» i den efter Rz s. 279 anförda strofen), och långfingret vill veta, hvar sådana finnas (»hör ska du ta et?»), ty genom sin längd kan detta bättre än något annat finger komma åt frukten. Ringfingret angifver vägen (»i mors skav»), men så kommer lillfingret och hotar att säga allt för fadern eller ännu oftare för modern (jfr ja si(g)er et). Äfven händer det, att lillfingret äter upp hela rofvet: »Kleinteufelehen hat sie (korfvar af en oxe) all gesz». På liknande sätt förhåller sig lillfingret, när tummen varit nog olycklig att falla i sjön. Pektifingret drager då upp honom, långfingret bär honom hem, ringfingret bäddar ned honom, men »der kleine seheln da hat ihn wieder aufgeweckt», eller »der kleine spitzbub hat alles der mamma geseit» (Simroek s. 7*). Att fingrets art och lynne äfven hos oss öfverensstämmer med den hos tyskarne vanliga föreställningen, framgår dels af den ofvan efter Rz anförda strofen, dels oek af det från Södermanland upptecknade namnet *sqvallerfingret*. I Bohuslän kallas det i ett rim för *sladder-bytta*. Dock är icke fingret så lågsinnadt, att det ej understundom kan visa sig ädelmodigt, såsom man ser af följande rim från Bohuslän:

*) Det femte fingret är litet och svagt. Derfor blir det åsidosatt af de andra och kan ej värna sin rätt. Såsom små barn har det då ej annat råd än klaga hos mamma för att der få skydd och rättvisa eller fritaga sig för delaktighet i de öfriga fingrarnes förbrytelser. Man jemföre de ofvan anförda rimmen med följande, hemtadt ur *Rimes & Jeux de l'enfance*, par E. Rolland (Paris 1883), s. 21:

Celui-ci a vu le lièvre,
 Celui-ci l'a couru,
 Celui-ci l'a tenu,
 Celui-ci l'a mangé,
 Celui-là n'a rien eu.
 Il a dit à sa mère:
 J' n' ai pas eu, j' n' ai pas eu.

Den fall(er) i sjön,
 den drar opp 'n,
 den drar hem 'n,
 den la 'n i sängen,
 den bre(der) på 'n.

Med hänsyn dertill, att detta finger är af mindre praktisk betydelse än något af de öfriga, kallas det i Vestergötland:

liten fattig qvinna,
 som hvarken kan sy eller spinna.

Tillägg.

Sedan förestående uppsats aflemnats till sättning, hafva några nya bidrag influtit, hvilka vi ej velat nmdanhålla våra läsare.

På Öland äro fingrarnes namn af följande lydelse: c) lill-lingen; d) gullfingen; e) långastöcken; b) knäpp opp 'n*); a) gubben sjelf. — För Vestergötland äro följande namn att tillägga: c) lill-linge-r; d) gullfinger; e) långspång; b) slikerång; a) kortman; och a) tummetott; b) slikepott; e) långeman; d) silfverhann; e) lille Per på gården. — Uti Bohuslän är *Karl-Johann* namn på ringfingret, och lillfingret nämnes der äfven *lille Per i pinkevann* eller *lille tippen på ändan*. Från obekant håll har jag *lille kom sist*. På detta finger finnes ännu ett annat namn. J. O. Halliwell, »Popular Rhymes and Nursery Tales», London 1849, anför nämligen sid. 105 från vårt land följande namn: Tomme tott, Slicke pott, Långe man, Hjerlig hand, *Lille, lille, lille gullvice*. — Det lilla fingrets benägenhet att sqvallra framgår af flere rim såsom:

Jag vill ha mat.
 Hvart ska ja ta 'n?
 I mors kista
 för lilla
 sladderbytta.

Bohuslän.

*) Detta namn torde bero derpå, att man vid rimmets genomgående böjt upp figret.

Jag är hungrig;
jag vill ha mat.
Hvar ska vi ta den?
I mors lilla skåp.
Tyst mä dej, du lilla sqvallertacka!

Vestergötland.

Ge mä mat!
Hvar ska ja ta et?
I mors skåp.
Tal inte om 'et!
Nej men!

Roslagen.

Då man känner lillfingrets stora pratsjuka, är dess löfte om tystlåtenhet i sista rimmet en ganska lyckligt funnen vändning.

SVENSKA FORNMINNESFÖRENINGENS

STYRELSE

OCH

LEDAMÖTER

DEN 31 DECEMBER 1883.

STOCKHOLM, 1884.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Beskyddare :
H. M. KONUNGEN.

Föreningens Styrelse.

Ordförande:

WINGE, M. E., Professor.

v. Ordförande:

MALMSTRÖM, J. A., Professor.

Sekreterare:

MONTELIUS, O., Amanuens.

Kassaförvaltare:

SIDENBLADH, K., Förste Aktuarie.

Öfrige ledamöter:

CEDERSTRÖM, E., Friherre.

EICHHORN, C., Biblioteksamanuens.

EKHOFF, E., Förest. för Lifrustkammaren.

HAMMARSKÖLD, C. J., Trafikdirektör.

NORDSTRÖM, S. E. T., Kanslisekreterare.

Suppleanter:

ISÆUS, M., Professor.

BOJE AF GENNÄS, S., Fil. Licentiat.

KULLE, J., Artist.

Hedersledamöter:

- CERVIN, S. F., f. d. Major, Godsegare — *Ingelstad (Vexjö)*.
 HILDEBRAND, B. E., f. d. Riksantikvarie — *Stockholm*.
 HYLÉN-CAVALLIUS, G. O., f. d. Chargé d'affaires och Generalkonsul —
Sunnanvik (Västlanda).
 NORDENFALK, J., Friherre — *Stockholm*.
 STEENSTRUP, J., Etatsråd — *Köpenhamn*.
 STEPHENS, G., Professor — *Köpenhamn*.
 SÄVE, P. A., f. d. Läroverksadjunkt — *Visby*.
 UGGLAS, C. G. AF, Friherre, Olverståhållare — *Stockholm*.
 WENNERBERG, G., Landshöfding — *Vexjö*.
 WORSAAE, J. J. A., Kammarherre, Direktör för Oldnord. och Etnografiska
 Museerna i *Köpenhamn*.

Utländska ledamöter:

- ANDERSON, J., Sekret. i Society of Antiquaries of Scotland — *Edinburgh*.
 ASPELIN, J. R., Professor — *Helsingfors*.
 BEAUVOIS, E., Maire — *Corberon (Côte-d'Or)*.
 BERTRAND, A., Direktör för Museet i *S:t Germain-en-Laye*.
 BRICHAUT, A. — *Paris*.
 DE BROLO, F. L., Grefve — *Palermo*.
 BUGGE, S., Professor — *Kristiania*.
 CAPELLINI, G., Professor — *Bologna*.
 CARTAILHAC, P. E. — *Toulouse*.
 CAZALIS DE FONDOUCE, P. — *Montpellier*.
 CHANTRE, E., Under-Direktör vid Naturhistoriska Museet i *Lyon*.
 DUPONT, E., Direktör för Museet i *Bruxelles*.
 EVANS, J., Arkeolog och Numismatiker — *Nash Mills, Hemel Hempsted*
(England).
 FILIMONOFF, G., Statsråd — *Moskva*.
 FRANKS, A. W., Direktör vid British Museum — *London*.
 FREUDENTHAL, A. O., Professor — *Helsingfors*.
 GOZZADINI, G., Grefve, Senator — *Bologna*.
 HERBST, C. F., Justitsråd — *Köpenhamn*.
 HOOFT VAN IDEKINGE, J. E. H. — *Leyden*.
 LINDENSCHMIT, L., Professor — *Mainz*.
 DE MARSY, A. — *Compiègne*.
 MESTORF, JOHANNA, Custos vid Mnseet i *Kiel*.
 MISSONG, A., Filosofie Doktor — *Wien*.
 DE MORTILLET, G., Conservatör vid Museet i *S:t Germain-en-Laye*.
 NEUMANN, J., Filosofie Doktor — *Prag*.

NIKOLAYSEN, N., Arkeolog — *Kristiania*.
 OUVAROFF, A. S., Grefve — *Moskwa*.
 PAYNE, J. B., Kapten — *London*.
 PIGORINI, L., Direktör för Arkeologiska och Etnografiska Museerna i *Rom*.
 RANCKEN, J. O. L., f. d. Lektor — *Nikolaistad*.
 ROMER, F., Canonicus — *Gross-Wardein*.
 RYGH, O., Professor, Direktör för Historiska Museet i *Kristiania*.
 DE SCHODT — *Bruvelles*.
 DA SILVA, J. P. N. — *Lissabon*.
 STRUNK, A., Justitsråd — *Köpenhamn*.
 VIRCHOW, R., Professor — *Berlin*.
 WESIERSKI, A. B., Grefve — *Posen*.

Inländska ledamöter:

ADELSKÖLD, C. A. f. d. Major. — *Stockholm*.
 AHLÉN, A. Lektor. — *Kristianstad*. Ombud.
 AHLQVIST, P. Kontrollör. — *Sundsvall*.
 AHLSTRAND, J. A. Bibliotekarie. — *Sthlm*.
 AHLSTRÖM, G. A. Fil. Kandidat. — *Upsala*.
 ALIN, O. Professor. — *Upsala*.
 ALMÉN, F. v. Häradshöfding. — *Goteborg*.
 * ALMGREN, G. M. Öfverkommissarie. — *Sthlm*. Ständig ledamot.
 ALMKVIST, H. N. Professor. — *Upsala*.
 ALSTERLUND, J. W. Läroverksskollega. — *Kristinehamn*.
 AMINSON, H. Lektor. — *Strengnäs*. Ombud.
 ANDERSSON, AKSEL. Biblioteksamanuens. — *Upsala*.
 ANDERSSON, B. Kyrkoherde. — *Oppmanna*.
 ANDERSSON, C. E. Bruksegare. — *Dömle (Karlstad)*.
 ANDERSSON, ERIK. Fil. Kandidat. — *Upsala*.
 ANDERSSON, GOTTFRID. Studerande. — *Sthlm*.
 ANDERSSON, J. Biskop. — *Vexjö*.
 ANDERSSON, L. H. Tullkontrollör. — *Mon*.
 ANDERSSON, LORENTZ. — *Göteborg*.
 ANDERSSON, P. Ordf. i Dals fornminnesförening. — *Hogkil (Stenby)*.
 ANDRÉN, J. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 ANJOU, L. A. f. d. Statsråd, Biskop. — *Visby*.
 ANNERSTEDT, C. Bibliotekarie. — *Upsala*.
 ANREP, C. A. Revisor. — *Sthlm*.
 ANREP, G. Literatör. — *Sthlm*.
 APPELBERG, J. Inspektor. — *Bosjökloster (Hör)*.
 ARBIN, A. VON. Possessionat. — *Tångstad (Norrköping)*.
 ARCADIUS, C. O. Kandidat. — *Majoreberg (Uddevalla)*.
 ARESCHOUG, O. Godsegare. — *Kiviks Espered*.
 * ARPI, R. Fil. Kandidat. — *Upsala*. Ständ. ledamot.
 ATTERLING, C. H. Literatör. — *Sthlm*.

- ATTERLING, H. II. Bruksegare. — *Vesslingbyholm (Fellingsbro)*.
 AXELL, J. S. Grosshandlare. — *Sundsvall*.
 BACKMAN, C. J. Lektor. — *Luleå*.
 BEHRENDTZ, F. Lektor. — *Kalmar*.
 BAIER, O. VON. Kapten. — *Ilfortsberga (Molnbo)*.
 BALTZER, L. Artist. — *Göteborg*.
 BARCLAY, A. J:OR. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 BAUMBACH, V. Provisor. — *Örebro*.
 BECK-FRIIS, C. Grefve, Kabinetts-Kammarherre. — *Borringe*.
 BECKMAN, A. F. Biskop. — *Skara*.
 BEEN, C. F. Postinspektör. — *Mariestad*.
 BEIJER, I. W. Hofstallmästare. — *Kollinge (Kalmar)*.
 BERG, G. Häradshöfding. — *Eksjö*.
 BERG, W. Kamrer. — *Göteborg*.
 BERGDAHL, E. M. Landsfiskal. — *Öfver-Torneå*.
 BERGEN, C. VON. Fil. Doktor. — *Sthlm*.
 BERGER, Th. v. Häradshöfding. — *Göteborg*.
 BERGMAN, C. J. Lektor. — *Visby*. Ombud.
 BERGGVIST, O. H. Musikdirektör. — *Venersborg*.
 BERGSTEN, P. W. Med. Doktor. — *Norrköping*.
 BERGSTRÖM, Fr. Kammarråd. — *Sthlm*.
 BERLIN, H. J. Prost. — *Nordmaling*.
 BERONIUS, V. M. Med. Doktor. — *Falun*.
 BIELKE, T. Grefve. — *Sturefors (Linköping)*.
 BILLENGREN, E. Lektor. — *Falun*. Ombud.
 BJÖRCK, A. W. f. d. Just.-Borgmästare. — *Göteborg*.
 BJÖRNSTJERNA, O. M. General-Major. — *Sthlm*.
 BLACKSTADIUS, J. Z. Agrée. — *Sthlm*.
 BLIXÉN, A. S. Konsul i *Montevideo, S. Amerika*.
 BLIXÉN, C. O. v. Häradshöfding. — *Sthlm*.
 BLOMBERG, A. Amanuens. — *Sthlm*.
 BLOMBERG, J. A. — *Skärshult (Långemåla)*.
 BOËTHIUS, S. J. Docent. — *Upsala*.
 BOHLIN, A. Bokhandlare. — *Sthlm*.
 BOHNSTEDT, E. Hofjägmästare. — *Rinkesta (Eskilstuna)*.
 BOHNSTEDT, Th. L. Brukspatron. — *Rinkesta (Eskilstuna)*.
 BOIJE AF GENNÄS, STEN. Fil. Licentiat. — *Sthlm*.
 BOLINDER, A. Fabrikör. — *Sthlm*.
 BONDE, C. C:SON. Friherre. — *Gimmersta (Ås)*.
 * BONDE, C. J. Grefve, f. d. Löjtnant. — *Trolleholm (Trollenas)*. Ständ. ledamot.
 BONNIER, A. Boktryckare. — *Göteborg*.
 BOSTRÖM, F. A. Ryttmästare. — *Tynnelö*.
 BOWALLIUS, R. M. f. d. Riksarkivarie. — *Sthlm*.
 BRANDEL, C. H. Kamrer. — *Sthlm*.
 BRANDELL, P. Kyrkoherde. — *Nordingrå (Ullånger)*.
 BRANDELIUS, B. J. G. Kapten. — *Sköfde*.
 BRING, E. G. Biskop. — *Linköping*.

- BROBERG, C. G. L. Studerande. — *Upsala*.
 * BROBERG, J. V. Bibliotekarie. — *Sthlm.* Ständ. ledamot.
 BROMAN, J. G. A. Kontraktsprost. — *Skärkind (Gistad)*.
 BRUDIN, J. A. Ingeniör. — *Alafors (Göteborg)*.
 BRUMMER, M. Löjtnant. — *Fröllinge (Halmstad)*.
 BRUNIUS, A. W. Kapten. — *Sthlm.*
 BRUNIUS, C. G. J. Läroverksadjunkt. — *Landskroua*.
 BRUNO, G. E. Fil. Kandidat. — *Upsala*.
 BRUSEWITZ, C. J. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 BRUSEWITZ, G. Musei-Intendent. — *Göteborg*.
 BRUZELIUS, A. Prost. — *Österlöf (Kristianstad)*.
 BRUZELIUS, A. J. Sekret. i Medicinalstyrelsen. — *Sthlm.*
 BRUZELIUS, N. G. Rektor. — *Ystad*.
 BUKOWSKI, H. Antiquitetshandlande. — *Sthlm.*
 BURMAN, O. Kamrer. — *Haparanda*.
 BURSIE, B. H. Häradshöfding. — *Lidköping*.
 BYGDÉN, A. L. Docent. — *Upsala*.
- CARLÉN, N. Kontraktsprost. — *Fogelås (Hjo)*.
 CARLHEIM-GYLLENSKÖLD, T. Kammarjunkare. — *Wallen (Laholm)*.
 CARLHEIM-GYLLENSKÖLD, W. Fil. Kand. — *Upsala*.
 CARLSON, A. F. Kamrer. — *Stabbarp (Eslöf)*.
 CARLSON, E. Lektor. — *Göteborg*.
 CARLSON, F. F. f. d. Statsråd. — *Sthlm.*
 CARLSON, K. H. Fil. Kand. — *Upsala*.
 CARLSSON, A. Kamrer. — *Koberg (Sollebrunn)*.
 CAVALLI-HOLMGREN, A. F. Handelsbokhållare. — *Sthlm.*
 CEDERSCHIÖLD, H. Ryttmästare. — *Sthlm.*
 CEDERSTRÖM, C. G. Friherre, Med. Doktor. — *Bråten (Segerstad)*.
 CEDERSTRÖM, E. Friherre. — *Sthlm.* Led. af Fören. styrelse.
 CELSING, G. H. Kammarherre. — *Sparreholm*.
 CELSING, L. A. Kammarherre. — *Frä Kentorp (Malmköping)*.
 CENTERVALL, C. G. Kapten. — *Varberg*.
 CENTERWALL, J. E. Rektor. — *Söderhamn*.
 CHRYSANDER, A. T. v. Häradshöfding. — *Göteborg*.
 CLASON, I. G. Arkitekt. — *Sthlm.*
 COLLÉN, J. Prost. — *Götene*.
 COLLIANDER, C. A. Prost. — *Romeled (Skrehall)*.
 CRONEBORG, W. Kammarherre. — *Östana (Elfsbacka)*.
 CRUSEBJÖRN, J. Major. — *Sthlm.*
 CULLBERG, S. Godsegare. — *Utrike (Gamleby)*.
 CURMAN, C. Professor. — *Sthlm.*
- DAHL, F. G. Arkitekt. — *Sthlm.*
 DAHLGREN, E. Brukspatron. — *Kil (Ransäter)*.
 DAHLMAN, C. E. Kartograf. — *Sthlm.*
 DEGERMAN, C. E. Jägmästare. — *Norra Piteå revir*.

- DE LA GARDIE, R. Grefve, Landshöfding. — *Linköping*.
 DE MARÉ, B. Brukspatron. — *Ed*.
 DICKSON, C. Med. Doktor. — *Göteborg*.
 DICKSON, J. J. SON. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 *DJURKLOU, N. G. Friherre, Kammarherre. — *Örebro*. Ständ. ledamot.
 DOUGLAS, L. Grefve. — *Gerstorp (Linköping)*.
 DÜBEN, G. VON. Friherre, Professor. — *Sthlm*.
- ECKMAN, H. Förste Bataljonsläkare. — *Örebro*.
 EDELSTAM, G. J. Landshöfding. — *Kalmar*.
 EDMAN, L. Akademiadjunkt. — *Upsala*.
 EDWALL, K. J. Kyrkoherde. — *Torsåker (Nyland)*.
 EHRNESSVÄRD, C. A. Grefve, Landshöfding. — *Göteborg*.
 EICHHORN, C. Biblioteksamanuens. — *Sthlm*. Led. af Fören. styrelse.
 EKENSTJERNA, F. E. Kamfmarherre. — *Gripsholm, Mariefred*.
 EKEROT, C. J. Bruksegare. — *Sthlm*.
 EKEROTH, H. Redaktör. — *Sthlm*.
 EKEWALL, A. F. Häradshöfding. — *Skellefteå*.
 EKHOFF, E. Förest. för Lifrustkammaren. — *Sthlm*. Led. af Fören. styrelse.
 EKLUND, L. A. Lektor. — *Norrköping*.
 EKLUND, P. B. Förlagsbokhandlare. — *Sthlm*.
 EKLUNDH, A. Landskanslist. — *Vexjö*. Ombud.
 EKMAN, I. Stadsläkare. — *Hudiksvall*.
 *EKMAN, J. J. Grosshandlare. — *Göteborg*. Ständ. ledamot.
 ELFWING, N. A. Generalkonsul. — *Sthlm*.
 ELGÉRUS, D. J. Fabrikör. — *Örebro*.
 ENGLUND, J. A. Kontraktsprost. — *Luleå*.
 ENGSTRÖM, G. H. Kyrkoherde. — *Madesjö (Nybro)*.
 ERICSON, J. P. Friherre, Landshöfding. — *Östersund*.
 ERICSSON, Inspektör. — *Floda (Gagnef)*.
 ERIKSSON, OSCAR. Arkitekt. — *Sthlm*.
 ERLANDSSON, O. Artist. — *Skara*.
 ESSEN, F. VON. Friherre, Kammarherre. — *Kafvelås*.
 ESSEN, G. VON. Friherre, f. d. Chargé d'Affaires. — *Frideue (Stenstorp)*.
 ESSEN, G. VON. Ryttmästare. — *Lund*.
 ESSEN, R. VON. Trafikechef. — *Hedemora*.
 ESSEN, R. J. VON. Friherre, Godsegare. — *Stenstorp*.
 EURENIUS, M. C. J. Lektor. — *Malmö*. Ombud.
 EWERS, A. Grosshandlare. — *Göteborg*.
- FARUP, W. Bruksegare. — *Sthlm*.
 FEGRÆUS, C. L. Kommissionslandtmätare. — *Visby*.
 FEGRÆUS, J. S. Studerande. — *Upsala*.
 FOLLIN, C. F. Major. — *Pålsjö (Helsingborg)*.
 FOLLIN, J. F. E. Kammarskrifvare. — *Sthlm*.
 FORSLIND, C. L. H. Löjtnant. — *Horred*.
 FORSSENIUS, C. J. F. Med. Doktor. — *Göteborg*.

- FRIBERG, A. Ingeniör. — *Husqvarna*.
 FRIES, ELLEN. Fröken, Fil. Doktor. — *Sthlm.*
 FRIES, T. M. Professor. — *Upsala*.
 FRISENDAL, D. Landbrukare. — *Hammaren (Ragunda)*.
 FRISK, E. Fabrikör. — *Hudiksvall*.
 FÜRST, C. Med. Kand. — *Sthlm.*
 FÜRST, O. F. Ingeniör. — *Motala Verkstad*.
 FRÖBERG, C. A. Borgmästare. — *Hernösand*.
 FRÖMAN, N. A. Justitie-Ombudsman. — *Sthlm.*
- GADD, J. A. Lektor. — *Karlskrona*.
 GAGGE, R. Kamrer i Mälare-provins. enskilda bank. — *Vesterås*.
 GARTZ, C. G. Bokauktionskommissarie. — *Sthlm.*
 GAVELIUS, J. E. Brukspatron. — *Bollsta (Nyland)*.
 GEIJER, E. W. v. Häradshöfding. — *Sthlm.*
 GEIJER, P. A. Akademisadjunkt. — *Upsala*.
 GEIJERSSTAM, G. af. Rektor. — *Kalmar*.
 GELLERSTEDT, A. T. Intendent. — *Sthlm.*
 GETHE, C. Sekreterare i Hushålln.-Sällskapet. — *Kalmar*.
 GRANLUND, V. G. Arkivarie. — *Sthlm.*
 GRUNDSTRÖM, C. Arkitekt. — *Sthlm.*
 GUMELIUS, C. A. Telegrafkommissarie. — *Örebro*.
 GUSTAFSSON, G. A. Fil. Kand. — *Upsala*.
 GYLLENKROK, W. Friherre, Godsegare. — *Karlskrona*.
 GÖDECKE, P. A. Rektor. — *Vexjö*.
 GÖTHE, G. Amanuens. — *Sthlm.*
- HAGBERG, E. H. Öfverste. — *Sthlm.*
 HAGBERG, F. T. Kyrkoherde. — *Edsberg (Vretstorp)*.
 HAGDAHL, J. E. f. d. Kapten. — *Sthlm.*
 HAGELIN, J. H. Fil. Kand. — *Sthlm.*
 *HAGENDAHL, C. A. Grosshandlare. — *Örebro*. Ständ. ledamot.
 HAGLUND, R. Artist. — *Sthlm.*
 HAGSON, K. A. Läroverksadjunkt. — *Linköping*. Ombud.
 HALLING, F. W. Vinbandlare. — *Sthlm.*
 HAMBREUS, J. Landssekreterare. — *Visby*.
 HAMILTON, G. A. Grefve. — *Yxstaholm (Flen)*.
 HAMILTON, G. M. Grefve, Godsegare. — *Hedensberg*.
 HAMILTON, H. J. Friherre, Godsegare. — *Bo (Hjortqvarn)*.
 HAMILTON, RAOUL. Grefve. — *Ovesholm (Kristianstad)*.
 HAMMAR, A. N. Lektor. — *Karlskrona*. Ombud.
 HAMMARBERG, P. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 HAMMARHJELM, C. Bruksegare. — *Nynäs (Vermlands-Säby)*.
 HAMMARSCHÖLD, H. Arkitekt. — *Smedserum (Vimmerby)*.
 HAMMARSKÖLD, C. J. Trafikdirektör. — *Sthlm.* Led. af Fören. styrelse.
 HAMMER, C. Juvelerare. — *Sthlm.*
 HANSSON, J. A. Kronolänsman. — *Grebbestad*.

- HAZELIUS, A. Fil. Doktor. — *Sthlm.*
 HEDBERG, F. Literatör. — *Sthlm.*
 HEDLUND, S. A. Redaktör. — *Göteborg.*
 HEDSTRÖM, C. W. Kongl. Hofpredikant. — *Asker.*
 HELBORN, O. Agent. — *Sthlm.*
 HELANDER, A. Förste Landtmätare. — *Nyköping.*
 HELANDER, S. V. Konsul. — *Göteborg.*
 HELMBERG, T. D. Kontraktsprost. — *Tamm.*
 HENDEBERG, S. O. Kontraktsprost. — *Grönby (Anderstorf).*
 HERMELIN, O. Friherre, Godsegare. — *Österby (Eskilstuna).*
 HEURLIN, A. O. Rektor. — *Göteborg.*
 HEURLIN, S. Kyrkoherde. — *Qvidinge.*
 HIERTA, F. P. Friherre, Possessionat. — *Sthlm.*
 HILDEBRAND, H. Riksantikvarie. — *Sthlm.*
 HJERTBERG, E. Protokollssekreterare. — *Sthlm.*
 HJORT, E. G:SON. Jägmästare. — *Råstorp (Kisa).*
 HJORTH, C. R. Provisor. — *Vara.*
 HJÄRNE, H. Docent. — *Upsala.*
 *HOLLINGWORTH, A. Ingeniör. — *Örebro.* Ständ. ledamot.
 HOLM, A. R. Possessionat. — *Qvibille.*
 HOLMBERG, C. A. Landssekreterare. — *Vexjö.*
 HOLMERTZ, C. G. G. t. f. Direktör vid Skogs.-Inst. — *Sthlm.*
 HOLMGREN, A. F. Professor. — *Upsala.*
 HOLMGREN, D. Kyrkoherde. — *Varnhem (Axvall).*
 HOLMGREN, H. TH. Arkitekt. — *Sthlm.*
 HOLMLIN, H. Folkhögskoleföreståndare. — *Tjörn.*
 HOLST, HJ. Major. — *Örebro.*
 HORN, H. Kandidat. — *Kalmar.*
 HUMBLE, J. Lektor. — *Sthlm.*
 HUMMEL, D. Grosshandlare. — *Sthlm.*
 HÄGGSTRÖM, F. W. Professor. — *Upsala.*
 HÄLLGESSON, H. Godsegare. — *Häröd (Myckleby).*
 HÄRSTEDT, J. Kyrkoherde. — *Fjelie (Lund).*
 HÖRLIN, H. Arkitekt. — *Sthlm.*
 HÖRSTADIUS, G. F. f. d. Advokatfiskal. — *Tyresö.*

 INDEBETOU, H. O. Fil. Doktor. — *Nyköping.*
 ISÆUS, M. Professor. — *Sthlm.*

 JANCKE, P. G. Häradshöfding. — *Kungsängen (Enköping).*
 JANSSON, J. E. Kyrkoherde. — *Näsby (Frövi).*
 JOHANSON, N. A. Rektor. — *Göteborg.*
 JOHANSSON, C. H. Lektor. — *Vesterås.*
 JOHANSSON, J. f. d. Hotellvärd. — *Falköping.*
 JOHANSSON, K. L. Komminister. — *Långjum (Vedum).*
 JOHANSSON, A. Läroverksadjunkt. — *Jönköping.* Ombud.
 JONSSON, J. Studerande. — *Indal (Sundsvall).*

- KAJERDT, R. Rektor. — *Vestervik*.
 KARLSON, E. Fyringeniör. — *Sthlm.*
 KARLSON, K. F. Kyrkoherde. — *Nyköping*.
 KASTMAN, K. A. Kyrkoherde. — *Törnevalla (Långhem)*.
 KEMPF, H. Lektor. — *Geje*.
 KEY, E. Postmästare. — *Helsingborg*.
 KEY, E. A. Professor. — *Sthlm.*
 KIHMBERG, C. A. Arkitekt. — *Upsala*.
 KINBERG, L. Komminister. — *Ulricehamn*.
 KINDSTRAND, F. R. Apotekare. — *Sthlm*
 KJELLBERG, J. F. Professor. — *Sthlm.*
 KJELLGREN, I. Handlande. — *Stallarholmen*.
 KJELLQVIST, J. Kyrkoherde. — *Hvalstad (Ekeledalen)*.
 KJELLSTRÖM, A. W. Lektor. — *Örebro*.
 KJERNER, C. Prost. — *Örslösa (Lidköping)*.
 KJERRSTRÖM, F. O. Läroverksadjunkt. — *Sthlm.*
 KLEFBECK, C. O. Rektor. — *Skara*.
 KLEMMING, G. E. Öfverbibliotekarie. — *Sthlm.*
 KLINGSPO, C. A. Riksheraldicus. — *Upsala*
 KLOCKHOFF, O. Docent. — *Upsala*.
 KOCKUM, L. P. Godsegare. — *Bulltofta (Malmö)*.
 KULLBERG, N. A. Arkivarie. — *Sthlm.*
 KULLE, J. Artist. — *Sthlm.*
 KUMLIEN, AXEL. Arkitekt. — *Sthlm.*
 KUMLIEN, HJ. Arkitekt. — *Sthlm.*
 KUMLIN, L. F. f. d. Lektor. — *Sthlm.*
 KURCK, A. F. Friherre, f. d. Ryttmästare. — *Rynge (Marsvinsholm)*.
 KÖRNER, C. G. Prost — *Gårdstånga (Lund)*.
- LAGERBERG, A. M. E. Kammarherre. — *Göteborg*.
 LAGERGREN, J. A. Kapten. — *Halmstad*. Ombud.
 LAGERHEIM, J. TH. Lasarettläkare. — *Flén*.
 LAGERQVIST, O. Kongl. Hofpredikant. — *Köpinge (Gårds Köpinge)*.
 LANDELIUS, E. Prov.-Läkare. — *Malmköping*.
 LANDGREN, L. Biskop. — *Hernösand*.
 LANDTMANSSON, I. S. Professor. — *Upsala*.
 LARSSON, G. Tandläkare. — *Sthlm.*
 LARSSON, L. M. Lektor. — *Karlstad*.
 LEFFLER, L. F. Professor. — *Upsala*. Ombud.
 LEIJER, A. F. Kapten. — *Skara*.
 LEIJER, J. G. E. Reg.-Läkare. — *Visby*.
 LEMAN, P. Fil. Doktor. — *Göteborg*.
 LEWENHAUPT, A. C. L. Grefve, Öfverkammarherre. — *Sjoholm (Katrineholm)*.
 LEVIN, P. A. Med. Doktor. — *Bie*.
 LIEDHOLM, K. W. Kontraktspost. — *Efveröd*.
 LILJEQVIST, C. W. Kyrkoherde. — *Fogdö (Strengnäs)*.
 LILLIECRONA, P. G. Häradshöfding. — *Åsum (Kristianstad)*.

- LIND, E. H. Amanuens. — *Upsala*.
 LIND AF HAGEBY, M. Ryttmästare. — *Ryd (Elmhult)*.
 LINDAHL, W. N. A. Auditör. — *Karlskrona*.
 LINDAL, P. J. Amanuens. — *Sthlm*.
 LINDBERG, C. F. Artist. — *Sthlm*.
 LINDBLAD, A. J. K. Läroverksadjunkt. — *Venersborg*.
 LINDBOM, C. Kontr.-Prost. — *Löt (Borgholm)*.
 LINDER, L. J. Kyrkoherde. — *Södertelge*.
 LINDER, N. Lektor. — *Sthlm*.
 LINDGREN, J. M. Häradshöfding. — *Vassmolösa (Kalmar)*.
 LINDSKOG, C. S. Kontraktspost. — *Örgryste (Majorna)*.
 LINDVALL, C. A. Ingeniör. — *Sthlm*.
 LINNÉ, S. B. Kyrkoherde. — *Eldsberga (Laholm)*.
 LJUNGBERG, P. A. Prost. — *By (Bredgrind)*.
 LJUNGMAN, A. W. Docent. — *Tjörn*.
 * LJUNGVIST, K. O. Bruksegare. — *Munksjö (Jonköping)*. Stand. led.
 LUND, F. M. Grosshandlare. — *Sthlm*.
 LUNDBERG, C. — *Kalmar*.
 LUNDBERG, C. F. Handlande. — *Göteborg*.
 LUNDELL, J. A. Docent. — *Upsala*.
 LUNDGREN, M. Lektor. — *Sthlm*.
 LUNDGREN, N. A. Kamrer. — *Säfstaholm (Vingåker)*.
 LUNDGREN, V. T. vice Konsul. — *Strömstad*.
 LUNDH, A. Kyrkoherde. — *Hjersås*.
 LUNDIN, G. R. Kamrer. — *Halmstad*.
 LUNDSTRÖM, C. F. Brukspatron. — *Sthlm*.
 LYTTRENS, A. — *Skedala (Halmstad)*.
 LÖFGREN, A. W. Kamrer. — *Falköping*.
- MAGNÉT, H. Landbruksingeniör. — *Kalmar*.
 MAGNUSSON, J. Hemmansegare. — *Granbäckstorp (Sunne)*.
 MALMSTEN, C. J. f. d. Statsråd. — *Upsala*.
 MALMSTRÖM, J. A. Professor. — *Sthlm*. Föreningens vice ordförande.
 * MANDELGREN, N. M:son. Artist. — *Sthlm*. Ständ. ledamot.
 MANNERSKANTZ, C. A. f. d. Kapten. — *Vernäs*.
 MATTHIESEN, R. M. Konsistorienotarie. — *Hernösand*.
 MEJERBERG, C. J. Folkskoleinspektör. — *Sthlm*.
 MELIN, O. Stadsmäklare. — *Göteborg*.
 MONTGOMERY-CEDERHJELM, R. Bruksegare. — *Segersjö (Kilsö)*.
 MONTAN, E. W. Professor. — *Sthlm*.
 * MONTELIUS, O. Amanuens. — *Sthlm*. Fören. sekret. Ständ. led.
 MONTELIUS, W. Riksbankens ombudsman. — *Sthlm*.
 MÖRCKE, B. f. d. Öfverstelöjtnant. — *Skara*.
- NÆSLUND, C. G. Kontraktspost. — *Arnäs (Örnsköldsvik)*.
 NAUCKHOFF, P. H. R. Öfverstelöjtnant. — *Näsbyholm (Strengnas)*.

- NERMAN, H. S. Kronolänsman. — *Gödestad (Varberg)*.
 NERMAN, J. H. J. Rådman. — *Karlskrona*.
 NILSSON, IDA. Fröken. — *Lund*.
 NILSSON, J. L. Inspektör. — *Järrestad (Simrishamn)*.
 NISBETH, C. J. Direktör. — *Simrishamn*.
 NISBETH, G. A. Stadskassör. — *Simrishamn*.
 NORDEMAN, F. A. Veterinärläkare. — *Skevinge*.
 NORDENFALK, O. Kapten. — *Bleken (Älmvik)*.
 NORDIN, F. Föreståndare f. Döfstemmeinstitutet. — *Skara*. Ombud.
 NORDLANDER, J. Fil. Kandidat. — *Sthlm*.
 NORDLING, E. V. Professor. — *Upsala*.
 NORDSTRÖM, J. Bruksegare. — *Sölje bruk (Gillberga)*.
 NORDSTRÖM, S. E. T. Kanslisekreterare. — *Sthlm*. Led. af Fören. styrelse.
 NORDSTRÖM, T. Lektor. — *Strengnäs*.
 NORDWALL, A. L. Exp.-Sekreterare, Lektor. — *Strengnäs*.
 NOREEN, A. G. Docent. — *Upsala*.
 NOREEN, C. G. Jägmästare. — *Halmstad*.
 NORÉN, O. Literatör. — *Sthlm*.
 NORÉN, V. E. Reg.-pastor. — *Skara*.
 NORRMAN, O. Kyrkoherde. — *Umeå*.
 NYMAN, A. I. T. Häradshöfding. — *Gamleby*.
 NYSTRÖM, A. Arkitekt. — *Hällingstorp (Borensberg)*.
 NYSTRÖM, J. E. Förste Landtmätare. — *Luleå*.

 ODELSTIERNA, D. Major. — *Göteborg*.
 OLIVECRONA, S. R. D. K. Justitieråd. — *Sthlm*.
 OLSSON, P. Lektor. — *Östersund*.
 OSSBAHR, C. A. G. Studerande. — *Upsala*.
 OTTERSTRÖM, J. Prost. — *Varola (Sköfde)*.
 OXENFVUD, C. G. Öfverstelöjtnant. — *Luleå*.

 PALLIN, J. R. Lektor. — *Sthlm*.
 * PALM, S. Sv. o. norsk v. Konsul i *Austin (Texas), N. Amerika*. Ständ. led.
 PALME, C. A. Lagman, Landssekreterare. — *Kalmar*.
 PALMGREN, L. Komminister. — *Tannåker (Ljungby)*.
 PALMLUND, L. G. Kontraktspäst. — *Skatelöf (Grimslöf)*.
 PERSSON, H. Landstingsman. — *Ammer (Östersund)*.
 * PETERSENS, H. M. AF. Kammarherre. — *Erstavik (Sthlm)*. Ständ. led.
 PETRI, H. Konsistorienotarie. — *Linköping*.
 PETERSSON, G. Arkitekt. — *Gråbo (Visby)*.
 PIEHL, K. Docent. — *Upsala*.
 PIPER, C. G. F. Grefve, Hofstallmästare. — *Krageholm (Ystad)*.
 * PLATEN, C. B. E. VON. Grefve, Öfverstekammarjunkare. — *Sthlm*. St. Led.
 PONTÉN, J. O. Stadsläkare. — *Strengnäs*.
 POSSE, A. R. F. SON. Grefve, President. — *Sthlm*.
 POSSE, C. K. J. Grefve, Godsegare. — *Bergqvara (Räppe)*.
 PRIPP, O. H. Öfverstelöjtnant. — *Göteborg*.

- QVISTGAARD, A. Ingeniör. — *Karlshamn*.
 RAAB, G. A. Friherre, Löjtnant. — *Norrköping*.
 RAMEL, O. A. P. Friherre, Godsegare. — *Öfvedskloster (Lund)*.
 REHAUSEN, J. G. W. VON. Öfverste. — *Hudiksvall*.
 RETZIUS, G. Professor. — *Sthlm*.
 REUTERSKIÖLD, C. Bruksegare. — *Norrgrön (Gimo)*.
 REUTERSKIÖLD, C. L. Kabinettskammarherre. — *Gimo*.
 REVENTLOW, C. D. Grefve. — *Finnhult (Hurfva)*.
 REVENTLOW, F. F. E. Grefve. — *Vennberga (Hurfva)*.
 RICHERT, J. G. Major. — *Göteborg*.
 RICHERT, M. B. Professor. — *Upsala*.
 RIDDERSTOLPE, C. G. Grefve, f. d. Major. — *Fiholm (Strömsholm)*.
 RINGBERG, H. T. Kontraktspost. — *Dörby (Smedby)*.
 ROGBERG, C. E. J. Professor. — *Sthlm*.
 ROGBERG, J. G. Kgl. Hofpred. — *Grenna*.
 ROMAN, C. G. Kronolänsman. — *Vånga (Stallarholmen)*.
 ROOS, A. W. Generalpostdirektör. — *Sthlm*.
 ROSEN, A. E. VON. Grefve, Öfverste. — *Sthlm*.
 ROSÉN, J. Literatör. — *Sthlm*.
 ROSEN, J. G. O. VON. Grefve, Professor. — *Sthlm*.
 ROSENGREN, L. Kontraktspost. — *Väddö*.
 ROSENSVÄRD, J. H. Generallöjtnant. — *Sthlm*.
 ROTH, M. Läroverksadjunkt. — *Sthlm*.
 ROTHSTEIN, E. E. VON. Professor. — *Sthlm*.
 RUBENSSON, J. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 RUDBECK, A. Friherre, Agrée. — *Sthlm*.
 RUDEBECK, G. M. U. Häradshöfding. — *Elfkullen (Sunne)*.
 RUDGREN, E. Handlande. — *Göteborg*.
 RUDVALL, C. J. Postexpeditör. — *Fagerhult*.
 RUNDGREN, C. H. Biskop. — *Karlstad*.
 RYDBERG, O. S. Arkivarie. — *Sthlm*.
 RYDBERG, V. Fil. Doktor. — *Göteborg*.
 RYDELL, J. F. Sergeant. — *Enslöf (Halmstad)*.
 RYDING, J. M. Landskamrer. — *Venersborg*.
 RÖHSS, A. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 RÖHSS, W. Konsul. — *Göteborg*.
 SACK, J. G. Friherre, Ryttnästare. — *Bergshammars (Strengnäs)*.
 SAHLÉN, A. J. Lektor. — *Skara*.
 SAHLIN, N. O. Handlande. — *Stugun*.
 SAHLSTRAND, A. Veterinärläkare. — *Alingsås*.
 SALIN, K. Arkitekt. — *Sthlm*.
 SALOMAN, G. Hofmålare. — *Sthlm*.
 SANDAHL, C. Arkitekt. — *Sthlm*.
 SANDAHL, O. T. Professor. — *Sthlm*.
 SANDER, N. F. Kansliråd. — *Sthlm*.

- SANDQVIST, S. J. Borgmästare. — *Hudiksvall*.
 SANDSTRÖM, J. E. Kommissionslandtmätare. — *Storstrand (Piteå)*.
 SCHÉELE, G. VON. Hofintendent. — *Kilanda (Nol)*.
 SCHÉELE, K. H. G. VON. Professor. — *Uppsala*.
 SCHENSON, C. O. Läroverksadjunkt. — *Karlstad*.
 SCHILLER, A. L. Rektor. — *Göteborg*.
 SCHJÖLER, S. Godsegare. — *Backa (Axvall)*.
 SCHMIDT, K. Godsegare. — *Sundby (Huddinge)*.
 SCHOTTE, G. V. Lektor. — *Nyköping*.
 SCHOUGH, R. Major. — *Gefle*.
 SCHRAM, E. G. Läroverksadjunkt. — *Uppsala*.
 SCHÜCK, H. Docent. — *Uppsala*.
 SCHÜRER VON WALDHEIM, W. Godsegare. — *Mellingeholm (Norrtelge)*.
 SCHWARTZ, E. Docent. — *Sthlm*.
 SCHWERIN, G. A. VON. Friherre, f. d. Arkivarie. — *Jönköping*.
 SEGRELL, C. G. Godsegare. — *Tveta (Färjestaden)*.
 SEINKNECHT, J. A. Kronolänsman. — *Axeltorp (Tjerby)*.
 SELANDER, N. J. T. Kapten. — *Sthlm*.
 SELGGREN, J. f. d. Rektor. — *Gefle*.
 SIDENBLADH, K. Förste Aktuarie. — *Sthlm*. Föreningsens kassaförvaltare.
 SJÖBORG, J. Komminister. — *Torsås (Kalmar)*.
 SJÖBRING, P. Biskop. — *Kalmar*.
 SJÖCRONA, C. A. Landshöfding. — *Mariestad*.
 SJÖGREN, C. A. H. Bergmästare. — *Filipstad*.
 SJÖSTEDT, C. Rådman. — *Hjo*.
 SOLBERG, C. J. Brukspatron. — *Kengis bruk (Öfver-Torneå)*.
 SONDÉN, A. F. Domprost. — *Skara*.
 SONESON, N. Civilingeniör. — *Skeen*.
 SPAAK, F. A. Stadsmäklare. — *Göteborg*.
 SPARRE, A. Grefve, Öfverstekammarjunkare. — *Almås (Hjo)*.
 SPARRE, N. G. A. Grefve, Kammarherre. — *Almås (Hjo)*.
 SPARRE, SIXTEN. Friherre, Godsegare. — *Näsby (Linköping)*.
 STAAFF, O. A. Kyrkoherde. — *Öfferdal (Östersund)*.
 STARBÄCK, C. G. Lektor. — *Norrköping*.
 STECKSÉN, J. O. B. Öfverste. — *Sthlm*.
 STEINNORDH, J. H. W. f. d. Lektor. — *Linköping*.
 STENBORG, E. A. Kyrkoherde. — *Karl Gustaf (Haparanda)*.
 STENSTRÖM, O. E. Förest. f. Gårdsjö landtbrukssk. — *Gårdsjö (Karlstad)*.
 STJERNBLAD, J. E. Friherre. — *Marsvinsholm (Ystad)*.
 STJERNSTRÖM, G. Amanuens. — *Uppsala*.
 STOCKENSTRÖM, A. VON. Bruksegare. — *Akersbruk (Mariefred)*.
 STOCKENSTRÖM, H. A. VON. Kammarherre. — *Sthlm*.
 STOLPE, C. E. Kgl. Hofpredikant. — *Ving (Axvall)*.
 STOLPE, C. J. Borgmästare. — *Norrköping*.
 STOLPE, H. Amanuens. — *Sthlm*.
 STRANDBERG, C. O. Landtbrukare. — *Östa (Stallarholmen)*.
 STRÅLE, W. Landshöfding. — *Sthlm*.

- STRÖMBERG, Th. Biskop. — *Streugnäs*.
 SUNDBERG, S. A. G. Konsistorienotarie. — *Vexjö*.
 SUNDIN, N. Bruksegare. — *Alkvettern (Kristinehamn)*.
 SUNDSTRÖM, C. J. Lektor. — *Göteborg*.
 SUNDSTRÖM, C. R. Läroverksadjunkt. — *Sthlm*.
 SVAHN, F. O. B. Lektor. — *Kalmar*.
 SWAHN, J. Fabrikör. — *Vexjö*.
 SVAN, C. A. M. Kronofogde. — *Lidköping*.
 SVANLUND, E. Apotekare. — *Simrishamn*.
 SVEDELIUS, W. E. f. d. Professor. — *Upsala*.
 SÄVE, T. A. Rektor. — *Karlstad*.
 SÖDERBERG, S. Docent. — *Lund*.
 SÖDERBOM, H. G. O. Student. — *Upsala*.
 SÖDERGREN, A. W. Postmästare. — *Örebro*.
 SÖDERGREN, J. G. A. Läroverksadjunkt. — *Vexjö*.
 SÖDERGREN, L. A. Folkskolelärare. — *Alfshög (Falkenberg)*.
 SÖDERVALL, K. F. Akademie-adjunkt. — *Lund*.
 SÖDLING, C. E. Musikdirektör. — *Vestervik*.
 SÖRLING, O. Artist. — *Sthlm*.
- TAMM, C. A. f. d. Ryttmästare. — *Fogelsta (Äs)*.
 TAMM, F. A. Docent. — *Upsala*.
 TAUBE, C. O. Grefve, Trafikdirektörsassistent. — *Sthlm*.
 TEGNÉR, E. Bibliotekarie. — *Sthlm*.
 TENGELIN, D. J. Ingeniör. — *Sthlm*.
 TENGVALL, O. Kommissionslandtmätare. — *Örebro*.
 TERSMEDEN, B. Auditör. — *Örebro*.
 *TERSMEDEN, Th. Brukspatron. — *Hinsberg (Frövi)*. Ständ. ledamot.
 THINGREN, C. L. Kapten. — *Sthlm*.
 THORÉN, C. M. Kyrkoherde. — *Vimmerby*.
 THORÉN, J. Handlande. — *Grebbestad*.
 THULSTRUP, C. L. H. Öfverstelöjtnant. — *Sthlm*.
 TORELL, O. M. Professor. — *Sthlm*.
 TORIN, K. Bibliotekarie. — *Skara*.
 TORNÉRHJELM, R. V. Öfverhofstallm. — *Vrams-Gunnarstorp (Gunnarstorp)*.
 TREFFENBERG, N. C. E. Landshöfding. — *Falun*.
 TROILI, G. K. Trafikdirektör. — *Göteborg*.
 TROLLE-WACHTMEISTER, A. K. Grefve, Hofmarskalk. *Trolle-Ljungby (Gualof)*.
 TRYBOM, A. P. Borgmästare. — *Skara*.
- UDDENBERG, C. G. Kontraktspost. — *Gårdslösa (Störlinge)*.
 ULFSPARRE, S. B. Major. — *Sthlm*.
 UNGER, A. Prost. — *Stafuås (Norra Fjole)*.
 UPMARK, G. Intendent. — *Sthlm*.
- WÆRN, C. F. President. — *Sthlm*.
 WAHLFISK, J. Kyrkoherde. — *Käl (Örebro)*.

- WAHLUND, C. W. Docent. — *Upsala*.
 WALLANDER, J. W. Professor. — *Sthlm.*
 WALLBERG, A. Fabrikör. — *Slottsmollon (Halmstad)*.
 WALLDÉN, W. Redaktör. — *Sthlm.*
 WALLGREN, A. F. Ingeniör. — *Göteborg*.
 WALMSTEDT, L. E. Professor. — *Upsala*.
 WARBERG, K. Fil. Doktor. — *Göteborg*.
 WARHOLM, D. R. Domprost. — *Kalmar*.
 WATTRANG, A. Hofmarskalk. — *Walinge (Stigtomta)*.
 WEDBERG, J. O. Justitieråd. — *Sthlm.*
 WEIBULL, M. J. J. Professor. — *Lund*.
 WEIDENHELM, L. H. Löjtnant. — *Lindköping*.
 WELANDER, J. P. Folkhögskoleföreståndare. — *Ebbetorp (Smedby)*.
 WERNER, H. Artist. — *Lindköping*.
 WERNER, N. f. d. Direktör. — *Sthlm.*
 WERSANDER, L. J. Läroverksadjunkt. — *Venersborg*.
 WESTLING, G. O. F. Lektor. — *Sundsvall*.
 WESTMAN, C. H. Byråchef. — *Sthlm.*
 WETTER, W. G. Domprost. — *Vezio*.
 VICKEN, F. A. von. v. Häradshöfding, Godsegare — *Uggebol (Ölme)*.
 WIDÉN, J. Lektor. — *Hernösand*.
 WIDEBECK, I. A. Läroverksadjunkt. — *Strengnäs*.
 WIDMARK, H. A. Landshöfding. — *Luleå*.
 WIDMARK, P. Kollega. — *Luleå*.
 WIESELGREN, H. Bibliotekarie. — *Sthlm.*
 WIJK, C. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 WIJK, E. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 WIJK, O. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 WIJKANDER, A. Th. Generalmajor. — *Karlstad*.
 WILSON, J. W. Grosshandlare. — *Göteborg*.
 WIMNELL, J. A. Kapten. — *Sthlm.*
 WINGE, M. E. Professor. — *Sthlm.* Föreningens ordförande.
 WIRSÉN, C. D. af. Fil. Doktor. — *Sthlm.*
 WISÉN, T. Professor. — *Lund*.
 WITTHOFF, N. Kronofogde. — *Araskoga (Vollsjö)*.
 WITTLÖCK, J. A. Z. Förste Bataljonsläkare. — *Vezio*.
- ZETTERBERG, H. Godsegare. — *Sticklinge (Sthlm)*.
 ZETTERWALL, H. N. Överintendent. — *Sthlm.*
- ÅBERG, H. A. Telegrafkommissarie. — *Uldevalla*.
 ÅBERG, S. J. Fil. Doktor. — *Helsingborg*.
 ÅBOM, J. F. Kongl. Arkitekt. — *Sthlm.*
- ÄDELGREN, C. A. Th. Protokollssekreterare. — *Sthlm.*
 ÄHRLING, A. Häradshöfding. — *Umeå*.

- ÖDBERG, J. ~~R~~ Rektor. — *Skara*.
* ÖHMAN, E. Grosshandlare. — *Sthlm.* Ständ. ledamot.
ÖMAN, V. E. Fil. Doktor. — *Örebro*.
ÖRTENDAHL, I. A. Kapten. — *Sthlm.*
-

Årsberättelse

afgifven af Svenska Fornminnesföreningens Styrelse

för Föreningens verksamhet under år 1881.

(Afgifven vid allmänna årsmötet den 28 februari 1882.)

Emedan Föreningen vid årsmötet den 28 februari 1881 antagit den förändring i stadgarne, att sommarmötena endast skulle hållas hvart tredje år, kan nästa möte af detta slag först år 1883 komma i fråga.

Det andra häftet af "Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen" har under året blifvit färdigt och kommer att i dag utdelas bland Föreningens ledamöter. Det innehåller, såsom i förra årsberättelsen tillkännagafs, afbildningar af dels glasmålningar från Dalhems kyrka på Gotland, dels sådana målningar från Lye kyrka på samma ö, samt plan af och detaljer från sistnämnda kyrka. De tre plancher, som återgifva glasmålningarna, äro tryckta i färger.

Af Föreningens tidskrift utkom under år 1881 ett häfte, det tolfte, hvilket var färdigt vid årsmötet den 28 februari. Det trettonde häftet, som börjar det femte bandet, utdelas i dag till Föreningens ledamöter. Med detta häfte följer — i två exemplar till de i Stockholm boende ledamöterna och i fem ex. till öfrige ledamöter — en redogörelse för det hufvudsakliga innehållet af

K. Förordningen d. 29 november 1867 angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande. Styrelsen hoppas, att den allmänna spridning, som kännedomen om denna förordnings innehåll härigenom erhåller bland Föreningens ledamöter och dessas vänner, skall bidraga till uppnåendet af det mål, för hvilket Föreningen arbetar: våra fornummens skyddande och bevarande åt efterverlden.

De betydliga kostnader, som varit förenade med utgifvandet af dessa arbeten, hafva icke medgifvit att under sistlidna år bekosta några undersökningar af fornlemningar, men Styrelsen hoppas att under innevarande år sådana kunna föranstaltas. Då de, hvilka med Föreningens medel hittills utförts, hafva gifvit särdeles goda resultat, såsom de för dem i Föreningens tidskrift intagna redogörelserna visa.

Å de böcker, hvilka Föreningen under det förlutna året fått mottaga dels som gåfva dels i utbyte, meddelas en förteckning på omslaget till det 13:de häftet af tidskriften.

Styrelsen har sedan sista årsmötet haft 5 sammankomster. Under denna tid hafva 23 inländska ledamöter blifvit invalda.

En öfversigt af Föreningens inkomster och utgifter under år 1881, samt af kassans nuvarande ställning, lemnar revisorernas i dag afgifna berättelse, som här nedan meddelas.

M. E. WINGE.

Oscar Montelius.

Rävisorernes berättelse öfver verkställd granskning af
Svenska Fornminnesföreningens räkenskaper för år 1881.

Debet.

Behållning från år 1880:

Hypoteksbankens 4 $\frac{1}{2}$ procents obligationer	2,000:—.
Kontant	307:69. 2,307:69.

Inkomster:

435 årsavgifter för 1881	2,175:—.
86 » » föregående år	430:—. 2,605:—.
För sålda böcker...	162:75.
» » träsnittsstockar	54:—. 216:75.
Anslag af allmänna medel till planchverket	800:—.
Räntor från 15 $\frac{1}{1}$ till 15 $\frac{1}{7}$ 1881	45:—. 3,666:75.
	<u>Summa 5,974:44.</u>

Kredit.

Utbetaldt för:

Tidskriften, häftet 12	1,313:—.
Planchverket, häftet 2	1,317:—.
Distribution och arvoden	781:62.
Diverse	35:25. 3,446:87.

Behållning till år 1882:

Hypoteksbankens 4 $\frac{1}{2}$ procents obligationer	2,000:—.
(Deraf tillhöra 1,850 kr. den Fasta fonden.)	
Kontant	527:57. 2,527:57.
	<u>Summa 5,974:44.</u>

Räkenskaperna befunnos ordentligt förda och med vederbörliga verifikationer försedda, hvadan undertecknade tillstyrka full décharge åt kassaförvaltaren, förste aktuarien Karl Sidenbladh.
Stockholm den 23 februari 1882.

Otto Heilborn.

Anton Blomberg.

Vid Föreningens allmänna möte den 28 februari 1882 valdes till *Ledamöter af styrelsen*, sedan professoren A. T. Gellerstedt undanbedt sig återval:

EICHHORN, C., amanuens,
 HAMMARSKÖLD, C. J., trafikdirektör,
 HOFBERG, H., föreståndare för Lifrustkammaren,
 MALMSTRÖM, J. A., professor,
 MONTELIUS, O., amanuens,
 NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
 SIDENBLADII, K., förste aktuarie,
 ULFSPARRE, S., major, och
 WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter*:

CEDERSTRÖM, Em., friherre,
 EKHOFF, E., amanuens, och
 PETTERSSON, G. E., arkitekt.

Till *Revisorer* utsågos:

amanuensen A. BLOMBERG och
 bruksegaren C. J. EKEROT,

samt till *Revisors-suppleant*:

agenten O. HEILBORN.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag valdes till *Föreningens*

Ordförande: professoren WINGE,

vice Ordförande: professoren MALMSTRÖM,

Sekreterare: amanuensen MONTELIUS och

Kassaförvaltare: förste aktuarien SIDENBLADII.

Arsberättelse

för Svenska Fornminnesföreningens verksamhet under år 1882.

(Afgifven af Föreningens Styrelse den 28 februari 1883.)

I öfverensstämmelse med Föreningens nu gällande stadgar har något sammarmöte icke hållits under år 1882.

De två hittills utgifna häftena af "Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen" hafva behandlat ett par af Gotlands märkligaste landskyrkor från medeltiden. Ehuru de många kyrkor från samma tid, som ännu finnas — oskadade eller i ruiner — på denna ö, skulle kunna lemna dyrbara ämnen för många kommande häften af "Svenska konstminnen", har Styrelsen dock ansett sig böra gå i författning om, att i det tredje häftet meddela teckningar från en annan tid och en annan del af landet. Detta häfte kommer därför att återgifva något af de i mellersta Sverige under renässanstiden uppförda slott, hvilka genom sin byggnadsstil och genom lemningsarna af sin inre utsmyckning äro förtjenta af att blifva bättre kända både inom och utom landet, än de hittills varit.

Af Föreningens tidskrift utkom under år 1882 ett häfte, det trettonde, hvilket var färdigt vid årsmötet den 28 februari. Det fjortonde häftet utdelas i dag till Föreningens ledamöter.

Det är numera allmänt erkänt, att ytterst viktiga upplysningar om lifvet i Sverige under den förkristna tiden vinnas genom omsorgsfulla, af sakkunnig person utförda undersökningar af de talrika fasta fornlemningar från nämnda tid, som finnas i olika delar af landet. Styrelsen, som är öfvertygad om riktigheten af denna uppfattning, har därför sökt att, när Föreningens tillgångar medgifvit det, föranstalta om sådana undersökningar. Under sommaren 1882 har sålunda direktör F. Nordin, med ett af Föreningen lemnadt anslag af 250 kronor, fortsatt de viktiga undersökningar af fornlemningar från jernåldern på Gotland, som han under flere år, hufvudsakligen på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad, företagit. De vid gräfningarna sistlidet ar anträffade fornsaker komma att, såsom vid alla föregående likartade tillfällen egt rum, öfverlemnas till Statens Historiska

Museum, och en utförlig af nödiga teckningar belyst redogörelse för undersökningarua blir intagen i Föreningens tidskrift.

På framställning af Styrelsen och genom välvilligt tillnötsgående från Kongl. Vetenskaps Akademiens sida har i almanachan för år 1883 intagits den redogörelse för det hufvudsakliga innehållet af Kongl. Förordningen den 29 november 1867 angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande, som åtföljde det 13:de häftet af Föreningens tidskrift. Styrelsen är öfvertygad om, att den stora spridning, hvilken nu gällande lag om landets fornummen erhållit, — den största spridning som kunde beredas en sådan skrift, — skall verksamt bidra till att skydda de talrika fornlemningar, som ännu finnas kvar, och bevara så många som möjligt af dem åt en sen efterverld.

Styrelsen har äfven, för att sprida kännedom icke blott om lagens bud utan äfven om fornummenas stora betydelse, beslutat att till hvarje folkhögskola i landet såsom gåfva lemna ett fullständigt exemplar af Föreningens tidskrift, ett exemplar af "Svenska konstminnen", samt 10 exemplar af "Lifvet i Sverige under hednatiden" af Osear Montelius.

Å de böcker, hvilka Föreningen under det förflutna året fått mottaga dels som gåfva dels i utbyte, meddelas en förteckning på omslaget till det fjortonde häftet af tidskriften.

Styrelsen har sedan sista årsmötet haft 5 sammankomster. Under denna tid hafva 24 inländska ledamöter blifvit invalda, hvarjemte Styrelsen till hedersledamöter af Föreningen kallat Föreningens förre ordförande, friherre J. Nordenfalk och f. d. antiqvitetstintendenten, doktor P. A. Säve.

Antalet betalande ledamöter af Föreningen är nu omkring 450. Under de fem första åren af Föreningens tillvaro (1870—1874) inflöto i medeltal om året 1,352 kr. i ledamotsafgifter. Under de åtta derpå följande åren (1875—1882) har det årliga medeltalet af inbetalda ledamotsafgifter stigit till icke mindre än 2,300 kr. I dessa smmor är icke inberäknadt det som de ständiga ledamöterna erlagt, hvilket tillhör den Fasta fonden.

En öfversigt af Föreningens inkomster och utgifter under år 1882, samt af kassans nuvarande ställning, lemna revisorer-nas i dag afgifna berättelse, som här nedan meddelas.

M. E. WINGE.

Osear Montelius.

Revisionsberättelse.

Undertecknade revisorer hafva den 19 februari innevarande år granskat Svenska Formminnesföreningens räkenskaper för år 1882, hvarvid ställningen befanns vara som följer:

Debet.

Behållning från år 1881 2,527: 57.

Inkomster:

449 årsafgifter för år 1882.....	2,245: —.
23 » för föregående år.....	115: —.
Försålda böcker.....	188: 35.
» träsnittstockar.....	198: —.
Räntor å 2,000 kr. i obligationer å 4 $\frac{1}{2}$ %.....	90: —. 2,836: 35.
	<u>Summa kr. 5,363: 92.</u>

Kredit.

Tidskriftens 13:de häfte:

ritningar och gravyrer.....	487: 61.
författare- och redaktionsarvode.....	480: —.
tryck och häftning.....	901: 75. 1,869: 36.

Svenska konstminnen, 2:dra häftet.....	40: —.
Undersökningar och forskningar.....	250: —.
Distribution och arvoden.....	795: 83.
Diverse.....	78: 73. 3,033: 92.

Behållning till år 1883:

Obligationer å 4 $\frac{1}{2}$ %.....	2,000: —.
deraf Fasta fonden 1,855 kr.	
Kontant.....	330: —. 2,330: —.
	<u>Summa kr. 5,363: 92.</u>

Räkenskaperna voro ordentligt förda och med vederbörliga verifikationer försedda, hvadan revisorerne tillstyrka full décharge åt skattmästaren, förste aktuarien och riddaren dr Karl Sidenbladh.

Stockholm den 19 februari 1883.

C. J. Ekerot.

Anton Blomberg.

Vid Föreningens allmänna möte den 28 februari 1883 valdes till *Ledamöter af Styrelsen*, sedan doktor Hofberg och major Ulfspärre undaubedt sig återval:

CEDERSTRÖM, Em., friherre,
 EICHHORN, C., amanuens,
 EKHOFF, E., amanuens,
 HAMMARSKÖLD, C. J., trafikdirektör,
 MALMSTRÖM, J. A. professor,
 MONTELIUS, O., amanuens,
 NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
 SIDENBLADH, K., förste aktuarie, och
 WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter*:

ISÆUS, M., professor,
 BOLJE, S., fil. licentiat, och
 KULLE, J., artist.

Till *Revisorer* utsågos:

BLOMBERG, A., amanuens, och
 HJORT, E. G:SON, jägmästare,

samt till *Revisors-suppleant*:

HEILBORN, O., agent.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag valdes till *Föreningens*

Ordförande: professoren WINGE,
vice Ordförande: professoren MALMSTRÖM,
Sekreterare: amanuensen MONTELIUS, och
Kassaförvaltare: förste aktuarien SIDENBLADH.

Årsberättelse

för Svenska Fornminnesföreningens verksamhet under år 1883.

(Afgifven af Föreningens Styrelse den 29 februari 1884.)

Föreningens ledamöter hafva, enligt stadgarnes föreskrift, under sommaren varit samlade till allmänt möte. Detta möte, det sjunde efter Föreningens stiftelse, hölls i Skara den 18, 19 och 20 juni och hade att glädja sig åt ett ovanligt stort antal deltagare. Många värderika meddelanden, ett lifligt meningsutbyte om en för våra fornminnens vård vigtig fråga, samt lärorika besök i de betydande samlingar, som finnas i Skara, i den äldriga, men af tidens tand och människohand svårt skadade domkyrkan, vid Götala, i Varnhems vördnadsvärda klosterkyrka, i Axevalla slotts ruiner, samt i de gamla och märkliga kyrkorna på Kinnekulle, allt detta i förening med en aldrig tröttnande gästfrihet och de välbetänkta anordningarna af den för mötet på platsen nedsatta komitén har låtit Föreningens sjunde allmänna möte på ett värdigt sätt ställa sig vid sina föregångares sida.

En redogörelse för mötets förhandlingar lemnas i det femtonde häftet af Föreningens tidskrift, hvilket i dag utdelas till Föreningens ledamöter. De flesta vid mötet hållna föredragen äro deri intagna, men Styrelsens afsigt att der äfven meddela en utförligare bearbetning af amanuensen Eichhorns med stort intresse åhörda föredrag om Skara domkyrkas byggnadshistoria har tyvärr omintetgjorts derigenom, att en svår och långvarig ögonsjukdom hindrat herr Eichhorn att utarbeta denna uppsats, hvilken Styrelsen hoppas kunna intaga i ett följande häfte af tidskriften.

Under år 1883 utkom ett häfte af tidskriften, det fjortonde, hvilket var färdigt till årsmötet den 28 februari.

Sedan Styrelsen beslutit, att det tredje häftet af »Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen» skall behandla Tynnelsö gamla slott, hvilket trots dess förfall är ett af de märkligaste minnen af renässanstidens privatbyggnader vårt land eger, samt sedan slottet och dess inre blifvit under sommaren aftecknad och fotograferadt, gjorde Styrelsen underdånig framställning

till Kongl. Maj:t, att Föreningen måtte för detta liksom för föregående häften af statsmedel erhålla ett anslag af 800 kronor, mot skyldighet för Föreningen att till Kongl. Maj:ts förfogande ställa 100 ex. af häftet. Till denna framställning har Kongl. Maj:t behagat lemna bifall, hvarefter arbetet med häftets tryckning ofördröjligen påbörjats. Det torde blifva färdigt till utdelning före sommarens början.

Å de böcker, hvilka Föreningen under det förflutna året fått mottaga dels som gåfva, dels i utbyte, meddelas en förteekning på omslaget till det femtonde häftet af tidskriften.

Styrelsen har sedan sista årsmötet haft 7 sammankomster. Under denna tid hafva 41 inländska ledamöter blifvit invalda, af hvilka en har erlagt ständig ledamotsafgift.

Föreningen har under året förlorat sin äldste hedersledamot, professor Sven Nilsson. Föreningens sekreterare kommer att i dag skildra den förbindelse, i hvilken den svenska fornforskningen står hos professor Nilsson och hans stora betydelse för den nordiska fornforskningen.

I det nu färdiga häftet af tidskriften är intagen en förteekning å Föreningens ledamöter den 31 december 1883. Denna visar, att Föreningen då hade 10 hedersledamöter, 37 utländska ledamöter och 576 inländska ledamöter, af hvilka 16 erlagt ständig ledamotsafgift. Enligt den i tidskriftens sjunde häfte meddelade förteekningen å Föreningens ledamöter den 31 december 1875 skulle Föreningen visserligen då hafva haft 665 betalande inländska ledamöter, men ett stort antal af dem hade ieke på flere år erlagt någon afgift, hvilket visar sig deraf att under åren 1870—75 endast 1,545 kronor i medeltal influtit i årsafgifter, således ej motsvarande mer än 309 betalande ledamöter. Af de i den nu tryckta förteekningen upptagna inländska ledamöterna hafva deremot de allra flesta årligen erlagt sin afgift.

En öfversigt af Föreningens inkomster och utgifter under år 1883, samt af kassans nuvarande ställning lemna revisorernas i dag afgifna berättelse, som här nedan meddelas.

M. E. WINGE.

Oscar Montelius

Revisionsberättelse.

Vid granskningen af Svenska Fornminnesföreningens räkenskaper för sistlidna år har resultatet varit följande siffror:

Debet.

Behållning från år 1882:

Allmänna Hypoteksbankens 4 $\frac{1}{2}$ % obligationer.....	2,000: — .
deraf Fasta Fonden 1,855 kronor	
Kontant	330: —. 2,330: —.

Inkomster:

417 årsavgifter för år 1883	2,085: —.
25 d:o föregående år	125: —.
1 ständig ledamotsavgift	100: —.
Försålda böcker	130: 85.
Ränta å obligationer	90: —. 2,530: 85.
	Summa kr. 4,860: 85.

Kredit.

Utgifter:

Tidskriftens 14:e häfte.....	1,114: 70.
Konstminnenas 3:e häfte	160: —.
Mötet i Skara ..	153: —.
Distribution och arfvoden	674: 98.
Diverse ..	77: 16. 2,179: 84.

Behållning till år 1884:

Allmänna Hypoteksbankens 4 $\frac{1}{2}$ % obligationer.....	2,000: —.
deraf Fasta Fonden 1,955 kronor.	
Kontant	681: 01. 2,681: 01.
	Summa kr. 4,860: 85.

Da räkenskaperna blifvit ordentligt förda, alla poster verifierade och behållningen enligt ofvanstående specificktion placerad, tillstyrka underteknade revisorer Fornminnesföreningen att bevilja kassaförvaltaren och Styrelsen i öfrigt full ansvarsfrihet för 1883 års förvaltning.

Stockholm den 27 februari 1884.

Otto Heilborn.

Anton Blomberg.

Vid Föreningens allmänna möte den 29 februari 1884 valdes till *Ledamöter af Styrelsen*:

CEDERSTRÖM, EM., friherre,
 EICHHORN, C., amanuens,
 EKHOFF, E., föreståndare för Lifrustkammaren,
 ISEUS, M., professor,
 MALMSTRÖM, J. A., professor,
 MONTELIUS, O., amanuens,
 NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
 SIDENBLADII, K., förste aktuarie, och
 WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter*:

KULLE, J., artist,
 BOLJE, S., fil. licentiat, och
 HÖRLIN, H., arkitekt.

Till *Revisorer*:

BLOMBERG, A., amanuens, och
 HEILBORN, O., agent.

Till *Revisors-suppleant*:

HAGLUND, R., artist.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag valdes till *Föreningens*

Ordförande: professor WINGE.
Vice Ordförande: professor MALMSTRÖM.
Sekreterare: amanuensen MONTELIUS.
Kassaförvaltare: förste aktuarien SIDENBLADII.

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

SJETTE BANDET.

STOCKHOLM, 1885-87.
KONGL. BOKTRYCKERIET,
F. A. NORSTEDT & SÖNER.

I N N E H Å L L.

	Sid.
NORDIN, F., Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1882	1.
MONTELIUS, O., Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under 1882—1884. Kortfattad öfversigt (med 15 fig.).....	27.
HILDEBRAND, H., Om välgörenhet under medeltiden. I. Den äldre tiden. De andliga riddareordnarne.....	103.
NORDIN, F., Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland, på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad undersökta år 1884 (med 8 fig.)	113.
MONTELIUS, O., Om högsättning i skepp under vikingatiden (med 1 fig.)	149.
HILDEBRAND, H., Om välgörenhet under medeltiden. II. Den senare tiden. Helgeandshus. Göranshospital (med 1 fig.)	190.
GUSTAFSON, G. A., Gotländska bronsåldersfynd (med 12 fig.)...	209.
OLSSON, P., Ett grafvynd från vikingatiden vid Frusta i Rödöns socken, Jemtland	232.
MONTELIUS, O., Runornas ålder i Norden (med 26 fig.).....	236.
HILDEBRAND, H., Om välgörenhet under medeltiden. III. Vården om de fattige.....	271.

Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland,

på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad undersökta år 1882

af

Fredrik Nordin.

I vestra deleu af Vestkinde socken ligger en myr, som sträcker sig fram till Hästnäs gård på staden Visbys landsområde, och som efter denna gård fått namn af Hästnäs myr. Vid vestra sidan af densamma ligger inom ofvannämnda socken Bläsnungs gård, som i likhet med många andra gotländska gårdar sönderfaller i tvänne grupper af hemmansdelar, hvilka kallas Stora och Lilla Bläsnungs. Bläsnungs gård ligger just, der marken svagt sluttar ner mot myren. Ju närmare man kommer denna, desto djupare blir jordmånen; men ju längre bort åt motsatt håll man går, desto grundare blir marken, tills kalkhällen snart ligger bar i dagen, såsom vanligt på de gotländska hedarna. Detta senare utseende har hela sträckan från Bläsnungs gård ända ner till hafvet och kallas derfor Bläsnungs hed (gotl. »Bläsnungs haid»). Från myrkanten till heden ligger en lång sträcka af åkrar. I ena kanten af dessa eller utmed heden har man låtit en skogsremsa stå kvar, emedan hällen här i allmänhet ligger så nära, att det ej lönat sig att taga upp åker.

Det är i denna skogskant, som det graffält ligger, hvars eua hälft jag med understöd af Svenska Fornminnesföreningen fick tillfälle undersöka sommaren 1882. Graffältet är, som af ofvanstående framgår, rätt smalt, men har deremot en ganska stor längdsträckning i riktning NO.—SV. Hufvudsakligen består det af mindre *rösen*, men derjemte förekomma äfven flere större sådana. Mindre *grafkistor* utan något röse förekomma äfven rätt talrikt i fältets nordöstra del, liksom *resta kalkhällar* ej äro sällsynta i dess mellersta och sydvestra delar.

Härtill kommer i den allra nordostligaste delen ännu ett slag af grafvar, om hvilka man af en händelse fått kännedom. Egaren till en af gårdsdelarna vid Lilla Bläsnungs, Carl Nyström, skulle nämligen år 1876 taga upp ett dike i sin åker och gjorde dervid det fynd, som af riksantikvariern Hans Hildebrand är omnämndt i *Vitterhets Historie och Antiquitets Akademimens Månadsblad* 1878, sid. 741, och som vi här återgifva. Fyndet, som förvaras i Statens Historiska Museum (N:o 5820), bestod af följande föremål:

A) Ett *jernspjut*; ett eneggadt *jernsvärd*; spetsen af ett annat eneggadt *jernsvärd*; en *jernyxa* (fig. 263 i *Sv. forns.*). — B) Ett rundt *bronsspänne* med mycket förvirrade djurbilder; ett par *bågspännen af brons* (jfr. fig. 40 i *Månadsbladet* för 1878); en *armring* bildad af en *bronsten* med plattade ändar; 91 *perlor af glasflöss*: tre *hartsbitar*, som varit använda att fylla ett hål i kanten af det runda bronsspännet.

Riksantikvariern yttrar vidare derom:

»Enligt upplysningar meddelade af kandidat Fr. Nordin hittades alla dessa föremål i en låg hög af ungefär 15 fots diameter, inom hvilken på omkring 1½ fots djup, nere på sjelfva kalkhällen, lågo två skelett 1—2 fot från hvarandra i riktningen NO.—SV. Vid det södra skelettet, som skall hafva varit mindre, lågo de under B uppräknade föremålen; vid det norra skelettet lågo de under A anförda vapnen. Antagligen hafva således här man och qvinna varit begrafna, antagligen på en gång eller åtminstone utan större tidsskilnad.»

Då jag i somras återkom till det ställe, der Nyström gjorde sitt fynd, fann jag, att den uppgift jag lemnat år 1876 om de båda skelettens riktning ej var fullt exakt. De lågo nämligen snarare i N.—S. än NO.—SV.

Nyströms fyndställe skilde sig så obetydligt från den omgifvande marken, att jag trodde mig hafva skäl för det antagandet, att flera dylika grafvar kunde finnas i granskapet, ehuru ej märkbara ofvan jord. Jag började därför mina undersökningar derstädes och fick min aning bekräftad, i det jag påträffade flera grafvar med sänna begrafningssätt.

Från denna ända af grafväldet gick jag sedan uppåt.

År 1876, då jag undersökte grafväldet i Kornett-skogen, öppnade jag äfven i grafväldet vid Bläsnungs några grafvar, men

hade ej då tillfälle att fortsätta. Redogörelse för dessa skall sedermera meddelas.

N:o 1. Litet *röse*, som endast märktes af en oredig sten-samling i jordytan. Låg alldeles S. om det ställe, der Nyström gjorde sitt fynd.

Strax uppe låg en samling mindre *täckhällar*. Utanför dem åt Ö. hittades *obrända människoben*, nämligen tänder, en bit af hufvudskål och refben. En bit *kol* påträffades äfven.

Under dessa ben påträffades nedre extremiteternas ben af ett *människoskelett* (A), som befans vara temligen fullständigt och låg i N.—S. + 10° Ö.—V., hufvudet åt N., ansigtet vändt bakåt ryggen, benen starkt bakåt böjda. Bälens ben saknades utom några refben. Huruvida de ofvannämnda refbenen, tänderna m. m., som lågo ofvanpå skelettets nedre del, hörde tillhopa med detta, kan jag ej afgöra. På östra sidan om hufvudet hittades bitar af ett groft *lerkärl*. På bäckenbenet låg en smal *jernknif* med tången åt Ö., eggen åt N. Nedanför fötterna lågo lemmingar efter ett förmultnat *trästycke*.

Ett annat *människoskelett* (B) låg 2,4 m. V. om skelettet A, täckt af mindre, oredigt lagda hällar, i riktning N.—S. + 10° V.—Ö. Det var lagdt på rygg med hufvudet åt N. Under venstra bäckenbenet låg en smal *jernknif* med tången åt NO., eggen åt NV. På korsbenet hittades en liten *jernsölja*, som möjligen kan hafva sammanhållit något bälte, hvori knifven suttit. Nere vid fötterna lågo på vestra sidan en *benkam* och på den östra samt ofvanpå fötterna skelettet af ett djur (ännu ej bestämdt). De ben, som tillhörde detta senare skelett, lågo delvis högre upp än skelettet B.

Båda människoskeletten lågo alldeles på hällbotten, som här skjuter helt nära upp under jordytan. De hafva båda hållit omkring 1,8 m. i längd.

Jernknifven från skelettet A har eggen i spetsen bakåt-böjd liksom fig. 487 i *Sv. forns.*, men är mera långsträckt och skiljer sig från denna äfven derigenom, att bladet småningom utan några tvära insänkningar afsmalnar till en tånge. Den är sålunda en mellanform mellan nyssnämnda figur och fig. 3 å pl. 3 i Vedels *Den äldre jernalders begravelser på Bornholm*. Längd 12,7 em., bredd 1,5 em., bladets längd omkring 8 em.

Jernknifven från skelettet B är större, har längre tånge, hvilken upptar halfva knifvens längd och i baken är insvängd mot bladet samt är mera långdraget spetsig än föregående. Längd 16,5 em., bredd 2 em.

Jernsöljan är så tillvida egendomlig, som hon nertill har en skifva, hvilken nu är vinkelrätt utstående, men tyckes hafva likasom nålen rört sig rundtomkring axeln och sålunda påminner om fig. 9 i min redogörelse för »Fornlemningar i Tingstäde socken på Gotland» i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift* band 5.

Af *benkammen* hittades endast mindre bitar, af hvilka man dock kan se, att han varit både till form och sirater alldeles lik den från grafven B, utom att den haft fyra, ej såsom denna tre långa med kanten löpande linier.

N:o 2. Litet röse. Strax Ö. om 1 innti den odlade delen af åkern såg jag i jordytan kalkstenar kringströdda, hvaraf jag kunde förmoda, att en graf här legat och blifvit förstörd af plogen.

På hållbotten hittades här också ett *menniskoskelett*, liggande i SV.—NO. med hufvudet åt SV. Längden var endast 1,4 m., men antagligen har plogen något rubbat beuen, så att det uppgifna måttet ej säkert anger skelettets ursprungliga längd.

Vid skelettets högra sida lågo en mängd små obrända ben.

N:o 3. Litet röse, som ofvan jord syntes endast på samma sätt som 1. Låg 6,8 meter SV. derifrån och liksom detta utmed kanten af den odlade åkern.

Strax uppe hittades *obrända människoben* och foten af ett groft, hårdt brändt *lerkärl*. Längre ned lågo följande saker: bitar af en större *benkam*, ett kilformigt *bronsbeslag* med en isittande träbit, en genomborrad *bronsnål* efter en fibula, två bitar af en tunn *bronsbrakteat*, den ena med vidsittande ögla, 7 färgade *lerperlor* samt en fyrkantig, vinkelformigt hopböjd, på midten bredare, men i ändarna spetsig *jerten*.

Benkammen är snarlik fig. 41 i *Månadsbladet* för 1878, men är försedd med andra sirater: Vid ändarna insänkta tvärgående linier, på midten tvänne långsät löpande dylika. Af inskärningen i sidostyckena ser man, att skårorna mellan tänderna blifvit upphjelpa, sedan kammens tre skifvor hopfogats. Längd

16,7 em., bredd från ryggen till tandspetsarna 5 em. Liksom på fig. 526 i *Sv. forns.* har äfven här ytterst vid båda ändarna lemnats ett 6 à 8 mm. bredt stycke, hvori inga tänder ntskurits, utan blott antyds genom tvänne insänkta linier.

Om *bronsbeslaget* gör man sig lättast föreställning, om man tänker sig ett ändbeslag till knifskäft, som ofvanpå är kullrigt och undertill formadt i en skarp ås. Antagligen har det äfven i likhet med fig. 147 i *Norske oldsager* af O. Rygh haft en sådan bestämmelse, ehuru väl ingen knif påträffades. Baktill är beslaget försedt med en liten upphöjning. Tvänne isittande nitar qvarhålla en träbit, efter hvars form beslaget tätt sluter sig. Dimensioner 2 em. \times 1,3 em. \times 9 mm.

Bronsbrakteaten är mycket enkel, prydd endast med punkter, inslagna i koncentriska kretsar och deremellan punkter i triangelform. Hela diametern har varit något öfver 2 em.

Åtståndet mellan *jerntenens* sammanböjda ben är 3,2 em., mellan dessas ytterligare mot hvarandra böjda ändar 2,7 em.

Lerperlorna vexla till storleken mellan 4 och 9 mm. Fem äro ljusgula, en ljusröd, en mörkröd.

Af *lerkärlet* hittades endast en bit af dess nedre del med vidsittande fot, hvilken är starkt ntsvängd. Spår efter dess behandling med fingrarna synas. Det är mycket hårdt brändt och godset tjockt. Kärlet har varit gjordt för hand eller, såsom krukmakarne säga: »tummadt».¹

No 4. Litet röse, som ej syntes öfver marken mera än 1; beläget invid 3. Här påträffades ett *menniskoskelett*, som i likhet med de skelett här förut hittats låg på sjelfva hållbotten 3,5 em. under jordytan. Jordlagret var i allmänhet åt hela denna trakt lika grundt. Skelettet låg i NO.—SV. + 10° N.—S., hufvudet åt norr, ansigtet vänt åt nordvest. Det hade blifvit lagdt på högra sidan och hade knäna starkt böjda. Hufvudskålen var krossad och insjunken, en mängd andra ben bräekta, äfven lår- och armbenen, en följd af den ojemna hållbotten, på hvilken skelettet låg. Samma anmärkning gäller om de före-

¹ Kakelugsmakarne Schultz och Lundberg i Skåra hafva varit mig behjelpiga att bestämma, hvilka af kärleu gjorts med tillhjälp af skifva, och hvilka gjorts för hand utan hjälp af sådan. För vigbetens skull begagnar jag mig i det följande af krukmakarnes termer derfor: »drejade» och »tummade».

gående skeletten. Under venstra höftbenet låg en *jernknif*, som stack ut med tången åt Ö. och hade eggen vänd åt N., och under halsen en bit af en *jernring*.

Jernknifven liknar den från 1 A, med eggen bakåtsvängd vid spetsen, men jemnt fortlöpande ända ut till tångens spets. Denna är endast i baken insvängd. Hela knifvens längd 16 cm., bredd 1,8 cm., bladets längd 11 cm.

Jernringen tyckes hafva varit kantig och 4 mm. tjock.

N:o 5. Litet *röse* af samma utseende som 4, invid hvilket det låg. Här påträffades endast några *kolbitar* och en förrostad *jernbit*.

N:o 6. Litet *röse* liggande i sjelfva åkern liksom 2 och märkbart på samma sätt. År 1876, då jag upprättade en karta öfver hela den del af graffältet, som ligger i Nyströms åker, var detta *röse* orubbadt. Sedermera har det blifvit inlagdt i åkern. Det låg 40 meter V. om 1. Ingenting påträffades här.

N:o 7. Litet *röse* strax S. om 6 inne i åkern, genomplöjdt liksom 2 och 6. Här hittades en bit af ett *lerkärl*.

N:o 8. *Röse*, större än något af de föregående, några meter NV. från 6. Utomkring lopp en *dubbel ring* af *stenar*, den yttersta 13 m. i diameter. Sjelfva *röset* var 7,5 m. i diameter, 30 å 40 cm. högt och hade i toppen en långsträckt grop, som gick ungefär i riktning N.—S. På bottnen af *röset* midt under gropen lågo *obrända människoben* utan ordning samt några *djurtänder*.

Det hade troligen förut varit rubbadt.

N:o 9. *Graf vid rest kalkhäll*, 14 meter V. + 20 N. om 8 i riktning N.—S. Längd 1,7 m., höjd 60 cm. Hällen lutade temligen starkt åt Ö. På båda sidor om hällen lågo flera *mindre hällar* jemte *gråstenar* och under dem på vestra sidan bitar af *lerkärl*, långt spridda från hvarandra, på östra sidan *obrända mennisko- och djurben*, hvilka lågo utan all ordning. Här ibland benen hittades en *benkam*, en smal *jernbit* och grepen till ett

lerkärl. Den låg alldeles nere på hållbotten, under det att krukbitarna på andra sidan lågo tätt uppe under jordytan.

Benkammen består af ett enda stycke och är af ungefär samma form som fig. 158 och 159 i Ryghs *Norske oldsager*, men proportionsvis högre samt har de yttre tänderna starkare utsvängda.¹ Det öfre halfeirkelformiga fältet har å båda sidorna varit prydt med inristade egendomliga sirater: längs kanten halfeirkelar med punkter i midten samt inuti halfeirkelar och böjda linier, hvilka äro grupperade omkring ett treflikigt ornament, men dock ej bilda några ormslingor. På kammens ena sida är ornamenteringen väl bibehållen, på den andra skadad till följd deraf att en bit fallit bort. Af dess hela form med de utstående tänderna och dess prydliga sirater kan man vara frestad antaga, att den brukats såsom hårprydnad, ej som vanlig kam. Den är ganska tjock i ryggen eller 1 cm. och afsmalnar mot tandspetsarna, håller 5,4 cm. i höjd och 6,8 cm. i längd.

Lerkärlsbitarna hafva tillhört minst *tvänne lerkärl*, båda böjda vid buken i en rätlinig trubbig vinkel och försedda med vid öppning. Båda hafva äfven det gemensamt, att endast bukens öfra yta varit ornerad, ej den nedra. Å det ena kärlet bestå siraterna af snedt inristade streek på sjelfva bukåsen, derofvanför tvänne insänkta band, en rad inristade figurer liknande pillhullingar, ett nytt band och öfverst en dylik rad pillhullingar. Grepen, som längs hvardera sidan har tvänne insänkta jemblöpande band, har antagligen tillhört detta kärl.

Det andra kärlet har närmast ofvanför bukens ås varit prydt med intryekta cirkelar innehållande stjernhjulformiga figurer med böjda ändar.² Öfversta kanten af denna figur skäres af ett grundt band, ofvanför hvilket en rand af »pillhullingar» löper.

Båda kärlen hafva varit gjorda med tillhjälp af krukmakarskifva. De äro således enligt krukmakarterminologien »drejade» och synas hafva haft ungefär samma form som fig. 391 i *Sv. forns*.

¹ Ännu närmare liknar den fig. bb å pl. 1 i tredje häftet af *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum* af Bror Emil Hildebrand och Hans Hildebrand.

² Jfr *Manadsbladet* 1876 fig. 8, och 1878 fig. 11. der dock cirkeln saknas, samt *Föreningen til Norske fortidsminde-merkens bevaring, Årsberetning för 1868*, pl. I fig. 4. Ett likadant ornament, ehuru i vida större skala, förekommer på de märkliga bildstenarna från Havor i Hablingbo och Stenbro i Vestkinde, hvilka numera förvaras i Statens Historiska Museum.

N:o 10. *Röse*, gräsbevuxet, beläget strax SV. om 9 invid gårdesgården, 1,7 m. i diameter, ungefärligen 30 cm. högt. Åt S. såg man spåren af en *folkedju* af små gråstenar. På rösets halffa djup lag ett temligen rikt lager af *kalkhällar* uppblandadt med *gråstenar*.

I rösets midt stod en *hällkista*, hvilkens öfra kant ej befann sig mer än 1,5 cm. under rösets topp och icke var täckt af hällar, men fylld med jord. Kistan stod N.—S. + 20 Ö.—V. Norra gafvelhällen hade fallit in och lutade öfver kistan. Kistans hela längd invändigt hade varit ungefär 1 m., dess största bredd, åt S., var 58 cm. Hällarnas tjocklek var mycket olika. Tjockast var östra sidohällen, omkring 10 cm. Östra sidohällen var mycket kortare än den vestra, så att en öppning var lemnad mellan den förra och norra gafvelhällen. Utanför den östra hällen stod en annan häll. Här hittades *obrända ben* högst uppe i kistan och på bottnen i nordöstra hörnet en större och några mindre bitar af ett *lerkärl*, en liten *bronsring* samt bygeln af ett *bronsspänne*. Äfven några *kolbitar* och *brända människoben* påträffades.

Spännebygeln är gjord af en konvex bronsplåt, som öfverst slutar i en trekantig platt ändskifva. Vid öfvergången till denna skifva afsmalnar bågen ganska betydligt, under detta ställe är ett utsprång och deri ett hål, genom hvilket tvärtenen gått. Längs bågens rygg liksom dess båda sidor löper en svagt upphöjd rand.

Bronsringen är 1,3 cm. i diameter och 4 mm. tjock.

Lerkäret tyckes hafva varit en varietet af fig. 400 i *Se. forns.*, halsen något mer insvängd än denna. Dess vidd mellan mynningsens ytterkanter har varit omkring 12 cm. Det saknar alldeles sirater. Godset grått, 5 mm. tjockt och något kornigt. Käret är »tummadt».

N:o 11. *Röse*, 7,6 meter V. om 10, liggande i ntskogen tätt utanför gårdesgården, 4 m. i diameter, 2 cm. högt. Ungefär midt i röset stod en 78 cm. lång, 56 cm. bred och 50 cm. djup *hällkista* i riktning N.—S. Hon stod på hällbotten och var täckt af tvänne hällar samt fylld med jord. Här hittades litet *brända människoben*, några *kolbitar*, ett *bronsbeslag*, trindt pa

midten men platt i ändarna med isittande nitar, samt *nålen* till en sölja äfven af brons.

Bronsbeslaget är böjdt i flera bngter; antagligen har det varit med i elden. Dess båda platta ändar hafva medelst tvänne bronsnitar varit fästa vid något tunt föremål, nitarna äro nämligen 2 å 3 mm. långa. Den trinda mellandelen är 4,6 em. lång och 3 mm. tjock, men afsmalnar åt ändarna, hvilka ytterst äro blott 1 mm. tjocka. Det ena af dessa platta ändstycken är skadadt och har blott en nit. Det andra, som är helt och har båda nitarna i behåll, är 3,7 em. långt och 6 mm. bredt. Beslaget tyckes hafva varit ett handtag.

N:o 12. Liten *hällkista* 3 meter VSV. om 11. Riktning N.—S. + 15° Ö.—V. Kanterna stueko upp litet i jordytan. Nagra em. ner i kistan låg en kalkhäll. För öfrigt var hon fylld med jord. Östra sidohällen var bräckt och stod i vinkel inåt. Kistan var 80 em. lång, 54 å 56 em. bred och 60 em. djup. Här påträffades obrända *djurben*. Då jag lät gräfva rundtomkring kistan, fann jag ör. Öfversta lagret af fyllningen inuti kistan bestod äfven af ör. Som marken här omkring består af lera, är det påtagligt, att ören blifvit särskildt hitkörd.

N:o 13. *Röse* 11,7 meter S. om 12, 2,5 m. i diameter, föga höjdt öfver marken. I midten stod en *hällkista* i riktning N.—S. + 10° Ö.—V. Röset hade blifvit något rubbadt, så att hällarnas kanter stueko upp litet. S. om kistan stod en ensam häll, som stæck högre upp än kistans väggar. Kistans största längd invändigt på vestra sidan var 90 em. Östra sidan var kortare derigenom att norra gafvelhällen stod snedt. Bredden 60 em., djupet 56 em. Här hittades några *brända människoben*, några obrända *djurben*, bitar af ett *lerkärl* samt en annan liten *bränd lerbit*, som ej hört tillsammans med de förra.

Lerkärlsbitarna visa endast, att kärlet varit platt i botten med starkt utsvängd buk. Af öfre delen påträffades inga bitar. Godset temligen hårdbrändt, rödt till färgen, 4 mm. tjockt. Kärlet är drejadt.

N:o 14. *Röse*, beläget 6,6 meter V. om 13; diameter 7 m., höjd omkring 2 em. Ingenting hittades.

N:o 15. Röse, beläget 6 meter OSO. om 14 och 6 meter S. om 13. Diameter 4 m., höjd 2 em. I toppen lågo tre större kullerstenar och under dem hittades *brända människoben* samt en massa bitar af åtminstone tvänne *lerkärl*, det ena skålförmigt platt i botten, af grått, ända till 1 em. tjockt gods, det andra tunnare, vid mynningen blott 3 mm., samt något insvängdt vid halsen. Båda kärlen äro tummade. Det ena är löst brändt, poröst och fullt af små glimmerkorn. Det är slätadt med något verktyg. Materialet har varit grålera. Äfven det andra är gjordt af grålera, eluru af en mörkare sort. Massan är fast och kärlet hårdt brändt. Både ben och krukbitar lågo i en enda samling. Antagligen hade benen varit lagda i endera eller båda krnkorna.

N:o 16. Röse, beläget 27 meter S. + 30° V. från 15. Gärdesgården gick midt öfver detsamma. Öfvervuxet af gräs och bnskar. Diameter 5 m., höjd 2 em.

Strax vid södra kanten påträffades en tjock *kalkhäll* och på vestra sidan derom samt innanför *obrända människoben*, hvilka lågo tätt uppe under gräsmattan. Äfven några *obrända djurben* hittades.

N:o 17. Röse, beläget 17 meter S. om 16, tätt vid åkerkanten. Diameter 9 m., höjd 4,5 em. Det var hopfördt af väldiga gråstenar, mellan hvilka ör och mindre stenar voro påkastade. Mina karlar ansågo det troligt, att ören blifvit körd från ett ställe en tredjedels fjerdingväg derifrån nedåt hafvet, der ännu ör plägar hemtas. I östra kanten påträffades en oregelbunden mindre *hällkista*, hvilkens väggar af de stora stenar, som lågo rundt omkring och ofvanpå, blifvit alldeles hoptryekta. I denna kista hittades *obrända svinben*, som lågo på en *stenläggning af små kalkflisor*, *brända människoben*, något *kol*, bitar af en smal, trind *bronsarmring*, ett *jernbeslag*, samt bitar af ett *lerkärl*.

Bronsringen, hvilken är söndergången i 11 bitar, är gjord af en 3 å 4 mm. tjock, trind bronsten, som saknar alla prydnader. Tillsammans uppnå alla bitarna ungefär 33 em. Antagligen har den varit en spiralvriden armring.

Jernbeslaget är 5 mm. tjockt samt ovalt, 9 mm. bredt i ena ändan, men platt och 2,3 cm. bredt i den andra, der det har en treflikig afslutning. Hurudant det varit i sin helhet, kan man icke se, enär det endast är ett fragment.

*Lerkärl*et har haft alldeles samma form som fig. 395 i *Sv. forns.* Nedanför halsen löpa tre rader små intryckta cirkular, hvilka man försökt, men ej alltid lyckats, göra parallela. Kärl^{et} är gjordt af fin, mycket sandblandad, löst bränd rödlera. Det är drejadt.

N:o 18. *Rest kalkhäll*, stående några meter Ö. om 17 nära åkerkanten. Riktning N.—S. Hällen lutade betydligt åt V., höjde sig 20 cm. ofvan jord och var från roten 60 cm. hög. Hon var rätt bred, 1,1 m., och särdeles tjock, 20 cm. Hon var nedsatt i sjelfva leran, utau att några stenar blifvit lagda deromkring.

Här hittades endast några *kolbitar* samt en obetydlig förrostad *jernbit*.

N:o 19. *Röse*, beläget 60 meter VSV. om 18 invid en gammal kalkugn. Gärdesgården gick midt öfver röset. Diameter 8 m., höjd 20 å 30 cm. Här syntes ej några kalkflisor såsom i de föregående, endast s. k. »pinmlera» och ör. Endast några *obrända ben* och en bit *kol* hittades.

N:o 20. *Röse*, beläget 10 meter S. om 19, 7,5 m. i diam., 30 cm. högt. Bottnen var belagd med *kalkhällar*, de flesta stora, och kring kanten voro sådana lagda i en jern rand liksom i Kornettskogen (*Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 4:de b., sid. 83). Äfven uppe i röset var rikligt med *kalkhällar* och deremellan var örjord lagd. I midten hittades *obrända människoben* 50 cm. djupt.

N:o 21. *Röse*, beläget 11 meter OSO. om 20. Diameter 8,5 m., höjd 20 cm., till största delen hopfördt af gråstenar, deremellan ör. I midten, något närmare östra kanten, hittades bitar af ett groft *lerkärl*, *brända människoben*, ett litet *jernbeslag* samt några *kolbitar*, liggaande på ett djup af 10 till 20 cm. och spridda på en omkrets af 1,5 meters vidd. Flera af de grå-

stenar, som lägo i närheten, föllo sönder i flisor, hvilket mina karlar ansågo såsom ett bevis, att stenarna varit i elden.

Jernbeslaget utgöres af en mycket tunn, 1 em. bred, 2,7 em. lång jernplatta med ett hål i hvardera ändan. I det ena sitter en 7 mm. lång nit. Jemför Undsets *Jernalderens begynnelse i Nord-Europa*, pl. XXVI fig. 10.

Lerkärlet är likt fig. 395 i *Sv. forns.* och har liksom detta tvänne insänkta ränder kring halsen samt derå tätt intill hvarandra intryckta punkter. Godset är groft, men temligen fast, grått och omkring 6 mm. tjockt. Kärlet är drejadt.

N:o 22. *Röse*, beläget 10 meter SV. om 21 och 14 meter S. om 20. Diameter 6 m., höjd 40 em. I bottnen lägo stora kalkhällar, hvilka man hade börjat lägga från norra kanten. En meter från denna kant inne uti röset hittades i bottnen obrända *djurben* och längre in under hällarna delar af ett *människoskelett*, hvilket tycktes hafva legat med hufvudet åt norr.

N:o 23. *Graf vid rest kalkhäll*, stående 9 meter VSV. från 20 och strax intill en stor *fyrkantig stensättning* af kalkhällar, som jag undersökte 1876. Hällen höjde sig något öfver den omgifvande marken. Riktning N.—S. Hällen var 50 em. lång, 18 em. tjock, 72 em. hög. På vestra sidan stod en annan längre häll, 90 em. lång, 20 em. tjock och 50 em. hög. Dessutom stod en kalkhäll vid norra ändan och en gråsten vid den södra.

Vid södra ändan mellan stenarna hittades *brända människoben*.

N:o 24. *Krets* af stora gråstenar, belägen 7 meter SSV. om 22, invid gärdsgården åt Häglunds egor, fylld i bottnen med lika stora gråstenar, ofvanpå med mycket små. Diameter 7 m., höjd 50 em. I norra kanten tätt npppe under småstenarna hittades bitar af ett *människokranium*. Inemot midten påträffades i bottnen stora kalkhällar och emellan dem *obrända människoben* utan ordning, bitar af ett *lerkärl* samt två föremål af *jern*, af hvilka det ena var en *mejsel*, det andra tycktes hafva varit en *sölja* med remsbällare. I vestra kanten lägo bitar af *lerkärl* samt af *glaskärl*.

Jernmejseln är helt liten och enkel, jernbred ända ned mot eggen, der den vidgar sig något. Upptill har den genom bultning fatt en liten ntböjd platta, ett bevis på, att den varit temligen flitigt begagnad. Längd 6 em., bredd 1,3 em., tjocklek 5 mm.

Af *glaskärl* hittades tre bitar, alla helt små. Två af dessa visa, att kärlet upptill haft flera jemnlöpande insänkta ränder. Den tredje har en vacker rundstaf i hög relief. Hafva alla tre bitarna tillhört samma kärl, så har det sålunda upptill varit prydt med vågräta insänkta ränder med mellanliggande låga åsar, nedtill med mer eller mindre lodräta rundstafvar (jfr. fig. 385 i *Sv. forns.*, samt fig. 337 och 338 i Ryghs *Norske oldsager*).

Af *lerkärlen* har det ena liknat fig. 395 i *Sv. forns.* och har nedanför halsen haft antagligen blott en rand af intryckta små hål. Godset fast, grått, 4 å 5 mm. tjockt. Hurudan form det andra haft, kan man ej med någon säkerhet afgöra, måhända densamma som föregående. Godset är groft. Egendomligt är, att alla bitar äro klufna, så att man endast på ena sidan ser den jemna ytan. På en bit synas två jemnlöpande, svagt intryckta ränder. Båda kärnen äro drejade.

N:o 25. Röse, beläget 13,5 meter ONO. om 24 och 11 meter OSO. om 22. Något af röset hade blifvit borttaget, så att man ej riktigt kunde se dess ursprungliga storlek. Dock tycktes den hafva varit omkring 4,5 m. Höjd omkring 20 em. I botten lågo dugtiga *kalkhällar*, hvilka blifvit lagda från midten, så att den yttre alltid låg öfver den inre. Ingenting vidare påträffades.

N:o 26. Rätt stort röse, beläget 9,5 meter SO. om 24, alldeles i hörnet mellan åkerjorden och den i 24 omnämnda gårdsgården. Diameter 8 m., höjd 50 em. I toppen var åt N. en stor grop upptagen af skattgräfvare. I södra kanten af denna grop framstäck en väldig täckhäll, hvilken gick in i röset åt S. och var betäckt af jord och större gråstenar. Sådana lågo här och der ofvanpå röset, bland dem två väldiga.

Sedan gropen blifvit uppensad och den stora täckhällen aflyftad, påträffades en stor *hällkista*, bygd af på kant satta kalkhällar, så stora att hvarje långsida blott bestod af tvänne

hällar. Båda sidorna voro temligen starkt svängda åt Ö. Kistans hufvudriktning var N.—S, dess längd 2,50 m., bredd 1,38 m. åt S., men blott 1,20 åt N., djup 70 em. På bottnen voro flera kalkhällar och några gråstenar nedkastade.

I norra ändan af kistan hittades obrända *hästben*, som tycktes vara nedlagda utan ordning och lågo, somliga högt, andra lågt. Åt S. deremot lågo *obrända ben af en vuxen människa* och *djurben*. Alla ben lågo utan bestämd ordning. Några tycktes till och med hafva blifvit afbrutna, innan de nedlades, eller oek, hvilket är mera sannolikt, i senare tider rubbade af skattgräfvare, ty af människokraniet låg en hälft flera em. under den andra oeh hård lera emellan och af ett armben påträffades på ett ställe blott en bit af midten. Människobenen i södra ändan lågo under djurbenen. Här oeh der i kistan hittades *kolbitar*. I norra ändan bland hästbenen hittades flera mindre *perlor* samt två små *silfverringar*. I södra ändan på bottnen låg en förrostad *jernklump*. Dessutom påträffades bitar af tvänne *lerkärl*.

Kistans sidor, 70 em. djupa, stodo med sin nedre kant 25 em. från hällbottnen. Södra gafvelhällen lutade inåt. I norra ändan stod en mindre häll innanför gafvelhällen.

Silfverringarna äro enkla och släta utan några prydnader. Den ene är något mindre än den andra och litet tillplattad. Den största är 2,3 em. i diameter. Tjockleken 1,5 mm.

Perlorna, alla helt små, utgöras af 4 röda af lera oeh 5 gröna af *glasfluss*.

Lerkärlden hafva, som öfver allt i detta grafvält, slagits i bitar, antagligen med afsigt vid nedläggandet. Jag har försökt limma ihop dem, liksom lerkärleksbitarna från de öfriga grafvarna, oeh, ehuru större delen af båda kärlden saknas, doek fått i hop så mycket, att man kan sluta sig till formen af det ena åtminstone. Detta har haft samma form som fig. 391 i *Sv. forns.* oeh ungefär samma dimensioner, måhända något större. Orneringen deremot är en helt annan. Kring den öfre inböjda delen har man på 4 em:s afstånd från hvarandra dragit tvänne par jemulöpande linier. Midt på detta mellanrum är en ensam linie dragen oeh kring denna har man grupperat sneda linier omkring stora rhombiska figurer. Den undre utsvängda delen saknar deremot all ornering. Grepen har längs hvardera kanten en

rand af små inslagna cirklar med medelpunkt. Dessa äro symmetriskt gjorda, under det att den öfriga orneringen, som är gjord för hand, äfven de rundt omkring löpande linierna, ej är alldeles så väl lyckad. Godset är rätt tunt, 4 mm., fint till blandningen, hårdt och väl brändt, samt grått till färgen. Af de grafkärll, som jag under denna sommar fann härstädes, är detta det, på hvilket man nedlagt största omsorgen. Genomskärning i botten 6 em., i mynningen omkring 12,5 em., på den vidaste delen af buken omkring 16 em. Kärlet är drejadt.

Det andra kärlet är vida mindre och oansenligare. Det enda man om dess form kan se är, att det varit svagt insvängdt i halsen och jemnt svängdt i buken. Mynningen, som kunnat hopsättas nästan hel, är 5,7 em. i diameter. Godset grått, groft till sammansättningen och temligen tjockt, 6 mm. I godset förekomma glimmer och andra stenkorn. Kärlet är drejadt.

N:o 27. *Rest kalkhäll*, stående i en liten låg kulle 12,3 meter SO. om 26. Riktning N.—S. + 20° Ö.—V. Hällen hade nyligen blifvit afbruten och en liten grop gräfd rundtomkring.

Redan högt uppe hittades *kol* på vestra, och på östra sidan *krukbitar* mellan hällen och en annan dylik, som var nedsatt på östra sidan om henne. På vestra sidan voro lagda flera stenar. Hällen var 1,02 m. lång, 10 em. tjock och 50 em. hög.

Lerkärlet har varit tjockt, 1 em., och af groft gods, som i brotten är ljusst åt ena sidan, mörkt åt den andra. Det ser ut som det skulle varit ett kokkärll, hvilket användts så pass mycket, att det blifvit till hälften genombrändt och svärtadt, dock lär kärlet kunna blifva sådant äfven vid sjelfva bränningen. Det är tummadt.

N:o 28. *Rest kalkhäll*, 5,8 meter N. om 27. Riktning N.—S. + 10° Ö.—V. Bredd 68 em., tjocklek 12 em., smafare upptill, höjd 70 em., ofvan jord 28 em. Invid hällen på östra sidan stod en annan dylik, mycket tunn, men för öfrigt af samma storlek.

Tätt under torfven hittades en grön *glasbit*, som genom stark värme blifvit hopbneklad, samt några små *kolbitar*.

N:o 29. *Grafkista*, stående 3,6 meter från 27 och 3,7 meter från 28. Östra sidoväggen, som bestod af två i trubbig vinkel mot hvarandra stående hällar, syntes något ofvan jord. Inuti kistan strax uppe hittades *kol*, längre ned några få *obrända människoben*. Hällarna lutade, den södra utåt, de öfriga inåt.

N:o 30. Lång *rest kalkhäll*, stående 2,7 meter från 29 och 4,8 meter från 28. Under torfven låg ett tunt lager af »pinnör», som blifvit ditkörd från annat håll. Öf af detta slag lär finnas ej långt härifrån vid Bläsnungs strandväg. Hällens riktning N.—S. + 30 Ö.—V., höjd öfver marken 33 em., längd 1,6 m., tjocklek 1,4 em., höjd från roten 1 m. Utmed dess båda sidor voro mindre sådana satta till stöd. En af dem syntes ofvan jord. V. om hällen stod en *kista af kantresta kalkhällar* i samma riktning som hufvudhällen. Kistans östra sida var 92 em. lång, den vestra, som lutade inåt, något längre, emedan norra gafvelhällen var snedt insatt. Åt S. saknades gafvelhäll. Åt N. var kistan 40 em. bred, åt S. 5 em. bredare. Djupet var omkring 50 em. Här hittades ett *obrändt människoben* och några *kol*.

Ännu en liten 60 em. lång, 30 em. bred och 23 em. djup *kista* stod åt N. intill den förra. Under en tunn häll, som låg vid norra ändan af den stora hällen på östra sidan tätt under gräsrotten, hittades bitar af *lerkärl*.

Lerkärlen, af hvilka blott några få bitar hittades, hafva tillhört minst två och möjligen tre kärl. Samma ornament som på kärlen från grafven 9 förekomma äfven här. Af de stjernhjulformiga figurerna med böjda armar är en tydlig och visar fem sådana armar. Alla kärlen hafva varit drejade och hårdt brända. Ett är gjordt af rödlera, ett, af hvilket blott botten finnes, af blalera. Kärlen tyckas hafva varit af samma form som fig. 391 i *Sv. forns*.

N:o 31. *Rest kalkhäll*, stående 1,7 meter Ö. om 30 nära åkerkanten. Riktning N.—S. + 35 Ö.—V. Längd 66 em., tjocklek 14 em., höjd öfver marken 20 em., hela höjden 66 em. Hällen lutade något åt Ö. V. om hällen på ett afstånd af 50 em. stod en *mindre häll* i samma riktning som hufvudhällen, på östra sidan stod en *djlik* i rät vinkel mot hufvudhällen. Ö. om

densamma på 50 cm:s afstånd låg en större gråsten ofvan jord. Mellan denna och hufvudhällen hittades en bit af ett *lerkärl*.

*Lerkärl*et tyckes hafva haft samma form som det från föregående graf. Nedanföör halsen löper ett upphöjdt groft snoddornament, derunder rader af snedt inristade korta streck samt deremellan svagt intryckta streck. De sneda strecken äro på samma sätt gjorda som på fig. 26 pl. V i *Årsberetning för 1875 af Föreningen til Norske fortidsmindesmerkers bevaring*. Kärl^{et} har varit af fint, jemnt, ljusrödt gods och är drejjadt.

N:o 32. *Grafkista*, stående i en sammanhängande linie med 33 samt 3,5 meter NO. om 31. Riktning N.—S. + 35° Ö.—V. Den förra var en två m. lång och en half m. bred kista, af hvars östra långsida blott en häll fanns. Södra gafveln stod i spetsig vinkel mot den bibehållna vestra långsidan och lutade inåt. Här påträffades nära uppe *kol* samt längre ned ett *menniskoskelett*, som legat med benen åt S., men nu låg temligen oredigt. Derunder hittades ett *bronsspänne* och några bitar af ett *lerkärl*.

*Bronsspänn*et liknar närmast fig. 330 i *Sv. forns.*, men har rund toppskifva och treflikig fotskifva, hvilken doek är vida smalare än på nyssnämnda figur. Det saknar alla sirater med undantag af en temligen djup, långsgående fära på den konvexa bygeln. Längd 4,9 cm.

*Lerkärl*et har haft samma form som de från grafven 9. På de tre små bitarna, som påträffades, synas äfven samma sirater, nämligen hullingslika ornament, sneda streck på sjelfva åsen, svagt intryckta band och stjernhjulformiga figurer, ehuru här med fyrflikiga böjda armar. Kärl^{et} synes hafva haft ungefär samma form som fig. 391 i *Sv. forns.*

N:o 33. Ofullständig *grafkista*, som saknade östra långsidan och ena gafvelhällen. Här hittades rätt högt uppe en *pilspets af ben* samt en liten bit af ett *lerkärl*, längre ned *obrända ben af menniska* och *djur*.

Menniskobenen sträckte sig temligen långt åt öster in under en liten kalkhäll, som låg der. Dessa ben lågo så blandade om hvarandra, att en bit af en hufvudskål, ett nykelben och ett hällben lågo tillsammans. Nere bland benen hittades meller-

sta delen af en annan *pilspets*, lik den ofvannämnda, samt en *häkta af brons* med isittande trenne nitur oeh en liten tunn *glasskärfa*. Ett vadben, som hittades här, hade varit afbrutet oeh blifvit illa hopläkt.

Den hela *pilspetsen* liknar till form oeh storlek alldeles fig. 279 i *Sp. forns.* med undantag af att ryggen är tillplattad. På undersidan har den *en fåra*, på de båda andra tvänne. Längd 13 em. Den andra *pilspetsen* har varit ungefär likadan.

Häktan utgör den med hake försedda ena hälften af en sådan som fig. 29 å pl. V i *Årsberetning för 1868 af Föreningen til Norske fortidsmindesmerkers beraring*, men är mindre. Haken är helt smal. Nitarna hafva tjocka kullriga hufvuden oeh äro 3 mm. långa, hvaraf man kan sluta sig till tjockleken af det föremål, i hvilket häktan varit fäst. Längd 1,8 em.

Af *lerkäret* hittades endast en helt liten bit, som har obetydliga lemmingar efter två par intryekta, jemförelsevis stora, koncentriska eirkclar. Å det ena tyekes den yttre eirkeln vara gjord med sporre oeh synes, att döma af den korta båge, som finnes kvar, hafva varit nära 2 em. i diameter.

N:o 34. Domaresäte, beläget i Häglunds hage invid gärdesgården emot heden. En krets af 8 gråstenar; af hvilka blott 3 ännu stodo upprätta. Flera af stenarne voro dugtiga, en helt liten. Kretsens yttre diameter vexlade mellan 8,15 och 7,90 m. Hela ytan innanför oeh mellan stenarna genomgräfdes, men intet annat påträffades än här oeh der några *kolbitar*, strax under gräsmattan.

N:o 35. Litet röse, beläget 9,5 meter NO. om domaresätet invid gärdesgården. Diameter 4,4 m., höjd omkring 20 cm. I södra kanten syntes *kalkhällar*, liksom i flera föregående rösen, lagda i en jemn rand rundt omkring botten af röset. I midten af röset på 30 em:s djup hittades *brända ben*. Omkring ett oeh annat af dem sutto *askklumpar*. Äfven hittades bitar af flera *bronsbeslag*, *en sölja* af samma metall samt trenne bitar af en *jernknif*.

Bronsbeslagen hafva varit af samma slag som de i Kornettskogen, grafvarna 40 oeh 42, *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, fjerde bandet, sid. 60 oeh 66, samt grafven 23 i Back-

hagen, samma tidskrift, femte bandet, sid. 123. De bestå dels af tunna plåtfragment med upphöjda ränder längs med kanterna, dels af ett skålformigt sådant, liksom i den förstnämnda grafven.

Bronssöljan påminner om den från grafven 25 i Bäckhagen, *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, femte bandet, sid. 124, men är svängd äfven baktill.

N:o 36. Litet röse, beläget 7,3 meter Ö. om 33, nära den ostligaste grunden i hagen. Diameter 4,4 m., höjd 20 å 30 em. I ytterkanten af rösets botten voro större kalkhällar lagda. Nära sydvestra kanten påträffades på botten bitar af *harpixtätning* och derimmanför beuppor af ett *menniskoskelett*, som legat i NO.—SV. Det var hufvudsakligen endast nedre extremiteternas ben och armbenen, som funnos i behåll. Bålens ben voro till största delen förmultnade. Skelettet låg på en sträckning af *kalkhällar*. Vid smalbenen påträffades några bitar af *lerkärl*.

Harpixbitarna bära tydliga intryck efter träfibrer. Jemför *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, fjärde bandet, sid. 64, samt femte bandet, sid. 123 och 131. Liksom på de å detta sistnämnda ställe beskrifna *harpixbitarna*, ser man äfven här egendomliga spår, antagligen efter smala vidjor.

N:o 37. Litet röse, 9,8 meter från domaresätet och 6,5 meter från 33. Diameter 4,4 m., höjd 20 å 30 em. Äfven här lågo *kalkhällar* rundt omkring kanten af botten. Ingenting påträffades.

N:o 38. Litet röse, beläget midt för grunden 7 meter Ö. om 37, skildt från detta genom en liten väg. Diameter 4,4 m., höjd 20 å 30 em. Utanför röset låg här och der en gråsten af mansbördas storlek. Kring kanten af röset gick en väl lagd *rand af kalkhällar* och utanför dem låg en *rand af sådana små klapperstenar*, af hvilka strandvallarna bestå, och som af allmogen kallas sjösten. Ymnigast förekommo dessa i sydöstra kanten. I nordvestra kanten hittades en större *bädd af aska, brända människoben och kol*, hvilken höll 1 m. i vidd och 20 em. i djup. Att döma af askans mängd samt deraf, att många stenar buro spår efter eld, synes det som förbränningen försig-

gått på stället. Bland askan påträffades ett till en oredig klump hopsmält *bronsföremål*.

N:o 39. Litet *röse*, beläget 12,2 meter från domaresätet, 15 meter från 37. Diameter 4,6 m., höjd 20 å 30 cm. I norra hälften syntes en liten sänkning. Kring kanten gick *en rand af gråstenar* af en mausbördas storlek. Röset bestod för öfrigt hufvudsakligen af sten och lerblandad ör, liksom marken deromkring, samt här och der en större grasten.

I bottnen låg en *hällsträckning* i N.—S. + 35 Ö.—V. I söder begränsades den af två tjocka *kalkhällar*, som stodo på kant och voro så pass höga, att deras öfverkanter syntes i rösets yta. Under denna hällsträckning låg ett *människoskelett*. Det låg med benen åt S. mot den inre af de två hällar, som stodo på kant. Skelettet hvilade på lera och var lagdt på rygg, så att denna låg lägst och läggpiporna i ett mycket höggra plan. Midtstycket af en mycket rostig *jernknif* låg utmed höggra armbågen och en förrostad *jernklump* under ryggraden.

N:o 40. Litet *röse*, beläget 6,2 meter från 39 och 14 meter från 37. Utseende och beståndsdelar lika med 39. Diameter 3,8 m., höjd 30 cm. Från midten bortåt södra kanten lågo *brända människoben* spridda samt något *aska* och *furukol*.

N:o 41. *Röse*, beläget 7 meter SO. om 40. Diameter 5 m., höjd 40 cm. Bestod till största delen af gråsten och kalkflisor. I midten af röset började en bädd af *mörk jord*, uppblandad med stora bitar af *brända människoben*, hvilken bädd fortsatte åt nordvestra kanten och höll 1,5 m. i genomskärning, 18 cm. i djup. Der hittades en platt *spiralarmring*, bitar af en *trind ring*, åtskilliga små *beslag af brons*, samt en *jernknif*.

Armringen, som tyvärr brustit sönder i flera delar, är gjord af en platt bronsten, jembred hela vägen utom mot ändarna, som äro något vidare. Längs hvardera kanten löper en fin rand. Mot hvardera ändan står en spetsig triangel af dylika fina linier, hvilken innerst slutar i en liten eirkel med medel punkt. Ytterligare tvänne sådana eirkelar äro anbragta längre in från hvardera ändan. Bredd på midten 8 mm., vid ändarna 1 cm., tjocklek något öfver 2 mm., tunnare vid ändarna.

Den trinda *ringen* tyckes äfven hafva varit en arming. Endast tre fragment påträffades. Tjocklek 5 mm.

Bronsbetragen äro en mängd fragment af dylika tunna plåtar och små fyrkantiga öglor, som hittades i Kornettskogen, grafven 40; jfr *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, fjerde bandet, sid. 60.

Jernknifven, som är söndergången i två delar, har haft en egendomlig form med smal, uppåtsvängd spets, liksom fig. 187 i *Sv. forns.*, med hvilken den dock ej har någon annan likhet. Tangen är afbruten. Bredd 1,5 em., tjocklek 4 mm.

N:o 42. *Röse*, beläget 5 meter OSO. från 41. Diameter 4,5 m., höjd 45 em. Kring kanten gick en *rand af kalkhällar* och utanför voro *strandklapperstenar* palagda. Röset bestod för öfrigt hufvudsakligen af gråsten.

I midten gick en tunn, 5 em., och smal, 30 em., men 1 m. lang *bädd af aska* uppblandad med *brända människoben*. Flera *gråstenar* ligo här, hvilka påtagligen varit med i elden. Här hittades några *bronsföremål*. Åt sydvestra kanten påträffades äfven något aska och rätt mycket *brända ben*, samt deribland en *jernknif*. I östra kanten hittades några större obrända djurtänder.

Bronsföremålen äro illa åtgångna af erg och synas hafva varit med i elden. Det ena, en oredig klump, tyckes hafva varit nålen, de andra bitarna af en fyrkantig ring till en *sölja*, trydd i öfversta åsen med ett snörornament.

Jernknifven är ganska egendomlig, i det att eggen, som midt på bladet är insvängd, löper ner öfver tången likt en hulling (jfr. fig. 188 i *Sv. forns.*, med hvilken den dock för öfrigt ej har någon likhet). Hela knifvens längd 9,3 em., hvaraf tången, som saknar en bit, upptager 4,8 em.

N:o 43. *Graf vid rest kalkhäll*, stående 10 meter SV. om 39, nära kanten af ett röse. Riktning N.—S. + 30° Ö.—V. Bredd 35 em., tjocklek 12 em., höjd öfver marken 20 em., från roten 56 em.

I botten påträffades ett intensivt *asklager*, uppblandadt med något *brända människoben* och *kol*, djupast, 14 em., invid stenen, afsmalande utåt, 15 em. bredt åt V., 30 em. bredt åt Ö.

N:o 44. Graf vid rest kalkhäll, 1 meter N. om 39. Lag starkt lutad. Riktning N.—S. + 30° Ö.—V. Bredd 40 cm., tjocklek 17 cm., höjd 71 cm.

I bottnen påträffades längs hällens båda sidor en intensiv *askbädd*, 18 cm. djup, 46 cm. bred åt Ö., mycket smalare åt V., uppblandad med *brända människoben* och *kol*.

N:o 45. Graf vid rest kalkhäll, belägen ungefär 40 meter i sydvestlig riktning från de närmast föregående grafvarna. Hällen stod midt i en kista af hällar, som voro ansenliga, synnerligast i östra längsidan och södra gafvelsidan. Riktning N.—S. + 10° Ö.—V. Åt N. saknades gafvel. Östra längsidan var 3 m., vestra 26, södra gafveländan 2,2 m., allt invändigt. Alla väggarna lutade utåt. Kistan var fylld både med lera och särskildt ditkörd strandklapper. Ett hål var här grävt i senare tider.

Den resta kalkhällen i midten hade samma riktning som kistans längsidor och utmed densamma voro satta, på östra sidan en, på vestra sidan två lägre hällar. Hufvudhällen var 64 cm. bred, 8 cm. tjock och 84 cm. hög samt stod på sjelfva hällbotten, dit deremot ej kistans hällar nådde.

Omkring hällen samt mellan denna och stödjestenarna lag en bädd af *aska*, *brända människoben* och *kol*, hvilken sträckte sig från hällens rot 40 å 50 cm. högt och åt V. hade en vidd af 40 cm.

Här hittades åt S., instucken mellan hufvudhällen och den vestra sidohällen, en af rost illa åtgången, aflångt fyrkantig *jernsölja*, 4 em. lång och 3 em. bred (Vedel, *Om de Bornholmske brandpletter*, pl. 3 fig. 7).

N:o 46. Graf vid rest kalkhäll med en likadan stor grafkista, belägen i närheten af den närmast föregående, 6 meter NV. derifrån. Äfven här i vestra hälften hade man grävt ett hål, dock utan att skada något af grafvens innehåll. Kistans riktning N.—S. + 10° Ö.—V. Vestra sidan var fullständigast, 3 m. lång, den östra knapphändig bygd. Gafvelsidor saknades alldeles. Äfven här lutade hällarna utåt.

Kalkhällen i midten, som höjde sig 26 cm. öfver marken, var 68 cm. hög från roten, 64 cm. bred och 12 cm tjock. Hällen stod på sjelfva hällbotten, hvilket deremot hällarna i kistan

ej heller här gjorde, och hade samma riktning som kistan. På vestra sidan voro två hällar nedsatta och mot södra ändan likaledes tvänne. På alla sidor om hällen, utom åt S., låg en intensiv bädd af *aska*, uppblandad med en mängd *brända människoben* och något *kol*, hvilken var störst åt Ö., 20 em. bred. och 30 em. djup, samt gick ända ned till hällbotten.

På östra sidan i toppen af askhögen hittades en liten trekantig, rostig *jernbit* samt, liggande på hällbotten och med spetsen instucken under hufvndhällen, ett eneggadt *svärd* med spetsen åt S. och vid dess spets en *sölja* samt en hel, böjd *hake* och en del af *en sådan*, allt af *jern*.

Jernsvärdet är alldeles likt fig. 281 i *Sv. forns.* Fästet, som är 8 mm. tjockt inåt, men blott 3 mm. i ryggen, är åt det förstnämnda hållet försedt med intryekta sneda, grunda fåror, tre och tre tillsammans. Träbeläggningen har, såsom synes af nitarna, varit 2,5 em. tjockt. Svärdets hela längd 70 em., fästets 11 em., klingans största bredd, närmast fästet, 6 em., och tjocklek i baken 4 mm.

Jernsöljan, som är aflängt fyrkantig, har en lang, vidsittande, enkel remhållare, i hvars yttersta ända i ena hörnet en stor nit med mycket kort skaft sitter. Äfven i andra hörnet har väl funnits en. Hela föremålets längd 9,3 em., söljans bredd 3,5 em., remhållarens något mindre.

Jernhaken är böjd på samma sätt som den hos Vedel, *Om de Bornholmske brandpletter*, pl. 3 fig. 5, afbildade bältehaken, men är nära hälften mindre. Den är gjord af en 5 mm. tjock och jemnbred jerten. Ett liknande föremål hittades i Kornett-skogen, grafven 37 (*Fornminnesföreningens tidskrift*, fjerde bandet, sid. 56), ehuru väl detta var försedt med ögla.

Den andra *haken* har, att döma af fragmentet, varit alldeles likadan.

N:o 47. *Graf vid rest kalkhäll*, stående på östra sidan om en gammal kalkugn, som ligger nära åkerkanten, mellan denna kalkugn och en liten väg, som leder till åkern. Riktning N.—S., längd 1 m., tjocklek 8 em., höjd öfver marken 15 em., från roten 1,08 m. Vid vestra sidan af hällens norra ända låg alldeles under gräsvallen ett *lerkärl* med botten uppåt, sönderfallet i bitar, samt inemellan dem en *knif*, tvänne *beslag* och en

sölja af jern, en *glasperla*, en tunn *fingerring* af brons samt *brända människoben* och något *aska*. Allt detta låg på några stödjestenar till hällen. Sådana voro ställda både vid dess sidor och ändar. Under den nordligaste af stödjehällarna på östra sidan låg en 28 cm. djup, 12 cm. bred och 34 cm. lång, särdeles intensiv bädd af *aska*, rikligt uppfylld med *brända människoben* samt något *kol*. Några sådana *ben* lågo äfven mellan hufvudhällen och den vestra stödjehällen. Här voro således två alldeles skilda samlingar af *aska* och *brända ben*.

Hvarken ibland de talrika gravarna af detta slag i Kornett-skogen eller i detta graffält har jag påträffat något sådant fall som detta, att nämligen en anseelig samling *aska* och *brända ben* legat på ett ställe i botten och en annan mindre samling jemte fornsaker högt uppe. Måhända hafva här tvänne olika begravningar på skilda tider egt rum.

Jernknifven är af samma slag som fig. 267 i *Sv. forns.* Dess hela längd har varit ungefär 12,5 cm., bladets längd 7 cm., största bredd 2 cm. och tjocklek 3 mm.

Söljan är aflångt fyrkantig, liksom den från grafven 45, men mindre; längd 3,3 cm., bredd 2,5 cm. Båda ändarna af den jernten, af hvilken söljan är smidd, äro tillplattade och lagda öfver hvarandra. Just omkring denna punkt har nalen rört sig och sålunda haft en sammanhållande betydelse.

Det ena *beslaget* tyckes hafva varit ett ändbeslag. Det består af en platt, 1 cm. bred jernten, som i ena ändan vidgar sig till en ganska stor rund platta, 2,2 cm. i diameter. I andra ändan är det brnstet.

Det andra *beslaget*, en liten aflångt fyrkantig jernten med en nit vid hvarje ända, är alldeles likt det från grafven 21.

Glasperlan är af ljusgul glasfluss och till skapnaden liknande fyra mindre runda perlor, som sammanfogats till en enda. Längd 1,1 cm., tjocklek 5 mm.

Fingerringen af brons, mycket tunn, är söndergången i flera bitar. Bredd 5 mm.

Lerkärlet har varit af samma form som fig. 395 i *Sv. forns.* Det har fin, jemm massa, är gjordt af rödlera och drejadt.

N:o 48. *Rest kalkhäll*, stående 2 meter från 47 midt i den väg, som omtalats under 47. Längd 37 cm., tjocklek 7 cm., höjd

inalles 64 cm. Syntes föga ofvan jord. På östra sidan under torfven lågo några grastenar. Ingenting påträffades.

N:o 49. Rest kalkhäll, staende 1,5 meter från 48 vid östra kanten af den omtalade vägen. Riktning N.—S., längd 48 cm., tjocklek 14 cm., höjd ofvan jord 20 cm., höjd från roten 65 cm. På östra sidan stod en liten stödjehäll. Ingenting påträffades.

N:o 50. Graf vid rest kalkhäll, 1 meter N. om närmast föregående. Riktning N.—S. Längd 63 cm., tjocklek 9 cm., höjd ofvan jord 16 cm., från roten 76 cm. Utmed hvardera långsidan stod en större *stödjehäll*. Mellan hufvudhällen och den östra stödjehällen hittades bitar af *träkol* och under hufvudhällens rot litet *brända menniskoben*.

N:o 51. Graf vid rest kalkhäll, 3,5 meter NNO. om närmast föregående. Riktning N.—S. + 10° Ö.—V. Längd 56 cm., höjd ofvan jord 18 cm., från roten 78 cm., tjocklek nertill 17 cm., smalare upptill. På båda sidorna stodo dugtiga *stödjehällar*. Under hällen åt N. var dessutom en *kalkhäll* lagd.

Under östra stödjehällen lag en intensiv *bädd af aska, brända menniskoben* och stora *träkol*, hvilken höll 20 cm. i genomskärning åt alla håll.

N:o 52. Röse. Jag återvände nu in i Nyströms åker och lät genomgräfvä en 12 cm. vid förhöjning inne i sjelfva åkern, troligen ett plundradt röse, söder om Nyströms fyndställe och mina första grafvar. Platsen skilde sig från den öfriga åkern derigenom, att den var högre samt mycket stenig. I botten lago kalkhällar, flisor och grastenar. Några *brända menniskoben* hittades.

Till sist lät jag mina karlar gräfvä igenom en liknande, men långsträckt och lägre förhöjning emellan 52 och mina första grafvar. Här hittades fläckvis mindre kalkstenar med vid-sittande murbruk samt kol, hårdt hopsittande, sandblandade lerklumpar med inbäddade kolbitar samt en kalkstens-»varpa». Allt detta lag 10 å 15 cm. från hållbottuen. Jordens djup härstädes till hällen var endast 40 cm.

Karlarna trodde, att någon boplats varit här. Längre åt V. hittades så nära ytan, att hartänderna smiddat deremot, ett stort stycke af ytterst svartbränd, inuti röd lera med vidsittande kalkrappning.

De vid dessa undersökningar anträffade fynd äro af Svenska Fornminnesföreningen öfverlemnade till Statens Historiska Museum, der de förvaras under N:o 7570.

Undersökningen af grafvälet vid Bläsnungs fortsattes af direktör Nordin år 1884 med anslag af Vitterhets-Akademien från den Bergerska donationsfonden.

Den förhistoriska fornforskningen i Sverige under åren 1882—1884.

Kortfattad öfversigt af

Oscar Montelius.

I elfte och trettonde häftena af Föreningens tidskrift äro öfversigter meddelade öfver de viktigaste bidrag, som undersökningar och tillfälliga fynd under åren 1878—1881 lemnat till kännedomen om vårt lands kulturhistoria under den förkristna tiden. Äfven de tre sist förflutna åren hafva gifvit mycket viktiga bidrag i detta afseende.

Många och framgångsrika äro de forskningsresor och undersökningar, som under de nu i fråga varande åren företagits i Sverige för att lära känna landets förminnen från förhistorisk tid.

RIKSANTIQVARIEN, hvilken under sina tjänsteresor i olika delar af landet hufvudsakligen sysselsatt sig med minnesmärken från medeltiden, har äfven företagit undersökningar i grafvar från hednatiden, år 1882 inom Södermanland och år 1883 inom Skåne.

Sommaren 1882 fortsatte och avslutade doktor STOLPE genomforskan det af det synnerligen märkliga grafväldet vid Vendels kyrka i norra Uppland, hvilket i slutet af det föregående året tillfälligtvis blifvit upptäckt, men hvilket han då i följd af den långt framskridna årstiden endast till en ringa del kunnat undersöka. Några af grafvarna visade sig, liksom den först paträffade, höra till midten af jernaldern, andra till en senare del af denna period. En förberedande redogörelse för undersökningen af detta grafväld är intagen i 8:de delen af *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, och Vitterhets-Akademien har af den Bergerska donationen anslagit medel till ett större arbete öfver det ovanligt viktiga

fyndet. — Åren 1883 och 1884 har dr Stolpe af utländska resor varit hindrad att företaga några forskningsresor i Sverige.

Vitterhets-Akademiens e. o. amanuens dr EKHÖFF har under dr Stolpes frånvaro på fregatten *Vanadis'* verldsomsegling varit förordnad att uppehålla hans tjänst. För Akademiens räkning utförde dr Ekhoff år 1882 undersökningar i Vestergötland, Skåne, och Bohuslän, år 1883 i Uppland, Nerike, Bohuslän, Halland och Östergötland, samt år 1884 i Uppland. Med anslag af Göteborgs och Bohusläns Hushållningssällskap har han derjemte under åren 1882 och 1883 fortsatt de forskningar i Bohuslän, hvilka redan ledt till så betydande resultat.

År 1882 företog jag undersökningar i Östergötland, Småland och Skåne, år 1883 i Skåne, Halland, Södermanland och Uppland, samt år 1884 i Vestergötland och Östergötland. För de viktigaste af dessa undersökningar lemnas i det följande en kortfattad redogörelse.

Det anslag af 3,200 kr., som är anvisadt åt Vitterhets-Akademien »till undersökning och beskrifning af fäderneslandets fornlemningar», och af hvilket amanuensernas tjänsteresor skall bekostas, har för öfrigt varit deladt på följande forskare:

Lektor A. AHLÉN har åren 1882 och 1883 undersökt grafvar i Skåne, i trakten af Kristianstad.

Kamrer W. BERG har år 1883 undersökt en grafhög i Kareby socken, Bohuslän.

Herr P. EDHOLM har rest i Ångermanland för att insamla fornsaker för Statens Historiska Museum.

Amanuensen G. A. GUSTAFSON afslutade år 1882 de undersökningar i Gröttlingbo och Fide socknar på Gotland, till hvilka han 1881 erhållit anslag. Med anslag af den Bergerska donationen har han år 1884 börjat undersöka ett grafväld i Hablingbo socken på nämnda ö.

Doktor H. HOFBERG erhöi år 1882 ett anslag för att fortsätta sin föregående år påbörjade förteckning å fornlemningarna inom Oppunda härad i Södermanland. Hans död hindrade honom att afsluta detta arbete och afbröt den verksamhet, hvilken han så länge och med så mycken flit utvecklat i den fosterländska fornforskningens tjänst.

Kapten J. A. LAGERGREN har undersökt forulemningar i södra Halland.

Akademiens teeknare hr C. F. LINDBERG har år 1884 på Runmarö i Södermanland afteeknat en förmodad hällristning, hvilken dock af honom visades vara endast naturliga sprickor i hällen.

Agronomen C. F. NORDENSKJÖLD har år 1882 afslutat sin beskrifning öfver Östergötlands fornlemningar och påbörjat en liknande redogörelse för fornlemningarna i Jönköpings län af Småland, hvilken han de två följande åren fortsatt.

Direktör F. NORDIN undersökte år 1882 fornlemningar på Fårö vid Gotland. Såsom vi strax skola se, har han både under nämnda år och under de två följande åren fortsatt sina viktiga undersökningar på nämnda ö.

Godsegaren W. SCHÜRER VON WALDHEIM undersökte år 1883 fornlemningar utmed den under byggnad varande jernvägs-linien mellan Uppsala och Lenna i Uppland. Hans berättelse härom är intagen i *Månadsbladet* för 1884, sid. 2—12.

Docenten S. SÖDERBERG har år 1882 grävt i Hylle socken, Skåne, samt 1884 företagit undersökningar på Öland, med särskildt uppdrag att granska och afteckna öns runinskrifter.

Trafikintendenten G. K. TROILI har åren 1882 och 1883 undersökt fornlemningar i Västergötland.

Amanuensen P. G. VISTRAND erhöi år 1882, liksom de närmast föregående åren, ett anslag för att afteckna och beskrifva runstenar och andra fornlemningar i Småland. År 1883 fortsatte han detta arbete med anslag af den Bergerska donationen.

Dessutom har Vitterhets-Akademien bekostat dels återstäl-landet i det ursprungliga skicket af en gånggrift i Halland, hvil-kens väldiga takstenar fallit ned; dels lagning af den öfver-byggnad af trä, som skyddar det bekanta Kiviks-monumentet i Skåne; dels uppresandet af åtskilliga runstenar i Uppland, Söder-manland, Östergötland och Bohuslän.

I slutet af år 1883 mottog Vitterhets-Akademien ett kapital af 290,000 kronor, som den året förut i Göteborg aflidne f. d. tullförvaltaren C. W. BERGER testamenterat till Akademien med föreskrift, att den årliga räntan skall användas för historiska och antiqvariska ändamål. Enligt Akademiens beslut äro af denna storartade donation anvisade bland annat, dels ett år-ligt belopp af 3,000 kr. »till företagande af enstaka större ut-gräfningar af särskildt märkliga fornlemningar eller fornlemnings-

platser samt till utgifvande af större vetenskapliga arbeten rörande sådana redan fullbordade eller blifvande utgräfningar», — dels ett årligt belopp af 1,500 kr. »till utgifvande af ett verk öfver de svenska runskrifterna, till uppsökande och aftecknande af Sveriges runstenar samt till det insamlade materialets bearbetande».

Med dessa medel äro följande forskningsarbeten bekostade:

Licentiaten S. BOJJE har åren 1883 och 1884 granskat och aftecknat runstenar inom Södermanland. År 1882 hade hr Boije påbörjat detta arbete, sedan han för ändamålet erhållit ett vid Uppsala universitet fäst Sederholms inrikes resestipendium. En redogörelse för hans »Runforskningar i Södermanland sommaren 1882» är intagen i 5:te bandet af *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift* (sid. 137—162).

Amanuensen GUSTAFSON har, såsom redan är nämndt, år 1884 undersökt ett graffält i Hablingbo socken på Gotland.

Direktör F. NORBIN har år 1883 dels beskrifvit och afbildat ett stort antal af de märkliga, under namnet »bildstenar» kända grafstenarna från Gotlands hednatid, dels grävt i Hörsne m. fl. socknar. År 1884 fortsatte han den undersökning af ett graffält vid Bläsning i Vestkinde socken på nämnda ö, som han 1882 med anslag af Svenska Fornminnesföreningen påbörjat. En utförlig redogörelse för de år 1882 gjorda fynden är meddelad i 6:te bandet af *Sv. forn. för:s tidskrift*.

Kandidat A. RAMM erhöi år 1883 ett anslag för undersökningar i Småland.

Amanuensen VISTRAND erhöi samma år ett anslag för att fortsätta aftecknandet och beskrifvandet af runstenar och andra fornlemningar i Småland.

Af de Bergerska donationsmedlen bekostades äfven flera af de undersökningar, som jag år 1884 utförde inom Vestergötland.

Dessutom hafva af samma donationsmedel anslag lemnats dels till den bekante norske fornforskaren dr INGVALD UNDET för att granska runinskriften på det marmorlejon, som under 1600-talet fördes från Piræns till Venedig, dels åt den danske arkitekturmålaren J. T. HANSEN för en trogen afbildning af samma runinskrift. Denna inskrift, omsluten af en slinga, hvilken mycket liknar den på uppländska runstenar, är af särskildt intresse för oss svenskar, emedan den utan tvifvel är ristad af en svensk

man, som under vikingatiden besökt Grekland. En förberedande berättelse om dr Undsets granskning af runlejonet är intagen i *Månadsbladet* 1884, sid. 19 o. följ.

Om planen för det nya verk öfver Sveriges runskrifter, hvartill Vitterhets-Akademien anslagit medel af den Bergerska donationen, lemnas närmare redogörelse i *Månadsbladet* 1884, sid. 31—38, der äfven ett prof meddelas på de i etsning af artisten R. HAGLUND utförda afbildningar, som komma att pryda detta verk.

I sammanhang härmed bör nämnas, att Vitterhets-Akademien beslutat bekosta en cementafgjutning af den märkliga Rökstenen i Östergötland, på hvilkens olika sidor Nordens längsta i sten ristade runinskrift läses¹. Denna afgjutning, som skall få sin plats i Statens Historiska Museum, utföres af ingenjör A. FRIBERG, hvilken för några år sedan förskaffade samma museum en cementafgjutning af den ryktbara »Sigurdsristningen» på Ramsundsberget i Södermanland.

Af Svenska Fornminnesföreningen erhöill direktör NORDIN, såsom redan är nämnt, år 1882 ett anslag för att undersöka en del af graffältet vid Bläsnungs i Vestkinde soeken på Gotland.

På Göteborgs och Bohusläns Hushållningssällskaps bekostnad hafva under de nu i fråga varande åren följande forskningsresor företagits:

Doktor EKHOFF upprättade åren 1882 och 1883 en beskrifning öfver fornminnena i Orusts Östra och Vestra härad, som är tryckt i 3:dje bandet af *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*.

Licentiaten BOLJE granskade år 1883 alla Bohusläns nu kända runskrifter, hvilka han sedan beskrifvit och afbildat i tredje bandet af nämnda *Bidrag*.

Amannensen GUSTAFSON upprättade år 1884 en beskrifning öfver fornlemningarna inom Sotenäs härad.

På bekostnad af de Skånska landskapens historiska och arkeologiska förening har docenten SÖDERBERG år 1882, liksom några föregående år, undersökt grafhöggar från bronsåldern i Skåne.

¹ Sophus Bugge i *Antiqv. tidskr. f. Sr.*, 5:te delen: äfven omtalad i den illustrerade *Seeriges historia*, I sid. 356—358.

Helsinglands Fornminnessällskap har fortsatt sin under många år pågående, synnerligen berömvärda verksamhet för upp-tecknandet och kartläggningen af provinsens fornlemningar från hednatiden. De flesta fornminnena finnas i kstsocknarna, och så godt som alla dessa soeknar hafva nu genom sällskapetets försorg blifvit noggrant undersökta och beskrifna. Kartor, upp-tagande alla deras nu kända fornlemningar, hafva öfverlemnats till Vitterhets-Akademien, i hvilken arkiv de äro lätt tillgängliga för forskare.

Vitterhets-Akademien har under de nu i fråga varande åren meddelat tillstånd åt följande personer att på egen bekostnad undersöka fornlemningar:

godsegaren L. ARFVEDSON i Näshults soeken, Södermanland;

häradshöfding A. F. EKEWALL i Vesterbotten;

ingeniör O. GUMELIUS vid Roeklunda i Sködinge soeken i Södermanland (berättelse om undersökningen är införd i *Månadsbladet* 1883, sid. 122—124);

amanuensen GUSTAFSON i Ärentuna soeken, Uppland;

samt handlanden A. LYBECK å holmen Hareklätten i sjön Mjörn, Vestergötland.

En ny fornminnesförening har stiftats. Vid ett talrikt besökt sammanträde å Rådhuset i Skellefteå den 10 november 1882 beslöts nämligen bildandet af en Fornminnesförening för Vesterbotten. Stadgar antogos vid ett nytt sammanträde, den 9 januari 1883, och föreningen, som kallas *Vesterbottens läns Fornminnesförening*, valde till sin ordförande borgmästaren i Skellefteå A. Hörnell, till vice ordförande provinceiialläkaren doktor G. Geete, till sekreterare häradshöfding A. F. Ekewall, och till kassaförvaltare bankkamreraren H. Hägerström. Föreningen fick inom kort 206 ledamöter, af hvilka 45 äro ständiga ledamöter.

Föreningens första omsorg har varit att i Skellefteå bilda ett museum till förvaringsrum för föremål, företrädesvis från Vesterbottens län, som äro af arkeologiskt eller etnografiskt intresse. Grunden härtill lades genom inköp af häradshöfding Ekewalls samling, hvartill snart kommo talrika gåfvor. Museet är en gång i veekan tillgängligt för besökande.

Statens Historiska Museum har under de senare åren dels genom köp, dels genom gåfva eller som deposition mottagit flera samlingar, af hvilka några voro särdeles betydande. De viktigaste anföras här, med angifvande för hvar och en, från hvilket eller hvilka landskap de flesta till samlingen hörande fornsaker äro funna.

År 1882 inköptes:

En samling från Vestergötland m. fl. landskap, bildad af artisten H. WERNER (St. M. 6973). — För Statens Historiska Museum äro förut inköpta ett par samlingar af fornsaker från Vestergötland, bildade af artisten Werner (St. M. 4840 och 6765). De flesta till dem hörande föremålen äro omtalade, och många afbildade, i hr Werners *Antiqvariska berättelser, afgifna till Vestergötlands Fornminnesförening* (1870 och 1873).

Kandidat C. FÜRST:s samling från Bleking (St. M. 6985).

Folkskoleläraren L. A. SÖDERGRENS samling från Halland (St. M. 7037).

År 1883 inköptes:

Två samlingar från Vestergötland och Dal, äfven bildade af artisten H. WERNER (St. M. 7159 och 7194).

Löjtnant A. SAHLIN:s samling från Dal (St. M. 7226). — En större samling af fornsaker från Dal, äfven bildad af löjtnant Sahlén, inlöstes år 1880 (St. M. 6498).

Kapten J. A. LAGERGRENS samling från södra Halland (St. M. 7331).

Friherre C. CEDERSTRÖM:s samling från Bohuslän (St. M. 7341). En redogörelse för denna samling är intagen i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 3:dje bandet, sid. 139 och följ. (de till samlingen hörande föremålen från medeltiden och senare tid medföljde icke). Beskrifning på de flesta föremålen från hednatiden meddelas i *Bohuslänska fornsaker*, utgifna af dr Ekhoff och mig.

År 1884 inköptes:

Riksdagsmannen P. ANDERSSON:s i Högkil samling från Dal (St. M. 7392).

Major S. ULFSPARRE:s samling, dels och hufvudsakligen från Gotland, dels från fastlandet (St. M. 7571). En öfversigt öfver denna samlings innehåll är meddelad i *Månadsbladet* 1878, sid.

616—628, och ett stort antal till densamma hörande föremål äro afbildade i major Ulfsparres arbete *Svenska fornsaker* (1874). — En mindre del af samlingen inköptes för museet redan år 1881 (St. M. 6757).

Dessutom hafva för museets räkning inköpts atskilliga fornsaker från de delar af doktor G. BRUNH och trafikdirektör C. J. HAMMARSKÖLDS samlingar, hvilka sålts på auktion i Stockholm.

Statens Historiska Museum har dessutom under de senast förflutna åren erhållit två viktiga fornsakssamlingar, bildade af allidne professor N. P. ANGELIN och provisor R. HJORTH. Den förra samlingen, innehållande föremål dels från olika svenska landskap dels från Schweiz och andra främmande länder, har efter professor Angelins död såsom depositum öfverlemnats till museet (St. M. 7577). Den senare samlingen, innehållande fornsaker från Vestergötland, är af provisor Hjorth skänkt till museet (St. M. 7578).

Lunds Universitets Historiska Museum har år 1884 efter professor S. NILSSONS död inköpt den fornsakssamling, som han bildat, sedan han år 1851 till nämnda museum försålde den mycket betydande och för den svenska fornsakskningens historia viktiga samling, ur hvilken en mängd föremål äro afbildade i hans berömda arbete *Skandinaviska Nordens Ur-invånare*. Härigenom hafva i Lunds Museum förenats alla de fornsaker, som professor Nilsson under sin långa lefnad samlat. Detta museum, nu uppställt i det nya Universitetshuset, intager ock numera en plats, värdig den högskola, der Nilsson verkat.

Flere grafvar från **stenåldern** hafva under de tre un i fråga varande åren blifvit upptäckta och undersökta.

Vid Virrestad i Järrestads härad, Skåne, påträffades ben under arbete i en aker, hvarför man närmare undersökte platsen. Man fann då en af 2 fot höga, släta stenflisor bildad kista, omkring 8 fot lång och liggande i SV.—NO. I kistan lågo obrända människoben samt en slipad rätmejsel och två spjutspetsar af flinta. Enligt uppgift hade benen hört till *ett* skelett, hvars hufvud legat i SV. I åkern bredvid grafven hittades en

svärds klinga och en dolkklinga af brons. Genom riksdagsmannen L. Jönssons bemedling inlöstes det funna för Statens Historiska Museum (n:o 7197).

Riksantikvarien H. Hildebrand genomgräfvde år 1883 en nära och vester om Sömarslöfs kyrka, på Maltesholms egor, i Gärdshärad, belägen hällkista, som fört plundrats af skattsökare. Han fann i grafven bitar af obrända ben, en benpryl och en berustensperla från stenåldern (St. M. 7579).

På Ifvetofta n:o 2 i Ifvetofta soeken, Villands härad, upptäckte lektor A. Ahlén år 1882 två hällkistor, som han undersökte. Bådas längdriktning var N.—S. Den ena var 2,30 meter (7,8 fot) lång; södra ändan tillslöts af två hällar. Grafven innehöll obrända människoben samt en dolk och en skrapa af flinta; stensakerna lågo nära nordvestra hörnet. Den andra hällkistan, som var mycket skadad, höll 2,80 m. (9,4 fot) i längd; der påträffades intet. (St. M. 7349).

På Dagstorp n:o 7 i Dagstorps soeken, Harjagers härad, ligger en hög, hvilken jordegaren genom Konungens Befallningshafvande begärt tillstånd att öppna. Jag besökte därför stället år 1882 och erfor då, att orsaken till nämnda ansökan var den icke ovanliga, att man trodde sig skola finna en »skatt» i högen. Man var så mycket säkrare härpå, som både egaren och andra sett det »lysa» här. Men jag erfor tillika, att högen, som nu uppbär en berså af syrener, till ganska stor del blifvit för ej särdeles lång tid sedan uppkastad af egaren sjelf öfver flera stora stenar. Några af dessa stenar syntes i högens yta och visade sig tydligen höra till en gånggrift. Åtminstone i två af dem sågos flera sådana små skålförmiga fördjupningar, som ofta förekomma på takstenarna till stenålderns grafvar. För att få gånggriften anyo blottad, förklarade jag mig villig att bortgräfvva »högen», men då blef egarens gamla hustru förskräckt, emedan hon fruktade för någon olycka, om högen rördes. Hennes man anhöll därför att få återtaga sin ansökan, och då jag icke ansåg mig böra mot jordegarens önskan yrka på någon gräfning, fick högen tillsvidare förblifva i orubbadt skick.

På Eldsberga Prestgårds egor i södra Halland hade jag år 1881 i en stor grafhög påträffat en gånggrift, som är beskrifven i *Se. Fornm.-förs tidskrift*, 5:te bandet, sid. 21. Ett par af de väldiga takstenarna hade i tidernas längd, och under det

betydliga trycket af den på dem hvilande högen af sten och jord, glidit ned med sin ena ända, så att denna nu sjunkit ned i grafvens botten. Då detta minnesmärke i sig sjelft är märkligt, oeh då dylika grafvar äro mycket sällsynta i Halland, önskade jag, så vidt möjligt, återställa det i dess ursprungliga skick. Jag hoppades kunna göra det, när jag sommaren 1883 fortsatte undersökningen af högarna vid Eldsberga. Stora svårigheter mötte dock härvid, emedan de tunga stenblocken, som en gång lagts på sina platser af stenålderns folk, nu ej syntes kunna flyttas af de arbetare, som vanligen stå en gräfvande fornforskare till buds. Härtill fordrades nu, liksom fordom, folk hvilka egde öfning i sådana arbeten. En lycklig tillfällighet gjorde emellertid, att sådana kunde erhållas. För den under byggnad varande jernvägen mellan Helsingborg och Halmstad, var man sysselsatt med en stenbro öfver en i närheten flytande å, och genom arbetschefens stora välvilja fick jag en morgon låna ett arbetslag, som på några timmar lyfte upp de nedfallna stenarna oeh, så mycket möjligt var, återgaf grafven dess forna utseende. Det var ett nöje att se, med hvilken skenbar lätthet de väldiga stenblocken flyttades af dessa arbetare, som genom långvarig öfning lärt sig, hurn man skall bära sig åt för att lyfta stenar, hvilka en oinvigd skulle tro endast med den största svårighet kunna rubbas. Oeh härtill behöfdes ingen domkraft eller någon dylik konstig inrättning, endast några stoekar oeh några jernspett.

Under stenåldern hade man visserligen inga jernspett, men dessa kunna ersättas med häfstänger af trä, om än arbetet då går något långsammare. Jag lärde mig också nu på ett par morgontimmar bättre än genom någon afhandling, att stenålderns nordbor *kunnat* med de enkla hjälpmedel, som stodo dem till buds, uppföra de stora grafkammare, hvilka fyllt deras ättlingar med undran.

Vid gräfning för att underlätta tillträdet till grafvens ingång hittades 5 fot utanför gångens mynning en bernstensperla af den under stenåldern vanliga formen.

Vid Onsjö i Söndrums socken, nära Halmstad, fann kapten Lagergren i en hällkista, som han undersökte år 1883, en flintdolk, ett par bernstensperlor samt några obrända beu och kol (St. M. 7531).

Vid Fridhem a Frøböke egor i Breareds socken ligga några egendomliga fornlemningar, på hvilka den för Hallands förnminnen, liksom för allt som rörde Halland, litligt intresserade ryttmästaren P. von Möller fäst min uppmärksamhet, och hvilka jag sommaren 1883 hade tillfälle att besöka. De likna små stendösar. Nu är blott *en* oskadad, men af flera dylika ses lemningar. Den oskadade utgöres af ett rätvinkligt fyrsidigt rum, med hvarje sida 3 fot lång och södra sidan alldeles öppen. Hvar och en af de tre andra sidorna bildas af en sten, plan a bada sidor, och rummet täckes af en stor sten, 6,4 fot lång och 4,8 fot bred, hvilken också är plan på båda sidorna. Stenarna stå på släta marken, utan att vara omgifna af någon kulle. Intet nu känt fynd gifver oss upplysning om dessa små stenkammars ålder. Ehuru de påminna om stendösar, skilja de sig från dem dels genom sin litenhet, dels derigenom att stenarna äro tunna, på båda sidor plana hållar, ej tjocka, endast på insidan släta block. Mot deras härförande till en så aflägsen tid som dösans talar äfven deras belägenhet. Frøböke ligger nämligen ej på slättlandet utmed kusten, utan uppe i den bergiga skogstrakten, der minnen från sten- och bronsaldern äro lika sällsynta, som de äro allmänna i kusttrakten.

Egaren af n:o 3 Heberg i Årstads socken och härad hade anhållit om tillstånd att få borttaga en hög, hvarför jag år 1883 fick uppdrag att besigtiga denna. Det befanns då, att i högen syntes en stenkista med längdriktning i V.—Ö. Hvardera långsidan utgjordes af en stor häll, 6 fot lång, och den vestra gafveln af en 2 fot lång häll; vid den östra gafveln fanns nu ingen häll, ej heller syntes spår af att någon sådan blifvit borttagen. Kistan, hvilkens djup var 2,5 fot, hade varit täckt af en nu afläytad häll, 8 fot lång, 5,5 fot bred och 1,2 fot tjock. Då högen var örörd, hade takhällen varit täckt af ett par fots jord. Högens största tvärmått var nära 50 fot och dess höjd 6 fot, men den hade varit större. Grafven, som tydligen för länge sedan blifvit plundrad, hör utan tvifvel till slutet af stenåldern. Härför talar den omständigheten, att den östra gafveln var öppen, hvilket ofta är fallet i stenkistor från stenåldern. Då grafvar af detta slag äro mycket sällsynta i Halland, och då högen ej vallade jordegaren någon nämnvärd olägenhet, kunde hans ansökan att få borttaga den icke bifallas.

I Bohuslän har dr Ekhoff åren 1882 och 1883 uppmätt och beskrifvit följande på ön Orust belägna grafvar från stenåldern: 19 dösar, 6 ganggriffter och 4 hållkistor; endast 11 grafvar från denna tid voro förut kända på ön. Utförlig beskrifning på hvarje graf meddelas i *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*, tredje bandet, sid. 154—178.

Inom Sotenäs härad undersökte amanuensen Gustafson år 1884 en vid Hunnebo i Tossene socken belägen ganggrift, hvilrens kammare förut blifvit till större delen genomgräfd. Han fann nu såväl i kammaren som i den förut orörda gången en mängd obrända människoben samt djurben, hvilka senare ännu ej blifvit bestämda. I gången lågo hen af minst 9 människor och i kammaren af minst 4; antalet lik, som en gång nedsatts i kammaren, har dock tydligen varit större. Några fornsaker anträffades icke nu.

Dessutom beskref amanuensen Gustafson inom samma härad 3 dösar och 2 hållkistor, alla i Tossene socken. I en förut plundrad kista vid Ödby i Askums socken fann han obrända människoben och 11 flintskärfvor.

Inom Vestergötland hafva flera förut alldeles icke eller endast ofallständigt kända grafvar från stenåldern blifvit undersökta eller beskrifna.

En af dem ligger i den del af landskapet, som hör till Göteborgs län. Enligt ett af herr W. Gibson till riksantikvariern år 1882 gjordt meddelande finnes en större hållkista i hemmanet Maueredes utmark vid Jonsered i Partillede socken. Grafven beskrifves såsom »25 å 30 fot lång och 10 å 12 fot bred. Den består till en tredjedel af förgård och till två tredjedelar af sjelfva grafkammaren. Väggarna äro uppsatta af stora, delvis ofvan jord stående flata hallar, och taket, numera ramponerat, af vid grafvens sidor liggande sönderslagna hallar. Grafven är högt belägen, nedanom en bergskulle, med längdlinien i öster och vester. Den är fylld med stenar och jord». Denna beskrifning visar, att grafven har en ingång i samma riktning som kammaren, och att den således är af samma slag som andra inom Vestergötland förut funna hållkistor¹.

A Kallebäcks högar i Örgryte socken, n fjerdedels mil SO. om Göteborg, ligger en forulemning, som i trakten kallas

¹ Jfr Montelius, *Sveriges forntid*, texten, fig. 118 å sid. 124

»Kung Rings graf». Den har visat sig vara en hällkista af det under stenåldern vanliga slaget, 19,5 fot lång och 7 fot bred; kistan är omgifven af en aflång hög, 37 fot lång och 27 fot bred.

I Elfsborgs län gjordes år 1884 ett ovanligt rikt fynd i en hällkista, belägen vid Karstorp i Fenneslunda socken, Ås härad. Kistan, liggande i NV.—SO., var 23,8 fot lång, 5—5,5 fot bred och öppen i den sydöstra ändan. Grafven omgafs af en aflång, ovanligt brant hög, 59 fot lång, 45 fot bred och 6—7 fot hög. Väggestenarnas öfverkant har gått i jernhöjd med högens yta. Af takstenarna, som varit nära 1,5 fot tjocka, qvarlåg stora stycken. Vid utgräfning af kistan fann jag icke mindre än 28 mycket väl arbetade dolkar och spjntspetsar, en bladformig pilspets samt 12 skrapor, smärre verktyg och skärfvor af flinta, 2 stenyxor med skaffhål, 7 s. k. »nålbrynen» af skiffer, ett helt lerkärl och bitar af ett eller ett par andra dylika kärl, jemte några obetydliga bitar af obrända ben, bland hvilka särskildt bör märkas emalj kronan af en menniskotand. Lerkärlden äro ganska simpla, endast prydda med zigzaglinier af intryckta punkter; de likna till formen och godset fig. 93 i *Se. forns.* Dessutom hittades i grafven, lika djupt som benen, ett stycke, som liknar slagg, och som enligt benäget meddelande af ingenjör A. W. Cronquist innehåller jern. Det är sannolikt, att förekomsten af detta stycke i en graf från stenåldern bör förklaras derigenom, att en jernhaltig sten blifvit utsatt för stark eld, t. ex. vid den mäktid, som utan tvifvel åtföljde begrafningen. Sådana jernhaltiga stenar finnas i trakten.

Grafven vid Karstorp var så rik på fornsaker, att man från hela Sverige ej torde känna mer än två andra stenåldersgrafvar med lika rikt innehåll. Båda hafva träffats i Vestergötland. Den ena är den stora hällkista vid Karleby Utbogården i Vartofta härad, som professor Retzius och jag undersökte hösten 1874; den andra är den hällkista vid Herrljunga, ej långt från jernvägsstationen, som jag följande år genomgräfvde¹.

Karstorp ligger i närheten af en i våra dagar föga betydlig å, som går till Viskan. Det nu beskrifna fyndet visar således, liksom andra dylika, att icke blott de större floddalarna

¹ Karleby: *Månadsbladet* 1877, sid. 425—433; Herrljunga: *Compte-rendu du Congrès de Budapest* 1876, I, sid. 200—202. Jfr äfven Montelius, *Statens Historiska Museum*, 4:de uppl., sid. 13.

inom Elfsborgs län voro befolkade under stenåldern, utan att äfven de suärrre bidalarna redan för tre tusen år sedan böjats bebyggas.

Vid Sndshult i Sandhults soeken, Vedens härad, besökte jag 1884 en för länge sedan plömdrad, men hittills icke beskrifven hällkista, på hvilken jag fått anvisning af ingenjör O. Ericson på Nygård. Grafvens riktning är Ö.—V., dess längd 17 fot och bredd vid den östra, öppna ändan 4 fot. Ett par takhällar qvarligga; en af dem är stor, 9 fot lång, 6 fot bred och 1 fot tjock. Kistan är omgifven af en låg kulle af stenblandad jord; takhällarna och sidostenarnas öfverkanter äro nu, och hafva äfven ursprungligen varit, synliga ofvan kullens yta.

Äfven i Skaraborgs län hafva nya grafvar från stenåldern anträffats.

Af egorna till Nils Olofsgården Lundby i Lundby soeken, Valle härad, undersökte jag sommaren 1884 en stor gånggrift. Väggarna i kammare och gång voro af kalkstenshällar, och taket hade bildats af dylika hällar. Kammaren var 32,5 fot lång och 8 fot bred; gången, åt öster, var 3,7 fot bred. Den högsta vägghällen i kammaren var 6 fot hög. I kammaren funnos utmed väggarna flera små rum, hvilkas mellanväggar bildades af små kalkstenshällar. Utmed vestra långväggen sågos nu 8 sådana rum, hvilkas bredd vexlade mellan 1,1 och 3,8 fot.

I dessa små rum, liksom öfver hela kammarens öfriga botten, träffades ett stort antal obrända människoben; men dels var en del af grafven förut genomgräfd, dels lågo benen så tätt och voro delvis så förmultnade, att det, oaktadt alla försök, ej lyekades mig att med full visshet ådagalägga, huruvida några lik varit begrafna sittande. På grund af vissa skelettdelars inbördes läge syntes det emellertid i hög grad sannolikt, att åtminstone några lik suttit vid väggen. Ett stort antal genomborrade djurtänder och bernstensperlor af de under stenåldern vanliga formerna anträffades i benlagret på kammarens botten. Deremot funnos der, anmärkningsvärdt nog, inga vapen eller verktyg af sten.

I gången träffades inga skelett, men midt i gången, på dess botten, låg en nästan fyrkantig sten, på hvars öfversida ses flera inknaekade skålformiga fördjupningar; en af dem är aflång, de öfriga runda (fig. 1). Stenens största längd är 30,2 em.; dess bredd 30 em. och höjd 25,5 em. Det torde ej lida minsta tvifvel, att

denna sten varit använd vid *offer* för de döda, eller till dem¹.

Gånggriften var omgifven af en hög af jord och sten, hvilken vid min ankomst till stället redan var till en del borttagen. I denna hög hade jordegaren för ett par år sedan funnit en sten, som han tillvaratagit, och som jag erhöll för Statens Historiska Museum. Jag gjorde mig noga underrättad om stället, der den hittats, och erfor, att den legat på högens botten, 10 fot utanför kammarens nordvestra hörn, men flera fot innanför högens ursprungliga kant. Det var alldeles uppenbart, att stenen legat på botten af den hög, som uppkastats kring gånggriften. Högen har visserligen, såsom vi strax skola se, sannolikt blifvit påökad efter stenålderns slut, men det ställe, der

1. Offersten. Lundby i Vestergötland. $\frac{1}{2}$.

2. Handqvarn. Lundby i Vestergötland. $\frac{1}{2}$.

stenen hittades, måste höra till den ursprungliga högen, och stenen således vara samtidig med gånggriften. Detta är af vigt, emedan stenen, hvilken ses fig. 2 i $\frac{1}{2}$ af verkliga storleken, varit en *handqvarn*, af det äldsta och enklaste slaget. Den har nämligen en stor oval fördjupning, i hvilken säden krossats med en annan sten, som af den malandes händer fördes fram och tillbaka. Dylika qvarnar begagnas ännu i dag af vissa folk².

Då vi således hafva allt skäl att hänföra den vid Lundby funna qvarnen till stenåldern, ger detta fynd oss ett bevis för *åkerbruk* i Sverige under nämnda tid, och detta bevis torde vara det första direkta vi erhållit. Att något åkerbruk fanns här under bronsåldern, bevisas bland annat af de qvarnar, lika den nu i

¹ *Sveriges forntid*, texten, sid. 147 o. följ.

² Illustrerad *Sveriges historia*, I sid. 119.

fraga varande, hvilka hittats i grafhögar från den perioden¹; och att åkerbruk redan under stenåldern idkades i vissa andra delar af Europa, t. ex. i Schweiz, har man länge vetat. Åtskilliga omständigheter gjorde det ock sannolikt, att åkerbruket icke var helt och hållet okänt i Norden under stenåldern²; men vi hafva ej här den möjlighet att få direkta bevis därför, som de schweiziska påbyggnaderna erbjuda, i hvilkas lemningar man flera gånger funnit säd. Ej heller kunna vi vänta att i vårt land få några upplysningar af de redskap, som användes för åkerns brukande på en tid, då man ännu ej lärt känna metaller; dessa redskap voro antingen af trä och hafva således ej kunnat trotsa årtusendena, eller ock voro de hackor och dylika verktyg af sten, hvilka vi ej förmå med visshet skilja från de öfriga stenverktygen. Det enda sätt, hvarpå vi kunde hoppas få ett direkt bevis för att säd funnits i Sverige under stenåldern, vore om vi funne en qvarn. Qvarnen var af sten och har således kunnat bevaras till våra dagar; den hade ock en form som, om än enkel, likväl kan med lätthet igenkännas. Genom fyndet af en sådan qvarn i högen vid Lundby torde vi nu hafva fått ett afgörande svar på den viktiga frågan, huru gammalt åkerbruket är i Sverige.

Grafven vid Lundby är äfven i andra än nu nämnda afseenden märklig. Öfverst i den kammare, på hvars botten skeletten från stenåldern hvilade, fann jag några minnen från den yngre bronsåldern. På ett ställe låg en liten tång af brons samt några brända ben. På ett annat ställe, 5 fot från det förra, hittades en knif och en såg af brons; några ben märktes visserligen icke här, men det är mycket sannolikt, att äfven de hada sistnämnda hronserna lagts ned jemte brända ben, ehuru dessa, som legat utan något skydd, förstörts. Vi hafva således här säkert en, och troligen två grafvar från den yngre bronsåldern. Vid Lundby, sasom på några andra ställen³, hade man under bronsåldern aflyftat en taksten på en grafkammare från stenåldern och öfverst i denna nedsatt de från bälet uppsamlade lemningarna af ett eller ett par brända lik.

¹ *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 5:e bandet, sid. 20 och 22.

² *Sveriges forntid*, texten, sid. 104.

³ *Sveriges forntid*, texten, sid. 130 och 144.

Ofvann på takhällarna i ganggriften vid Lundby fann jag ett par föremål från en ännu senare tid. Här lago nämligen ett svärd och en sköldbuckla af jern, hvilka utan tvifvel blifvit nedlagda bredvid de obrända eller brända kvarlevorna af en död man. Svärdet är eneggadt och sköldbucklan slutar i en spets; den är således af samma slag som fig. 290 i *Sv. forns.* Båda höra till den äldre jernåldern.

Vid Lundby hafva vi således i *samma hög grafvar från tre olika tider*: grafvar från stenåldern i kammarens nedersta del; grafvar från bronsåldern öfverst i kammaren; och än högre upp, *ofvann* på kammarens takstenar, en graf från jernåldern¹. Vi se således, att detta fynd kunde gifva oss ett nytt bevis för riktigheten af »treperiodssystemet», om något bevis härför numera behöfdes.

I Lundby Häradshöfdingeboställes trädgård såg jag år 1884 en ganggrift, som till stor del blifvit förstörd genom anläggningen af ett bryggghus. Bostället har visserligen i många år varit utarrenderadt, men det är dock egendomligt, att ett så märkligt fornminne som en gånggrift kan blifva utsatt för en dylik, mot klar lag stridande behandling på ett hemman, som tillhör kronan².

Vid Ökull i Lundby socken genomgräfvde jag samma år en liten gånggrift, som visserligen förnt blifvit till stor del plundrad, men i hvilken jag dock fann en mängd obrända människoben, två trekantiga pilspetsar af flinta, en bennål, några bernstensperlor samt bitar af lerkärl med enkla sirater (St. M. 7494).

Denna gånggrift är icke, såsom den nyss beskrifna, bygd af kalkstenar, utan af gråstensblock; den är ock betydligt mindre. Kammaren, hvars riktnig är NO.—SV., mäter endast 17,3 fot

¹ Äfven på några andra ställen äro liknande fynd gjorda. ehuru man ej alltid kunnat få fullständig reda på de olika grafvarnas läge i förhållande till hvarandra. Se bl. a. *Scenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 5:te bandet, sid. 7 (hällkista vid Enslöf i Halland).

² Då jag var på stället, uppgafs det, att byggnaden var en källare. Efter min återkomst till Stockholm anmälte jag förhållandet för riksantikvarien. Vid den undersökning, som med anledning häraf gjordes af kronobetjeningen, förklarades, att anmälan berodde på ett misstag: det fanns ingen källare i högen. — endast ett bryggghus. Härmed är dock saken föga hjälpt, emedan Kongl. förordningen den 29 nov. 1867 icke gifver något särskildt tillstånd att förstöra fornlemningar genom anläggning af bryggghus. Riksantikvarien har också i skrivelse till Konungens Befallningshafvande anhållit om åtgärder för den olagliga byggnadens borttagande. Det är så mycket nödvändigare att i detta fall på ett kraftigt sätt påminna om lagens föreskrifter, som fornminnena i Valle härad äfven i senaste tid varit utsatta för en mycket sorglig förstörelse.

i längd och 3,3 fot i bredd; den högsta stenen är 4 fot hög. Gangen, åt SO., är 23,7 fot lång och 2—3 fot bred. Nu finnas inga takstenar; en stor sådan sten, hvilken legat öfver gångens inre ända, togs bort för några år sedan. Grafven är omgifven af en låg kulle, öfver hvilkens yta väggstenarnas öfverkanter varit synliga.

På Klostret Fiskaregårdens egor i Varnhems socken såg jag 1884 en hällkista, som förut icke torde vara beskrifven. Den ligger i N.—S. och är 15 fot lång, 4,5 fot bred; den södra ändan är öppen, såsom ofta i hällkistor från stenåldern. En tjock taksten, å hvilken ses en mängd skålförmiga fördjupningar, ligger öfver kistans norra ända; en annan taksten ligger vid sidan. Grafven, hvars väggar och tak äro af gråsten, omgifves af en rund hög, öfver hvilkens yta takstenarna varit synliga.

Från stenåldern förskref sig måhända äfven en graf, hvilkens obetydliga lemningar jag såg år 1884 på Mellby egor i Mellby socken nära Lidköping. Den syntes hafva utgjorts af en hällkista, som varit omgifven af en mindre hög; 3 fallna hällar af gråsten lägo ännu kvar. Intet fynd är känt härifrån.

Vid Lockerud i Leksbergs socken, helt nära Mariestad, genomgräfd jag samma år en hällkista, hvilkens väggar äro af gråsten, och hvilken förr lär hafva varit täckt af en liten hög. Nu ligger den i en väg, öfver hvilkens yta öfverkanten af några väggstenar är synlig. Kistans riktning är NV.—SO., dess längd 11 fot och bredd 4,5 fot; inga takhällar finnas nu, ej heller hittades något i grafven. Att denna hör till stenåldern, visas emellertid bland annat deraf, att den sydöstra gäveln är alldeles öppen; såsom vi sett, är det nämligen karakteristiskt för hällkistorna från stenåldern, att vid den åt söder eller öster vettande gäveln icke någon häll finnes.

Hällkistan vid Lockerud är af särskildt värde därför, att den är den enda graf från stenåldern, som är känd från denna del af Vestergötland. På några mils afstånd träffas ingen sådan graf; de närmaste finnas på södra slutningen af Kinnekulle och i trakten af Billingen. Grafven vid Lockerud visar emellertid, att äfven trakten deromkring varit något befolkad redan före stenålderns slut, hvilket tydligen står i samband dermed, att vi här befinna oss både vid Venerns strand och nära utloppet af Tidan.

Lika allmänna som grafvarna från stenåldern äro på vestra sidan om Billingen, lika sällsynta äro de öster om detta vackra berg. På den östra slutningen, nära Sköfde, ligger visserligen en sedan länge känd hällkista¹ på Våmb Nedregårdens egor i Våmbsocknen; men den torde vara den enda graf från nämnda tid, som hittills varit känd i denna trakt.

År 1884 såg jag på Bussagårdens egor i Sjögerstads socken, helt nära öster om Billingen, en annan hällkista, som varit täckt af ett röse. Den låg i Ö.—V. och var 14 fot lång.

Det förtjenar särskildt uppmärksammas, att de mycket få stenåldersgrafvar, som vi känna från Vestergötland öster om Billingen, både ligga helt nära detta berg och äro från periodens sista del. De till en äldre del af stenåldern hörande gånggrifterna, hvilka äro så talrika vester om berget, saknas alldeles öster derom. Vi hafva häruti ett bevis för, att trakten öster om Billingen fått sin befolkning *senare* än trakten vester derom.

Följande inom Kronobergs län af Småland gjorda gräffynd från stenåldern beskrivas af dr Wittlock i *Månadsbladet* 1883, sid. 162—172.

Vid torpet Lybeck under Tufvan i Vexjö socken, Konga härad, har dr Wittlock i ett stenröse funnit en hällkista, liggande i riktningen N.—S. och innehållande en mängd obrända ben, en spjutspets och en skrapa af flinta samt en oval rundad sten, 40 em. lång och 32 em. bred, med en skålförmig fördjupning midt på öfversidan. Stenen, hvilken påminner om den här ofvan (sid. 40) omtalade, i gånggriften vid Lundby i Vestergötland anträffade »offerstenen», är afbildad i *Månadsbladet* 1883, sid. 162. Fyndet förvaras i dr Wittlocks samling i Vexjö.

Vid Sunnansjö i Östra Torsås socken, Konga härad, har man ur en hällkista upptagit en spjutspets, en dolk och en bit af en dolk, alla af flinta, samt en stenyx med skafthål (herr Collanders samling).

Vid torpet Rydholm under samma Sunnansjö har man dessutom i en hällkista funnit en flintdolk och tvänne sönderfallua lerkrukor af temligen fint gods (herr Collanders samling).

Vid Hakeberget under Vederlöf Södregården i Vederlöfs socken, Kinnevalds härad, fann man vid borttagandet af ett

¹ Afbildad i *Sveriges fornlid*, texten, sid. 124.

stort stenröse en hällkista, som innehöll två flintdolkar (d:r Wittlocks samling).

Å Gårdsby Herregårds egor i Gårdsby socken, Norrvidinge härad, har man i en i ett stenröse liggande hällkista funnit en flintdolk (d:r Wittlocks samling).

Vid Rödje i Drefs socken, Uppvidinge härad, påträffades vid borttagandet af ett stenröse en hällkista och i denna en flintdolk och 2 stenyxor med skafthål (Smålands Museum i Vexjö).

I Lenhofda socken, Uppvidinge härad, har man en fjerdedels mil norr om Lenhofda, der vägarna från Dädesjö och Nottebäck mötas, påträffat en i ett stenröse liggande hällkista, som innehöll en flintmejsel och en skafthålstapp till en stenyxa (pastor Palmgrens nya samling).

Vid Bol i Sjösås socken, sistnämnda härad, har man vid ntrifvandet af ett röse med stenkista hittat en stenyxa med skafthål (pastor Palmgrens samling).

Härtill komma de fynd, som pastor Palmgren för flera ar sedan gjort i 4 hällkistor inom Nottebäcks socken, Uppvidinge härad (St. M. 6481).

Flera af dessa grafvar från det gamla Varend äro i föregående berättelser i korthet omtalade.

I Östergötland hafva under de nu i fråga varande åren tre stenåldersgrafvar undersökts, af hvilka två voro förut okända. Liksom de förut i detta landskap anträffade, och de äro ej många¹, ligga de vester om Stångån; alla äro hällkistor. De gifva således nytt stöd at den asigten, att Östergötland ej fått någon nämnvärd befolkning förr än under stenålderns sista period, och att denna befolkning kommit från vester, från Vester-götland, det egentliga Sveriges äldsta hufvudbygd.

En af dessa hällkistor ligger å Vesterlösa f. d. Häradshöfdingeboställes egor i Rogslösa socken, vid norra foten af Omberg och nära Vettern, öfver hvilken sjö man har en vacker utsigt, då man står vid grafven. Denna påträffades år 1880², och sommaren 1882 fick jag uppdrag att undersöka den. Grafven be-

¹ Ej mer än 8 eller 9 äro f. n. kända; deruti inberaknas de tre här nu omtalade. *Scenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 4:de bandet, sid. 157 och 5:te bandet, sid. 9.

² Den omtalas i *anf. tidskrift* 5:te bandet, sid. 9.

fanns vara en i V.—Ö. liggande kista, 9 fot lång invändigt, 3 fot bred vid den vestra gafveln, der en häll stod, och 2 fot bred vid den östra gafveln, der ingen häll fanns, endast en mur af på hvarandra lagda kullerstenar. Kistan lär hafva varit täckt af hällar och af ett deröfver uppkastadt röse. Väggenarna, alla af kalksten, stieka upp några tum öfver den omgifvande marken, nu åker. Kistans botten är nedgräfd omkring 2 fot under den ursprungliga jordytan. Grafven innehöll obrända ben af minst 17 fullvuxna personer och några barn, samt en stenaxa med skafthål, en spjutspets, en halfmånformig såg och två skärfvor af flinta, samt två benprylar (St. M. 7038 C).

Samma sommar undersökte jag i sällskap med adjunkten K. A. Hagson en graf, som kort derförut påträffats i en till Sjögestad Källgård i Vreta klostrets socken hörande åker. Grafven visade sig vara en lång, i tre rum delad hällkista, som varit omgifven och täckt af en låg, men vid, gräsbeväxt kulle, bestående af kullersten blandad med jord. Från platsen har man en vidsträckt och vacker utsigt öfver Roxen och det omgifvande landskapet.

Omkring 1,000 lass sten skall man hafva fört bort från kullen och lagt i en gärdesgård, och jordegarens afsigt hade varit att helt och hållet planera bort kullen. Grafvens östra del hade äfven blifvit uppgräfd, och då man deri snart påträffade människoben, samt rättaren märkte detta, skall han hafva frågat sin husbonde, huruvida det icke vore bäst att inställa arbetet, men fått till svar, att han skulle fortsätta och endast se noga efter, om »något af värde» kunde hittas. Slutligen hade dock genom ingripande af ett par i orten boende personer grafvens fullständiga förstöring förebygts.

Kistan, bildad af kantresta kalkstensbällar, sträcker sig i V.—Ö., men dess långsidor bilda en båge mot norr. Den östra hälften var täckt med kalkstenshällar, men öfver den vestra hälften syntes inga sådana hällar. Då den östligaste delen af grafven före min ankomst blifvit förstörd, kan kistans hela längd visserligen ej noggrant uppgifvas, men den har säkert varit minst 30 fot lång invändigt. Det östligaste rummet (A) har varit omkring 6 fot långt; det mellersta (B) är 15 fot långt på norra sidan, men endast 14,2 på den södra; det vestligaste (C) är 9,5 fot långt. Bredden invändigt är 3 fot i vester och 2,3

fot i öster. Vid den östra gäfveln af A skall en häll hafva stått; mellan A och B sågs ett slags trüskel, och härpå hade troligen stått en häll med ett stort rundadt hål eller stor rundad urskärning uti, af hvilken sten ett stycke vid min ankomst låg kvar i denna del af grafven¹. Mellan B och C stod en häll utan hål, och vid vestra gäfveln af C fanns nedre delen af en häll. Rummet C, som möjligen icke tillkommit vid samma tid som de två andra, hade ett golf af kalkstenshällar, lagda tätt intill hvarandra; i de andra rummen fanns intet sådant golf. I B och C träffades en mängd obrända människoben. Flera af dessa ben hade hört till lik som legat utsträckta, några med hufvudet i öster, andra med hufvudet i vester. I rummet A läro endast spridda ben hafva träffats. Utom ben hittades i grafven en dolk, en spjntspets och en skrapa af flinta, samt en pryl och en nål af ben (St. M. 7038 A).

På kullens yta hade man, enligt uppgift af de arbetare, som varit med om dess borttagande, söder om kistan sett en rundel af omkring 2 fannars diameter; kanten, en fot bred, var utmärkt genom grönare och mörkare gräs än det som växte på öfriga delar af kullen. I rundeln hade man funnit obrända människoben, en tång och en liten ring af brons, ett par fot mellan båda, samt ej långt derifrån det afslagna fästet till en flintdolk (St. M. 7038 A). Tången är af en form egendomlig för den äldre bronsåldern. På ett annat ställe, äfven söder om kistan, lågo några skelett med hufvudena mot denna. Äfven på andra ställen i kullen utanför kistan träffades människoben. Emedan kullen till största delen var bortgräfd, då jag kom till stället, kunde jag ej finna något mera. Att helt och hållet gräfvä bort den del af kullen, som fanns kvar närmast kistan, var omöjligt, emedan denna senares stenar då skulle hafva fallit.

Vid Kärrsjö i Ledbergs socken, ej långt från Vreta kloster, påträffades år 1884 en hällkista, som jag samma år undersökte. Kistan ligger på en åker, ej långt från Svartån och omkring 600 alnar öster om det ställe, der man för några år sedan stött på en annan graf af samma slag². Den nu funna hällkistan,

¹ Jfr *Sveriges forntid*, texten, sid. 124-131. och *Månadsbladet* 1877, sid. 425 (hällkista vid Karleby Utbogården).

² *Svenska Fornm.-förs. tidskrift*, 4:de bandet, sid. 156.

hvilken riktning är VNV.—OSO., mäter 10,5 fot i längd och 2,4 fot i bredd; vid den östra ändan fanns ingen häll. I denna kista lågo obrända ben af minst 7 fullvuxna människor och ett barn, samt en hel spjutspets och en afslagen, i båda ändar nött spjutspets af flinta (St. M. 7495).

Vid Remröd i Stora Malms socken, Oppnnda härad, Södermanland, hittades för ett par år sedan en vacker flintyxsa med plana smalsidor, 19,5 em. lång (St. M. 7234). Enligt ett denna vinter erhållet meddelande af öfver-kammarherren grefve A. Levenhaupt hittades på samma ställe dels en dylik flintyxsa, som köptes af öfverste-kammarherren friherre C. J. Bonde, dels »så mycket ben, att de hade förts till benstampen». Då årstiden medgifver en undersökning på stället, torde en sådan böra företagas, för att, så vidt numera möjligt är, få utrönt, om benen varit af människor, och om således grafvar från stenåldern här anträffats. Man känner väl från Södermanland två grafvar, hvilka till formen likna gånggrifter och således troligen förskrifva sig från stenåldern¹, men man känner intet grafvynd från denna tid i Södermanland. Då Oppnnda härad är den del af landskapet, der det största antalet fornsaker af sten anträffats², är det icke i och för sig osannolikt, att man en gång skulle finna äfven grafvar från stenåldern i denna trakt.

Utom grafvar hafva under de sista åren äfven andra minnen från stenåldern i stort antal anträffats eller blifvit kända. Bland dem kunna vi emellertid här endast omnämna följande.

Rundt omkring stränderna af den nyligen något sänkta Ringsjön i Skåne har man på många ställen funnit mer eller mindre arbetade föremål och skärfvor af flinta samt yxor af grönsten och bitar af lerkärl. Det mesta af hvad som här hittats har blifvit tillvarataget genom grefvarne C. D. och F. F. Reventlow, hvilka icke sparat någon möda för att rädda så mycket som möjligt af dessa till utseendet obetydliga, men i själva verket särdeles viktiga fynd. I sällskap med grefve C. D. Reventlow hade jag 1882 tillfälle att besöka flera af fyndställen.

På alla dessa ställen har tydligen tillverkning af flintsaker egt rum, och fynden visa, att stränderna kring Ringsjön varit be-

¹ *Antiqv. tidskr. f. Sc.*, 3, sid. 301. 302.

² *Antiqv. tidskr. f. Sc.*, 3, sid. 425.

bodda eller besökta af stenålderns folk under långa tider. Manga af flintverktygen äro groft slagna, och det är möjligt, att åtskilliga förskrifva sig från en ganska gammal del af stenåldern; andra tillhöra en senare del af denna period.

Vid Rönne-åns utlopp ur Ringsjön har man, enligt meddelande af grefve C. D. Reventlow, på den genom sjösänkningen torrlagda marken funnit en mängd pålar och »mellan dem massor af lerkärleksfragment, skrapor och pilspetsar af flinta». Flintkärnor och flintspåner förekommo äfven i mängd, deremot nästan inga grönstensyxor. Pålarna kunna väl vara från senare tid, men fyndet torde dock förtjena att anteeknas.

Grefvarne Reventlow hafva till Statens Historiska Museum skänkt sin samling samt hvad de framdeles komma att införlifva med densamma, med förbehåll att samlingen icke aflemmas, så länge någon af dem qvarlefver. En intressant översigt öfver fynden från Ringsjön är efter meddelanden af grefve C. D. Reventlow införd i *Månadsbladet* 1883, sid. 60—72.

Äfven på flera andra ställen hafva verkstadsplatser från stenåldern anträffats, bland hvilka särskildt torde böra nämnas de många som upptäckts i Bohuslän, på Orust af dr. Ekhoj¹ och i Sotenäs härad af amanuensen Gustafson. Den sistnämnde har funnit 3 sådana tillverkningsplatser inom Askums och 2 inom Tossene socken; en af de sistnämnda var belägen invid en gånggrift.

Till en samling af fornsaker från Dal, som riksdagsmannen P. Andersson i Högkil år 1884 sålde till Statens Historiska Museum, hörde icke mindre än 4 tappar afslagna vid borrhandet af skafthål i stenyxor (St. M. 7392). Sådana hafva hittills ganska sällan anträffats, eller tillvaratagits, i Sverige.

Från Dal har nämnda museum för öfrigt under de sista åren erhållit ett ganska stort antal fornsaker från stenåldern: med löjtnant Sahlins år 1883 inköpta senare samling 329 föremål, hvartill komma 582 i hans första, år 1880 inlösta samling; med en af artisten Werner år 1883 såld samling 42 föremål; med riksdagsmannen P. Anderssons nyss nämnda samling 52 föremål; samt dessutom åtskilliga föremål sålda af olika personer. De flesta stensakerna i löjtnant Sahlins samlingar voro funna

¹ *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornumnen och historia*, 3:dje bandet, sid. 178.

på bottnen af den numera sänkta Hästefjorden, eller trakten närmast omkring denna sjö.

En stor, väl slipad flintyxa, 39,5 em. lång, är funnen vid Hvaldberga i Viby socken, Nerike (St. M. 6987), och en nästan lika stor sådan yxa, 36 em. lång, är funnen vid Hjelsäter i Lerbo socken, Oppmnda härad, Södermanland (St. M. 7058). I sistnämnda landskap har man dessutom vid Fall i Björkviks socken, Jönåkers härad, hittat en alldeles oslipad flintyxa af äldre form än de vanliga (St. M. 7048).

Från Ängermanland har Statens Historiska Museum under de nu i fråga varande åren, liksom under de föregående, genom bemedling af herr P. Edholm erhållit åtskilliga minnen från stenåldern, af samma slag som de i södra och mellersta Sverige vanliga. Af dem äro en halfmånformig flintsåg, en hålmejsel och en yxa af grönsten utan hål och 2 stenyxor med skafthål funna i Nora socken; en hålmejsel och en stenyxa med skafthål funna i Skogs socken; 2 stenyxor med skafthål funna i Arnäs socken; samt en dylik stenyxa funnen i Nordingrå socken (St. M. 7107, 7231, 7330 och 7520).

Genom herr Edholm har museet äfven erhållit följande i Ängermanland funna minnen från *lapparnes stenålder*: en spjutspets af skiffer, funnen i Nora socken; en skifferknif, lik den i förra berättelsen afbildade¹, en spjutspets af skiffer och en stor, tjock yxa af samma stenslag, utan hål, funna i Skogs socken; en spjutspets af skiffer, utan hullingar, å båda sidor prydd med enkla, långsgående zigzagsirater, funnen i Arnäs socken; ett knifblad och en spjutspets af skiffer, funna i Nordingrå socken (St. M. 7107, 7330 och 7520).

Dessutom har man vid Öfverveda i Nordingrå socken funnit en yxa af röd skiffer med skafthål, illa gjord och olik de i södra Sverige förekommande stenyxorna (St. M. 7231).

Vid Pajala i Torneå fögderi är en stor, tjock yxa af skiffer utan hål funnen, hvilken år 1883 skänktes till Statens Historiska Museum af jägmästaren O. R. Hederström i Pajala (St. M. 7191). Eggen är spetsad och slipad; för öfrigt är yxan oslipad.

Söder om Dalelven hafva vi äfven att anteckna några nyligen funna eller förnt ej kända spjutspetsar af skiffer. En är

¹ Svenska Fornm.-förs tidskr., 5:te bandet, sid. 12 fig. 1.

funnen i Uppland vid Lännersta på Vermdön, på samma gårds egor, men ej på samma ställe som en förnt hittad (St. M. 7499).

En stor spjutspets af brunsvart skiffer, 8 tum lång, har hittats vid en sjösänkning i Kila socken, Vermland (Karlstads Museum). — En spjutspets af svart skiffer är funnen på Kållandsö i Vestergötland (St. M. 7159: 56). — En liten spjutspets eller en pilspets af skiffer är funnen vid torpet Qvistrum på Jonsbergs egor i Jonsbergs socken på Vikbolandet, i Östergötland (der Nordemans samling i Skeninge). — En spjutspets af grå skiffer är funnen vid Nygård under Fogelvik i Tryserums socken, i nordligaste delen af Kalmar län (öfver-kammarherren greve A. Lewenhaupts samling på Sjöholm).

Äfven från **bronsåldern** hafva under de tre sista åren flera fynd anträffats, hvilka ökat vårt vetande om denna märkliga period. Här kunna emellertid endast de viktigaste af dessa fynd ontalas, äfvensom några förut anträffade, hvilka på sista tiden blifvit kända.

Skåne är den del af det nuvarande Sverige, som är rikast på minnen från bronsåldern, liksom från den föregående tiden. På slättlandet, som sträcker sig längs kusten från Blekiings till Hallands gräns, ligga ännu i dag talrika grafvar från bronsåldern, oaktadt odlingen i dessa bördiga trakter är urgammal och grafhögar här årligen försviuna, genom att småningom utjemmas af plogen eller genom att på annat sätt förstöras.

Å Balsby n:o 14 i Nosaby socken, Villands härad, undersökte lektor Ahlén år 1882 för Statens Historiska Musei räkning en hög. Midt i denna träffades på en fots djup en stenkista, liggande i V.—Ö. och 1,40 meter (4,7 fot) lång. Vid den östra ändan fanns ingen gafvelsten, men vid den vestra stod en sådan, 1,44 meter (4,9 fot) lång och 98 cm. (3,3 fot) hög. Hvardera långsidan bildades af två stenar. Öfver kistans östra del låg en större täcksten, men dess vestra del var obetäckt. Vid södra långsidan, och i synnerhet åt det sydöstra hörnet af kistan, men ej utanför denna, träffades en mängd obrända människoben, hvilka dock icke lära hafva legat i någon bestämd ordning, och af hvilka de flesta föllo sönder, då de vidrördes. Här låg äfven en kort spiralarmring af brons, som ännu omgaf

den ena handens ben, hvilka voro grönfärgade af erg. Ringen är af en på insidan plan, på utsidan kullrig ten och bildar nu 3 hvarf (St. M. 7349 B). Af de i grafven funna ben, som insändts till museet, hafva några hört till en groft bygd person, troligen en man, under det att andra, som äro mindre och finare, sannolikt hört till en qvinna. Den senares högra lårben är upp-till grönfärgadt af erg, hvilket antyder, att bronsarmringen burits af qvinnan. Huruvida grafven inneslutit kvarlevor af flera människor än de nämnda, kan ej nu afgöras.

Kistans korthet och den omständigheten, att inga ben träffades utanför den öppna östra ändan, kunna med skäl föranleda den frågan, om liken varit begrafna sittande. Byggnadssättet och frånvaron af gafvelsten vid den östra ändan göra det också ganska sannolikt, att grafven är bygd under slutet af stenåldern, då liken ej sällan synas hafva jordats sittande, eller under öfvergångstiden till bronsåldern. Armringen är visserligen mycket enkel, men det är intet som hindrar, att den kan tillhöra en mycket tidig del af sistnämnda period.

Vid Karsholm i Österslöfs socken, Villands härad, hittades år 1882 under en jordfast sten en liten rund bronsdosa och i denna två spiralringar af guld (St. M. 7025). — Dosan, som har plant lock af brons, är af samma slag som fig. 2 å sid. 18 i 5:te bandet af *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*. Den plana botten är prydd med en stor, fördjupad, sexuddig stjärna. På den lodräta kanten finnas ej, såsom vanligt, två öron, utan två par smärre runda öglor; midt på locket ses också lemnigar af ett par dylika öglor. Dosans yttre diameter är 7,1 cm. och höjd, med locket pålagdt, 2,9 cm. — Spiralringarna äro af dubbel, föga mer än 1 mm. tjock guldtråd; ändarnas sammanfogning är icke synlig. Ringarna, som nu bestå af nära 3 hvarf hvardera, äro för stora för att hafva varit fingerringar, men för små för armen; de synas dock ej hafva sin ursprungliga form. Deras sammanlagda vikt är 28,23 gram. — Det förtjenar anmärkas, att man äfven i Danmark och norra Tyskland några gånger funnit spiralringar af guld i eller bredvid sådana små runda bronsdosa som den nu omtalade¹.

¹ Kjöbenhavns Oldnord. Mus. B 1068. B 1863 (jfr äfven n:o 9592); *Meklenb. Jahrb.*, 5 sid. 33, 22 sid. 284 och 46 sid. 300; jfr fyndet från Schwochow i Stettins Museum.

År 1884 hittades på samma Karsholms egor en armrिंग af guld från en senare del af bronsåldern. Den har runda, skålförmiga ändar och liknar således fig. 241 i *Sv. forns.*, men är ej massiv, utan består af tunt guldbleck, böjdt till ett nästan trindt rör omkring en bronsten. Vigt med bronzen 64,64 gram (St. M. 7446).

I trakten af Ifösjön, äfven i Villands härad, har man funnit ett stort, vackert glasögonformigt spänne af brons med mycket kupiga skifvor, prydda med upphöjda ränder, hvilket jag 1883 såg i fanjunkaren Skogs samling i Engelholm.

Å egorna till Bestekille n:o 7 i Mellby socken, Albo härad, har man i ett stenröse träffat två med låga stear omgärdade grafvar af 7—8 fots längd och flera fots bredd. I den ena grafven lågo ett svärd och en spjutspets af brons samt en sten- yxa, i den andra en guldring och en del ben» (St. M. 7076). Det omtalas ej, hurvida benen varit obrända eller brända. Svärdet är af ungefär samma typ som fig. 109 i *Sv. forns.*, men något yugre än originalet till denna figur, emedan flikarna å fästets nedra del äro alldeles hopväxta till en ring. Spjutspetsen saknar sirater. Af stenyxan, som är afslagen i skafthålet, finnes endast nedre delen kvar; framsidan är ryggad, men de tre andra sidorna plana. Guldringen är en smal, spiralreflad armrिंग, med trinda, släta, långsamt afsmalnande, raka ändar; den är således lik fig. 126 i *Sv. forns.* Tjockleken är endast 3 mm. och vigten 17,27 gram.

Den ena grafven i högen innehöll således vapen, den andra en prydnad af guld. Man kan då med skäl antaga, att en man hvilat i den ena grafven och en qvinna i den andra. Emedan guldarmringen är af en typ, som hör till alldeles samma del af bronsåldern som svärdet, ligger det ock nära till hands att antaga, att vi här hafva en mans och hans hustrus graf.

Detta är icke den enda gången, som man i en nordisk grafhög från bronsåldern funnit två samtida grafvar, af hvilka den ena sannolikt varit en mans och den andra en qvinnas. Vi hafva utan tvifvel häruti en antydning — den äldsta man hittills kunnat uppvisa — om ordnadt äktenskap i Sverige. Men den omständigheten, att hustrus graf liknar mannens, är äfven af stor vigt, emedan vi stödda på den kända sagan, att den friborna nordiska qvinnan redan för årtusenden sedan innehade den an-

sedda ställning, hvilken under hela den af historien kända tiden varit en ära för vårt folk.

Å Sandby egor i Borreby soeken, Ingelstads härad, har man under mergelgräfvning funnit ett spänne med flat, rhombisk skifva, likt fig. 121 i *Sv. forns.*, en liten tutulus, en halsring och två armringar af brons (St. M. 6967). Sakerna hittades på 8 fots djup, men hade utan tvifvel skridit ned under gräfningen, emedan de öfverliggande jordlagren voro orörda. Alla bronserna lägo bredvid hvarandra; inga ben eller bitar af lerkärl märktes.

Å egorna till n:o 15 i samma Sandby gjordes sommaren 1883 ett anmärkningsvärdt, ehuru till ntscendet obetydligt fynd från en senare del af bronsåldern. På ett ställe, der inga grafhögar synas hafva legat, fann man under mergelgräfvning 5 simpla lerkärl, innehållande brända ben och stående 80 cm. under jordytan samt ungefär 2 meter från hvarandra. Tre af kärLEN förstördes genom ett jordras, men de två andra voro hela, då man fick syn på dem. Skolläraren J. Olsson i Sandby, hvilken man har att tacka för räddandet af detta och andra i trakten gjorda fynd, berättar, huru arbetarne fullt och fast trodde, att detta på orten högst ovanliga fynd innehöll guld och silfver, hvarför de tyvärr genast uttömde innehållet och sönderslogo de båda krukorna. Huru mycket de än letade bland aska och benlemnningar, blef deras nyfikenhet dock ej belönad. De hittade endast två små simpla ringar och två små sylar af brons; en ring och en syl hade legat i hvar och ett af kärLEN (St. M. 7401). Troligen hade äfven de andra kärLEN innehållit dylika små bronsföremål, ehuru man ej, oaktadt letande, kunde i den nedrasade jorden återfinna dem.

Fyndet är af vigt därför, att dylika, till bronsålderns sista del hörande lerkärl, innehållande brända ben, men nedsatta icke i en hög utan på släta marken, hittills endast sällan iakttagits i Sverige. Några gånger äro dock sådana fynd gjorda¹, och vi få af det följande se, att grafvar af detta slag i senare tid påträffats äfven vid Pälshö i nordvestra Skåne.

Genom byte med Landskrona läroverks samlingar erhöU Statens Historiska Museum för ett par år sedan ett fynd från »Flaghög» i Nöbbelöfs soeken, Järrestads härad, hvilket bestod

¹ Montelius, *Statens Historiska Museum*, 4:de uppl., sid. 19. samt *Sv. forns.*, fig. 258 och 259 (Köpinge nära Ystad).

af följande brons saker: ett svärd, som har bred fästetunga med uppstående kanter och nithål, en dolkklinga, udden af en spjutspets, en knif af samma slag som fig. 189—191 i *Sv. forns.*, två små tänger, samt en smal, fint spiralrefflad, i båda ändar afbruten ten, möjligen en bit af bågen till ett spänne likt fig. 120 i *Sv. forns.* (St. M. 7039). Tyvärr saknas närmare uppgifter om fyndomständigheterna, hvilket är så mycket mera att beklaga, som sakerna utan tvifvel legat på skilda ställen i högen, i grafvar från olika delar af bronsåldern.

I hofjägmästaren C. Follins samling på Päljö såg jag år 1883 ett bronsspänne likt fig. 121 i *Sv. forns.*, med flat, rhombisk skifva, hvilket icke förnt torde hafva varit omtaladt. Det är funnet i trakten af Ystad. Alla spännen af denna typ, som äro kända, hafva anträffats i sydöstra Skåne, och på det midt för denna del af Skåne liggande Bornholm. Från andra trakter äro inga sådana spännen kända, men på nämnda, ej särdeles stora ö är ett betydligt antal funnet.

Vid Hvellinge i Skytts härad har man i en naturlig backe, der inga högar äro synliga, funnit flera människoskelett nedlagda i jorden, utan att vara omgifna af någon kista, samt två spjutspetsar af flinta och en bronsdolk (hofjägmästaren Follins samling). Dolken har ingen tånge, men nitar för fästet; längs klingans midt ses en låg kullrig rygg och å ömse sidor derom några fina räuder. Den hör således visserligen till en tidig del af bronsåldern, men kan ej gerna hänföras till periodens början.

Grafvarna vid Hvellinge synas således vara af samma slag som de, hvilka för många år sedan anträffades vid Tygelsjö i Oxie härad och äro beskrifna af professor Nilsson i *Skandinaviska Nordens Ur-invånare*¹. Sådana grafvar äro för öfrigt mycket sällan funna här i Sverige.

I Hyllie socken, Oxie härad, påträffade man i januari 1882 en graf från en mycket tidig del af bronsåldern. En arbetare, som nära stranden af Öresund hemtade väglagningsämne, stötte härvid på en söndrig människoskalle och ben, liggande mellan tre uppresta stenhällar. Han lade benen tillbaka, der de legat, och genom possessionaten W. Luttropps på Elinelund välvilliga medverkan förhindrades ytterligare gräfningar på platsen, till

¹ Första delen (stenåldern), första upplagan, 6:te kap., sid. 17 och 18.

dess grafven på sommaren kunde undersökas af docenten Söderberg. En af honom meddelad utförlig beskrifning på fyndet är införd i *Månadsbladet* 1884, sid. 163. Det träffades i en naturlig, längs kusten gående låg ås, kallad »Järabaeken», hvarifrån man har en vidsträckt utisgt både öfver Öresund och öfver Malnöslätten.

Något yttre närke, hvaraf man kunnat förmoda en grafvs tillvaro på denna plats, förekom icke. Grafven utgjordes af en stenkista med längdriktning i Ö.—V. Långsidorna bildades af kantresta, väl valda granitstenar, som voro släta på insidan och slöto tätt intill hvarandra; den södra sidan, af två stenar, var 2,2 m., och den norra sidan, af tre stenar, 2,4 m. läng. Afståndet mellan dem var 80 cm. Gafflar och takstenar saknades. Med sina öfverkanter nådde väggstenarna nästan ända upp till jordytan; de på dem en gång stödda takstenarna måste således hafva legat fria och obetäckta. Grafven var fylld med små flintstenar och grus, samma ämnen hvaraf »Järabaeken» bildas; deribland hittades en flintspån och flera flintskärfvor, som tydligen voro slagna af människohand. Ungefär 70 cm. från väggstenarnas öfverkant var grafvens botten belagd med ett lager af ljus, fin sand, och derpå låg ett skelett utsträckt, med fötterna i V. Öfver midjan voro flata kalkstensflisor lagda. På den högra armen, något ofvan midten af underarmen, satt en bronsring, hvilken i grafven låg helt nära höftbenets öfre kant. Denna ring, afteeknad i *Månadsbladet* 1884, fig. 4, är en öppen armring, bildad af en trind stång, tjockast på midten (7 mm.) och afsmalnande mot de plant afskurna ändarna, hvilka dock ytterst äro något utvidgade; utsidan är prydd med grupper af linier och små bågar (St. M. 7430). — Strax under jordytan i grafvens vestra ända, samt utanför denna, rundt omkring en der helt nära jordytan liggande större klumpsten, anträffades en mängd människoben, som lågo utan ordning, och af hvilka de flesta voro sönderbrutna. De visade sig tillhöra en mycket storväxt man och ett barn. Något, hvaraf man skulle hafva kunnat sluta till dessa skeletts ålder, träffades icke.

Grafvens likhet med stenkistorna från stenålderns slut visar, att vi här hafva ett minne från bronsålderns första period; armringen är också af en typ, som man på grund af förut kända fynd hänfört till nämnda tid.

Hos dr S. Åberg i Helsingborg såg jag 1882 en halsring af brons lik fig. 227 i *Sc. forns.*, hvilken ring för flera år sedan hittats i trakten af Lund tillsammans med omkring 10 ringar af alldeles samma form, men af olika storlek. Den mörkgröna ergen visar, att fyndet icke är anträffadt i någon mosse.

På Löddeborgs egor i Löddeköpinge socken, Harjagers härad, ligga norr om Lödde ås utlopp i Öresund, på ett mot Sundet saktat sluttande fält, tre nästan utplöjda högar i en rad från Ö. till V. Den östligaste högen undersöktes sommaren 1882 af docenten Söderberg och mig. Kring högens norra hälft sågs en fotkedja af kullerstenar; dess diameter var 40 fot. På ytan af den genom plöjning mycket utjennade högen, som nu var nära 4 fot hög, lågo bitar af ett vanligt bronsålderskärl, hvilket troligen innehållit brända ben. — På 4 tum djup under den nu varande ytan, 13 fot SSV. om midten, stod ett litet lerkärl, som ej var omgifvet af stenar. Det innehöll blott några smärre bitar brända ben. — På 1,5 fots höjd öfver bottnen, 8 fot SO. om midten, träffades ett lager brända ben, 2 fot långt och $\frac{1}{2}$ fot bredt. Benen voro ej omgifna af någon kruka eller någon stenkista; bredvid dem lågo endast ett par kullerstenar. Bland benen hittades en dubbelknapp och en syl af brons. — Omedelbart härbredvid låg ett litet röse af handstora stenar, som betäckte ett 2 fot långt lager af brända ben. Bland benen lågo två bitar af handtaget till en bronsknif lik fig. 114 i *Sc. forns.* Det öfriga af knifven, med undantag af spetsen, som saknades, hittades utanför, men helt nära röset. — Tätt under den nu varande jordytan, 8 fot S. om midten, träffades ett enkelt, 3 fot långt och 1 fot bredt lager handstora stenar och under dem några små brända benbitar. — Midt i högen lag ett 8 fot långt och 5 fot bredt stenröse med längdriktning i V.—Ö. Under dess vestra del syntes lemningar af en grafkista, bildad af en klufven och urhållad ekstam. Dess riktning var SSV.—NNO. och den sträckte sig åt norr något utanför röset. Man såg tydligen hela böjningen af den runda kistans nedre hälft, och vid den södra ändan syntes gaveln, hvilken dock nu endast var omkring 1 tum tjock. Man kunde följa kistan i en längd af 4,5 fot; dess bredd var 1,9 fot, men vid den södra ändan endast 1,6 fot. Äfven af det infallna locket märktes lemningar. I kistan fanns intet, ej ens spår af ben, hvarför man med säkerhet kan antaga,

att ett obrändt lik en gång nedlagts i denna kista; om det hade varit brändt, skulle benen utan tvifvel kunnat åtminstone till någon del motstå tiden. Under röset, äfven invid och ofvåpäckkistan, träffades spridda ben och tänder af nötkreatur och svin; flere af benen voro klufna och afslagna i forntiden. — Denna hög, liksom så många andra grafhögar från bronsåldern, är således under den äldre delen af perioden uppkastad öfver en graf, i hvilken ett obrändt lik hvilat; sedermera har man på olika ställen i högen lagt ned lemmingarna af brända lik.

Den vestligaste af de tre nyss nämnda högarna vid Löddesborg hade gräfts bort år 1881 eller i början af det följande året. Under ett litet stenröse, som lär hafva legat i högens nordöstra del, nära kanten, träffade man då ett nästan förmultnat skelett samt en vacker dolk med fäste af brons och en dubbelknapp af brons. Dolkens fäste liknar närmast fig. 105 i *Sv. forns.*, och öfversidan af fästets knapp är prydd med spiraler. Både dolken och knappen tillvaratogs af Löddesborgs egare, fabrikören C. O. Borg i Lund.

Sommaren 1882 afslutade docenten Söderberg undersökningen af den vid Ramlösa belägna grupp af grafhögar, som i den förra berättelsen omtalades¹. På min begäran har han för denna undersökning meddelat följande redogörelse:

»Af de 10 högar, som ursprungligen funnits här, undersöktes sex åren 1879 och 1881 och äro förut beskrifna; två voro så i grund förstörda, att det enda som fanns kvar af dem var obetydliga förhöjningar i marken. Äfven af de två återstående var den ena nära nog alldeles förstörd; den andra var deremot endast i mindre grad skadad.»

»Denne senare var en stor hög af 73 stegs omkrets och nära 3,5 meters lodrät höjd. Man berättade, att för omkring 25 år sedan tvänne skattsökare försökt gräfvä sig in i den, men ledsnat vid företaget, innan de kommit synnerligen djupt. En rund fördjupning i toppen och en grop derifrån till nordöstra kanten voro de synliga spåren af detta grafplundringsförsök. Högens byggnadssätt var detsamma som i de förut undersökta: i midten ett röse af större kullerstenar, täckt af ett tjockt lager af sandmylla, af samma beskaffenhet som jordmånen i ytan af det

¹ *Se. Fornm.-förs. tidskr.*, 5:te bandet, sid. 18.

omgifvande fältet. — I södra delen af högen hittades 12 grafvar med brända ben. I nio fall voro de brända benen nedlagda i en af omgifvande stenar skyddad lerkruka; en gång hade de blifvit nedlagda i ett träkärl, som förmultnat, men af hvilket det harts, hvarmed kärlet tätats, fanns kvar; en annan gång lago de brända benen utbredda på bottnen af en liten välbygd stenkista; slutligen hade på ett ställe brända ben nedlagts i sanden utan något som helst nu märkbart skydd. Nästan hvarje graf innehöll någon eller några småsaker af brons, men i en graf med lerkruka fanns bland de brända benen ett stycke jern, liknande en förrostad syl eller spik utan hufvud, ett fynd som måste anses af stort intresse, emedan det visar, att grafplatsen begagnats ända till dess jernet blifvit känt. — Alla de nu omtalade grafvarna funnos nära högens yta, utanför det centrala röset; deremot träffades intet spår af någon graf i detta senare. Då man likväl med vissbet kan antaga, att hvarje grafhög innehållit en centralgraf, i hvilken den blifvit nedlagd, för hvars skull högen från första början blifvit uppkastad, måste man i det nu i fråga varande fallet antaga, att den äldsta och ursprungliga grafven förstörts. Att detta skulle hafva skett vid det ofvan omtalade plundringsförsöket, anser jag ej troligt, ty det uppgafs bestämdt, att skattsökarne ej kommit synnerligen långt in i högen, och samningseuligheten af denna uppgift bestyrkes deraf, att röset ännu hade en kullrig form och syntes vara orördt. Snarare antager jag att här, liksom i en af de förut omtalade högarna, den äldsta grafven innehållit träkista med obrändt lik, men att både trä och lik under tidernas lopp fullständigt förmultnat¹.

»Den sist undersökta högen var, såsom ofvan är omtaladt, nästan alldeles förstörd genom tidigare gräfningar. Den hade uppenbarligen varit af ringa storlek, ehuru dimensionerna nu icke ens tillnärmelsevis kunna uppgifvas. I den orediga massan af större och mindre stenar och sand hittades kringspredda skärfvor af två lerkärl samt brända ben, hvaraf man finner att högen innehållit grafvar från den yngre bronsåldern. Den enda

¹ »Härmed vill jag rätta en uppgift å sid. 19 i *Nv. Fornm. för s. tidskr.*, 5:te bandet. Det säges der, att den träkista, af hvilken förmultnade lemningar hittades, syntes hafva varit af furu. De tillvaratagna smulorna af träet hafva med mycken omsorg undersökts af lektor C. E. Cederwall i Göteborg och han kom till det bestämde resultat, att träslaget varit *ek*».

del, som ännu qvarstod orubbad, var nordvestra kanten, och här gjordes ett ganska märkligt fynd. Helt nära intill hvarandra lägo nämligen på den ursprungliga jordytan en 26 cm. lång dolkklinga, en 14 cm. lång spjutspets, begge af brons. en liten kula af harts samt ett stycke af en obränd människokäke. Något spår af en ordentlig graf kunde deremot icke upptäckas, men att de ofvannämnda sakerna sedan gammal tid legat på detta ställe bevisas bland annat deraf, att dolkklingan ännu var innesluten i de förmultnade lemmingarna af sin slida af trä; äfven spjutspetsen hade på falen en beläggning af trä.»

Vid Pålshög, nära Helsingborg, har man på aldeles slät mark, der ej spår af högar syntes, funnit omkring 20 lerkärl, hvart och ett stående i en liten, af flata flisor bildad stenkista. Kärnen innehöllo brända ben, och i ett af dem låg en bit af en smal bronssåg med tapp i ryggen, hvilken jemte bitar af lerkärnen förvaras i hofjägmästaren C. Follins samling på Pålshög. Inga andra fornsaker anträffades. Ett liknande fynd — der dock kärnen ej voro omgifna af stenkistor — är beskrifvet här ofvan (sid. 55).

Vid Pålshög är äfven hittad en liten halfrund bronsknif, som likaledes förvaras i sistnämnda samling. Knifven är af samma slag som fig. 184 i *Se. forns.* och förskrifver sig således från vår bronsålders sista period¹. Den låg jemte brända ben och ett sönderslaget lerkärl uti en grafhög.

Under plöjning å egorna till Sylstorp n:o 3 i Qvidinge socken, Södra Åsbo härad, gjordes hösten 1883 ett ovanligt stort fynd från slutet af den äldre bronsåldern. Det bestod af: en stor tutulusformad prydnad; delar af två dylika; 4 halsringar, hvilka öppnas derigenom att en del af ringen kan tagas lös; 6 andra halsringar, hvilka på det under bronsåldern vanliga sättet sammanhållas derigenom, att de hakformigt böjda ändarna knäppas om hvarandra; 2 stora, i något utplattade och afrundade ändar slutande spiralarmsringar, som nu utgöras af $17 \frac{1}{3}$ och $14 \frac{2}{3}$ hvarf, men förr varit längre; samt några utan tvifvel till dessa spiralarmsringar hörande bitar, som tillsammans utgöra omkring 6 hvarf, allt af brons (St. M. 7326). Der fyndet gjordes, har förr legat en hög, lik de vanliga grafhögarna. Denna har dock

¹ *Manadshadet* 1880, sid. 115

småningom blifvit utjemnad, emedan stället, så långt någon minnes tillbaka, varit åker. Sakerna lågo tillsammans och endast omkring 6 tum djupt i jorden. De uppdagades derigenom, att plogbillen högg fast om en af ringarna. Inga beu märktes, men jorden närmast omkring bronserna, och på ungefär en kvadratmeters yta, består af en lösare sandblandning, bemängd med kullerstenar. Dessutom iaktogs, att en smal ränna af omkring 60 å 75 ems bredd och fylld med samma lösare sandjord utgick från fyndstället i rakt östlig riktning, till huru stor längd, hade dock gräfvarne icke undersökt. Fyndet är utförligt beskrifvet och afbildadt i *Månadsbladet* 1884, sid. 180—189.

Till slutet af den yngre bronsåldern hör deremot ett annat, äfven ganska stort fynd, hvilket samma höst påträffades vid plöjning å egorna till Ynglingarum n:o 5 i Häglinge socken, Vestra Göinge härad. Det bestod af: 3 halsringar, lika fig. 229 i *Sv. forns.*; 3 andra halsringar, tätt spiralreflade åt ett håll; samt en 32 em. lång och 8,5 mm. tjock, hårdt rullad spiral af en nästan triad, slät tråd; allt af brons (St. M. 7329). Spiralen bildar ett smalt, jemnbredt rör; hvarfvens antal är 124, ehuru båda ändarna äro afbrutna. Sakerna lågo på omkring 4 tums djup. Äfven detta fynd är afbildadt och beskrifvet i *Månadsbladet* 1884, sid. 190—191.

I Ignaberga socken, Vestra Göinge härad, har man funnit ett svärd med smal tånge, en bit af ett mycket stort hängkärl, som varit likt fig. 248 i *Sv. forns.*, samt ena hälften af en halsring med oval platta på ändan, allt af brons. Sakerna lågo tillsammans i en åker (Lunds Museum)¹.

Bland de 77 föremål från vår bronsålder som Lunds Museum erhöll med professor Nilssons senare, år 1884 inköpta samling, böra särskildt nämnas: en dolk med gjutet fäste; 2 halsringar lika fig. 233 i *Sv. forns.*; 2 halsringar med ovala, prydligt ornerade skifvor vid ändarna; en ornerad knif, funnen tillsammans med en liten tång; en annan liten, mycket prydlig knif med korsformigt skaft, som är omveckladt med guldtråd; en ornerad skafteelt, afbildad fig. 25 å sid. 43 i tredje bandet af *Sv. Fornm. förs tidskrift*; samt två nordiska hängkärl och ett större från

¹ Enligt benäget meddelande af docenten Söderberg, hvilken jag äfven har att tacka för uppgifter om de andra tillökningar, som Lunds Museum under de sista åren erhållit.

södra Europa infördt bronskärl med öglor för två grepar¹, hvilka kärl äro funna i en mosse i Hjernerps socken, Bjäre härad, och förnt några gånger omtalade.

Innan vi lemna Skåne, vill jag nämna, att jag år 1882 i ryttmästaren G. von Essens vackra samling i Lund såg en bit af klingan till ett vid Edenryd i Villands härad funnet bronssvärd, som i och för sig icke var synnerligen märkvärdig, men om hvilken det var anteckadt, att »hittaren har afilat ryggen för att använda filspånen till att läka sår». Vi se häraf, att fornsakerna af brons, liksom de af sten², äro föremål för vidskepelse och anses ega underbara krafter.

På Hallands Väderö har man i ett stenröse hittat en hälcelt af brons, lik fig. 148 i *Sv. forns.* (St. M. 7492).

I södra Halland undersökte jag år 1881 en större grafhög vid Eldsberga Prestgård nära Halmstad, och det, som dervid anträffades, är omtaladt i den förra berättelsen³. Högen var uppkastad öfver en gånggrift, i och vid hvilken fynd från stenåldern gjordes; bredvid gånggriftens takstenar hade man under den äldre bronsåldern ställt två ekkistor, hvilka utan tvifvel innehållit obrända lik; i den ena kistan låg ett svärd, i den andra en kvinnoprydnad; sedan hade man vid tre olika tillfällen under den yngre bronsåldern i högen nedlagt lemningarna af brända lik.

Sommaren 1883 fick jag tillfälle att fortsätta undersökningen af de vid Eldsberga belägna fornlemningarna. Att jag då begagnade tillfället för att så vidt möjligt återställa gånggriften i dess ursprungliga skick, är redan nämnt (sid. 36). Helt nära den hög, som täckte gånggriften, lågo 4 andra högar. Emedan kyrkoherden Linné, prestgårdens nu varande innehafvare, hvilken på ett särdeles tillnötesgående och oegennyttigt sätt understödde mig vid arbetet, nyligen låtit ntsätta trädplantor på en af dessa högar, för att gifva den ett prydligt utseende och skydda den för förstöring, ansåg jag mig böra lemna denna hög orörd; men de tre andra högarna genomgräfvde jag fullständigt sistnämnda år. De fynd, som dervid gjordes, förvaras i Statens Historiska Museum under n:o 7387.

På bottnen af den ena högen blottades två stenrösen, ett rundt och liggande i högens midt, det andra aflångt och liggande

¹ Af samma typ som fig. 8 å pl. 37 i Madsens *Bronzealderen*, Suiter.

² *Sveriges fornlid.*, texten, sid. 161.

³ *Sv. Fornm.-förs tidskr.*, 5:te bandet, sid. 21—22.

2 fot V. om det förra. Det runda röset, 21 fot i diameter, täckte lemmingarna af en träkista, som stått i riktningen NV.—SO. och kunde följas i en längd af 5 fot, men tydligen varit längre. Nu träffades här inga lemmingar af ben, hvilket visar, att liket varit jordadt obrändt. Vid kistans norra långsida låg klingan till en bronsdolk. — Det aflånga röset, som låg i N.—S., var 14 fot långt och 9 fot bredt. Det täckte en träkista, hvilken hade samma riktning som röset och var 9 fot lång i ytterkant. Kistans båda gafflar och östra långsida voro tydliga; äfven af den vestra långsidan och botten sågos lemmingar. Utanför gafflarna syntes kistan fortsätta några tum, hvilket också talar för att den varit gjord af en klufven och urholkad trädstam. Ej heller i denna kista funnos några ben. — Söder om det runda röset och 3 fot öfver högens botten, stod en liten kista af släta, tunna hållar, hvilken hade en kvadratfots yta samt innehöll brända ben och en flintskärfva. — En fot högre upp och något närmare högens midt träffades flera lerkärl från den äldre jernåldern. Ett af dem, ganska fint och tunt, har varit af samma form som fig. 392 i *Sr. forns.*; det är prydt med sirater af fördjupade korta streek, gående i olika riktningar, och rundlar. De öfriga äro gröfre och sakna sirater. Intet af kärnen innehöll brända ben, ej heller funnos bredvid dem tydliga lemmingar af obrända människoben. Under ett kärl träffades deremot djurben och i ett annat kärl låg en liten bit obrändt ben, troligen äfven af djnr. Då inga brända ben funnos, är det sannolikt, att ett obrändt lik jordats här, men förmultnadt; de tjockare och starkare djurbenen hafva deremot kunnat bättre bibehålla sig.

I den andra högens midt låg äfven ett större stenröse, men detta hade för länge sedan plundrats. Två fot söder om detta röse och föga öfver högens botten stod en liten stenkista i VNV. —OSO., 2,8 fot lång och 1 fot bred, af flata stenar och täckt med en större, flat sten. Denna kista innehöll endast brända ben. — Vid dess NV. ända och något högre låg ett litet röse, som täckte en liten samling brända ben, bland hvilka en pilspets (?) af brons med tange hittades. — SO. om det stora röset i midten, nära högens botten, låg ett obetydligt röse, som täckte brända ben och en bronsknif från slutet af den äldre bronsåldern. — Något högre och 1,5 fot närmare midten stod ett lerkärl af en under den yngre bronsåldern vanlig form och täckt

med en skål af bränd lera; det innehöll brända ben, men intet vidare.

Den tredje högen låg på en till Kloekaregården hörande åker, men måste räknas till samma grupp som de nu omtalade högarna på Prestgårdens mark. Denna hög var genom plöjning så utjennad, att föga mer än det stora röse, som legat i dess midt, återstod. Nära midten af detta röse, hvilket höll 30 fot i diameter, låg en stenkista i N.—S., 7 fot lång, 1,5 fot bred och 1 fot djup. Kistan bildades af temligen stora kullerstenar; dess norra hälft täcktes ännu af en tjock, på undersidan flat sten. Midt i kistan, vid den vestra långväggen, hittades en bronsknif med kort handtag i form af ett hästhufvud, således lik fig. 115 i *Sv. forns.*; midt emot vid den östra väggen låg en liten spjutspets af flinta, hvars bakre ända är rundad och nött. Kistan hade troligen innehållit ett obrändt lik. Nu hittades visserligen der ett par små brända ben, men dessa voro alltför få för att kunna betraktas såsom lemningar af den döde, för hvilkens skull kistan bygts och högen uppförts; troligen hade de under arbetet i jorden fallit ned från någon samling brända ben, som en gång legat i högen ofvanför kistan, men blifvit rubbad af plogen. — I röset hittades dessutom: SV. om kistan en illa slagen spjutspets af flinta; 3 fot V. om kistans midt och i jernhöjd med henne bitar af ett bronsspänne, men inga ben; något djupare en liten bit af en stor slipad flintyxa; 6 fot V. om kistans södra del och likaledes i jernhöjd med henne ett sönderbrutet bronsspänne och ett nästan balfmånformigt verktyg af flinta, men ej heller här några ben; samt 3,5 fot Ö. om kistan en liten samling brända ben, men inga fornsaker. De båda bronsspännena äro lika hvarandra och hafva haft en smal, lång, spiralreflad båge, samt således varit af samma slag som fig. 120 i *Sv. forns.*; några spår af spiralskifvor kunde dock ej nu upptäckas.

På utmarken till n:o 11 Hunestad i Hunestads soeken, Himle härad, hittades år 1883 en öppen armrings af en massiv guldstång med runda, skalformiga ändar och 4 spiralarmringar af smal dubbel guldtråd (St. M. 7202). Den förstnämnda ringen, som väger 80,8 gram, visar tydliga spår af långvarigt begagnande. De fyra spiralringarna väga tillsammans 45,2 gram. Guldets halt är 81,3 %; färgen antyder, att de flesta återstående procenten

äro silfver. Fyndet är beskrifvet och den stora ringen afbildad i *Månadsbladet* 1884, sid. 1.

I samma härad har man äfven funnit: under plöjning vid Olofstorp i Hvalinge soeken en ovanligt stor spjutspets af brons (St. M. 7141), och vid Apelvik i Träslöfs soeken en ungefär lika stor spjutspets af brons samt bitar af en dylik (St. M. 7146).

I Bohuslän har man vid Apleröd i Ödsmåls soeken, Inlands Nordre härad, funnit en halsring af brons lik fig. 229 i *Sv. forns.* (St. M. 6984).

I ett potatesland vid Känstorp i Spekeröds soeken, nyssnämnda härad, har man för ett par år sedan hittat ett bronssvärd med tånge (St. M. 7305).

I en myr på Narfveröds egor i Myckleby soeken på Orust hittades för några år sedan ett svärd af brons med smal klinga och kort, smal tånge, som är beskrifvet af d:r Ekhoﬀ i *Bohuslänska fornsaker*, sid. 324 (St. M. 7082: 5).

På Hogens mark i Tegneby soeken på Orust har man funnit båda halvorna af en gjutform af täljsten för gjutning af hällceller. Ena halvvan är afbildad fig. 202 i *Bohuslänska fornsaker* (St. M. 7082: 4). — Endast en gjutform fran bronsaldern var förut känd från Bohuslän. Äfven denna är af sten, men afsedd för gjutning af fyra sägar. Den är funnen vid Täcklebo i Bottna soeken, Qville härad, och afbildad fig. 163 i nyss anförda arbete.

I en mosse vid Heberg i Tegneby soeken hittades år 1884 en halsring lik fig. 228 i *Sv. forns.*, men tjockare, utan sirater på de smala ovalerna och på rundlarna (St. M. 7515).

I hafvet utanför Orust upptogs våren 1884 ett ovanligt stort och väl bevaradt bronssvärd. Det upptäcktes under fiske i Ellösefjorden vid kusten af Morlanda soeken, der det stod upprätt på 2 fannars vatten; det var nedsjunket i gyttjan, så att endast fästet syntes öfver hafsbottnen. Svärdet, som är alldeles helt och rakt, liknar fig. 109 i *Sv. forns.*, men flikarna å fästets nedre del äro hopvuxna, så att de bilda en ring; en grund skåra ses doek på det ställe, der flikarna skulle hafva mötts, om de varit fria. Svärdets hela längd, med fästet, är 1,15 meter (St. M. 7460).

D:r Ekhoﬀ har vid genomforskandet af Orust åren 1882 och 1883 funnit ett stort antal af de för bronsaldern egendomliga, vanligen högt upp på bergen belägna rösena. Läget af hvarje

sådant röse är angifvet på kartan A i hans utmärkta beskrifning öfver de fasta fornlemningarna på Orust, införd i 3:dje bandet af *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia*.

Han omtalar der (sid. 181) en egendomlig anordning vid tvänne rösen på Eskekärrens egor, vid gränsen mellan Tegneby och Morlanda socknar. »De ligga», säger han, »omkring 100 fot från hvarandra på det jemna krönet af en temligen hög bergås. Mellan dem framgår en ganska djup, omkring 5 meter bred remna i berget. Vägen från det ena röset till det andra är således ganska besvärlig, ehuru kort. Öfver remnan är emellertid lagd en med mycket arbete åstadkommen, omkring 0,80 m. bred bro eller vall af kullerstenar, på hvilken man ännu kan passera från ena sidan till den andra. Bron är nu något lägre än remnans sidokanter, men har, som de på ömse sidor om densamma liggande, nedfallna stenarna visa, förr varit högre än nu, troligen i jemnhöjd med bergets yta. Det finnes intet skäl att antaga, att bron blifvit lagd i senare tid. Den är utan tvifvel samtidig med rösen och anbringad i afsigt att förkorta vägen dem emellan.»

I likhet med Tjörn saknar Orust nästan helt och hållet hållristningar, hvilka deremot äro så vanliga i norra delen af Bohuslän. »Skälet», säger d:r Ekhoff (anf. arb., sid. 181), »hvarför sådana ej finnas på Orust och Tjörn, består i bergartens grofkorniga beskaffenhet, hvarigenom bergytorna blifva ojemma och skrofliga och derigenom mycket otjenliga att mottaga dylika teekningar. Samma skäl torde äfven förorsaka frånvaron af hållristningar i hela södra delen af Bohuslän. Hvad de nämnda öarna beträffar, skulle det vara förenadt med stor svårighet att på deras ojemma, skrofliga berghällar framställa de på hållristningarna förekommande större bilderna (skepp, menniskor, djur och vapen). Jemte dessa finnas emellertid på bergtaflorna mycket allmänt enklare tecken, hvilka med lätthet kunna anbringas äfven på mycket ojemma ytor. Sådana äro till exempel de små halfrunda fördjupningar, man gifvit namnet skålformiga hålor, och de s. k. fotsulorna, så benämnda på grund af deras likhet med spåret af en mensklig fot.» Dylika enkla tecken förekomma äfven på Orust. D:r Ekhoff har på 6 ställen funnit sådana inbyggna på fast håll.

Dessutom fann han en mängd hålor i ett löst block å Härlycke mark i Stala socken. Blocket, som är långt, smalt och af tresidig form, ligger vid foten af en starkt framåt lutande bergvägg, som således bildar ett slags tak eller skydd för blocket. På dettas två uppåt vända, sluttande sidor, äro omkring 40 små skålförmiga hålor anbragta, ställda utan synbar ordning. Ytorna, i hvilka hålen äro inknaekade, hafva så stark lutning, att hålorna ej kunna uppsamla något flytande ämne. Att sådana stenar troligen varit afsedda för offer, och att de äfven finnos under stenåldern, hafva vi redan sett (sid. 40).

I Sotenäs härad äro deremot verkliga hällristningar ganska allmänna. Förut kände man från häradet 24 sådana bergtaflor. Af dem återfann amanuensen Gustafson 16, då han år 1884 genomforskade Sotenäs; men dessutom påträffade han då i keke mindre än 26 förut ej beskrifna hällristningar, af hvilka två äro särskildt anmärkningsvärda. Den ena af dem finnes vid Långön i Tossene socken; der ses en tydlig vagn med fyra hjul. Den andra finnes vid Rished i Askums socken; der ser man människor, fartyg och hålor, men dessutom tre vagnar, af hvilka en har fyra hjul och är förspänd med oxar, under det att de två andra vagnarna hafva två hjul och dragas af hästar¹.

En enda hällristning är känd från den mera inuti landet belägna Berfendals socken; alla de andra ligga i de båda till hafvet stötande Askums och Tossene socknar.

I de två sistnämnda socknarna antecknade amanuensen Gustafson äfven ett mycket stort antal stenrösen, — i Askum 81 och i Tossene 48, — under det att han ej kunde finna en enda sådan graf i Berfendal.

Inom Vestergötland hafva, så vidt jag erfarit, inga anmärkningsvärda fynd från bronsåldern anträffats i Göteborgs och Elfsborgs län. Endast i den dels i Elfsborgs dels i Skaraborgs län liggande Åsarps socken är en bronstång från den äldre delen af perioden hittad (St. M. 7172).

I Skaraborgs län, den på minnen både från stenåldern och bronsåldern rikaste delen af Vestergötland, äro äfven under de sista åren flera fynd från sistnämnda tid gjorda.

¹ Enligt benäget meddelande af hr Gustafson.

Vid Kölleberg i Mularps socken, Vartofta härad, äro två öppna armringar af brons med skålförmiga ändar hittade tillsammans. Den ena förvaras i St. M. (n:o 7232); den andra i trafikintendenten Troilis samling i Göteborg.

I en åker vid Rafvelstorp i Gökhemns socken, Vilske härad, hittades år 1882 en armring af guld lik fig. 240 i *Sv. forns.*, men alldeles slät (St. M. 7068). Den bildas af ett guldbleck, hvars kanter äro inrullade och mötas. Ändarna äro klnfna, och hvardera halfvan utdragen i en smal, bakåt i spiral hoprullad tråd. Vigt 6 ort 96 korn.

Vid Svartorp i Åslede socken, Vartofta härad, fann man år 1882 i en gammal åker två hängkärl, lika fig. 248 i *Sv. forns.*, två till dessa kärl hörande »kupan» af samma slag som fig. 246 i *Sv. forns.*, tre glasögonformiga spännen med knpiga skifvor, tre hålcelter med ögla uppe vid kanten, lika fig. 11 i bilhang till *Bohuslänska forns.*, samt en spjutspets med rund holk, utan sirater; allt af brons (St. M. 7034). Den ena kupan har midt på

3. Spänne af brons. Varuhem i Vestergötland. ²/₃.

insidan en lodrät, upptill tregrenad stång, som slutar i en vågrät, rund skifva; den andra har vid kanten en stor fyrkantig ögla och midt emot denna en stång, som slutar i rund skifva. Sakerna hittades under en stor sten af minst 6 fots genomskärning: de lågo under kanten af stenen på omkring 3 fots djup under jordytan.

Å Klostret Ryttaresgårdens egor i Varnhems socken, Valle härad, hittades för ett par år sedan en sönderbruten diademliknande halsprydnad med spiralsirater, men utan upphöjda, långsgående asar; ett smalt, platt, jembredt spänne, afbildadt fig. 3 i två tredjedelar af verkliga storleken; en smal, trind, slät halsring, afsmalnande mot de nu afbrutna ändarna; en enkel armring; en bit af en dolkklinga och en stor syl, allt af brons (St. M. 7216). Åtminstone de flesta af dessa saker äro utan tvifvel funna i en graf, ehuru närmare upplysningar om fyndförhållandena tyvärr saknas.

Två i Varnhems soeken funna föremål af brons, hvilka samtidigt, men af annan person såldes till Statens Historiska Museum (n:o 7217), höra måhända till samma fynd som de nyss nämnda; ergen är dock något olika. Det ena är knappen till ett fäste på en dolk eller ett svärd, närmast lik fig. 109 i *Sv. forns.*, med 8 upphöjda kretsar på knappens öfersida. Det andra är en stor dubbelknapp, som har flat, rund öferskifva med en rund grop i midten och omkring denna 4 dylika gropar, det hela omgifvet med två fördjupade, koncentriska kretsar. Dessa båda bronser äro, liksom den diademliknande halsprydnaden och spännet, af former egendomliga för en sen del af den äldre bronsåldern, till hvilken tid äfven de öfriga nu omtalade, mindre karakteristiska sakerna kunna höra.

På Ulunda egor i Varnhems soeken undersökte jag år 1884 en mindre, högt på en baeke liggande grafhög, från hvilken man hade en vidsträckt utsigt. Högen innehöll dels lemningar af en större för länge sedan plundrad stenkista, dels en liten stenkista, som innehöll brända ben och en syl af brons. I högen hittades dessutom en dubbelknapp af brons från den senare delen af bronsåldern (St. M. 7494).

I följande i Varnhems soeken belägna grafhögar, hvilka visade sig hafva blifvit delvis genomgräfdas af skattsökare, hittade jag samma år: två afbrutna smala bronssågar i en hög vid Öfverbo; en bit af ett knifblad eller af en bred såg af brons i en hög vid Nygård; och en dubbelknapp af brons i en annan på Ulunda egor liggande hög än den nyss omtalade (St. M. 7494). Fynden, i sig sjelfva af ringa värde, äro af vigt därför att de visa, huru talrika grafvarna från bronsåldern äro på Billingsens vestra sluttning, eller rättare huru talrika de varit.

Äfven i den intill Varnhem stötande Lundby soeken äro några graffynd från bronsåldern i senare tid anträffade. De två fynd af detta slag, som gjordes öfverst i gånggriften å Lundby Nils Olofsgårdens egor, äro redan omtalade (sid. 42). Andra hafva träffats å Amundtorps egor.

På en till Amundtorp Öfverstegården hörande åker lågo ännu för några år sedan två smärre grafhögar, till utseendet lika hvarandra. Den ena borttogs då af jordegaren, hvarvid två svärdsklingor, en knif och en »pil» af brons anträffades (St. M. 7566). Hvarterdera svärdet låg bredvid ett skelett i en sten-

kista; bredvid det ena svärdet låg knifven, hvilken har kort skaft, liknande ett hästlufvud, och således är af samma slag som fig. 115 i *Sv. forns.*, ehuru betydligt mindre och utan sirater. Pilen liknar den sid. 64 omtalade; den hade troligen legat i en tredje, till en senare del af bronsåldern hörande graf i högen.

Den andra på samma åker liggande högen genomgräfdes af mig år 1884, men befanns liksom så många andra grafvar hafva redan för länge sedan plundrats af skattsökare, ehuru något yttre tecken dertill här lika litet som i många andra högar kunde märkas. Nu påträffade jag endast lemmingarna af en större stenkista, hvilkens kalkstenshällar sönderslagits, under det att benen af det skelett, som en gång legat i grafven, kringkastats. Intet föremål af metall kunde upptäckas.

I Östergötland gjordes för ett par år sedan i en hög vid Sjögestad i Vreta klostrets soeken ett grafvynd från den äldre bronsåldern, hvilket redan är omtaladt (sid. 48) i sammanhang med den stenåldersgraf, som samma hög inneslöt.

I Småland och Kronobergs län undersökte jag år 1882 en graf belägen på Grimslöf Torbjörnsgårds egor i Skatelöfs soeken, nära Skatelöfs kyrka. Här hade ett stort stenröse legat på en mot sjön Åsnen sluttande åker; sjön ses från grafven. Vid borttagandet af röset hade man påträffat en stenkista, liggande i N.—S., med någon dragning åt NO.—SV. Kistan var bygd af kantresta, tjoeka, på insidan släta gråstenar; vid hvardera gaveln hade en sten stått. Sex dylika stenar hade täckt grafven, hvilkens längd var 13,5 fot och bredd 2,2 fot; väggstenarnas höjd var 2,5 fot. Under takstenarna var några tums tomrum, men för öfrigt var kistan alldeles fylld. Öfver grusbotten, som träffades 1,5—2 fot under takstenarna, låg ett lager af mylla och småsten, omkring 1 fot tjockt; deri kunde jag följa ett tunnt lager af spridda, brända benbitar från den norra ändan af grafven intill den södra. För öfrigt kunde intet anmärkningsvärdt påträffas. Då inga spår af obrända ben funnos, då vi ej hafva något skäl att antaga, att grafven ursprungligen bygts för ett eller par obrända lik, och att de brända benen blifvit senare ditlagda, samt då grafvar från bronsåldern af liknande storlek några gånger anträffats i Kronobergs län¹, så böra vi utan

¹ Wittlock, *Jord-fynd från Värends för-historiska tid*, sid. 64 och 72.

ttekan äfven i den nu beskrifna stenkistan vid Grimslöf se en graf från nämnda period. Den omständigheten, att liket varit brändt, men stenkistan det oaktadt af dubbel manslängd, visar att grafven förskrifver sig från en sen del af vår äldre bronsålder, en tid, då man började att bränna de döda, men fortfarande bygde grafvarna lika stora som för obrända lik.

Några i senare tid inom Varend gjorda fynd från bronsåldern, hvilka ej förut varit omtalade, beskrivas af d:r Wittlock i *Månadsbladet* 1883, sid. 175—179. Ett der under fig. 5 afbildadt kort bronssvärd från Lekaryds Prestgård i Allbo härad är af en förut okänd typ.

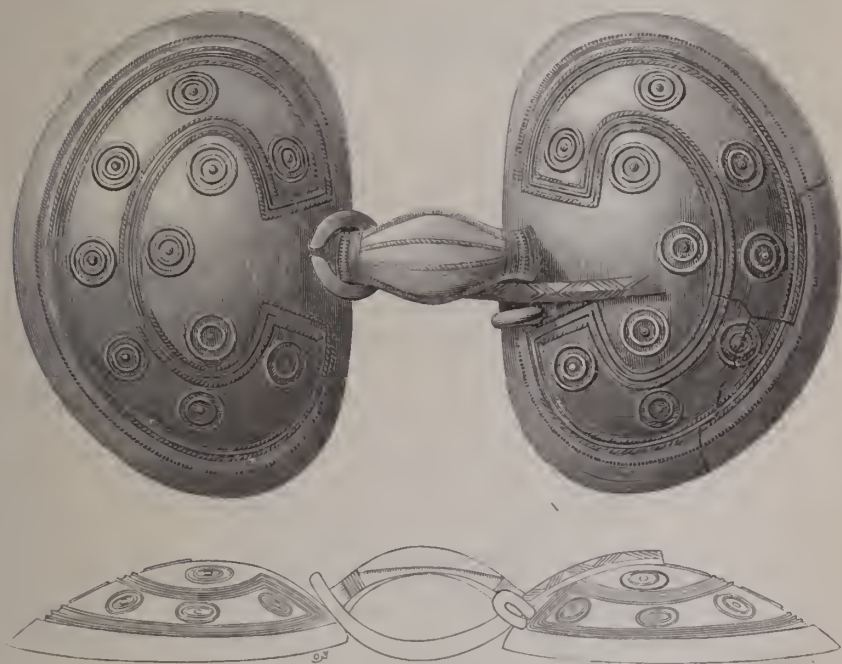
Nyligen har d:r Wittlock för sin rika samling af fornsaker från Varend erhållit två bronsdolkar, den ena med vaeker, fyrkantig fästeknapp, närmast lik fig. 139 i Worsaae's *Nordiske oldsager*. De äro funna vid kanten af ett röse å Qvarntorp Norregårdens egor i Virestads socken, Allbo härad.

Vid Träby i Segerstads socken på Öland har man under plöjning funnit ett bronssvärd, som haft bred, nu afbruten fästetunga med mycket låga kanter, men inga nithål. Svärdet är närmast likt fig. 156 i *Sv. forns.*: i klingans båda egggar, strax nedom fästet, ses äfven sådana hak som å nämnda figur (St. M. 7513). — Svärd af denna typ äro ej inhemska i Sverige, utan införda hit från mellersta Europa mot slutet af vår bronsålder.

Under dikesgräfning å Lilla Brunneby egor i Stenåsa socken äro två bronssvärd funna, som hafva tjock, nästan trind fästeten (St. M. 7490), och i Kastlösa socken är ett dylikt svärd hittadt (St. M. 7398). Det sistnämnda är helt och rakt, 57,1 em. långt.

På Gotland gjordes år 1884 ett ovanligt stort fynd från den yngre bronsålderns blomstringstid. På en åker vid Stenbro i Silte socken fann man i juni nämnda år: ett stort präktigt hängkärl med inböjd, delvis genombruten kant, af samma form som fig. 168 i 1:sta delen af *Sveriges historia*; ett stort, före nedläggandet itubrutet, glasögonformigt spänne, afbildadt fig. 4 a i hälften af verkliga storleken; 5 halsringar lika fig. 227 i *Sv. forns.*, brutna i flera bitar; 2 dylika halsringar, men hela och mindre, jemnförelsevis tjocka och med något högre kanter (en af dem afbildad fig. 5 i hälften af verkliga storleken); samt 15 armringar, enkla, hvar och en af en nästan trind, jemnbred ten, hopböjd så att ändarna mötas; allt af brons (St. M. 7450).

Enligt de upplysningar om fyndförhållandena, som ammannen Gustafson lyckades erhålla kort efter det fyndet gjordes, hade detta anträffats på ett ställe, der ett stenröse legat, från hvilket man i många år kört sten. Då den nu varande jordegaren beslöt att helt och hållet bortföra röset, var det enligt hans uppgift ett par alnar högt och ungefär 50 fot i genomskärning. Vid upptagandet af de sista stenarna, antagligen i rösets nord-

4 a. Spänne af brons. Stenbro på Gotland. 1/2.

vestra kant och ungefär jemnhögt med jordytan, träffades hängkärlet, som låg upp- och nedvändt, under och mellan hufvudstora, runda gråstenar. Då det med jord betäckta kärlet såg ut som en sten, märktes det icke af arbetaren, förr än han träffat det med jernspettet och stött hål i dess botten. Under kärlet och inpackade deri lågo de öfriga bronserna; det var tydligen för att få rum i kärlet, som spännet och de flesta halsringarna sönderbrutits före nedläggandet. Inga flisor, inga på kant eller i någon märkbar ordning satta stenar funnos här;

inga kol eller ben. Vid borttagandet af röset hade intet annat anträffats.

Spännets skifvor äro prydda med upphöjda ränder af en form, som ej är känd från Sverige; dylika sirater ses deremot på flera i Pommern funna spännen. Jag anser det därför otvifvelaktigt, att det vid Stenbro hittade spännet antingen är infördt till Gotland från Pommern, eller — hvilket måhända är sannolikare — är gjordt efter ett från sistnämnda land kommet spänne. På baksidan af båda skifvorna ses fina upphöjda streck, hvilka bilda en hand med fem fingrar, såsom fig. 4 *b* visar.

4 *b*. Baksidan af spännet fig. 4 *a*. ¹/₃.

Liknande märken förekomma äfven på baksidan af andra i Sverige hittade glasögonformiga spännen.

Från Gotland har Statens Historiska Museum under de tre sista åren dessutom erhållit följande bronsåldersfynd: nedre delen af en svärds klinga, funnen i en åker vid Tibbles i Hejdeby socken (St. M. 7116); — öfre delen af en stor spjutspets, funnen i en åker vid Granskögs i Dalhems socken (St. M. 7117); — en skafteelt med låga kanter och utsvängd egg, funnen i en åker vid Smedegårda i Börke socken (St. M. 7120); — en halselt med ögla lik fig. 152 i *Sv. forns.*, funnen i en åker vid Salmunds i Vänge socken (St. M. 7121); — samt en halsring, vriden åt ett håll, med trinda, släta, afsmalande ändar, hvilka ytterst äro upprullade i små, plattade spiraler, funnen nära Etelhems kyrka (St. M. 7497).

Inom Svealand träffas arbeten från bronsåldern jemförelsevis sällan. Derfor nämnas här alla de fynd af detta slag, som under de i fråga varande åren gjorts der eller blifvit kända.

Vid Ökna i Gellersta socken, Nerike, är en skafteelt med låga kanter hittad (St. M. 7489). Det är anmärkningsvärdt, att skafteelter af denna form, som tillhör bronsålderns äldsta period, några gånger träffats så långt upp i Sverige, som i Nerike och Mälarelandskapen.

5. Halsring af brons. Stenbro på Gotland. $\frac{1}{2}$.

I nordvestra Södermanland har man under arbetena för Hjelmarens sänkning hittat flera minnen från äldre tider, och bland dem äfven några från bronsåldern. Vid Hyndevad, på gränsen mellan Vester-Rekarna och Öster-Rekarna, hafva i Hjelmarens gamla ntlopp följande bronsaker hittats nära hvarandra¹: en skafteelt närmast lik fig. 117 i *Sv. forns.*; en håleelt af samma typ som fig. 151 i *Sv. forns.*; en stor nål med öfre delen upprullad i en spiralskifva; samt en stor hake lik fig. 227 i Worsaae's *Nordiske oldsager* och fig. 32 å pl. 29 i Madsens *Bronzealderen*, *Suiter*.

¹ Enligt benäget meddelande af friherre G. Djurklou.

I ett stenröse vid Jakobsberg i Björnlunda socken, Daga härad, är en hålcelt af brons, lik fig. 146 i *Sv. forns.*, funnen; den tillhör kammarherre A. Wattring på Jakobsberg.

I Sorunda socken, Södertörn, är en hålcelt af brons funnen (St. M. 6972).

Inom Uppland äro följande förut ej beskrifna minnen från bronsåldern funna: en kupa till ett hängkärl, lik fig. 246 i *Sv. forns.*, funnen nära Marielunds jernvägsstation, på en i sjön Trehörningen utskjutande kulle, som genomskäres af Uppsala—Lenna jernväg (eges af kapten E. Poignant); — en spjutspets och en halcelt, funna nära Edshammar i Lena socken, Rasbo härad (tillhöra densamme); — en hålcelt, lik fig. 151 i *Sv. forns.*, funnen vid dikesgräfnig å Ärby egor i Rasbokils socken (Uppsala Museum); — en hålcelt, funnen i Vendels socken, Örbyhus härad, (enligt meddelande af dr Stolpe); — en hålcelt, funnen i Skuttunge socken, Bälunge härad (St. M. 7363); — en hålcelt, funnen i Fröslunda socken, Lagunda härad (enligt meddelande af hittaren); — samt en skafteelt, lik fig. 142 i *Sv. forns.*, med flera gånger omslipad och utknäckt egg, funnen under dikning vid Vellinge i Litslena socken, Trögds härad (St. M. 7129).

Innan vi lemna frågan om bronsåldern, anser jag mig böra fästa uppmärksamheten på de förfalskningar af brons saker, som under den sista tiden allt oftare förekommit. Några af dessa falska bronsarbeten — dolkklingor, skafteelter, hålcelter m. m. — äro visserligen så illa gjorda och betäckta med en så dålig erg, att man lätt kan skilja dem från de äkta; men andra äro ganska bra gjorda. I många fall hafva dessa bronser sålts af tyska judar, men man har ännu icke lyckats få reda på, hvar de falska sakerna förfärdigas. Inom ett par veckor har jag sett tre exemplar af en tydligen i en och samma form gjuten yxa.

Till jernaldernas äldsta del höra några under de sista åren gjorda fynd, hvilka äro af stor betydelse. Man har nämligen kommit till insigt om, att jernaldern börjat här i Norden mycket tidigare än man förr vanligen föreställt sig, och dertör är hvarje nytt fynd, som ger oss upplysning om jernaldernas första, ännu föga kända århundraden, särdeles välkommet.

Den del af det mellersta Europas äldre jern-ålder, som är känd under namnet Tène-perioden, och som omfattar århundradena närmast före Kristi födelse, har äfven utöfvat inflytande på Norden. Med hvarje år ökas antalet nordiska jernaldersfynd af de för Tène-perioden egendomliga typerna.

Från Sverige kände man ännu för kort tid sedan ej mer än ett jernsvärd, som kunde hänföras till Tène-typ; det förvaras i Kristianstads Museum¹. Men i december 1883 fann lektor Ahlén å Nosaby n:o 14, nära nyssnämnda stad, ett sådant svärd samt två spjutspetsar af jern (St. M. 7349 C). Svärdet, brutet i flera bitar, är afbildadt fig. 6 i ¹/₄, och den ena spjutspetsen fig. 7 i hälften af verkliga storleken. Nu är svärdets längd, med tången, 70,3 em.; det har, såsom fallet vanligen är med svärd af denna typ, haft en slida af jern, hvaraf flera bitar ännu finnas kvar. Båda spjutspetsarnas holkar äro afbrutna. Dessa tre vapen hittades på 2,5 fots djup i en grushåla. Intet fanns på jordytan, som gaf till känna en graf. Inga stenar omgäfvosakerua, och ingen svart jord märktes; gruset var eudast blandadt med något matjord på det ställe, der vapnen lågo, hvilket väl i förening med frånvaron af brända ben antyder, att ett obrändt lik en gång funnits här, men förmultnat. De flesta i Norden upptäckta grafvar, i hvilka man funnit föremål från Tène-perioden, torde väl innehålla brända ben, men man känner äfven grafvar med obrända lik från denna del af vår jernalder.

Med major Ulfsparres samling erhöi Statens Historiska Museum 6 spjutspetsar af jern, funna i Närs socken på Gotland, troligen tillsammans (St. M. 7571). En af dem är afbildad fig. 8 i en tredjedel af verkliga storleken; de öfriga äro af

¹ Enligt benäget meddelande af riksantikvarien H. Hildebrand.

6. Jernsvärd med jernslida. Nosaby i Skåne. ¹/₄.

ungefär samma form, men mindre. Likheten mellan dessa spjutspetsar och dem, som förekomma i fynd från Tène-perioden, gör det sannolikt, att de tillhöra en mycket tidig del af vår jernålder.

Vid Södra Lund i Flistads socken, Bobergs härad, Östergötland, gjordes våren 1882 ett märkligt fynd från nämnda period (St. M. 7038: 10—18). Det anträffades i en grusgrop, på ett ställe der inga högar eller stensättningar syntes; nära

7. Jernspjut.
Nosaby i
Skåne. $\frac{1}{2}$.

9. Bronskärl med grepe
af jern. Sköfde i V.-Götl. $\frac{1}{5}$.

8. Jernspjut. När
på Gotland. $\frac{1}{3}$.

derintill ligga emellertid åtskilliga smärre, runda högar, samt runda och fyrkantiga stensättningar. Vid grushemning fann man här på 1,5—2 fots djup under jordytan en mängd små gropar, fyllda med svart jord och brända ben; hvarje grop var betäckt med en kalkstensflisa. Ofta fanns bland benen ett litet lerkärl, som ej innehöll några ben. Endast en gång lär man hafva funnit ett större lerkärl, som innehöll brända ben. Det

var temligen stort och slätt, samt täckt med en kalkstensflisa; bland benen i kärlet lågo fyra aflångt fyrkantiga beslag af bronsbelagdt jern. I en graf, som innehöll svart jord och ben, men intet lerkärl, fann man ett jernspänne, en halfrund jernknif och en bronsring. Spännet är af en från mellersta Europa och norra Italien väl känd typ, hvilken icke tillhör en senare tid än det tredje århundradet före Kristi födelse. Sådana spännen äro anträffade äfven på andra ställen i Norden, och då de nordiska spännen äro af *alldeles* samma typ som de sydligare, finnes det intet skäl att anse de här hittade exemplaren vara förfärdigade under en nämnvärdt senare period än de öfriga. Att grafvarna vid Södra Lund förskrifva sig från en så aflägsen tid, bekräftas äfven af de andra der funna sakerna. Halfrunda jernknifvar lika den nyss omtalade förekomma nämligen i de äldre brandpletterne på Bornholm, och de af bronsbelagdt jern gjorda beslagen från Södra Lund äro af samma slags arbete som bälten från en mycket tidig del af jernaldern, hvilka anträffats i Holstein¹.

Fyndet från Södra Lund är icke det första i Östergötland gjorda fynd från en så tidig del af jernaldern.

På Isberga Södergårds egor i Heda socken, Lysings härad, har man funnit ett större bronskärl och ett jernspänne från nämnda period. De träffades på botten af en genom plöjning nästan utjemnad hög och förvaras i Linköpings Museum. Bronskärlet är af ungefär samma form som vår fig. 9, men utan jernbeslag. Spännet är af samma typ som fig. 312 i *Se. forns.*²

Om ett i Strå socken, Aska härad, anträffadt fynd från samma tid har numera aflidne kyrkoherden L. C. Wiede meddelat mig följande upplysningar: Då C. Svensson, egare af gården Strå, under åren 1845 och 1846 bygde och anlade trädgård, påträffade han på en ås, som behöfde planeras, en stor mängd grafvar, innehållande lerkärl m. m. I en af dessa grafvar stod ett stort, groft lerkärl, omgifvet af stenar, omsorgsfullt satta tätt intill hvarandra, och öfvertäckt af en flatare sten. Det hvilade omedelbart på ett lager af svart jord, och det hela skyldes

¹ Montelius »Brandpletter» i Östergötland i *Månadsbladet* 1882, sid. 181—185, med 6 fig.

² Det liknar ännu mer fig. 12 i *Månadsbladet* 1880, emedan det blott har en liten slå mellan nålhylsan och bågen.

af ett föga djupt, stenblandadt jordlager. Kärlet innehöll ett litet kärl af finare lera, hrända ben, en halsring af brons och två små bronsspännen. Med undantag af det större lerkärlet, som vid upptagandet gick sönder, förvaras detta vigtiga fynd nu i Statens Historiska Museum (n:is 6298 och 6364), dit det som gifva öfverlemnats af agronomen Nordenskjöld. Spännena äro af samma typ som det nyss omtalade från Isberga. Halsringen består af en vriden bronsten, som vid hvardera ändan slutar i en stor rund knopp; ändarna äro afbildade fig. 64 å sid. 341 i Undsets *Jernalderens begyndelse i Nord-Europa* (der ringen af misstag uppgifves vara från Gotland). Ringar af detta slag hafva visat sig vara samtidiga med Tène-perioden.

En spjutspets af jern, som utan tvifvel hör till samma tid, är funnen å Åsby egor i Rogslösa socken, Dals härad, och förvaras i Linköpings Museum. Den är af ungefär samma form som vår fig. 8, men större; längden är nämligen icke mindre än 14 tum, och det breda, skarpryggade bladet är på bredaste stället 3,1 tum.

Då fynd från bronsåldern och den äldre jernaldern ej äro synnerligen talrika i Östergötland, är det anmärkningsvärdt nog, att man på icke mindre än fyra olika ställen träffat minnen från den äldsta delen af jernaldern. Det förtjenar äfven uppmärksammas, att alla dessa ställen ligga vester om Stångån och söder om Motala-ström, således just i den del af landskapet, hvilken, såsom vi af stenåldersgrafvarnas utbredning sett (sid. 46 här ofvan), är den först befolkade.

Till en mycket tidig del af jernaldern hör äfven ett större bronskärl, som år 1884 anträffades på sluttningen af Billingen, strax ofvanför Skölde. Vid plöjning på den s. k. Grenanders kulle hittades nämligen det bronskärl, som är afbildadt fig. 9 i en femtedel af verkliga storleken. Det var omgifvet af fyra flata stenar, öfver hvilka var lagd en häll, som vid plöjningen uppkastades. Kärlet innehöll hrända ben, men inga andra anmärkningsvärda föremål träffades. På kärlets hals hafva grofva beslag af jern varit fastnitade, på hvilka de öglor suttit, som hållit grepen. Denna är tjock och icke vriden, såsom fallet annars ofta är; ändarna äro afbrutna (St. M. 7523). Att ett bronskärl, som ganska mycket påminner om detta, träffats vid Isberga i vestra delen af Östergötland, är nyss nämndt. Ett

bronskärl, som ännu mera liknar det från Sköfde, är upptaget ur en grafhög vid Bargfeld i nordöstra delen af Hannover; det har liksom vårt grofva, pånitade jernbeslag med öglor för en grepe¹. Bronskärl af nu i fråga varande slag äro i eke förfärdigade i norra Europa, utan hit införda söderifrån; de tillhöra utan tvifvel århundradena närmast före Kristi födelse.

Till en sannolikt ännu äldre del af vår jernålder än kärlet från Sköfde hör en halsring af brons, som år 1883 hittades vid Finsta i Skederids socken, Sjuhundra härad (St. M. 7352). Vid anläggning af en ny väg genom en sandig hagmark påträffade man här ett lerkärl, som var täckt af en mindre stenhäll och omgifvet af ett stenröse under jorden. Kärlet, hvilket föll sönder vid upptagandet, innehöll brända ben och kol; omkring eller bredvid detsamma låg halsringen, som är afbildad fig. 2 å sid. 11 i *Månadsbladet* 1884. Den består af två halfvor, förenade genom en ledgång; der är ringen bred och platt, men ändarna äro smala, trinda och omböjda till hakar, hvilka utan tvifvel uppburit sådana stora runda knoppar, som ej sällan ses på nordiska halsringar samtida med Tène-perioden².

Bland fynd från den del af **den äldre jernåldern**, som ligger hitom Kristi födelse, och under hvilken Norden rönt inflytande af den romerska kulturen, torde följande här böra omnämnas.

Vid Bjers i Hejnums socken på Gotland har man funnit bitar af ett romerskt bronskärl, af bronsbeslagen till ett eller ett par drykeshorn, en del af ett betsel af delvis bronsbeklädt jern, m. m. (St. M. 7109). Bronskärlet har haft sådana uppstående öron med hål för en grepe, som ses på fig. 344 i Ryghs *Norske oldsager*; kärlets form kan för öfrigt i eke bestämmas, då endast bitar af kanten hittats eller tillvaratagits.

De 52 grafvar från den äldre jernåldern, som direktör Nordin år 1882 på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad

¹ Det förvaras i Hannovers Museum och är afbildadt i Lindenschmits *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, 11: 3 pl. 5 fig. 9.

² En halsring af brons, som mycket liknar den från Finsta, är förut funnen i Sverige och afbildad i Undsets *Jernalderens begyndelse i Nord-Europa*, sid. 339 fig. 63.

undersökte vid Bläsnungs i Vestkinde socken, äro redan utförligt beskrifna (sid. 1—26 här ofvan).

År 1884 fortsatte han med anslag af de Bergerska donationsmedlen undersökningen af grafväldet vid Bläsnungs, då 78 grafvar öppnades. Det öfvervägande antalet af dem täcktes af ett röse, sammanfördt af grästen, kalkklapper och jord. Rösena vexlade i storlek från små, knapt märkbara kullar till sådana som bestodo af flera tjugotal lass sten. Utom rösena undersöktes 4 grafvar vid resta kalkhällar och 2 ringformiga stensättningar. Brända ben träffades i 50 grafvar, af hvilka 2 derjemte innehöllo obrända människoben; i 20 andra grafvar träffades lemningar af endast obrända lik. De öfriga 8 fornlemningarna innehöllo ej säkra spår efter vare sig jordande eller bränning. De föremål, som oftast förekommo, voro jernknifvar, ringformiga beslag af jern, antagligen till häften, lerkärl, harztätningar till träkärl och bronshalfperlor. Dessutom hittades några spännen, men för öfrigt äro prydnader, och ännu mera vapen, sällsynta på detta grafväld. Några fullständiga harztätningar, som noggrant afteknades, gifva upplysning om att träkärl, inneslutande lerkärl och föremål af jern, ställts hos de döda. Särskild uppmärksamhet förtjena 8 här funna, klotformiga, slipade gråstenar och en platt dylik sten, sannolikt löpare till handqvarnar. Ännu mera anmärkningsvärda äro tre andra gråstenar, som ej voro slipade utan blott helt groft tillhuggna. Direktör Nordin, sjelf gotländing, ser utan tvekan i dem s. k. »varpor». Varpspelet, som ännu i dag med stor ifver bedrifves på Gotland, idkades således på ön redan under den äldre jernaldern.

Amanuensen Gustafson hade år 1881 undersökt 14 grafvar i den nordligaste delen af det vidsträckt grafväldet å Barshalders hed, hvilken hör till Gröttlingbo och Fide socknar. År 1882 öppnade han 20 grafvar i den sydligaste delen af detta grafväld. De visade sig tillhöra den äldre jernaldern. En redogörelse för dessa gräfningar, äfvensom för de andra undersökningar af grafvar från samma tid, som han och direktör Nordin under de sista åren utfört, torde snart blifva offentliggjord.

På Gotland, liksom på Öland, har man dessutom vid jordarbete under de sista åren funnit åtskilliga spännen och andra minnen från den äldre jernaldern. Då sådana fynd oftare göras

på dessa öar än på fastlandet. är det emellertid icke nödigt att nu dröja vid dem.

I Bjäre härad, nordvestra Skåne, är ett bronsbetsel, likt fig. 298 i *Sv. forns.*, funnet. En del deraf erhöll Statens Historiska Museum (no 7047) genom byte med veterinärläkaren E. O. Kullberg i Engelholm; en annan, större del af samma betsel tillhör öfverste H. A. Sjöerona i Helsingborg.

I ett grustag nära Lund har man funnit en bägare af mycket tjockt, mattgrönt glas, hvilken till formen liknar en upp- och nedvänd kon; med en höjd af 12 em. har den nämligen vid mynningen en vidd af 8,5 em., men afsmalnar nedåt, så att den jemnslipade yta, på hvilken den står, knapt är 1,5 em. vid. Utsidan är prydd med inslipade ränder och ovala fördjupningar (Lunds Museum).

På Sjögerstad Humlagårdens egor i Sjögerstads socken, strax öster om Billingen, i Vestergötland, gjordes år 1883 ett märkligt grafvfynd. I en rund, ej särdeles stor grafhög, som höll 50 fot i diameter och var omgifven af en stenkrets, faun man här ett skelett med hufvudet åt norr och fötterna åt söder. Vid fötterna låg en stor och präktig, ehuru krossad glasbägare, närmast lik fig. 338 i Ryghs *Norske oldsager*. Dessutom upptogs ur grafven en spiralfingerring af guld i 2 hvarf; lemningar af ett träkärl med bronsbeslag; ett bronsspanne närmast likt fig. 327 i *Sv. forns.*; en sönderbruten benkam; 53 små runda, på undersidan flata, på öfversidan kullriga benbriekor, som troligen varit spelbriekor; 2 dylika, men mindre, och med två hål på undersidan, som möjligen varit knappar, m. m. (St. M. 7327). Fyndet, som tillvaratogs af bibliotekarien Torin, hör till en ganska sen del af den äldre jernåldern. — I högens kant, utanför grafven, hittades en hopböjd patén af förgylt silfver, sannolikt för lång tid sedan stulen ur Sjögerstads kyrka, eller någon annan kyrka i grannskapet, och af tjuften gömd i högen.

Sommaren 1884 undersökte jag ett par bredvid denna graf belägna smärre högar och fann i en af dem två bronsspannen, hvilka liksom det nyss beskrifna fyndet höra till en ganska sen del af den äldre jernåldern.

På den vestra slutningen af Billingen äro äfven några fynd från den äldre jernåldern under de sista åren gjorda.

I Varnhems socken hittades för ett par år sedan ett litet, med pressadt guldbleek belagdt bronsspänne från nämnda tid (St. M. 7217). — I en grafhög vid Nygård i samma socken fann jag 1884 ett bronsspänne af liknande form, men utan guldbeläggning; genom ergens skyddande inverkan hade en liten bit tyg, som legat invid spännet, bibehållit sig (St. M. 7494). — I en hög vid Ulunda i Varnhems socken träffade jag nämnda år ett litet bronsspänne, äfven af liknande form (St. M. 7494).

På en till Amundtorp Öfverstegården i Lundby socken hörande åker fanu jag i en liten grafhög ett utsträckt liggande, särdeles väl bevaradt skelett, med det ännu nästan oskadade hufvudet åt norr och fötterna åt söder. Det låg på alfven och var omgifvet af en något mer än 6 fot lång och högst 1,2 fot bred kista af små kullerstenar. Vid det högra låret träffades ett nn krossadt, ganska fint och med enkla sirater prydt lerkärl af en för den äldre jernaldern egendomlig form (St. M. 7494).

Att ett eneggadt svärd och en sköldbuckla af jern från nn i fråga varande tid hittades ofvanpå takhällarna till gånggriften vid Nils Olofsgården Lundby, är redan omtaladt (sid. 43).

Vid lägenheten Sofielund å Skäfvids egor, invid Vretstorps jernvägsstation i Nerike, fann man för ett par år sedan under gräfning i en af grus bestående kulle, 5 fot djupt: ett tveeggadt, nästan rakt jernsvärd, med en liten rund bronsknapp på tångens spets; ett liknande svärd, tre gånger omböjdt och hophamradt; 2 spjutspetsar och en bit af en sköldbuckla af jern; samt öfre delen af ett större bronskärl med utböjd kant (St. M. 7160).

Förlidet är deponerades af Nationalunsei konstafdelning i Statens Historiska Museum en förut på Drottningholm förvarad statyett af brons, som är funnen i sjön Fysingen, mellan Erlinghundra, Seminghundra och Vallentuna härad i Uppland (St. M. 7414). Statyetten, 26 em. hög och afbildad fig. 10 i en tredjedel af verkliga storleken, framställer en yngling med krans kring hufvudet och en offerskål i den högra handen; den venstra handen är tom. Arbetet är romerskt, men från sen tid.

Statens Historiska Museum egde förut en bronsstatyett, funnen på Öland och afbildad fig. 369 i *Sv. forns.*, samt det ena benet af en annan, på samma ö funnen bronsstatyett¹, båda af

¹ Montelius, *Statens Historiska Museum*, 4:de uppl., sid. 33.

romerskt arbete. I Danmark äro ganska många sådana statyetter anträffade¹.

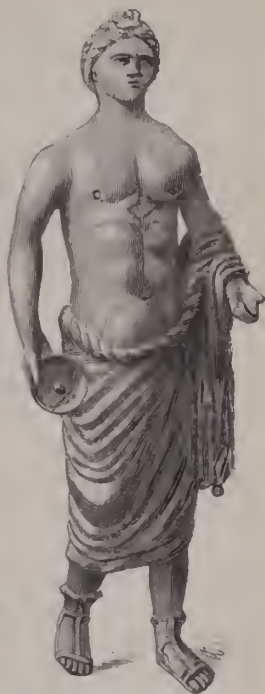
Ett par romerska silfvermynt (»denarer») från de två första århundradena efter Kristi födelse äro också under de nu ifråga varande åren hittade i Sverige. De äro båda funna på Gotland, der det ojemförligt största antalet förut från Sverige kända sådana mynt anträffats².

Vid Granskogs i Dalhems socken hittade man år 1882 en denar, präglad för kejsar Marens Aurelius (St. M. 7117). — Under plöjning å egorna till Myrsjö i Stenkumla socken fann man 1884 en denar från samma tid (St. M. 7417).

Vid dikesgrävning i en till Mannegårda i Lye socken på Gotland hörande åker fann man år 1882 en armring af guld, närmast lik fig. 347 i *Sv. forns.*, och således förskrifvande sig från den äldre jernåldern (St. M. 7064). Ringen väger 10 ort 16 korn; dess guldhalt är 93 %.

I en till Frenarfve i Eskelhems socken på Gotland hörande åker har man funnit en vacker fingerring af guld, lik fig. 353 i *Sv. forns.* och vägande 9,72 gram (St. M. 7482).

Vid Götslunda i Hulterstads socken, Öland, hittade man samma år en i spiral lagd guldarmring med vidgade ändar; vigt 17 ort 5 korn och guldhalt 97 % (St. M. 6999). — Under plöjning å en till Glabo i Högby socken på samma ö hörande åker fann man 1884 en fingerring från den äldre jernåldern och en i $3\frac{1}{4}$ hvarf lagd, smal spiralring af guld (St. M. 7567).

10. Romersk bronsstatyett. Sjön Fysingen i Uppland. ¹/₃.

¹ Engelhardt, *Romerske statuetter og andre kunstgjenstande fra den tidlige nordiske jernalder i Årbøger for nordisk oldkyndighed* 1871.

² Af 4661 från hela det nu varande Sverige kända romerska mynt, präglade före kejsar Alexander Severi dödsår (235 e. Kr. f.), äro icke mindre än 3964, eller fulla 85 procent, funna på Gotland.

Den period, som man hittills kallat **midten af jernåldern**, torde nu, sedan man funnit, att jernåldern börjat mycket tidigare än man förut antagit, hellre böra benämnas midten af det första årtusendet efter Kristus.

Under de tre sista åren hafva följande guldfynd gjorts i Sverige, af hvilka åtminstone de flesta höra till denna på guld särdeles rika tid.

Vid Tune i Väte socken på Gotland har man funnit en liten, hopböjd guldtén, vägande 92 korn (St. M. 7273).

Vid Valsnäs i Löts socken på Öland hittades 1882 en i tre spirallvarf lagd ten af blekt guld samt en bit af en dylik ten, vägande tillsammans 5 ort 8 korn; guldhalt 74 % (St. M. 6981). — Vid Karlevi i Vikleby socken på samma ö hittades nämnda år en i något öfver tre hvarf lagd spiralling af guld, vägande 4 ort 7 korn; guldhalt 75 % (St. M. 7000). — Vid Holmetorp i Algntsrums socken på samma ö hittades äfven år 1882 en liten spiralling af guld (St. M. 7173). — Å en till n:o 2 Triberga i Hulterstads socken på samma ö hörande åker fann man år 1884 en stor, i 8 hvarf lagd spiralling af guld, vägande 40 ort och 68 korn, samt 5 bitar af guldténar, vägande 4 ort 53 korn; den förstnämnda inlöstes för Statens Historiska Museum (n:o 7517).

Å n:o 6 Lundby i Hvalinge socken, Himle härad, Halland, hittades år 1882 på en åker en liten spiralling i något mer än 2 hvarf, samt två afhuggna guldténar, vägande tillsammans 6 ort 4 korn (St. M. 6986). — Vid Blixtorp i Årstads socken och härad, samma landskap, hittades nämnda år under mergelkörning en bit af en guldtén (St. M. 7179). — Under potatesupptagning å n:o 3 Gödestad i Gödestads socken, Himle härad, hittades 1884 en i två hvarf lagd guldsiral, vägande 4 ort 43 korn (St. M. 7519).

Vid Greby Sörgården i Tanms socken och härad, Bohuslän, har man funnit en liten, i $2\frac{1}{3}$ hvarf lagd spiralling af guld, vägande 1 ort 42 korn (St. M. 7150).

Vid harfning å egorna till Kategården i Rackeby socken, Kållands härad, Vestergötland, hittades år 1882 en i nära 3 hvarf lagd spiralling af guld, vägande 6 ort 30 korn (St. M. 7003).

Det största fyndet af detta slag gjordes dock i Östergötland. Här fann man nämligen år 1882 under plöjning å egorna till Narfveryd i Vallerstads socken, Bobergs härad, 21 spiral-

ringar af guld, hoplänkade till en 11,4 tum lång kedja. Flera år förut hade man vid plöjning å samma åker funnit 6 dylika spiralringar, hvilka äfven varit hoplänkade och nu jemte de nyfunna inlöstes för Statens Historiska Museum (n:o 7108). Hela fyndet väger 56 ort 7 korn; guldhalten är 80—81,5 %.

Spiralringar af guld användes som betalningsmedel, efter vikt, under nu i fråga varande tid, då inhemskt mynt ännu icke fanns i Sverige. Romerska och byzantinska gulduynt (»solidi») hade emellertid i ganska stor mängd letat sig väg hit, och man har äfven under de sista åren hittat flera sådana mynt. De hafva alla träffats på Gotland och Öland, der äfven de allra flesta förut från Sverige kända mynt af detta slag äro funna.

På Gotland äro under åren 1882—84 följande solidi hittade: En vid Lilla Burge i Hablingbo socken (präglad för kejsar Basilisus och hans son Marcus; St. M. 7001). — En vid Gullanser i Hangvars socken (präglad för kejsar Anastasius; St. M. 7060). — En vid Nybjers i Hørsne socken (präglad för kejsar Anastasius; St. M. 7061). — En vid Myrungs i Linde socken (präglad för kejsar Leo; St. M. 7377).

På Öland äro under samma år följande solidi hittade; En vid Mellböda i Böda socken (präglad för kejsar Theodosius II; St. M. 6977). — En vid Fagerum i Böda socken (präglad för kejsar Theodosius II; St. M. 7102). — En vid Salomonstorp i Köpings socken (präglad för kejsar Leo; St. M. 7362). — En vid Tjusby i Gärdslösa socken (präglad för kejsar Libius Severus; St. M. 7411). — En vid Egby i Egby socken (präglad för kejsar Anthemius; St. M. 7503).

Under dessa år är således intet för kejsar Anastasius prägladt mynt funnet på Öland, under det att man på Gotland funnit 2 solidi, präglade för denne kejsare, hvilken regerade åren 491—518. Detta är anmärkningsvärdt, emedan man äfven förut hittat ett ganska stort antal af denne kejsares mynt på Gotland, men intet enda på Öland¹. På dessa båda öar äro för öfrigt 203 af de 261 från hela Sverige nu kända solidi funna.

Bland de fynd, som amanuensen Gustafson år 1884 gjorde på grafvältet vid Hafvor i Hablingbo socken på Gotland, hör ett här omnämnas. På detta grafvält hade för några år sedan

¹ H. Hildebrand, *Från äldre tider*, sid. 73.

en kullfallen och under jordytan dold bildsten hittats, som är af ett äldre slag än de vanliga, och som nu förvaras i Statens Historiska Museum. Högst 4 meter från det ställe, der stenen legat, påträffade hr Gustafson lemningarna af en liten grafkista, bildad af resta hällar, hvilkas öfverkanter nådde nästan upp till jordytan. På kistans botten lågo brända ben, ett litet guldmynt, en del af ett låsbeslag af brons, några smärre bronsbitar och åtskilliga klumpar af ljusgrönt glas (St. M. 7582). Guldmyntet, afbildadt fig. 11 i naturlig storlek, är en barbarisk efterbildning efter ett romerskt eller byzantinskt guldmynt från det 5:te århundradet eller tiden deromkring. Myntet, som är försedt med en liten ögla, har måhända varit större; man ser nämligen delar af bokstäfver vid kanten.

11. Guldmynt med ögla.
Hafvor på Gotland. $\frac{1}{2}$.

Hösten 1882 hittades under plöjning å en till Asums kyrkoby hörande åker i Färs härad, Skåne, en ovanligt stor guldbrakeat, afbildad i naturlig storlek fig. 68 i *Månadsbladet* 1882, sid. 177 (St. M. 7128). Dess diameter är 12,3 em.; det är den största guldbrakeat, man nu känner. Tyvärr hade öglan, som varit fastlödd, lossnat och hittades icke på samma gång som brakteaten. Det är dock möjligt, att den ännu kan återfinnas vid arbete på åkern. Vigtan är nu, utom öglan, 23 ort 60 korn. Föreställningen är den vanliga: ett människohufvud öfver ett fyrfota djur; framför hufvudet ses ett hakkors och en runinskrift. Under det ställe, der öglan suttit, finnas sirater af fina, pålödda guldtrådar, bildande små dubbelspiraler.

På ön Hven hittades år 1883 under plöjning en guldbrakeat med den ofta förekommande bilden af ett människohufvud öfver ett fyrfota djur (St. M. 7257). Den är nästan alldeles lik en vid Åkarp mellan Lund och Malmö och sju vid Bolbro på Fyen funna guldbrakeater, men är icke präglad med samma stamp som dessa, emedan på brakteaten från Hven framför människohufvudet ses ett hakkors, som icke finnes på de andra¹.

¹ Brakeaten från Åkarp är afbildad fig. 9 å pl. 2 i mitt arbete *Från järnåldern*, och två af dem från Bolbro i *Atlas for nord. oldkynd.*, pl. XII fig. 240 och 241; jfr *Från järnåldern*, fynd 344 och 454.

Vid Öröd i Ödsmåls socken, Inlands Nordre härad, Bohuslän, har man funnit tre guldrakteater, så lika hvarandra, att de torde vara slagna med samma stamp. Två af dem inlöstes för Göteborgs Museum, och den tredje skänktes af riksantikvariern H. Hildebrand till Statens Historiska Museum (n:o 7528). Framställningen är ett illa tecknad djur af ungefär samma slag som originalet till fig. 466 i *Se. forns.*, hvilket jemte två med samma stamp slagna guldrakteater är funnet vid Rolfsered i Herrestads socken, Bohuslän.

Vid Hult i Animskögs socken på Dal hittades år 1879 två guldrakteater och några smärre prydnader af förgylt silfver och brons, som år 1884 inlöstes för Statens Historiska Museum (n:o 7378). Brakteaterna, präglade med samma stamp, visa ett människohufvud öfver ett fyrfota djur och äro lika fig. 5 å pl. 3 i *Från jernaldern*¹. De andra prydnaderna äro delar af sådana häkter som fig. 268 och 269 i Ryghs *Norske oldsager*. Fyndet anträffades på bottuen af ett på ett berg liggande större steuröse, som användes till bankfyllnad i Bergslagernas jernväg; den ena guldrakteaten låg i en med aska fylld urholkning i berget. — De flesta i Sverige funna guldrakteater² hafva visserligen bevarats till vår tid derigenom, att de ensamma eller jemte andra dyrbarheter nedlagts i jorden för att gömmas; men här föreligger tydligen ett grafvynd. I Norge äro guldrakteater flera gånger anträffade i grafvar³.

I trädgården vid Tune i Viklan socken hittades år 1883 en groft arbetad guldrakteat med den vanliga framställningen af ett människohufvud öfver ett fyrfota djur (St. M. 7272).

Vid Claestorp i Bosjökloster socken, nära Ringsjön i Skåne, hittades år 1882 under plöjning ett guldsmycke, som är afbildadt fig. 12 i naturlig storlek (St. M. 7004). Det föreställer en örn med utbredda vingar. Midt på bröstet och midt på hvardera vingen ses en infattning för en liten sten; i den på bröstet sitter

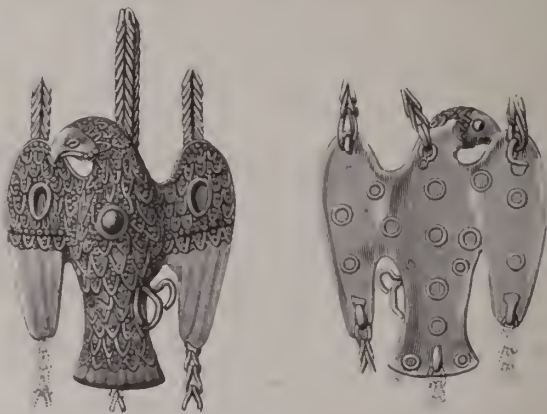
¹ Originalet till denna figur är jemte andra guldrakteater funnet vid Malde i Stavangers amt, Norge; *Från jernaldern*, fynd 260.

² Vid Jernskogsboda i Nordmarks härad, Vermland, är en guldrakteat funnen i en rund grafhög; helt nära derintill fann man en med samma stamp slagen guldrakteat och ett stort spänne af förgylt silfver, hvilka troligen också en gång legat i grafven (*Från jernaldern*, fynd 302). Det förtjenar anmärkas, att detta fynd liksom det från Hult träffats inom landskap, som fordom voro mera norska än svenska.

³ *Från jernaldern*, fynd 250, 253, 254, 256, 257, 262, 263, 264 m. fl.

ännu en blå sten. På baksidan ses lemningar af tre kedjor vid den öfre delen och tre kedjor vid den nedre. Vigt nu 3 ort 37 korn; guldhalt 97,8 %. Arbetet, som röjer romerskt inflytande, men från en sen tid, kan icke vara nordiskt; det förskrifver sig tydligen från midten af det första årtusendet efter Kristi födelse.

Med major Ulfsparrs samling erhöll Statens Historiska Museum ett stort antal värderika mimnen från nu i fråga varande tid, liksom från andra delar af jernaldern. Många af dem äro afbildade i hans *Svenska fornsaker*. Bland de förut icke omtalade kunna här nämnas ett bältespänne och ett smalt beslag,

12. Guldprydnad. sedd från båda sidor. Claestorp i Skåne. ¹.

båda af förgylt brons. Spännet är af samma typ som fig. 424 i Worsaae's *Nordiske oldsager*, och beslaget är alldeles likt fig. 29 å sid. 8 i tredje häftet af *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*. Dessa båda föremål höra till det stora fyndet från Vallstenarum i Vallstena soeken på Gotland, som är afbildadt å sist anförda ställe, och som äfven är omtaladt i en föregående berättelse¹. — Såsom ett exempel på, huru lätt ett viktigt fynd kan skingras, torde följande af major Ulfsparre meddelade berättelse om dessa båda föremåls öde här böra meddelas: »När fyndet från Vallstenarum infördes till Visby, rastade hittaren i handelsboden vid Öster port, då dessa pjäser förrrade

¹ *Svenska Fornm.-förs tidskr.*, 4:de bandet, sid. 180.

sig i handelsmannens händer, derur jag året derefter erhöll dem.» Det är icke alltid, som de på sådant sätt skingrade delarna af ett fynd återförenas.

I den förra berättelsen omtalades¹, att man hösten 1881 vid utvidgning af Vendels kyrkogård i norra Uppland påträffat en särdeles märklig graf, och att derbredvid sagos andra, liknande grafvar. Dessa undersöktes följande sommar af dr Stolpe med den mönstergilla noggrannhet, som vi känna från hans mångåriga verksamhet på Björkö. De visade sig jemte den först upptäckta utgöra ett af de viktigaste grafväld, som man hittills lärt känna i Sverige, ehuru grafvarnas antal icke var större än 11. Några af dem förskrifva sig från »midten af jernåldern», andra från den yngre jernåldern, och grafväldets betydelse beror i icke ringa mån just derpå, att man här fått ett tillfälle att följa öfvergången från den ena af dessa perioder till den andra på ett sätt, som förut icke erbjudit sig på Sveriges fastland. Då det skulle föra mig för långt att omtala de särskilda grafvarnas innehåll, och då en af teckningar åtföljd redogörelse för fyndet är införd i 8:de delen af *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, inskränker jag mig till att hänvisa till denna.

Illär torde blott böra nämnas, att den först upptäckta grafven tyvärr icke lemnade ett i vetenskapligt afseende så viktigt resultat, som den skulle hafva gifvit, om den fullständigt kunnat undersökas af en van och sakkunnig person; att alla de andra utom *en* redan för länge sedan plundrats af skattsökare; att nästan alla grafvarna innehöllo lemmingar af båtar, — de flesta omkring 30 fot långa, — i hvilka de döda jordats obrända; att i den enda orubbade grafven den döde varit begraven sittande, med fötterna mot före; att grafvarna i allmänhet varit rikt utstyrda med dyrbara vapen och en mängd andra föremål; samt att man offrat åt den döde hästar, hundar och andra djur, hvilka fått följa honom i grafven.

De präktiga vapen, som räddades ur den först upptäckta grafven, äro redan i förra berättelsen omtalade; bland de särdeles viktiga fynden i de andra grafvarna nämner jag här endast ett praktfullt betsel med beslag af förgylt och *emaljerad* brons. Bland de många i grafvarna funna djuren förtjenar en

¹ *Svenska Fornm.-förs tidskr.*, 5:te bandet, sid. 45.

jagtfalk att särskildt omtalas, såsom det första beviset för att den äfven i Eddan omtalade falkjagten idkades här i Norden så tidigt som under det åttonde århundradet, till hvilken tid den i fråga varande grafven hör. Allt det som upptagits ur Vendelgrafvarna förvaras nu i Statens Historiska Museum under n:o 7250.

En sak bör jag dock måhända tillägga. De äldsta grafvarna ligga längst åt söder, och grafvarnas ålder aftager ju längre man kommer i norr på graffältet. I en af de nordligaste, hvilkens innehåll äfven för öfrigt visade sig tillhöra den yngre jernåldern och således vara betydligt yngre än den först undersökta grafvens, låg ett halft arabiskt silfvermynt, prägladt något af åren mellan 914 och 943.

Äfven i många andra trakter af Sverige äro graffynd från den yngre jernåldern gjorda. Utrymmet medgifver emellertid endast att här omtala några få af dem.

Amannensen Gustafson har, såsom vi sett, år 1884 företagit undersökningar på ett graffält vid Hafvor i Hablingbo socken på Gotland¹. Detta, som ligger vid södra kanten af »Mästermyr», är mycket stort. Den östra delen af graffältet, på hvilken 55 grafvar nu blefvo undersökta, kartlades, hvarvid det visade sig, att nära 150 grafvar ligga på ett ouråde af omkring 400 meters längd och 100 meters bredd. Vester derom fortsätter graffältet genom två angränsande beteshagar. Grafvarna höra till olika delar af jernåldern: några till den äldre jernåldern, andra till senare tider. En graf från »midten af jernåldern» är redan omtalad (sid. 88). Liksom grafvarna från den äldre jernåldern, innehöll denna brända ben.

Lemningar af ohrända lik träffades deremot i flera grafvar från den yngre jernåldern, hvilka till sin anläggning voro mycket enkla. En grop, hvars längd och bredd var afpassad efter den döda kroppen, hade blifvit uppgräfd, högst en meter djup, den döde hade här blifvit nedlagd utan kista eller annat skydd, deröfver hade man kastat jord, grus och stenar, och grafven

¹ Den nu följande redogörelsen för detta graffält är mig benäget meddelad af hr Gustafson.

hade ntmärkts endast med ett i jordytan liggande lag gråstenar af oregelbunden, ofta längsträckt form. Den vanligaste utstyrseln var: ett eller två ringspännen, en remsölja, en jernknif, en benkam, en eller två bronsnålar m. m. Ett par lik hade varit omgjordade med läderbälten, tätt besatta med små tunna bronsplåtar.

Vid ett skelett hittades: på bröstet två ringspännen, ett större och ett mindre, en bronsnål, lik fig. 545 i *Sv. forns.*, och en jernnål; vid venstra sidan (medjan) lemmingarna af en jernknif i träslida med bronsbeslag; mellan knäskålarna en spelbrieka af ben, lik fig. 451 i *Sv. forns.*; under den på sidan hvilande hufvudskålen, instneket der antagligen öronöppningen varit, ett litet 3 em. långt, trattformigt bronsföremål, afbildadt i naturlig storlek fig. 13; samt slutligen vid högra underarmen en liten tätt lagd rulle silfvermynt, om 8 hela och bitar af 4 eller 5. De äro tyska och nederländska mynt från det 11:te århundradet; ett af dem är från Friesland och prägladt för grefve Bruno III (1038—1057). Grafven kan således icke vara äldre än från midten af nämnda århundrade. Något motstyeke till det trattformiga bronsföremålet känner jag icke. Det är icke afbr-

13. Af brons. Hafvor, Gotland. 1.

13. Af brons. Hafvor, Gotland. 1.
 I en annan graf låg öfver det högra bäckenbenet 3 silfvermynt och 2 små vigtlod af jern, öfverdraget med brons, lika fig. 645 i *Sv. forns.*, hvilket allt troligen legat i en liten punga. Dessutom hittades i grafven ett ringspänne, en lång benkam och jernfragment. Ett af mynten var helt, af ett annat fanns endast $\frac{3}{4}$ och af det tredje föga mer än $\frac{1}{4}$. De två förstnämnda äro anglosachsiska, präglade för konung Æthelræd, således i början af det 11:te århundradet; det tredje är tyskt.

Äfven i ett par grafvar från den äldre jernåldern hade obrända lik från den yngre jernåldern blifvit nedlagda.

Ett sådant fynd gjordes i en af en liten hög täckt, af fyra kalkstensflisor omsorgsfullt bildad grafkista, som var 1,40 m. lång, 1,15 m. bred utvändigt och 0,60 m. djup, med långsidorna noggrant ställda i N.—S. På kistans botten träffades brända ben och åtskilliga föremål af former karakteristiska för den

äldre jernåldern: nedre delen af ett bronsbeslag till ändan af en rem, likt fig. 302 i *Sv. forns.*; flera af bålets eld skadade bronsbitar, bland hvilka en möjligen varit en nyckel, en ett sådant beslag som fig. 333 i *Sv. forns.* och två möjligen bitar af ett beslag till mynningen af ett dryekeshorn; samt smälta klumpar af hvitt glas och en bit af en halfrund benkam. Bland de brända benen märktes tre klor af säl. — Detta var den ursprungliga, men icke den enda grafven i högen. Täckhällarna öfver kistans norra hälft hade nämligen under den yngre jernåldern, många

14. Spänne af förgylldt silfver. Hafvor på Gotland ¹.

hundra år efter grafvens uppförande, blifvit borttagna, och der hade man begravt ett obrändt lik. Detta var nedlagdt på tvären i kistan, men ej djupare än att hufvud och bäckenben sköto upp något öfver väggstenarnas öfverkanter. Då kistans bredd invändigt ej var mer än 95 em., hade den döda kroppen endast med atskilliga våldsamma böjningar kunnat få rum. Den hade blifvit nödortfigt täckt med vårdslöst pålagda smärre stenflisor. I egendomlig motsats till det sätt, hvarpå den döda jordats, står hans, eller väl snarare hennes, ntstyrel. Hon hade nämligen fått med sig i grafven det präktiga, runda spänne af förgylldt silfver, som i naturlig storlek ses fig. 14. Detta hade

sannolikt suttit på bröstet, högt uppe mot halsen. Dessutom lågo vid skelettet en bronsnål, lik fig. 545 i *Sv. forns.*, en jernknif med skaft af horn, samt en lång benkam af den under jernålderns sista del vanliga formen.

Tätt intill denna hög låg en annan, alldeles dylik kulle med en väl bygd stenkista, noggrant stäld i N.—S. och innehållande brända ben. Ena hörnet af kistans lock var uppbrutet, och deröfver låg hufvudet af ett skelett från den yngre jernåldern. Detta skelett sträckte sig dock utanför den nyss nämnda kistan och omgafs af en annan, sänre gjord kista af kantsatta stenar. Att den senare grafven hör till den yngre jernåldern, visas af den runda spännbuckla och de andra till den tiden höraude föremål, som lågo der.

Äfven ett par andra dubbelgrafvar iakttogos på grafvälet vid Hafvor.

De på Gotland inhemska typerna träffas mycket sällan på fastlandet. De fynd af detta slag, som då oeh då göras, äro emellertid ganska intressanta såsom minnen af förbindelser med den märkliga ön. Ett sådant fynd gjordes för några år sedan vid Ulltuna, nära Uppsala. Man fann nämligen der den främre delen af ett med inlagda granater prydt bronsspanne, närmast likt fig. 445 i *Sv. forns.*, således af en för Gotland egendomlig form (St. M. 7078). Spännet hittades år 1881 »under grustägt, der förr undersökning pågått». Det forskrifver sig från början af den yngre jernåldern eller öfvergångstiden från den föregående perioden och är således ungefär samtidigt med det stora vid Ulltuna gjorda grafvyndet¹.

Under de nu i fråga varande åren har Statens Historiska Museum erhållit följande ovala spännbucklor, troligen alla en gång nedlagda i grafvar: två lika fig. 556 i *Sv. forns.*, funna vid Invik i Ullångers socken, Ångermanland (St. M. 7520); en af samma typ, men förgyld, funnen vid Kallsta i Nora socken, Ångermanland (St. M. 7231); 2 närmast lika fig. 577 i *Sv. forns.*, funna vid Gryttby i Veudels socken, Örbyhus härad, Uppland (St. M. 7079); 2 enskaliga, funna vid Norr Til i St. Olofs socken, Erlinghundra härad, Uppland, och 2 lika fig. 551 i *Sv. forns.*, funna vid Söder Til i samma socken (St. M. 7020); 2 lika fig.

¹ Hildebrand, *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*, 1:a häftet; *Sv. forns.*, beskrifningen till fig. 402—405.

577 i *Se. forns.*, funna vid Stockshammar i Askersunds soeken, Nerike (St. M. 7167); en lik fig. 551 och en lik fig. 577 i *Se. forns.*, funna vid Vegby Storegård i Moheda soeken, Allbo härad, Småland (St. M. 7090); bitar af två enskaliga, närmast lika fig. 30 i *Månadsbladet* 1877, funna vid Hulabäck i Steninge soeken, Halmstads härad, Halland (St. M. 7331: 541, förut i kapten Lagergrens samling)¹. Dessutom fick museet med major Ulfsparres samling 11 ovala spännbucklor, af hvilka 1 uppgifves vara funnen i Ångermanland, 3 i Uppland, 2 i Östergötland, 3 i Småland och 2 på Gotland (St. M. 7571).

Under samma år har museet äfven erhållit dels ett treflikigt bronsspänne, likt fig. 552 i *Se. forns.*, funnet vid Ösarp i Laholms landsförsamling, Halland (St. M. 7331: 608), dels tre runda bronsspännen af samma slag som fig. 579 i *Se. forns.* Af de sistnämnda är ett funnet på Gotland, ett vid Kaknäs helt nära Stockholm och ett vid Vegby i Moheda soeken, Allbo härad, Småland (St. M. 7571 och 7090). Ett präktigt treflikigt spänne af förgylt silfver är derjemte, såsom vi strax få se, funnet vid Östra Herrestad i Skåne.

I slutet af år 1884 erhöLL Lunds Museum ett i nordöstra Skåne funnet, präktigt svärd från vikingatiden, med bronsbeläggning på parerstång och fäste knapp, alldeles likt fig. 507 i *Se. forns.* Likheten sträcker sig äfven till beskaffenheten af den nyss nämnda bronsbeläggnigen, hvilken är åstadkommen derigenom att smala bronstrådar lagts tätt intill hvarandra i tvärgående, fina ränder, fördjupade i jernet, hvarefter trådarna uthamrats, så att de bilda en slät, sammanhängande yta. Men en egenhet för det skånska svärdet är, att små, prydliga, ovala bronsringar hänga på fången, hvilka omgifvit och prydt dennes trä- eller horn-beklädnad. Svärdet är för några år sedan hittadt vid den så kallade »engelska banken» i den uttappade delen af Hammarsjön, strax söder om Kristianstad. »Den gissning», tillägger doenten Söderberg, som benäget lemnat mig beskrifning på detta svärd, »kan knapt tillbakahållas, att det

¹ Dessa båda spännbucklor äro sedan länge kända och medräknade i den öfersigt öfver spännen af detta slag, som meddelats i *Månadsbladet* 1873. sid. 178. Spännen af detta slag äro, liksom andra minnen från den yngre järnåldern, mycket sällsynta i Halland.

kommit i sjön vid det ryktbara tillfälle, då konungarna Anund Jakob och Olof den helige här kämpade med Knut den store»¹.

Ett annat märkligt fynd från den yngre jernåldern är nyligen gjordt i det på minnen från denna tid ej särdeles rika Skåne. Vid muddring i hamnen vid Simrishamn fann man hösten 1882 den vackra guldring med genombrutna sirater, som är afbildad fig. 15 i naturlig storlek (St. M. 7065). Ringen väger 7 ort 93 korn, och dess guldhalt är 98 %. Den hittades »ganska nära invid land, omkring 4 fot under hafsbotten, sådana denna före muddringen befunnits».

På en nyplöjd åker i Husie socken, Oxie härad, Skåne, hittades för ett par år sedan en armrings af guld med derpå uppträdda sex små guldringar (St. M. 7143). Armringens båda ändrar hafva varit lindade om hvarandra såsom å fig. 601 i *Sv. forns.*; äfven småringarnas ändrar äro på samma sätt hopknutna. De väga tillsammans 8 ort 20 korn.

15. Guldring. Simrishamn i Skåne. ¹.

Under planering af ett stycke jord, som skulle införlivas med Sandby kyrkogård i Torna härad, Skåne, anträffades våren 1882 på ungefär 1 ¹/₂ fots djup under jordytan en silfverskatt, som vägde 1 skålp. 60 ort. Skatten, som nu låg löst i jorden, utgjordes af en liten Torshammare på en snodd silfverring, en bit af en större Torshammare, en snodd halsring, 3 armringar, 2 små ringar, ett litet sköldformigt hänge, 11 hela och söndriga perlor, 122 bitar af spännen, ringar, kedjor, tackor m. m.; 3 hela och 22 bitar af arabiska mynt; ett anglosachsiskt mynt, prägladt för konung Eadgar (död 975); samt 117 hela och brutna tyska mynt; allt af silfver (St. M. 6997). Det yngsta arabiska myntet i detta fynd är prägladt år 962, och bland de tyska mynten är ett prägladt för biskop Erkambold i Strassburg (965—991) och ett för kejsar Otto III (996—1002). Skatten kan således ej gerna hafva nedgräfts före år 1000, men den kan ej heller hafva kommit i jorden många år senare, emedan de kort efter detta år i Tyskland och för konung Æthelræd i England präglade mynten, hvilka

¹ Snorre Sturleson, *Konunga-boken*, öfversatt af H. Hildebrand, 2 sid. 207—210 (Olof den heliges saga, kap. 159 och 160)

eljes äro så vanliga i Norden, alldeles saknas här. Att döma efter närvaron af Torshammarna har skatten tillhört en hedning¹.

Föga mer än en månad före upptäckten af nyss nämnda skatt påträffades en annan, mindre silfverskatt i Skåne. Vid fällning af ett gammalt askträd å n:o 12 Östra Herrestad i Östra Herrestads socken, Ingelstads härad, fann man nämligen invid trädets rot och ungefär en fot under jordytan ett lerkärl, som innehöll ett präktigt, med upphöjda djurslingor, förgyllning och niello rikt prydt, treflikigt spänne, en snodd halsring, en liten ring, i hvilken 5 kedjestumpar hänga, en taeka, bitar af tenar m. m., samt 8 hela och 23 bitar af arabiska mynt, allt af silfver och vägande tillsammans 87 ort (St. M. 6998). Det yngsta myntet är prägladt år 921, hvarför denna skatt sannolikt blifvit nedgräfd något tidigare än den förra².

Vid plöjning af en till n:o 3 Hörup i Hörups socken och Ingelstads härad, Skåne, hörande åker, har man funnit en snodd halsring af silfver (St. M. 7174). Ringen, som nu är ofullständig, väger i sitt nuvarande skick 19 ort 55 korn.

En liten silfverskatt upptäcktes år 1883 under gräfning i en potatesåker, hörande till hemmanet Mölndal Trädgårdens egor i Fässbergs socken, Askims härad, Vestergötland, nära Göteborg. På ungefär en fots djup fann man här ett armband, en finger-ring, 15 bitar af ett rundt spänne, af ringar m. m., samt 299 hela och 33 bitar af mynt, allt af silfver och vägande tillsammans 447 gram (1 skålp. 5 ort). Mynten äro tyska, anglosachsiska och danska från förra hälften af det 11:te århundradet (St. M. 7219). Fyndet är utförligt beskrifvet af riksantikvarien H. Hildebrand i *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornumnen och historia*, 3:dje bandet, sid. 120—144.

Vid Ljungå i Hellesjö socken, Jemtland, har man funnit ett arabiskt silfvermynt, prägladt i Bagdad år 777—78 eft. Kr. (St. M. 7500).

I en till Lindby på Adelsö i Mälaren hörande åker har man funnit ändan af en tjock, slät riug, samt 2 hela och 6 bitar af

¹ Fyndet är beskrifvet af riksantikvarien H. Hildebrand i *Månadsbladet* 1882, sid. 103—104.

² Spännets afbildning och fyndets beskrifning af H. Hildebrand i *Månadsbladet* 1882, sid. 104—106.

arabiska mynt, allt af silfver (St. M. 7344). Detta hittades på samma ställe som den halsring af silfver, hvilken omtalas i förra berättelsen¹.

Å Sköldinge kyrkobys egor i Oppunda härad, Södermanland, har man hittat ett arabiskt silfvermynt, prägladt år 909—10 eft. Kr. (St. M. 6933). Det har, liksom många andra dylika mynt, varit buret som prydnad; nära kanten ses ännu två hål.

I en hage å Bläcksta Prestgårds egor i nyss nämnda Oppunda härad upptäcktes i juni 1883 en silfverskatt, välgående 1 skålp. 62,5 ort (St. M. 7218). Den bestod af ett kors, 3 ringar, 6 bitar af prydnader, samt 605 hela oeh 92 bitar af tyska, engelska oeh danska mynt från det 11:te århundradet. Silfret låg ungefär 1 fot djupt under kanten af en stor sten, som skulle sprängas.

Efter bortförandet af ett stenrör å en till n:o 1 Broby i Voxtorps socken, Södra Möre härad, Kalmar län, hörande åker fann man hösten 1883 i jordytan två hela oeh några bitar af arabiska silfvermynt (St. M. 7301). På egorna till n:o 1 Broby oeh »efter bortförandet af ett stenrör hittades i jordytan» äfven 2 bitar af silfvertäckor, samt 4 hela oeh 12 bitar af arabiska mynt, som i början af 1884 insändes till Statens Historiska Museum (n:o 7358). Troligen är allt funnet på samma ställe.

I Viekleby socken på Öland har man funnit en tjoek armering af silfver, lik fig. 597 i *Sv. forns.* oeh välgående 15,76 ort (St. M. 7399).

De flesta fynd af detta slag hafva emellertid under de senaste åren, liksom förut, gjorts på Gotland. Följande hafva blifvit inlösta för Statens Historiska Museum.

Vid Asa i Lojsta socken hittades under plöjning 14 $\frac{1}{2}$ arabiska silfvermynt, präglade åren 895—933 e. Kr. (St. M. 6949).

Vid Bölske i Gröttlingbo socken hittades i en åker 4 tyska silfvermynt, präglade för Otto III och Adelheid samt Henrik II (St. M. 6950).

Vid Stora Enbjenne i Hogräns socken har man, på samma ställe som ett stort, i förra berättelsen² omtaladt fynd gjordes,

¹ *Se. Fornm.-förs tidskrift*, 5:te bandet, sid. 51.

² *Se. Fornm.-förs tidskrift*, 5:te bandet, sid. 50.

hittat en böjd silfvertråd och 9 arabiska, tyska och anglosachsiska silfvermynt (St. M. 6951).

Vid Ringvide på Fårö är ett arabiskt silfvermynt funnet (St. M. 6953).

Vid Hejslands i Hafdhems socken hittades våren 1882 en fingerring af guld af 1 ort 87 korns vikt, samt 2 präktiga armringar, 3 fingerringar, en hängprydnad och 17 perlor af silfver, 7 i silfver infattade bergkristaller och 4 mynt, vägande tillsammans 68 ort¹. Af mynten äro ett byzantinskt och 3 arabiska, förgyllda och försedda med öglor. Den lilla skatten, som anträffades vid nedmyllning af korn i en åker, hade tydligen legat i en kopparask, af hvilken bitar medföljde (St. M. 6996). Detta fynd tillhör visserligen tiden omkring år 1100 och är således något senare än de öfriga, men omtalas här i sammanhang med dem, emedan det i flera afseenden visar stor likhet med dem.

Vid Grausne i Stenkyrka socken fann man hösten 1882 två smärre runda prydnader, en i tre delar bruten, tjock armrिंग. hälften af en dylik, en fingerring och 33 bitar af tenar m. m., samt 179 hela och 165 bitar af arabiska, 19 tyska och 1 anglosachsiskt mynt, det sistnämnda prägladt för Eadgar; allt af silfver och vägande något öfver $2\frac{1}{2}$ skålp. (St. M. 7063). Skatten anträffades i en åker, under potatesplockning². Det yngsta österländska myntet är prägladt år 954—55 efter Kr., några vesterländska äro präglade efter år 962, men troligen intet af dem efter år 973. — Till detta fynd hör troligen ock en flätad halsring af silfver, vägande 15,9 ort och funnen i en till Gransne hörande åker (St. M. 7271).

Vid Pilgårds i Närs socken äro 33 arabiska, tyska, anglosachsiska m. fl. silfvermynt funna (St. M. 7070). De hittades år 1882 i en åker, der ett silfverfynd från samma tid och af 1 skålp. 66 Orts vikt anträffades år 1874 (St. M. 5335).

Vid Majner i Boge socken har man under potatesupptagning funnit en spirallagd silfverten, som väger 1,74 ort (St. M. 7171).

Vid Kyrkljufves i Vänge socken har man i en åker funnit en tjock, öppen silfverarmring, vägande 45,4 ort (St. M. 7259).

¹ Fyndet är afbildadt och beskrifvet af H. Hildebrand i *Månadsbladet* 1882, sid. 106—108.

² Detta viktiga fynd är beskrifvet af Es. Tegnér och H. Hildebrand i *Månadsbladet* 1884, sid. 53—74.

Vid Dals i Gröttlingbo socken hittades år 1883 i en åker 4 tjocka, öppna armringar samt 37 hela och 11 bitar af arabiska mynt, allt af silfver och vägande 1 skålp. 22 ort (St. M. 7260).

Vid Bölske i Gröttlingbo socken hittades samma år 6 hela och 2 halfva tyska mynt (St. M. 7274). De upplockades på en åker, der ett mindre silfverfynd år 1856 anträffades (St. M. 2305).

Vid Vikare i Viklan socken hittades i en åker 5 arabiska silfvermynt, af hvilka två äro utan prägel (St. M. 7285).

Vid Qvie i Stenkyrka socken hittades år 1883 i en åker, vid plöjning, ett ringspänne af silfver, likt fig. 588 i *Sv. forns.* och vägande 13,31 ort (St. M. 7294).

Vid Hlundlund i Vesterhejde socken har man i en åker funnit 5 bitar af tenar m. m., samt 1 arabiskt mynt och 23 bitar af arabiska m. fl. mynt, allt af silfver och vägande nära 10 ort (St. M. 7295).

Vid Högvals i Vänge socken har man i en åker hittat ett anglosachsiskt, för Æthelræd prägladt mynt (St. M. 7296).

Vid Norrgårda i Björke socken äro 2 spiralarmringar af silfver funna i en åker under plöjning; de väga 46,35 ort (St. M. 7335).

Vid Skäggs i Vestkinde socken har man hittat ett armband och 14 bitar af prydnader, samt 9 hela och 36 bitar af arabiska, 21 hela och 3 bitar af tyska och 1 anglosachsiskt mynt, allt af silfver och vägande 37,17 ort (St. M. 7353).

Vid Ekeskogs i llejde socken fann man våren 1884 i en dikeskant vid en åker en silfverskatt, bestående af en bit af en prydnad, omkring 1150 hela och många bitar af arabiska mynt (St. M. 7463). Vigten är icke mindre än 8 skålp. 85,5 ort.

Vid Öfvide i Eskelhems socken hittades sommaren 1884 vid gräfning i en hage en tjock, öppen armring, omkring 400 hela och många bitar af arabiska silfvermynt m. m., vägande 3 skålp. 70 ort (St. M. 7465 och 7554).

Vid Hallfoser i Dalhems socken hittades hösten samma år vid plöjning i en åker 142 hela och många bitar af tyska, anglosachsiska, danska m. fl. silfvermynt, vägande 48,2 ort (St. M. 7551).

Härtill komma dels det spänne af förgylt silfver och de mynt, hvilka, såsom i det föregående är nämndt (sid. 94),

af amanuensen Gustafson hittats i grafvar vid Hafvor i Hablingbo socken; dels åtskilliga under föregående år funna prydnader och mynt af silfver, som Statens Historiska Museum erhöll med major Ulfsparres samling.

Sammanlagda vigten af det silfver från nu i fråga varande tid, som under de tre sista åren hittats i Sverige och förvärfvats för Statens Historiska Museum, går till 26 skålp.

I sammanhang härmed bör nämnas, att man i Mellandyträsk i Martebomyr på Gotland våren 1883 hittade en tjock, öppen arnring af *tenn*, af samma form som de silfverarmringar, hvilka äro afbildade fig. 597—599 i *Se. forns.* (St. M. 7170). Den väger 58,2 gram.

Om välgörenhet under medeltiden.

I. Den äldre tiden. De andliga riddareordnarne.

Af

Hans Hildebrand.

För sex år sedan meddelade jag i denna tidskrift några »Anteckningar ur medeltidens hvardagslif», hvilka hufvudsakligen framlade exempel på nöd och vådor, för hvilka medeltidens människor voro utsatta. Arten af de källor, som jag använde och angaf, gjorde det icke möjligt att framhålla några ljusare sidor; hvardagslifvets lycka ger sällan anledning till uppteckning. Som en motbild till dessa tidigare anteckningar vill jag här meddela några upplysningar om den välgörenhet, med hvilken man under medeltiden sökte afhjelpa det mångenstädes, stundom under mycket svåra former uppenbarade eländet. Det är förnämligast de svenska förhållandena, som jag vill uppmärksammas, men då det är angeläget att framhålla dem i deras rätta belysning, har jag funnit det nödigt att lemna en öfverblick af förhållandena i utlandet. Uppmärksamheten der har i seuare tid varit i synnerlig grad egnad åt utvecklingen af den kristliga välgörenheten under medeltiden. Exempelvis må anföras, att professor Alberdingk Thijm i Leiden år 1882 erhöi ett pris af k. Vetenskapsakademien i Bruxelles för en vidlyftig afhandling: *De Gestichten van liefdadigheid in België van Karel den groote tot aan de XVI:e eeuw.* Förlidet är utgaf der Uhlhorn i Loccum ett mycket förtjenstfullt arbete öfver *Die christliche Liebesthätigkeit im Mittelalter.* Ett tredje arbete, Ratzingers *Geschichte der kirchlichen Armenpflege*, likaledes med loford omtaladt, har jag ej haft tillfälle se.

Såsom omfattande kärlekens religion måste kristenheten med ifver vinnlägga sig om allt, hvarmed den lidande nästans nöd kunde afhjelpas. Förhållandena inom den äldsta kristna kyrkan lemna vi här å sidan, för att sysselsätta oss med medeltidens, under hvilken kyrkan, rik på mänskliga tillsatser, visade sig underkastad de vexlingar, som tillkomma allt mänskligt. Att icke hålla på sitt eget ansågs från början vara den kristnes pligt och kyrkan riktades tidigt genom gåfvor; kyrkans egendom betecknades af en tidig författare som »de troendes skänker, syndernas lösepennning, de fattiges arfvelott». Under tidernas utveckling funno dock de mäktige inom kyrkan, att hennes egendom kunde användas på mångahanda andra sätt än till de nödställdes lissande. Derför blefvo dessa dock icke utan hjälp, ty kyrkans män förstodo att inskräpa hos allmänheten den makt att borttaga synder, som allmosor egde. På Karl den stores tid sade Aleuin: »hafva vi guldet kärt, så låtom oss sända det före oss till himmelen, der det skall blifva åt oss bevaradt». När kyrkans ställning i en verld, som ännu icke var genomträngd af kristendomens anda och som mot det kristliga väsendet alltför ofta reste sig i trots, föranledde införandet af ett botreglemente så detaljeradt, att hvar förbrytelse fick sin bestämda, stundom ganska långvariga botgöringstid, under hvilken man särskildt var förpligtad till fastor, beredde man de felande möjligheten att minska bottiden genom allmosor. En för stiftet Reims utfärdad botordning innehåller en fullständig aflösningstaxa: en dags botgöring kunde ersättas genom läsning af 50 psalmer, en veekas med 300 (en rabatt på 50!), en månads med 1,200 (en rabatt på 300—350!); den, som ej kände psalmerna, kunde gifva de fattiga allmosor till en pennings värde för dagen, hvarjemte man två dagar i veckan måste delvis fasta. Talet om rabatt vid handel *en gros* får dock ej tagas rätt och slätt som en anklagelse mot kyrkan att förvända kristendomens bud, ty dels förutsatte kyrkan att denna psalläsning och dessa allmosor skulle hafva sin grund i ett botfärdigt sinnelag, dels ville man så mycket möjligt var förkorta den tid, under hvilken den till bot dömd var ntesluten från kyrkans gemenskap. Men dermed kunde man dock ej hos den stora allmänheten utrota den krassare uppfattningen. En rik engelsman, som år 747 hade blifvit dömd till botgöring, anhöll att derifrån befrias, emedan han hade gifvit så många all-

mosor, att de kunde räcka till borttagande af alla hans synder, äfven om han lefde i 300 år. För öfrigt blef under den karolingiska perioden icke blott de i undantagsfall, i händelse af brott mot kyrkan, förekommande allmosorna, utan ock de för normala förhållanden beräknade allmosorna reglementerade.

Från år 765 hafva vi det första bestämda påbudet, att hvar man skulle af sin egendom erlægga tionde, till fromma för kyrkan och de fattige: efter en hungertid hade man detta år fått en ymnig skörd, och Pippin påböd tionden (till hvars erläggande kyrkan redan tidigare hade manat), som ett bevis på tacksamhet. Tionden blef dock en parodi på kristliga barmhertighetsverk: i stället för den frivilliga kärlekens skänk en befäld och till sitt belopp fastställd afgift, som man i allmänhet knotande erlade. Då Karl den store skulle ordna de kyrkliga förhållandena i de kufvade och i yttre måtta till kristendomen omvända saksarnes land, manade Aleuin till försigtighet vid utkräfvandet af tionden: de som voro födda och fostrade i kyrkans sköte fördraga ej gerna att gifva tionde af all egendom, för de nyomvända måste budet om tionde blifva ett allt för hårdt tal. Karl den store nöjde sig emellertid icke med att fordra tionde. Han ålade alla jordegare att sörja för sina underlydandes behof och förböd dem, att i tider af nöd oskäligt uppdrifva prisen för lifsmedel. De som innehade kronogods eller förläningar af kronan eller kyrkan förpligtades till fattigunderhåll genom ännu mera detaljerade föreskrifter. I tider af nöd pålades rent af en fattigskatt. Särskildt skulle de andlige föregå med goda exempel. I en förordning af år 802, i hvilken allt folket uppmanas till kärlek mot nästan, till gästfrihet mot främlingar, till vård af sjuka, till barmhertighet mot fångar, ålägges det hvarje prest att fyra gånger om året, lördagen före palmsöndagen, pingstaftonen, den tredje lördagen i årets sjunde månad och lördagen före jul, utdela allmosor offentligen, med glädje och efter förmåga: Gud frågade ej efter myckenheten, utan efter sinnelaget.

Inom den tidigare kyrkan var det biskopen, som sjelt och genom sina diakoner utdelade allmosor. Under Karl den store blef vården af de fattige ett verk af blandad politisk och kyrklig natur, och ansåg han sig genom sina förordningar hafva uträttat så mycket, att han kunde förbjuda allt tiggeri. Ej ens

han kunde åstadkomma en fullständigt reglerad fattigvård. Det dröjde århundraden innan en sådan kom till stånd. Under medeltiden kom man i allmänhet ej längre än till upprättande af särskilda institutioner, genom hvilka man sörjde för de nödlidande. Det är åt dem vi nu skola egna vår uppmärksamhet.

Det är lätt att förstå, att de första åtgärderna för lindrande af likars nöd under medeltiden utgingo från kyrkan. Redan tidigt omtalas *xenodochier*, gästhus; det grekiska namnet antyder upprinnelsen inom den grekiska kyrkans område. Benämningen var ej alldeles obekant i Sverige. När k. Magnus ladnåls vid grundläggningen af den heliga Claras kloster något utanför det davarande Stockholm till detsamma öfverlemnade rätt mycken jord, hörde dertill äfven »all tomt och område, som tillhört förra spetälskehospitalet vid Stockholm». Detta område hade konungen, genom byte, erhållit af erkebiskopen i Upsala; i bytesbrevet kallas hospitalet *xenodochium leprosororum*, och detta säges der 'fordom' hafva befunnit sig på tomt. Detta uttryck tvingar oss att från år 1286, da bytet skedde, gå något tillbaka i tiden för att komma till den epok, då hospitalet upphörde att ega bestånd; och då ingen anledning finnes till antagandet, att det blifvit, så att säga, försöksvis anlagdt och därför efter en mycket kort tillvara upphört, kunna vi med all sannolikhet anse hospitalet grundadt ganska långt bort i tiden. Om det skulle hafva kommit till stånd efter eller i sammanhang med Stockholms grundläggande, som ju skall hafva egt rum någon gång under perioden 1250—1266, d. v. s. icke synnerligen långt före år 1286, är det föga troligt att det redan det sistnämnda året skulle vara uppläfdt, till och med icke nyss uppläfdt. Det synes mig därför antagligare, att uppläfvandet statt i sammanhang med anläggningen af staden: spetälskehuset kan hafva befunnits ligga för nära staden och af denna anledning blifvit flyttadt. Vi måste antaga, att öfver den plats, der Stockholm anlades, i urgammal tid gått en gammal färdväg, och denna har kunnat gifva anledning till grundande af ett *xenodochium*, långt innan staden fanns eller ens var påtänkt. En annan fråga står härmed i sammanhang, hvilken ej är lätt att besvara. Det är ej rimligt att, sedan staden kommit till stånd, ett tidigare anlagdt hospital blifvit uppläfdt, ty det kunde nu behövas mera än någonsin tillförene, och ej heller hade sannolikt erkebiskopen

medgifvit rätt och slätt borttagandet af en under hans inseende stående stiftelse. Vi måste antaga, att hospitalet blifvit flyttadt, men hvar? Vål fanns under medeltiden ett hospital a holmen mellan Clarastranden och den egentliga staden, men detta, det s. k. Helgeandshuset, har tillkommit först efter k. Magnns ladulas' tid. Vi torde dessutom böra tänka oss platsen för ett spetsälskehus vald längre bort.

De ntländska xenodochierna lägo i städer och ute på landet, i synnerhet invid de mer trafikerade vägarne.

När under den karolingiska tiden, efter hvarjehanda missförhållanden, de kyrkliga angelägenheterna ordnades, fann man det nödigt att på ett alldeles särskildt sätt sörja för barmhertighetens utfövan. Som man ej kunde lita på, att folkets sinnen voro så genomträngda af kristendomens anda, att välgörenheten var en normal dygd, och som derjemte församlingsväsendet ej var så ordnad, att välgörenheten kunde blifva en kommunal angelägenhet, måste man, såsom redan blifvit sagt, för densamma göra särskilda inrättningar.

Det reformerade klosterväsendet tog hospitalsfrågan om hand. Hvar kloster hade sitt sjukhus afsedt för klosterfolket, men åtminstone större kloster hade derjemte sitt *hospitium* och sitt *hospitale pauperum*, äfven kalladt *eleemosynaria*. För de vägfärande under en tid, då värdshusen voro få, utgjorde klostren välbehöfliga tillflyktsorter, för rika och för fattiga eller, såsom man fordom i detta fall uttryckte sig, för de ridande och gående. Hospitalet var afsedt för de förre och var, när allt var på bästa sätt ordnad, deladt i tre rum, en matsal i midten, sofrum för män och för kvinnor i båda ändarna. Befolkningen i hospitalet vexlade allt efter tilloppet af resande. I hospitet deremot fanns en ständig uppsättning af fattiga, vanligen tolf, som der hade sitt ständiga underhåll, der intogs derjemte som vexlande befolkning alla medellösa, som under sin vandring genom landet önskade trygg hvila för natten och lindrande af hunger och först. Den ordinarie födan var ett bröd, som lemnades den ankommande; vid bortgåendet på morgonen fick han ett halft bröd till vägkost.

Skyldigheten för klosterstiftelserna att på detta sätt gifva hjälp och öfva gästfrihet hade så inträngt i det allmänna medvetandet, att när på 800-talet kraf framställdes, att de vid samma

kyrka tjänstgörande prestmännen skulle föra ett gemensambetslif, i gemensam klosterlig bostad, efter en bestämd regel, blef det af detta en gifven följd, att »stiftet» liksom klostret skulle särskildt vinnlägga sig om välgörenhet.

Under den senare delen af 1000-talet uppenbarade sig inom den vesterländska kristenheten en kraftig väkelse. Den mest framstående af dennas följder voro korstågen, en annan var reformen af klosterväsendet. Härtill anknöt sig en tredje, som uppenbarade sig hos män och qvinnor, hvilka icke kunde inlåta sig på något så vidlyftigt och kostsamt som korståg, och som, utan att vilja underkasta sig en formlig ordensregel, önskade visa sitt fromma nit genom att offra tid och krafter åt Guds tjänst. Klostren hade tidigare hållit sig strängt skilda från den yttre världen, men klosterfolket måste då utföra hvarjehanda arbeten, som icke voro af andlig natur. Nu anslöto sig till klostren skaror af lekmän och qvinnor, kallade *konverser*. De förrättade de yttre gerningarna, lefde efter någon lindrigare regel, utan att uppgifva sitt lekmanastand, och fingo komma i åtnjutande af klostrens andliga förmåner. Man kunde, enligt en samtida uppgift, få se grefvar arbeta i klostrets kök eller vakta dess svin. Bland andra uppgifter, som vid denna tid lemnades dessa konverser, förekom äfven tjensten i de med klostren sammanhängande hospitalen. Småningom afskildes dessa på flere ställen och anförtroddes helt åt lekmän.

Under sådana förhållanden uppkommo korstågen, med ökade behof i det fjärran liggande landet, med fiendtlig befolkning, af barmhertighet mot alla, af omsorgsfull vård af fattiga och sjuka. Riddareväsendet innebar visserligen en förpligtelse att taga sig af alla värnlösa, men icke alla riddare gjorde det, och under de ständiga fejderna måste de alltför ofta mera egna sig åt att slå sår än att hela dem.

Ömmande för de kristnas nöd i det heliga landet, hade en köpman i Amalfi redan före det första korståget i Jerusalem anlagt ett betydande hospital, hvilket någon tid derefter fick namn efter Johannis döparen, hvars kyrka låg i närheten af en hospitalets byggnad. Sedan Jerusalem hade blifvit intaget af de kristna, ingingo många korsfarare i det broderskap, som skötte hospitalet, och för detta upprättades en noggrant formulerad regel, som af hvar broder kräfde försäkandet af all enskild egendom,

samt derjemte lydriad och kyskhet. Hvar broder var förbunden att utföra äfven de ringaste tjunster. Derfor behöfde riddaren, som hade inträdt i broderskapet, icke alldeles lägga å sidan krigiska idrotter, ty det hörde äfven till Johanniternas eller Hospitaliternas uppgift att försvara pilgrimerna under deras färder till och från Jerusalem. Den benägenhet att öfvergifva den ursprungliga strängheten, som uppenbarat sig hos de flesta ordnar, saknades emellertid icke hos Johanniterna, hvilka småningom delades i tre grupper, riddare, klerker och tjunande bröder, hvilka senare fingo öfvertaga det lägre arbetet inom klostret och hospitalet. Riddarne fingo derigenom tillfälle att egna sin uppmärksamhet åt de yttre förhållandena. De voro på väg att bilda en egen stat i norra Palestina, men de kristnas välde inom det heliga landet bröts, och Johanniterna flyttade derefter till Cypern; sedermera upprättades deras stat på Rhodus, till sist på Malta¹.

Äfven den tyska orden bildades under korsfärderna i det heliga landet, mot slutet af 1100-talet. Dess första uppgift var att vårda sjuka, och i ordens stiftande deltego köpmän. Men äfven här upphörde hospitalsvården att vara det enda syftet; medlemmarne delades i riddare och tjunande bröder, som egnade sig åt de sjukes vård; något senare tillkom en tredje klass, den presterliga. Jemte sjukvård idkades i ganska vidsträckt mått välgörenhet mot fattiga. Af brödet, som bakades för ordens räkning, skulle en tiondedel lemnas åt de fattiga. När en ordensbroder afled, bortskänktes hans bästa klädnad och under de fyratio dagarne efter dödsfallet lemnades all mat och dryck, som skulle hafva kommit den döde till del, derest han hade stannat i lifvet, åt de fattiga. Tidigt (alltifrån 1197) nplätos åt denna orden hospital i Europa, mången gång sådana som visat sig vara illa skötta, och som man hoppades skulle genom ordens mellankomst bringas i god ordning. År 1227 började orden flytta till det preussiska landet, hvarest den kristna kyrkan hade att utstå hvarjehanda nöd genom den hedniska befolk-

¹ Ännu mer egnade sig tempelherrarne åt världsliga värf. Äfven de utgingo från det Amalfitiska hospitalet. Der hade nämligen åtta franska riddare inträdt, hvilka nteslutande egnade sig åt krigiskt skydd för pilgrimer och i allmänhet åt kampen mot de otrogna. Som den rol de spelade med afseende på utöfvande af barmhertighet är ytterst ringa, böra de här ej ondtalas annat än i förbigående.

ningens ovilja och obändighet. I dessa nordliga trakter hade förnt riddare slutit sig samman i ordenssamfund, för att med kraft bekämpa hedningarne. Dessa samfund (t. ex. svärdsbrödernas i Lifland) gingo upp i tyska orden och skaffade denna vidgadt välde. Ehuru man fortfarande underhöll hospital, måste orden i dessa trakter i väsentlig mån egna sig åt politisk verksamhet, för att styra det land de eröfrade, öfver hvilket redan kejsar Fredrik II hade lemnat dem suveräna rättigheter. Så länge Aeco i Palestina befann sig i de kristnes händer, bodde högmästaren, ordens öfverste ledare, derstädes. I Tyskland var han representerad af den s. k. tyske mästaren, i Preussen af en landmästare, i Lifland af en härmästare. Från Aeco flyttades sedermera ordens hufvudsäte först till Venedig, dernäst till Marienburg i Preussen. Det område, inom hvilket orden hade något att säga, indelades i distrikt, som förestodos af konturer.

I Sverige hade den tyska orden erhållit besittningar inom Södertörn. Hufvudgården var Årsta, hvarest en ordenskontur bodde. År 1467 såldes alla de svenska godsens till hr Erik Axelsson (Tott). Om någon ordens verksamhet inom vårt land i barmhertighetens tjänst har jag ej funnit några upplysningar.

Om tempelherrarne funnits i Norden vill jag lemna osagdt. För deras tillvara der har man anfört tvåne påfliga skrivelser. I den ena, af år 1216, underrättas erkebiskopen af Lund, hans lydbiskopar m. fl. samt mästarne för tempelherrarne och johanniterna, att alla kloster skulle under tre års tid lemna tjugonde delen af sina inkomster till en helgelandshjelp. Två klerker och två bröder af de nämnda två ordnarne skulle fara igenom det område, som i andligt hänseende lydde under erkebiskopen af Lund — således Danmark och Sverige — för att insamla afgifterna. Den andra, af år 1308, föreskrifver, att alla tempelherrar i Sverige, Norge och Danmark skulle fängslas och deras gods indragas. Svårligen innehålla dock dessa bref fullgiltiga bevis för tempelherreordens förekomst i Norden. I båda fallen hafva vi att göra med förordningar, som gälde hela den europeiska kristenheten, och vi kunna lätt tänka oss, att man i det påfliga kausliet utfärdade lika lydande befallningar till alla kyrkliga områden, utan att så noga taga reda på, huruvida dessa befallningar kunde allestädes i fullt mått tillämpas. Om för öf-

rigt tempelherrar funnits här, hafva de inom välgörenhetens område ej lemnat spår efter sig.

Detta hafva deremot Johanniterna gjort.

I Danmark funnos ej mindre än sju Johanniterkloster, af hvilka det å Antvorskov på Seland var det förnämsta. Af de öfriga sex fanns ett i staden Lund, men om detta sakna vi nästan fullständigt upplysningar.

I Sverige uppträda Johanniterna före år 1186. Enligt en pålig skrifvelse hade biskop Vilhelm i Strengnäs, en man, hvars stora nit i kyrkans tjänst blifvit särskildt framhållet af påfven Alexander III, åt Johanniterna öfverlätit kyrkan i Tuna, hvarest den hel. Eskils ben förvarades; när detta skedde, måste deras kloster redan hafva varit anlagdt. Biskop Vilhelms åtgärd stadfästes af erkebiskop Stefan; som denne afled år 1185, är den nyss angifna tidsgränsen för ordens första uppträdande berättigad. För stiftelsen intresserade sig, enligt samma skrifvelses vittnesbörd, så väl k. Knut Eriksson som jarlen Birger Brosa.

Dessvärre ega vi om ordens verksamhet i Sverige icke så fullständiga uppgifter som önskligt vore. Hospitalet omtalas redan i brevet af år 1231, och att brödernas förnämsta uppgift var att underhålla hospitalet framgår deraf, att i lagmannen Birger Perssons båda testamenten uppräknas Johanniterhuset i Eskilstuna icke bland klosterstiftelserna, utan bland hospitalen, och främst bland dessa. Att ordens intresse för hospitalsväsendet ej under fortgången af medeltiden förslappades, framgår deraf, att en filial anlades på Öland år 1469, till hvilken k. Kristiern I skänkte kronans kyrka i Köping, hvarest ett hus för orden skulle uppföras. Denna stiftelse har dock ej lemnat spår efter sig i mer än två skrifvelser, båda från det nämnda året, och har väl således ej fått någon varaktighet. Deremot öfverlemnades år 1480 af riksrådet kronans hospital i Uknabäck eller Kronobäck (inom Mönsterås socken i Kalmar län) åt Johanniterna.

Föreståndaren för stamhuset i Eskilstuna kallades prior. Utom honom nämnes ingen annan tjänsteman än provisoren eller sysslomannen. Om bröderna voro delade i olika klasser, riddare, klerker, tjänare, kan jag ej uppgifva, men så mycket är visst, att priorn ansågs böra vara en klerk, men att ett undantag var af Strengnäs biskopen Ivar beviljadt år 1307. Den dåvarande priorn Arnold (som i sitt sigill för en lilja mellan två voglar —

således ej ett ordensvapen) var således en lekman, antagligen en riddare. Svenske riddare inträdde i »huset», t. ex. år 1360 hrr Lars Magunsson och Anund Sture (af samma släkt som hr Sten Sture d. ä.). Denne senare prisas redan omkring 30 år tidigare för sin tjeinstvillighet mot kyrkaus män. Urkundsamlingen i Riksarkivet innehåller många skrivelser, som tala om broder- och systerskap i Johanniternas orden, men i brödraklostret i Eskilstuna funnos inga munor, och de bröder, som i dessa broderskapsbref omtalas, voro icke riktiga munkar. De lefde ute i verlden som lekmän, men hade genom gåfvor, vanligen af jordagods, förvärfvat sig andel i alla klostrets andliga förmåner, beviljade »hitom och bortom» hafvet, och dessa förmåner voro icke obetydliga: afkortning af ålagd bot, rättighet till kristen begrafning, äfven om interdikt var påbudet, o. s. v. Dessa ordens vänner och hjelpare kunde dock till sist hamna hos orden, men icke i brödrahuset, utan i hospitalet, hvilket, efter medeltidssed, var på samma gång sjukhus och försörjningsanstalt. En donator, en borgare, gick in i hospitalet för att der tillbringa sina sista dagar, men ville icke underkasta sig någon knapp kost: han förbehöll sig uttryckligen att få samma mat som priorn och klosterbröderna.

Om den drägt, som våra Johanniter buro, lennas inga upplysningar, utom den, att de (på manteln) buro ett kors. Johanniterkorsen är en teknisk term, betecknande ett kors, hvars fyra armar äro lika hvarandra, inåt mycket smala, men tilltagande i bredd mot ändarna, som äro klufna i två spetsar. De svenska Johanniterna synas dock haft ett annat kors, ett s. k. patriarkalkors, med två tvärramar, den öfre kortare än den nedre.

Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland,

på Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens bekostnad
undersökta år 1884

af

Fredrik Nordin.

Med anslag från den till Vitterhetsakademien testamenterade Bergerska donationsfonden fortsatte jag år 1884 den undersökning af ett grafvält vid Bläsnungs i Vestkinde socken, som jag två år förut påbörjat med anslag från Svenska Fornminnesföreningen. De 52 då undersökta grafvarna äro redan beskrifna i denna tidskrift (sid. 1—26 i detta band). Nu följer en redogörelse för resultatet af 1884 års gräfningar.

*N:o 53.*¹ *Liten grafkista*, belägen nära n:o 9 och under sjelfva gårdesgården, som gick midt öfver henne. Längd 84 em., bredd 55 em., djup 50 em. Riktning Ö.—V. + 10° N.—S. Kistan, som stod på sjelfva hållbotten, var fylld med ör och saknade täckhällar. Några halfnultuade, *obrända ben* hittades; ingenting vidare.

N:o 54. Röse, beläget i skogskanten af Nyströms åker, på den smala remsan mellan gårdesgården och den odlade delen af åkern. Söder om 9 och 10; gräsbevuxet. Diam. 10 m., höjd 40 em. I midten var en grop upptagen, ur hvilken stucko upp sidohällarna af en lång *grafkista* i riktning NO.—SV. Inga täckhällar syntes. Jag genomsökte endast sjelfva kistan, hvilkens undre lager tycktes vara orördt. Kistan var fylld med kalkflisor och strandklapper samt underst i botten fin sandblandad ör. Sidohällarna lutade regelbundet utåt och voro sålunda antagligen satta

¹ Numreringen af grafvarna är en omedelbar fortsättning från den för undersökningarna år 1882.

så från början. Norra gafvellhällen stod kvar, endast rubbad något af en fura, som växt vid ena hörnet; södra gafvellhällen var borttagen. Kistan var 3,2 m. lång, 95 cm. bred i dagen åt NO., något smalare åt SV. Sydöstra långsidan bestod af en enda lång häll; af nordvestra långsidan, som bestått af minst två hällar, fanns endast en kvar.

I kistan hittades en mängd *obrända djurben*, delar af ett *obrändt lårben* och *bäckenben af människa*, ett öra af ett *lerkärl* samt en liten trind, böjd *bronsten*, allt liggande utan någon ordning.

Lerkärletsörat är af tjockt, fast gods och är 1 cm. tjockt, 3,5 cm. bredt. Det har säkerligen tillhört ett temligen stort kärl, antagligen liknande det från grafven 26. På öfversidan äro med stämpel inslagna rader af figurer, som ungefär hafva utseendet af en nedtill öppen 8 (jfr *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*, 3:e häftet, pl. I fig. p).

N:o 55. Litet röse, beläget på utskogen, ytterst af alla de små rösen på detta håll, alldeles invid vägen. Kalkhällen sticker upp i dagen strax utaför. Röset, hvars diam. var 3 m., märktes föga och höjde sig obetydligt öfver jorden. Bestod af kalkflisor och gråstenar, hvilka stuko upp i dagen här och der. I östra kanten stodo några hällar på kant.

N:o 56. Litet röse, SV. om föregående, deladt midt itu af gärdesgården mellan Nyströms åker och utskogen. Diam. 6,5 m., höjd 30 cm. Bestod af kalkflisor och ör. Här hittades endast några *kolskärfvor*.

N:o 57. Röse, beläget på utskogen invid gamla kalkugnen, strax intill gärdesgården. Diam. 9 m., höjd 50 cm. Bestod af kalkflisor och större kalkhällar samt en och annan gråsten. Röset var lagdt inifrån, så att hvarje yttre häll hvilade med kanten på den innanför liggande. På midten af röset lägo djupt nedsjunkna deri *två väldiga gråstenar*, af hvilka den ene var så stor, att han ej utan bommar kunde flyttas. Han låg ända ner på fasta hällbotten. Här förekom äfven rätt mycket *strandklapper*. Invid den ofvannämnda stora stenen åt V. påträffades *aska*, *brända människoben* och bitar af ett *lerkärl*. Askbädden höll 30 cm. i djup och 50 cm. i vidd. I närheten stodo *kalkhällar*, satta på

kant, hvilka gingo djupare ned än askbädden. Dessa befinnas vara ändan af en *grafkista*, som sträckte sig härifrån 2 m. åt SV. Kistan var mycket oregelbundet satt. Sidorna, som bestodo af flera hällar, voro starkt buktade, autagligen från början; täckhällar saknades. Inuti voro större och mindre *kalkhällar* ställda på *skelettet*, som låg i kistan. Snedt öfver halsen stod en sådan häll. Vid halsen hittades en fyrkantig *jernsölja* och midt i kistan hälften af en rund, arbetad *gråstenskula*. Vid tilläggnigen af grafven tillvaratogs ännu en *stenkula*, men denna hel.

Här voro sålunda två olika lemningar efter begrafning, den ena och äldsta med obrändt lik, den andra, sannolikt yngre, med likbränning. Den jordade hade blifvit lagd på fasta hällen och inklämd i en mycket smal kista, hvilken hade varit endast 25 cm. bred. Ofvånför den jordades hufvud och högre upp i röset hade sedan de brända lemningarna efter en annan person blifvit insatta. På sjelfva röset kunde ej bränningen hafva försiggått; dertill var askan för ringa.

Den jordade, som legat på högra sidan, syntes ej hafva fått med sig i grafven något annat metallföremål än en *jernsölja*, hvilken hittades vid venstra axeln och sålunda antagligen för något ändamål varit der fästad.

Den brändes ben voro åtföljda af en *lerurna*, hvaraf, såsom ofvån nämnts, bitar hittades. Dessa lågo i en klunga, och det är sålunda möjligt, att kärlet nedsatts helt i grafven, men sedan genom stenarnas tryck blifvit krossadt.

Lerkärlet har varit af samma form som fig. 395 i *Sv. forns.* och har liksom detta haft tvänne ränder intryekta punkter omkring halsen. Godset är rödt och 3 mm. tjockt.

Af *stenkulorna* är den halfva, som hittades nere i grafven, af grå granit och tillhuggen (knaekad), men ej slätslipad. Den andra, af gråfläckig granit, är deremot glattslipad i ett bredt bälte rundt omkring. Den förra, som varit klotformig, är 10 cm. i diam. Den senare deremot är ej alldeles klotformig, utan snarare i genomskärningen triangelformig med afrundade sidor och hörn; dess höjd är 8 cm. och bredd 10 cm.

N:o 58. *Röse*, beläget på ntskogen invid östra grunden till Häglunds hage. Diam. 6 m., höjd omkring 40 cm. Bestod af kalkstenar och något gråsteuar samt föröfrigt af ör, som blif-

vit dufforslad från något ställe närmare stranden. Röset var lagdt inifrån, så att kalkhällarna i botten lågo lutande, den yttre öfver den inre. Vid sydöstra kanten utanför röset låg en gråsten af 50 em. vidd.

I södra kanten under kalkhällarna påträffades *aska*, *brända människoben* och något litet *kol*. Bland detta låg en *jernknif* och bitar af ett annat *platt föremål af jern*. Askbädden sträckte sig 1,5 m. intill rösets midt, höll 1 m. i bredd och 10 em. i djup.

Jernknifven, af samma form som fig. 267 i *Sv. forns.*, är 14 em. lång och 2,5 em. bred.

N:o 59. Röse, SV. om föregående, invid gärdesgården mot Häglunds hage, nära domaresätet. Diam. 4,5 m., höjd omkring 20 em. Bestod af ör samt en och annan gråsten. I toppen var en liten försänkning, som antydde, att röset möjligen blifvit rubbadt. Detta bekräftade sig, då vi kommo ner i detsamma, ty de *obrända människoben*, som der påträffades liggande på fasta hällen, voro kringströdda utan ordning.

N:o 60. Röse, SV. om föregående, invid samma gärdesgård och nära ofvannämnda domaresäte, syntes blott som en liten obetydlig gräsbevaxen kulle, föga höjd öfver marken. Diam. omkring 3 m. Bestod af ör, hemtad från något ställe närmare hafvet, trakten omkring »Laxegate», och i botten af kalksten samt af en och annan gråsten. I botten bland stenarna hittades några bitar af ett *lerkärl* samt några *hartzbitar* och *brända människoben*.

Lerkäret tyckes hafva varit af samma form som fig. 395 i *Sv. forns.*, temligen litet och af fast gods. Det synes äfven vara drejjadt.

N:o 61. Röse, beläget i Nyströms åkerhörn, den onppollade delen, emot Häglunds åkerhage och utskogen. Diam. 7 m., höjd 40 å 50 em. Bestod af stora kalkhällar underst, lagda inifrån utåt; ofvanpå dem ör, hemtad från Laxegatehället. Ingenting alls hittades här.

N:o 62. Röse, beläget i samma åkerhörn mellan föregående och kretsen 24. Det var så godt som jemnadt med jorden, hvarigenom dess höjd och vidd blifvit mycket otydliga. Här hittades

några skärifvor af *brända människoben* och *kol*. Vid tillägguingen tillvaratogs en rund *kula* af mörkröd *granit*, huggen i flera ytor, men ej slipad, möjligen något litet på en fläsk. Liksom kulorna från 57 var denna 10 em. i genomskärning.

No 63. Röse, beläget i Häglunds åkerhage i sydöstra hörnet mot Nyströms åker, nära intill gårdesgården samt kretsen 24 och röset 26. Diam. 6,5 m., höjd 40 å 50 em. I östra kanten lågo på 2 meters afstånd från hvarandra två gråstenar af en mansbördas storlek. För öfrigt bestod röset af mindre gråstenar med ör emellan, hvilken blifvit hitkörd från annat håll, antagligen någon plats närmare stranden. Botten bestod uteslutande af kalkhällar.

Ett *obrändt djurben* hittades ofvanför kalkhällarna tätt uppe under ytan, 60 em. V. om rösets midt. Stenarna deromkring voro svarta och sågo ut som om de varit brända. Likbränningen torde sålunda hafva försiggått på stället. Under bottenstenarna här påträffades ett lager af *brända människoben*, *bränd jord* och *aska* samt mycket *kol*, sträckande sig från V. åt Ö. genom rösets midt till en längd af något öfver 1 m. och ett djup af 20 em. Här hittades *bältebeslag af brons*, två *jernknifvar*, bitar af ett *lerkärl* och en klump af *bränd lera*. Bland stenarna påträffades äfven brända *kalkbitar*. Förmultnade *träbitar* hittades vid knifven, möjligen lemmingar af handtaget. Lerkärlsbitarna lågo så spridda, att kärlet måste antagas hafva blifvit sönderslaget, innan det nedlades. Under det ena bronsbeslaget märktes någon hopgyttrad mörk massa, som vid berörandet föll sönder, möjligen resterna af det föremål, hvarpå beslaget varit fästadt.

Bronsbeslagen, antagligen till något bälte, utgöras af: 1:o) tvänne rektangelformiga, 5 em. långa och 2,5 em. breda plåtar af mycket tunnt bronsbleek, försedda med tre hål vid kanterna och isittande korta bronsnitlar; 2:o) tvänne blott 5 mm. breda stänger af något tjockare bleek, hvilka hafva samma längd som de förstnämnda beslagens bredd och sålunda hafva suttit tvärt öfver bältet; de hafva äfven isittande små nitlar, af hvilka man ser, att bältet varit 3 mm. tjockt, och äro liksom plåtarna utmed kanterna prydda med en fin rand; 3:o) ett ändbeslag af samma slag som fig. 302 i *Sv. forns.*, men mindre, endast 4 em. långt, och simplare.

Den ena *jernknifven* af samma form som fig. 267 i *Sv. forns.* är 2,5 em. bred, — ursprungligen har den säkerligen varit bre-

dare, ty eggen är något insvängd, som det tyckes, af nötning, — och har från början varit 16 em. lång. Den andra *jernknifven*, på hvilken tången och udden fattas, är starkt uppsvängd. Bredd 2 em.

*Lerkärl*et af tunnt, blått, fast gods, 3 mm. tjockt, har haft starkt svängd buk och tvänne rader punkter inslagna kring halsen. Det är drejadt, tyckes hafva varit litet, samt är en varietet af fig. 395 i *Se. forns*.

N:o 64. Röse, beläget invid åkerkanten mellan denna och föregående röse. Diam. 5,5 m., höjd 30 å 40 em. Bestod af kalkflisor och fin ör, få gråstenar, i bottneu kalkhällar. Dessa voro lagda inifrån utåt, så att hvarje yttre häll låg sluttande öfver den närmast inre.

Midt i röset stodo bredvid hvarandra *två kistor* i N.—S. Den östra kistan var 95 em. lång, 70 em. bred och 50 em. djup; den vestra 95 em. lång på östra sidan, 85 em. på vestra, 56 em. bred i södra ändan, något mindre i norra, och 55 em. djup. Inga täckhällar funnos öfver någondera kistan. Båda voro tylda med fin ör öfverst och längre ned kalksten med ör. Synnerligast i den vestra kistan fanns en myckenhet kalkflisor.

I *östra kistan*s nordöstra hörn hittades strax uppe under gräsmattan bitar af ett *lerkärl*. Långt ner i kistan hittades äfven en bit. Äfven förekommo några *brända människoben* och *kolbitar*. Om lerkärlets form gifva bitarna ingen annan antydning, än att buken varit starkt bugad i trubbig vinkel. Kärl^{et} har här varit försedt med för hand gjorda ornament, små halfeirklar, sneda streck, ringar af inslagna punkter, något liknande dem på lerkärl^{et} från 33, och rundt om kärlet löpande parallela linier. Godset är groft, rödaktigt och 4 mm. tjockt. Kärl^{et} tyckes vara drejadt.

I *vestra kistan* hittades några *kolskärfevor*, några få *brända människoben*, några förrostade *jernskärfevor*, samt 3 smala, 7 mm. långa *bronsnit*ar.

N:o 65. Röse, beläget 14 m. NV. om 63, invid gärdesgården mellan Häghunds och Nyströms egor. Upptill hade det blifvit aftaget, så att det nu föga höjde sig öfver marken. Diam. 5,5 m. Invid vestra kanten stod en större kullersten, 60 em. i genomskärning. Röset, som var gräsbevuxet, bestod hufvudsakligen af

ör, samt en och annan mindre kalkflis och gråsten. I bottnen voro åt S. kalkhällar lagda. I midten saknades de. På bottnen låg ett *menniskoskelett* i längdriktning NV.—SO. Hufvudet, hvars ben saknades, hade legat åt SO.; för öfrigt lågo benen mycket spridda och utan ordning. Skelettet låg på själfva hällbottnen. På några ställen ofvanför i röset träffades *kol*. Äfven några *hartz-bitar* påträffades invid skelettet.

*N:o 66. Röse, 13 m. V. om 65 och nära intill 37, äfven nära gärdsgården mellan Häglunds och Nyström egor. Diam. 4,5 m. Äfven detta var aftaget i toppen, så att det föga höjde sig öfver marken; gräsbevuxet. Nära sydöstra kanten låg en kullersten af något mer än en mansbördas storlek. Bestod af kalk- och gråsten samt ör. I bottnen voro här och der kalkhällar lagda utan någon ordning. Under dessa, något S. om rösets midt, påträffades en obetydlig sauling af *brända människoben* och *kol* samt litet *aska*. Längre åt N., tätt uppe under gräsvallen, låg ett *obrändt djurben*.*

*N:o 67. Röse, NV. om föregående, invid hörnet mot Nyströms åker. Gärdsgården mot ntskogen gick öfver detsamma. Diam. 5,5 m., höjd 20 å 30 em. Gräsbevuxet, i bottnen kalkhällar. Röset bestod af kalk- och gråstenar samt iblandad strandklapper. I midten under kalkhällarna anträffades en tunn bädd af *aska*, *brända människoben* och *kol*. Denna bädd var 1 m. lång i V.—Ö. och 50 em. i N.—S. I norra ändan af röset hittades ytterligare en mindre sådan bädd.*

N:o 68. Röse, SV. om föregående, invid grunden mellan Häglunds hage och ntskogen. Öfvervuxet af gräs. Diam. 3,5 m., höjd 20 å 30 em. I midten var en liten grund grop upptagen. Röset bestod af ör, likadant som marken rindtomkring, samt något kalk- och gråstenar. I bottnen stora kalkhällar.

Nederst på hällbottnen under kalkhällarna låg ett *menniskoskelett* i riktning N.—S. + 10° Ö.—V. med hufvudet åt N. På sidorna voro några kalkstenar lagda, så att de bildade en mycket ofullkomlig kista. Vid fötterna stod en liten häll på kant. Skelettet var temligen väl bibehållet, dock fanns af hufvudet endast

en bit af underkäken. Vid tilläggnngen hittades en »varpa»¹ af röd granit, hvilken tyktes hafva legat så högt uppe, att en del af stenen legat i öppna luften. Dess största vidd är 12 em., tjocklek 3 em.

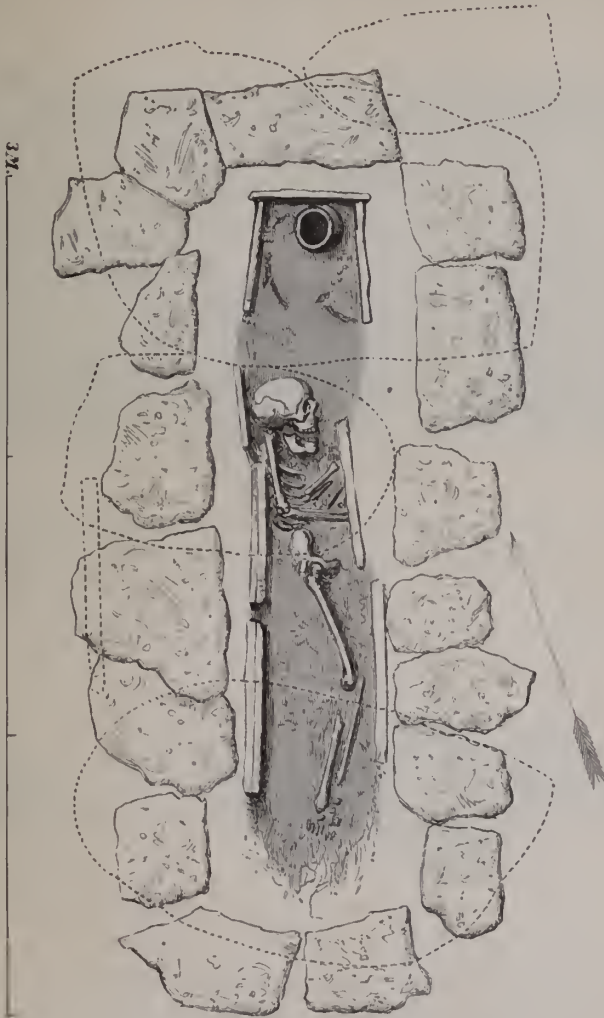
N:o 69. Röse, beläget strax SV. om 65, alldeles invid kanten af åkern. Diam. 11 m., höjd 40 em. I midten stücko två långa hällar upp, hvilka giingo i riktning N.—S. + 20° Ö.—V. Huruvida röset blifvit skadadt och dess öfre del aftagen, är svårt att afgöra. Utmed de långa hällarnas östra sida var ett litet hål gräfdt i senare tider. Deras sammanlagda längd var 3,6 m., djup 60 em., tjocklek 8 å 10 em. Vid norra ändan stodo två mindre i vinkel åt V. och sågo ut som gafveln i en kista. Någon riktig långsida på vestra sidan syntes ej, blott två små hällar åt S. på 80 em:s afstånd från de stora. Osäkert är sålunda, om det varit en kista; sannolikt ej.

På vestra sidan om hällsträckningen vid dess södra ända hittades några obrända benbitar samt kolskärfvor. Längre fram på samma sida hittades på 10 å 20 em:s djup en mängd fragment af tunn bronsplåt, spridda på en längdyta af 1,5 m., samt skärfvor af ett lerkärl, af hvilka några hafva intryckta, jernlöpande band.

N:o 70. Röse, beläget 60 m. från 64 och 18 m. från 63. Diam. 8 m., höjd 40 em. I toppen var ett litet hål nedgräfdt. Röset bestod der öfverst af ör från Laxegatetrakten, rundt deromkring små gråstenar, som stücko upp i dagen, samt nederst af större gråstenar och kalkhällar. Bland stenarna i toppen hittades en tillarbetad, ovalt rund granitkula, ej alldeles hel. Vid tilläggnngen hittades ännu en granitkula, hel. I botten påträffades stora kalkhällar, hvilka täckte en kista af på kant satta hällar, omgifna af en ram lagda sådana (fig. 1 och 2). Äfven utomkring de lagda hällarna stodo sådana lutade inåt. Det hela hade varit en med omsorg lagd kista. Denna var till hälften fylld med jord och låg i riktning N.—S. + 20° Ö.—V. De stående hällarna voro nu sammantryckta, så att kistan öfver hufvud taget endast var 40 em. bred. I kistan låg ett människoskelett, med hufvudet åt

¹ Om »varpor» och »varpkastning» se t. ex. C. J. Bergmans *Gotländska skildringar och minnen*, sid. 231, 234.

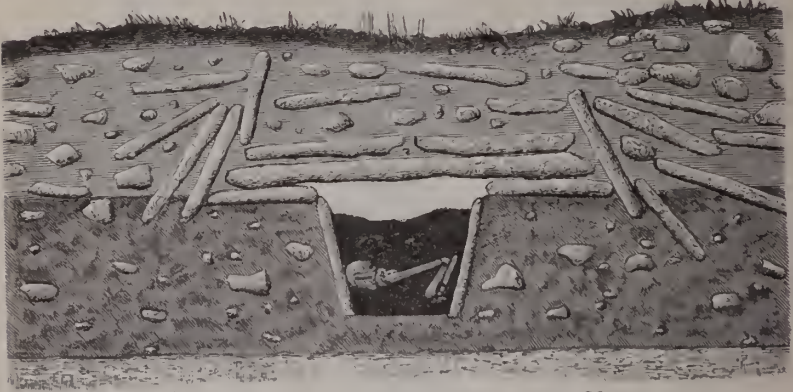
norr, på venstra sidan med uppåtböjda knän, ansigtet åt öster. Vid dess midt lågo en *finger링* af *silfver* och två bitar af en

1. Grafkistan i röset 70, sedd uppifrån.

jernknif. Ofvanför hufvudet längst bort i kistans norra ända stod ett *lerkärl*. På vestra sidan om detta och längs kistans vestra

kant lågo *bronsbeslag* i en böjd linie, hvilken längst ned vek af inåt grafven och uppåt lerkärlet, så att alltsammaus bildade en oval form. De hade varit fästade på *trä*, af hvilket bitar ännu funnos kvar. Äfven hittades ett rätt stort stycke *hartz*.

2. Genomskäring af grafkistan i röset 70.

Bronsbeslagen utgjordes dels af tre rhomboidiska tunna plåtar, dels af runda, ihåliga knappar. De förstnämnda, af hvilka en är afbildad fig. 3 i naturlig storlek, äro 6 em. långa och 2 em. breda, med upphöjda ränder längs kanterna. Af knapparna är en af-

3. Beslag af tunn brons, funnet i röset 70. $\frac{1}{1}$.

4. Ihålig bronsknapp, som med två flikar är fäst i trä; funnen i röset 70. $\frac{1}{1}$.

bildad fig. 4, likaledes i naturlig storlek; de äro försedda med långa, ej invikta, utan rakt nedgående flikar. Dessa knappar voro dels anbragta i de nämnda beslagens hörn och tjänade till att fästa dem vid träföremålet, dels hafva de äfven suttit här och der på föremålet mellan de rhomboidiska plåtarna för att pryda upp det eljest här nakna träet. De äro knappast 1 em. vida.

Hvad hela föremålet varit, knude jag ej utröna. Hvilket träslag det varit förfärdigadt af, bör deremot kunna bestämmas.

Lerkäret liknar fig. 395 i *Se. forns.* och har liksom detta två punkterade ränder omkring halsen; det är 13,3 em. högt, 17 em. vidt öfver buken och 13,3 em. i mynningen. Godset är 4 mm. tjockt, mörkgrått och vackert. Hela kärlet är utmärkt väl drejadt.

Fingerringen af silfver är nästan för vid, 2 em. invändigt, för att kunna hafva tillhört en kvinna. Den är helt enkel och slät samt ganska tunn och smal.

Den ena, något ovalt förmade *stenkulan* är af grå- och rödspräcklig granit, groft tillslagen och ej slipad på något ställe. Ett stycke är afslaget. Dess största vidd är 13 em. Den andra af gråaktig, fast granit har två slätslipade ytor. De öfriga sidorna äro deremot ej så släta. Vidden är 10 em.

N:o 71. Litet *röse*, beläget 19 meter SV. om föregående invid sjelfva åkerkanten, alldeles öfvervuxet af gräs, föga höjdt öfver marken. Diam. 3,5 m. Det var hopfördt af väl lagda kalkhällar, ofvanpå hvilka ett tunnt, örblandadt jordlager blifvit pålagdt. Rundt omkring bottnen lopp en *rand af väl lagda kalkhällar*.

I midten stod en liten *hällkista* i riktning N.—S. utan täckhällar, fylld med jord och kalkflisor. Kistan stod på fasta hällbottnen. Dess längd var 1,15 m., bredd 40 em. (något smalare på midten), djup 40 em. Här påträffades endast *brända människoben* och några *kolbitar* samt en liten skärfa af ett *lerkärl*. Benen voro hvitbrända. Ingen aska fanns, hvilket antyder, att benen blifvit hopploekade från bälet, som stått på annat ställe, och nedlagda i kistan.

N:o 72. *Röse*, beläget 16 m. från 69 och 13 m. från 71. Diam. 6,5 m., höjd 40 em. Bestod af kalkhällar i bottnen samt mindre gråstenar och ör från Stenkrogstrakten ofvanpå.

I bottnen låg en intensiv *askbädd*, 20 em. i djup och omkring 1 m. i vidd, uppblandad med *brända människoben*, dock ej synnerligen mycket, samt *kol*. Askan låg på leran under stenarna och var starkt hopgyttrad med den förra. Flera af stenarna voro hårdt brända, några af gråstenarna så hårdt, att de alldeles fallit

sönder. Bålet tyckes sålunda hafva stått på platsen nere på leran, dock synes askbäddens vidd, 1 m., vara väl liten såsom grund för ett så stort bål, som behöfts för att bränna en människa. Huru man skall förklara, att stenarna blifvit brända, om nämligen bålet stått på leran, är svårt att säga. De skulle då på något sätt hafva legat ofvanpå.

Bland askan hittades ett *treuddigt beslag af brons* samt en *knif* och en *sölja af jern*.

Högre upp än askbädden lågo på östra sidan af röset flera *obrända djurben*.

Vid tilläggnigen tillvaratogs hälften af en *platt, slät, oval gråsten*.

Bronsbeslaget, af temligen tunn plåt, har formen af en treuddig stjärna med starkt insvängda sidor och är i niddarna förseet med små nitar. Hvarje flik är omkring 1,5 em. lång.

Jernknifven, af vanlig form, lik. fig. 267 i *Sv. forns.*, är 11 em. lång och 1,5 em. bred.

Jernsöljan, af oval form, är 6 em. lång och 4,5 em. bred.

En *oval sten* tillvaratogs, såsom ofvan nämnts, emedan den var så jemn och slät på båda de flata sidorna, att den tyckes hafva varit begagnad för något ändamål. I motsats till de förut nämnda, t. ex. de från 70, var denna platt, men har antagligen varit använd för samma ändamål, eller, som jag tror, såsom löpare vid sädesmahning. Stenen är af röd, fast granit och är 18 em. bred samt har varit omkring 30 em. lång.

N:o 73. Röse, beläget 17 m. från 70 och 14 m. från 72. Vägen från östligaste gränden på Häglunds hage gick midt öfver detsamma. Diam. 7 m., höjd 30 em. Bestod af kalkhällar i botten och ör från Stenkrogshället ofvanpå. I botten mellan kalkstenarna lågo *aska, brända människoben* och *kol* till en längd af 2,3 m., bredd af omkring 1 m. och djup ända till 20 em. Här hittades en *rund bronssölja*, flera *beslag af tunn bronsplåt* samt ett *ändbeslag* af samma metall; en *tunn kolbit* af löfved var jemnad i ena kanten och tycktes vara en lemming af arbetadt trä. Stenarna i botten voro svarta och buro spår efter att hafva varit med i elden. Bålet har sålunda möjligen stått på platsen ofvanpå stenarna.

Bronssöljan, 2,3 em. vid, är alldeles rund och gjord af en trind, 3 mm. tjock ten. Der ändarna mötas samt på två ställen på midten är hon prydd med tvänne insänkta ränder. Nålen, som är afbruten, är på det ställe, der hon omsluter söljan, äfven försedd med två dylika ränder.

Ändbeslaget är tämligen likt fig. 302 i *Sv. forns.* och lika långt som detta, eller 8,5 em., men något gröfre. De öfriga *beslagen*, som äfven antagligen tillhört ett bälte, bestå af temligen tunna sönderbrutna bronsplåtar, några med isittande nitar. Två af dessa plåtstycken äro sammantitade.

N:o 74. Litet, lågt, gräsbevuxet *röse*, 14 m. SV. om 71, utmed samma åkerkant. Diam. omkring 4,5 m.; höjde sig föga öfver marken. I botten voro kalkstenar lagda samt derutomkring, äfven i botten, en ring af sådana. Ofvanpå var lagdt ett tunnt lager af jord. Det såg ut, som om ett litet hål blifvit gräfdt i midten i senare tider. Derunder påträffades en ofullständig *hällkista*, hvilkens längdriktning var N.—S. + 10° Ö.—V., längd 80 em. och bredd ungefär 50 em.; djupet var endast 20 å 30 em. Den stod på fasta hällen, som här låg nära under jordytan.

Jorden innti kistan var litet mörkare än den öfriga. Här påträffades litet *brända människoben*, rätt många bitar af ett *lerkärl*, några *kolbitar*, *obrända ryggekotor af ett djur* samt en *obränd djurtand*.

Lerkäret tyckes hafva varit en varietet af fig. 395 i *Sv. forns.*, men har saknat alla prydnader. Godset är fint, rött och 4 mm. tjockt. Käret tyckes vara drejadt.

N:o 75. *Röse*, gräsbevuxet, beläget 11 m. från 74 och 15 m. från 71, nära åkerkanten. Diam. 5 m., höjd 40 em. Bestod af kalksten och något gråsten i botten samt derofvanpå jord af samma beskaffenhet som den omgifvande marken; i norra ändan dock något påkördt från Stenkrogshället. I midten hittades mellan stenarna *brända människoben* och några *kolskärffvor* samt under stenarna några tunna *bronsbeslag*. I norra ändan, tätt uppe under gräsroten, låg ett *obrändt djurben*.

Bronsbeslagen, blott två fragment, äro af tunnt blek med tvänne medelst pressning upphöjda små åsar längs de ovalt böjda ytterlinierna; de likna sålunda dem från grafven 35.

N:o 76. Röse, något gräsbevuxet, beläget 14 m. SV. om 75, nära åkerkanten. Diam. 6,5 m., höjd 40 cm. Bestod af gråsten och kalksten med ör från Stenkrogshället ofvampå. Vid östra kanten låg en stor gråsten af 70 cm:s genomskärning. I södra hälften påträffades under stenarna *tre* särskilda små *fläckar af aska och brända människoben* samt, spridda såväl under stenarna i den ena fläcken som högre upp bland stenarna, flera bitar af ett *lerkärl*. Äfven en *jernknif* hittades.

Jernknifven, som har varit ovauligt tjock, är mycket förrostad samt saknar udden och den ena ändan af tången. I denna sistnämnda, som är rätt bred, sitter en grof, 2 cm. lång *jernnit*. Denna knif har således icke varit instucken i ett hål i skaftet, utan måste detta hafva bestått af tvänne skifvor, som legat en på hvar sida om tången och fasthållits med nitar.

Lerkäret har, att döma af bitarna, liknat fig. 395 i *Sv. forns.* och liksom detta haft tvänne ränder af intryckta punkter kring halsen. Godset är fint, rött och 4 å 5 mm. tjockt. Käret tyckes vara drejadt.

N:o 77. Rest kalkhäll, 9 m. från 75 och lika långt från 76 åt vester. Längd 90 cm., höjd öfver marken 15 cm., från roten 1 m., tjocklek 10 cm. Kring stenen var diförd strandklapper, så att det bildade en låg gräsbevuxen kulle. Hällen lutade något åt Ö. Dess längdriktning var N.—S. + 10 Ö.—V. På båda sidorna stodo stödjehällar, af hvilka några liksom hufvudhällen stod på fasta hällbotten.

Mellan hufvudhällen och stödjehällarna lågo *brända människoben* strödda. Ingen aska, blott några små *kolskärfor* påträffades.

N:o 78. Röse, beläget 7 m. från 77 och 11 m. från 76, gräsbevuxet. I midten var ett litet i senare tider gräfdt hål. På östra sidan låg en stor, aflång, 1 m. lång och 60 cm. bred gråsten. Diam. 4,5 m., höjd 30 cm. Bestod af kalkstenar i botten och ör från Stenkrogshället ofvampå.

I botten stod en *grafkista* af på kant satta hällar, täckt af tvänne stora sådana. Kistans riktning var NO.—SV. med några graders dragning åt N.—S. Hon var fylld med jord, bland hvilken påträffades några *kolskärfor*. Sidorna bestodo af flera hällar, af hvilka några hade fallit inåt. Hela kistans längd var 1,9 m.,

bredd 50 em., största djup 37 em., hvilket mått äfven angifver djupet af skelettets läge under jordytan. Bottnen utgjordes af lagda kalkhällar.

I kistan låg, som nämnt är, ett *menniskoskelett* på venstra sidan med ansigtet åt SO., knäna något böjda. På östra sidan om dess midja låg en rund *jernsölja* och framför bröstet en förrostad *jernknif* med tången uppåt. Vid denna sntto ämn quvar små smulor af *träskafvet*. Knifven har ej kunnat i den ställningen hållas af någondera handen, utan antingen nedlagts lös bredvid eller snttit fast vid bröstet, hvilket senare dock knappast lär vara antagligt. Hela skelettets längd, om det tänkes rakt utsträckt var omkring 1,6 m.

Jernknifven, mycket förstörd af rost, har varit ovanligt bred, 2,5 em.

Jernsöljan, som saknar nål, är 3,5 em. vid.

N:o 79. *Röse*, gräsbevuxet, beläget 12 m. från 41 och 10 m. från 78. Bestod af något jord ofvanpå samt kalksten och något gråsten i bottnen. Diam. 4 m., höjd 20 em.

I röset stod en mycket smal *hällkista* i riktning N.—S. Sidorerna bestodo af flera små hällar, hvilka fallit inåt, så att de stodo lutande mot hvarandra. Kistan var fylld med jord, bland hvilken hittades i södra ändan nptill några *kolskärfvor*. Kistans hela längd var 1.9 m., dess bredd i bottnen 40 em., djup 40 em.

I kistan låg ett *menniskoskelett*, hvars öfra del, utom några refter, alldeles var förmultnad. Af kraniet syntes ingenting, utom några tänder, hvilka lågo nere öfver höfterna, der äfven fingerbenen hittades. Nedre extremiteterna voro deremot alldeles bibehållna. Skelettet låg på leran.

På underbenen stod ett litet *lerkärl*, hvilket var så skört, att det gick sönder i en mängd skärfvor, oaktadt det med stor varsamhet upptogs. Bredvid detsamma låg ett smalt, förrostadt, *obestämbar föremål af jern* samt en likaledes förrostad *jernknif*, äfvensom å andra sidan åt S. en *jernsölja*. Rundtomkring allt detta gick en *hartzrand*. Ett träkärl hade således nedsatts på den dödes fötter och i detta kärl inlagts ett lerkärl, en knif, samt ett annat föremål af jern. Söljan kan ej gerna hafva diflagts lös utan fastsittande i något bälte eller dylikt, möjligen bältet till

knifven. Vid midjan af skelettet hittades äfven några små bitar af *jern*, alldeles förrostadt.

Lerkäret, såsom förut nämnt, skålförmigt, är gjordt af blåaktig lera. Godset är groft med isittande glimmerkorn, skört och tjockt, 6 å 7 mm.

N:o 80. Röse, beläget 15 m. SV. om 76. Diam. 6 m., höjd 40 cm. Bestod af kalksten och gråsten å botten samt ör från Stenkrogshället ofvanpå.

På två små fläckar i östra hälften af röset under stenarna sågs något litet *aska*. *Brända människoben*, särdeles många, hittades här och der under stenarna, äfvensom några *kolbitar*. Två *obrända djurben* hittades i vestra hälften af röset uppe bland stenarna nära ytan. Mellan askfläckarna i botten, således i östra hälften af röset, lågo en *jernknif*, en *jernsölja* och en tredje *jernbit*.

Den döde kan ej hafva blifvit bränd här på stället, utan benen måste efter bränningen hafva blifvit hopplockade och hitförda jemte något *aska*.

Jernknifven, med något insvängd egg, är 2 cm. bred. Spetsen på både bladet och tången är afbruten.

Söljan, temligen tunn, är jemförelsevis lång, 3,5 cm. och smal, 2,3 cm.

N:o 81. Röse, gräsbevuxet, beläget 13 m. S. om 80, alldeles invid åkerkanten. Diam. 6 m., höjd 30 å 40 cm. Bestod af kalkhällar i botten och ör från Stenkrogshället ofvanpå.

I botten under bottenstenarna låg en *gråstens-varpa*, som bar tydliga spår efter bearbetning. Hon är af röd granit, tjock i ena kanten, 6 cm., tunnare åt den motsatta samt 12 cm. vid eller af vanlig storlek.

N:o 82. Röse, gräsbevuxet, beläget 10 m. från 40 och 79. I midten var en myrstack. Diam. 4 m., höjd 20 cm. Bestod af kalksten och gråsten samt något jord ofvanpå. I botten låg ett *människoskelett* i riktning NO.—SV. Vid hufvud och fötter stodo *tre hällar*, en som gafvel, två lutande mot hvarandra, likasom ändarna på en kista, hvilkens sidor ramlat in mot hvarandra. Afståndet mellan båda gatlarna var 1,63 m.

Skelettet låg på högra sidan med ansigtet vändt åt NV. Knäna voro något böjda. Högra armen låg rak, den venstra böjd. Hela skelettet var väl bibehållet och 1,65 m. långt. Det låg 30 å 40 cm. djupt under jordytan. Inga hällar voro lagda till botten. Deremot funnos några medelstora, tunna täckhällar.

På högra tinningen märktes en liten tunn *skärfva af brons*, som färgat denna fläck på hufvudet grön. Ofvanpå hjessan låg en *jernknif* med spetsen åt SO., eggen vänd åt NV. På nedersta ryggkotorna mellan bäckenbenen låg en *jernsölja*. Intill venstra knäet stod ett litet *lerkärl*.

Jernknifven, hvars tånge småningom afsmalnar från bladet, är 12 cm. lång och 2,3 cm. bred.

Jernsöljan, rund och hoprostad till en klump, är 3 cm. vid.

5. Lerkärl, funnet i röset 82. $\frac{1}{2}$.

Lerkärlet är afbildadt fig. 5 i hälften af verkliga storleken. Dess vidd öfver buken är 9,5 cm., öfver mynningen 8,2 cm., höjd 8,8 cm. Godset är gråblått, 6 mm. tjockt. Osäkert är, om det är drejjadt.

N:o 83. Röse, gräsbevuxet, beläget 8 m. från 82 invid resta kalkhällen 43. Bestod af jord ofvanpå och kalkstenar samt något gråstenar i botten. Diam. 4 m., höjd 20 cm.

I södra kanten hittades något *kol*.

Här påträffades *två människoskelett*, det ena liggande ungefär i midten, det andra 70 em. mera åt V. Det senare låg nära uppe under ytan, det förra 30 em. djupare ner. Båda skeletten lågo i N.—S. + 20° Ö—V. och med hufvudena åt N. Skelettet i midten, som var väl bibehållet, låg på rygg. Det tycktes hafva varit en rätt groflemmad person. Hela skelettets längd var 1,7 m.

Det vestra skelettet var äfven helt, utom hufvudskålen, hvilken hade blifvit krossad af ett träd, som vuxit derofvanpå. Det låg på högra sidan med ansigtet vändt åt V. och knäna något böjda. Äfven detta var 1,7 m. långt.

Oftanför hufvudet af skelettet i midten var en *kalksten* ställd på kant.

N:o 84. *Krets* af små gråstenar, som endast på några ställen steko upp ur jorden, belägen 6 m. N. om föregående. Diam. 4 m. Den var knappt något höjd öfver den kringliggande marken. Deruti märktes ingen fyllning, endast vanlig jord.

I vestra hälften påträffades en *kalkhäll* och under densamma en *askbädd* af 50 em:s vidd och 20 em:s djup, uppblandad med *kol* och några *brända människoben*.

N:o 85. *Rest kalkhäll*, stående invid kanten af föregående, mellan denna och grafven 39. Riktning NO.—SV. Hällen stack obetydligt upp öfver marken och lutade starkt åt SO. På samma sida stod en liten häll till stöd. Hufvudhällens längd var 60 em., höjd 50 em. och tjocklek 8 em. På båda sidor om densamma låg en bädd af *aska*, uppblandad med några få *kol*, hvilken gick ned till 30 em:s djup.

N:o 86. Otydligt, gräsbevuxet *röse*, beläget V. om 84, alldeles intill detsamma, bestående af något jord samt gråsten och kalksten.

Här påträffades rätt mycket *brända människoben*, ett *bronsspänne* samt omkring detsamma något litet *aska*.

Spännet liknar fig. 12 i *Månadsbladet* för 1880. Nålen är af samma stycke som spännet. Dettas hela längd är 5 em.

N:o 87. *Krets* af mindre gråstenar, belägen 9 m. V. om 83; 5 m. i diam. Fylld med jord och gråstenar samt något kalkstenar.

I midten hittades bland stenarna en *gråstenskula*, ett *bronsspänne*, några *brända människoben* samt helt obetydligt *aska* på två små fläckar. I södra ändan af ringen hittades derjemte en och annan *kolbit*.

Spännet, befryndadt med det i näst föregående graf, är i det allra närmaste likt fig. 12 i *Månadsbladet* för 1880, men något större. Genom spiralen har gått en kort tvärstång af jern, hvilken finnes kvar bland de delar, i hvilka spännet gått sönder. Nålhållaren är teuligen lång och nålen rätt tjock.

Stenkulan, af fast, rödaktig granit, är slätslipad eller glatt-nött i ett bälte rundt omkring, men för öfrigt rätt tilluggen. Vid 10 em.

N:o 88. Otydligt, gräsbevuxet *röse* invid 87 åt SV., bestående af kalk- och gråstenar samt jord. Diam. 4 m.

Här hittades *brända människoben*, men intet kol eller aska. Deremot var jorden rätt svart.

N:o 89. *Röse*, gräsbevuxet, beläget invid 87 åt NV. Bestod af gråstenar, jord och något kalkstenar. Diam. 4 m., höjd 20 em.

I midten påträffades under stenarna en bädd af *aska*, *brända människoben* och något *kol*, hvilken var 15 em. djup, 1 m. lång och 60 å 70 em. vid. Här hittades en mängd »*halfperlor*» af *brons*, små runda *smältdroppar* samt tunna *plåtfragment* af samma metall, en *sölja* samt flera *beslag af jern*.

»*Halfperlorna*» äro af samma slag som fig. 363 i *Sv. forns.*, men med kortare flikar.

Jernsöljan, mycket förrostad, är rund till formen och 4,5 em. vid.

N:o 90. *Röse*, gräsbevuxet, beläget 11,5 m. V. om föregående. Bestod af jord, uppblandad med gråstenar upptill samt kalkstenar i bottnen. Diam. 6 m., höjd 30 å 40 em. I bottnen lågo flera lager stora kalkstenar. Längst ned påträffades tre väldiga *kalkhällar* och under dessa ett väl bibehållet *människoskelett*, liggande i riktning NO.—SV. Det var lagdt på högra sidan med hufvudet åt NO. Hufvudet var starkt tillbakadraget åt ryggen, hvarigenom ansigtet var vänt åt N. Benen voro rakt utsträckta, armarna likaså. Hela skelettet höll 1,76 m. i längd, men torde, om

det legat rakt, nått fulla 1,8 m. Den här jordade personen, för öfrigt mycket groflemmad, har således varit öfver 6 fot lång. Skelettet låg på ditlagda hällar, hvilka funnos 1,1 m. under rösets topp. Det var ett af de djupast lagda skelett, jag hittills påträffat i detta grafvält.

I nordöstra kanten stod en *kalkhäll* i riktning NO.—SV., 90 em. lång och 60 em. hög. Här påträffades ingenting.

No 91. Liten obetydlig, gräsbevuxen *kulle* invid domaresätet åt V. Här stack en *kalkhäll* upp, hvilken befanns vara ena sidan af en liten oregelbunden *kista*, omkring 50 em. vid och 30 å 40 em. djup. Ingenting hittades här.

No 92. Gräsbevuxet *röse*, 13 m. V. om 90, bestående af små gråstenar och jord. Det låg alldeles invid gärdesgården. Diam. 4 m., höjd 50 em. Här hittades rätt mycket *brända människoben* och något *kol*, en *spjutspets*, en *dubbelknapp* och ett annat *föremål af jern*.

Spjutspetsen, mycket förrostad, är bred på midten och afsmalnar småningom mot holken. Bredd 4 em. Spetsen, liksom större delen af holken, är afbruten.

Dubbelknappen, af simpel form, är 1,3 em. hög.

Det andra föremålet består af en i ögla vriden platt *jernten*.

No 93. Gräsbevuxet *röse*, beläget 9 m. V. om 88, bestod af gråstenar med fyllning af jord emellan. Diam. 4,5 m., höjd 20 em.

I midten hittades något *brända människoben*, några *kolskärfror* samt ett *lerkärl*.

*Lerkärl*et är tyvärr alldeles söndergåuet i bitar, och man kan därför ej med säkerhet afgöra, hvilken form det haft. Denna tyckes dock hafva varit densamma som i grafven 127; kärlet har varit försedd med sirater af flera slag, såsom insänkta bandlinier och punkter. Botten är intryekt. Godset är ljusrödt och 3 å 4 mm. tjockt. Kärlet är antagligen ej drejadt, ty mynningen är något tillplattad.

No 94. Gräsbevuxet *röse*, beläget 9 m. SV. om 93. Diam. 4 m., höjd omkring 20 em. Bestod af gråstenar med jord emellan

samt kalkstenar i botten af rösets midt, hvilka täckte en *kista* af kantsatta kalkhällar, som sträckte sig i NO.—SV.

Endast kistans södra del var fullständig. Åt NO. var fortsättningen af kistan deremot lagd med gråstenar. Kistans djup var 40 em., dess bredd nptill 30 em., men mindre i botten.

Här låg ett *människoskelett* med hufvudet, egendomligt nog, åt söder. Dess öfverdel låg helt och hållet orubbad, deremot saknades alldeles de nedre extremiteternas ben, utom venstra lårbenet, på sin plats, men en del ben hittades ofvanpå hufvudet, bland dem delar af ett lårben. Möjligen har skelettets nedre del blifvit rubbad i senare tider. Det var lagdt på venstra sidan, med ausigtet åt V.

6. Lerkärl, funnet i röset 94. ¹/₂.

Nedanföör bröstet låg ett *lerkärl* med mynningen vänd åt skelettets hufvud.

*Lerkärl*et är afbildadt fig. 6 i hälften af verkliga storleken. Det saknar alldeles prydnader och är utan tvifvel drejadt. Botten är intryckt; godset gråblått och temligen tjoekt. Vidd öfver buken 10 em., i mynningen 7,6 em., höjd 8,7 em.

N:o 95. Gräxbevuxet *röse*, beläget 9 m. V. om 94. Diam. 3,5 m., höjd 20 em. Bestod af medelstora gråstenar. Under stenarna i midten hittades en *ring*, en *rund platta* och ett hoprostadt *föremål* af *brons*, alla tre liggande på skilda ställen, omgifna af hvar sin fläck *aska* af 10 å 20 em:s vidd, några mindre *fragment*

af nämnda metall, en liten skadad *jernknif* samt at östra kanten många bitar af ett skadadt *lerkärl*, liggande nära tillsammans. Äfven *brända menniskoben* och något *kol* hittades.

Utomkring röset gick en krets af mindre gråstenar, 11 m. i diam.

Den runda *bronsplattan* kan närmast liknas vid fig. n å pl. 1 i tredje häftet af *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*, blott de 4 runda hörnupsprången borttagas och på midtelfältet tänkes en jernkula betäckt med bronsplåt. Det ser äfven ut, som om ifrågavarande platta egt en hake på baksidan, liksom nämnda figur, ehuru den nu saknas. Hela plattan är 3 em. i diam.

Bronsringen, oval till formen, 3,5 em. lång och ej fullt så bred, 1 em. tjock, har antagligen varit en *sölja*, till hvilken de öfriga bronsfragmenten bildat nålen.

Det andra *föremålet*, som har ett ringförmigt utsprång, är sammansmält med aska och kol till en oförmlig klump. Alla dessa tre föremål hafva troligen utgjort beslag till samma bälte.

Lerkärlet, som tyckes hafva varit af ungefär samma form som det från 94, har omkring öfre delen af buken varit prydt med insänkta ringar mellan tvänne parallela linier ofvantill och en sådan nedtill. Godset, som är rödbrändt i ytan, men blågrått inuti, är 3 mm. tjockt. Kärlet är utan tvifvel drejadt.

No 96. Gräsbevuxet *röse*, beläget 9 m. S. om 94 och strax V. om 95. Bestod af medelstora gråstenar samt fyllning af jord emellan dem. Diam. ungefär 3 m., höjd öfver marken obetydlig.

Närmare norra kanten än midten hittades mycket *brända menniskoben*, liggande samlade på en liten fläck, samt omkring och öfver dem bitarna af ett *lerkärl*. Antagligen hafva benen varit lagda i lerkärlet. Häribland hittades äfven en ringförmig *sölja* af *jern*. Ett litet stycke härifrån åt S. påträffades en *ring* och ett ringförmigt *bältebeslag* af *jern* med vidsittande platta. Ännu litet längre åt söder hittades några små obetydliga *bronsfragment*. På en half m:s afstånd från den ofvannämnda samlingen af krukbitar och ben hittades äfven några bitar af ett annat *lerkärl*.

Jernbeslagen hafva säkerligen alla tillhört ett bälte. Det ena är en förrostad ring med vidsittande jernplatta, liknande brons-

plattan i nästföregående graf, men något mindre, eller 2,3 em. vid. Bitar af ämnen en andra sådan platta förekommo bland jernfragmenten. Det andra, äfvenledes förrostadt, tyckes hafva varit en ring med något slags remhållare, eller ock två hoplänkade ringar, af hvilka den ena i sådant fall är förderfvad. Den hela ringen är 3,5 em. vid. Den andra ringen, mindre och smalare, är 2,3 em. vid.

Det ena *lerkärl*et har haft hög hals och nedantör denna varit försedd med en 1,3 em. bred upphöjd ås, i hvilken 5 mm. vida ringar med en uppstående punkt i midten äro intryckta. Hurudan kärlets botten varit, upplysa ej bitarna. Osäkert är, om kärlet är drejadt. Det består af helt igenom rödt, 3 å 5 mm. tjockt gods.

Bland *bronsfragmenten* finnes ett litet *skålformigt*, genomborradt i kanten af ett hål, säkerligen en bit af en »bronshalfperla».

N:o 97. *Röse*, beläget 15 m. från 94 och 12 m. från 80. Diam. 7 m., höjd 30 å 40 em. Bestod af stora gråstenar med jordfyllning emellan.

Under stenarna hittades 1 m. från rösets midt en bit af ett *lerkärl*. I midten lågo *brända människoben* och ett stycke derifrån några *kolstycken*. Bland benen är ett finger-(tå-?)ben, som tyckes vara obrändt.

*Lerkärl*et, af hvilket blott en liten bit hittades, har varit af helt annat, ljusare, finare och vida hårdare gods, än de öfriga. En mängd parallela, snedt intryckta band — den lilla biten har 8 sådana — hafva gått rundtomkring kärlet. Det är möjligt, att kärlet tillhör en mycket senare tid än grafplatsen och att den lilla biten af en tillfällighet inkommit i röset.

N:o 98. *Röse*, beläget 14 m. V. om 81 och alldeles invid åkerkanten. Diam. 6 m., höjd ungefär 40 em. Bestod af kalksten och ör från Stenkrogshället. Från öfre delen af röset hade något sten blifvit borttagen.

I midten hittades nere bland stenarna bitar af ett groft *lerkärl* och af *brända människoben*. Öfvanpå, nära uppe i ytan lågo flera *obrända djurben*.

*Lerkärl*et har varit af groft och mer än 5 mm. tjockt gods. Baken har varit starkt svängd. Det har varit prydt med dels

vågräta, jemulöpande linier samt punkter och små cirklar, dels sneda streck.

N:o 99. Graf vid rest kalkhäll, stående invid 98 åt N. Längd 80 cm., höjd från roteu 75 cm., tjocklek 9 cm. Hällen syntes endast med en liten spets öfver marken. Hån stod i N.—S., omgifven på alla sidor af dels kalk- dels gråsteuar, nedsatta till stöd. Åt Ö. voro lagda flera större kalkhällar till en längd af öfver 2 m. Under dem hittades ingentiug.

Vid den vestra kalkhällen hittades deremot rätt mycket *brända människoben*, nedlagda mellan denna häll och stödjehällarna, samt något *svart jord* äfvensom en del *kol*.

N:o 100. Stort röse, beläget 18 m. V. om 98 vid en plats, der kalkhällen ligger öppen i dagen. Diam. 8 m., höjd 50 cm. Det bestod af kalk- och gråsteuar, samt öfverst af ör från Stenkrogshället.

Nära midten, men något mera åt vestra kanten var ett hål, gräfdt i senare tider. Ur detta stncko två vackra, tjocka kalkhällar upp, stående i vinkel mot hvarandra. Troligen hafva de varit väggar i en *kista*, hvilkens båda öfriga väggar blifvit borttagna, då hålet gräfdes. Kistan, om det varit en sådan, skulle hafva varit 60 cm. djup och 50 cm. vid. Här hittades bitar af ett mycket groft *lerkärl* samt något *kol*.

På ett afstånd af 1 m. härifrån åt Ö., men strax N. om rösets midt, påträffades en bädd af *aska* och *brända människoben*, 50 cm. i vidd. Håri stod en *lerkruka*, skyddad från ena sidan af en lutande kalkhäll, men ej på de andra sidorna af några särskildt för detta ändamål nedsatta stenar. Krukan hade derfor också flera rennor, men kunde dock upptagas i uågorlunda oskadadt skick. Hån var fylld med jord. Håri lågo äfven några små föremål af *brons*, som det tyckes, böjda beslag till en tunn kant af ett dryckeshoru(?).

Det grofva *lerkärl*et, säkerligen tunnadt, har haft platt botten och är af groft, 1 cm. tjockt gods. Inuti synes på bottuen lemuingarna efter någon mörk massa, som varit lagd i kärlet.

Det andra *lerkärl*et, likt fig. 395 i *Sr. forns.*, är af tunnt — 3 mm. — rödt gods och har kring halsen haft tvänne ränder intryckta punkter.

N:o 101. Obetydlig, gräsbevuxen *kulle* mellan 90 och 88. Diam. 2 m.; höjde sig föga öfver marken. Bestod af något gråstenar samt fyllning af jord. I midten var jorden något litet *svart*, och deribland hittades *brända människoben*.

N:o 102. Obetydlig, gräsbevuxen *kulle*, 3 m. i diam., belägen invid sydvestra kanten af 90. Ofvanpå kullen låg en gråsten af 40 cm:s genomskärning, af naturen formad som ett klot. Röset bestod af medelstora gråstenar och kalkstenar samt jordfyllning. I botten under stenarna låg en stor *gråstensvarpa*.

I norra delen af röset påträffades under stenarna en bädd af *aska* och *brända människoben* samt något *kol*, hållande en half m. i vidd. Här lågo många tunna *beslag af brons*, en *ring*, delar af ett *spänne* samt flera andra *föremål af jern*.

Varpan, af röd granit, är den största af de tre, som påträffats i grafväldet och håller ej mindre än 15 cm. i vidd. I ena kanten är hon något tjockare än i de andra, eller 6 cm. Hon har åtminstone fyra tydliga hugg efter knäckning. En stark arm har det fordrats för att föra denna stora varpa, och jag kan knappt påminna mig hafva sett någon större varpa begagnas nn för tiden.

Bronsbeslagen bestå af: 1:o) många hela eller söndriga föremål af tunn bronsplåt, i ändarna hopvikta, så att de visa sig hafva varit böjda öfver något platt, 2 å 3 mm. tjockt, 2,5 cm. bredt föremål, hvars rätsida, men icke baksida täckts deraf; 2:o) bitar af tunna bronsbeslag, antagligen till samma föremål, genomborrade af små hål och försedda med pressade figurer, samt 3:o) »halfperlor» af brons, lika fig. 363 i *Sv. forns*.

Jernspännet tyckes hafva varit af ungefär samma form som fig. 12 i *Månadsbladet* för år 1880.

De öfriga *jernföremålen* utgöras dels af en grof *sölja*, 4 cm. vid, en eller tvänne smala — 1 cm. — platta *jernstänger* med isittande aitar, samt bitar af en tunn, 3 cm. bred *jernplatta*.

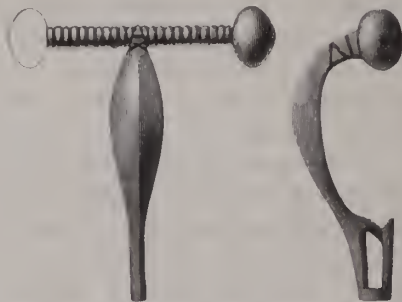
N:o 103. Liten, låg, gräsbevuxen *kulle* af jord, uppblandad med gråsten, belägen invid 102 åt S.

Här hittades under stenarna två små fläckar af *aska* och *brända människoben* på 20 cm:s afstånd från hvarandra, samt i hvardera fläcken delar af ett *bronsspänne*. Spännena hade varit med på bålet, och bronsen var därför mycket skör.

Det ena spännet är afbildadt fig. 7 i $\frac{2}{3}$ af verkliga storleken. Bygeln är konkav på undersidan. Tvärslån af jern, omgifven af en i många hvarf spirallindad broustråd; runda knappar i ändarna. Det andra spännet är så skadadt af eld, att formen svårliken kan bestämmas.

N:o 104. Liten gräsbevuxen *kulle*, föga höjd öfver marken, invid 103 åt SV. Bestod af jord, uppblandad med mindre gråstenar. Diam. ungefär 3 m.

I midten var jorden *svart* på öfver 1 m:s vidd och rikligt uppblandad med *brända människoben* samt något *kol*. I vestra kanten häraf låg ett hopböjdt *jernsvärd*, brustet i flera delar. Det

7. Bronzspänne, funnet i roset 103. $\frac{2}{3}$.

var lagdt längs med jordytan, blott några få em. under densamma. Det är en mellanform mellan fig. 281 och 282 i *So. forns*. Bredd 7 em.; längden kan ej bestämmas. Fästet, som är afbrutet, tyckes hafva varit ganska kort. Det har haft tre uitar, af hvilka den nedersta sitter mycket nära eggen. Trälhandtaget har således nedtill varit nästan lika bredt som svärdet och på midten insvängdt.

N:o 105. Otydlig, liten, gräsbevuxen *kulle*, invid föregående åt S., bestående af jord uppblandad med små gråstenar.

Under stenarna lågo spridda på öfver 1 m:s vidd en mängd *brända människoben*. Här och der var jorden litet mörk. Några fragment af *brons* påträffades äfvensom några *beslag af jern*.

N:o 106. Liten, otydlig, gräsbevuxen *kulle*, nära SV. om föregående. Bestod af jord och gråstenar.

Under stenarna i midten af kullen hittades två *brända* skärfvor af *menniskoben* samt ett *bronsspänne*. Detta är tyvärr sönderfallet i flera bitar, hvilka dock visa, att spännet varit af ungefär samma form som fig. 312 i *Sv. forns*.

N:o 107. Liten, otydlig, gräsbevuxen *kulle*, nära 106 åt S. Diam. ungefär 3 m., höjd omkring 10 å 15 cm. Bottnen var belagd med kalkstenar, derofvanpå gråstenar och jord.

Här hittades i midten några *brända människoben* och en förrostad *jernbit*.

N:o 108. Gräsbevuxen *kulle*, lik de närmast föregående, 5 m. V. om 107. Diam. ungefär 2,5 m. Bestod af jord och medelstora gråstenar.

I midten under stenarna lågo spridda rätt mycket *brända människoben*. En liten bit *kol* och en helt obetydlig bit *brons* hittades äfven; ingenting vidare.

N:o 109. Gräsbevuxen *kulle*, lik de närmast föregående, liggande nära gärdesgården åt ntskogen strax invid 108. Diam. 3,5 m., höjd obetydlig ofvan jord. I vestra kanten låg en rund gråsten af en god mansbördas storlek, 45 cm. i genomskärning.

Ett mycket tumt lager af *aska*, uppblandadt med något *brända människoben*, sträckte sig från samma kant 1,5 m. inåt midten. I östra kanten hittades några fragment af *brons* och i den norra bitar af ett groft *lerkärl*. Äfven en *jernsölja* med remhållare hittades.

Söljan är fyrkantig och längs kanterna prydd med ett punkteradt band af ett på hältebeslagen från detta graffält vanligt slag. *Söljan* är rund, platt och 4 cm. vid. Det hela har varit ett rätt vackert arbete.

Lerkäret har varit af mycket groft, 8 å 10 mm. tjockt, blått gods. Käret tyckes hafva varit skålförmigt.

N:o 110. Litet gräsbevuxet *röse*, beläget 12 m. V. om 109, alldeles intill gärdesgården åt ntskogen. Diam. 3,5 m., höjd 30 cm. Bestod af mycket stora kalkstenar och något gråstenar samt jord.

Ingenting påträffades här utom en liten obetydlig fläck *svart jord* i södra delen af röset under stenarna.

N:o 111. Litet, gräsbevuxet *röse*, beläget 9 m. S. om föregående. Diam. 3 m., höjd 30 cm. Bestod af mindre gråstenar och jord. Två stora trädstubbar stodo i röset.

I midten under stenarna hittades litet *brända människoben*, något *kol* samt ett rundt *jernbeslag*. Vid tilläggnngen hittades en rund *stenkula*.

Jernbeslaget är en knapp med stor platta, 3,3 cm. vid, och en uppstående bnekla i midten. Längs kanten har den haft någon numera otydlig ornering.

Stenkulan, af någon grå stenart (granit?), är ej klotrund, i det den har två plattade, mycket väl slipade sidor. Bredd 10 cm., höjd 6 cm.

N:o 112. Litet, gräsbevuxet *röse*, 12 m. SV. om föregående. Diam. 3 m., höjd 10 å 20 cm. Bestod af gråstenar med fyllning af jord samt kalkstenar i botten. I midten växte en tall, som försvårade arbetet.

Kalkhällarna befinnos täcka en *kista* af på kant ställda *kalkhällar*, hvilken gick i riktning NO.—SV. Den södra ändan af kistan var fullständig, den norra deremot ofullständig. Kistan inneslöt ett *människoskelett*, som låg med hufvudet åt NO. Öfre delen af skelettet var förmultnad, nedre delen deremot väl bibehållen, men liggande i oordning. Egendomligast var förhållandet med det venstra lårbenet, hvilket låg tvärt öfver kistan. Skelettet låg på blotta jorden, täckt af jord, hvilken dock ej gick ända upp till kistans öppning, utan var ett tomrum der lemnadt. Kistans längd var 1,9 m., bredd och djup 40 cm. Ingenting vidare påträffades.

N:o 113. Litet, gräsbevuxet *röse*, 8 m. S. om 108. Diam. 3,5 m., höjd 30 cm. Utomkring syntes åt N. spår af en krets, som gått rundt omkring röset, 8 m. i diam. I midten stod en stor stubbe.

Under och på sidorna om denna var jorden *svart*. Här hittades några få *brända människoben* och litet *kol* samt bitar af ett

lerkärl, om hvilket det ej kan sägas mera, än att det varit insvängdt vid halsen och af temligen fint, rödt, 5 mm. tjockt gods.

N:o 114. Litet *röse*, något gräsbevuxet, beläget 10 m. SV. om föregående. Diam. 3 m., höjd 40 cm. Bestod af gråstenar och något litet jord. Ingenting hittades här.

N:o 115. Litet, gräsbevuxet *röse*, beläget 30 m. V. om 95. Diam. 2,5 m., höjd 20 cm. Bestod af medelstora gråstenar och deremellan fyllning af jord.

I midten under stenarna hittades något *brända människoben*, ett ringformigt *beslag*, 2,5 cm. vidt, ett bronsbelagdt, kullformigt, 1,8 cm. vidt *föremål*, samt några andra små *fragment af jern*. De hafva alla antagligen utgjort beslag till ett bälte.

N:o 116. Litet, gräsbevuxet *röse*, beläget 9 m. i vestlig riktning från föregående. Diam. 3 m., höjd 30 cm. Bestod af mindre gråstenar och fyllning af jord. Här hittades endast litet *kol*.

N:o 117. Stort *röse*, platt ofvanpå liksom 100, beläget 23 m. VSV. om 100. Diam. 10 m., höjd 50 cm. Bestod af större kalkstenar, en och annan gråsten samt fyllning af klappersten, difförd från annat håll.

Uppe bland stenarna i midten hittades *obrända människoben*, liggande utan någon ordning, och 1 m. Ö. om midten bitar af två *lerkärl*, liggande spridda på en omkrets af 1,5 m. På bottnen under stenarna i midten påträffades en vidsträckt *askbädd* af 10 cm:s djup, uppblandad med något *brända människoben* och *kol*. Själfva leran under askan var inpregnerad med denna och bar spår efter bränning till ytterligare 10 cm:s djup. Säkerligen har således bälet stått på platsen, hvilket är så mycket antagligare, som hela askbädden höll ej mindre än 3 m. i genomskärning. De brända människobenen voro helt få, hvilket måhända får förklaras så, att en del blifvit alldeles uppbrända i den starka hettan.

Sedan har en ny begrafning egt rum, i det att en meniska blifvit jordad uppe bland stenarna och två *lerkärl* nedkastade der bredvid.

Det ena *lerkärlet* har varit temligen litet, skålförmigt, samt af groft och i förhållande till storleken tjockt — 7 mm. — gods. Det tyckes vara tummadt.

Det andra *kärlet* har deremot varit knipigt på midten och insvängdt vid halsen samt nedanför denna försedt med oruament af trenne jemnlöpande linier och deri intryckta punkter samt derunder cirkelar med medelpunkt. Det tyckes vara drejadt.

N:o 118. Litet, gräsbevuxet *röse*, beläget 25 m. V. om föregående. Diam. 3,5 m., höjd 30 cm. Bestod af gråstenar och jordfyllning. I botten lågo några större kalkhällar, hvilka fäekte en ofullständig *kista* af kantsatta kalkhällar, stående i riktning NO.—SV. I kistan låg ett *memiskoskelett* på högra sidan med hufvudet åt NO., ansigtet vänt åt NV. och knäna starkt böjda. Venstra lårbenet och underbenen voro komna i oordning, så att det förra låg ända nere vid nedra gafvellhällen. Skelettet låg på sjelfva jorden utan något underlag af hällar. Bakom dess rygg stod ett litet *lerkärl* utan botten, och framför ländkotorna låg en 3 cm. vid, rund *jernsölja*.

Kistan, som blott bestod af två gafvellhällar och en kort häll i midten af hvarje sida, var 1,7 m. lång, 40 cm. djup och lika bred.

Lerkärlet har varit helt litet, blott 5 cm. i öppningen, skålförmigt, och är förfärdigadt af grof lera, uppblandad med små stenar. Tjocklek 7 mm. Det tyckes vara tummadt.

N:o 119. Litet, gräsbevuxet *röse*, beläget 6,5 m. SV. om föregående. Diam. 3 m., höjd 30 cm. Bestod af gråstenar och något jordfyllning.

Nära sydvästra kanten började under stenarna ett lager af *aska*, *brända memiskoben* och *kol* af 15 å 20 cm:s djup, 50 å 60 cm:s vidd och längd. Här bland hittades ett hoprostadt, *ringförmigt föremål af jern*.

N:o 120. Litet, gräsbevuxet *röse*, nära SV. om föregående, alldeles invid den västligaste vägen, som från heden leder till Häglunds åker och nära högen efter gamla kalknguen. Diam. 3 m., höjd 20 å 30 cm. Bestod af medelstora gråstenar och någon fyllning af jord.

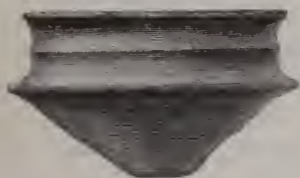
I midten under stenarna påträffades *brända människoben* och något *kol*, ett *lerkärl*, en *jernring* och några »*halfperlor*» af brons.

Bronshalfperlorna äro af samma slag som fig. 362 i *Sv. forns.*, men större.

Det *ringformiga jernföremålet* är groft, 2,5 em. vidt och förrostadt.

*Lerkärl*et är afbildadt fig. 8 i hälften af verkliga storleken; det har en starkt framträdande list omkring buken. Det är tunnadt och af grått, 7 mm. tjockt gods. Höjd 4,2 em., vidd i mynningen 7 em., öfver buken 8 em.

N:o 121. Litet, gräsbevuxet *röse* på andra sidan vägen, nära V. om föregående, alldeles invid gamla kalkugnsbacken. Diam. 3,5 m., höjd 30 em. Bestod af gråstenar och jordfyllning af

8. *Lerkärl, funnet i röset 120.* $\frac{1}{2}$.

samma beskaffenhet som den omgifvande marken. I botten lågo fyra stora kalkhällar, hvilka täckte en *kista* af kantsatta *kalkhällar*, omgifven af en ram liggande liksom i grafven 70. Täckhällarna hade sjunkit in öfver kistan, hvilkens väggar fallit inåt, så att de lågo öfver skelettet. I kistan låg nämligen ett *människoskelett* på magen med hufvudet åt N., högra benet något böjdt. Det låg i riktning N.—S. + 5° Ö.—V. På bäckenbenen lågo några *jernringar*. Öfver lårbenen ända ned till knäna låg en 42 em. lång och 34 em. bred *hartztätning*, inom hvilken funnos några *jernringar* och en smal *jernbit*. Der stod äfven ett *lerkärl* bräckt i bitar. Innanför venstra smalbenet låg ett egendomligt formadt *jernföremål*. Kistan var 40 em. djup.

Hartztätningen, som ofvan nämnt, oval till formen, har likasom en tvärbalk, som går midt öfver från den ena kanten till den andra. Möjligen har kärlet haft tvänne afdelningar. Fibrerna

efter träet synas mycket tydligt och man kan af dessa märken se, att kärlet ej haft stående vägg utan liggande som ett såll (jfr *Svenska Fornmimesföreningens tidskrift*, femte bandet, sid. 131).

I detta träkärll hade man ställt ett *lerkärll*, som vid upptagningen gick sönder, oaktadt all varsamhet. Det är ungefär af samma form som det från grafven 94, med botten intryckt, men har, i motsats mot nyssnämnda kärll, halsen tvärt insvängd från buken. Dess vidd i mynningen är 8 cm., höjd något mera. Det är säkerligen drejadt och af grått, 4 mm. tjockt gods.

Jernringarna äro vanliga, simpla, 2 å 3 cm. vida.

Bältebeslagen, som lågo kring midjan, äro af det i detta grafvält vanliga slaget, några ringformiga af 2 å 2,5 em:s vidd, med något slags vidsittande grofva remhållare, ett knappformigt af 3 em:s vidd, af samma slag som det från grafven 111.

Det egendomliga *jernföremålet* utgöres af en platt, 1,5 em. bred, hopböjd jernten, som sammanhållles af en ring.

No 122. Litet, gräsbevuxet *röse*, beläget 7 m. NNV. om föregående invid den förnt nämnda vägen från heden till åkern. Diam. 2,5 m., höjd 20 em. Bestod af gråstenar med jordfyllning. I midten gingo gråstenarna djupt ned, men blott på en liten fläck. Troligen har här i senare tider blifvit gräfdt ett hål, som åter fylts.

Invid detta hål åt N. hittades en bit förrostadt *jern* och några *brända människoben*.

No 123. *Graf vid rest kalkhäll*, belägen V. om gamla kalkngsbacken innti åkern. Hällens riktning N.—S.; höjd öfver marken 10 em., från roten 65 em., bredd 45 em., tjocklek 11 em.

På vestra sidan stod en större gråsten till stöd, vid båda ändarna likaså två mindre kalkhällar.

På båda sidor om hufvudhällen låg en betydande *askbädd*, rikligt uppfylld med *brända människoben*. Den gick ända ned till hällens rot och mätte 30 em. i djup. På östra sidan låg en *jernknif* bland askan. Denna har, liksom fig. 267 i *Sv. forns.*, rak egg och svängd rygg, samt platt, nära 7 em. lång tånge, hvilken nederst är litet ntsvängd åt båda sidorna. Tydliga märken efter hamringen synas der äm. Hela knifvens längd har varit omkring 18 em., bredd 2 em.

N:o 124. Litet röse, beläget nära 122, men på andra sidan vägen. Diam. 4 m., höjd ungefär 30 em. Bestod af gråstenar och ör af markens beskaffenhet. På några ställen voro stenarna svarta, som om de varit med i elden. Ingenting vidare märktes.

N:o 125. Litet röse, beläget nära 124, N. derom. Diam. 4,5 m., höjd 30 em. Bestod af gråstenar, somliga rätt stora, och jord. I botten lågo några kalkhällar. Under gråstenarna syntes på flera ställen större fläckar af aska och något kol, men inga ben.

Kalkhällarna i botten täckte ett *menniskoskelett*, som låg i NO.—SV., på venstra sidan med ausigtet vändt åt SO., knäna något böjda. Hela skelettets längd var 1,5 m. Det låg på blotta marken, 60 em. djupt under jordytan. Kring midjan lågo flera rostiga, ringformiga *beslag af jern*. Alla dessa beslag hade antagligen suttit på något bälte, som gått rundt kring den jordades midja. Äfven uppe på venstra sidan om bröstet låg ett sådant *beslag*. Ett af de beslag, som funnos vid bröstet hade spår efter bronsbeläggning. Under hufvudet lågo flera stora *halfperlor af brons* inbäddade i en mörk klump, hvilken såg ut som *aska*, men möjligen är lemming efter något föremål, hvarpå beslagen suttit.

Jernbeslagen utgöras af: 1:o) ringformiga, grofva beslag af 3 å 4 em:s vidd, liknande dem från grafven 121; på tre af dem ses lemmingar af tyg, som bevarats genom rosten; 2:o) några mindre, kulformiga, bronsbelagda; 3:o) en knopp af samma slag som den från grafven 11, samt plattan till en annan sådan; 4:o) tunna, fyrkantiga, omkring 2 em. breda plattor med cirkelformig afslutning, ornerade med parallela linier och på den nämnda runda afslutningen koncentriska cirkelar af intryckta punkter.

Bronshalfperlorna äro stora — 2 em. i vidd — och försedda med tvänne hål liksom fig. 362 i *Sv. forns*.

N:o 126. Litet röse, beläget 12 m. N. om 118. Diam. 3 m., höjd 30 em. Bestod af medelstora gråstenar och jord af markens beskaffenhet.

I midten under stenarna påträffades ett 20 em. djupt och 1 m. vidt lager af *aska*, hvori förekommo några få *brända människoben*. I askan lågo äfven några *smältklumpar af brons*, samt

ofvanpå askan bitar af en liten 1 em. vid *ring* af samma metall, och i närheten af ringen flera *krukbitar*, som lågo tillsammans på en fläck. De visa, att kärlet varit af samma form som det från grafven 121 med halsen tydligt skild från buken medelst en sned fals. Om bottenens utseende gifva bitarna ej någon säker antydan; den synes dock hafva varit tillplattad, ej insänkt. Kärlet tyckes vara drejadt. Det är af rödt, fint, 4 å 5 mm. tjockt gods.

N:o 127. Röse, beläget nära N. om 124 invid den ofvan nämnda vägen. Diam. 4,5 m., höjd nära 50 cm. Bestod af gråstenar och någon fyllning af jord. I rösets mitt lågo i botten kalkhällar, som täckte en *kista* af kantsatta kalkhällar, stående i riktning N.—S. + 30° Ö.—V. Kistan var 2,05 m. lång, 46 cm. bred och 40 cm. djup. I kistan låg ett *meniskoskelett* med hufvudet åt N., benen raka. Det var lagdt framstupa, hufvudet hvilade på högra armen, som var sträckt under skelettet åt venstra sidan. Den venstra armen var starkt uppböjd. Skelettets hela längd var 1,5 m. På panntrakten upptå hjessan sutto många *halfperlor* af brons. Några lågo ända ned på ryggen, måhända nedfallna från hjessan. Äfven strax nedanför knäna lågo sådana perlor, ehuru ej så många. Nedanför fötterna stod ett *lerkärl*. Vid venstra delen af bäckenet lågo två ringförmiga *jernbeslag* och vid sidan af armbenen, men högre upp i grafven, en rund *jernbit*. Skelettet var, liksom alla andra skelett i grafvältet, täckt med jord under täckhällarna. Under perlorna syntes på flera ställen lemmingar efter ett slags *sjötång*, ett ej ovanligt underlag för prydnader af detta slag. Öfver 200 halfperlor tillvaratogos.

Bronshalfperlorna, af samma slag som fig. 362 i *Sv. forns.*, äro dels stora, 1,5 cm. vida, dels små, blott 8 mm.

Jernbeslagen, nu mycket förrostade, hafva varit af den i detta grafvält vanliga sorten bältebeslag.

Lerkäret liknar fig. 2 å pl. VII i Undsets *Jernalderens begyndelse*, men är kullrigt i botten utom sjelfva midten, som är upphöjd i form af en liten buckla, såsom vanligt i detta grafvält. Kring halsen löper en intryckt linie, och på båda sidor om denna en rad af små punkter. Dess vidd i mynningen är 9 em., öfver buken 1,1 em., höjd 7 em. Antagligen är det drejadt. Godset är groft, gråblått och temligen tjockt.

N:o 128. Litet *röse*, beläget 14 m. NV. om 125. Diam. 3,5 m., höjd 30 cm. Bestod af gråstenar och något kalkstenar samt fyllning af jord. Uppe bland stenarna nära södra kanten hittades en bit af ett *lerkärl*. Under stenarna påträffades en bädd af *aska*, *kol* och *brända människoben* af öfver 1 m:s vidd. I norra kanten af denna bädd lågo några bitar af ett mycket groft *lerkärl* med platt botten.

N:o 129. Litet *röse*, 23 m. N. om föregående, alldeles invid gärdesgården, ej långt från grinden. Diam. 4 m., höjd 20 å 30 cm. Bestod af grå- och kalkstenar. I botten lågo flera lager af kalkhällar, hvilka lutade inåt mot hvarandra, så att de bildade en fördjupning i midten.

Härnuder låg ett *människoskelett* i riktning NO.—SV. på venstra sidan med hufvudet åt NO., ansigtet vändt åt SO., knäna och armarna starkt böjda. Bakom ryggen stod ett litet skålförmigt *lerkärl* med botten uppåt. Bakom midjan lågo flera förrostade, ringförmiga *bältebeslag*. På ett af dem ses lemningar af *tyg*, som bevarats genom rosten. Vid knäet låg en förrostad *jernknif*, och på hjessan 7 stora *halfperlor* af brons. Skelettet låg 40 cm. djupt under marken.

Bronshalfperlorna äro, som nämnadt, alla stora, nära 2 cm.; således betydligt större än de vanliga. En är genomborrad med en mängd små hål, hvilka bilda ett kors.

Lerkäret, skålförmigt, har varit helt litet, omkring 5 cm. högt och något vidare. Godset är groft, grått och tjockt, 7 å 8 cm. Kärlet är tummadt.

N:o 130. Litet *röse*, beläget alldeles inför sjelfva grinden mot heden, midt i vägen till åkern. Diam. 3,5 m., höjd obetydlig öfver marken. Bestod af gråstenar och något kalkstenar. I östra kanten tätt uppe under stenarna låg ett *människoskelett* i riktning N.—S. + 30° Ö.—V., med hufvudet åt N.; det var lagdt på venstra sidan. Bakom midjan lågo några bitar af en *jernsölja*. Vid hufvudet lågo många *träkol*.

Vester om detta skelett och i jernhöjd dermed lågo tre väldiga kalkhällar, täckande en *kista* af kantsatta kalkhällar, hvilken sidor fallit in öfver det inuti liggande *skelettet*, men hvilken gafvelhällar ännu stodo. Skelettet låg framstupa med hufvudet

åt N., benen raka, båda armarna böjda uppåt hvar sin sida. Hela skelettet var 1,6 m. långt och låg 40 cm. djupt under ytan.

På hjessan satt en mängd *halfperlor* af brons med *sjötång* liggande mellan hjessan och perlorna. Vid venstra höftbenet lågo äfven några *bronshalfperlor*. På högra sidan om hufvudet låg en liten *jernbit*. Vid venstra knäets yttersida låg en *jernknif* med tången åt N., och ett litet *lerkärl* utanför denna, lutadt mot knäet. Ett förrostadt ringförmigt *jernbeslag*, säkerligen en *sölja*, hittades äfven.

Hela kistan var 1,7 m. lång och 30 cm. djup.

Bronshalfperlorna äro af samma slag och storlek som fig. 362 i *Sv. forns.*

Jernknifven, fullsatt med rost, har ännu qvar lemningar efter skaffet, i hvilket den varit instucken.

*Lerkärl*et är af alldeles samma slag som fig. 390 i *Sv. forns.*, hvars förebild äfven hittats tillsammans med bronshalfperlor. Kärl^{et} ser ut att vara drejadt, ehuru det ligger närmare till hands att antaga, att ett kärl af sådan form och obetydlig storlek skulle vara tunnadt. Höjd 5,1 cm., vidd 7 cm. Godset är 8 mm. tjockt, gråblått.

De vid dessa undersökningar anträffade fynd förvaras i Statens Historiska Museum under N:o 7583.

Om högsättning i skepp under vikingatiden.

Af

Oscar Montelius.

Vi minnas nog litet hvar, huru Tegnér i sin Frithiofs saga berättar, att

— — — — — »Sote på kusten af Bretland lefvande satt sig med skepp och med gods i sin murade grafhög», och att Thorsten Vikingsson, Frithiofs fader, i högens dystra inre kämpade en hård kamp med den högsatte höfdingen. Striden gälde den af Völmund smidda och af Sote röfvade guldarmringen, »af smycken ypperst i Norden», den ring, som Frithiof sedan skänkte till Ingeborg, och som, då han återfann den på Balders arm, vållade Baldersbålet.

Den högsättningen hör väl till diktens värld, men månet ojäfvigt vitne intygar, att högsättning i skepp verkligen förekommit, och ej sällan förekommit, under vikingatiden. Vi skola först lyssna till de vitnesbörd om denna egendomliga sed, som de ungefär samtidiga berättelserna lemna, och sedan betrakta de märkliga, i våra dagar gjorda fynd, som bekräfta riktigheten af dessa berättelser.

I det 24:de och följande kapitlet af *Håkan den godes saga* skildrar Snorre Sturlesson den strid, i hvilken konung Håkan år 954 besegrade Erik Blodyxes och Gunnhilds söner. På Håkans sida stngrade Egil Ullsärk och många med honom. Efter vinnu seger lät »konung Håkan de af Erikssönnernas skepp, som lågo

I hufvudsak öfverensstämmer denna uppsats med det föredrag, som författaren höll vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte den 27 februari 1885.

på det torra, dragas längre upp på land. Sedan lät han lägga Egil Ullsärk jemte alla, som fallit på hans sida, i ett skepp, som öfverhöljdes med jord och sten. Han lät äfven uppsätta flera skepp och i dem bära de fallna. Man ser ännu högarna söder om Frejderbjerg. Höga bautastenar stå vid Egil Ullsärks graf.

I *Landnámabok* omtalas, att Åsmund Atlesson höglades i sitt skepp och hans träl hos honom. Så heter det i en handskrift. En annan handskrift berättar, dels att trälen sjelf tog sig afdaga, emedan han ej ville öfverlefva sin husbonde, dels att trälen detta oaktadt icke fick sin plats hos Åsmund utan i skeppets andra ända. Då man nr högens iure hörde qvädas, att »tomt rum vore bättre än dåligt sällskap», öppnade man högen och tog ut trälen¹.

På ett annat ställe i *Landnámabok*² säges det om Gejrmund Heljarskinn, att han höglades i skepp utanför sin gård.

I *Gisle Surssons saga*³ berättas, att, då Thorgrim Thorstensson blifvit dräpt och skulle högläggas, »lade de honom i ett skepp och uppkastade högen efter gammal sed». Då man skulle tillsluta högen, gick Gisle fram, tog en mycket stor sten, kastade den i skeppet, så att hvarje plankade deri var nära att brista, och sade: »Ikec förstår jag mig på att fästa skepp, om väder och vind taga detta loss.» Enligt en uppteekning af sagan lades stenen i en af skeppets stäfvar.

En annan isländsk saga, *Vatsdöla-sagan*⁴, förtäljer, huru den på konung Harald Hårfagers tid lefvande, från Norge till Island öfverflyttade Ingemund Bonde, äfven han son af en Thorsten, blef dräpt. Derefter heter det: »Ingemund lades i båten, som hörde till skeppet Stigande, och blef hederligt begravden, såsom skiek då var med män af hög värdighet.» Stigande var ett skepp, som konung Harald skänkt Ingemund.

De nu anförda berättelserna tala alla om män, som *obrända* blifvit högsatta i skepp. Andra lära oss kämma seden att *bränna den döde med hans skepp*. Vanligen drog man då skeppet på

¹ *Islendinga Sögur*, I sid. 81.

² *Islendinga Sögur*, I sid. 125 (jfr den i noten anförda handskriften).

³ K. Gislason, *Tvær sögur af Gisle Surssyni*, i *Nordiske oldskrifter, udgivne af det nordiske Literatur-Samfund*, VIII, sid. 31; jfr sid. 115. P. A. Munch, *Sagaer eller fortællinger om Nordmænds og Islænderss bedrifter i oldtiden. Oversatte fra det gamle norske sprog*. I. *Gisle Surssons saga*, sid. 28.

⁴ G. Vigfússon u. Th. Möbius, *Forn sögur*, sid. 38. N. M. Petersen, *Historiske fortællinger om Islændernes jord hjemme og ude*, 4:de bandet, sid 50.

land, antände det oeh den derpå hvilande höfdingen samt uppkastade en hög öfver qvarlevorna från bålet. Någon gång lät man emellertid skeppet med dess last af döde män drifva lågande till sjös. Våra nordiska häfdaböcker hafva förvarat minnet af båda sätten.

Så förtäljer Saxo¹, att, sedan konung Harald Hildetand stupat i Bråvalla-slaget, den segrande Sigurd Ring lät bränna honom jemte hans förgyllda skepp på ett väldigt bål.

Redan den prosaiska Eddan har en berättelse om dylik likfärd. Den döde är der ingen mer eller mindre än Balder. Då han fallit, togo asarne hans lik, heter det i Gylfaginning (kap. 49), »oeh förde det till sjön. Balders skepp hette Ringhorne; det var det största af alla skepp. Gudarne ville draga det ut för att bränna hans lik derpå, men skeppet gick ej af stället. Man sände då bud till Jötunhem efter jätteqvinnan Hyrroeken. Hon kom, ridande på en varg, och hade huggormar till tyglar. Då hon steg af sin häst (vargen), satte Odin fyra berserkar att taga vara på honom; oeh de kunde doek icke hålla honom på annat sätt än att lägga honom ned till jorden. Hyrroeken gick fram till förstäfven oeh sköt skeppet ut i ett tag, så att elden stod från de underlagda rullarna oeh hela jorden skalf. Här öfver blef Thor förbittrad, han grep sin hammare oeh sönderkrossade hennes hufvud, innan gudarne ännu hunnit bedja för henne. Balders lik blef nu utburet på skeppet. När hans maka Nanna, Neps dotter, såg detta, grämde hon sig så, att hon spræk af sorg oeh dog. Hon blef äfven lagd på bålet, som då antändes. Thor stod bredvid oeh vigde bålet med Mjölner. Framför hans fötter sprang en dverg, som hette Lit; honom sparkade Thor med sin fot npp i elden, så att han också blef bränd. Denna likfärd bevistades af mångahanda folk. Först af Odin tillika med Frigg, Valkyrjorna oeh hans korpar. Frey åkte i en vagn, förspänd med den galt, som heter Gyllenborste eller Slidrngtanne. Heimdall red på hästen Guldtopp, oeh Freja körde med sina kattor. Dit kom äfven mycket folk, både hrimthursar oeh bergresar. Odin kastade på bålet ringen Dröpnir, som sedan fick den egenskap, att hvar niönde natt drupo af honom åtta likaså tunga ringar. Balders häst oeh allt hans ridtyg lades oek på bålet.»

¹ *Saxonis Grammatici Historia danica*, utg. af P. E. Müller, 1 sid. 391.

I 27:de kapitlet af »Yuglingasagan» berättar Snorre Sturleson, att konung Hake i Upsala, sedan han i en hård strid med Yugves söner på Fyrisvallarna blifvit dödligt sårad, »lät taga ett skepp som han hade, lastade derpå de döde och vapnen och lät sedan föra det ut till hafs¹, lägga styret i lag, draga upp seglen, lägga eld i törved och göra ett bål på skeppet. Vinden blåste från land. Hake var nära död eller död, då han lades på bålet. Skeppet seglade lågande ut på hafvet, och vardt detta sedan vida prisadt.»

* * *

Den märkvärdigaste och utförligaste berättelse om nordbornes sed att bränna den döde i skepp har emellertid bevarats åt oss på ett sätt, som vi minst kunnat vänta, nämligen i en arabisk skildring af en resa till Enropa under vikingatiden².

Af kalifen El-Muktedir (907—932) sändes Ahmed ben Fosslan, vanligen Ibn Fosslan kallad, till slavernas konung i trakten af Volga. Han påträffade der många män af ett folk, som han kallar Rus, — svenska varjager, — hvilka från sitt atlägsna land kommo till Volga såsom handlande. Om dem berättar han bland annat, att han hört så märkliga saker om det sätt, hvarpå de behandlade sina afidna höfdingar, att han önskade lära närmare känna de ceremonier, som dervid förekommo. »Ändtligen», säger han, »meddelade man mig, att en af deras store dött. De lade honom i hans graf och försågo denna med ett tak för tio dagar, till dess de blefvo färdiga med tillskärningen och förfärdigandet af hans kläder. Om det är en fattig man, så bygga de åt honom ett litet fartyg, lägga honom deri och förbränna det. Men då en rik dör, samla de hans gods och dela det i tre delar. Den ena tredjedelen är för hans familj, för den andra göra de honom kläder, för den tredje köpa de rusdrycker för att drieka dem på den dagen, då trälimman ger sig döden och blir bränd med sin herre. Men de hängifva sig åt njutningen af vinet på ett vanvettigt vis

¹ Emedan striden utkämpats på slätten mellan Upsala och Fyrisåns utlopp, var det naturligtvis på Mälaren som det brinnande skeppet seglade, och icke på hafvet, såsom den med lokalförhållandena mindre väl bekante Snorre antagit.

² Frähn, *Ibn-Fosslan's und anderer Araber Berichte über die Russen älterer Zeit*, sid. 11 och följ.

och dricka det oafbrutet dag och natt. Ofta dör en af dem med bågaren i hand.»

»Om en af deras höfdingar dött, så frågar hans slägt hans trälinnor eller trälar: 'Hvem af Er vill dö med honom?' Då svarar en af dem: 'Jag'. Om han har uttalat detta ord så är han derigenom bunden, och han har icke längre frihet att någonsin draga sig tillbaka; äfven om han ville det, så tillåter man det icke. Men vanligtvis är det trälinnorna som göra det. Så, när den man, om hvilken jag nyss berättade, var död, frågade de hans trälinnor: 'Hvem vill dö med honom?' En af dem svarade: 'Jag'. Då öfverlemnades hon åt två trälinnor, som måste bevaka henne, och följa henne, hvart hon än gick; ja stundom tvådde de till och med hennes fötter. Man började derefter att träffa förberedelser till begrafningen, att skära till kläder åt den döde och att vidtaga alla andra anordningar som voro erforderliga. Fliekan drack emellertid alla dagar, sjöng, samt var glad och förnöjd.»¹

»När nu den dag kommit, på hvilken den döde och trälinnan skulle brännas, gick jag till floden, hvori hans skepp legat. Men detta var redan draget upp på land; fyra trästockar upprestes framför skeppet, och omkring detsamma ställes stora menniskoliknande bilder af trä. Derpå drog man skeppet upp på bålet. Folket gick under tiden fram och tillbaka, talande ord som jag ej förstod. Men den döde låg ännu ett stycke derifrån i sin graf, hvarn de ännu icke hade hemtat honom. Sedan kommo de med en hvilobänk, stälde den på skeppet och betäckte den med vadderade och stiekade tyg, med grekiskt guldtyg och med knddar af samma ämne. Så kom en gammal kvinna, hvilken de kallade Dödsengeln, och utbredde de nämnda sakerna på bänken. Det är hon, som ombesörjt klädernas förfärdigande och hela utrustningen; det är ock hon, som dödar trälinnan. Jag såg henne; det var en liten kvinna med dyster och elak blick.»

»När de kommo till hans graf, aflägsnade de jorden från trätaket, afkastade detta och nttogo den döde, som ännu låg i den klädnad hvori han dött. Då såg jag, huru han blifvit alldeles svart af kölden i landet. Men med honom hade de lagt i hans graf bemsande drycker, frukter och en luta, hvilket allt de nu togo

¹ En annan berättelse ger förklaringen häröfver: hon trodde sig genom sin frivilliga död försäkra sig om en evig sällhet. Frän, anf. arb., s. 105.

dernr. Den affidne hade emellertid, med undantag af färgen, icke förändrat sig. Derpå klädde de honom i hosor, byxor, stöflar, en 'kurtak' och 'chaftan' af guldtyg med gyllene kuappar, och satte på honom en mössa af guldtyg, besatt med zobel. Sedan buro de in honom i det på skeppet befintliga fältet, satte honom på det med vadd stoppade fäcket, understödde honom med kuddar, buro in berusande drycker, frukter och välluktande örter, hvilket allt de lade bredvid honom. Äfven bröd, kött och lökar lade de framför honom. Härpå förde de fram en hund, skuro honom i två delar och kastade dem i skeppet; lade sedan alla hans vapen vid hans sida; förde fram två hästar, hvilka de jagade så länge, att de dröpo af svett, hvarpå de sönderhöggo dem med sina svärd och kastade deras kött in i skeppet. Sedan blefvo två oxar framdrifna, likaledes sönderhuggna och kastade i skeppet. Slutligen förde de fram en tupp och en höna, slagade äfven dessa och kastade dem likaledes dit in.»

»Då det nu var fredag middag», heter det vidare, »så förde de trälimnan till en ställning, som de hade gjort, och som liknade den framspringande gesimsen¹ på en dörr. Hon satte sina fötter på människens flata händer, såg ned på ställningen och talade något på deras språk, hvarpå de släppte ned henne. Derefter läto de henne åter uppstiga, och hon gjorde på samma sätt som första gången. Åter släppte man ned henne och lät henne för tredje gången uppstiga, hvarvid hon gjorde som de båda första gångerna. Sedan räckte de henne en höna, på hvilken hon afskar hufvudet, som hon bortkastade. Men hönan tog man och kastade henne in i skeppet. Jag frågade tolken, hvad det var hon hade gjort. Han svarade: »Första gången sade hon: 'Se, här ser jag min fader och min moder'; andra gången: 'Se, nu ser jag alla mina affidna anförwandter sitta tillsammans'; men tredje gången: 'Se, der är min herre, han sitter i paradiset. Paradiset är så skönt och så grönt. Hos honom äro hans män och svenner. Han ropar mig. Fören mig då till honom.'» Då förde de henne till skeppet. Men hon drog af sig sina båda armband och gaf dem åt den qvinna, som man kallar Dödsengeln, och som skall mörda henne. Äfven sina båda beuringar drog hon af sig och räckte dem till de två henne tjänande trälimnorna, som kallas Dödsengels döttrar.

¹ Betydelsen af det här begagnade arabiska ordet är ej fullt säker.

Derpå lyfte man upp henne på skeppet, men lät henne ännu icke komma in i tältet. Nu trädde några män fram med sköldar och stafvar; de räckte henne en bägare med en bernaende dryck. Hon tog den, sjöng dervid och tömde bägaren. »Härmed», sade mig tolken, »tager hon afsked af sina kära.» Derpå räcktes henne en aman bägare. Hon tog äfven den och uppstämde en lång sång. Då befalte den gamla qvinnan henne skynda sig att tömma bägaren och att inträda i det tält, der hennes herre låg. Men flickan hade blifvit bestört och obeslutsam; hon ville gå in i tältet, men stæck blott hufvudet mellan tältet och skeppet. Strax tog den gamla henne i hufvudet, förde henne in i tältet och trädde själf med henne in deri. Männen begynte genast att slå med stafvarna på sina sköldar, på det att intet ljud af hennes skrik skulle höras, hvilket kunde förskräcka de andra flickorna och göra dem obenägna att en gång gå i döden med sina herrar.»

Sedan det derpå berättats, att sex män gått in i tältet och misshandlat flickan, heter det: »Derpå lade de henne utsträckt vid sidan af hennes herre. Två fattade henne vid fötterna och två vid händerna. Den gamla qvinnan, som kallas Dödsengeln, lade ett rep om halsen på henne och räckte det åt två af männen för att de skulle draga till det; själf gick hon fram med en stor, bredbladig knif och stötte in den mellan hennes refben, hvarpå hon åter drog ut den. Men de båda männen strypte henne med repet till dess hon dog.»

»Nu framträdde den dödes närmaste anförvandt naken, tog ett stycke trä, antände det, gick baklänges till skeppet, hållande det brinnande trästycket i ena handen och den andra handen äfven på ryggen, tills det under skeppet lagda träet tagit eld. Derpå kommo äfven de andra fram med brinnande trästycken; hvar och en bar ett stycke, som redan brann i öfre ändan, och kastade det på hålet. Snart tog detta eld, och elden fattade inom kort i skeppet, tältet, mannen, flickan och allt som var i skeppet. Då uppstod en stark vind, hvarigenom elden ökades och lågorna stego än högre.»

»Vid min sida stod en af ryssarna, som jag hörde tala med den bredvid stående tolken. Jag frågade tolken, hvad ryssen sagt honom, och fick till svar: »I arabers», sade han, »ären dock ett dumt folk. I tagen den man, som af alla är Eder den käraste och mest ärade, och kasten honom ned i jorden, der krälände

djur och maskar äta honom. Vi deremot bränna honom i ett ögonblick, så att han ofördröjligen och utan väntan går in i paradiset.» Derpå brast han ut i ett ohejdadt skratt, och tillade sedan: »Den kärlek, som hans herre (gud) hyser till honom, gör att vinden redan blåser och i ett ögonblick tager honom med sig.» Och i sanning, det dröjde ej länge, innan bålet och skeppet och flickan jemte den afidne förvandlats till aska.»

»Derpå uppkastade de på den plats, der det ur floden dragna skeppet stått, något som liknade en rund hög, uppreste i dess midt en stor träpåle och skrefvo derpå den afidnes namn jemte namnet på ryssarnes konung. Sedan begåfvo de sig bort.»

* * *

De nu anförda berättelserna visa oss, huru allmän den seden under vår vikingatid varit att begravva den döde i sitt skepp eller att bränna honom med detta. Låtom oss nu se till, huruvida några grafvar bevarats till våra dagar, som bekräfta dessa berättelser. Vi finna då snart, att sådana grafvar äro kända från olika trakter, och det i ganska stort antal.

Först skola vi betrakta några af dem, i hvilka man jemte lemningar af ett skepp funnit *brända ben* och andra föremål, som visa, att den döde blifvit lagd på bål.

Ett sådant fynd gjordes år 1853 vid Laekalunga i Skåne, en mil från Lund¹. Här låg, helt nära den ännu ganska vattenrika och i forntiden för mindre fartyg segelbara Kjöflinge å, en låg men vidsträckt hög, i hvilken man nämnda år fann: brända ben och kol; ett lerkärl, i hvilket de brända benen sannolikt legat; minst 100 nitnaglar af jern »och åtskilliga andra pieeer af samma metall, förmodligen ursprungligen hörande till ett fartyg»; »bitar

¹ Fyndet, som förvaras i Statens Historiska Museum (Stockholm), är beskrifvet af N. G. Bruzelius i *Annaler för nordisk oldkyndighet og historie* 1858, sid. 179 o. följ. — Emedan högen till större delen genomgräfdes, innan någon sakkunnig person hann komma tillstädes, har jag i *Statens Historiska Museum, vägledning för de besökande*, (fjerde upplagan), sid. 46 not, sagt att man icke torde kunna bestämdt afgöra, huruvida den döde här varit högsatt i sitt skepp på samma sätt som i den här nedan omtalade grafven vid Ultuna. Men det stora antalet nitnaglar gör det otvifvelaktigt, att de tillhört ett skepp, ehuru det numera är svårt att säga, om detta blifvit helt nedsatt i i högen, eller brändt jemte den döde, hvarefter nitnaglarna tillsammans med öfriga kvarlevor från bålet nedlagts i grafven.

af ett tveeggadt svärd, på hvilka ännu sitta fastrostade delar af skidan»; bronsbeslag, af hvilka några äro prydda med röd emalj; två stigbyglar (?) af jern; delar af två betsel, m. fl. föremål af jern och brons. Några djurben hade äfven upptagits ur grafven, men af dem tillvaratogs endast underkäken af en hund, hvilket ben visar, att hunden *icke* följt sin herre på bålet. Vapnens och bronsbeslagens utseende, samt den omständigheten, att på baksidan af ett beslag en läderrem ännu quarsitter, vitna om att åtminstone icke alla de i grafven nedlagda arbetena varit utsatta för bålets eld. Troligen hade icke heller svärdet varit det, emedan delar af träslidan ännu finnas kvar. Om skeppet bränts med den döde, eller om lemningarna från bålet nedlagts i det på land upphalade och med en hög betäckta fartyget, torde vara svårt att numera afgöra. För den senare åsigtan talar det förhållande, att vid några nitnaglar »quarsutto ännu, vid deras upptagaude ur jorden, fastrostade delar af trä».

Det märkligaste fynd man hittills gjort i Norden af en graf, i hvilken kvarlevorna af en med sitt skepp bränd viking blifvit nedlagda, anträffades år 1874 i en stor grafhög vid Möklebust, fordom Miklabolstad kallad, nära Eids kyrka i Nordre Bergenhus amt. Att vi ega en så noggram kämedom om denna märkvärdiga grafhögs inre, därför hafva vi att tacka den bekante norske fornforskaren A. Lorange, som ledde högens utgräfning och med stor omsorg iakttog allt som förjenade uppmärksamhet¹.

Möklebusthögen låg — eller rättare ligger, emedan den efter slutad undersökning återställdes till sitt gamla utseende, — på en från stranden jemnt och sakta uppåt sluttande slätt med fri utsigt öfver den till Eids kyrka inskjutande hafsfjorden. Högen är rund, mäter tolf fot i lodrät höjd och 92 fot i genomskärning, och var uppförd med särdeles stor noggramhet och omsorg. Rundt om dess fot var ett bredt dike gräfdt, nu 12 fot bredt och 3 fot djupt, men som troligen en gång varit betydligt större. Mot söder och vester afbröts detta dike genom två jordvallar, som voro ett

¹ Den nu följande beskrifningen af detta i många afseenden märkvärdiga fynd är lånad från Lorange's arbete *Samlinger af norske oldsager i Bergens Museum*, sid. 153 och följ. Jfr äfven *Arsberetning for 1874 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring*, sid. 90; O. Ryghs *Norske oldsager*, fig. 727. Fyndet förvaras i Bergens Museum.

par alnar breda, och hvilka liksom broar förenade högen med den omgifvande marken. På högens botten, således i jemnhöjd med marken, träffades ett lager af kol och bränd jord med inblandade små benbitar, hvilket lager sträckte sig ut mot högens sidor, men var tjockast i midten. Skildt från detta genom ett mellanliggande lager af ljus strandsand var ett annat liknande lager, hvilket i tvärgenomskärning framträdde som en båge öfver det första, så att det i ytterkanten gick öfver i detta, men längre in höjde sig omkring 8 tum deröfver. Inom en oval af ungefär 28 fots längd och 14 fots bredd voro bägge dessa lager liksom späekade med klinknaglar och spikar, liksom äfven med brända benbitar. I den östra hälften af det öfre kollagret finnos dessutom 6 sköldbucklor, och i vestra hälften af nyssnämnda oval träffades i båda lagren sköldbucklor spridda omkring i de mest olika ställningar, än ensamma, än flera tätt bredvid hvarandra, och två gånger var en instucken i en annan. I nästan hvar och en af dem lågo klinknaglar, tydligen ditlagda med afsigt, liksom äfven några sköldbucklor voro afsigtligt fyllda med brända ben och kol. Derjemte fann man på olika ställen fem pilspetsar, och upprepade gånger märktes dels runda, dels på den ena sidan något flatskurna, tunnstjocka, förkolnade stänger, som sannolikt voro lemningar af pilbågar och spjutskaft.

Något vester om högens midt, men ungefär under det böjda kollagrets midt låg en stor klump af starkt förbrända och med afsigt sammanböjda vapen och andra jernsaker, hvilka så hade genomträngt den omgifvande sanden med rost, att flera tyvärr afbrötos under försöket att draga dem fram. De utgjordes af två svärd, af hvilka det ena är stort, 2,5 tum bredt och tveggadt; två små spjutspetsar; ett välformadt yxblad, hvars främre hörn vid eggen är aflugget; tre sköldbucklor, af hvilka den ena bär märken efter ett våldsamt hugg; tre pilspetsar; en knif; en tunnstjock, fyrkantig och tung jernstång, som är hamrad flat i ena ändan; ett aflångt, halfeylinderformadt jernredskap, af oviss bestämmeelse, hvilket har skaftpigge i den ena ändan, men är afrundadt och formadt som spetsen af en sked i den andra ändan; dessutom flera bitar af tunna jernplåtar, hvilka liksom klinknaglarna voro inblandade mellan de särskilda föremålen. Rakt under denna klump hittades ett betselmumbett, och derunder i ett i högens naturliga botten gräfdt hål, en hel sauling af 12

sköldbucklor, som alla lågo med öppningen nedåt och tillsammans bildade ett högt, hvälfdt lock öfver ett stort, präktigt bronskärl, hvilket var löst nedsatt i sanden utan något annat skydd än detta egendomliga lock.

Bronskärlet, som är prydt med emalj (hvit, gul, röd och mörkblå), var till omkring två tredjedelar fylldt med brända ben. Dessa voro icke, som i grafkärnen från bronsåldern och den äldre jernåldern, rentvättade, utan blandade med kolbitar och aska. Bland de brända benen lågo spridda mångfaldiga bitar af förbrända jernsaker och klumpar af smält brons, sannolikt lemningar af prydnader. Midt i benmassan låg en stor pilspets och dessutom på olika ställen 6 runda, mer än halfklotformiga spelbrickor och 3 aflångt fyrkantiga tärningar af ben. Den ena tärningen är fastbränd vid en bit af hufvudskålen. Bland de brända benen lågo vidare två större benkammar, en stor perla af mörkt glas med hvita böljefigurer, en nyckel af jern m. m. Nyckeln har sannolikt hört till den dödes skeppskista; åtskilliga till denna hörande beslag hittades vid sidan af den ofvan beskrifna klumpen af jernvapen. I sanden tätt vid norra sidan af bronskärlet lågo några obrända ben insvepta i ogarfvadt getskinn. Dessa ben äro väl lemningar af lifsmedel, som varit bestämda till proviant åt den aflidne under hans färd till själarnas land.

Intet tvifvel kan finnas derom, att den stora mängden af klinknaglar och spikar, som lågo i högen, äro lemningar af ett skepp. Detta bevisas af deras antal, af deras olikhet efter de olika ställen, der de varit använda på skeppet, samt af en ring, för masten, en stor krok, måhända en förtöjningskrok, och stora skeppsbeslag, som hittades bredvid vapnen. Högens innehåll blir lätt förklarligt, om vi påminna oss Ibn Fosslans berättelse. Liksom vid Volgas strand hade man här på den norska kusten dragit ett skepp upp på land, prydt det med sköldar kring relingen, bragt den döde höfdingen ombord med vapen och en eller flera hästar, samt satt eld på skeppet. Då bålet sloeknat, hade man plockat i hop de flesta benen och lagt dem jemte åtskilliga af elden ej helt förtärda föremål i ett sällsynt och kostbart bronskärl, som den aflidne troligen sjelf fört hem från främmande land, och hvarpå han satt stort pris. Tolf sköldbucklor af de med skeppet brända sköldarna lades som ett skyddande lock öfver kärlet, hvilket derpå nedsattes i en i marken gräfd fördjupning.

Proviant lades vid sidan, och det hela täcktes med sand. Närmast öfver grafurman lades betset, måhända för att strax vara till hands; deröfver lades vapnen, vid sidan af dem lemmingarna af skeppskistan och rundt deromkring allt det öfriga som var kvar efter bålet. Sedan uppkastades högen och omgafs med ett djupt dike för att afleda fuktigheten från högens inre.

Ett intressant fynd af liknande slag gjordes år 1884 af docenten Sven Söderberg och hofjägmästaren C. Follin på Landborgen vid Karlevi by i Viekleby socken på Öland, vid undersökning af en aflångt fyrkantig, låg jordhög, hvars gränser voro utmärkta genom kalkstenshällar¹. Dessa hällar, som voro nedstuckna i jorden, stodo ganska glest och höjde sig ej mer än ett par handsbredder öfver marken. Högen hade en längd i öster och vester af 13,5 meter (45,5 fot) samt en bredd i norr och söder af 5,5 meter (18,5 fot). Till större delen låg den på alldeles jemn mark, endast den vestra ändan låg på mark, som sakta sluttade mot sydvest. Högens yta var kullrig och dess största höjd öfver den omgifvande marken var omkring 40 cm. (ej fullt 1,5 fot). I högens yta syntes hällar, hvilka stodo vinkelrätt mot dess längdriktning, och hvilka delade högen i tre afdelningar. Det visade sig genom undersökningen, att dessa afdelningar ursprungligen varit särskilda fyrkantiga grafhögar, som blifvit lagda så tätt intill hvarandra, att de till det yttre bildade ett sammanhängande helt. Den vestligaste afdelningen eller fyrkanten, som var smalare än hvar och en af de båda andra, hade en bredd af 3,5 meter (11,8 fot) och skildes från den mellersta genom två hällar, af hvilka den ena stod uppe vid den norra kanten och den andra ungefär vid högens midt.

I denna vestligaste afdelning visade sig spår af likbränning, så snart den sandmylla, hvaraf högen bestod, undanskaffades². »Botten betecknades öfver allt af ett svart lager. Detta lager blottades fullständigt, i det fyllningen i högen kastades ntanförf grafven. Det visade sig då, att platsen blifvit planerad före likbränningen. Marken sluttade, såsom förut är nämndt, mot sydvest. I den sydvestra delen utgjordes grafvens botten af den

¹ Enligt docenten Söderbergs utförliga beskrifning öfver den undersökningsresa, som han 1884 med anslag af Vitterhetsakademien företog på Öland.

² Jag följer här ordagrant docenten Söderbergs utförliga och omsorgsfulla beskrifning af fyndet.

lösa sandmylla, som fanns i jordytan, men i de högre liggande delarna hade det öfre jordlagret bortschaktats, och bottnen utgjordes här af den packade sand, som fanns under myllan. Det svarta lagret utgjordes af sot eller rättare af med sot blandad sand; det var mycket tunn, kol fanns icke deri och alla de föremål, som hittades i grafven, lågo öfver, icke i detsamma. Öfver det svarta lagret lågo ock åtskilliga hällar, som anträffades nära grafvens kanter; dessa hällar hade således blifvit nedlagda efter likbränningen».

»I grafven hittades: kol, brända ben, ett obrändt ben, omkr. 130 klinknaglar och 10 spikar samt en jernklump».

»I södra delen af grafven, i dess midtlinie samt vester derom träffades några och tjugo klinknaglar spridda i ett lager af aska. Detta asklager utbredde sig från kanten omkring halfannan meter inåt grafven. I detsamma förekommo kol. Klinknaglarnas läge utpriekades på planteckningen öfver grafven och det visade sig, att de lågo någorlunda jemnt kringsspridda inom ett område, som hade formen af en triangel med spetsen i grafvens södra kant; endast en klinknagel låg något litet utanför detta område. Ibland klinknaglarna hittades några få brända ben af fågel».

»I den öfriga delen af grafven fanns ingen aska; kol, brända ben och klinknaglar förekommo här hufvudsakligen samlade på ett ställe. Ett stycke öster om grafvens centrum voro kol och brända ben i ganska stor mängd hopade på ett område af halfannan meters längd från norr till söder och en half meters bredd. Kolen utgjordes nästan endast af större stycken; det största var ett förkoladt stycke af en rund stång af 4 em:s tjocklek. Kol träffades för öfrigt här och hvar i grafven, men ytterst sparsamt. Några få brända ben voro kringsspridda söder om grafvens centrum. Klinknaglar träffades dels bland de hopade kolen och brända benen dels omedelbart norr och öster derom; mer än $\frac{3}{4}$ af alla nr grafven upptagna klinknaglar samt alla spikarna hittades här, de lågo på ett stycke så tätt, att sanden var brun af rost. På andra ställen i grafven hittades blott enstaka klinknaglar. Vid norra kanten förekommo tre klinknaglar liggande tillsammans, men de voro med särskild omsorg nedlagda här; de lågo nämligen inbäddade i en liten hög af kalkgrus och en håll var lagd

öfver. Strax söder härom träffades några större kol, som på samma sätt blifvit förvarade blaud grus under en häll¹».

»Jernklumpen, som har en längd af 4 cm., hittades på ett ställe i norra delen af grafven».

»Brända fågelben hittades, såsom förnt är nämnt, bland klinknaglarna i södra delen af grafven; några sådana träffades något litet längre i norr. De hafva blifvit undersökta af läroverksadjunkten dr E. Neander i Lund, men bitarna äro för små för att kunna bestämmas. Af de öfriga brända benen, som träffades i grafven, voro de flesta af menniska, men några voro tydligen af djur och dessa hafva af dr Neander blifvit bestämda som ben af en någorlunda stor hund. Det obrända benet, hvilket träffades nära vestra kanten af grafven, har på Lunds zoologiska museum blifvit undersökt och befunnet vara ett stycke af öfversta halskotan af ett nötkreatur».

»Af klinknaglarna voro en del så förtärda af rost, att de vid beröring gingo sönder. Af dem, som kunde hela upptagas, äro de flesta omkr. 4 cm. långa, några 3 cm. och några få blott 2 cm. långa. De äro alla temligen grofva, med stora, runda eller kantiga hufvuden».

»På den frågan, huru klinknaglarnas närvaro i grafven bör förklaras, synes oss svaret icke vara svårt. Det är klart, att de måste hafva tillhört något föremål, som varit med på båten, och man kan då svårligen tänka på något annat än en båt, i hvilken den döde blifvit bränd. Klinknaglarnas antal i förening med deras storlek och form synes oss icke medgifva någon annan rimlig förklaring. Det är numera genom talrika fynd både från Sverige och Norge konstateradt, att det under senare delen af jernåldern, till hvilken tid det i fråga varande fyndet måste hänföras, icke var ovanligt att för grafläggningen en båt eller ett skepp användes. Ett fynd som visar, att detta begrafningssätt varit användt, kan därför icke längre väcka förvåning; i symmetri om det anträffas i närheten af hafvet, och Karlevi ligger knappt mer än 2 kilometer från Kalmar sund. — Båten har naturligtvis varit uppställd i grafvens längdriktning med för och akter i norr och söder. De i södra delen hittade klinknaglarna intogo ett läge, som så väl motsvarade den spetsiga ändan af en båt, att jag

¹ Gruset hade blifvit särskildt nedlagdt, ty sådant förekom icke i marken på detta ställe.»

antager ingen rubbning här hafva egt rum efter förbränningen. I den öfriga delen af grafven hade deremot ordningen efter förbränningen blifvit störd. Man synes hafva gått till väga på följande sätt: När bålet var nerbrunnet och släckt, har man samman-skyfflat lemmingarna; askan och det finare kolstoffet hafva frångjållats och kastats för vinden eller gömmts någonstädes utanför grafven; de större kolen, de brända benen och klinknaglarna hafva deremot åter blifvit nedlagda i grafven på de ställen, der de vid undersökningen anträffades.»

Vid Ekrem i Voldens prestegjeld, Söndmøre (Romsdals amt), har man för många år sedan i ett stort stenröse funnit rader af klinknaglar, som sträckte sig genom hela rösets längd; de voro uppenbarligen lemmingar efter ett fartyg. I rösets ena kant träffades en af resta hällar bildad grafkammare, i hvilken lågo brända ben, bitar af ett svärd, hvars fäste var omveckladt med silfvertråd, lemmingar af sadel, stigbygel, bronsölja, en lång nål med ring af brons och ett bryne, samt åtskilliga andra vapen och redskap af jern. Allt blef förstördt, men den norske fornforskaren Bendixen erhöll under en forskningsresa år 1880 de nu meddelade upplysningarna af den som gjort fyndet. Det måste hafva varit ett storartadt graffynd¹.

I en aflång hög (»långhög») nära Roalds kyrka, likaledes i Söndmøre, påträffades af jordegaren för flera år sedan ett fartyg af ek. Kölen och åtskilligt af bottnen var bevaradt, medan af sidorna endast rader af klinknaglar funnos kvar. Akter om den plats, der masten stått, lågo en hop brända ben och två jernyxor. Kölen och bottnen förvarades länge på stället, men under vedbrist blef denna märkliga fornlemning år 1873 uppluggen och bränd. Högen var omkring 40 fot lång. I en bredvid liggande rund hög fann Lorange 1874 ett skelett, vid dess högra arm en spjutspets af yngre jernalderns form, och längs skelettets båda sidor tالrika klinknaglar².

Af samma slag har måhända ett fynd varit, som anträffats i en större rund hög vid Björnes i Overhalvens prestegjeld, Nordre

¹ Årsberetning för 1880 af Föreningen til norske fortidsminde-mærkers bevaring, sid. 45.

² Fyndet är beskrifvet af Lorange i Årsberetning för 1874 af Föreningen til norske fortidsminde-mærkers bevaring, sid. 37, 38 och 88.

Throndhjems amt. Något mera än hälften af högen blef utgräfd år 1873. Här hittades åtskilliga klinknaglar, hvilka lågo i en rad, så att hittaren ansåg dem hafva suttit i den ena sidan af en båt. Jemte klinknaglarna, vid hvilka trä var fastrostadt, hittades äfven några spikar och jernbitar af okänd bestämning. Inmanför lenningarna af båten träffades kol och aska samt stycken af ett svärd och en spjutspets, båda af jern, jemte delar af spjutskaftet, bitar troligen af ett svarfvadt träfat, en vågskål af brons, en vigt af bly, en glasperla, rester af tyg m. m. Dessa saker visa, att grafven förskrifver sig från den yngre jernåldern¹.

På många ställen både i Sverige och Norge har man dessutom i höggar från vikingatiden jemte brända ben funnit nitnaglar af jern; stundom i stort antal, stundom endast några få. De äro af samma form och storlek som de, hvilka användes till hopfogande af skeppens bordsplankor. I många fall torde dessa nitnaglar vara kvarlevor efter en med den döde bränd, större eller mindre farkost. I andra fall, då endast några få nitnaglar träffats i grafven, äro de måhända ditlagda såsom representanter för ett fartyg, då man ej hade råd, eller ej ville, uppoffra ett sådant åt lågorna.

* * *

Nästan samtidigt med det här ofvan beskrifna Lackalänga-fyndet gjordes i Norge ett liknande fynd, ehuru man icke med säkerhet torde kunna säga, hurvida den döde der blifvit bränd eller icke. Samolikt har han dock jordats obränd². Fyndet anträffades i en stor hög, af 122 fots genomskäring, hvilken låg vid Søndre Vold i Borre socken, sydöstra Norge, en half mil från Horten³.

¹ Fyndet förvaras i Throndhjems Museum; *Arsberetning for 1874 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring*, sid. 47, 48.

² I *Annaler for nordisk oldkyndighed og historie* 1858, sid. 187, säges väl, att brända ben och aska hittats här, men i originalberättelsen nämnes intet derom. Visserligen omtalas det, att man i grafven funnit »en askekjedel af sammenlinkede jernplader», men detta är ett vanligt kokkärl af samma slag som de, hvilka upptagits ur många grafvar från ungefär samma tid; se t. ex. de här nedan omtalade fynden från Ultuna och Vendel.

³ Detta fynd, som förvaras i Kristiania Museum, är beskrifvet af N. Nicolaysen i *Arsberetning for 1852 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring*, sid. 25—32. De flesta i grafven funna sakerna äro afbildade i O. Ryghs *Norske oldsager*; se fig. 582.

Ur denna hög hade redan en längre tid tagits vägfyllnad, då man i början af 1852 råkade på nituaglar af jern. Oakadt arbetarna blifvit tillsagda att vara försigtiga, om de skulle göra något fynd, visade det sig dock här, liksom vid så många andra tillfällen, att dessa tillsägelser voro fruktlösa. Då arbetarna en dag träffade på något glänsande, hvilket de därför strax antogo vara guld, störtade de sig liksom i feberaktig fruktan, att det skulle försvinna, med häckor och spadar öfver detsamma, då tre mycket sällsynta och värderika saker, en sadel, ett betsel och ett glaskärl, blefvo så skadade, att endast bitar deraf kunde räddas. Strax derefter afstannade arbetet, hvartill man också blef nästan tvungen, ty då gräfningen för att underlätta körseln företogs på vintern, och man för att komma till den ofrusna sanden hade grävt en tunnel tvärs igenom högen, men varit något oförsigtig vid detta arbete, störtade en dag hela det öfverliggande jordlagret ned, hvarvid flera arbetare voro nära att blifva ihjelslagna.

Först sedan högens innehåll genom denna, tyvärr allt för ovetenskapliga gräfning blifvit till stor del förstördt, fick styrelsen för den Norska Fornminnesföreningen någon underrättelse derom och beslöt att låta fullständigt undersöka den återstående delen af högen, emedan det var sannolikt, att man ännu skulle kunna få upplysning om skeppets form och storlek. Detta vore af så mycket större intresse, som man dittills blott föga kände till storleken af forntidens skepp.

Undersökningen företogs på våren 1852 af arkeologen N. Nicolaysen, och dervid visade det sig, att fartyget stått med förstäfven upp mot land, att det på grund af sin skarphygda förstäf hade stor likhet med de nuvarande Sogne- eller Nordfärjægterna, och att det liksom dessa hade varit klinkbygdt, med, såvidt det kunde ses, endast fyra bord i höjden, hvarje bord 8 (norska) tum bredt. Emedan man hade hittat ett temligen stort stycke trä vid en nituagel, hvarvid till och med tjäran på yttre sidan och ett stycke af drevvet mellan borden var bevaradt, kunde man deraf sluta sig till de senares tjoeklek. Afståndet mellan insidorna af nituhufvudet och plåten utgjorde omkring en tum, men då nituhufvudet som bekant drifves något immanför bordets utsida, måste hvarje bordplauka hafva varit godt en half tum tjock. Fartygets hela längd har antagligen varit 50—54 fot; dess bredd kunde icke bestämmas.

I skeppet fann man dels, såsom redan är nämnt, en sadel, en mängd selbeslag af förgylld brons, en liten bronsbjellra, två betsel, några stigbyglar, en yxa, en kittel af hopnitade jeruplåtar, bitar af en präktig glashägare, en perla af bergkristall, en sländtrissa m. m. Sadeln är särskildt anmärkningsvärd, emedan sådana fynd höra till de största sällsyntheter. Den är af trä med pånitade prydnader af förgylld brons; den har ej varit stoppad, men bakstycket har varit prydt med inristade eller inbrända sirater.

Jemte den döde hade man dessutom jordat tre hästar och en hund, alla obrända. Dessa träffades något akter om fartygets midt, och så att den ena hästen med tillhörande sadel och betsel, i hvilkens närhet tillika kittelu och glashägaren befunno sig, hittades tätt vid styrbords sida, den andra hästen och hunden vid babords sida, och den tredje hästen också på denna sida, men utanför fartyget. Ett par af arbetarna försäkrade, att den förstnämnda hästen legat, men att de två andra stått och varit »rundt omkring liksom understödda med lera», under det att högens innehåll för öfrigt bestod af lösare ämnen.

I Ynglingasagan (kap. 51 och 52) berättar Snorre Sturlesson, att de vestfoldska konungarna Eysteiu och hans son Halfdan den milde och matuidske, hvilka lefde i slutet af 700-talet, blifvit begrafna i högar vid Borre. På grund häraf och af traditionen antager Nicolaysen, att en af dessa konungar troligen jordats i den nu omtalade högen. Om än detta icke kan anses vara säkert, i synnerhet som flera högar finnas på samma ställe, visa dock de i den nu i fråga varande grafven funna sakerna, att denna hör ungefär till nämnda tid.

* * *

Andra grafvar äro emellertid kända, om hvilka man med visshet vet, att de innesluttit ett skepp, hvori den döde höfdiugen jordats *obränd*.

De märkligaste fynd af detta slag, som man hittills lärt känna från Sverige, äro gjorda vid Ultuna och Vendel. Båda dessa ställen ligga i Upland: det förra vid Fyrisån, nära söder om Upsala, det senare i trakten af Örbyhus, norr om Upsala.

Vid Ultuna fann man år 1855 i en grafhög de förmultnade, men tydliga lemnigarna af ett fartyg, i hvilket en man blifvit

begravne med sina vapen och två hästar¹. Både mammen och hästarna voro obrända. De jernitar, som sammanhållit fartygets sidor, funnos ännu på sina platser. Fartyget synes hafva varit så stort som en mindre skuta. Vid den dödes sida lågo hans svärd med klinga af jern och präktigt fäste af förgylt brons med vackra slingsirater; äfven af träslidan och dess förgylta bronsbeslag ses lemmingar. Ur grafven upptogos dessutom: en hjälm af jern, med hjälmkam af brons; en sköldbuckla af jern med präktig, rikt prydd bronsbeläggning; handtaget till skölden; en stor knif eller eneggad dolk; 19 pilspetsar; 2 betselmmbett; ett halster och en gryta af hopnitade plåtar med hank; en sax m. m., allt af jern; samt 37 runda, mer än halfklotformiga spelbrickor, af hvilka en genom ett bronsbeslag skiljer sig från de öfriga; 3 aflängt, fyrkantiga färningar af ben; delar af två hästskelett och obrända ben af svin, gås och andra husdjur.

Under arbete för utvidgning af Vendels kyrkogård påträffade man senhösten 1881 en graf, hvarur flera särdeles präktiga förn-saker upptogos, hvilka väl genom hittarnas oförstånd svårt skadades, men dock lyckligtvis genast ådrogo sig så stor uppmärksamhet, att vidare arbete på platsen inställdes och anmälan om fyndet gjordes hos vederbörande. Härigenom sattes doktor Stolpe i tillfälle att undersöka den ännu orörda delen af grafven. Han upptäckte tillika, att flera andra liknande grafvar funnos på stället, hvilka af honom fullständigt och med största möjliga noggrannhet undersöktes sommaren 1882².

Hela antalet grafvar på det sålunda upptäckta forntida graf-fältet vid Vendel utgör elfva. De voro alla lika hvarandra der-uti, att de icke täcktes af någon hög; i stället syntes en grund insänkning i marken. De visade sig visserligen alla tillhöra den yngre jernaldern i detta ords vidsträckt betydelse, men denna period är lång, och de äldsta bland de nu i fråga varande graf-

¹ Fyndet förvaras i Statens Historiska Museum. Det är beskrifvet och afbildadt af B. E. Hildebrand och H. Hildebrand i *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*, 1:a häftet; jfr Montelius, *Svenska jornsaker*, fig. 402, 415 m. fl.

² Hela fyndet förvaras i Statens Historiska Museum. Det är beskrifvet af dr Stolpe i *Antiquarisk tidskrift för Sverige*, 8: 1; jfr H. Hildebrands anmärkningar om fyndet i samma häfte.

varna vid Vendel äro också några århundraden äldre än de yngsta. De förra höra nämligen till det 7:de århundradet, således till tiden före de stora af historien kända vikingatågens begynnelse; de senare förskrifva sig från det 10:de århundradets senare hälft. I en af grafvarna låg nämligen ett arabiskt silfvermynt, prägladt under den förra hälften af sistnämnda århundrade.

Af de elfva grafvarna hade icke mindre än nio blifvit för lång tid sedan plundrade af skattsökare. Endast två hade undgått detta öde, men en af dessa två var tyvärr den, som nu af arbetarna först påträffades, och hvilkens innehåll därför så svårt skadades. I den enda graf, som dr Stolpe träffade i orubbadt skick, hade den döde varit begravden *sittande*. Äfven i de andra grafvarna hade liken utan tvifvel varit obrända, men om de suttit eller legat, kunde naturligtvis ej utrönas, enär skattsökarna lika litet skonat de dödas ben som de i grafven nedlagda vapnen och andra dyrbarheterna.

Med afseende på den fråga, hvarmed vi nu egentligen sysselsätta oss, måste vi så mycket mera beklaga, att Vendelgrafvarna varit utsatta för en så onild behandling, då de alla, med undantag af två, visat sig hafva innehållit lemningar af stora båtar, naturligtvis en i hvarje graf. En båt hade varit högst 25 fot lång, men de flesta hade haft en längd af 30—32 fot. Båten i den först påträffade grafven hade varit icke mindre än 35 fot lång, 9 fot bred midskepps och 4,5 fot djup der; den hade, liksom troligen äfven de andra båtarna, varit spetsig i båda ändar. Emedan dessa fartyg ej stått på den ursprungliga markens yta och varit täckta af högar, hade det icke varit nog att, såsom vid Borre och på andra ställen, hala båten upp på land; man hade i marken grävt en stor, efter båten afpassad fördjupning, nedsatt båten i denna, lagt den döde ombord med sina vapen och sin öfriga utrustning för den långa färden, samt täckt det hela med jord.

Jag har redan antydt, att utrustningen i flera af Vendelgrafvarna varit ovanligt präktig och dyrbar. Ur den först påträffade grafven upptogos lemningar af två tveeggade och ett eneggadt jernsvärd, af en hjälm, en sköld och en ringbrynja; ett par betsel; en spjutspets; några pilspetsar; en stor jerngryta; en »skerding», den med en krok i hvardera ändan försedda kedja, hvarpå grytan längdes öfver elden; en mycket lång och smal

tång (eldtång) och en 2,5 fot lång, tvågrenig gaffel, utan tvifvel båda använda såsom köksredskap; ett slags halster, nästan i form af en grepe med tre böjda klor och ett vinkelrätt åt sidan böjdt skaft; ett par glasbägare, af egendomlig form (en dylik fanns i den ofvan beskrifna Borregraven); en jernsax; ett stort skifferbryne, m. fl. saker. Det ena svärdsfästet är ovanligt praktfullt utstyrdt: det är förfärdigadt af rikt förgylt och silfverbelagd brons, betäckt med sirater och dessutom prydt med infattade granater och med niello. Äfven svärdssidan har haft vackra beslag af rikt förgylt brons. Hjelmen, tyvärr sönderbruten, har varit af jernplåt, beklädd med brons, och har haft kam af brons. På hjälmens bronsbeklädnad ses bildliga framställningar, bland hvilka åtminstone ett par gånger upprepas bilden af en ryttare med sköld på venstra armen och med långt spjut: framför och bakom ryttarens hufvud flyga två fåglar, och en orm ringlar sig framför hästen.

Nästan alla vapnen träffades jemte glasbägarna nära aktern; utan tvifvel hade äfven den döde här haft sin plats. Grytan och de öfriga köksredskapen lågo deremot i båtens främre hälft, till sammans med ben af ett ovanligt stort antal husdjur. Längs styrbords sida lågo nämligen tre hästar efter hvarandra och en tam galt; de två hästarna närmast fören hade hufvudena nere vid båtens midtlinie och benen sträckta upp mot relingen, den tredjes framben voro vända inåt båten (bakbenen hade upprifvits vid gravens första påträffande). Hästarnas hofvar voro beslagna med broddar, närmast liknande dem som än i dag begagnas åt oxar; hästskor hade nämligen ännu ej kommit i bruk här i Sverige. Den främsta hästen hade en brodd i högra framföten och två i den venstra, en i högra bakföten och två i den venstra; de andra två hästarna hade blott en brodd i hvar hof. På babords sida låg längst fram i fören en gumse och bredvid honom en ganska stor hund. Dernäst kom, med hufvudet invid gumsen, ett stort nötkreatur, hvars kropp låg utsträckt längs babords sida, med benen vända inåt båten. Djurets skalle var af jordmassan fullständigt krossad, och könnet har därför ej kunnat bestämmas. Invid frambenen låg en hund och framför bakbenen ännu en hund. Dessa två hundar hade varit bundna i ett gemensamt jernkoppel, hvaraf förrostade bitar här och der syntes. Bakom nötkreaturet låg ett får och strax innanför detta lemmingarna af en mug sugga. Derpå följde slutligen benen af en gås.

Bland de särdeles viktiga fynden i de andra grafvarna nämner jag här endast ett praktfullt betsel med beslag af förgylt brons, prydda med röd och gul *emalj*. Äfven i dessa grafvar träffades ben af flera djur. Särskildt var en graf rikt utrustad med sådana. I denna lågo nämligen tre hästar (med broddade hotvar), ett helt större nötkreatur och den afluggna »steken» af ett mognöt, fyra hundar, två får, en galt, en tam gås och en tam anka, samt en jagtfalk, en berguf och en trana. Äfven de tre sistnämnda torde böra betraktas som husdjur.

I en annan graf hittades, 5 fot från båtens akter och 5 fot från den här jordades hufvud, en stor sten, som låg nere på båtens botten. Man tänker härvid ovilkorligen på den ofvan anförda berättelsen om Gisle, som med en stor sten »fäste» det skepp, i hvilket Thorgrim Thorstensson begravdes.

* * *

Äfven i Norge har man flera gånger funnit grafvar, som innehållit lemningar af obrända lik, jordade eller »högsatta i skepp.»

En sådan graf anträffades år 1853 vid Hof i Dömmes socken, Nordlands amt, uti en grafhög af 6 fots höjd¹. Emedan fyndet gjordes under anläggning af en källare i högen, har man emellertid tyvärr icke tillräckligt noggrann kännedom om grafvens innehåll. Att ett fartyg varit insatt i högen, visade sig emellertid dels af funna klinknaglar, dels deraf att det på två sidor i högen fanns synliga märken efter fartyget; men emedan man i början icke hade lagt märke dertill, blefvo under gräfningen fartygets båda ändar förstörda, så att längden ej kunde bestämmas. Man antog dock, att det varit så stort som en nordfarjægt. Fartyget stod omedelbart på gruset, samt var understödt af och täckt med fin sand. I högen träffades två människoskelett. Det ena, som antogs vara manligt, synes hafva haft sin plats i akterstäfven, och bredvid detsamma finnos dels ben af en hund, dels en »jernskal» (sköldbneka?). Det andra skelettet, som antogs vara af en kvinna, skulle hafva träffats utanför fartygets akter och hafva varit sittande; det understöddes blott af vanliga gråstenar och var

¹ Fyndet förvaras i Bergens Museum. Det är beskrifvet i Nicolaysen's *Norske jørnleeninger*, sid. 681, 682, och i Lorange's *Samlinger af norske oldsager i Bergens Museum*, sid. 192, 193.

för öfrigt betäckt med samma slags fua sand, hvaraf högen bestod. Vid dess hufvud hittades en oval spännbuckla af brons, vid bröstet låg ett »likarmadt» brousspänne af samma slag som fig. 566 i *Sr. forns.*, vid ausigtet en jernsax, en brousnål med ring upptill, en »väfgrind» af hvalben, en väfsked af ben, en böjd knif, hvars blad varit inhöljdt i tyg, en »jernskåb» (gryta?), m. m. Ur högen upptogs dessutom ännu en oval späuubuckla, 4 glasperlor, ett förgylt bronsbeslag med »irska» ornament, en stekpanna af jern, 2 sländtrissor, m. m.

Vid Tunnol (Tönnel) i Bjugu prestegjeld, Søndre Trondhjems amt, genougräfdt adjunkt Karl Rygh år 1872 en rund grafhög, som låg nere vid sjöstranden. Högen, som höll 54 fot i genou-skärning, bestod af sand, som var omgifven af en stenuv af temligen stor utsträckning. I en rad, ungefär efter midten, träffades klinkuaglar i någorlunda regelmässig ordning och i en längd af omkring 8 fot. Något mer än 6 fot norr om denna rad sträckte sig en annan dylik. Mellan båda hittades en vågskål af brons samt två vigter af bly, allt liggande i ett mycket väl bevaradt bronsfödral. Vid den andra raden nitnaglar låg ett mennisko-skelett med hufvudet mot vester; det var omgifvet af steu. En arming af silfver, af en enkel teu med smala, hopsnodda ändar, omgaf det ena lårbenshufvudet; då armbenen voro förtärda, har väl ringen under gräfningen, eller måhända derförut, glidit ned och dervid fått nämnda läge. Den är så trång, att ingen hand har kunnat gå igenom den; den är väl derför hopsnodd på sjelfva handleden. I närheten träffades en sköldbuckla af jern och något längre mot öster några stycken trä, som det synes af ek, temligen tjocka och med märken af tillhuggning; de hafva sannolikt hört till stäfvén af en köl. Tillika upptogs här en märla af jern, lik fästet för ett vanligt båtrodér. De i grafven funna föremålen äro af former välkända från den yngre jernåldern. Adjunkt Rygh slutar beskrifningen af fyndet med den anmärkningen, att det synes vara otvifvelaktigt, att liket varit nedlagdt i en af högen täckt båt, af hvilken de regelbundet liggande klinkuaglarne äro lemnningar¹.

¹ Fyndet, som förvaras i Throndhjems Museum, är beskrifvet af K. Rygh i *Årsberetning for 1872 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring*, sid. 36 och 61.

På Valsneset, i nyssnämnda Bjørgu prestegjeld, undersökte doktor Ingvald Undset år 1873 en rund grafhög, hvilken äfven inneslutit en båt. Högen, af 150 fots omkrets och 8 fots höjd, bestod uteslutaude af sand; kring foten hade den ett $1\frac{1}{2}$ fot djupt dike. Mot midten träffades tydliga lemmingar af en båt. Träet var visserligen alldeles förruttnadt, men de mörka strimmorna efter hvarje särskildt bord kunde följas i den hvita sanden, och i dessa strimmor lågo klinknaglar på regelbändua afstånd från hvarandra. Med den största försigtighet blottades lemmingarua af båten för att så vidt möjligt få upplysning om dennas storlek och form; att bevara något af den kunde ej komma i fråga, emedan allt var uppruttnadt. Båten visade sig hafva varit 20—22 fot lång och 6—8 fot bred. Det var $7\frac{1}{2}$ tum mellan klinknaglarna, och dessa voro $1\frac{1}{4}$ tum långa; på flera ställen finnos tvärs öfver borden gående rader af några större nitnaglar, $2\frac{1}{2}$ tum långa, hvilka väl gått genom spanten. Båten har stått i riktningen Ö.—V., parallelt med den närbelägna strandbrädden; då ett jerubeslag, måhända fäste för rodret (?), hittades vid östra ändan, har väl fören vändt mot vester, ut mot sjön. Af bordens fall öfver hvarandra in mot midten kunde man se, att båten varit omhvälfid. Under båten hittades i en i marken uppkastad fördjupning några obrända menniskoben; resten hade väl förtärts af tiden¹.

Liknande fynd gjordes af doktor Undset år 1874 i icke mindre än tre bredvid hvarandra liggaude grafhögar på den till gården Selnes hörande lilla ön Snotra i Åfjordens prestegjeld, Søndre Thronhjems amt. Två af dessa högar voro aflånga (»långhögar») och den tredje rund; alla tre bestodo af hvit sand².

Den ena långhögen mätte i längd från Ö. till V. 50 fot; bredden var 20 fot och höjden 4 fot. Omkring 5 fot från den vestra ändan stötte man på lemmingarua af en båt. Den var naturligtvis alldeles uppruttnad, men i den hvita sanden aftecknade sig de mörka strimmorna efter träet tydligt, så att båtens storlek och ställning kunde iakttagas. I strimmorna lågo klinknaglar, $1\frac{1}{4}$ tum långa,

¹ Fyndet är beskrifvet af Undset i *Årsberetning for 1873 af Foreningen til norske fortidsmindemerkens bevaring*, sid. 8, 9; jfr *Årsberetning for 1874*, sid. 47.

² Dessa fynd, som förvaras i Thronhjems Museum, äro beskrifna af Undset i *Årsberetning for 1874 af Foreningen til norske fortidsmindemerkens bevaring*, sid. 16, 17; jfr sid. 48, 49.

med regelbundna afstånd, $7\frac{1}{2}$ tum från hvarandra, således alldeles så som i den nyss beskrifna högen på Valsneset. I kölplankan och på de ställen, der spanten suttit, funnos större nitnaglar af $2\frac{1}{4}$ tumns längd. Omkring nitarna hade stycken af träet, genomträngda af jernrost, någorlunda bibehållit sig; träet är, så vidt man nu kunde se, furu. Båtens längd har varit omkring 24 fot. Den var stäld i högens vestra del, så att den andra stälfven blott kom något öster om midten. Orsaken härtill kunde lätt ses, enär fjällgrunden här i högens östra del steg så starkt uppåt, att det blott var ett tunnt sandlager ofvanpå berget. Vid den stälf, som vände mot öster, såg det ut, som om båten vid högsättningen var mycket skadad eller gått sönder; lemmingarna af det ruttna träet lågo här horizontalt utbredda öfver högens botten. Borden synas således här hafva varit lossnade från stälfven; möjligen kan dock trycket af den stora sandmassan här vid högens midt hafva åstadkommit detta. I den vestra delen af båten låg ett skelett utsträckt, med hufvudet i vester. Icke långt från hufvudet låg en jernring med lemming af ett jernstyeke, som gripit om ringen; möjligen en del af ett betsel.

Den andra långhögen höll i längd från NO. till SV. 58 fot, i bredd 26 fot och i höjd 4 fot. Vid midten träffades också här lemmingar af en båt, som varit omkring 22 fot lång. Man fann här, liksom i den förra högen, en mängd klinknaglar med vid-sittande bitar af trä; dessutom låg i denna hög ett beslag af jern. I båten, ungefär vid midten, låg ett skelett med hufvudet mot nordost.

Den runda högen mätte 144 fot i omkrets och 6 fot i höjd. Äfven här funnos lemmingar af en båt; klinknaglarna voro, liksom i den först omtalade långhögen, af två storlekar. Båten hade stått i riktning Ö. till V. och varit ungefär 24 fot lång. Midt i båten låg ett skelett, med hufvudet i öster. Vid den östra stälfven låg alldeles invid båtens sida en 7 tum lång hålcelt af jern, med 3 tumns bred egg och holken öppen i sidan; den är alldeles lik de celter, som hittats i norska fynd från den yngre jernaldern.

I en på ön Snotra, nära de nu beskrifna högarna, belägen stor långhög, som utgräfdes år 1864, fann man lemmingar af ett obrändt lik samt åskilliga klinknaglar, »hvilka lågo så som om en båt hade varit hvälfd öfver liket». Vid sidan af hufvudet stod

en gryta af sten, som haft jernhank och som på utsidan var sotig. Närmare högens kant lågo två ovala spämbucklor af brons, fränure delen af ett tveeggadt jernsvärd, 4 perlor af glas och en af bernsten m. m.¹

* * *

Ett bland de märkligaste fynd af högsatta skepp, som någonsin anträffats, gjordes år 1867 i en stor, rund grafhög vid Hangen i Tune prestegjeld, Smålenenes amt, icke långt från Sarpsborg². Högen låg på en baeke, omkring 600 meter från Visterflö, en af Glommens armar; den var ungefär 8 meter (26 fot) hög och 2—300 steg i omkrets. Det var en allmän sägen i bygden, att högen innehöll ett fartyg. Möjligen har man vid en tidigare gräfning funnit, att så var förhållandet; man vet nämligen, att i början af förra århundradet en sådan gräfning företagits, ehuru den snart afbröts. Då högen nu, år 1867, utgräfdes, träffade man verkligen i densamma ett ämne till stor del väl bevaradt fartyg, som stod på rätt köl på högens botten i riktning NNV.—SSO. Högens nedre del bestod af styf blålera, och det var denna som hade så väl bevarat fartyget. Högens öfre del bestod deremot af sand och jord, hvarför också de delar af fartyget, som varit omgifna deraf, blifvit helt och hållet förtärda. Vid stäfvorna var båten mest skadad, under det att midskepps blott ett eller två bord torde fattas. Fartyget är klinkbygdt, med nitnaglar af jern, som ämne äro hela och göra tjänst. Det är nästan helt och hållet af ek; blott spanten och de träsnaglar, som på några ställen användts, äro af firn. Kölens längd är 14 meter (47 svenska fot), men från stäf till stäf har båten nog mätt 22—23 meter (74—77,5 fot); bredden har midskepps varit minst 4,5 meter (15 fot). Höjden har deremot icke varit betydlig, utan båten har varit märkligt låg och flat. Stäfvorna hafva utan tvifvel, så vidt man af lemningarna kan se, haft ungefär samma form som på de nuvarande nordlandsbåtarna: temligen långt utskjutande och lika vid båda ändar. Spanten äro 13 och hafva varit fästade vid borden

¹ Fyndet förvaras i Thronhjems Museum. K. Rygh, *Faste fornlevninger og oldsagfund i Nordre og Søndre Thronhjems amter*, sid. 134; jfr *Arsheretning for 1873 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring*, sid. 17.

² Lindset, *Universitetets Samling af nordiske oldsager* (Kristiania 1878), sid. 90—92.

med bastrep, således på samma sätt som på den bekanta i en torfmosse vid Nydam i Sönderjylland funna båten från den äldre jernaldern. Deremot äro spanten icke förbundna med kölplankan, hvilken följaktligen blott varit fästad med de naglar, som höll den samman med borden i botnen. Detta har visserligen gjort fartyget svagt, men också mera elastiskt och lättgående. Borden äro ej fullt en svensk tum tjocka; deras bredd är 5—7,5 tum. Det har varit 12 bord i höjden på hvardera sidan. Att döma af spantens och roddarbänkarnas antal har fartyget sannolikt haft 10 par åror. Midskepps ligger ett aflångt ekbloek, i båda ändar tillhugget nästan i form af en fiskstjert och med fyrkantigt hål i midten, hvori masten har varit stäld. En bit af masten, som är af furu, står ämn på sin plats; den har varit fästad med tillhjälp af en liten stötta och med pluggar. Akter om masten, tvärs öfver båten, låg rodret, äfven af furu, och af form som en stor, men kort styråra; det har öfverst ett fyrkantigt hål för rorpinnen och längre ned ett hål till fäste för det tåg, hvarmed rodret var fastbundet vid fartyget, på styrbords sida, strax framför akterstäfven.

Då högen öppnades, fann man omedelbart akter om masten det obrända liket af en man och vid dess sida ett hästskelett; »stället var betecknad med trästycken, som i en fyrkant voro nedstuckna i leran vid skeppets sidor och tvärs öfver detsamma» (måne ursprungligen en grafkammare af samma slag som i det här nedan beskrifna Gokstadskeppet?). Här funnos också några glasperlor, lemningar af kläder och utskurna trästycken, troligen af en sadel; vid sidan här af låg äfven ett stycke af en skida. Fartyget hade invändigt blifvit betäckt med ett tunnt lager mossor, innan jorden kastades deröfver. På flera ställen spårades jernsaker, men de voro så förtärda, att intet kunde tillvaratagas. Så fann man vid förstäfven på den ena sidan lemningar af ett svärd och midt emot detta af en spjutspets och en sköldbuckla; längst fram i stäfven lågo kvarlevorna af en sammanrullad ringbrynja. Utanför fartyget funnos ytterligare två hästskelett. Således hade äfven här, liksom på flera andra ställen, tre hästar jordats med den döde.

Oaktadt de stora svårigheter, som voro förbundna dermed, lyckades man taga ut fartyget ur högen, släpa ned det till stranden och på en pråm föra det till Kristiania, der det uppställdes

vid universitetet i ett särskildt till dess förvarande byggt trähus¹. Ekvirket i fartyget är så hårdt och friskt, att det nog ännu kan trotsa månget århundrade.

* * *

Ännu märkligare var det fynd, som år 1880 gjordes i »Kongshaugen» vid Gokstad i Sandehereds prestegjeld, Jarlsbergs och Laurviks amt, nära Sandefjord². Högen, som låg ungefär 1 kilometer norr om ändan af en från hafvet inskjutande fjord, höll icke mindre än 50 meter (nära 170 fot) i genomskärning och var nu 5 meter (nära 17 fot) hög. Under matjorden bestod den af sandblandad lera ända till bottnen, under hvilken fanns blålera.

Sägen visste berätta, att en kung med alla sina skatter skulle vara begrafven i högen. Denna sägen lockade sönerna till egarna af den jordlott, hvartill största delen af högen hör, att börja dess utgräfvning strax efter nyåret 1880, således medan ännu jorden var frusen. Härvid påträffade de större trästycken, som visade sig vara tillhuggna af menniskohand. Arbetet afbröts då, och antikvar Nicolaysen, som fått underrättelse om företaget, träffade med gräfvarna den öfverenskommelsen, att högen skulle, så snart kälren gått ur jorden, under hans ledning undersökas utan någon utgift för jordens egare.

I slutet af april månad 1880 började också Nicolaysen högens utgräfvning, och redan innan den andra arbetsdagen var till ända såg man till allmän öfverraskning, huru spetsen af en skeppsstäf stæck upp ur jorden. Det visade sig också snart, att högen innehöll ett märkvärdigt väl bevaradt skepp från vikingatiden. Gynnad af torrt väder, lyckades Nicolaysen uttaga skeppet ur högen samt trots de till utseendet öfverstigliga svårigheter³, som stälde sig

¹ En afbildning af Tuneskeppet ses i den illustrerade *Sveriges historia* I sid. 285.

² Fyndet är utförligt beskrifvet i Nicolaysen's rikt illustrerade arbete *Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord*. Se äfven O. Ryghs *Norske oldsager*, fig. 602—604 och 607—613.

³ Helt nära stranden reste sig det största hindret för skeppets framkomst. Den enda väg, som kunde begagnas, är nämligen här på ett ställe mycket smal och gör en böjning. Från vägens ena sida går en ganska brant backe ned mot stranden och på dess andra sida reser sig en nästan lodrät bergvägg. Då man kom till detta ställe, måste de 8 eller 9 hästar, som dragit skeppet, spännas ifrån, och detta halas fram med vindspel. Det var också nätt och

i vägen därför, föra ned det till hafvet, få det ombord på en pråm och bogsera denna till Kristiania, dit det dyrbara forminnet kom vid midten af juli månad. Gokstadskeppet, hvars invarande utseende här visas, står nu vid Universitetet i ett för dess räkning uppfördt trähus bredvid det, som innehåller Tuneskeppet. Kristiania Universitets Museum, redan förnt symnerligen rikt på minnen från vikingatiden, har i dessa båda skepp skatter, hvartill intet annat museum kan uppvisa något motsycke från samma tid.

Akterdelen, sedd från babords sida, af det i grafhögen vid Gokstod funna fartyget, sådant det nu står i Kristiania Museum. Efter fotografi.

Värdet af Gokstadskeppet är så mycket större, som det, enligt sakkunniges omdöme, måste både från formens och arbetets sida betraktadt, anses vara ett mästerverk i sitt slag, hvilket intet varf i vår tid skulle kunna leverera bättre. Vål gör fartyget efter våra föreställningar mera intryck af en stor båt än af ett skepp, men likväl visar det sig i dess vackra, ändamålsenliga förhållanden och utmärkta form en fullkomlighet, som efter en mycket senare, men lång tids klumpiga former först i vårt århundrade åter är uppnådd af klipperfartygen.

jemnt, att skeppet kunde komma fram; en gång skrapade det mot bergväggen. — Kostnaden för gräfvning och transport gick till 8,700 kr.; till största delen betäcktes den af statsmedel.

Att Gokstadskeppet är nästan fullständigt bevaradt, har sin förklaringsgrund i samma omständighet, som åt oss räddat en så stor del af Tuneskeppet. Det förra var nämligen till 4 fots djup nedgräfdt i den blålera, som efter hvad vi sett fanns under Kongshaugens botten. Dessutom var skeppet invändigt fylldt med blålera, hvarjemte man öfver denna lagt mossor och fashiner af hasselgrenar. Så långt upp, som detta lager gick, var därför allt trävirke väl bevaradt, medan skeppets högsta del, hvilken således sträckte sig upp i det sandblandade lerlagret, var borttruttadt; detta gäller i symmetri om det öfversta af för- och akterstäfven med dertill stötande bordsplankor och tillhörande reling. Dessamma skulle utan tvifvel hafva egt rum med hela öfverkanten af skeppet längs båda sidor och särskildt med stycket ofvanför spanternas toppar, om detta hade bibehållit sin ursprungliga ställning; men nu hade det lyckligtvis genom den öfverliggande jordmassans tryck blifvit böjdt inåt i nästan rät vinkel och indgick således att komma upp i det förtärande jordlagret. Hvad som slutligen måste hafva bidragit till att någorlunda bevara grafkammarens trävirke trots dess höjd öfver skeppets kanter, var att största delen deraf utgjordes af stora, runda stockar, täckta med flera lag näfver.

I högen stod skeppet med förstäfven vänd mot sjön. Så var äfven fallet med Tuneskeppet, och samma förhållande omtalas i flera af sagorna. Den tanke, som låg till grund här för, var måhända, att skeppet skulle vara redo att under den högsattes ledning löpa ut på det element, dit det egentligen hörde.

Gokstadskeppet, som haft en mast med ett råsegel, är af ek, klinkbygd, och har ej varit däckadt; det har ej heller varit måladt. Det mäter fulla 80 svenska fot i längd och 17 fot i bredd midskepps, men det är der endast 4 fot djupt mellan relingens öfverkant och kölen. Liksom i Tuneskeppet äro spanten icke fästade vid kölen, utan ligga lösa ofvanpå denna; blott den nedersta plankan är fästad vid kölen med jernmaglar och de öfversta borden vid spanten med trämaglar, medan alla de mellanliggande plankorna endast varit bundna vid spanten med rep. Dessa rep gå genom hål, på vissa afstånd anbragta dels i en fals på spanten och dels i klampor, som äro utsparade i plankorna. Bordens antal på hvardera sidan är 16 och spantens 17.

Liksom i Tmeskeppet är också i Gokstadskeppet det eckblock, hvarifrån masten reser sig, åt båda ändar utslaget i form af en fiskstjert; detta är ingen tillfällighet, utan står på ett intressant sätt i samband dermed, att den del af ett fartyg, som är närmast masten, ännu mångenstädes kallas »mastfiscen». Å Gokstadskeppet hade man före högsättningen kapat masten. Dess nedre del stod på sin plats; det återstående, mycket längre stycket af masten låg längs skeppets midt. När skeppet ej kunde gå för segel, framdrefs det med 16 par åror. Relingen var längs styrbords så väl som babords sida besatt med runda sköldar; deras antal var på hvardera sidan 32. Icke blott sköldbucklorna, som äro af jern, utan till en stor del äfven de med olika färger målade sköldbräderna voro bevarade. Hvarannan sköld hade varit ljus och hvarannan mörk. Rodret, som är ganska smalt och liknar en stor åra, hade varit fästadt på styrbords sida invid akterstäfven, hvilken är lika spetsig som förstäfven. Rorpinnen utmärker sig för sina vackra utskurna ornament, särskildt ett väl utfördt, gapande djurhufvud; ornamenten äro målade med svart, gul och rödbrun oljefärg.

Skeppet var ej alldeles nytt, då högen kastades deröfver. Det kan således ej vara gjordt särskildt för begrafningen, utan hade, liksom det af Ibn-Fosslan skildrade fallet, förut varit använt. Nicolaysen anser det hafva varit ett »långskepp», det vill säga ett krigsfartyg. Årorernas och sköldarnas antal göra det troligt, att det haft en besättning af minst 64 man.

Uti och bredvid fartyget finnos delar af tre smärre båtar, lemningar af segel och fågverk, samt skeppets ankarstock, åror m. m. Särskildt böra två par lika stora och lika formade, smala, ekplankor omtalas, hvilka i ena ändan, der de varit förenade med hvarandra, sluta i utskurna djurhufvud; ett par har varit användt vid hvardera ändan af skeppstältet¹. Äfven af det sistnämnda fann man ett stycke. Det är af ylle, en gulaktigt, men har nog ursprungligen varit hvitt; det är prydt med påsydda ränder af rött tyg.

Omedelbart akter om masten var grafkammararen belägen. Den liknade till formen det tält man plägade spänna öfver skeppet, när det låg stilla, i synnerhet för natten. Emedan den

¹ De likna på ett i ögonen fallande sätt de upptill i hästhufvud slutande gatlar, som ses på nutida bonthus i Nordtyskland och annorstädes.

natt, för hvilken det sista gången tältades åt höfdingen, var längre än vanligt, — det var ju meningen att den skulle räcka till Ragnarök, — användes emellertid till tältet ett varaktigare ämne än eljes. Det gjordes af trä. Häri hade man sedan lagt den döde, obränd, med kläder, vapen och annat som han satt pris på. Men af allt detta fanns ej mycket kvar, då högen nu undersöktes.

Trots all ospard möda att bereda den döde skeppshöfdingen ett godt hvilorum, hade han nämligen ej länge fått vara i fred. För mycket lång tid sedan — troligen ganska kort efter begrafningen, emedan man ännu hade god reda på grafkammarens läge i den stora högen — hade någon nämligen grävt sig in i högen, rakt på grafven, der huggit sönder skeppets sida och plundrat grafkammaren på det mesta af dess innehåll.

Hvad som nu fanns der var därför icke allt som en gång nedlagts der, men det var dock af stort intresse: spridda obrända människoben; lemmingar af en säng, af ylletyg och af finare tyg, troligen silke, inväfdt med guld, af spännen och andra prydnader, af betsel och remtyg, besatta med rika beslag af förgylld brons, bland hvilka finnas utmärkt väl arbetade stycken; jernbeslag till ett skrin och delar af en läderpung; ett stycke utskuret trä, möjligen hörande till en sadel; ett på båda sidor med olika rutor försedt bräde till ett spel och en spelbricka af horn, m. m.

De i grafven funna benen visa, att den döde varit en man af minst 50 års ålder. Han har varit högväxt, fulla 6 fot lång, och har lidit mycket af gikt. Detta senare kan man se af de sjukliga förändringar, som spåras på benen.

I skeppet, utanför grafkammaren, hittade man vidare: de utskurna sidostyckena till en högsättesbänk; fem sängar; två medar af ek och andra delar af en släda; en koppar- och en jernkittel, ett stort träkärl, delar af smärre träkärl, två tallrikar af ek och 6 drykeskärl af trä, nästan i form af skopor; en liten af ek skuren yxa med skaft; en jernpil m. m.

I högen, utanför skeppet, hittade man bland annat: ett yxblad, en hålcelt och två borrar af jern, samt två bitar renhorn; ett af de sistnämnda visar spår af en börjad bearbetning. Vid fören låg utmed fartyget, ett stycke nedanför relingen, en väl bevarad, smal landgång af gran med inskurna steg på öfversidan. På olika ställen i högen fann man derjemte tio träspadar, som troligen användts vid högens uppkastande.

Utom de nu omtalade föremålen lågo längs skeppet på båda sidor mellan stäfvarna skelett af minst 12 hästar, gamla och unga, och minst 6 hundar. Af flera hästar finnes äfven lemningar af hud, hår och hofvar. Här, liksom vid Vendel, hade hästarnas hofvar varit broddade med jern, under det att spår af hästskor icke anträffades. Två hundar hade haft halsband, den ena ett af brons, den andra ett af jern; bredvid en tredje hund låg ett stycke af en jernkedja.

Under tiljorna nära aktern träffades fågelben och lemningar af en hud med glänsande fjädrar, hvilket allt visat sig hafva hört till en påfågel.

Det förtjenar anmärkas, att i denna graf, liksom i många andra nordiska grafvar från hednatidens sista århundraden, många saker tydligen hafva blifvit med afsigt förstörda. Detta gäller äfven om sådana föremål, som träffades utanför grafkammaren, och som således icke kunna hafva varit utsatta för återkan af dem som plundrat denna. Så var, för att anföra ett i ögonen fallande exempel, släden bruten i många stycken, och dessa kastade på två, temligen långt från hvarandra aflägsnade ställen.

Hvad man fann i Kongshaugen vid Gokstad visar, att denna hög förskrifver sig från tiden omkring år 900 efter Kr. f.

*
*
*

Utom de nu beskrifna fynden har man äfven i flera andra norska grafvar träffat mer eller mindre tydliga lemningar af fartyg. Några af dessa grafvar äro omtalade i Nicolaysen's *Norske fornlevninger*, sid. 20 (långhög vid Rödstad i Tune prestegjeld, Smålenenes amt), 245 (långhög vid Bringsvær i Fjære prestegjeld, Nedenes amt) och 588 (två högar vid Gravråk i Melhus socken, Søndre Thronhjems amt)¹; — samt i *Årsberetning af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring* för 1869 sid. 94 (Vigeröen i Söndmøre; hög och ben omtalas icke, men lemningar af en ekbåt och i denna två yxor af den yngre jernalderns form), för 1871 sid. 13 (två högar vid Huseby i Åsens socken, Nordre Thron-

¹ Jfr om detta fynd Nicolaysen's *Norske fornlevninger*, sid. 830; K. Rygh's *Katalog over det kgl. norske Videnskabernes Selskabs oldsamling*, nr:s 458—464 och 549; och K. Rygh's *Faste fornlevninger og oldsagfund i Nordre og Søndre Thronhjems amter*, sid. 204.

hjemms amt), för 1875 sid. 8 (långhög vid Vatu i Vernes socken, Søndre Thronhjems amt), för 1875 sid. 35—37 (högar vid Grotle på Bremangerland i Nordre Bergenhus amt), för 1875 sid. 63 (hög vid Vang i Åsens socken, Nordre Thronhjems amt), för 1876 sid. 39 (»skeppshög», det vill säga långhög, vid Prestgården i Stegens prestegjeld, Nordlands amt) och för 1879 sid. 292 (långhög vid Harham i Harhams prestegjeld, Romsdals amt).

Härtill böra vi lägga de många från Norge, liksom från Sverige, kända grafvar, i hvilka ett större eller mindre antal klinknaglar anträffats. Att sådana nitnaglar ofta upptagits ur grafvar, som innehållit lemningar af brända lik, är redan nämnt (sid. 164); de ligga vanligen icke i någon viss ordning, emedan det som blef kvar efter det nedbrunna bälet plägade samlas i en liten hop. Klinknaglar hafva emellertid hittats äfven tillsammans med lemningar af obrända lik, ehuru man i de flesta fall icke kämmer, om de legat i den ordning sinsemellan, som de haft i det fartyg, hvartill de hört¹.

* * *

Då seden att begravva de döda i skepp visat sig hafva varit så allmän i Norden under vikingatiden, och då så många nordmän under denna tid fått sin sista hviloplats fjerran från sitt fädernesland, skulle man kunna vänta att finna grafvar af en beskriifna slag äfven i de länder, som nordborna på vikingatåg eller på handelsfärder plägade besöka. Så är äfven fallet. Vi hafva redan lärt känna den utförliga skildringen, huru en från Sverige härstammande »Rus» blef med sitt skepp bränd på Volgas strand. Och att mången, som for i »Vesterviking», begravits med sitt skepp, visas deraf, att man funnit sådana grafvar i norra Skotland. Icke mindre än tre grafvar af detta slag äro kända från den till Orknöarna hörande ön Westray². I två af dessa grafvar hade med den döde jordats hans häst, såsom vi finna för-

¹ I det föregående ej särskildt omtalade fynd af klinknaglar från Norge anföras dels i O. Rygh's afhandling *Om den yngre jernalder i Norge*, inford i *Arbøger for nordisk oldkyndighed og historie*, 1877 sid. 177, 178; dels i *Arsberetning for 1875 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring. Register til Selskabets skrifter*, sid. (38.) 61.

² Dessa fynd, som förvaras i Edinburghs Museum, äro beskriifna af Joseph Anderson i *Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland*, ny serie, vol. II. sid. 78—80.

hållandet så ofta hafva varit i Skandinavien. I de båda sist omtalade grafvarna på Westray hade den döde begravts obränd; troligen hade detta varit fallet äfven i den tredje grafven. Ur alla tre grafvarna npptogos stycken af trä med isittande klinknaglar, hvilkas storlek och form göra det otvifvelaktigt, att de hört till ett fartyg. Om fartygens storlek kan ingen upplysning gifvas, men åtminstone ett af dem har varit af ek.

* * *

Vi se af de många nu anförda fynden, hmn allmänt det i fråga varande begravningsskicket varit under vikingatiden, antingen den döde jordats obränd eller blifvit bränd. I det förra fallet lades han vanligen *uti* den likaledes obrända farkosten; någon gång synes han — att döma af de sid. 172 och 173 omtalade norska fynden — hafva lagts *under* en omhvälfd båt. Blef den döde deremot bränd, så nedlades antingen de från bålet hop-samlade benen i ett obrändt fartyg, eller ock brändes detta med liket, hvarefter föga mer än klinknaglarna, eller några af dem, kunde jemte benen nedläggas i grafven. Att man måhända ofta i grafven lagt endast några få klinkuaglar såsom ett minne eller en symbol af fartyget, är redan nämnt (sid. 164).

Vi känna visserligen nu ett mycket stort antal grafvar som inneslutit farkoster, men vi kunna med säkerhet antaga, att detta antal skulle hafva varit mycket större, om alla hittills påträffade grafvar undersökts med tillbörlig noggrannhet och sakkämedom. Om ej doktor Stolpe undersökt Vendelgrafvarna, om ej docenten Söderberg genomgrävt högen vid Karlevi, om ej de i det föregående omtalade norska förforskare åt vetenskapen räddat så många af de märkliga från Norge kända skeppsfynden, så hade vi utan tvifvel i afseende på de flesta grafvar af nu i fråga varande slag icke haft någon aning om att de inneslutit fartyg, eller vi hade åtminstone icke kunnat bevisa det.

De flesta nu kända fynden af högsatta farkoster äro gjorda i Nordlands, Nordre och Söndre Thronhjems samt Romsdals amter i Norge, men dessa farkoster hafva i allmänhet varit smärre, som ej kunna göra anspråk på aman benämning än båtar. Större hafva deremot de fartyg varit, som anträffats i trakten kring Kristianiafjorden. Det som låg i Borrehögen har liksom de, hvilka upptagits ur Tune- och Gokstad-högarna, varit af det slag, som

under vikingatiden kallades skepp; dessa tre grafvar hafva ock varit rikt utstyrda¹. Ej mindre rikt utstyrda hafva de vid Ultuna, Vendel och Lackalänga funna grafvarna visat sig vara. Vendelgrafvarna visa, att man ej alltid kastat en hög öfver fartyget, utan stundom nedsatt det i en gräfd fördjupning, hvilken sedan igenfyllts endast i jernhöjd med den omgifvande marken.

Åtskilliga af de fartyg, hvilkas lemningar vi nu betraktat, hafva täckts af aflånga högar, »långhögar». Denna form på högen synes ock vara den naturligaste, då den innehöll ett fartyg. Många fartyg, och bland dem just de största — såsom de vid Borre, Tunc och Gokstad — hafva emellertid träffats i runda högar, hvilka då naturligtvis haft en betydlig storlek. Å andra sidan hafva ingalunda alla långhögar, äfven om de tillhöra samma tid som nu är i fråga, inneslutit fartyg, hvarför den forna benämningen »skeppshögar» icke längre kan anses vara fullt lämplig för dem². De långhögar, som äro spetsiga i båda ändar, kunna dock måhända med större skäl göra anspråk på denna benämning.

Ett slag af fornlemningar, hvilkas sammanhang med det nu i fråga varande grafskicket torde vara obestridligt, är deremot de under namnet »skeppssättningar» bekanta stensättningar, som hafva form af ett i båda ändar spetsigt skepp, således alldeles samma form som jernålderns fartyg. Dessa skeppssättningar bildas än af större eller mindre, liggande, kullriga stenar, än af smalare, resta stenar. Stundom äro dessa resta stenar — såsom i det bekanta »stenskeppet» vid Blomsholm nära Strömstad³ — lägst midskepps och tilltaga småningom i höjd mot stäfvarna, hvarigenom man så vidt möjligt sökt efterbilda de höga stäfvarna på vikingatidens skepp. Någon gång äro roddarbänkarna och måhända äfven masten utmärkta, de förra genom tvärgående rader af smärre stenar, den senare genom en i skeppets midt stäld sten. Ofta är den af skeppssättningens stenar omgifna ytan slät, men det finnes äfven sådana stensättningar, hvilka omgifva en aflång, mot ändarna spetsad hög, som då med skäl kan kallas »skeppshög»⁴.

¹ Jfr O. Rygh i *Årböcker för nordisk oldkyndighet og historie*, 1877 sid. 152.

² O. Rygh, *anf. st.*, sid. 155. — Aflånga högar, som forskrifva sig från stenåldern och bronsåldern, finnas i vissa delar af Norden. Montelius, *Sveriges forntid*, texten, sid. 120; Engelhardt i *Årböcker för nordisk oldkyndighet og historie*, 1877 sid. 253 o. följ.

³ Afbildadt i den illustrerade *Sveriges historia*, I sid. 353.

⁴ H. Hildebrand, *Folkens tro om sina döda (Ur vår tids forskning, N:o 8)*, sid. 52 och 53.

Så vidt nu är känt, har man aldrig i någon skeppssättning träffat lemmingar af något fartyg. Troligen sökte man genom lagda eller resta stenar åt grafven gifva utseende af ett skepp, då man icke kunde, eller icke ville, lägga den döde i ett sådant.

* * *

Alla de grafvar, som nu omtalats, och hvilkas ålder kan bestämmas, höra till *den yngre jernåldern* i detta ords vidsträckt betydelse¹, det vill säga till den egentliga vikingatiden och närmast föregående tid. Till sistnämnda tid höra Utmnagrafven och de äldsta Vendelgrafvarna, hvilka, såsom vi sett (sid. 168), förskrifva sig från det 7:de århundradet.

Något fynd af detta slag, som med säkerhet kan hänföras till den äldre jernåldern, är icke känt från Skandinavien. Allt för osäkra äro nämligen de upplysningar vi ega om de enda från nämnda tid härstammande fynd, som skulle kunna anses höra till nu i fråga varande slag.

Ett sådant fynd gjordes på 1820-talet i en stor hög, »Kongshaugen» kallad, på Vallerö i Romsdals amt. »Midt i högen», heter det², »låg en stor häll, under hvilken funnos bitar af åtskilliga krossade lerkärl samt några flata trästycken af $\frac{1}{4}$ tums tjocklek, böjda som sidoborden af en liten båt (?) och med små hål på 2 tums afstånd från hvarandra i ena kanten; i dessa hål sitta ännu lemmingar af senor eller bastband.» Andra i högen funna saker visa, att den hör till den äldre jernåldern.

De nituglar af jern, som år 1853 hittades i en hög vid Gjedstjorden i Herø prestegjeld, Nordlands amt, kunna sannolikt förklaras på helt annat sätt än genom att antaga dem hafva hört till ett fartyg. De lågo längs sidorna af en 13 fot lång, 4 fot bred och 3 fot hög, af stenhällar bygd grafkista från den äldre jernåldern och hafva möjligen sammanhållit en af stenkistan omgifven träkista, såsom fallet var i en hög vid Hauge i Kleps prestegjeld, Stavangers amt³.

Äfven i en eller par högar vid Åk i Grytens prestegjeld, Romsdals amt, har man jemte fornsaker från den äldre jernåldern

¹ Jfr Montelius, *Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit*, sid. 87.

² Lorange, *Samlingen af norske oldsager i Bergens Museum*, sid. 106; jfr Nicolaysen, *Norske fornlevninger*, sid. 527.

³ Lorange, *anf. arb.*, sid. 114 (jfr sid 62); Nicolaysen, *anf. arb.*, sid. 679.

funnit några nitnaglar af jern, utan att man har någon särskild anledning att anse dem hafva hört till fartyg¹.

Det enda nu kända fynd från den äldre jernåldern, som torde kunna ställas i samband med det här afhandlade grafskicket, är ett som år 1875 gjordes vid Slawehk i mellersta Liffland². På en der befintlig, aflång, ej särdeles hög sandkulle låg ett stenröse af samma form som kullen, och i rösets botten träffade man en af stora stenar bildad stensättning i form af ett skepp med afrundad(!) akter och med 14 roddarebänkar. I denna skeppssättning, som höll ej mindre än 140 fot i längd och 27 fot i bredd, fann man brända ben, åtskilliga spämmen och andra föremål af former egendomliga för den äldre jernåldern.

* * *

Sedan vi nu lärt känna, huru allmän den seden varit att begrafva den döde i ett fartyg eller bränna honom med ett sådant, återstår det oss att söka svaret på den frågan, hvarifrån denna sed kan leda sitt ursprung. Har fartyget hört till den dödes utrustning på samma sätt som hans hästar, kläder, vapen och många andra föremål, hvilka under den i fråga varande tiden fingo följa honom i grafven? Eller har man tänkt sig, att den döde skulle på fartyget färdas till »det andra landet»?

I det förra fallet skulle farkosten i den vid sjöfärder vane nordbons graf vara lika naturlig som den ackja, i hvilken den afsonnade lappen ännu stundom lägges³; och det vore lika naturligt, att den nordiska vikingen högsattes i sitt skepp, som att den galliska höfdingen begrofs på den stridsvagn, på hvilken han så många gånger segrande stormat fram⁴. Men om denna förklaring kan anses gälla om de i Tune- och Gokstad-högarna funna skeppen, så torde den icke vara lika tillfredsställande i afseende på de grafvar, i hvilka endast smärre båtar träffats. Vid betraktandet af sådana grafvar är man mera böjd att tänka sig meningen

¹ *Årsberetning for 1872 af Foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring*, sid. 95.

² *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*, den 16 oktober 1875.

³ Düben, *Om Lappland och lapparne*, sid. 248.

⁴ Såsom bekant har man ofta i galliska grafvar från århundradena närmast Kristi födelse funnit den döde hvilande på en vagn.

hafva varit, att den döde behöfde båten för sin färd till själarnas land.

För denna fråga vore det tydligen af vigt att veta, hurvida äfven *qvinnor* — då de icke voro följeslagarinnor åt män — begravts i fartyg. I de flesta af de här ofvan omtalade grafvarna hafva tydligen *män* hvilat; detta visas af de vapen, som funnits jemte lemmingarna af de döda. Något säkert fall, då en qvinna, utan att åtfölja sin herre och man, blifvit begravden i ett fartyg, torde deremot ej för närvarande vara känt. Här af följer dock icke med nödvändighet, att så aldrig varit fallet.

Den tanken, att man färdades på båt till andarnas land, låg till grund för grekernas föreställningar om Charons färja; den återfinnes ock hos många andra folk.

I kustland och än mera på öar, säger riksantikvarien Hildebrand i *Folkens tro om sina döda* (sid. 50), tänkte man sig, att »själän färdades sjövägen till de dödas land. Så göra Chilebornas själar. Algonquin-indianerna fara efter döden till själarnas land i Södern, der herrliga träd och växter finnas. De fara i skinande sténkanoter öfver sjön, i hvilken de ondas själar omkomma i stormar, under det att de andra omsider hamna på den sköna och saliga ön, der kyla, krig och blödsutgjutelse ej finnas och der djuren lefva af luft allenast. Australierna färdas öfver hafvet till själarnas ö långt bort i vester¹. Äfven antikens folk tänkte sig de saliges hem som öar i Oceanen, och man förlade dem till världens yttersta ändar, i vester om Afrika. Vid den klassiska forntidens slut omtalar Procopius, att själarnas land fanns på ön Brittia.»

Hildebrand påminner sedan om Väinämöiens besök i andeverlden. Den sång i Kalevala, fortsätter han, som talar derom, »beskrifver färden dit öfver floden mellan människornas värld och de dödas, en flod som vi återfinna i många folks tro».

»Bort med raska steg han hastar,
går en vecka genom småskog,
går en annan genom häggskog,
tredje veckan genom enskog;
ser då Manas ö på afstånd,
Tuonis kulle fjärran skymta.»

¹ »Någon gång sättes sjöfärden i sammanhang med ett underjordiskt andarnas hem. Chibchaerna i Nya Granada tro, att den döde färdas i en båt af spindelväf öfver en flod, tills han kommer till jordens medelpunkt.»

Gamle, trygge Wäinämöinen
 höjer då sin röst och ropar
 vid den svarta Tuoni-elfven,
 nti Manala, det låga:
 'hemta båt du Tnomis dotter,
 kom med färjan Manas färna,
 att jag kommer öfver sundet,
 att jag slipper öfver elfven'.»

»Denna föreställning om en sjöresa till andarnas land har i vissa trakter gifvit upphof till en egendomlig behandling af de döda. I vissa delar af Anstralien plägade man lägga den döde jemte mat i en kanot, som sköts ut från stranden för att, drifven af passadvinden, söka vägen till andarnas ö. Denna är full af de herrligaste frukter och de ljufligaste blommor, hvilka fylla luften med doft och, så ofta de ploekas, genast växa igen; brokigt fjädrade foglar finnas der, och svin i stor mängd, alla odödliga, ntom när de slagtas för gudarna, men då växa andra genast upp i deras ställe.»

»Allenast de små barnen i Australien, som icke kunna styra en kanot, begravos nti den äldre tiden i jorden. Detta begrafningssätt blef sedan allt vanligare, men man öfvergaf dock icke alldeles tanken på kanotfärden, ntan sedan man jordat liket, satte man en helt liten kanot i hafvet, lastad med småbitar af kokosnötter, eller man lade den döde i sin farkost och denna i jorden¹. Enahanda bruk finna vi vid hela nordvestkusten af Norra Amerika; vid Nutkasnd läggas de döda i kanoter, som fästas mellan trädgrenarna. Araukanerna i Södra Amerika lägga liket i en kanot, som upphänges i huset, till dess begrafningen sker, eller ock begrava de i kanoten. Äfven sedan man upphörde härmed, bevarar man minnet af det gamla bruket genom att invid grafven uppresa en kanot; så sker t. ex. på Nya Seland.»

Då vi således se, huru vanlig föreställningen om en sjöfärd till de dödas land är, kan det ej vara öfverraskande att återfinna samma föreställning hos våra förfäder. Det enda, som måhända kan förefalla oss egendomligt, är att vi ej i Norden träffat

¹ I sammanhang härmed påminner Hildebrand derom, att husformiga grafvar mångenstädes träffas. »En öfvergång», säger han, »mellan de båda begrafningssätten förekommer i vissa delar af Australien, der man i en kanot uppför en liten hydda för den döde.»

några minnen af detta grafskick förr än under jernålderns senare århundraden.

I grafvar från vår bronsålder har man visserligen mången gång hittat bronsknifvar med afbildningar af fartyg, hvilka utan tvifvel hafva en symbolisk betydelse. Men man har, troligen med skäl, antagit¹, att dessa fartyg snarare hafva afseende på det skepp, i hvilket solen tänktes fara öfver himlahalvvet, än på någon farkost, som den döde skulle kunna behöfva för att komma öfver till den andra stranden.

¹ Worsaae, *Danish arts*, sid. 94 o. följ.

Om välgörenhet under medeltiden.

II. Den senare tiden. Helgeandshus. Göranshospital.

Af

Hans Hildebrand.

Ju mera medeltidens århundraden skredo framåt, desto mera vaknade hos de lager af befolkningen, som från början voro de lägsta, de undanskjutna, ett begär att få taga del i det pågående arbetet, att derigenom göra sig gällande och deraf uppbära lön. Detta begär uppenbarade sig ock inom den kristliga välgörenhetens område, så snart man för denna ville en större utsträckning än beröringen med de i den närmaste omgifningen medgaf.

I de ridderliga hospitalsordnarne kunde väl män af lägre stånd, af borgerlig härkomst och verksamhet, vinna inträde, men den rol, som inom orden blef dem anförtrodd, var alltid underordnad och den i orden upptagne borgaren kunde icke nudgå att inom denna kända samma missnöje öfver att icke finna sitt värde uppskattadt efter förtjenst, som förhållandena utom orden måste ingifva honom. Inom det rent kyrkliga området visar sig från början af 1200-talet de lägres missnöje och försök att tilltvinga sig en plats inom samhället. Till de gamla munkordnarne, isynnerhet till Cistercienserna, slöto sig, såsom jag redan omtalat, lekbröder, som kallades *conversi* och för klosterfolket utförde ganska mycket arbete så i jordens brukande som i slöjd af hvarjehanda slag. Mellan klostren och deras konverser uppenbara sig under tolfhundredratalet, ända från dess början, i hvarjehanda afseenden split, som alltid kan ledas tillbaka till de underordnades missstämning öfver den lägre ställning, som orden beskärde, och

ur hvilken de ej mäktade vinna någon lyftning. Då konverserna märkte, att missnöje och motsträfvighet icke hulpo till något, blefvo de allt färre som infunno sig för att upptaga den tjenande broderns ödmjuka släparbete. Klostren, beröfvade konverser, måste för framtiden leja arbetare och arrendera ut jorden, som de tidigare kunnat bruka hemifrån.

I kraft af denna mäktiga rörelse upplomstrade vid denna tid tiggarcordnarne, som ej af de inträdande kräfde hög börd; äfven den lägsta var i dem välkommen och kunde inom dem stiga upp till framstående platser, från hvilka hans verksamhet kunde gripa kring sig inom vida kretsar.

På samma sätt uppstodo borgerliga hospitalsordnar, hvilkas rol blef så mycket viktigare, som de ridderliga ordnarne småningom blefvo sin välgörenhetspligt otrogna. Tre af dessa ordnar förtjena att här omnämnas, Korsbärarnes, Antoniusbrödernas och den helige Andes ordnar.

Korsbärarne (*cruciferi*) hade som stamhus ett hospital i Bologna, som omtalas första gången år 1160. Bröderna, som skötte detta, började snart vidga sin verksamhet, de anlade eller fingo sig upplåtna andra hospital, hvilka alla förvaltades efter samma regler. Påfvarne visade denna orden mycken bevågenhet, och år 1185 ställdes den direkt under påfven. Ordenstecknet var ett jernkors, som gafs novisen efter utstånden prøfvotid med orden: »mottag, min son, korset, som du alltid skall bära i hjertat och handen. Bär du det väl, skall du en gång hafva det med Honom, som återlöst dig med sitt kors och sitt eget blod, Jesus Christus, som lefver och regerar i evighet med Fadren och den Helige Ande». Korsbärarnes orden utbredde sig ej norr om Alpena, hade för öfrigt endast få hus utanför Italien.

I Prag hade en dotter till k. Ottokar († 1230) grundat ett franciskanerkloster och i sammanhang med detta ett hospital, som sköttes af lekbröder. År 1238 skildes hospitalet från klostret och ställdes under en egen mästare omedelbart under påfvestolen. När denna stiftelse vunnit anseende, ställdes under densamma andra hospital, och orden vann utbredning, i synnerhet inom Böhmen, Schlesien och Polen. Brödernas tecken bestod af ett kors och derunder en röd stjerna. De kallades ännu korsbärare, ännu stjernbärare (*stelliferi*).

Invid staden Mota inom stiftet Vienne (sydöstra Frankrike) uppstod ett benediktinerkloster, till hvilket skänktes de kroppsliga kvarlevorna af den hel. Antonius, klosterväsendets opphofsman. Relikerna förvarades i stadens kyrka, som stod under klostret. Till detta hörde doek, såsom ofta var händelsen, ett sjuk- och fattighus. Den hel. Antonius ansågs skänka särskild hjälp mot en sjukdom, som uppenbarade sig i form af utslag å händer och fötter, hvilka småningom ruttnade bort och föllo af; sjukdomen kallades efter det läkande helgonet Antoniussjukan. Ryktet om helgonets kvarlevor i Motas kyrka lockade till denna i främsta rummet dem, som ledo af denna hemska åkomma, och de vallfärdande togo sin tillflykt till hospitalet vid kyrkan, som derigenom vann en växande betydelse. Denna ingaf lekbröderna, som skötte anstalten, allt större känsla af betydelse och begär efter sjelfständighet. En strid upplågades mellan hospitalet och klostret, hvilken först efter flera år slöts år 1297 till förmån för det förra. Hospitalets föreståndare fick abbotstitel, han och bröderna stodo direkt under påvestolen, och orden åtnjöt hos den helige fadern så stor ynnest, att några Antoniusbröder alltid skulle vara honom följaktiga under hans resor. Redan innan hospitalsbröderna i Mota vunnit sjelfständighet, hade de fått en ganska utbredd verksamhet, andra hospital ställes under moderhospitalet, icke blott i Frankrike, utan längre bort. Redan år 1322 upprättades ett Antoniterhus i Tempzin i Meklenburg och från detta stamhus spridde sig orden vidare åt norr och nordost.

Antoniusbröderna hade af påfven erhållit rätt att en gång om året samla för sina hospital milda gåfvor inom hvarje socken. Hvar och en broder, som gick ut på tiggarefärd, hade att anmäla sig hos biskopen för att af honom erhålla legitimationsbref. Hvar församling underrättades på förhand om hans ankomst. Menigheten samlades och gick, med sin pastor i spetsen, mot den anländande, som följdes till kyrkan, der han höll gudstjenst, äfven om i följd af interdikt all gudstjenst i landet var förbjuden. Derefter börjades insamlandet. I tyska städer funnos ofta Antoniusgillen, som stodo i sammanhang med orden och biträdde demnas ntskiekade. Ordenstecknet var ett blått T-formigt kors.

Nutidens läkare hafva icke kunnat med säkerhet hänföra Antoniussoten till någon af nutidens sjukdomsformer. Det enda säkra botemedlet mot ntslagets spridning var amputerandet

af den angripna lemnen, och detta var för anordningen af Antoniushospitalen af särskild betydelse: inom dem behandlades icke blott den sjuke, intill dess faran var för honom öfverstånden, utan fick han, ifall amputationen gjorde det för honom omöjligt att genom arbete förtjena sitt upphålle, stanna i hospitalet ända till sin död.

Den hel. Antonius är vanligen afbildad med en staf, upptill afslutad med det T-förmiga korset, i handen och en gris vid sidan. Svinet var honom helgadt, måhända därför att det ganska ofta angripes af en sjuka, som liknar Antoniussoten. För att gifva understöd åt Antoniushospitalen uppfostrade man här och der för deras räkning svin. I städerna fingo länge borgarnes svin löpa fritt omkring på gatorna och söka sin näring bland det affall, som rikligt hopades på dem. Af snygghets- och sundhetsskäl fann man dock nödigt att göra inskränkningar i denna sed. Men när i Lybeck förbundet utfärdades mot svinens utsläppande på gatorna, undantogs tjugo svin, som fingo njuta all möjlig frihet för att uppfödas för den hel. Antonii räkning. Dessa svin buro om halsen en klocka och voro på den ena sidan märkta med ett T. Då och då kommo bud från det nyss nämnda Antoniterhuset i Meklenburg för att taga bort de svin, som funnos utöfver det medgifna tjoget.

Inom södra Frankrike uppstod en annan hospitalsorden. I Montpellier upprättades mot slutet af 1100-talet ett hospital, som vigdes åt den Helige Ande, emedan från Honom utgå alla barmhertighetens verk. Hospitalet sköttes af ett broderskap försedt med en egen regel, och detta fick snart under sig flere dotterhus. Påfven Innocentius III, som med synnerlig förkärlek omfattade allt, som kunde bidraga till lindrande af nöden, gaf den Hel. Andes orden vidtgående privilegier och skänkte det en ny medelpunkt i Rom. Han lät år 1204 förvandla det förfallna angel-saksiska herberget i denna stad till ett stort hospital, som kallades *S. Spiritus in Sassia*, hvilket i början stod sidoordnad i förhållande till det ursprungliga huset i Montpellier, men slötade med att blifva ordens förnämsta hus. För att gifva det större anseende bestämdes, att det skulle fira en storartad årsfest å den söndag i januari månad, hvars evangelium handlade om bröllopet i Kana: de sex vattenkrukorna betecknade de sex slagen af barm-

hertighetsverk. Till denna fest kom i högtidlig procession den hel. fadern sjelf, åtföljd af kardinalerna och medförande från Peterskyrkan den der förvarade Veronicaduken¹. Påfven läste sjelf messan, uppmanande allt folket till välgörenhet och lät slutligen bespisa 300 fattiga i hospitalet och 1,000 främmande fattiga. Enhvar, som åhörde denna messa, erhöll ett års aflat.

Helgeandsordens stadgar voro bildade i hufvudsaklig öfverensstämmelse med Johanniternas. I hospitalen upptogos ej endast sjuka, utan äfven fattiga, föräldralösa barn, barnaföderskor, fallna qvinnor, som ångrade sig, fattiga resande. Allmosor utdelades vid porten åt fattiga och sjuka, som icke tillhörde hospitalet, allmosor buros äfven till fattiga i deras bostäder.

Liksom Antoniterna upphörde Helgeandsordens medlemmar att vara egentliga klosterbröder. Inom båda ordnarne infördes den hel. Augustini regel för sammanlefnaden, och ordensmedlemmarne kallades derefter kaniker eller korherrar. Bröderna hade svart dräkt och på denna ett hvitt dubbelkors hvars ändar gå ut i två spetsar eller liljor²; på bröstet buro de bilden af en dufva, i hvars skepnad den Helige Ande hade uppenbarat sig vid dopet i Jordan.

Den Helige Andes orden åtnjöt stort anseende i Italien och Frankrike. Den spridde sig äfven norr om Alpena, men hade der endast ett mindre antal hus.

Af dessa tre ordnar kom den första aldrig till Sverige.

Af Antoniusbröderna finnas enstaka spår i vårt land. År 1497 omtalas ett den hel. Antonii kloster på Tiveden, beläget vid Ramundeboda, invid den väg, som förde genom skogstrakten från Svealand till Vestergötland. Ett annat Antoniushus fanns mot medeltidens slut invid Landskrona. Derest dessa två hus vid denna tid tillkommit — de kunna ju vara af tidigare ursprung, ehuru de ej under den föregående tiden blifvit omtalade — torde de hafva tillkommit genom inflytande från huset i Tempzin, hvilket mot slutet af medeltiden utvecklade en stor lifaktighet. För öfrigt veta vi så godt som intet om dessa två stiftelser, och de voro helt visst icke af någon större betydighet.

¹ Om denna jfr upplysningarne i min bok *Från äldre tider*.

² Detta är samma tecken, som Johanniterna synes hafva använt i Sverige. Jfr *Seeriges medeltid* del 2.

I Sverige funnos visserligen många hospital, som kallades Helgeandshus, men vi få deraf icke helt enkelt sluta, att Helgeandsorden spelat någon betydande rol i Sverige. Det är nämligen fullt visst, att så väl i vårt land, som t. ex. i Tyskland funnos fromma stiftelser, som kallades Helgeandshus utau att stå i något som helst sammanhang med den Montpellier-romerska orden. Liksom denna tog sitt namn af den Helige Ande såsom den der i menniskans hjerta framkallade den verksamma barmhertigheten, så kunde man ock för en enskild stiftelse, tillkommen i välgörande syfte, låna den Helige Andes namn.

Det fanns dock åtminstone ett hospital i Sverige, som tillhörde den Helige Andes orden. I ett bref, utiärdadt år 1566 af broder Johannis Olai, prest och prior samt hela konventet i den Helige Andes kloster utanför staden Söderköping, säges uttryckligen, att detta hospital är genom påfligt bemyndigande införlifvadt med *hospitale S. spiritus in Saxia de urbe*. Ur de spridda urkunder, som finnas bevarade till vår tid, må vi därför sammanleta några uppgifter om hospitalet vid Söderköping, hvilket varit många förändringar underkastadt.

Söderköpings hospital omtalas i en urkund af år 1277, under sådana förhållanden, att vi finna det vara anlagdt tidigare; i hospitalet funnos »fattige». År 1330 omtalas Helgeandshuset i Söderköping och de fattige (*pauperes*), som vistades deri. Det ligger onekligen nära till hands att anse hospitalet och Helgeandshuset vara detsamma, men i testamenten af åren 1335 och 1336 omtalas för Söderköping dels ett hospital, dels ett Helgeandshus. Antydning finnes, att det förre var afsedt för spetälska. År 1380 omtalas barnen i Helgeandshuset i Söderköping. En afdelning af huset torde hafva varit afsedd för fattiga barn; det finnes visserligen ingen anledning att antaga, att Helgeandshuset varit uteslutande ett barnhus.

Under större delen af 1400-talet äro uppgifterna om Helgeandshuset ytterst knapphändiga. Vi se, att det stundom ihogkoms med gåfvor, och vi lära känna namnen på enstaka föreståndare, alla prestmän. År 1463 innehades föreståndareplatsen af kyrkoherden i det närliggande Skiuberga (Skönberga).

Vid denna tid rådde i Helgeandshuset ett »underligt regemente», hvadan de, som ytterst hade med huset att göra, funno sig föranlåtna att gripa in. Byggnaderna hade fått förfalla. Det

aflatsbref, som år 1476 gafs Helgeandshuset af sju biskopar, torde hafva framkallats af åtgärder för stiftelsens upphjelpande, för hvilka åtgärder erfordrades det penningetillflöde, som ett aflatsbref regelbundet framkallade. Det följande året utfärdades ett bref, som innehåller viktiga upplysningar äfven för den föregående tiden. Som »rätte målsegande och med *jus patronatus* till huset» uppträdde här hr Erik Eriksson (Gyllenstjerna) och hr Ivar Axelson (Tott) å sina hustrurs, k. Karl Knutssons döttrars, vägnar, samt hr Knut Eskilsson (Banér) å egna och sin hustru Kristina Eriksdotters vägnar. Målseganderätten kan icke hafva berott på annat än härstamning från Helgeandshusets stiftare, och såsom sådana måste vi således tänka oss någon af k. Karls, hr Knuts och Kristina Eriksdotters (hon förde i vapnet en örnklo) förfäder. På grund af det usla skicket — de fattiga allmosebarnen fingo der rent af lida hunger, under det husets inkomster användes på annat håll — togo dessa patroner Helgeandshuset åter (från den dåvarande föreståndaren) och både borgmästare och råd i Söderköping att för Guds och patronernas skuld öfvertaga det hela, der tillsätta en god föreståndare samt kontrollera denne. Dock förbehöllo sig patronerna att återtaga det hela, derest denna anordning icke visade sig lämplig. Det synes dock, som om magistraten i staden ej velat öfvertaga bestyret med den förfallna stiftelsen. Fullt tydligt kunna vi dock icke skönja förhållandena.

År 1480 nämner hr Sten Sture, rikets föreståndare, en renlifves man Evert till föreståndare för *kronans* hospital utanför Söderköping. De närmast föregående styresmännen hade varit en hr Gunnar, som frivilligt afgått, och en hr Nils, som icke hade uppfyllt sina villkor. Kyrkan skulle »fullkommas och upp- tagas». De gode klerker, som ville ingifva sig i hospitalet, skulle underhållas af föreståndaren med användande af den ränta, som tillhörde stiftelsen, af hvilken äfven de fattige sjuke skulle njuta sitt uppehälle. Det tillkom biskopen i Linköping att ersätta den nye föreståndaren i embetet. Aderton år derefter var Evert ännu föreståndare, då k. Hans utfärdade ett skyddsbref för »oss älsklige renliflige bröder, föreståndare och mena konventet i Sankt Jörgens hospital utanför Söderköping». Uttrycken i detta senare bref visa, att Evert förestod Sankt Görans hospital, d. v. s. spetälske- hospitalet, hvilket vi, på grund af de förnt återopade urkunder

från förra hälften af 1400-talet, måste anse hafva varit skildt från Helgeandshuset. Det synes vara ett ganska eget sammanträffande, att man år 1477 skulle behöfva tala om Helgeandshusets, år 1480 om Sankt Göranshospitalets gränslösa förfall.

På ett eller annat sätt har tydligen en sammansmältning af de två stiftelserna egt rum, hvilka för öfrigt måhända från början haft någon gemenskap inbördes. År 1507 omtalas i en riksrådets skrifvelse hr Everts stora förtjenster om stiftelsen och der berättas huru han, liggande å dödsbädden, hade begärt af bröderna att de skulle sända bud till Rom, för att få af den högsta andliga myndigheten i världen ytterligare stadfästelse. De bröder, som på grund af denna begäran hade blifvit sända till Rom, underhandlade derstädes med priorn för Helgeandshuset i hospitalet i Saxia och aftalade der en förbindelse. Hospitalsbröderna i Söderköping skulle antaga de romerska Helgeandsbrödernas klädebonad.

Denna förening med det romerska Helgeandshuset omtalas, såsom nämndes, år 1516 såsom nyligen skedd. Det synes otänkbart, att Sankt Görans hospital skulle hafva sökt en sådan förbindelse med det romerska Helgeandshuset, derest det gamla Helgeandshuset i Söderköping ännu egt bestånd eller själfständig tillvaro. Vid denna tid omtalas år 1508 »den Helge Andes hospital och Sankt Görans», år 1509 »den Helige Andes hospital och riddaren Sankt Görans, liggande utanför Söderköping» samt »herr Johan Olai prior i den Helige Andes hospitalet», år 1510 »hr Jon prior och menige kamratsbröder i den Helige Andes hospitalet», åren 1512, 1513 och 1515 »den Helige Andes och riddaren Sankt Görans hospital» vid Söderköping; år 1523 talas om den Helige Andes »kloster» vid Söderköping. Den regel, efter hvilken hospitalsbröderna lefde, kunde lätt framkalla benämningen kloster.

Mellan presterskapet och ordnarne rådde i allmänhet mycken oenighet, och vi kunna ej undra mycket deröfver, att det förra hade svårt att finna sig i de stora förmåner, som ymuigt gäfvos de senare af påfven. Presterskapet var inom sig ordnad i hierarkiska grader, det bildade ett sammanhängande helt och hade sitt verksamhetsfält, derjämte ock sin inkomstkälla hos det på socknar fördelade folket. Ehuru högst i det hierarkiska systemet stod påfven och denne således kan synas hafva bort i främsta rummet tänka på upprätthållande af presterskapets myndighet, beviljade

han, så snart det gällde ordnarne, otaliga undantag. Genom sådan maktutöfning kunde han bevisa sin makt och myndighet i de kyrkliga förhållandena och dermed äfven bryta all den benägenhet för sjelfständighet, som kunde uppkomma hos de honom underordnade prelaterna, särskildt i land, som lågo långt bort från Rom, eller i hvilka herskarne, af statsklokhed, ville frigöra sig från påfvens förmynderskap. Ordensmedlemmarne fingo för-rätta allt flera kyrkliga handlingar, de kunde uttöra sådana äfven under tider, då ett afkunnadt interdikt tvang det ordinarie presterskapet att lägga ned all presterlig verksamhet. Det låg under sådana förhållanden nära till hands för ordensmedlemmarne att till sig draga menighetens bevägenhet och förtroende.

Presterskapets afvoghet mot ordnarne visade sig tydligast i den förbittrade strid, som än här än der fördes mot franciskanerna. Men äfven med de för hospitalstjenst afsedda ordnarne lefde presterskapet ofta i oenighet. Det kan dock icke bestridas, att dessa ordnar åtminstone till en tid, intill dess de från början förekommande fröna till förfall humit utveckla sig, gjort verklig nytta. Också visade sig regelbundet, så snart en ny hospitalsorden hade blifvit bildad, att förut anlagda hospitaler anförtroddes åt dess vård af det skäl, att de under sin ursprungliga styrelse kommit på förfall.

Vid de större kyrkorna funnos under medeltidens förra del regelbundet anstalter bildade till förmån för fattiga och sjuka. Dessa anstalter kunde skötas väl, stå under god uppsigt och komma i åtnjutande af nödiga medel, så länge det vid kyrkan tjenstgörande presterskapet, på grund af vedertagen regel, lefde tillsammans i gemensam bostad, med gemensam mathållning. När denna sammanhållning löstes, då hvar och en kanik flyttade in i egen bostad och lefde för sig, minskades det gemensamma intresset för kapitlets hospital och äfven möjligheten att sörja för dess bestånd. Detta kunde icke betryggas på annat sätt än att hospitalet fick en egen förvaltning.

Äfven mot hospitalsordnarnes sätt att sköta de underlydande stiftelserna kunde anmärkningar med skäl göras, så snart den första nitälskans tid var förbi. En sådan orden fick småningom två skilda intressen att lefva för: de egentliga ordensintressena och vården om de underlydande stiftelserna. De förra kräde ofta betydande penningmedel och för deras åstadkommande blefvo

hospitalen, som från kringliggande områden erhöilo fromma gåfvor, utsugna. Det hände oek, att centralmyndigheten ville tillmäta sig i fråga om förvaltningen af de enskilda stiftelserna större myndighet än som för dessa stiftelser var god — säkert är att man mången gång i den enskilda stiftelsen drefs till opposition mot centralstyrelsen. Äfven inom detta område finnos således krafter, som ledde till förfall.

Med tiden uppstod emellertid en tredje grupp af hospital, bildade af städernas styrelser. I staden behöfdes oek bättre än annorstädes vårdanstalter. I medelpunkterna för handeln och handtverket var antalet af dem, som behöfde hjälp, synnerligen stort, och till staden strömmade äfven främlingar, som der hoppades finna af den kristliga barmhertigheten hjälp mot sina plågor och underhåll. Så snart städerna började upplomstra, visade sig oek i dem öfverallt den vackraste ifver att sörja för de lidande. I hvarje stad af någon betydelse finnos gemenligen tvänne anstalter, den ena för sjuka och orkeslösa i allmänhet, den andra för de fattiga. I Tyskland, för hvilkas städer urkunderna äro talrikare än hos oss, kunna vi följa dessa anstalter tillbaka till långt ned i 1200-talet. I Greifswald, som anlades år 1241, omtalas redan år 1261 ett Helgeandshus. Från Sverige kan anföras ett liknande exempel. När k. Magnus Ladulås år 1286 gaf grund till den hel. Claras kloster, som han ämnade uppföra, togs, med vederbörligt tillstånd, dertill en plats, å hvilken hade legat ett *xenodochium* d. v. s. ett hus för mottagande af främlingar. Dessa hus plögade samtidigt vara sjukvårdsanstalter, och att så var händelsen äfven i detta fall framgår af tillägget *leprosorium* d. v. s. detta främlingshus var afsedt till vårdanstalt för spetälska. Denna var således anlagd före år 1286 och har således troligen kommit till stånd ej långt efter Stockholms grundläggning.

Att de svenska städerna voro väl försedda med sjukvårdsanstalter framgår af följande uppgifter, som jag hemtat från Styffes *Skandinaviën under unionstiden*.

Viborg: hospital.

Borgå: ?

Raumo: ?

Ulfby: ?

Nådendal: ?

Åbo: Helgeandshus, Göranshospital.

Gefle: ?

Östhammar-Öregrund: ?

Enköping: hospital.

Upsala: Helgeandshus, Görans- hospital.	Falköping: ?
Sigtuna: hospital.	Lidköping: ?
Stockholm: Helgeandshus, Gö- ranshospital.	Skara: Helgeandshus, herberge för gamla prester, Göransho- spital.
Hedemora: ?	Ny Lödöse: ?
Arboga: Helgeandshus.	Lödöse: hospital.
Köping: ?	Uddevalla: ?
Vesterås: Helgeandshus, Görans- hospital.	Marstrand: ?
Örebro: ?	Kunghäll: ?
Torsharg: ?	Varberg: Göranshospital(?)
Strengnäs: hospital (ettellertvå?).	Falkenberg: ?
Trosa: ?	Halmstad: ?
Nyköping: Helgeandshus.	Lagaholm: ?
Linköping: Helgeandshus.	Elleholm: ?
Söderköping: Helgeandshus, Gö- ranshospital.	Rotneby: Göranshospital.
Norrköping: ?	Lyekö: ?
Skenninge: Helgeandshus, spe- talgård.	Avaskär: ?
Vadstena: Helgeandshus.	Sölvesborg: ?
Visby: Helgeandshus, Görans- hospital.	Vä: Helgeandshus.
Vestervik: ?	Åhus: Helgeandshus, Göransho- spital.
Vimmerby: ?	Simmershamn: ?
Kalmar: Helgeandshus, elända- hus.	Tummetorp; Göranshospital.
Eksjö: ?	Ystad: Helgeandshus, spetske- hus.
Jönköping: Helgeandshus, Gö- ranshospital(?).	Träleborg: ?
Vexjö: Helgeandshus.	Falsterbo: ?
Hjo: ?	Skarör: ?
Bogesund: ?	Helsingborg: ?
Sköfde: ?	Landskrona: Helgeandshus, Gö- ranshospital.
	Malmö: Helgeandshus.
	Lund: Helgeandshus, Göransho- spital.

Alla svenska Helgeandshus äro längesedan försvunna. Der Helgeandshuset i Stockholm låg, finnes nu konungens stall och en del andra byggnader. Det enda minne, som, utom de i urkun-
derna förekommande, blifvit åt oss förvaradt af dessa byggnader,

är den till Visby Helgeandshus hörande kyrkan, hvilken är så märklig, att vi åt henne måste i detta sammanhang egna någon uppmärksamhet.

Långhuset ersättes af en åttkantig byggnad, fördelad i två våningar. Inträdet till kyrkan var gemensamt för alla, genom den stora södra porten, utanför hvilken fanns ett af kolonner uppbyguret förhus¹, eller genom den norra, mindre anseuiga porten. Men under det en del af de inträdande stannade i den nedra våningen, gingo andra upp för den i byggnadens vestra ända förekommande dubbeltrappan till den andra våningen. För den ena som för den andra var det rektangulära koret med dess invändigt förekommande² absis gemensamt. Öfver denna anläggning hafva många olika meningar blifvit uttalade, i ett hafva dock de flesta stämt öfverens, nämligen deri, att anläggningen är ytterst märklig.

Hur mycket jag än är benägen att anse våra förutida minnen märkliga, kan jag ej undertrycka en känsla af förvåning öfver det bryderi, som anläggningen af denna kyrka framkallat. Koret, i hvilket de gudstjenstliga handlingarna utfördes, var för båda våningarna gemensamt, alltså gudstjensten var densamma, men menigheten var af olika slag; vi kunna nämligen icke gerna antaga, att det berodde på den kyrkbesökandes godtycke att taga plats i den ena eller andra våningen. Det gäller således endast att söka utreda, hvilka de två menigheterna voro, som begagnade denna hospitalskyrka, två menigheter, som af en eller annan anledning — hvilken vi hafva att leta fram — höllo sig strängt skilda från hvarandra. Af de två våningarne synes mig den öfra vara den förnämligare. Väl utgör dubbeltrappan en vacker prydnad för den nedra våningen, men denna trappa är dock tillkommen för den öfra våningens skuld, och trappans prydliga utseende måste därför snarare sättas i samband med den öfra än med den nedra våningen. Den öfra våningens menighet måste passera genom den nedra våningen, men sedan man stigit uppför trappan var man deruppe fritagen från aanblicken af menigheten dernere; man var deruppe af denna ostörd, under det man vid upp- och nedstigandet ouckligen störde. Att stiga uppför trappan

¹ Grundvalen till detta förhus har blottats vid de nyligen å denna kyrka utförda restaurationsarbetena.

² Korets östra yttervägg är rätlinig.

medförde visserligen ett visst besvär, men man kunde derunder blifva uppmärksammas af de nedanför varande och särskildt måste uppstigandet ej gerna hafva kommit i fråga för de svaga personer, som vi hafva rätt att tänka oss i ett hospital.

Sådana äro de antydningar, som sjelfva byggnaden gifver. Hur skola vi tolka dem?

Först måste vi komma ihåg att hospitalet, till hvilka Helgeandshusen hörde, icke voro afsedda allenast för sjuka, hvilka ej alltid förmodade från sin kammare begifva sig till kyrkan, utan ock af hvarjehanda äldre personer, som i hospitalet sökte sig en fristad för ålderdomens dagar. Den fattige intogs i hospitalet af kristlig kärlek, men den sjuke eller friske, som derstädes vann inträde, betalade för sig genom att vid inträdet lemna en gåfva så pass stor, att afkastningen gaf full ersättning för kosthållet och bostaden. Men hospitalet kunde icke gerna ega bestånd med de inkomster, som såhunda erhöles, särskildt måste man för att kunna visa gifmildhet mot de fattiga, ega större tillgångar, och dessa erhöles genom fromma gåfvor af bättre lottade medlemmar i samhället. Vi hafva därför att tänka oss hospitalskyrkan besökt af tvänne grupper, hospitalshjonen och hospitalets gymnar, hvilka voro rikare och väl i allmänhet förnämre. För de senare har helt visst den öfre våningen varit afsedd, den ndre deremot för hospitalshjonen och för dem, som besökte kyrkan, utan att till hospitalet stå i någon närmare förbindelse.

Helgeandskyrkan i Visby måste i följd af sin grundform sammanställas med de rundkyrkor, som förekomma här och der i Sverige, om än i ringa antal, och med de talrikare förekommande rundkyrkorna på Bornholm. Rundkyrkan är obestriddligen en ovanligare form, och man har därför alltid varit benägen att förklara hennes förekomst på ett särskildt sätt. I södra Europa förekomma i grannskapet af stenkyrkor mindre rundkyrkor, hvilka bevisligen varit afsedda för dophandlingar, och man har velat som sådana beteckna äfven de svenska rundkyrkorna. Dervid har man dock förgätit två omständigheter, den ena att södra Europas dopkyrkor förekomma, såsom nyss sades, i närheten af andra kyrkor, hvilket icke är händelsen med våra rundkyrkor, den andra, att dophandlingen vid den tid, då kristendomen definitivt infördes i Sverige, icke längre var inskränkt till vissa orter, utan fick förrättas i hvarje sockenkyrka. Våra rundkyrkor äro

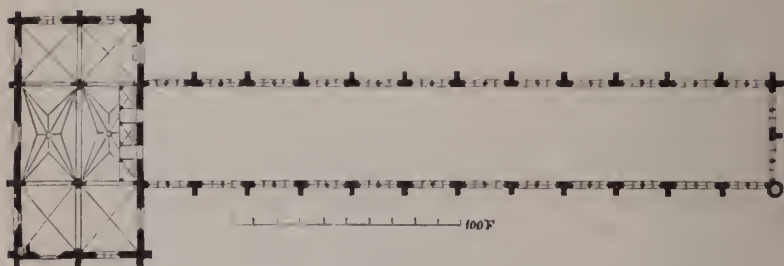
derför ej genom sin bestämmelse, utan endast genom sin form skilda från kyrkorna af den vanliga formen. Något skäl bör man väl emellertid hafva haft för den runda grundformen, och detta skäl torde icke vara så svårt att finna, men det är ingalunda af kyrklig natur. Inom församlingen på landet var kyrkan den solidaste byggnaden, och under en tid, då bygden alltför ofta hem-söktes af ofrid, var det af stor vikt, att kyrkan var fast, ty man kunde i henne för sig och sitt finna ett skydd för en härjande fiende. Att kyrkorna fingo tjena som försvarsverk är höjdt öfver allt tvifvel, och man var tydligen, vid kyrkornas uppförande, angelägen om att göra dem för sådant ändamål användbara. Någon bättre form kunde man då icke få än den runda. Hade kyrkan en fyrsidig grundplan, kunde alltid den anfallande fienden söka skydd bakom ett hörn, under det de, som anföllo en rundkyrka, ingenstädes funno ett skydd för de försvarandes kastvapen. Denna tolkning bekräftas deraf, att de flesta rundkyrkorna förekomma i knstrakter, hvilka voro mera än det inre liggande landet utsatta för hemsökelse.

Helgeandskyrkan i Visby har en åttsidig grundform och flere hörn. Hon lämpade sig således icke lika väl till försvar som rundkyrkorna och har helt visst ej heller haft någon dylik bestämmelse. I det af murar omgifna Visby behöfde man icke några särskilda försvarsåtgärder. Vid valet af åttkanten såsom bestämmande för grundplanen måste man här hafva varit ledd af någon aman bevelkelsegrund. Vi hafva helt visst att söka denna deri, att man öfverallt gerna använde den runda eller mångkantiga grundformen för mindre kyrkliga anläggningar, såsom nyss sades, för dopkapell, men äfven för grafkapell och de kapell, som anlades i borgar. Särskildt de senare äro ofta fördelade i två våningar, den ena bestämd för hnsbondetolket, den andra för tjenarne. Men äfven i andra kapell finna vi i utlandet samma fördelning. Jag vill särskildt nämna kapellen vid Hardehansen i Westfalen, emedan, om jag icke misstager mig, en viss frändskap förekommer mellan den westfaliska och den gotländska konsten. Den första våningen i det dervarande kapellet har quadratisk grundplan, den öfre har deremot en åttkantig och stiger hvar och en af de åtta sidorna upp i en gafvel.

Helgeandskyrkan i Visby har så pass stora mått, att man hellre kallar henne kyrka än kapell. Att man det oaktadt för

hennes valt den grundform, som tillkommer kapell snarare än kyrkor, beror helt visst derpå, att i hospitalen, hvilka icke utgjorde medelpunkten för någon församling, det icke gerna kom i fråga att anlägga annat än kapell. Mångenstädes visade presterskapet ovilja till och med mot hospitalskapellen, emedan gudstjensten i dem lockade till upplösning af sockenbandet. Helgeandshuset i Visby måtte hafva varit synnerligen rikt och dess kapell gjordes därför stort som en kyrka och rikt utstyrdt.

Då jag icke kan uppvisa, huru de svenska Helgeandshusen och andra liknande hospitalsinrättningar voro anlagda, vill jag för att gifva någon ersättning, här införa en planritning af Helgeandshuset i Lübeck, hvilket ännu i dag användes som en försörjningsanstalt. Utmed gatan ligger ett af sex hvalf täckt kapell, från hvilket man genom tvänne dörrar träder in i en 280 fot

Plan af Helgeandshuset i Lübeck.

lång, fordom hvälfd sal, i hvilken för närvarande äro uppförde i rader träkammare, som äro upplåtna åt de olika hjonen. I norr tillstötter en gård omgifven af en korsgång med bostads- och sjukrum, i söder ligger arkivet, ett fyrkantigt rum i gotisk stil, herrestugan och en gård med snärra bostadsrum.

Till förmån för renligheten sökte man gerna för hospitalen läge med rinnande vatten. Så gjorde man åtminstone i Stockholm och Upsala vid anläggandet af Helgeandshusen.

Om det senare, äfven kalladt »Guds hus» (*Domus dei*), hafva vi närmare upplysningar från dess äldsta tid. Flera fromma menniskor, som med grämlse sågo, huru fattiga menniskor af brist på herberge, fröso ihjäl i det fria eller dogo ute på gator och torg, sköto tillsammans penningar för att bereda dem ett tillhåll.

Erkebiskop Nils flyttade härberget från dess första plats till sin fädernegård, som han för sådant ändamål skänkte, en tillgränsande tomt iuköptes. Byggnaderna voro fullbordade år 1302, hospitalet invigdes år 1303, och stiftelsens framtida bestånd tryggades genom frikostiga gåfvor. Der fanns ett brödrskap, som kallas omvexlande *communitas, fraternitas, collegium* eller *convivium*, medlemmarne kallades i följd af sammanlefnaden *covivv*. Dessa utsågo tre personer, två andliga och en lekman, att förestå husets angelägenheter, och dessa hade att årligen redovisa inför brödrskapet. Det dagliga bestyret med huset och dess kunder sköttes omvexlande af bröderna. I detta hus mottogos sjuka, som icke voro beläftade med några ovanligare sjukdomar. De, som upptogos, fingo bikta sig och afemna all den egendom de hade med sig; den, som efter återvunnen helsa lemnade huset, fick sina låfvor, tillbaka. Dog någon, behöll huset hans qvarlåtenskap, men sörjde också för en hederlig begrafning. Så vidt utrymmet medgat, mottogos ock fattiga för natten. Alla matvaror, som skänktes till stiftelsen, fördelades mellan hjonen, men gåfvor kunde dock äfven lemnas till särskild person. Fanns mat öfver, skulle den delas ut åt dem, som tiggde vid dörren. Person, intagen i Helgeandshuset, kunde der få hafva sin egen tjenare. Som betecknande för tiden må tilläggas, att en paragraf i de år 1305 utfärdade ordensreglerna förbjuder hjonen att uppföda grisar; de fingo ej hålla andra husdjur än katter.

Detta Helgeandshus synes hafva intagit ett ganska stort utrymme, ty domprosten Andreas kunde år 1310 åt kringvandrande dominikanerbröder upplåta en byggnad på inrättningens gård med sofrum, stuga, kök och eeller, hvilka senare dock kunde komma att upplåtas åt studerande. Vid dörren af denna byggnad var målad en bild af den hel. Dominicens — en af de tidigaste målningar, som omtalas i svenska urkunder.

Erkebiskop Birger i Upsala, som styrde stiftet under perioden 1367—1383, har utfärdat stadgar för hospitalet i Enköping. I detta hospital upptogos spetälska; om dessa olyckliga kommer jag att tala i det följande, hvadan jag här endast upptager af bestämmelserna det, som gäller hospitalsvården i allmänhet. De förmögna, som intogos i hospitalet, skulle medföra sina lösören, för att öfverlemnas i systommans händer och af honom användas till det gemensamma bästa. Allt tiggande var förbjudet,

men man fick kring kyrkan utsätta skålar, för att förbigående skulle i dem nedlägga frivilliga bidrag.

Allt som testamenterades i reda penningar, guld eller silver, skulle användas till kyrkans byggnad och utsirande, men man hade rätt att lemna gåfvor till viss i hospitalet intagen person. Gåfvor af lifsförnödenheter, gång- och sängkläder delades mellan hjonen, hvilka borde, efter måttet af sina krafter, delta i de inom inrättningen förekommande arbetena.

Hvart hjon erhöll dagligen två bröd af väl renadt kornmjöl, vid större fester två kornbröd och ett rågbröd. Voro hjonen tio, erhöilo de alla tillsammans en half tunna drieka, voro de flera än tio men färre än tjugo, en hel tunna. I hvar vecka, fastlags-tiden undantagen, erhöil hvart hjon en mark smör. Voro hjonen tio, lemnades dem i veekan ett halft pund fläsk och halftannat pund rökt oxkött; voro hjonen flere, ökades kosten efter syslommans ompröfning. Hjonen fingo äfven mjölk, ljustalg och salt.

När fasta skulle hållas, erhöil hvart hjon ett rågbröd, ett kornbröd och två sillar. För den stora fastlagen erhöilo alla hjonen, derest de voro åtta, en half centner torsk, en half centner torra gäddor, ett spann ärter och två rökta laxar. Var antalet större eller voro några af hjonen så svaga, att deras helotillstånd kräfdte förbättrad kost, egde syslommannen att vidtaga nödiga anordningar¹.

I november fick hvart hjon åtta alnar kläde, vid jul och midsommar ett par skor.

Vid Mårtensmessan skulle stadgarne uppläsas för hjonen. Syslommannen, som skulle vara prest, var skyldig att, när så fördrades, för sin förvaltning redovisa intör erkebiskop och domkapitel.

De för spetälske afsedda hospitalen måste, såsom redan blifvit antydt, vara på särskildt sätt anordnade, i följd af den smittsamhet, som vidlådde den gräsliga sjukdomen. I följd af denna vågade man icke anlägga spetälskehuset inom staden, utan det uppfördes utanför murarne, dock ej så synnerligen långt bort. Stockholms hospital för spetälske låg afsides på normalm, jag kan dock icke med säkerhet uppgifva hvar. Om Visbyhospitalets

¹ Sill, som gafs de sjuka i Enköpings hospital, ansågs annars vara skadlig för spetälska.

läge ega vi deremot full visshet: ännu kvarstå ruinerna af dess kyrka i norr om staden, och vid sidan af kyrkan syues å marken förhöjningar, som helt visst innesluta kvarlevor af hospitalets öfriga byggnader. Jag hoppas, att dessa byggnadslemningar skola kunna inom den närmaste tiden undersökas, och att det vid samma tillfälle skulle blifva möjligt att, genom gräfningar i kyrkogården, göra undersökningar af de i hospitalet aflidnes ben.

De spetälskes hospital äro i Norden regelbundet nämnda efter den hel. Georg, i Tyskland i allmänhet efter denne eller den hel. Nicolaus; äfven finnos sådana hus helgade Sankt Lazarus eller Sankt Job. Den hel. Georg ansågs hafva en stor makt att afvärja det onda, hvadan valet af honom som skyddspatron öfver de för den svåraste sjukdomen afsedda vårdanstalterna låg ganska nära till hands.

Det är i synnerhet efter korstågstiden som spetälskan flitigt omtalas i medeltidsurkunder. Spetälskelusen blefvo i Tyskland talrika under loppet af 1200-talet; under samma århundrade uppenbara de sig äfven i svenska städer. Man synes dock icke hos oss öfverallt hafva uppfört spetälskelus, hvilket måhända får tagas som ett bevis därför, att spetälskan hos oss ej varit i lika svår grad utbredd. Vi kunna annars svårligen förklara, att Stockholm ej fick ett Sankt Göranshospital förrän mot slutet af medeltiden.

Då de svenska urkunderna innehålla allenast spridda upplysningar om de spetälske och deras vård, vänder jag mig till tyska källor för att kunna lemna en fullständigare skizz.

När någon hade blifvit angripen af sjukdomen, uppstodo på huden hvita upphöjda fläckar. Något vidare obehag beredde de icke för den sjuke, förrän sjukdomen, kanske först efter år, öfvergick i ett nytt stadium: då blefvo fläckarna fördjupade, huden glänsande och känslolös, håret å angripna ställen hvitt och ulligt. Snart började ögonen blifva dåliga, rösten hes, huden började spricka sönder, ett illaluktande var flöt ur sprickorna, håret föll af, vid lederna bildade sig bölder. Det fanns ingen sjukdom, som var vederstyggligare, det fanns ej heller någon, som framkallade större medlidande.

Den spetälske var så godt som borgerligt död. Inför domstol kunde han icke uppträda, med sin egendom kunde han icke taga någon befattning, hans arfvingar ärfde i hans ställe. Han var på

långt håll igenkänlig genom sin dräkt och var dessutom skyldig att, om han såg andra närma sig, gifva dem med sin skramla ett varnande tecken. Ville han köpa något, skulle han peka på det med käppen; måste han tala med någon, skulle han ställa sig mot vinden, så att ej hans andedräkt kunde verka menligt på den andra. I kyrkan fick han ej gå, ej besöka värdshus.

När någon efter föregången undersökning hade förklarats vara behäftad med spetälska, gick presten till honom för att meddela honom detta, för att trösta och förmana. Dag bestämdes för det högtidliga urskiljandet från menigheten. I full ornat, medförande kors och vigdt vatten, åtföljd af församlingen, afhemtade han den sjuke, och proessionen gick från demmes hem till kyrkan. Under vägen sjöngos de sju botpsalmerna äfvensom orden: »jag vet, att min förlossare lefver och skall mig uppväcka på den yttersta dagen». I kyrkan lästes messan öfver de döde: den sjuke låg på den af ljus omgifna båren eller knäböjde vid demmes sida, höljd af svart tyg. Efter messan fördes han ut på kyrkogården, der han fick stiga ned i en öppnad graf och på honom kastades tre skoflar mull. I en senare tid bortlades dessa alltför tydliga påminnelser om döden, man läste i stället en messa, som var särskildt afsedd för sjukdomen. Först sjöngs ur Davids adertonde psalm: »dödens band hafva omfattat mig» o. s. v., derefter lästes de bibliska berättelserna om Naeman från Syrien och om de tio spetälske. Den sjuke, som stod långt borta från menigheten, erhöll nattvarden och derefter lästes öfver honom följande bön: »Herre, vi bedje dig, gif denne din tjenare, efter din godhet och trohet, ståndaktighet, så att han, styrkt af din gudomliga kärlek, ej låter sig i någon vedervärdighet afvändas från dig.»

Omedelbart derefter ikläddes den sjuke den för honom bestämda dräkten och räcktes honom de redskap, som skulle följa honom. Till sist följde man honom till hospitalet eller till den ensamma koja, som var för hans räkning uppförd. I det senare fallet stannade några af hans närmaste under de första trettio timmarne, på det öfvergången från samlifvet med menniskor till den fullständiga ensamheten ej skulle blifva alltför tvär.

Mot medeltidens slut inrättades i vissa städer därhus.

(Forts.)

Gotländska bronsåldersfynd,

förtecknade af

G. A. Gustafson.

Den framstående ställning Gotland, som bekant, intager under vår förhistoriska jernålder, förberedes redan under bronsåldern. Från stenåldern äro visserligen fornsaker i rätt anseelig mängd derstädes funna, men ön intager dock i fråga om minnena från denna period ett mindre betydande rum. Ingen enda af de stora grafbyggnader, som utmärka stenåldern i södra och sydvestra Sverige, är känd på Gotland. Äfven andra grafvar från denna tid förekomma i mycket ringa antal på ön.

Bronsålderns äldre del är likaledes här sparsamt representerad. Men under den yngre bronsåldern blir förhållandet ett annat. Att ön redan då haft en talrik befolkning framgår af det jemförelsevis stora antalet i dess jord funna fornsaker, som härröra från denna period. De hittills kända grafhynden från bronsåldern äro visserligen ej talrika, men inga ordnade undersökningar i sådana grafvar äro ännu gjorda, och det lider intet tvifvel, att icke bristen i väsentlig mån beror derpå. Det är nämligen högst sannolikt, att de företrädesvis nära kusterna, och kanske mest i öns södra del, rätt talrikt förekommande, ofta oerhördt stora stenkumlen innesluta grafvar från bronsåldern. — Det torde således icke vara utan intresse att, som här skett, sammanföra, så fullständigt som möjligt, de nu kända fynden från den tid, då det sedan så rika Gotland först börjar blifva af någon betydighet.

De i förteckningen omtalade fynden förvaras i Statens Historiska Museum, i två samlingar i Visby samt på några få andra ställen. Alla föremål äro af brons, der ej annat säges. Fynden äro ordnade från norr till söder.

Norra häradet.

1. *Gotska Sandön*. En *dolkklinga*, enkelt ryggad, utan nithål, den smala skaftången afbruten, längd nu nära 19 em. (Gåfva från fyrmästaren J. Bourgström till Gotlands Fornsal, n:o 457).

2. *Bange, Haltungs*. Vid plöjning SO. om gården hittades 1877, liggande ensam: en *nål* med skålformigt hufvud. Lik M. 216¹, men oerhördt stor, längd ung. 70,5 em., skålens diameter 11,5 em.; skålen är nu lös, men hela pjesen är ursprungligen gjuten i ett stycke. Afbildad här fig. 1. (Gotlands Fornsal 1485).

3. *Fleringe*. I skogen »Hudstide-Brände» på gränsen mellan Fleringe och Lärbro socknar fanns år 1839 »vid öppnandet af en graf»: en *dolkklinga*, liggande med udden uppåt vid venstra sidan af ett *menniskoskelett*. Längs klingans midt en rundad ås, i öfverkanten två bronsnitar, längd ung. 15 em. (St. M. 892).

4. *Lärbro, Kejlungs*. I Hertåker. En *pinsett* af ovanlig form, närmast lik en i *Årböger för nordisk oldkyndighet* 1876 sid. 294 afbildad; längd något mer än 10 em. (St. M. 5643).

5. *Lärbro, Gislanser*. I en åker, der en nu borttagen »stenkalm» legat. En *skaftteelt* med låga kanter och starkt utsvängd egg; öfre delen afslagen. (St. M. 5726).

6. *Stenkyrka, Broungs*. I en upptruten stenkalm i en åker. En *spjutspets*. (St. M. 1628).

7. *Stenkyrka, Valls*². *Fyra armringar*, ihåliga, med inböjda kanter, af en i Sverige ovanlig form. En af dessa ringar är afbildad i

¹ M. = Montelius, *Svenska fornsaker*.

² Ingen gård med detta namn finnes inom socknen, men väl en med namnet Vala.

Vitterh. Akad. Månadsblad 1882 sid. 14. (Två i St. M. 6866, de öfriga i Gotlands Fornsal).

8. *Stenkyrka, Östergårda*. I en åker har hittats under potatisrensning, liggande ofvan jord: en *knif* med skaffttånge, bladet krökt, med eggen åt den konkava sidan. (St. M. 1682).

9. *Stenkyrka, Roshage*. Under odling af ett ängstykke. En *halsring*, spiralvriden (åt ett håll), öppen, utan knäppe, samt två något mindre *ringar*, öppna, af trind, slät ten. (St. M. 5856).

10. *Lummelunda, Nygranne*. Vid plöjning. En *skafteelt*, lik M. 117, men eggen mera utsvängd, fördjupningarna på bladet grunda. (St. M. 5251).

11. *Lummelunda, Lundbjers*. En *pincett*, vacker, bred nertill, med sju uppdrifna punkter å hvarje sida. Längs kanterna löpa fyra fina, insänkta linier, bildande ett ornamentband som slingrat sig emellan punkterna, dock nu utnött på pincettens midt. (St. M. 5600).

12. *Lummelunda, Etebols*. I en åker. En *dubbelknapp* med liten, sned, fyrkantig fot och rundt, platt hufvud, prydt med tre insänkta, concentriskas kretsar. (St. M. 5271).

13. *Martebo, Rums*. I en åker. En *håleelt* med i gjutningen misslyskad ögla, lik M. 146. (St. M. 5073).

14. *Martebo*, vid plöjning å *Vestkindsholmar* i Martebomyr. En *håleelt*, lik den här nedan fig. 2 afbildade från Norrlanda; längd 7,4, bredd i eggen 4,8 em. (St. M. 6889).

15. *Martebo*. »I botten af det nu uttorkade *Martebo träsk* fanns stående i lutande ställning i äfjan»: ett *svärd*, vackert och väl bibehållet, endast yttersta spetsen affilad; utan fäste eller tånge, i klingans öfverkant sex nithål med fyra ännu qvarsittande bronsnitar; på hvardera sidan om den lindrigt kullriga midtåsen tre insänkta linier, som begränsa terrassformiga afsatser. Längd nu 68,3 em. (Skänktes 1858 af grossh. C. F. Liljewaleh till prof. C. Palmstedt, från hvilkens sterbhus det 1870 inköptes till St. M. 4421).

16. *Vestkinde, Nors*. I en åker. *Två halsringar*, spiralvridna åt flera håll, lika M. 227, bägge nu förböjda. (St. M. 7636).

17. *Vestkinde, St. Bläsnungs*. Ett litet *bronsblad* till en *knif* eller pilspets, en bit af en *knif* af samma form som de s. k. rakknifvarna (M. 189—192) samt följande föremål, som kanske icke tillhöra bronsåldern, men inlemnats såsom samtidigt hittade: en

liten, trind, spirallagd *bronstråd* ($1\frac{1}{2}$ hvarf), en liten *bronsten* och en simpel, sluten *finger링* af brons. (St. M. 2942).

18. *Vestkinde, Bläsnungs.* Bland de grafvar som direktör Nordin år 1885 undersökte på det härstädes belägna, stora graf-fältet förekom äfven en från bronsåldern. Ett större röse, i hvars midt en troligen från stenåldern härrörande graf påträffades, innehöll i ena kanten en *mycket liten kista* med *brända ben*, som syntes före nedläggandet blifvit omsorgsfullt *rentvättade*, samt följande fornsaker: hälften af en simpel *bronsknif*; en liten *pilspets* af brons samt ett *lerkärl* med öra. (St. M. 7784).

19. *Bro, Ekes.* »I en åker under en större sten utan märken efter ben eller annat.» En *spjutspets*, till formen lik M. 174, ornerad vid skaftholkens nedre kant med parallela, omvexlande smala och breda linier, något öfver 22 cm. lång; en *knif*, simpel, fragmentarisk, af rakknifförm; en *syl*, lik M. 204, söndrig; ett *hängsmycke*, afbildadt M. 226, skifvornas tunna skållor nu till största delen borta; en *stångknapp* lik M. 225 samt *tio ringar*, små, simpla, slutna, nämligen 6 hela, af hvilka 2 hänga i hvarandra (troligen gjutna så) och 5 bitar, antagligen af 4 ringar. (St. M. 4583).

20. *Lokrume, Tomase.* En *pilspets* af simpel form. (Gotlands Fornsal 2058).

21. *Lokrume.* Inom soekuen har hittats: en *skafteclt*, nedre delen, längd nu 6,1 cm.; har helt säkert varit af formen M. 117. Afbildad i Ulfsparres *Svenska fornsaker* pl. VIII fig. 95. (St. M. 7571, 99, förut i Major S. Ulfsparres samling).

22. *Hejnum, Buters.* Vid plöjning i en åker. En *knif* med genombrutet skaft, lik M. 114. Det genombrutna skaftet har troligtvis ursprungligen varit fylldt af en tunn bronskolla, hvaraf spår ännu synas i kanterna; derpå har antagligen varit en beläggning af trä eller dylikt. (St. M. 5497).

23. *Källunge, Burs, Sågskogen.* År 1762 företog sig en person att undersöka ett stenröse, beläget ett litet stycke N. om Burs gård, hvilket dock några år förut skulle blifvit »af en okänd person ransakadt.» Han fann då »några uppmärknade ben mellan en hop i jern fyrkant satta stenar» samt derutaför vid pass 5 fot från rösets midt några »ovanligt långa» bröstben och stycken af en hufvudskål af menniska; kring hufvudskålens panna satt en *bronsring*. Ringen, som är öppen, med breda, tunna, tvärt afskurna och klufna ändar, å hvilka äro anbragta små hakar till hopknäppning,

är afbildad hos Undset, *Jernalderens begyndelse* sid. 339, fig. 61. (St. M. 151).

24. *Källunge, Kullsarfve*. I en åker vid borttagande af en stenkalml¹. En större nål med trattformigt hufvud (jfr. M. 216), ung. 18,5 em. lång. (St. M. 5254).

25. *Vallstena, Alfvene*. »Bredvid en stenkalml». En *spjutspets* med skaftholk, utan nithål, lik M. 176. (St. M. 5604, 52)².

26. *Vallstena*. På Nygårdstrum, södra delen af det för sina stora graffält från jernaldern bekanta Vallstenarum, har man funnit: en *knif* med skaft i form af ett hästhufvud, utan ornament (jfr. M. 115). Afbildad i Ulfsparres *Scenska fornsaker* pl. VIII fig. 99. (St. M. 5604, 51).

27. *Vallstena, Medebys*. I en åker. En nål, lik M. 215, längd 10,3 em. (St. M. 8026).

28. *Gothem*. Vid bortröjning af ett stenröse. En *håleelt*, lik fig. 2 här nedan (från Norrlanda), längd 7,4, bredd i eggen 2,9 em. Tillsammans med håleelten lär ha funnits en *rätmejsel* af ljusbrun flinta. [St. M. 7571, 112; förut i Ulfsparres samling 940 (elten) och 941 (mejseln)].

29. *Gothem, Magnuse*. En *skaftelt*, lik M. 117. (St. M. 5604, 49).

30. *Gothem, Hörsnemyr*. En *håleelt* med ögla, prydd med fyra lodräta refflor, hålet nästan rektangulärt (jfr. M. 148). Afbildad i Ulfsparres *Sc. forns.* pl. VIII fig. 96. (St. M. 5604, 50).

31. *Gothem, Gervede*. År 1870 hittades: ena hälften af en *gjutform af brons* till en håleelt med ögla. Afbildad M. 212. (St. M. 4918; förut i Ulfsparres samling).

32. *Hejdeby, Tibbles*. Nedre delen af en *svärds klinga*, simpel, otydligt ryggad. (St. M. 7116).

33. *Hejdeby*. I åkern »Varmräng», tillhörande gården Fjåls i Endre s:n, hittades 1875, jemte en *hästtand*: öfre hälften af ett

¹ Under detta arbete hittades äfven botten till en djurhufvudformad spämbuckla och ett ringspänne af brons, bägge från yngre jernaldern.

² På samma gårds egor är funnen en simpel ring af ett tunnt, platt bronsband, som synes haft enkelt hakknäppe (St. M. 4930). Tvänne andra liknande ringar äro funna på Gotland; den ena i Hafdhems s:n (St. M. 5337), den andra utan närmare känd fyndort (St. M. 2976). Det är ännu ovisst, hvilken tid dessa ringar tillhöra; de äro alla funna enstaka.

svärd, som har bred fästetunga med lågt uppstående kanter och sju uithål; upptill ofullständigt, klingan svagt ryggad. (Gotlands Fornsal, utan nummer).

34. *Endre, Qvie*. En stor, vacker *hålcelt* med ögla, jembred, eggen lindrigt utsvängd, längs midten en låg rygg, omgifven af fördjupningar, som påminna om dem som ses på sådana skafteelter som M. 117. (St. M. 3135).

35. *Endre, Qvie*. I skogen vid Qvie hittades 1868, enligt uppgift »liggande bland ben, i en af fyra på kant ställda flisor bildad graf, omkring 2 fot i fyrkant»: ett kort *svärd* med fyrkantig fästeten, spetsen afbruten, längd nu 36,5 cm., samt en *jernyx*, afbildad M. 263. (St. M. 3814).

Metallen, hvaraf svärdet är förfärdigadt, är af en för den rena bronsåldern främmande sammansättning (analysen visar mot vanlig kopparhalt 12,7 % zink, men endast 1,59 % tenn); denna legeringens beskaffenhet jemte de egendomliga fyndomständigheterna göra det i hög grad sannolikt, att svärdet af en tillfällighet blifvit förfärdigadt efter bronsålderns slut. Men då antagligen en gammal gjutform från bronsåldern blifvit använd, måste det betraktas som en kopia af ett verkligt bronsålderssvärd.

36. *Ekeby, Röstäde*. Vid gräfning af grundvalen till ett hus hittades 1886, 5 fot under jordytan: en stor *nål* med skålförmigt hufvud, lik M. 216, längd ung. 31 cm. (Genom benäget meddelande af dr P. A. Sävje fick jag tillfälle att i december förlidet år se denna nål, som då var inlemnad i en handelsbod i Visby; den kommer troligen att inköpas till Gotlands Fornsal).

37. *Hörsne*. Inom socknen är funnen: en liten *hålcelt* med ganska stor, nu skadad ögla, något likuande *Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen*, band I sid. 278 fig. 11 a. (St. M. 7571, 127; förut i Ulfsparres samling).

38. *Dalhem, Granskogs*. I en åker. En vacker *spjutspets* som haft skafthylsa, nedre delen saknas. Ornerad längs kanterna med två fina insänkta linier. (St. M. 7117, 3).

39. *Norrlanda*. Inom socknen är funnen: en *hålcelt* med ögla, hållet ovalt, af hufvudformen M. 146. (St. M. 7571, 124; förut i Ulfsparres samling).

40. *Norrlanda, Petarfve*. »I en stenvast i en åker». En *hålcelt* med ögla, afbildad här fig. 2. (St. M. 6398).

41. *Anga, Österby*, i en åker. En *skära* med två upphöjda linier å ena sidan och vid skafftändan en uppskjutande tapp, utsliten och omslipad, afbildad här fig. 3. (St. M. 5843).

42. *Björke, Norrgårda*. I en åker hittades 1886 »bland bitar af ben uti en af stenflisor satt och med flisor täckt graf, omkr. $1\frac{1}{2}$ fot i fyrkant, ung. 1 fot under markens yta»: en *pincett*, hängande jemte två små, simpla ringar i en fyrkantigt böjd bronsten, som är inträdd i den nedre, hylseformiga delen af en *stångknapp* (jfr. Worsaae, *Nordiske oldsager*, fig. 267); pincetten, som varit ornerad, är nu illa skadad. (St. M. 8018).

43. *Björke, Smedegårda*. En *skaftelt* med mycket svagt upphöjda kanter, ntsvängd mot eggen, formen liknande M. 143; längd 12,5, bredd i eggen 6,2 cm. (St. M. 7120).

44. *Sjonhem, Bjärby*. I »en med kullersten omgifven graf» har hittats: en liten *spirallagd skifva* af fyrkantig bronstråd, ett stycke af brutet, diam. nu 3 cm. (St. M. 6538, 2). En bågare af brons af ovanlig form, som uppgifvits vara funnen tillsammans med spiralskifvan, tillhör en senare tid än bronsåldern. Det är möjligt, att äfven spiralskifvan är yngre.

45. *Sjonhem, Sojvide*. Fynd från en liten grafkista utan hög eller annat skydd, stående »jämnus med jordytan», en fot i fyr-

Fig. 3. $\frac{1}{2}$.

kant, bildad af små hållar »på sidorna, öfver och under». I kistan fanns ett stort *lerkärl*, som föll sönder, och i detta (som helt säkert äfven innehöll brända ben) lågo de öfriga sakerna: en *knif* af den vanliga »rakknif» formen, utan sirater, ett smalt, simpelt *knifblad* samt en liten *pincett*, bred nertill, utan ornament. Af lekräret finnas nu endast några bitar i behåll, deribland ett större stycke af locket, som är ruadt, plant och midtpå öfversidan försedt med ett litet uppskjutande handtag. (St. M. 4737).

46. *Sjonhem, L:a Sojvide, Alfåker*. En *spjutspets* med skafftholk, utan nithål, spetsen afbruten, bladet skadadt i kanterna. (St. M. 4073).

Fig. 2. $\frac{1}{2}$.

47. *Sjonhem, L:a Sojvide, Alfåker.* En *hålcelt* med ögla och starkt utsvängd egg, ornerad med fina, svagt upphöjda, lodräta linier. (St. M. 4091).

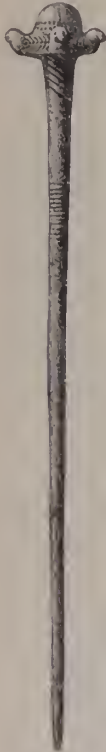

Fig. 4. $\frac{1}{2}$.

48. *Sjonhem, Prestgården.* Vid plöjning i en åker nära kyrkan. En *hålcelt* med ögla, lik celten från Norrlanda (fig. 2 här ofvan). (St. M. 1722).

49. *Sjonhem, Gervide.* I en åker. En *pin-celt*, liten, smal, jämbred, utan sirater. (St. M. 5581).

50. *Vänge, Bjärges.* Vid grushemtning. »Någon stensatt eller ordnad graf förmärktes ej, men ben efter människa, och de små ringarna funnos sittande på benen». En stor, öppen *ring*, diam. 16 em., prydd med inristade strecksirater, som vårdslöst imitera omvexlande spiralvridning; en liten, simpel *ring* af tunn, platt ten, diam. ung. 5 em., samt 14 bitar af (troligen 5 st.) liknande *ringar*. (St. M. 6107).

51. *Vänge, Salmunds.* I en åker. En *hålcelt* med ögla, lik M. 152, längd 8,9 em., bredd i eggen 4,45 em. (St. M. 7121).

52. *Guldrupe, Vesterby.* Under dikesgräfnings i en äng $\frac{1}{2}$ fot under jordytan bland smärre gråstenar. En *hålcelt*, stor, vacker, med fyrkantigt skafthål samt ögla; på breddsidorna en upphöjd midtås. Afbildad M. 147. (St. M. 2448).

53. *Buttle, Hexarfe.* Vid plöjning. En lång *nål*, nu höjd; hufvudet består af en stor rund knopp omgifven af fyra mindre; längd ursprungligen ung. 20 em. Afbildad här fig. 4, återställd i sin ursprungliga form. (St. M. 5069).

54. *Buttle, Nygård.* En *hålcelt* med två öglor, af hvilka dock endast den ena är öppen. Afbildad här fig. 5. (St. M. 2668).

Södra häradet.

55. *Vesterhejde.* Inom socknen är troligen funnen: en *hålcelt*, liten, med ögla, lik M. 146. (St. M. 7571, 113; förut i Ulfsparres samling).

56. *Vesterhejde, Suderbys*. Vid dikesgrävning 1845. På samma ställe lär en lerkruka funnits, som sönderfallit. En *hålcelt* med ögla, lik celten från Norrlanda, afbildad här ofvan fig. 2. (Visby allm. läroverks samling 1103).

57. *Stenkumla, Homa*. Vid plöjning. En *halsring*, lik M. 227, nu omböjd åt flera håll. Afbildad i Ulfsparres *Sv. forns.* VIII, 90. (St. M. 7571, 201; förut i Ulfsparres saml.)

58. *Träkumla, Handskmyr*. En *hålcelt* med ögla, eggen mycket ntsvängd, något liknande M. 150, men helt liten; bredsidorna begränsas af insänkta linier. (St. M. 5055).

59. *Träkumla, Tjängdarfve*. Vid odling har man funnit »i bottnen af en stenkaln»: öfre delen af en större *nål* med skålförmigt hufvud, lik M. 216. (St. M. 5336).

60. *Träkumla, Tjängdarfve*. Vid dikesgrävning. En *nål*, öfverst böjd i rät vinkel och afslutad med ett skålförmigt hufvud. Under hufvudet ett platt, orneradt stycke, böjdt till ett framskjutande knä. Afbildad i *Sv. fornmf. tidskr.*, 5:te bandet, sid. 33. (St. M. 6544).

61. *Träkumla*. Inom soeknen är funnen: en *hålcelt* med ögla, prydd med sex upphöjda lodräta linier å hvardera bredsida, längd 7,1, bredd i eggen 4,25 em. (St. M. 7960).

62. *Vall, Hardings*. En *hålcelt* med ögla, närmast lik M. 151, men utan det lodräta strecket; längd 11,8, bredd i eggen 4,8 em. (St. M. 6422).

63. *Tofta, Ansarfre*. Vid odling i en äng. En liten *tutulusformad bronsprydnad*, diam. 2,3 em. (St. M. 6207).

64. *Tofta, Bjärs*. I en åkerbæke anträffades 1875 två fot under jordytan ett *lerkärl*, »kringsatt med tunna släta kalkstensflisor samt en sådan hvilken utgjorde lock». I lerkärlt funnos *brända ben* och derofvanpå det öfriga. På platsen fanns »gråstenssättning», som af hittaren anses hafva tillhört en byggnad. En *knif*, lik M. 189, samt en *pincett*, bägge ornerade och hängande i en trind sluten *bronsring*. Pineetten är prydd med 4 små bueklor, ställda lodrätt öfver hvarandra. Af lerkärlt äro endast några simpla bitar bevarade. (St. M. 7571, 173, 213; förut i Ulfsparres samling).

Fig. 5. 12.

65. *Eskelhem, Lingsarfev.* Under plöjning. Nedre hälften af en *spjutspets* med skafftholk, som har två nithål. Upp till afbruten, på ena sidan snedt afslipad. (St. M. 5250).

66. *Eskelhem, Prestgårdshemmanet.* Vid gräfvning i en åker hittades 1886 »liggande i lösa mulen» följande föremål: *två betsel* med tillhörande *tvärstänger*¹; *tolf låga, vida bucklor*, undertill försedda med öglor, några hela, de öfriga söndriga; *fyra hängsmycken*, påminnande om M. 226; *sex rörformiga hylsor*; *två genombrutna prydnader*; samt en stor, rund genombruten *skifra* med hängprydnader, hvilket allt troligen tillhört den praktfulla utrustningen af anspannet för en vagn. Vidare höra till fyndet: några bitar af ett *hängkärl*, som haft hål i kanten i stället för uppstående öglor och såhlnda är af mycket sen typ, samt några få bitar af ett annat *kärl* af ovanlig form, troligen af ntländsk härkomst. (St. M. 7994).

Detta stora och intressanta fynd, som innehåller flera förut alldeles okända föremål, är helt nyligen inkommet till Statens museum. Det kommer att afbildas och beskrivas af dr O. Montelius i *Vitterhets Akademiens Månadsblad*; för närmare upplysningar angående sakernas form m. m. hänvisas till denna snart utkommande uppsats.

67. *Hogrän, Ainbjenne.* I en åker hittades 1848: en öppen *armring* af tunnt guldbleck med invikta kanter; ändarna sluta hvardera i en spiral, böjda åt motsatt håll. För öfrigt lik M. 240. Inga ornament. Vigt 5,45 ort. (St. M. 1449).

68. *Mästerby.* Fynd från en grusbäck, jämte ett *mennisko-skelett*, 6 fot djupt; någonstensättning förmärktes ej. En öppen *ring*, med breda, tunna, tvärt afskurna och klufna ändar, som kunna hopknäppas. Ändarna äro ornerade med streck- och punkt-sirater samt fågelfigurer; den trinda tenen prydd på öfre och yttre sidan med insänkta linier. Afbildad i *Månadsbl.* 1880 sid. 107. (St. M. 4640).

69. *Mästerby, Bandarfev.* Vid uppbrytande af en stenkafe i en åker hittades 1847 under 2 större stenar bland kol: ett i forn-

¹ På ett af dessa betsel har det ursprungliga munbettet af brons blifvit ersatt med ett sådant af *jern*; då fyndet tillhör slutet af Montelius' 5:te period, är denna ouständighet, ehuru anmärkningsvärd, dock icke alldeles oväntad. Jfr. *Tidsbestämning inom bronsåldern* sid. 155—156 och flera ställen.

tiden i fyra stycken brutet *svärd* med bred fästetunga, som har svagt uppstående kanter. Klingan har bred, låg, kullrig rygg och en fju linie nära hvardera kanten. Vid klingans början 2 nihål med en quarsittande nit. Fästets öfre hälft saknas. Jämte svärdet fanns äfven »en förmultnad *träkan*». (St. M. 1401).

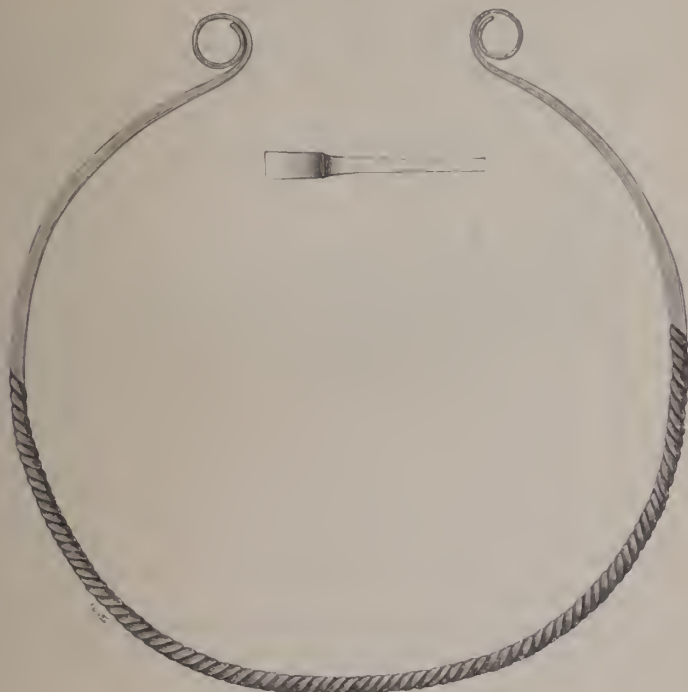

Fig. 6. 1/2.

70. *Väte, Jufves*. I en åker, der förnt legat en »stenvast»: en väcker *spjutspets* med skaftholk, utan nihål. Prydd nertill med fyra, djupt insänkta linier. (St. M. 6084).

71. *Sanda, L:a Varbos*. Vid nundanröjning af en sten- och mull-hög på gården har man funnit: ett stycke af en *svärds klinga*, med 3 upphöjda linier på hvarje sida om midtåsen. (St. M. 1221).

72. *Sanda, Vesterby*. Under dikesgräfning i en åker hittades 1874 1 1/2 fot under jordytan: *fyra öppna halsringar*, spiralreflade åt ett håll, ändarna utplattade och upprullade i spiral, en afbildad här fig.

6; en liknande *halsring*, men med simpla, slutna öglor; en liknande *halsring*, men sluten; en öppen, slät *halsring*, på ändarna endast en mycket lindrig utsvällning med svaga spår af ornering; en *halsring*, lik närmast föregående, bruten i 3 bitar; samt 20 bitar af minst 6 smärre *ringar* (armringar), trinda, några svagt spiral-refflade, de öfriga släta. (St. M. 5248).

73. *Klinte, Tyrvalls*. I en grusbäcke, der gamla, förut rubbade grafvar funnits: en *nål*, med liten rund knapp och dernedånför tvär-refflad, sedan tillplattad och knäböjd. Längd 11 cm. (St. M. 6106).

74. *Klinte*, nära kyrkan. Under dikning i en äng SV. om kyrkan på en fots djup. En *skafteelt*, lång och smal, vacker och väl bibehållen; med uppstående kanter; ornerad nära eggen med linier och bågsirater. Afbildad (i mycket liten skala) hos Montelius, *Tidsbestämning inom bronsåldern*, pl. 2 fig. 15. (St. M. 2175).

75. *Fröjel, Mulde*. Vid undanrödjande af ett på gårdsplatsen liggande stenröse. *Två spjutspetsar* med skaftholk, utan nithål, den ena lik M. 176, den andra af samma form, men längre; hos båda märkas nertill på skaftholkens sidor ännu spår af gjutränderna. Tillsammans med spjuten funnos äfven obetydliga lemmingar af ett *svärd*. (St. M. 1001).

76. *Etelhem, Kyrkeby*. En *halsring*, öppen, spiralvriden åt ett håll; ändarna upprullade i liten tät, platt spiral. (St. M. 7497).

77. *Etelhem*. En *hålcelt* med ögla, något hopklämd på ena sidan, af ungefär samma form som Norrlandacelten (fig. 2 här ofvan). (Gotlands Fornsal utan nummer).

78. *Alskog*. Inom socknen äro funna, förmodligen tillsammans: en *knif* af rakknifförm och en *pincett*, bred nertill, simpel. (Båda i Visby allm. lärov. saml. 132 och 134).

79. *Alskog, Bofride*. Under plöjning. En *skära*, hel, vid skaftändan en uppstående tapp; en dylik *skära*, ofullständig och bruten i flera smärre bitar. (St. M. 6658).

80. *Garde, Vishjergsbäcke*. I en örgrop. En större *ring* med platta, vidgade, tvärskurna ändar, som hopknäppas medels en på utsidan föga synlig nit; det ena ändstycket i förntiden afbrutet och åter tillskarfvadt med 2 nitar. Diam. 15,5 cm. Afbildad här fig. 7. (St. M. 5947).

81. *Garde, Vishjergsbäcke*. En större *ring*, alldeles lik föregående; ett litet rundt hål vid hvarje ända; skadad och förvriden. (St. M. 6537).

82. *Lau*, Bjärgebacke. En *knif* med kort fånge och bredt, platt, tveeggadt blad. (Gotlands Fornsal 2304).

83. *Lye*, *Bosarfve*. Vid plöjning i en åker nära gården. En *spjutspets* med (nu afbruten) skaftholk. (St. M. 1975).

84. *Lye*, *Dals*. En *hålcelt* med ögla; utan erg, ovanligt tunn och platt. Lik M. 150. (St. M. 1614).

85. *Stånga*, *Bosarfve*. En *hålcelt* med ögla, liten, simpel. (St. M. 780).

86. *Stånga*, *Tjängvide*. En *hålcelt* med ögla, närmast lik M. 146. (St. M. 4819).

Fig. 7. 1, 2.

87. *Lojsta*, *Bjärs*. »I en stenkalm». Ett *tutulus*liknande föremål, diam. 4,05 em., utan ornament, undertill iugen ögla. (St. M. 6396).

88. *Gärums*, *Likmunds*. En *hålcelt* med ögla, lik celten från Norrlanda, fig. 2 här ofvan. (St. M. 3906).

89. *Gärums*, *Mickelbys*. Markfynd, utan närmare upplysning om fyndomständerna. En *hålcelt* med ögla, lik M. 150; ett litet fragment af en *nål*, som haft rund skifva med koncentrisk kretsar och antagligen varit lik M. 218; en öppen *armring*, afbildad M. 238; *fyra* hela spåralvridna *halsringar*, lika M. 227; *fem* liknande *halsringar*, i bitar, mer och mindre fullständiga; en hel *armring* af trind, slät ten, öppen; *två* dylika *armringar*, i bitar, samt några obetydliga fragment af ringar. (St. M. 2962).

90. *Ejsta*. Inom soeknen är funnen: en *skafteelt*, med höga kanter, lång, jemnbred, eggen obetydligt utsvängd, lik fig. 69 i *Antiquarisk tidskrift* bd III sid. 415. (Professorskan Kjellbergs samling i Stockholm).

91. *Fardhem, Qvie*. Vid dikesgräfvning. En *hålcelt*, som haft ögla; öfre delen, i förutiden afslagen, saknas; på bredsidans mitt en upphöjd, lodrät rand. (St. M. 5074).

92. *Sproge*. En *skafteelt*, lik M. 117. (St. M. 3485).

93. *Sproge, Lindarfre*. En spiralformigt böjd *bronsten*. (St. M. 702).

94. *Silte*. En ganska stor *hålcelt* med ögla, jemubred, 12,1 em. lång, 3,7 em. bred i eggen. Lik fig. 2 här ofvan från Norrlanda. (St. M. 7571, 107; förnt i Ulfsparres saml.).

95. *Silte, Stenbro*. Sommaren 1884 hittades vid bortförande af ett större stemöse, i dettas ena kant ungefär jemuhögt med jordytan ett större fynd af tydligen i förntiden gömda föremål (markfynd). Kärlet låg upp och nedvändt, de öfriga fornsakerna lågo innti kärlet.

Ett stort och pryddigt *hängkärl* af sen typ, med inböjd, delvis genombruten öfverkant, och hål under kanten i stället för öglor, till form och oruering mycket likt fig. 136 i Worsaae's *Industrial arts of Denmark*; botten sönderbruten af hittarens jerspett; ett stort glasögonformigt *spänne*, i äldre tid sönderbrutet, på kupornas baksidor en hand, afbildadt i denna tidskrift bd VI, sid. 73, fig. 4; *två* hela spiralreflade *ringar*, lika M. 227, men mindre, den ena afbildad i denna tidskrift VI, s. 75, fig. 5; *fem* *halsringar*, lika M. 227, sönderbrutna i 14 bitar; *femton* små, simpla *armringar* af trinda, oornrade tenar, öppna. (St. M. 7450).

96. *Hemse, Annexhemmanet*. I en örgrop påträffades en manslång graf af kallerstenar och derinom (förmodligen jemte ett obrändt lik) en mängd föremål från yngre jernalderna. Enligt föga trovärdig uppgift skulle i denna graf äfven hafva funnits: en *nål* med hufvud af tre runda skifvor, prydda med upphöjd midtpunkt inom koncentriska kretsar; på baksidan två öglor och ett upphöjdt snoddornament. Nålen är alldeles lik en på Öland funnen, afbildad i denna tidskrift bd IV, sid. 273. (St. M. 5733).

97. *Rone*. En *ring*, öppen, med breda, platta, tvärt afskurna, klufna ändar, som äro oruerade med streek- och punkt-sirater samt kunna hopläktas. Lik ringarne fr. Källunge och Mästerby, men mindre (armring?). (St. M. 7571, 205; förnt i Ulfsparres saml.).

98. *Alfa, Prestgårdshemmanet*. Vid dikesgräfvning hittades 1886 några stenkast V. om kyrkau: en *skafteelt* med ntsvängd egg

och lågt uppskjutande kanter, längd 11,3, bredd i eggen 5,2 cm. Lik M. 141. (St. M. 7760).

99. *Hafdhem, Antarfve*. Eggdelen af en *bronscelt*; styeket är så litet, att det ej kan afgöras, om det tillhört en skaft- eller hålcelt (eller möjligen en yxa?). (St. M. 4939).

100. *Hafdhem, Gimrings*¹. En *skaftcelt* med höga kanter; å ena sidan, nära eggen ett inristadt bomärke (naturligtvis i senare tid tillkommet), afbildad M. 142. (St. M. 2615).

101. *Hafdhem, Gimrings*. *Fyra* spiralvridna *halsringar*, lika M. 227, endast en fullständig; *två* något mindre *ringar*, släta, trinda, öppna. (St. M. 3267).

102. *Hafdhem, Hejslunds*. Vid gräfvning för nyodling påträffades år 1861 ett *menniskoskelett*, och omkring dess halskotor fanns sittande: en öppen *ring* med breda, tunna, tvärt afskurna, klufna ändar. Ringen, som är bruten i 2 stycken är ornerad med streck- och punktsirater samt små fågelfigurer; den är mycket lik ringarna från Källunge, Mästerby och Rone. (St. M. 2852).

103. *Hafdhem, Hejslunds*. Vid dikesgräfvning. En *hålcelt* med bortbruten ögla, simpel, med utsvängd egg, celtens midt afrundad, längd 6,2 cm.; ett ändstycke till en *halsring*, med strecksirater, slutande i en enkel hake. (St. M. 6399).

104. *Hafdhem, Libbenarfve*. Följande föremål äro tunna på samma ställe (markfynd): en *hålcelt* med ögla, prydd med sex korta, lodräta linier; en *nål* med stor, rund, platt skifva prydd med concentriska ränder, lik M. 218, sönderbruten och ofullständig; *två* spiralvridna *halsringar*, lika M. 227, men mindre, sönderbrutna, den ena ofullständig; omkring *tretton* simpla, släta, öppna *armringar* af hvilka endast två äro hela, de öfriga brutna i en mängd bitar. (St. M. 3382).

105. *Grötlingbo, Roralds*. På bottnen af ett kolossalt stenkummel, omkring 80 fot i diameter och 20 fot högt, benämndt »Angantyrers rör», anträffade pastorsadjunkt Ekdahl år 1826 jämte *brända ben*: en *dolk*, lik M. 170. (St. M. 484).

106. *Grötlingbo, Skradarfve*. I närheten af nyssnämnda »Angantyrers rör» påträffades år 1855 under sandtäkt i en hage en af fyra stenfliser bildad kista, 1,5 fot lång och 1 fot bred, och i densamma jemte *brända ben*: en *pilspets* med skaftfänge, ornerad,

¹ Fyndet har genom misstag förut uppgifvits tillhöra Hamra socken.

spetsen afbruten, afbildad M. 171; en *pineett*, nertill bred, prydd å hvardera bladet med fyra små upphöjda bucklor och en tvärstrierad rand. (St. M. 2211).

107. *Näs, Skåls.* »I hemåkerleran eller den s. k. Kyrkejner» hittades 1880: en *dolkklina* med smal fästetunga, afbildad här fig. 8. (Visby allmänna läroverks samling, ntau nummer).

108. *Näs, St. Siglaifs.* I en åker strax N. om gården har man vid jordens uppgräfvande under ett bortröjdt stenröse funnit: ett *svärd* med smal, fyrkantig fästeten, klingan på hvardera sidan om midtåsen prydd med två fina, insänkta linier, som mot fästet äro utböjda, yttersta spetsen afbruten, längd ungefär 54 cm.¹ (St. M. 1989).

109. *Vamlingbo.* Å allmanningen Valarne, som är belägen i socknens norra del mot Öja socken, har man under stenbrytning, i en hop af blandad gråsten och kalksten funnit: en *halsring* af rundadt platt ten, på öfersidan prydd med tvärstreck; ringen består af två stycken, det ena ungefär dubbelt så stort som det andra, hvilka äro förenade i en ledgång, upptill prydd med en hög, ornerad knapp; den slutas med en till ett hål i ena ändan svarande kort tapp i den andra. Sönderbruten, men åter hopsatt. (St. M. 2450).

110. *Vamlingbo.* Å samma allmanning Valarne hittades samma år »under en enebuske»: en *halsring* alldeles lik den nyss beskrifna, men hel. Afbildad af Montelius i *Die Kultur Schwedens in vorchristlicher zeit*, sid. 89, fig. 98. (St. M. 2484).

Båda dessa ringar, som kanske ursprungligen tillhört ett och samma fynd, förskrifva sig från bronsålderns sista tider eller jernalderns början.

111. *Vamlingbo, Lingsarfee.* Vid gräfning i en äng. En *håleelt* med ögla, till storlek och form mycket lik håleelten från Silte, fynd 94 här ofvan. (St. M. 2146).

¹ På »samma ställe» hittades äfven ett kufiskt silfvermynt.

Fig. 8. 1/2

Gotland, utan närmare uppgift om fyndorten.

112. Vid olika tillfällen funna. a) En stor *hålcelt*, som haft ögla; ovanlig form, fyrsidig genomskäring, jemnbred, längs bredsidornas midt en smal, upphöjd rand; afbildad här fig. 9. — b)

Fig. 9. $\frac{1}{2}$.Fig. 10. $\frac{2}{3}$.

En *hålcelt* »af vanligare form». — c) En *nål*, hvars öfre del är vinkelrätt böjd och uppär tre kring en midtknopp sittande skålförmiga hufvuden; närmast derunder är nålen något afplattad, lindrigt framåtböjd och ornerad med strecksirater (jfr nålen från Träkumla, fynd n:o 60); nu något förböjd, afbildad här fig. 10 i sitt

ursprungliga skiek. — d) En liten *dubbelknapp* med concentriskas kretsar på öfversidan, lik fig. 5, pl. 5 hos Montelius, *Tidsbestämning inom bronsåldern*. — e) Två bitar af en spiralvriden *halsring*, som varit lik M. 227.

Alla dessa föremål hafva förut tillhört lektor C. J. Bergman i Visby och förvaras nu i St. M. 2976.

113. Vid olika tillfällen funna, utan närmare känd fyndort: a) En *skafteelt*, lik M. 117, längd 14 em. (92). — b) En *hålcelt* med ögla; på bredsidoras midt fyra korta, upphöjda, lodräta linier, längd 6,8 em. (108). — c) En *hålcelt* med ögla, närmast lik M. 146, längd 6 em. (109). — d) En *hålcelt* med ögla, lik föregående, längd 5,6 em. (118). — e) En *hålcelt* med ögla, eggen starkt utsvängd, celtens midt afrundad, längd 7,3 em. (119). — f) En *spjutspets* af ovanlig form, med lång skaffthylsa och kort, i rundade flikar utsvängdt blad, längd 15,8, bladets största bredd 2,7 em. (167). — g) En *skära*, lik M. 183, längd 15,7 em. (170). — h) En *knif* af rakknifförm, lik M. 191, nu hängande i en liten ring, längd 9,8 em. (175). — i) En *knif* af samma form som föregående, men handtaget som M. 192, nu hängande i en liten ring, längd 8,8 em. (176). — k) En mycket liten *knif*¹, lik föregående, längd endast 5 em. (179). — l) En *pinsett*¹, upptill mycket smal, vidgande sig nertill, der den är prydd med tre små uppdrifna bucklor, spår af ornamentrand; nu hängande i en liten, sluten ring, längd 5,4 em. (181). — m) En *pinsett*, utan ornament, småningom vidgande sig nedåt, men nertill ej synnerligen bred, nu hängande i en liten, ej fullt sluten ring, prydd med grupper af tvärstreck; längd 5,6 em. (182). — n) En stor *nål* med nu skadadt, skålförmigt hufvud, lik M. 216, men öfre delen med hufvudet är något böjd; nertill afbruten, längd dock ännu 29,4 em. (200).

Alla dessa föremål hafva förut tillhört major S. Ulfspärre i Stockholm och förvaras nu i St. M. 7571. De inom parentes för hvarje sak anförda siffrorna beteckna numret i museets specialkatalog öfver samlingen.

114. Vid olika tillfällen äro likaledes följande föremål funna: a) En ovanligt stor *nål* med skålförmigt hufvud, afbildad M. 216 (St. M. 643). — b) En *nål* med stor, rund skifva, prydd med concentriskas kretsar, lik M. 218; af sjelfva nålen är endast ett litet

¹ Fyndorten torde ej vara fullt säker.

stycke i behåll (St. M. 1543). — e) En liten *nål* med rundt, platt, genombrutet hufvud, afbildad här fig. 11. (St. M. 5604, 53). — d) En liten *nål* med hufvud i form af en anka, afbildad här fig. 12. (St. M. 5909). — e) En *dubbelknapp* med lång, uppskjutande spets, lik M. 197. (St. M. 6911, 2). — f) En kort *nål* med nu lösbrutet, skål- eller trattformigt hufvud, i förhållande till nålens längd ovanligt vidt. (St. M. 7918; gåfva af engelske fornforskaren John Evans, som inköpt den på Gotland). — g) En *pincett*, till form och ornering lik M. 200. (St. M. 8042). h) En *knif* af vanlig rakknifform, spetsen saknas. (St. M. 8042).

Alla dessa fornsaker förvaras i Statens Historiska Museum.

115. På Gotland, utan närmare känd tyndort, äro äfven följande fornsaker vid olika tillfällen funna: a) Ett *symboliskt svärd*, afbildadt M. 161, brustet i två delar (127). — b) Ett stycke af en

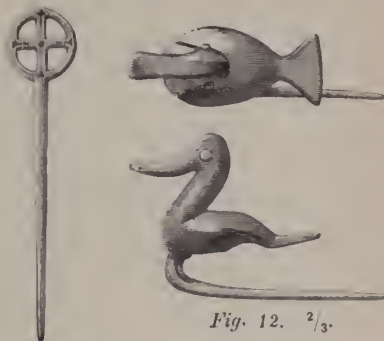

Fig. 11. $\frac{2}{3}$.

Fig. 12. $\frac{2}{3}$.

dolkklinga, som troligen liknat den här ofvan fig. 8 afbildade från Näs (1107). — c) Två sammanhörande bitar af en *dolkklinga* (1108).

d) En vacker *spjutspets* med skaftholk, närmast lik M. 101, men utan ornament, längd 14,9 cm. (125). — e) En *spjutspets* med skaftholk, lik M. 176—177, längd 10,1 cm. (126). — f) En *spjutspets* med skaftholk, lik M. 174, men utan sirater, längd 17,2 cm. (1105). — g) En *spjutspets* med skaftholk, lik M. 176, längd 10,2 cm. (1106). — h) En *pilspets* (eller knifblad?) med kort tånge och tunnt, tveeggadt blad, längd 9,8 cm. (128). — i) En liten, simpel *hålcelt* med ögla (122). — k) En liknande *hålcelt* (123). — l) En liknande *hålcelt* (124). — m) En liknande *hålcelt* (1104). — n) En *skaftcelt*, till formen lik M. 140, längd 14,4 cm. (121). — o) En vacker *skaftcelt*, af liknande form, längd 12,6 cm. (1101). — p) En *skaftcelt* af liknande form, men ej så bred vid eggen, längd 11,8 cm. (1102). — q) En *knif* af rakknifform, lik M. 191, längd 12,4 cm. (129). — r) En liknande *knif*, handtaget som på M. 190, längd 8,5 cm. (130). — s) En fragmentarisk *knif* af liknande form (131). — t) En liten *synål* med öga. — u) En *dubbelknapp*, öfre skifvan

rund, plan, med concentrisk kretsar. — v) En *dubbelknapp*, öfre skifvan konisk. — x) Fragment af en *dubbelknapp*.

Dessa föremål förvaras i Visby allmänna läroverks samling; de ofvan inom parentes anförda siffrorna beteckna nummer i samlingen.

116. Vid olika tillfällen har man likaledes på ej närmare kända ställen funnit: a) En liten *mejsel*, smal, nästan jemmbred, med fyrkantig genomskäring, upptill plan, qvadratisk. — b) En *knif*, lik M. 114, bladet slitet. — c) En *pilspets* (?) med smal, trind tånge, bladet tunnt, platt; större delen, med spetsen, saknas (2152). d) *Två harpirkakor*, antagligen funna tillsammans, jfr M. 194.

Dessa fornsaker tillhöra Gotlands Fornsal i Visby.

117. Vid olika tillfällen hafva slutligen följande föremål hittats: a) En *dolk*, 25,5 cm. lång. Den har förut tillhört drottning Lovisas samling och inköptes 1881 till Göteborgs Museum (n:o 1896). — b) Ett simpelt *knifblad* (?). (Professorskan Kjellbergs samling i Stockholm).

Sammanfatta vi de enskilda fornsaker som innehållas i ofvan uppräknade fynd, så erhålla vi följande tablå.

Svärd och dolkar.....	16.
Spjutspetsar.....	15.
Pilspetsar.....	5.
Skaftcelter	
af typerna M. 140—143 och liknande.....	9
af typen M. 117.....	5
	14.
Hålcelter	
större, af äldre typer.....	3
mindre, af yngre typer.....	36
	39.
Mejslar.....	1.
Knifvar	
lika M. 114, 115 och andra äldre typer.....	4
af rakknifform.....	12
af simpla former.....	5
	21.

Transport 111.

	Transport	111.
Skärör	4.	
Sylar och synålar	2.	
Pincetter	11.	
Tutuli	2.	
Dubbelknappar	6.	
Stångknappar	2.	
Spännen	1.	
Nålar		
lika M. 218	3	
» » 216	7	
af andra former	8	18.
Större ringar, de flesta troligen halsringar, spiralvridna åt olika håll = M. 227	26	
» » samma håll, ändarna af olika form (en sluten)	8	
med strecksirater	2	
med breda, tvärt afskurna ändar med nitknäppe	2	
» hakknäppe	4	6
med gångled	2	44.)
Mindre ringar, de flesta troligen armringar,		
af guld	1	} 109.
massiv, med ändknappar	1	
ihåliga med invikta kanter	4	
simpла, af trind ten	43	
Små ringar, alla mycket simpла	16.	
Hängsmycken, lika M. 226	5.	
Beslag till seltyg m. m. (n:o 66)	21.	
Betsel	2.	
Bronskärl (deraf 2 hängkärl)	3.	
Lerkärl	3.	
Gjntform	1.	
Harpixkakor	2.	
Diverse	6.	
	Summa	309.

Antalet fornsaker från Gotlands bronsålder uppgår således till 309 eller i medeltal 11,33 på hvarje kvadratmil af öns yta. Alla äro af brons, utom en armering af guld (n:o 67), tre kärl af bränd lera (n:o 18, 45 och 64) samt två harpikkakor (n:o 116, d).

Af den redogörelse för bronsåldersfynden från Kalmar län, som dr Montelins i 4:de bandet af denna tidskrift lemnat, framgår att i dessa, till Gotland närmast belägna trakter, och isynnerhet på Öland, den äldre bronsåldern är ungefär lika starkt representerad i fynden, som den yngre. Såsom redan blifvit antydt, är förhållandet på Gotland helt annorlunda. Från den äldre delen af bronsåldern härrör endast ett fåtal fynd och fornsaker. De torde inskränka sig till de 14 skaffelterna (af hvilka några äro att hänföra till Montelins' period I, men flertalet till period II), 3 hålcelter (period II) samt 3 knifvar (n:o 22, 26 och 116 b, period III). Alla dessa föremål äro femma enstaka.

Äfven från den yngre bronsålderns början (period IV) äro fynden sparsamma. Det viktigaste är ett grafvynd med brända ben i lerkärl inom liten kista, innehållande en knif och en pincett (n:o 64); dessutom en dubbelknapp (n:o 114 e) och kanske ytterligare ett eller annat fynd.

De flesta fynden tillhöra den yngre bronsålderns blomstrings-tid (period V). Åtskilliga markfynd, flere smärre grafvynd och ett större antal lösa fornsaker (t. ex. de flesta ringarna och hålcelterna) äro från denna tid, och det är troligt att många af de fynd, hvilkas tid icke är närmare bestämbar, äfven höra hit. Äfven från bronsålderns sista tid och öfvergångstiden till jernåldern (period VI) finna vi talrika minnen. En stor del af de på Gotland ofta förekommande nålarna höra sannolikt hit, äfvensom åtskilliga former af ringar. Särskildt anmärkningsvärda äro de vackra, ornerade ringar som omtalas i n:o 23, 68, 97 och 102, emedan tre af dem äro funna vid skelett, under det att eljes likbränning är vanlig såväl under slutet af bronsåldern som i början af den följande tiden.

Det är i många fall svårt att draga en bestämd gräns mellan brons- och jernålder, eller att afgöra, om ett föremål bör räknas till den ena eller andra perioden. Några af de yngsta fynden (t. ex. n:o 60, 73, 109 och 110 samt några andra ringfynd) torde en och annan vara mera böjd att hänföra till jernålderns början, liksom ett par här ej anförda fynd, ehuru jern deri förekommer, skulle kunna anses hafva bronsålderskaraktär (t. ex. St. M. 7597 från

Vallstena sn, beskrifvet i *Månadsbladet* 1885, sid. 78). Rörande några få andra af de här upptagna fynden är det ej fullt visst, att de verkligen tillhöra bronsåldern. Nästan alla äro de helt obetydliga föremål, som af en eller annan anledning blifvit medtagna; i annat fall är förhållandet i texten påpekadt.

Af förteckningen framgår, att 111 fynd med närmare uppgift om fyndorten äro kända. Dessa fyndplatser äro i det hela taget ganska jemnt fördelade öfver öns yta. På norra hära detkomma 54 fynd med 90 fornsaker, på det södra 57 med 164; den sista höga siffran beror på att de flesta markfynden, hvilka ofta innehålla många föremål, äro funna på södra Gotland (fem sådana fynd — no 66, 72, 89, 95 och 104 — omfatta tillsammans 99 fornsaker). En närmare kännedom om bronsåldersbygdens utbredning kan först vinnas, sedan man lärt känna utbredningen af grafvarna. Emellertid kunna några antydningar redan på grund af fynden göras. I och omkring den breda, bördiga dalgång, som från Klintehamn och Vestergarn sträcker sig tvärt öfver landet i nordost åt Gothem, äro talrika fynd gjorda, ett förhållande som afsticker mot fattigdomen i det söder derom belägna bältet, hvilket är en skogstrakt med mindre bördig jordmån och ännu i dag mindre bebygdt. Den sydligaste delen af ön, söder om linien Ejsta—Alskog, synes under bronsåldern varit af stor betydighet; isymmerhet är trakten omkring Hafdhem rikt representerad i fyndlistorna. På norra Gotland äro många fynd gjorda inom ett mindre område på vestra kusten, 1—2 mil norr om Visby, rundtomkring den nu ntdikade Martebomyr. Men för öfrigt är denna del af landet fattig. Från Fårön är intet fynd känt och endast 4 från de 10 nordöstligaste socknarna af Gotlands fastland. Deremot har på den lilla, långt ut i hafvet belägna Sandön ett föremål från bronsåldern blifvit funnet.

Ett grafvård från vikingatiden vid Frusta i Rödöns socken, Jemtland.

Af

P. Olsson.

För att kunna dels lemna Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitetens Akademien, i den mån sådant ännu var möjligt, tillförlitliga upplysningar angående det några dagar derförut vid Frusta gjorda förnyandet, som öfverlemnats till Konungens Befallningshafvande i länet, dels ock tillvarataga möjligen ytterligare funna förnsaker af något värde, och slutligen för att söka utröna, om i närheten finnes grafhögar, som borde skyddas, reste jag den 23 september 1886 till ort och ställe och träffade både jordegaren, gästgifvaren P. Magnusson i Frusta, och stenhuggaren Pettersson, hvilken gjort fyndet.

Det nu raserade grafvården befanns ligga strax söder om Frusta gästgifvaregård på odlad mark, som sluttar lindrigt mot söder och liksom angränsande gårdars mark är rikligt försedd med odlingsrösen. Många dylika har jordegaren låtit bortföra och samlat stenarna till ett mindre antal stora högar. Grafvården, som legat helt och hållet ofvan jord, var nu jennadt med marken, så att endast de stora stenarna lågo kvar (äfvén dessa delvis söndersprängda), men småsten, jord och aska voro bortförda.

Vården, som varit i det närmaste cirkelrundt, visade sig hafva haft en diameter af 14 meter och uppgafs hafva varit 8 eller 9 fot, alltså omkring 2,7 meter, högt i midten. Öfverst hade det varit täckt af småsten, likuande dem hos odlingsrösen, men sedan man kommit omkring två fot ned, vidtog jord, blandad med större och mindre kalkstenar. Jordhögen hade alltså varit fullt 6 fot hög, och detta hade bort mana vederbörande att afbryta rasingen, enär något dylikt ej träffas hos odlingsrösen. Nära utkanten hade funnits en krans af större väl hopfogade kalkstenar, bildande ett slags fotkedja kring grafhögen.

På bottnen och i midten af grafhögen fanns en stor, ofvan flat *kalkstenshäll*, som nu var söndersprängd, men hvilkens ursprungliga dimensioner uppmättes hafva varit på öfre ytan i en riktning $2\frac{2}{3}$ meter och i en annan $1\frac{2}{3}$ meter. Tjockleken var omkr. 60 mm. Omedelbart söder om denna häll var en rund grafplats, på södra sidan begränsad af två större kalkstenar och fylld med *aska*, *brända ben* och *kol*. Vid norra sidan af hällen var äfven en dylik rund grafplats, hvilken dock var begränsad af smärre stenar och saknade aska, men hyste *ben*. Ännu en grafplats har måhända funnits i vester, emedan der fanns en af stenar bildad fyrkant, dock utan aska eller ben. Stenarna vid åtminstone södra grafplatsen buro spår af bålet's eld.

Egendomligt är, att alla de funna brons- och jernsakerna lågo samlade på kalkhällen mellan grafplatserna. Endast det bearbetade benstycket (af en kam) anträffades i askan.

De försaker, som af Pettersson inlemnades, äro:

1) Fyra *ovala spämbucklor af brons*, alla af samma typ som fig. 551 i *Sv. forns.*, men det ena paret ej alldeles likt det andra. Spännena äro 112 mm. långa, 72 mm. breda, dubbelskaliga; det öfre skalet genombruttet med 5 upphöjda, symmetriskt anordnade, runda knoppar, hvardera med fyra hål. Ett af spännena hade ännu kvar jernnålen; äfven i de andra synes spår af att nålen varit af jern.

2) Ett dubbelskaligt *runt bronsspänne* med jernnål, likt fig. 579 i *Sv. forns.*, 68 mm. i diameter. Det öfre, genombrutna skalet har slingor, hög midtknopp med fyra hål och fyra föga upphöjda hufvud samt tvärreffield kant och är ganska tjockt.

3) Ett enskaligt *runt bronsspänne* med jernnål, 60 mm. i diameter, convext och med fyra något fransskjutande partier i kanten. Det liknar närmast fig. 3 å sid. 5 i 4:de bandet af *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*. Ytan har illa utförda slingor på hela fältet och på midten en upphöjd knopp utan hål; på kanten ses, liksom å den anförda figuren, en dålig repstaf.

4) En genombruten *bronsbrakteat*, lik fig. 596 i *Sv. forns.* Brakteaten, 25 mm. i diameter, har en ögla, hvilken är gjord så som på den anförda figuren, alltså icke slutet.

5) En liten *ring af koppar* med tre knutformigt utsvälda ställen. Dess yttre diameter är 30 mm., godsets tjocklek 3 mm.

6) Två *armringar* flätade af flera fina koppartrådar. De kunna icke öppnas, utan äro på smalaste stället om lindade med flera hvarf koppartråd, för att de hopflätade trådarna skola hållas kvar i sitt läge. De hafva tydligen varit ämnade att bäras om handleden. Yttre diametern är 75 mm., tjockleken 5 mm., trådarnas tjocklek 1 mm.

Vid mitt besök erhöles ytterligare:

7) Tre *nycklar af jern*, alldeles liknande fig. 459 i Ryghs *Norske oldsager* (jfr. fig. 498 i *Sc. forns.*), med undantag deraf att de hafva hvardera endast två taggar i axet. Längden 107—132 mm. De passa icke till samma hänglås och hafva medelst öglorna upptill varit hängande på en jernring, hvilket bevisas deraf att i öglan af den ena nyckeln ett stycke jerntråd ännu sitter kvar. Nycklarna, som äro väl bibehållna, sakna prydnader.

8) Ett arbetadt benstycke, som utgjort ett af sidostyckena till en *benkam*. Fragmentet, som närmast har formen af ett cirkelsegment, är på yttre sidan och på den afrundade öfverkanten prydt med inristade ornament af dels räta parallela linier, dels med öfverkanten jemnlöpande linier, dels ock slutligen med cirkelbågar, hvilka i allmänhet äro ordnade i rader, så att de bilda vågformiga linier. Medelpunkten till cirkelbågen är alltid utmärkt genom en fördjupning, tydligen ett märke efter verktyget, medelst hvilket bågen inristades. Inga fullständiga cirklar äro inristade. Stycket är genomborradt af fyra hål, utvisande platserna för de metallnaglar, som sammanhållit kammens sidostycket med mittelstycket. Fragmentets längd är 80 mm., men kammen har varit läugre och högre: den har brustit vid de nedre hålen.

9) Flera obrända *djurben* samt några tänder, sannolikt *hästtänder*.

Af de funna sakerna synes man kunna sluta till, att det är två kvinnor, som blifvit begrafna i röset. Att grafvarna äro från den yngre jernåldern, eller vikingatiden, är tydligt.

Något öster om det raserade grafröset finnes på samma egor ett alldeles likadant grafröse, inklämdt mellan en smedja och en badstuga, hvilken senare till en stor del är bygd i röset, som dervid genom gräfning blifvit skadadt; dock hade man då icke anträffat några fornsaker, emedan rösets mera centrala delar förblifvit orörda. Ännu ett tredje röse, något mindre men ganska högt, hvilket ligger på samma egor, men något mera åt öster, torde vara ett grafröse.

Ett större med träd beväxat grafröse å gården Sota strax söder om Frusta såg jag på afstånd, men hann ej besöka det. Deremot besökte jag en grafflock af åtminstone åtta grafhögar liggande i rad utmed stranden af Storsjön på Vike bys egor omedelbart norr om den bekanta Tibrandshögen. Norr om Vike i Rödön skall, enligt förut till mig lemnad uppgift af bonden O. Jons-son i Undrom, finnas ett s. k. domaresäte och på Öfvergärdes egor i Rödön vid Storsjöns strand en grafhög. Då dertill kommer, att ovala spännen äro funna i en grafhög vid Undrom af samma socken samt ett ovalt bryne af kvarts, likt *Se. forns. fig. 269*, i sistnämnda by (det är samma förnsak, som omnämnes under n:o 12 i mina »upplysningar om förnsaker i Jemtland» i Öster-sunds läroverksprogram 1874 och tappades sedermera i Häste by af några skolbarn) och en förnsak af sten, sannolikt en stenhammare, i Hägra vid Indalselven, så framgår häraf, att Rödöns socken är gammal bygd.

Runornas ålder i Norden.

Af

*Oscar Montelius*¹.

I ett af svenska riksrådet under unionstiden utfärdadt bref talas om »de af riksens råd som skrifva kunna». Således fanns det då svenska riksråd, som icke kunde skrifva, ehuru skrifkonsten under mera än ett årtusende varit känd i landet. Att det, ännu sedan kristendomen i många hundra år predikats i Sverige, bland rikets förnämste män fanns sådana som icke kunde skrifva, är i och för sig egnadt att väcka vår förvåning; men denna förvåning ökas, när man finner, att redan före och kort efter Nordens kristnande konsten att skrifva och läsa var ganska allmänt spridd. Många bevis finnas härför. Nu vill jag blott påminna om ett.

Under vikingatiden hände det en gång, att skattsökande nordbor bröto sig in i en stor, stenbygd grafkammare i en hög, »Maeshowe», som ännu ses på den största af Orknöarna. När högen för någon tid sedan ånyo öppnades af en engelsk fornforskare, fann denne på grafkammarens väggstenar en mängd inskrifter i nordiskt språk, ristade med sådana runor, som under slutet af hednatiden brukades af nordborne, och endast af dem. En af dessa inskrifter omtalar: »Tre nätter förrän jorsalamännen bröto denna hög, var skatten bortförd. Jorsalafarar bröto Orkhög». Andra lyda: »Tolf Kolbenson riste dessa runor»; »Vimund riste»; »Ofram Sigurds-son riste dessa runor»; »Härmund hårdyx riste runor»; »Riste den man som är mest runkunnig vestan hafvet»; »Arnfinn riste dessa runor, Stensson»; o. s. v.² Dessa, tydligen af olika händer ristade

¹ Till grund för denna uppsats ligger ett af författaren den 11 augusti 1886 vid det tredje nordiska filologmötet i Stockholm hållet föredrag med samma titel.

² Farrer, *Notices of runic inscriptions discovered during recent excavations in the Orkneys*; Mitchell, *Mesehowe: illustrations of the runic literature of Scandinavia*; Montelius, (Illustrerad) *Sveriges historia*, I sid. 276.

inskrifter, vitna således om att vikingarne voro oväntadt väl förfarna i skrifkonsten.

Måhända vill man förklara den bristande skrifkunnigheten under medeltidens senare del dermed, att stormännen då måste mera öfva sig i att handtera svärdet än pennan; men de vikingar, som skrifvit sina namn i Maeshowe's grafkammare, voro nog inga vid svärdets bruk ovana bokkarlar.

Förklaringen öfver den anmärkta olikheten bör icke sökas endast i unionstidens krigiska lymme, utan äfven deri att den katolska kyrkan ej var synerligen angelägen om att boklig bildning spreds utom kyrkans och klostrets helgade område.

Den skrift, som der användes, var ock en annan än den Nordens folk begagnat före kristendomens införande. Äfven språket var vanligen olika. De katolska andliga skrefvo sina bref med latinska bokstäfver och gemenligen på latin. Under hednatiden skrefvo deremot våra förfäder på eget språk och med egna skrifttecken: runorna.

Att runorna och »munkstilen» hade samma ursprung, anade väl ingen under medeltiden. Nu veta vi, att de förra bildats af germanska folken endast genom en af det i början hos dem vanligaste skrifmaterialet — träskifvor — betingad förändring af de latinska bokstäfverna.

När runor först ristades, är en fråga, som under århundraden varit föremål för uppmärksamhet, och som besvarats på många olika sätt.

Så hafva under 1500- och 1600-talen ansedda svenska lärde — en Johannes Magni, en Olaus Magni, en Olof Rudbeck och andra — betraktat åtskilliga runstenar i Sverige som minnesmärken från tiden »före (!) och kort efter syndafloden»¹. Ännu i början af 1700-talet antog Peringskiöld, att runorna förts från Asien till Sverige af Japhets son Magog, hvilkens grafsten han trodde sig hafva återfunnit ibland de svenska runstenarna.

Så sent som i midten af samma århundrade finna dessa fantastiska föreställningar en ifrig förespråkare i Göransson, hvilken 1750 utgaf *Bautil*, ett verk som genom sina nära 1200 goda, redan långt

¹ Wimmer, *Runeskriptens oprindelse og udvikling i Norden* i *Årbøger for nordisk oldkyndighed* 1874, sid. 8. Citaten för denna och följande uppgifter äro anförda af Wimmer i nämnda afhandling, sid. 8 11.

derförent skurna, men dittills outgifna afbildningar af svenska runstenar hör till de viktigaste hjälpmedlen för runstudiet. Visserligen anser han det tvifvelaktigt, huruvida det, såsom Peringskiöld antagit, med ett på en runsten i Södermanland förekommande ord »Sutum» menas det Sodom, »som förstördes verdens år 2100»; men han hänför utan tvekan några af våra runstenar till år 2000 före Kristus. Hans ståndpunkt betecknas för öfrigt tillräckligt af titeln på den bok, som han år 1747 utgaf om runornas ursprung: »Is Atlinga; Det är: De Fornä Götens, här uti Svea Rike, Bokstäfver ok Salighets Lära, Tvåtusend Tvåhundra år före Christum, utspredde i all Land; Igenfundne af Johan Göransson». Sedan han omtalat, huru runorna äro uppfunna af »en ganska vis mästare, som dock haft hebreiska alfabetet att rätta sig efter,» och att grekerna, etruskerna och romarne fått sina bokstäfver från de sexton nordiska runorna, angifver han närmare tiden för denna uppfinnning på följande sätt: »Runorna äro uppfundne, icke af någon hedning, utan af en gudaktig ok af Guds heliga uppenbarade ord högtuplyst ok vis Guds man, som dock nödvändigt häruti landet gjort detta sitt dyra mästarstyeke; ok lefvat vid pasz på verdens år 2000, samt tvifvels utan varit Gomer.»

Redan före Göranssons tid hade emellertid sådana svenska forskare som Olof Celsius, Ihre och andra fört undersökningen om runornas ålder in på säkrare vägar, till dess i våra dagar norrmannen Bugge och dansken Wimmer oberoende af hvarandra kommit till hufvudsakligen samma åsigt om runornas uppkomst.

Enligt Wimmer äro de flesta af de 24 tecknen i den äldsta runraden bildade efter de latinska bokstäfverna, troligen i den yngre form, som dessa hade under den första kejsartiden, då de användes till inskrifter i sten eller metall. Ungefär vid Kristi födelse, säger Wimmer, voro runorna i bruk hos germanerna¹.

Bugge anser runorna »vara ett skriftsystem bildadt under det första århundradet före Kristus hos en sydgermansk stam efter en form af den romerska skriften, som germanerna upptogo från någon af de keltiska stammar, hvilka bodde närmast norr om Alpena»².

Frågan om runornas ålder, om den tid, då de först bildades, är emellertid icke densamma som den frågan: När blefvo de först kända och begagnade i den skandinaviska Norden?

¹ Wimmer, *anf. arb.*, sid. 123 och 69.

² Bugge i *Christiania Videnskabselskabs forhandlinger* 1873, sid. 485.

Då man naturligtvis ej hos samtida författare kan vänta någon direkt upplysning härom, måste vi nöja oss med att i stället för denna fråga söka få följande besvarad: Från hvilken tid förskrifva sig de äldsta i Norden nu kända runinskrifterna?

I det redan anförda, utmärkta arbetet *Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden*, som trycktes år 1874, talar Wimmer om nordiska runinskrifter alltifrån tiden omkring år 200 efter Kristus¹; men sedan har han² uttalat sig om denna fråga på ett sätt, som tolkats så, att åtminstone han icke längre skulle anse runornas bruk vara så gammalt här. Då äfven de andra runforskarna, troligen på grund af Wimmers stora och berättigade auktoritet, synas mig hafva under de sista åren blifvit benägna att hänföra våra äldsta runinskrifter till en alltför sen tid, har jag föreställt mig, att det kunde vara af intresse att redogöra för hvad man, enligt min uppfattning, vet om runornas ålder här.

Frågan derom hade varit lätt besvarad, om de äldsta runinskrifterna här i Norden vore försedda med årtal eller ristade öfver historiskt kända personer. Såsom vi kunde vänta, är emellertid förhållandet icke sådant.

Då återstår endast att söka bestämma dessa inskrifters ålder med hjälp af de upplysningar, som de och de föremål, på hvilka de äro inristade, kunna gifva språkforskaren eller arkeologen.

Språkforskaren ensam kan dock svårigen leda oss till målet. Väl kan han bestämma, att den ena *språkformen* såsom sådan är äldre än den andra. Men oaktadt den högt utvecklade metod och det skarpsinne, som utmärka nutidens språkforskare, kan det dock vara ganska svårt för dem att på endast språkliga grunder afgöra, vilkendera af två *inskrifter* är äldst. Detta är så mycket svårare, om inskrifterna äro korta och finnas i olika trakter. Erfarenheten har nämligen för länge sedan visat, att en språkform kan lefva längre i en trakt än i en annan, och att således af två inskrifter från olika ställen den ena, trots sitt ålderdomligare utseende, kan höra till en senare tid än den andra, som visar yngre former.

Äfven om den ena inskriften verkligen kan bevisas vara äldre än den andra, är för öfrigt ej dermed sagdt, huru *mycket* äldre den

¹ Wimmer, *anf. arb.*, sid. 6; jfr. sid. 69 och *Årböger* 1868 sid. 284, not.

² T. ex. i Burg's *Die älteren nordischen Runeninschriften*, sid. 155; jfr. sid. 4.

är, eller från hvilket århundrade den förskrifver sig. Detta är särskildt svårt — eller jag vågar säga omöjligt — för språkforskaren ensam att afgöra, då fråga är om de nordiska runinskrifterna från den period, som fornforskarne kalla den äldre jernåldern. Vi antaga, att man kan bestämma, från hvilka århundraden de särskilda inskrifterna från den yngre jernåldern härstamma, och att man äfven på språkliga grunder kan visa, att de sistnämnda äro yngre än inskrifterna från den äldre jernåldern. Men då man icke känner något om de nordiska språkens ståndpunkt under tiden före jernålderns början, bör man ej ens gissningsvis försöka att endast med ledning af språkformernas förändringar beräkna, huru många århundraden en inskrift från den äldre jernåldern i tiden ligger bakom en från den yngre jernåldern.

Lättare kan det eftersträfvade målet nås på arkeologisk väg, genom att med hjälp af de upplysningar, som stå fornforskaren till buds, bestämma åldern af de föremål, på hvilka runorna äro ristade.

Att runforskarne vid besvarandet af den här föreliggande frågan böra stödja sig på de af fornforskarne vunnna resultaten, är också af de förra allmänt erkändt¹.

För att lära känna åldern af de äldsta till våra dagar bevarade nordiska runinskrifterna, måste vi således söka besvara den frågan, till hvilken tid, åtminstone till hvilket århundrade, hvart och ett af de i Norden funna föremål hör, på hvilka runor äro ristade.

* * *

Då så många utländska mynt förekomma i fynden från vår jernålder, kan ett sådant svar synas ganska lätt. Det är dock svårare än man vanligen föreställer sig. Många, ja de flesta myntfynd från den äldre delen af jernåldern, — och att våra äldsta runinskrifter höra till den tiden är klart, — äro så beskaffade, att de icke gifva oss *någon* upplysning om det, som vi nu vilja veta. Dessa fynd innehålla nämligen intet annat än mynt.

Af de jemförelsevis få fynd från den äldre jernåldern, som jente mynt innehålla nordiska arbeten af karakteristiska typer, få vi ej heller utan stor försigtighet draga några slutsatser. Ofta

¹ Att Wimmer åt fornforskningen inrymmer stor betydelse för frågan om runinskrifternas ålder, framgår också af det sätt, hvarpå han yttrar sig derom i Burg's anf. arb., sid. 148.

träffa vi i ett sådant fynd endast ett eller ett par mynt, och de kunna vara präglade långt innan de kommo i jorden.

Ett fynd med ett mynt ger oss strängt taget ingen annan upplysning, än att de funna sakerna nedlagts efter myntets präglande. Men det visar ej omedelbart, om denna nedläggning egt rum längre eller kortare tid efter präglingsåret, ej heller om de öfriga sakerna voro nya eller gamla, när de anförtroddes åt jorden.

Af stor vigt är det deremot, om man lär känna flera fynd, alla innehållande samma nordiska arbeten och mynt från samma tid. I den mån antalet sådana fynd ökas, växer sannolikheten för att de i fråga varande arbetena verkligen äro samtidiga med mynten.

Närvaron af utländska mynt i de nordiska fynden från jernåldern kan således, om man blott med nödig försigtighet drar sina slutsatser, vara af mycket stor vigt för tidsbestämningen; vigten af ett mynts förekomst i ett fynd får blott icke öfverskattas.

Härtill kommer en omständighet, som särskildt torde böra påpekas. Importen till Norden af de utländska mynten har tydligen icke varit lika betydande under det ena århundradet som under det andra; ej heller hafva de hit införda mynten varit af samma metall.

Med undantag af några få, måhända ej fullt säkra fynd, äro de äldsta i Skandinavien funna mynt romerska kejsarmynt af silfver, — »denarer» — hvilka börjat hitkomma i det andra århundradet efter Kristus¹. Äfven det första århundradets kejsare, från och med Augustus, äro visserligen representerade i flera fynd, men dessa kejsares mynt hafva utan tvifvel såsom redan gamla blifvit blandade med de senare mynten, innan dessa fördes till Norden. De flesta äro präglade för Trajanns, Hadrianns och Antoninerna samt deras gemåler. Af de närmast följande kejsarne, till och med Alexander Severus († 235), slagna mynt träffas väl också stundom här i Norden, men införseln hit af denarer torde egentligen hafva upphört kort efter Commodi död år 192. Från de 20 åren mellan hans död och Septimii Severi känner man nämligen endast jemförelsevis få i Norden funna mynt²; ännu färre känner man

¹ Montelins, *Från jernaldern*, sid. 2, samt i *Manadsbladet* 1872, sid. 56, och i *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift*, 4:de bandet sid. 173, 5:te bandet sid. 46 och 6:te bandet sid. 85.

² Man känner nu mer än 4700 i Sverige funna denarer. Om ungefär 4100 af dem vet man, för hvilka kejsare de äro präglade. Af dessa

från de 25 derpå följande åren, till och med Alexander Severi död. Romerska silfvermynt präglade efter denna tid äro så godt som aldrig funna i Norden.

Orsaken härtil är tydligen den stora förändring i denarernas silfverhalt, som infördes kort efter Comodi död, under Septimii Severi regering. Äfven derförnt hade visserligen halten småningom försämrats från 99—98 %, som den var före Neros tid, till omkring 75 %, som den blef under Mærens Aurelius; men nu, omkring år 198, sänktes den på en gång ända till eller under 50 %¹. Inom det romerska riket sökte man väl med större eller mindre framgång bibehålla åt de sålunda försämrade denarerna de gamlas värde; utanför rikets gränser kunde dock ej detta lyckas. De germanska folken märkte snart, att de yngre denarerna innehöllo mycket mindre silfver än de gamla, hvarför de endast ville mottaga dessa senare².

En följd häraf och af den förkärlek för mynt af silfver, som germanerna länge synas hafva haft³, är att denarerna från de två första århundradena eft. Kr. lång tid voro i omlopp. Det intressanta fyndet i den år 481 aflidne franske konnngen Childeric I:s graf visar, att dessa mynt då ännu voro i bruk. Man träffade nämligen här, jemte en mängd gulduynt från det 5:te århundradet, mer än 200 mycket nötta romerska silfvermynt, af hvilka dock endast 42 blefvo tillvaratagna och beskrifna. Af dessa var 1 från republikens tid, under det att 40 voro präglade för Nero—Caracalla och 1 för Constans (år 350)⁴.

I sammanhang härmed böra de märkliga fynd omtalas, som år 1847 gjordes i Lengerichs socken, Hannover, under tre nära hvarandra liggande, större stenar. Under en sten lågo omkring 1100

äro omkring 100 präglade före Trajanus, mer än 3900 från Trajani tronbestigning till Comodi död (under åren 98—192), men endast omkring 40 från Comodi död till Septimii Severi (åren 192—211) och ej mer än 7 under tiden mellan Septimii Severi och Alexander Severi död (åren 211—235). — I Danmark är förhållandet enahanda. Från Norge är knapt ett enda romerskt mynt från denna tid känt.

¹ Mommsen, *Geschichte des römischen Münzwesens*, sid. 756 och 757.

² Redan Tacitus omtalar, i *Germania* c. 5, att germanerna på hans tid föredrogo det äldre romerska silfvermyntet — troligen det före Neros tid präglade — framför det yngre.

³ Jfr. Tacitus, *Germania* c. 5.

⁴ Cochet, *Le tombeau de Childéric I*, sid. 412.

denarer, präglade för Trajanus—Septimius Severus; många af dessa mynt voro väl bevarade, andra voro nötta, men blott några få alldeles utslitna (det är icke uppgifvet, om de äldsta voro de mest nötta). Under den andra stenen lågo några och sjutio denarer af Magnentius (350—353), en Constantii silfvermedaljong och bitar af en silfverskål; alla dessa mynt äro så väl bibehållna, som om de voro nypräglade. Under den tredje stenen lågo omkring 10 likaledes utmärkt väl bibehållna guldmynt af Constantin och hans söner, samt ett guldspänne likt fig. 14 här nedan och flera andra guldprydnader. Äro *alla* dessa saker nedlagda samtidigt? Antager man detta, synes det vara svårt att förklara, hvarför de äldre silfvermynten gömdes under en sten, och de yngre under en annan. Måhända talar detta, äfvensom den omständigheten, att många af de under den första stenen funna denarerna voro föga nötta, för den förklaringen, att dessa mynt nedlagts tidigare än de andra¹.

Af detta fynd se vi visserligen, att den antoninska tidens denarer mycket länge voro i bruk, men vi se tillika, att de som länge varit i omlopp röja detta genom en hög grad af nötning. Childerics graf torde för öfrigt ej böra anföras såsom bevis för, att ett större fynd af endast denarer från de två första århundradena kan härstamma från en mycket senare tid, emedan vi ju i nämnda graf finna dessa denarer blandade både med silfver- och guldmynt från de följande århundradena.

En i Norden anträffad samling af antoninska denarer *kan* således vara anförtrodd åt jorden till och med efter det tredje århundradet; men om samlingen icke är alltför liten, eller om mynten icke äro mycket nötta och blandade med yngre mynt, hafva vi föga sannolikhet för, att fyndet tillhör en senare tid än nämnda århundrade.

¹ Hahn, *Der Fund von Lengerich*. — Vid Djupbruuns i Hogräns socken på Gotland fann man år 1872 under några stenar, nära jordytan, en mycket liten bronsdosa innehållande två guldbrakteater, som icke äro äldre än från det 5:te århundradet, och två fingerringar; samtidigt hittades der 200 och kort derefter 11 romerska denarer från de två första århundradena efter Kr. f. (St. M.) 4877). Då fyndomständigheterna ej äro närmare kända, man vet endast, att dosan och mynten hittats af olika personer — kan man emellertid icke utreda, huruvida brakteaterna nedlagts samtidigt med mynten.

Enstaka denarer kunna likväl, i symnerhet om de äro nötta, förekomma i fynd från mycket yngre tider, ja från slutet af hednatiden¹. Antingen hafva dessa mynt ovanligt länge varit i omlopp, eller ock hafva de under något af de första århundradena efter Kristi födelse nedlagts i jorden och längre eller kortare tid derefter hittats, samt ånyo kommit i rörelsen. Detta kunde så mycket lättare ske under hednatiden, som man då vanligen betalade med silfver efter vigt, utan afseende på om detta silfver var ett prägladt mynt, en prydnad eller en oarbetad ten.

Romerska guld och kopparmynt från de två första århundradena efter Kristus träffas mycket sällan i Skandinavians jord. Äfven från den derpå följande tiden äro kopparmynt lika sällsynta, men guldmynt från det tredje och fjerde århundradet förekomma stundom, ehuru ej ofta².

Från det femte århundradet träffas deremot ganska ofta i Skandinavien romerska och byzantinska guldmynt, — »solidi,» — men dessa upplöra nästan alldeles med den under åren 491—518 i Byzanz regerande kejsaren Anastasius³.

Från de derpå följande århundradena äro endast symnerligen få mynt funna i vår jord⁴.

Först under det nionde århundradet började främmande mynt åter i större antal hitta vägen till Norden. Först kommo frankiska,

¹ Exempel härpå äro fynden 33 (?), 39 och 64 i mitt arbete *Från jernåldern*. Jfr. *Månadsbladet* 1872, sid. 56, och Montelius, *Statens Historiska Museum*, 5:te uppl., sid. 32 (två genomborrade och nötta denarer, präglade för Faustina d. ä. och M. Aurelius, men funna på Gotland jemte guldrakteater lika fig. 587 i *Sv. forns.*, hvilka således tillhöra en mycket sen del af jernåldern).

² *Från jernåldern*, sid. 14, och *Månadsbladet* 1872, sid. 73. — Vid Brangstrup på Fyen fann man en gång jemte åtskilliga prydnader icke mindre än 46 romerska guldmynt från denna tid, präglade för Trajanus Decius—Constantin II (249—351). Herbst i *Arboger f. nord. oldkynd.* 1866, sid. 327. Alla dessa mynt äro således slagna under loppet af 100 år; men de äldsta äro mycket nötta, under det att prägelu på de yngsta är särdeles skarp och tydlig. Detta visar så väl, att skatten nedlagts ganska kort tid efter de yngsta myntens präglingsår, som att åtminstone guldmynt, hvilka varit i omlopp ett århundrade, på denna tid hunnit blifva ganska nötta.

³ *Från jernåldern*, sid. 18, och *Månadsbladet* 1872, sid. 74.

⁴ *Från jernåldern*, sid. 28; jfr. *Månadsbladet* 1872, sid. 83, och *Svenska Forn.-fören:s tidskr.*, 4:de bandet, sid. 174, och 5:te bandet, sid. 46.

för karolingerna slagna silfvermynt — dessa äro för öfrigt ej särdeles talrika¹ — och sedan, under århundradets senare hälft, en stor mängd arabiska silfvermynt. Af de sistnämnda, hvilka efter den vid Eufirat belägna staden Kufa ofta benämnas »knfiska,» äro visserligen flera präglade under de sista åren af 600-talet och under det följande århundradet, men det har visat sig, att dessa mynt varit gamla, då de kommo hit, och att de endast mera tillfälligtvis följt yngre mynt till våra trakter². Importen af arabiska mynt hit förtgick under hela 900-talet.

Under samma århundrade kommo ock silfvermynt från de tyska, böhmiska och angränsande länderna i stor mängd, samt några byzantinska och anglosachsiska silfvermynt. De sistnämnda infördes sedan i massa under det elfte århundradet; från det tionde äro endast jernförelsevis få kända här³.

* * *

I fynden från vår jernålder förekomma emellertid äfven andra främmande arbeten än mynt, och dessa arbeten kunna lika väl som de senare ofta gifva oss stor hjälp vid bestämmandet af den tid, till hvilken de särskilda fynden höra.

Redan långt före Kristi födelse hade handelsförbindelser öppnats mellan Norden och sydligare delar af Europa, förbindelser som förde bland annat den nordiska berstenen södernt, och som i utbyte bragte främmande arbeten hit. Denna handel blef ännu lifligare, då det romerska rikets gränser omkring vår tideräknings början närmade sig våra trakter. I samma mån afståndet mellan vårt land och det romerska riket minskades, förkortades äfven den tid, som de romerska fabrikaten behöfde för att hinna hit.

Då man i de flesta fall, genom den förtroliga bekantskap man nu har med den romerska konstslöjdens alster, kan ganska nära

¹ *Månadsbladet* 1873, sid. 169. Sedermera äro några frankiska mynt funna på Björkö. Jfr. äfven *Månadsbladet* 1885, sid. 128.

² Tornberg, *Numi cujici regii numophylacii holmiensis* och *Om de i svensk jord funna österländska mynt i Vitterh. Hist. o. Ant. Akademiens handlingar*, 21 sid. 61.

³ B. E. Hildebrand, *Anglosachsiska mynt i svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord*, 2:a uppl.; jfr. H. Hildebrand i *Månadsbladet* 1885, sid. 122.

bestämman deras ålder, och då de i allmänhet ej behöft nämnvärd tid för att komma hit, få vi således af de fynd, som innehålla både romerska och inhemska arbeten, värderika upplysningar om den tid, till hvilken de senare höra. Det samma gäller om de från andra håll hitförda främmande arbeten, som förekomma i fynden från olika delar af den nordiska jernåldern.

Det är sant, att t. ex. ett romerskt bronskärl *kan* hafva varit ganska gammalt, innan det kom hit, eller att det *kan* hafva varit länge i bruk här, så att dess tillverkningsår ligger långt bakom den tid, då det jemte här förfärdigade vapen eller prydnader nedlades i en graf. Äfven är det möjligt, att i ett dylikt fynd ett eller flera inhemska arbeten vid nedläggningen voro gamla, men det romerska bronskärllet nästan nytt. I ett fynd få vi därför endast se en antydning om samtidighet mellan de dithörande sakerna. Men ju flera fynd vi lära känna, som innehålla samma nordiska typer i förbindelse med samma romerska arbeten, desto säkrare kunna vi vara öfvertygade om, att de alla verkligen äro fullkomligt samtidiga.

* * *

Om än många främmande mynt och många andra utländska arbeten förekomma i fynden från vår jernålder, är dock naturligtvis hufvudmassan af det vi hittat från denna tid af inhemskt ursprung. Man synes dock vara alltför benägen att underskatta dessa inhemska arbetens betydelse för bestämmandet af den tid, till hvilken hvarje särskildt fynd hör. Att denna betydelse kan vara stor, hoppas jag emellertid hafva ådagalagt i fråga om bronsåldern¹. De inhemska arbetenas betydelse i nu nämnda afseende är ej mindre i fråga om jernåldern. Hvar och en, som känner till det stora, i de nordiska museerna nu föreliggande materialet från denna tid, har tvifvelsutän redan insett det.

Om två fynd jemte andra saker innehåller ett inhemskt föremål af karakteristisk typ, hafva vi deruti samma skäl att anse de två fynden vara samtidiga, som om det varit ett utländskt mynt i stället för ett inhemskt arbete.

¹ Montelius, *Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien i Vitterh. Hist. o. Ant. Akademiens handlingar*, 30:de delen.

Ännu större vigt för den nu föreliggande frågan hafva de inhemska arbetena fått, sedan man lärt sig inse deras typologiska sammanhang¹. I de flesta fall har man numera lyckats utreda, i hvilken ordning de särskilda typerna utvecklats ur hvarandra, och följaktligen äfven, i hvilken ordning de följt hvarandra i tiden.

Särskildt hafva spännena i detta afseende visat sig vara af stor vigt². På en gång nödvändighetsartiklar och prydnader, hafva de varit i bruk under hela jernåldern. Modets växlingar, de många, stundom skenbart oväsentliga förändringar, som spännena undergått, samt deras betydliga antal och den noggranna känedom, vi nu hafva om de förhållanden, under hvilka många af dem anträffats, — allt detta har gjort det möjligt att på ett sätt, som vi i det följande få lära något närmare känna, reda ut den af fina länkar bildade typologiska utvecklingskedja, som nu omsluter den långa raden af århundraden från jernålderns början till dess slut.

Utom spännena äro äfven många andra inhemska arbeten från jernåldern af stor typologisk betydelse. Då härtill kommer en mängd säkra fynd, som innehålla föremål hörande till olika typserier, — stundom i förbindelse med utländska arbeten af känd ålder, — har det blifvit oss möjligt att nu få en vida klarare öfversigt öfver de kronologiska förhållandena under Nordens jernålder, än man förr vågade hoppas.

Vår uppfattning af dessa förhållanden är naturligtvis i hög grad beroende af det sätt, hvarpå man besvarar frågan om den tid, då perioden börjat. Men svaret på den frågan lyder nu helt olika mot förr³.

Länge trodde man, att jernåldern börjat i Skandinavien längre eller kortare tid *efter* Kristi födelse. Äfven sedan man funnit, att den börjat tidigare, antogs dock allmänt, att det ej inträffat förr än ungefär samtidigt med vår tideräknings begynnelse. Först på de senaste åren har man kommit till insigt derom, att jernåldern i våra trakter når upp flera århundraden före Kristus⁴.

¹ Montelius, *Den förhistoriska forärforskarens metod och material* i *Antiquarisk tidskrift för Sverige*, 8: 3.

² H. Hildebrand, *Bidrag till spännens historia* i *Antiquarisk tidskrift för Sverige*, 4.

³ Montelius i *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 1884, sid. 25.

⁴ Montelius, *Om tidsbestämning inom bronsåldern*, sid. 161 och 190.

En följd häraf har blifvit, att den första stora afdelningen af vår jernålder, hvilken afdelning, såsom vi nu veta, motsvarar århundradena närmast *före*, i början förlades till tiden närmast *efter* Kristus. Men detta förorsakade åter, att de följande afdelningarna skötos för långt ned i tiden, så att de grupper af fynd, hvilka i sjelfva verket tillhöra det andra århundradet efter Kristus, förlades till det tredje eller fjerde, o. s. v.

Inom den nordiska jernåldern kunna följande fyra hufvudafdelningar urskiljas: ¹.

- I. *Den äldre jernålderns förra del*, eller den del af vår jernålder, under hvilken inflytandet af den romerska civilisationen ännu icke gjort sig märkligt gällande här. Denne tid kallas därför äfven »den förromerska jernåldern.» Från det 5:te århundradet före Kristus till vår tidsräknings början.
- II. *Den äldre jernålderns senare del*, eller den del af vår jernålder, under hvilken Norden rönt starkt inflytande af den romerska civilisationen, hvarför denna tid också — om än mindre riktigt — plägar kallas »den romerska äldre jernåldern.» Från tiden omkring Kristi födelse till början af det 5:te århundradet efter Kristus.
- III. *Den yngre jernålderns förra del.* Denna tid har af några forskare kallats »den äldre jernålderns sista del,» af andra (äfven af mig fördom) »midten af jernåldern.» Då den numera visat sig ligga långt hitom midten af den tid, som förflutit mellan vår jernålders början och slut, och då enligt min åsigt de fyra om i fråga varande afdelningarna af jernåldern utgöra omedelbara fortsättningar af hvarandra, — i det att gränserna mellan dem endast äro uppdragna af oss för att få en redig öfversigt öfver utvecklingen under en mycket lång kulturperiod, — så synes det emellertid vara rättast att använda den benämning som här föreslagits. Från början af det 5:te till början af det 8:de århundradet.
- IV. *Den yngre jernålderns senare del*, eller »vikingatiden.» Denna tid plägade förr ensam kallas den »yngre jernåldern», hvilket af nyss anförda skäl synes mindre riktigt. Från början af det 8:de till andra hälften af det 11:te århundradet.

*

*

¹ Montelius, *Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit*, sid. 87.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

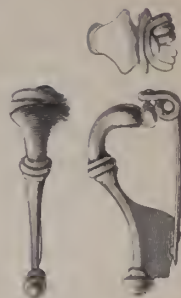

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

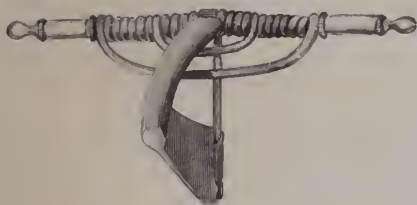

Fig. 7.

Fig. 8.

Hvad den första perioden, *den äldre järnålderns förra del*, beträffar, kan jag om den fatta mig helt kort här, emedan några föremål med runinskrift icke äro kända från densamma.

Början af denna period motsvarar slutet af »Hallstatt-tiden» i länderna norr om Alpena, och den återstående delen röjer inflytande af den smak, som under århundradena närmast före Kristus, »Tène-tiden,» herrskade i mellersta Europa¹.

Ännu torde man väl icke² från Skandinavien känna något Tène-spänne af det äldsta slaget, med en uppböjd ända, som ej når fram till bågen, eller når fram till, men ej omfattar denna (fig. 1)³. Men man har träffat några spännen, hvilkas tillbakaböjda ända omfattar bågen utan att vara sammanvuxen dermed. Denna typ (fig. 2) har i norra Italien och i Schweiz visat sig tillhöra det tredje århundradet före Kristus. Fynden vid Bologna göra det nämligen otvifvelaktigt, att typen fanns der före början af det 2:dra århundradet, då staden blef en romersk koloni; och flera spännen af denna typ hafva hittats vid La Tène, på samma djup som ett par galliska guldmynt, hvilka måste hänföras till det 3:dje århundradet, emedan de äro så goda efterbildningar efter mynt präglade vid midten af det 4:de århundradet för den makedoniska konungen Filip, Alexander den stores fader, att de ej torde vara många mansåldrar yngre än dessa. De stå också förebilden betydligt närmare än de keltiska mynt, hvilka på goda skäl anses förskrifva sig från förra hälften af det 2:dra århundradet.

Då några af de i Norden funna Tène-spännen äro så lika de nu i fråga varande italienska och schweiziska, att de skulle kunna förväxlas med dem, måste vi hänföra äfven de förra till det 3:dje århundradet.

De yngsta spännen af samma typ samt många spännen, på hvilka den tillbakaböjda ändan hunnit växa fast med bågen höra till det 2:dra århundradet, under det att de öfriga spännen af sistnämnda typ (fig. 3) tillhöra det 1:sta århundradet före Kristus.

¹ *Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit*, sid. 88. Jfr. *Månadsbladet* 1885, sid. 81.

² *Om tidsbestämning inom bronsåldern*, sid. 192, der citat för här omtalade fynd och andra förhållanden anföras.

³ Montelius, *Spännen från bronsåldern och ur dem närmast utvecklade former* i *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*, 6: 3 fig. 181—185.

Detta bekräftas af ett märkligt fynd från Lauterach i Vorarlberg, der man hittat två med en kedja förbindna spänmen af typen fig. 3 tillsammans med andra prydnader, samt 3 keltiska och 24 romerska mynt¹. De sistnämnda äro präglade under åren 250—80 före Kristus. Sakerna äro således utan tvifvel nedlagda under den förra hälften af 1:sta århundradet före Kristi födelse.

Från denna period förskrifva sig de flesta »brandpletterne» på Bornholm, nämligen alla de som höra till den första, allmännast förekommande af de tre grupper, i hvilka dessa fornlemningar indelats².

* * *

Under den andra perioden, *den äldre jernålderns senare del*, börja runorna att visa sig, hvarför jag måste något utförligare redogöra för de kronologiska förhållandena under denna period.

Från den senare hälften af 1:a århundradet före Kristus och från årtiondena närmast efter Kr. föd. förskrifva sig de yngsta spänmen af typen fig. 3, hvilka bilda öfvergången till det »romerska» spännet fig. 4. På spänmen af denna typ, liksom på dem af typen fig. 3, ses vanligen en liten tvärgående förhöjning på bågen, ett minne af det band, hvarmed den tillbakaböjda ändan var fäst vid bågen, innan den sammanväxte dermed.

Helt nära typen fig. 4 stå, och något yngre än dessa äro, sådana spänmen som fig. 5. De äro ofta funna här i Norden. Att de höra till slutet af det 1:a och, i sina yngre former, till det 2:a århundradet efter Kr. föd., visas af många fynd.

Så har man på flera ställen här i Norden hittat spänmen lika fig. 5 tillsammans med romerska bronskoppor (»kastruller») af en typ, som återfinnes i Herculaneum och Pompeji, och som således varit i allmänt bruk under den senare hälften af det 1:a århundradet efter Kr. föd.³. Icke blott af formen se vi, att de i Skandinavien och i Italien funna bronskoporna äro från samma tid. Detta ådagalägges ännu tydligare deraf, att flera af de i Norden anträffade bära alldeles samma stämpel (T. CIPI. POLIBI. F.) som

¹ *Mittheilungen der k.k. Central-Commission*, Wien 1881, VII sid. 87—91.

² Vedel, *Bornholms oldtidsminder og oldsager*, sid. 68; jfr. sid. 209 och 210.

³ Sophus Müller i *Årbøger f. nord. oldkynd.* 1874, sid. 360; Sehested, *Fortidsminder og oldsager fra egnen om Broholm*, pl. XXXV.

några af de nr de två nyssnämnda italienska städernas ruiner uppräffade och derigenom visa sig hafva utgått från samma fabrikanter verkstad¹.

Den höga åldern af sådana spännen som fig. 5 framgår äfven deraf, att en mängd spännen af denna typ i dess olika skiftningar förekommo på det bekanta grafältet vid Darzan i Hannover, hvilket hufvudsakligen omfattar århundradena närmast Kr. födelse².

Den utmärkte danske fornforskaren Sophus Müller har redan för flera år sedan uppvisat, att de fynd som innehålla spännen lika fig. 5 och romerska bronskoppor af nyss omtalade typ höra till den »romerska» äldre jernaldrens förra del, hvilken del motsvarar ungefär 1:a och 2:a århundradena efter Kristi födelse³.

Till den senare delen af den »romerska» äldre jernaldern i Norden, eller ungefär 3:dje och 4:de århundradena, höra enligt Müller sådana spännen som fig. 6—10³.

Att detta är fullkomligt riktigt, framgår af en granskning såväl af spännenas typologiska förhållanden som af de talrika och väl undersökta fynd från denna tid, hvilka nu äro kända. Jag är till och med öfvertygad derom, att vi kunna gå ett steg längre och i många fall skilja mellan fynden från det 3:dje och det 4:de århundradet.

Till det 3:dje århundradet höra bland annat de spännen, hvilka stå typen fig. 5 närmast, såsom fig. 6 och de derifrån ej väsentligen afvikande fig. 7 och 8.

Två spännen af samma typ som fig. 6 upptogos ur en ovanligt rikt utstyrd graf vid Vallöby på Sjælland, hvilken dessutom innehöll flera kärl af silfver, brons, glas och bränd lera, samt guldringar och andra prydnader m. m.⁴. Bland bronskärlen voro flera af romerskt arbete; vi kunna dock nu endast omnämna två koppor

¹ Undset, *Iscrizioni latine ritrovate nella Scandinavia* i *Bullettino dell' Instituto di corrispondenza archeologica*, 1883 dicembre. -- En bronskopa af denna typ och med nämnda stämpel är funnen i en graf vid Hagenow i Meklenburg tillsammans med ett spänne af typen fig. 5; *Meklenburgische Jahrbücher*, 8 sid. 40 och pl. I.

² Hostmann, *Der Urnenfriedhof bei Darzan in der Provinz Hannover*.

³ Sophus Müller, *En tidsadskillelse mellan fundene fra den ældre jernalder i Danmark* i *Årbøger f. nord. oldkynd.* 1874; se sid. 387.

⁴ Engelhardt, *Vallöby fundet* i *Årbøger f. nord. oldkynd.* 1873, sid. 285 o. följ.

med tillhörande silar lika fig. 376 i *Sc. forns.*, således af en yngre typ¹ än den som plägade hittas tillsammans med spännena fig. 5.

Att grafven ej kan vara yngre än från det 3:dje århundradet, torde vara otvifvelaktigt redan på grund af en deri nedlagd röd romersk lerskål, — af det slag, som kallas »samiska», — hvilken är försedd med en fabriksstämpel. Visserligen är denna stämpel illa skadad af tiden, men enligt en mycket erfaren kännare af dylika fornsaker skall den läsas COS OF L VIRI, och skålen således vara gjord af fabrikanter Virilis. Dennes arbeten äro många gånger funna i Rheintrakterna och England, och man vet att han lefde under kejsarne Hadrianus och Commodus, således vid midten och under senare hälften af det 2:dra århundradet. Då det är föga sannolikt, att ett sådant bräckligt kärl som denna skål var mycket mer än hundra år gammalt, när det nedlades i grafven, hafva vi redan häri en stark antydning om, att denna förskrifver sig från det 3:dje århundradet, hvilket också, så vidt jag kan se, bekräftas af allt hvad man känner om fyndets öfriga beståndsdelar.

Af dessa nämner jag här endast en guldarmring närmast lik fig. 346 i *Sc. forns.* och två präktiga bägare af förgylldt silfver med drifna djurbilder. Dessa bägare äro nästan alldeles lika två bägare, hvilka äro funna i den knapt en fjerdingsväg derifrån belägna Bannehöi vid Himlingöie, och af hvilka den ena är afbildad fig. 314 i Worsaae's *Nordiske oldsager*.

Nämnda Bannehöi är en naturlig grusbacke, der man utom de två silfverbägarne funnit äfven åtskilliga andra, till en del ganska dyrbara arbeten från den äldre jernålderns senare del, såsom ett med runskrift försedt spänne af samma typ som fig. 17 — baksidan, utom nedersta delen, är afbildad fig. 16 — en bägare och ett dryckeshorn af glas, samt flera bronskärl af romerskt arbete, m. m.² Men emedan dessa föremål hittats vid flera tillfällen och jemte åtskilliga skelett, således i olika grafvar, samt man endast undantagsvis vet, hvad hvarje graf innehållit, kunna vi ej af de nu kända fyndomständigheterna draga alla de slutsatser om de anträffade sakernas samtidighet, som vi skulle önska. En jemförelse

¹ S. Müller i *Årböcker f. nord. oldkynd.* 1874, sid. 356, 359.

² Engelhardt i *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord* 1869, sid. 262 o. följ. De i Worsaae's *Nordiske oldsager* fig. 300, 302, 304 (bronskärl), 317, 320 (glaskärl) m. fl. afbildade föremål äro från grafvarna vid Himlingöie.

med andra fynd visar emellertid, att grafvarna vid Himlingöie, hvilka naturligtvis ej alla äro fullkomligt samtidiga, förskrifva sig från det 4:de århundradet och tiden närmast deromkring.

Hvad särskildt de båda här uppgräfdade silfverbägarna beträffar, så hafva vi i fyndomständigheterna intet skäl att anse dem vara nedlagda i jorden senare än de vid Vallöby. De förra lågo nämligen jemte en bronsskopa och dithörande sil lika fig. 376 i *Sc. forns.* och ett glaskärl utan sirater i det bronskärl, som är afbildadt fig. 304 i Worsaae's *Nordiske oldsager*¹. Spännet fig. 16 och de andra föremålen af yngre typer än de från Vallöbygrafven äro icke funna på samma ställe i Bannehöi som de nyssnämnda kärnen.

Ett spänne likt fig. 6 låg i en graf vid Nordrup nära Ringsted på Sjælland tillsammans med en denar från Antoninernas tid och några andra föremål². Då myntet endast är litet nött på midten, kan grafven ej gerna vara yngre än från det 3:dje århundradet.

Två spännen, det ena närmast likt fig. 8, det andra likt fig. 10, lära vara upptagna ur en graf på Vallstenarum i Vallstena socken, Gotland, tillsammans med en silfverring af samma form som fig. 348 i *Sc. forns.*, ett romerskt silfvermynt m. fl. saker³. Myntet är en denar, med kejsarinnan Faustina den yngres bild och således prägladt under senare hälften af det 2:dra århundradet. Det är visserligen ganska nött, men ej utslitet. Silfverringen liknar både genom sin form och sina sirater den guldring, som är afbildad fig. 342 i *Sc. forns.* och som är funnen vid Valla i Klinte socken på Gotland jemte ett föga nött guldmynt prägladt för Titus år 71.

En guldarmring liknande den från Vallöby, men af något yngre typ, är funnen i en graf vid Varpelev på Sjælland tillsammans med ett guldmynt prägladt för kejsar Probus (276—282), en präktig skål af blått glas med silfverinfattning och grekisk inskrift, några andra glaskärl m. m.⁴ Myntet, som är försedt med ögla, är något

¹ Engelhardt i anf. *Memoires*, sid. 269.

² Enligt benäget meddelande af d:r Henry Petersen i Köbenhavn, som själf gjort fyndet.

³ B. E. och H. Hildebrand, *Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum*, häft. 3 pl. 1 och sid. 2.

⁴ Engelhardt, *Skeletgrave på Sjælland* i *Årbøger f. nord oldkynd.* 1877, sid. 352.

nött, sedan öglan påsattes¹. Man kan med skäl anse guldringen från Varpelev vara yngre än den från Vallöby, emedan hvardera ända på den senare ännu har form af ett djurlmfvud med två tydliga ögon, men intet spår af ögon eller annat som antyder ett hmfvud längre ses på Varpelev-ringen².

Då det jemte sistnämnda ring funna myntet är prägladt senast år 282, och då det, ehuru buret som prydnad, ej är mycket nött, måste den un omtalade grafven vid Varpelev³ förskrifva sig från tiden omkring år 300 eller från det 4:de århundradet.

Till 5:de århundradet höra väl äfven de två präktiga spännen af guld och silfver, som äro funna i en graf vid Årslev på Fyen, och som ses i Worsaae's *Nord. olds.* fig. 386 och 387 (det senare återgifvet här fig. 18). Mau har grundad anledning till en sådan tidsbestämning icke blott deruti, att dessa spännen, liksom originalen till fig. 15—17, af typologiska skäl måste vara något yngre än spänneua från det 3:dje århundradet, — här representerade af fig. 6 och 7, — utan äfven deruti att grafven vid Årslev jemte åtskilliga andra saker innehöll ett litet guldmünt, som lär vara en barbarisk efterbildning efter kejsar Getas eller någon af hans efterträdares mynt från det 3:dje århundradet⁴. Då det ur Årslev-grafven upptagna myntet är ganska nött, är det troligen nedlagdt i jordeu först under det 4:de århundradet.

Detta bekräftas också deraf, att ett präktigt guldspänne, som står dem från Årslev (äfvensom fig. 15 och 16) mycket nära, läg i en graf vid Sanderungård på Fyen jemte ett stort hakkorsformigt spänne af samma slag som fig. 338 i *Se. forns.*⁵ och två små hvar-

¹ Enligt benäget meddelande af dr Henry Petersen, som äfven haft godheten tillmötesgå min begäran att efterse, huruvida flera andra här omtalade och i Köbenhavn förvarade mynt äro nötta eller icke.

² H. Hildebrand, *Ormhufvudringarne från äldre jernaldern i Månadsbladet* 1873 sid. 24 o. följ.

³ Vid Varpelev äro äfven många andra grafvar upptäckta, hvilka, såsom fallet naturligtvis plägar vara på en begravningsplats, icke alla äro fullkomligt samtida. Engelhardt i *Årbojer f. nord. oldkynd.* 1877, sid. 349; jfr. noten å samma sida och Herbst i *Annaler f. nord. oldkynd.* 1861, sid. 305.

⁴ Engelhardt, *Nydan mosefund*, sid. 55.

⁵ Spännet från Sanderungård är omgifvet af ett slags nästan fyrsidig ram, som ej ursprungligen hör till typen, och som måhända antyder, att det är något yngre än de flesta andra spännen af samma hufvudform.

Fig. 9.

Fig. 10.

Fig. 12 a.

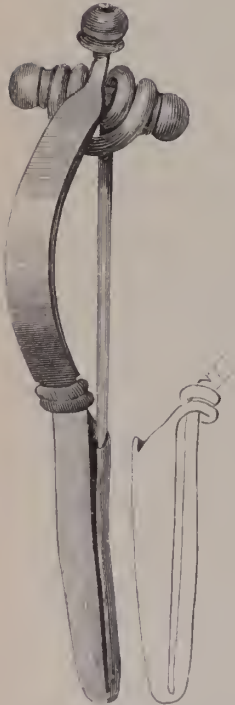

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13.

Fig. 14.

Fig. 15.

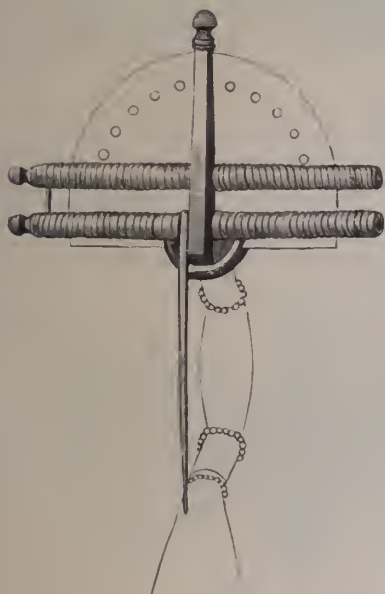

Fig. 16.

Fig. 17.

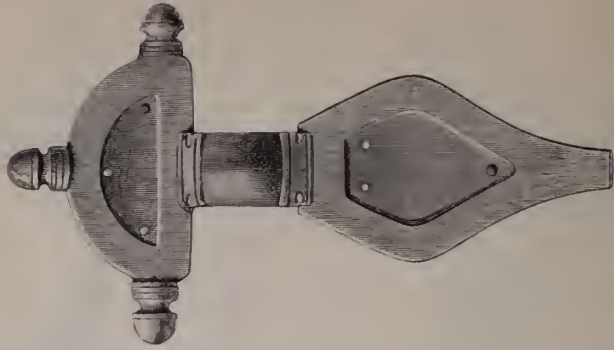

Fig. 20.

Fig. 19.

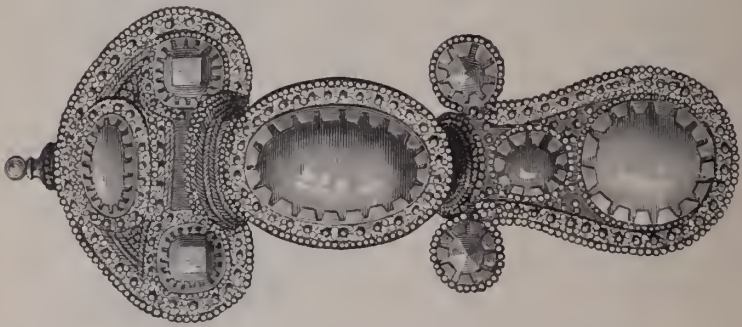

Fig. 18.

andra lika spännen, hvilka väl äro något yngre än fig. 6 och 7, men stå dem mycket nära¹. Grafven innehöll dessutom äfven flera andra saker, vid hvilka vi dock nu ej kunna uppehålla oss².

Ett sådant stort hakkorsförmigt spänne som det nyssnämnda är funnet i en graf vid Bennebo på Sjælland jemte ett mindre spänne, närmast likt fig. 8, en bronsskopa med tillhörande sil, ett romerskt silfvermynt, m. fl. saker. Myntet är en denar präglad för Antoninus Pius under något af åren 145—147³. Denna graf är visserligen yngre än från det 2:dra århundradet, men att döma af det mindre spämnets form är den troligen icke särdeles mycket senare än från det 3:dje.

Ett hakkorsförmigt spänne af samma slag som de nu omtalade är ock funnet i en graf vid Nyrup på Sjælland tillsammans med 2 silfvermynt, denarer, präglade för Constantin den store (308—337), och ett guldmynt, solidus, präglad för Constans (337—350). I grafven lågo dessutom bland annat ett spänne närmast likt fig. 10, men med vanlig, lång nålhylsa (ej bildad genom den nedåt tillbakaböjda ändan), samt två genom en kedja förenade spännen, som äro lika hvarandra och stå fig. 15 mycket nära, ehuru de hafva enkel tvärstäng⁴. Guldmyntet, som är försedt med ögla, är något nött; de båda silfvermynten visa deremot ännu en särdeles skarp prägel. Grafven förskrifver sig således troligen från senare hälften af det 4:de århundradet, hvilken tidsbestämning, så vidt jag kan se, väl passar in med hvad man vet om de öfriga till fyndet hörande föremålen.

Spännenas utveckling mot slutet af den äldre jernaldern gick dels i den riktningen, att man genom påläggning af breda, i början ganska tunna skifvor, bildade sådana former som fig. 16—19, hvilka gifvo upphof åt 5:te och 6:te århundradenas typer (fig. 20 och följande); dels i den riktning, som fig. 11—13 visar.

Både typologiska grunder och fyndomständigheter visa, att de spännen, som likna fig. 11, tillhöra det 4:de århundradet.

¹ Ett mycket liknande spänne är afbildadt af Engelhardt i *Thorsbjerg mosefund*, pl. 4 fig. 5. Jfr Müller i *Arbøger f. nord. oldkynd.* 1874, sid. 340 fig. 5 (»form 3»).

² Engelhardt i *Arbøger f. nord. oldkynd.* 1877, sid. 373.

³ Engelhardt, *Nydam mosefund*, sid. 49.

⁴ Engelhardt i *Arbøger f. nord. oldkynd.* 1877, sid. 370.

Fig. 23.

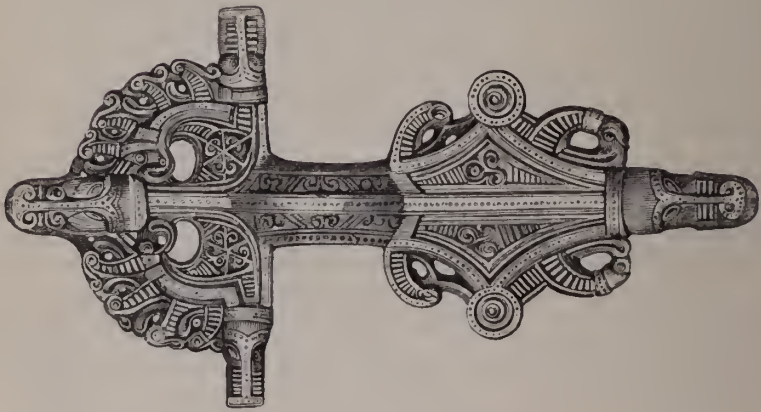

Fig. 22.

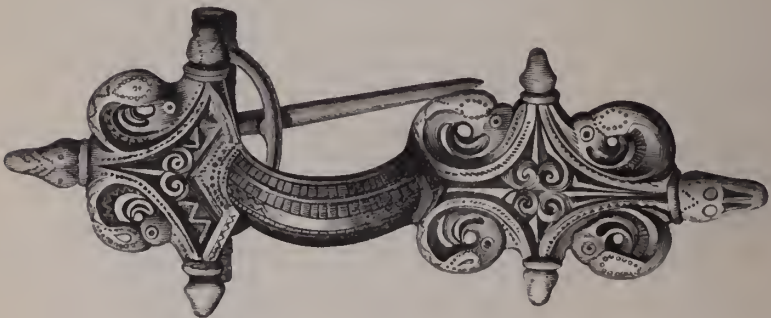

Fig. 21.

Fig. 26.

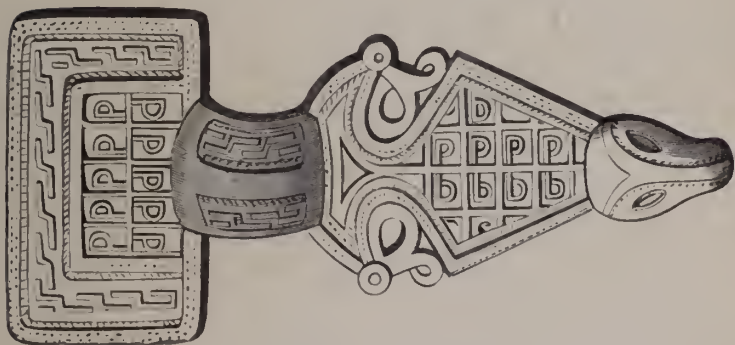

Fig. 25.

Fig. 24.

Den tvärstång, kring hvilken nålens öfre ända är spiralformigt upplindad, är i början ganska smal, men blir snart tjockare och slutar i runda knoppar; äfven spännets öfra ända afslutas med en dylik knopp. Småningom växer tvärstången ihop med spännets hufvuddel, och nålen blir fäst på dess baksida (fig. 13). Fig. 12 visar en märkelig öfvergångsform, som vid flyktigt påseende liknar fig. 13, men på hvilken tvärstången ännu icke är fastvuxen utan såsom fört utomgifven af spirallindning (se fig. 12 a).

Ett spänne af en mellan fig. 11 och 12 stående form är funnet i en graf vid Åk i Romsdalen tillsammans med flera saker, bland hvilka jag nu endast nämmer en barbarisk efterbildning efter ett af kejsar Magnentii guldmynt¹. Då denne kejsare regerade vid midten af det 4:de århundradet (350—353), böra vi hänföra grafven antingen till senare hälften af detta århundrade eller, kanske snarare, till förra hälften af det 5:te.

Att spännena af typen fig. 13 höra till det 5:te århundradet, kunna vi sluta deraf, att de å ena sidan äro yngre än formerna fig. 11 och 12, och att de å andra sidan af mångfaldiga förhållanden visa sig vara äldre än de former, som äro karakteristiska för det 6:te århundradet. Härvid tänker jag naturligtvis endast på de spännen, som i allt väsentligt likna fig. 13, ej på sådana yngre former som fig. 180—182, 184, 186 och 187 i 4:de delen af *Antiqv. tidskr. f. Sverige*.

Genom tvärstångens fastväxande uppstod äfven typen fig. 14². Vi hafva redan sett (sid. 243), att ett spänne af denna form vid Lengerich i Hannover hittats tillsammans med en mängd mynt, som visa att det nedlagts i jorden under senare hälften af det 4:de århundradet. — Ett spänne, som är af samma hufvudform, men som genom nålhylsans klumpiga utseendet visar sig vara yngre, låg i den år 481 aflidne konung Childerich I:s graf.

* * *

Ur typen (fig. 16 och 17) utvecklade sig de stora, ofta särdeles präktiga spännen, som äro utmärkaude för den yngre jernaldernes förra del (fig. 20—26).

¹ Rygh, *Norske oldsager*, fig. 238.

² Å detta vackra spänne läsa vi IVLIANE VIVAS. Om härmed afses kejsar Julianus, skulle spännet vara gjordt under senare hälften af det 4:de århundradet, hvilket väl stämmer med det vi veta om typens ålder.

Äfven bland dem kunna på typologiska skäl utan svårighet urskiljas äldre och yngre former, hvilket äfven var att vänta, då spännen af detta slag varit i bruk under ett par hundra år. I allmänhet torde man kunna säga, att de flesta, men ingalunda alla, spännen med sådant halfrundt öfverstycke som fig. 20 äro äldre än flertalet af dem som hafva firsidigt öfverstycke, hvilket förhållande står i samband dermed, att de i fråga varande spännen uppstått genom en förändring af sådana typer som fig. 17 och dylika.

Då den i fråga varande perioden — tiden nyss före och århundradena omedelbart efter det vestromerska rikets fullständiga upplösning — är i konstindustrielt afseende en förfallets tid, kunna vi redan häraf draga den slutsatsen, att de spännen, som röja en bättre smak och äro prydda med renare sirater (såsom fig. 21 och 24) äro äldre än de med sämre former och mera upplösta ornament (fig. 23, 25 och 26). Detta bekräftas äfven fullkomligt af fyndförhållandena.

De talrika fynden från denna period låta oss emellertid icke blott känna typernas relativa ålder, utan de gifva oss äfven många värderika upplysningar om dessas absoluta ålder, om de århundraden, till hvilka de höra.

Många fynd visa, att spännen af samma slag som fig. 24, eller något yngre än denna typ, äro samtidiga med guldbrakteater lika fig. 460—466 i *Sv. forns*.¹ Att de flesta sådana brakteater åter höra till det 5:te och förra hälften af det 6:te århundradet, framgår dels deraf att de äro efterbildningar af efterbildningar af romerska mynt från den constantinska tiden (det 4:de århundradet), dels deraf att de vid flera tillfällen hittats tillsammans med romerska och byzantinska mynt från det 5:te århundradet².

¹ Norge: Rygh, *Norske oldsager*, fig. 256 (Garpestad), 259 (Dalem), 290 (Sötvät); Montelins, *Från jernåldern*, fynd n:o 250, 262. — Sverige: *Från jernåldern*, n:o 302 (Jernskogsboda). Jfr. äfven fyndet från Gälaqvist vid Skara (St. M. 6563). — Danmark: *Från jernåldern*, n:o 437 (Gummersmark), 469 (Overhornbeck), 477 (Skodborg), 480 (Galsted).

² *Från jernåldern*, fynd n:o 353 (Tjurkö i Blekinge; 2 mynt af Theodosius II), 450 (Rynkebygård på Fyen; 5 mynt af Valentinianus III, Marcianus och Leo I); Vedel, *Bornholms oldtidsminder og oldsager*, sid. 398 n:o 112 (Sandegård; 4 mynt af Theodosius II och Leo I). — Vid Broholm på Fyen äro 5 guldbrakteater af nu i fråga varande typer funna tillsammans med 2 brakteater, som äro omedelbara efter-

Att dessa brakteater, och följaktligen äfven spännena af samma slag som fig. 24, verkligen äro samtidiga med de nämnda mynten, ådagaläggas för öfrigt så väl deraf, att många af dessa mynt hafva blifvit försedda med stundom ganska pryddligt arbetade öglor, hvilka alldeles likna dem på brakteaterna, som äfven deraf, att brakteater af samma typer hittats tillsammans med andra guldpnydnader¹, hvilka i sin ordning visat sig vara samtidiga med de romerska och byzantinska mynten från det 5:te århundradet².

Då antalet af de nu kända fynd, som vitna om att de nämnda spännena, brakteaterna och mynten höra till samma tid, är ganska stort, och då mynten vanligen ej äro mycket nötta, kunna vi vara förvissade om, att de flesta såväl brakteater som spännen af nu i fråga varande slag förskrifva sig från det 5:te och förra hälften af det 6:te århundradet.

Ett intressant fynd ger oss en direkt upplysning om åldern af ett till ifrågavarande grupp hörande spänne. På Elsehoved, en udde på sydöstra kusten af Fyen, har man funnit ett pråktigt spänne af guldbelagd brons jemte minst 10 med öglor försedda guldmynt och andra saker³. Spännet är af ungefär samma typ som fig. 26, således af en ganska sen form. Af guldmynten finnas nu endast 7 kvar. De två yngsta, hvilka äro präglade för kejsar Anastasius

bildningar efter kejs. Constans' mynt; jemte dem hittades ett guldspänne af äldre typ än fig. 24, guldringar af samma form som fig. 471 i *Sv. forns.* och sådana inslagna, halfmånförmiga sirater som å denna fig. Sehested, *Fortidsminder og oldsager fra eguen om Broholm*, sid. 202.

¹ *Från jernaldern*, fynd n:o 452 (Broholm, se noten här ofvan), 453 (Hesselagergård, halsring lik fig. 471 i *Sv. forns.*); jfr n:o 454 (Bolbro).

² Vid Mulsum i Hannover är en halsring lik fig. 471 i *Sv. forns.* med inslagna halfmånförmiga sirater funnen tillsammans med 5 guldmynt präglade för Valentinianns och Anastasius; mynten voro försedda med öglor. Hahn, *Der Fund von Lengerich*, sid. 3. — Vid Kåsbygård på Bornholm har man funnit en guldring lik fig. 470 i *Sv. forns.* med alldeles dylika, halfmånförmiga sirater jemte 13 guldmynt, präglade för Theodosius II—Zeno, samt en barbarisk efterbildning efter ett Zenos mynt. Vedel, *anf. arb.*, sid. 395 n:o 42.

³ Sehested, *anf. arb.*, sid. 211. Spännet är af alldeles samma form som ett vid Skodborg i Sönderjylland jemte 3 guldringteater funnet guldspänne; se not 1 å föreg. sida. Skodborgsspännet är bäst afbildadt i Sehested's *anf. arb.*, sid. 214.

(491—518), visa nästan inga spår af nötning; två af de äldre äro visserligen ganska mycket, men de öfriga endast föga nötta¹.

Häraf kunna vi, utan fara för att misstaga oss, draga följande slutsatser: De på Elsehoved funna sakerna äro nedlagda i jorden under det 6:te århundradet, troligen under dess förra hälft. Till den tiden höra spänmen af jemförelsevis så sen typ som fig. 26. De äldre spänmen som äro lika fig. 24 (samt 21 och 22) måste då förskrifva sig från det 5:te århundradet.

Det skulle föra oss för långt att redogöra för åldern af de spänmen, som äro af yngre typer än fig. 26, äfvensom för öfriga kronologiska förhållanden under det 7:de århundradet och följande tid. Vi kunna ock stanna här, emedan vår uppgift endast är att söka ntreda de *äldsta* runinskrifternas ålder, och emedan man lätt finner, att dessa i alla händelser äro äldre än sistnämnda århundrade.

* * *

Efter denna öfversigt öfver de viktigaste resultat, hvartill man enligt min åsigt kan med de medel, som nu står förforskaren till buds, komma i fråga om tidsbestämningen för den del af Nordens jernalder, som motsvarar det första halfva årtusendet efter Kristus, skall jag nu söka besvara den frågan: För hvilka nordiska runinskrifter från denna tid kan åldern närmare uppgifvas? Det torde knapt behöfva tilläggas, att nu endast är fråga om de upplysningar i afseende på inskrifternas ålder, hvilka kunna på arkeologisk väg erhållas, icke om dem som inskrifternas språk gifva.

De viktigaste från Norden — med inberäkning af Slesvig — nu kända runinskrifter, som förskrifva sig från nämnda tid², äro ristade på:

- a) Stenar (grafstenar).
- b) Åtskilliga föremål, upptagna ur Thorsbjergs och Nydams mossar i Sönderjylland, samt ur Kragelund mosse och Vimose på Fyen.
- c) Det ena af de vid Gallehus i Sönderjylland funna guldhornen.
- d) Några spänmen, af hvilka ett är funnet vid Hlimingöie på Sjælland, ett vid Ethelhem på Gotland och ett vid Fomnäs i Hedemarken.

¹ Enligt meddelande af d:r Henry Petersen. Det ena af Anastasii mynt har ännu lika skarp prägel som då det var nytt.

² Stephens, *Old-northern runic monuments* och *Handbook of the old-northern runic monuments*.

e) Många guldrakteater.

f) Åtskilliga andra saker, såsom en guldring från Dalby i Sönderjylland, en benpipa från Lindholm i Skåne, m. fl.

Vid de sistnämnda, under f) anförda föremålen kunna vi dock ej nu uppehålla oss, emedan de för den föreliggande frågan äro af jemförelsevis liten vikt.

Äfven om de flesta runstenarna gällor det samma, emedan de icke äro försedda med några för en viss tid karakteristiska ornamet, och emedan man icke känner, att några fornsaker hittats i sådan förbindelse med dem, att vi derigenom kunde få upplysning om stenarnas ålder. Endast om två runstenar från den äldre jernaldern ega vi sådana upplysningar.

Den ena är en sten, som står på en grafhög vid Einang i Valders: den enda runsten från denna tid, som ännu står på sin hög¹. Högen själf innehöll visserligen inga upplysande fornsaker, men i tre deriutvid liggande högar, hvilka således höra till samma lilla graflock, har man funnit ett jernsvärd med romersk fabriksstämpel (RANVICI . .), några spjutspetsar och sköldbucklor, ett spänne och andra saker, hvilka alla äro af samma typer som föremål upptagna ur Nydams mosse. Det kan således anses otvifvelaktigt, att runstenen vid Einang är nästan samtida med de i nämnda mosse funna saker, af hvilka några likaledes voro försedda med runskriffter. Att Nydamfyndet tillhör det 4:de århundradet, få vi strax se.

Den andra runstenen, hvars ålder kan på arkeologisk väg bestämmas, är en som hittats i en grafhög vid Stenstad i Thelemarken tillsammans med ett brousspänne, en liten prydnad af förgylt silfver med upphöjda spiralsirater liknande den å fig. 427 i *So. forns.*, en liten träspann med beslag och hank af brou, samt 3 lerkärl². Spännet, som är afbildadt här ofvan fig. 13, hör af redan anförda skäl till det 5:te århundradet, och de öfriga ur högen upprädda föremålen äro från samma tid.

I afseende på de stora fynden från de fyra ofvan nämnda mossorna³ antager man visserligen, att allt som upptagits ur hvarje mosse nedlagts på en gång, såsom tacksamhetsoffer åt gudarne

¹ Stephens, *Old-northern runic monuments*, 3 sid. 79.

² Stephens, *Old-northern runic monuments*, 1 sid. 254, 2 sid. 839; Undset, *Norske oldsager i fremmede museer*, sid. 16.

³ Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund, Nydam mosefund, Kragehul mosefund och Vinose fundet*.

efter en vunnem seger. Men, om det än är otvifvelaktigt, att detta gäller om det allra mesta, får man dock icke förneka möjligheten af att några saker kunnat komma ned i mossen vid andra tider. Detta är så mycket mera möjligt, som föremålen anträffats på något olika ställen i torfven¹, och som mossarna fordom varit sjöar, hvilka sannolikt ansetts heliga antingen redan före det stora öfret eller derefter. Namnen Thorsbjerg och Vimose gifva särskildt stöd åt ett sådant antagande i fråga om dessa båda platser.

Af de fyra mossfynden är det från Thorsbjerg utan tvifvel det äldsta. De flesta saker, som här anträffats, tillhöra det 3:dje århundradet, men andra äro äldre. Så äro några af de här funna spännena närmast lika vår fig. 5, andra äro af samma typer som fig. 6 och 7 eller samtida med dessa. Måhända äro ett par spännen² från tiden omkring år 300, men det vore, såsom nyss nämnades, möjligt att de tillkommit något senare än det öfriga³.

Ur Thorsbjergs mosse äro 37 romerska silfvermynt upptagna, af hvilka det yngsta är prägladt år 194 för Septimius Severus. De flesta äro mycket nötta, och många hafva varit utsatta för stark eld, hvarigenom deras prägel skadats; andra äro deremot bättre bibehållna⁴.

Äfven mynten tala således för, att flertalet af de vid Thorsbjerg nedlagda sakerna hör till 3:dje århundradet. Detta bestyrkes också af de många andra här funna romerska, eller under romerskt inflytande gjorda sakerna.

¹ Så träffade man i Thorsbjergs mosse några föremål högre upp i torfven än det lager, som innehöll hufvudmassan af fornsakerna. Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund*, sid. 13.

² Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund*, pl. 4 fig. 3, 5 och 11; enligt sid. 20 fanns blott ett exemplar af fig. 3, och fig. 11 kallas en »enestående form».

³ I ett torflager vid en helig källa i Pymont har man jemt romerska mynt och andra saker funnit en mängd spännen från de första århundradena efter Kr. f., hvilka spännen utan tvifvel blifvit vid olika tillfällen nedlagda som offer. *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfreunden in Rheinlande*, XXXVIII sid. 47.

⁴ Fröken J. Mestorf i Kiel har haft godheten meddela mig, att af de i Thorsbjergs mosse funna mynten Neros, Vespasiani och Galbas äro mycket slitna; ett Hadriani deremot godt; ett Faustina den yngres mera nött än ett Trajani. Det för Septimius Severus präglade myntet är ett dåligt exemplar; frånsidan mera sliten än åtsidan.

Bland de ur denna mosse upptagna föremål, som äro af vigt för tidsbestämningen, kan jag för öfrigt här endast nämna en guld-armring lik fig. 346 i *Sv. forns*. Liksom den här ofvan ontalade från Vallöby har dess ändar ännu form af hufvuden med tydliga ögon, hvarför den, såsom vi sett (sid. 255), måste anses vara äldre än den vid Varpelev jemte ett omkring år 280 prägladt mynt funna ringen.

De i Thorsbjergs mosse anträffade föremålen med runinskrift äro en sköldbuckla och en doppsko till en svärdsslida, båda af brons¹ och båda af typer, som icke gerna kunna vara yngre än från det 3:dje århundradet.

En jmförelse mellan de i Thorsbjergs mosse och de i Vimosen funna sakerna ådagalägger, att de senare äro nästan samtida med eller endast obetydligt yngre än de förra. De flesta ur Vimosen upptagna spännena äro närmast lika vår fig. 6. — Runinskrifter finnas på en remsölja af brons, ett beslag af silfver- och guldbelagd brons till en svärdsslida, en kam af ben och en hyffel af trä.

Något yngre än dessa båda mosstfynd är det från Nydams mosse. De här hittade romerska mynten äro 34 denarer, af hvilka den yngsta är präglad år 217 för Maerius. De flesta mynten äro nötta, men några från Antoninernas tid väl bibehållna².

I Nydams mosse hafva inga spännen af de vid Thorsbjerg och i Vimose förekommande förmerna anträffats; endast spännen af yngre typer, närmast lika fig. 11, dels med hylsa bildad af den nedåt och bakåt böjda ändan, dels med vanlig, lång hylsa. Dessa spännen tillhöra, såsom vi sett, det 4:de århundradet.

Äfven de andra ur Nydams mosse upptagna sakerna visa sig i allmänhet vara yngre än de från Thorsbjerg. Särskildt gäller detta om svärderna med deras fästen samt doppskorna till svärdsslidorna. Sådana föremål som de prydligaste romerska eller efter romerska mönster arbetade sakerna från Thorsbjerg äro ej funna vid Nydam (endast några svärdsklingor med romerska fabriksstämplar). — Runor äro ristade på flera pilskaff, tydligen såsom igenkänningstecken för egarne.

Ungefär samtidigt med, eller något yngre än, Nydams-fyndet är det från Krageluh mosse, såsom vi bland annat se af svärds-

¹ Se äfven Stephens, *Oldnorthern runic monuments*, 3 sid. 122.

² Enligt meddelanden af fröken Mestorf och d:r Henry Petersen.

fästenas form. — Runor äro ristade på ett spjutskaft (en lång inskrift) och ett tyvärr sönderbrutet knifskäft, båda af trä; dessutom hafva runinskrifter funnits på ett par under förra århundradet hittade, men numera förkomna föremål af trä och horn.

Det vid Gallehus i Sönderjylland uppräfdade, präktiga guldhornet med en runinskrift kring den bredare ändan finnes, som bekant, ej längre kvar. Det anträffades år 1734 helt nära det ställe, der man 1639 hade hittat ett dylikt guldhorn, hvilket liksom det förra var betäckt med figurer, men saknade runor. Båda hornen bortstulos och nedsmältes i början af detta århundrade, hvilken stora och oersättliga förlust särskildt med hänsyn till den nu föreliggande frågan är så mycket mer att beklaga, som figurernas form och det sätt, hvarpå de varit framställda, är det enda medel vi hafva att bestämma dessa dyrbara arbetens ålder. Nu äro vi utslutande hänvisade till några under 1600- och 1700-talen utförda teckningar af hornen, men de kunna hvarken hafva nödigt vitsord eller gifva oss alla de upplysningar, som vi hade fått af originalen. Af teckningarna och beskrifningarna kunna vi emellertid se, att figurerna dels varit gjutna eller drifna och ritade på hornen, dels varit graverade eller inslagna med stämplor. Så vidt man nu kan döma, hafva dessa figurer både i stil och arbetssätt så stor likhet med dem, som pryda några i Thorsbjergs mosse funna saker¹ samt de här ofvan omtalade silverbägarna från Vallöby och Himlingöie, att man icke — från arkeologisk synpunkt — synes hafva något skäl att hänföra guldhornen till en nämnvärdt senare tid. Jag anser därför, att man, så länge det oriktiga deri icke är klarligen bevisadt, bör hänföra guldhornen till tiden omkring år 300 eller till förra hälften af det 4:de århundradet.

Af skäl, som vi redan lärt känna, måste det runristade spännet (fig. 16) från Himlingöie tillhöra det 4:de och spännet från Fomås, hvilket närmast liknar fig. 24, det 5:te århundradet. Till samma århundrade, eller senast tiden omkring år 500, hör utan tvifvel äfven spännet från Ethelhem, hvilket är närmast likt fig. 22.

De många med runinskrifter försedda guldringarna — åtminstone de allra flesta af dem — förskrifva sig, såsom vi sett, från det 5:te och förra hälften af det 6:te århundradet.

* * *

¹ Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund*, pl. 6 fig. 1, pl. 7 fig. 7 o. pl. 11 fig. 47.

Utrymmets knapphet har ej tillåtit mig att framlägga allt det, som skulle kunna sprida ljus öfver de kronologiska förhållandena här i Norden under den förra hälften af årtusendet närmast efter Kristus. Jag har därför sökt utvälja de säkraste och mest upplysande fynden, samt de mest bevisande typologiska förhållandena.

Så mycket torde emellertid genom den nu gjorda framställningen vara vunnet, att man lättare än förr kan granska riktigheten af de skäl, som från arkeologisk sida åberopas vid bestämmandet af de äldsta nordiska runinskrifternas ålder.

Om de resultat, till hvilka vi i det föregående kommit, visa sig vara riktiga, höra de med runinskrifter försedda:

sakerna från Thorsbjergs mosse	}	till det 3:dje århundradet (eller	
» » Vimosen		senast tiden omkring år 300).	
» » Nydams mosse	}	till det 4:de århundradet (eller	
» » Kragehnl mosse			senast tiden omkring år 400).
Guldhornet från Gallehus			
Spännet från Himlingöie			
Stenen vid Einang			
Stenen vid Stenstad	}	till det 5:te århundradet (eller	
Spännet från Fonnås			senast tiden omkring år 500).
Spännet från Ethelhem			
Många guldrakteater			

Härvid bör blott märkas, att den ordning i hvilken de särskilda, till hvarje århundrade hänfödda sakerna, här äro upptagna, icke gifver deras inbördes ålder *inom* århundradet.

De äldsta från Norden nu kända runinskrifterna tillhöra således det tredje århundradet efter Kr. f., men emedan de redan då förekomma på sådana föremål som vapen, verktyg och dylikt, kunna vi på goda grunder anse runornas bruk hafva blifvit infördt här åtminstone några mansåldrar tidigare. Att vi från denna allra äldsta runtid ej för närvarande ega några minnen af våra förfäders skrifkonst, bör icke kunna väcka vår förvåning.

Om välgörenhet under medeltiden.

III. Vården om de fattige.

AF

Hans Hildebrand.

I det föregående har jag sökt i korthet skildra de i större mått vidtagna åtgärder, som i främsta rummet gälde vården af de sjuke, hvilkas lott var dubbelt beklagansvärd under en tid, då läkekonsten var föga utvecklad och tillgången på läkare dessutom synnerligen knapp. Men det fanns utom sjukdomar mycket annat lidande, som vädjade till barmhertigheten, hvars utöfvande var en kristen pligt och som sådan flitigt framhölls af kyrkans tjenare.

När den kyrkliga skatt, som kallades tionden, pålades det svenska folket, tänkte man icke endast på kyrkans behof, utan äfven på de fattiges: åt dem var en del af tionden anslagen. Den tidigare lagen för Vestergötland uppgifver (kyrkobalken kap. 17) rörande tionde af det, som växte på jorden, att först skulle presten i socknen taga så stor del, som kyrkan var vigd till, och skulle resten delas i tre delar, af hvilka en tillföll kyrkan, en biskopen och en 'væslir mæn', de fattige. Äfven i urkunder rörande de kyrkliga förhållandena inom andra af Sveriges stift omtalas de fattiges tionde (decima pauperum) såsom åtminstone i gammal tid utgående. Vestgöotalagen i dess båda redaktioner lemna sockenprestens andel i tionde något obestämd, — den skulle vara så stor, som kyrkan var vigd till, — men Östgöotalagen sätter sockenprestens andel till en tredjedel och med samma fördelning af de öfriga två tredjedelarne: lika mycket (två tiondedelar) till kyrkan, biskopen och de fattige. I Skåne och på Gotland gafs ingen tionde åt de fattige, liksom ej heller i Danmark och Norge. De enda exempel, som Ducange i sitt stora och förtjenstfulla lexikon öfver medeltidslatinet meddelar för denna art af tionde, äro hemtade från svenska urkunder, och

synes således anvisandet till de fattiges bästa af en del af tionden hafva varit uteslutande en svensk sed. Den mildhet i tänkesättet, som den uppenbarar, är värd alt erkännande.

Behandlingen af de olika delarne af tionden var skiljaktig. Kyrkoprestens andel afskildes på åkern och hentades af honom. Af återstoden fördes kyrkans och biskopens andelar till kyrkohärberget och redovisades derefter. Fattigtionden behölls deremot af jordegaren samt utdelades af honom efter godtfinnande och utan redovisningsskyldighet. Fattigtionden var således på sitt sätt ett afdrag på tiondebeloppet; i en skrifvelse af år 1364 rörande Linköpings stift heter det, att jordegaren bortgaf fattigtionden åt hvem han ville eller behöll den för egen räkning. Denna omständighet torde i sin mån hafva bidragit till att man redan ganska tidigt började vidtaga förändringar med afseende på denna del af tionden; man ville att äfven den skulle, om icke helt, åtminstone till större del, komma fromma ändamål till godo. I två stift åtminstone anslogs därför en del af fattigtionden till något eller samtliga hospital inom stiftet. Det heter redan i den senare redaktionen af Vestgötalagen (kyrkobalken kap. 36), att hälften af fattigtionden behölls hemma hos jordegaren, under det den andra hälften aflemnades till hospitalet. Biskop Brynjolfs stadga af år 1281 visar, att denna fördelning af fattigtionden var redan då införd.

Man synes inom hvart stift hafva anordnat tiondens fördelning åtminstone i viss mån efter godtfinnande, ehuru man åtminstone i vissa fall, kanske i alla, begärde stadtästelse af högsta kyrkliga och äfven af världslig myndighet. I Linköpings stift gick man vid en tid, som det icke lyckats mig att utröna, ifrån den fördelning, som omtalas i Östgötalagen: af fattigtionden lemnades derefter en tredjedel — således icke, som i Vestergötland, hälften — till hospitalet eller hospitalen. År 1364 förordnade stiftets biskop om den förändring, att af de återstående två tredjedelarne, som kunde fått stanna hos jordegaren, hälften skulle hädanefter aflemnas till domkapitlet, till understöd för de kaniker, som, trots knappa inkomster, uppehöll sig i stiftsstaderna för att göra tjänst i domkyrkan; flere höll sig hemma i sina prebenden på landsbygden, hvarigenom tjänstens upprätthållande i domkyrkan blef förbundet med stora svårigheter. Till denna anordning hade biskopen inhämtat riksrådets bifall.

Inom erkestiftet gick en del af fattigtionden vida tidigare öfver till domkyrkan. Under sin vistelse i Sverige ifrade den påflige legaten biskop Vilhelm af Sabina för upprättande af kapitel vid landets domkyrkor, och man lånade hans framställningar villiga öron: det öppnades en ny riktning för den fromma oflervilligheten, som den tiden var mycket stor. Inom erkestiftet lades åtminstone en del af fattigtionden till underhållet för kanikerna redan år 1248, ty en nu förlorad skrifvelse rörande detta ärende har funnits utfärdad af k. Erik och jarlen Ulf fase, hvilken afled nämnda år. Denna anordning förnyades år 1252 af k. Valdemars förmyndare; i den urkund, som derom utfärdades, heter det att 'tredjedelen af den tionde, som vanligen kallas de fattiges' (*»tertiam partem de decimis, que»* — märk pluralformen! — *»pauperum vulgariter appellatur»*) skulle fortfarande erläggas till domkyrkan. Man synes emellertid senare hafva gjort någon ändring, ty redan under k. Magnus ladulås' tid synes hela fattigtionden hafva inkräfts. Doek användes den icke helt och hållet för domkapitlets behof, utan var tionden från en viss del af stiftet anslagen till understöd åt fattige svenskar, som studerade vid universitetet i Paris. I Strengnäs stift behöll man den gamla anordningen intill år 1383, då k. Albrekt gaf sin stadfästelse åt en mellan 'riddare, svenner och andra jordegare' inom stiftet sluten öfverenskommelse att låta fattigtionden, som dittills innehållits hos jordegaren, här, liksom i andra stift, utgå till kanikerna vid domkyrkan, hvilka erbjudit sig att till gengäld med allt nit egna sig åt gudstjensten och själavården.

Sedan man hade indragit först en del och sedan hela fattigtionden i Uppland från jordegaren och de fattige, utfärdades af k. Birger och erkebiskop Nils Alleson år 1297 en stadga för tiondens erläggande inom Helsingland, och i denna omtalas fattigtionden. Fördelningen var här något afvikande. All tionde af hvad som växte på jorden (*decime prediales*) skulle delas i tre delar, af hvilka sockenpresten erhöll en, den andra stannade hos bonden för de fattigas räkning, af den tredje delen skulle hälften tillfalla sockenkyrkan, hälften erkebiskopen.

De fattiga gingo således på många ställen miste om sin andel i tionden. Till huru stort belopp fattigtionden kan hafva gått, kan för öfrigt nu icke utredas, emedan man ännu icke samlat de spridda uppgifterna härom. Antagligen vållade emellertid denna in-

dragning föga förlust för armödets barn, då vi med stor trygghet kunna antaga, att de öfverallt ute på landsbygden njöto stor välvilja. I städerna, der tilloppet af fattige kunde blifva mycket stort, visade det sig omöjligt för den enskilda välgörenheten att fylla allas behof. I större hushåll, der tjenarne voro många och yppigheten stor, synes man icke så mycket som önskligt varit hafva fäukt på de fattige. Vid Telge möte år 1297 klandrade erkebiskopen, att i hans lydbiskopars matsalar ginge för yppigt till och de ofta rikliga kvarlevorna efter måltiderna utdelades till spelmän; hvar biskop skulle därför anställa en allmosegifvare, hvilken hade att utdela dessa kvarlevor bland 'Guds fattige'.

Till nödlidande för en tid kunna vi räkna de resande. Jämförelsevis väl lottade voro de, som färdades till sjös, ty om än stormarne kunde vara hårda och dimmorna farliga, man for dock varligt fram, lade sig, så vidt någon möjlighet fanns, vid land för natten, man hade tillfälle att förvara hvarjehanda lifsförnödenheter i fartyget och kunde, när man hade lagt sig i läge för natten, från stranden upptända eld och rent aflaga sin mat. Vida besvärligare voro resorna till lands. Väl kunde de förmögne företaga färden ridande¹, beledsagade af beridna tjenare och medförande å hästrygg, hvad han behöfde för resan. De högt uppsatte och de i krigisk öfning förfarne kunde ock rida med så stort följe, att de icke behöfde befara anfall af dem, som i aflägsna orter, i skogstrakter och andra, lurade på fredliga resande, af hvilka byte var att vänta. Borgaren, som red ensam eller med kanske en ende följeslagare, men deremot förde med sig varor eller en fylld penningpung, hade visserligen skäl att med oro anträda sin färd. Af ömsinhet mot dem, som färdades på vägarne, men ännu mer af omtanke för dem, som bodde vid vägarne, infördes af k. Magnus, som ville sätta lås för bondens lada, förordningen om resandes rättighet att af vissa personer mot penningar få de lifsförnödenheter de behöfde för sig och sina djur, samt om den bofasta befolkningens rätt, att derest man iakttog detta, vara befriad från våldsam behandling af de resande. Såsom en välgörenhetsåtgärd kunna vi därför icke betrakta förordningen om

¹ Färder till vagns måtte hafva varit ganska sällsynta. Biskop Hans Brask kunde icke komma, såsom det heter i hans bref, till utsatta möten, emedan hans helse icke tillät honom att rida; om möjligheten att åka talar han ej ett ord. Vintertiden torde dock färder i släde hafva förekommit.

gästgifveriers upprättande, men väl få vi som en sådan anse upp-
rättandet af härbergen i de väldiga skogstrakter, som skilde landskapen
från hvarandra. I den vidlyftiga skogsödemarken mellan Gestrik-
land och Helsingland fanns sålunda af gammalt ett härberge eller
s. k. sälohus¹. Tiden för dess anläggning är icke känd, men huset
omtalas som gammalt, när år 1302 den nyss omtalade, i många
afseenden verksamme erkebiskopen Nils Alleson besökte Helsingland
och förmådde inbyggarna i grannsocknarna, Segerstad, Söderala och
Hanebo att taga sig af anläggningen, hvars bestånd icke var fullt
betryggadt. De för förbifärdande fattiges bästa uppförda husen
stodo ofta öde i följd af åbons brist. De tre soeknarna, som gemen-
samt egde allmänningen, inom hvilket härberget var uppfördt, af-
satte nu ett område af 1 mils diameter, med vilkor att sälohusets
åbo icke fick betrakta området såsom någon ärfilig egendom och
att afkastningen från detsamma skulle i främsta rummet användas
till understöd för fattige. Sälohuset gaf anledning till fortsatt be-
byggande och i närheten anlades först ett kapell och sedan en kyrka,
som kallades Skogs kyrka och var medelpunkt för en hel soeken,
som hade uppstått i ödemarken. Ännu i dag kallas en gård, en
mil i sydost från Skogs kyrka, Själstugan.

En annan anläggning af enahanda art förekom i Jämtland, i
den s. k. Ragundaskogen. Hvarest inom den vidsträckta skogstrakt,
som omslöt Ragunda, denna själstuga, på latin kallad *hospitalet*,
låg, har det icke lyckats mig att utröna. Det säges visserligen att
den låg i gränsskogen mellan Medelpad och Jämtland, dock inom
det senare landskapet. Stugan anlades af erkebiskop Jakob († 1281)
och sköttes af en 'bodakarl', i hvars familj föreståndareskapet gick
i arf. Erkebiskoparne af Uppsala, hvilka för själstugan och dess
inbyggare utfärdat många privilegiebref, och andra skänkte till bod-
karlen och hans arfvingar, så länge de skötte stugan, jordlotter,
hvilkas afkastning skulle användas för de förbifärdandes bästa, i
synnerhet de fattiges. Ett kapell fanns vid stugan.

En annan åtgärd till vägfärandes bästa må här omtalas, ehuru
den icke beredde någon materiel välfärd. Vid vägarne, i synnerhet
der de gingo ut från städerna, anlades kapell, i hvilka den, som
anträdde en resa, fick bedja om en lyckosam färd, och den, som

¹ Af ordet sæla, isl. sála, som betyder själ. Ordet betecknar anlägg-
ningen af sådana härbergen som en god gerning, hvilken man utförde
för sin själs bästa

efter fullbordad resa kom åter, kunde aflägga sin tacksägelse för det skydd, som kommit honom till del.

Gästfriheten i själastugan i Ragundaskogen torde ofta hafva tagits i anspråk af dem, som från Sverige valfärdade till den hel. Olof i Nidaros. Om fromheten kräfde att visa gifmildhet mot alla, så manade den särskildt till att visa sådan mot dem, som för eget eller andras själäbästa vandrade till inhemska eller ntländska vallfartsorter. Omtänksam välvilja behöfdes såväl i sjelfva orten, hvarest, vid stort tillopp af menniskor, det ofta blef ytterst svårt för den enskilde att finna bostad och lifsmedel, som under vägen dit. Utmed de större vägar, som ledde till berörda vallfartsorter, voro särskilda pilgrimshus, ofta kallade eländahärbergen. För dem, som vandrade till apostelen Jakob den äldres graf i Compostella — icke så få svenskar valfärdade dit — fanns t. ex. i Paris ett särskildt hospital med fyratio sängar, i hvilket dagligen sextio pilgrimer, till och med flere, fingo husrum samt derjämte ett fjerdedels bröd och en fjerdedels penning. Till och med en så obetydlig ort, som den tyska staden Dunderstede, i trakten af Hildesheim, hade ett sankt Jakobs broderskap, som för pilgrimer till Compostella underhöll ett härberge med elfva bäddar. Den mest berömda vallfartsorten i norra Tyskland var Aachen, hvarest relikerna utställes för att af de troende beskådas hvart sjunde år. När tiden tillstundade, öppnades i Hildesheim ett särskildt härberge för pilgrimer, i ett hospital i trakten af Koblenz mndfägnades de med bröd, vin, fläsk och ärter, i Bramschweig fanns ett eget hus för Aachenfarare. I Köln skänktes ett hus till härberge för de elända pilgrimer, som sökte den himmelska drottningens i Aachen ynnest. Som hvarje pilgrim måste hos sin sockenprest anmäla sin afsigt att företaga en valfärd och af honom förses med intyg derom och med en rekommendation, måste man för att vinna inträde i pilgrimshärbergen dokumentera sig genom förevisande af denna skrifvelse.

De förmåner, som pilgrimer och andra resande åtnjoto i härbergen, voro af vexlande art, allt efter stiftelsens beskaffenhet och förmögenhet. Mångenstädes fick den förmögne betala, den fattige åtnjöt fri förplägning. Härberget var vanligen stängdt om dagen. När det om aftonen öppnades, samlades de vägfärande. Vid inträdet mottogos de af värden med förmåningar att icke svärja, bannas eller träta — den som öfverträdde detta förbud, kunde

blifva utvisad. Spel voro äfven förbjudna. Ibland skulle de ankommande allraförst vända sig till härbergets kapell för att bedja. Före och efter måltiden lästes böner. När tiden var inne att gå till hvila, gingo mämnerna åt sitt håll, kvinnorna åt sitt. Flere lågo i samma rum. Euhvar klädde af sig allt utom skjortan och lade kläderna utanför kammardörren, der de togos i förvar af värden, och kammardörren stängdes. Sedan åtta timmar förflutit, väcktes alla af värden och erhöilo af honom tillsägelse att bädda upp efter sig. Värden såg derefter till, att alla lakan och täcken finnos på sina platser, kammaren stängdes på nytt, och nattgästerna väntade på att blifva utsläppta. Men ytterporten uppläts icke förr än hvar enda person förklarar sig hafva allt sitt.

Så mycket mera var gästfrihet mot vägfärande en kristen dygd, som redan anläggande af vägar framhålles af kyrkan såsom något förtjenstfullt. Derfor förtäljer så mången svensk runsten att den eller den gjort 'bro', d. v. s. väg för, en ammans minne eller bästa.

¹²⁰ Barmhertigheten mot de vägfärande fick ett karakteristiskt uttryck i de s. k. eländagillena, bröderskap, som hade till uppgift att åt dem, som dogo i främmande land, skaffa kyrklig begrafning. Hvar medeltidsgille ålade medlemmarne att deltaga i en affiden broders eller systers jordafärd och i de messor, som efter döden lästes å bestämda tider. Det är under sådana förhållanden lätt att förstå, med hvilken tacksamhet en döende främpling skulle anförtro sig åt eländagillet, som fjärran från hemmet beredde honom åtminstone en förmån, som ammars endast fränder och vänner plägade gifva. Det var ej litet, på hvilket dessa eländagillen kunde bjuda: i stadgarne för ett sådant gille i Paderborn är föreskrifvet, att messan för de döde skulle läsas af ej mindre än tjugo prester.

För öfrigt kunde de vägfärande räkna på att finna ett gästvänligt mottagande i kloster och i hospital, hvilka i allmänhet voro afsedda icke endast för sjuke, utan ock för resande. Stadgarne för Helgeandshuset i Lybeck föreskrifva, att den resande, som der klappade på, skulle npptagas för en natt; var han fattig, fick han äfven mat. Så många härbergesökande vände sig dit, att huset ej kunde rymma dem alla, hvadan föreståndarne finno sig, vid medlet af 1300-talet, föranlåtna att npprätta ett särskildt härberge för resande.

Korsfärderna och resorna i Österlandet, der de kristna ofta blefvo offer för de otrognes våld och hat, framkallade i södra Europa ordnar med uppgift att lösköpa fångar. En sådan orden, stiftad under 1100-talet, utmärkte sig genom den synnerliga strängheten i de första statuterna. Af alla gåfvor, som kommo till orden, skulle en tredjedel anslas till lösepenning för fångar, af jordegendom en tredjedel af afkastningen. Ordensbröderna måste underkasta sig stora försakelser: en hufvudknude och ett täcke utgjorde deras bädd, kött fingo de endast sällan äta och aldrig annat än det, som de hade fått som gåfva. På hästar fingo de aldrig rida, utan endast på åsnor, som de erhållit genom gåfva eller lån eller sjelfva uppfödde. I Sverige finnes intet spår af denna orden eller af någon verksamhet, som liknade deras.

I utlandet vinnlade man sig äfven om att rädda qvinnor, som hade hängilvit sig åt ett lastbart lefverne. Under intryck af den väckelse, som framkallades genom franciskanerordens stiftande, bildades en den heliga Maria Magdalenas orden för botfärdiga qvinnor, hvilken i Tyskland hade en ganska stor utbredning. De som intogos i klostret höllos till mycket arbete, undervisning fingo de i immanläsning och sång, men icke i några lärdare saker. Reglerna äro icke ovanligt stränga. När dessa kloster riktats genom gåfvor, fann man det betänkligt att de qvinnor, som fört ett syndigt lefverne, skulle likasom till belöning få hafva det godt i klostret, och i detta började man då alltmera att intaga ärbara qvinnor. När dessa till slut utgjorde hela uppsättningen af systrar, var man angelägen att kasta en slöja öfver den första anledningen till klostrets stiftande och utbytte då gerna den ursprungliga ordensregeln mot en annan. Under 1300-talet sökte man icke längre att rädda fallna qvinnor genom att göra dem till nunnor, utan man bildade asylor för 'botgöringens systrar' (*sorores de penitentia*), i hvilka man arbetade för deras sedliga upprättelse. Derest de omvände sig, skulle man ej längre tänka på deras förflutna lif. I en urkund rörande ett sådant hus i Strassburg heter det: 'Om slafvar, när de återvinnit sin frihet, få alla en fri mans rättigheter, vore det obilligt, om detsamma ej skulle gälla synderskor, som omvända sig'. Hertig Albrekt III af Österrike omhändertog en sådan asyl, som år 1384 grundlades i Wien. Då en fallen qvinna, som icke ville blifva nunna, hade för all tid kvar en fläck genom sitt föregående lefverne och ingen, som för egen eller medbröders

värdighets skuld höll på sitt anseende, ville äkta en sådan kvinna — gillestadgarne föreskrifva regelbundet, att hvarje broder skulle gifva sig endast med en oberyktad kvinna —, men man å andra sidan fann det vara den bästa upprättelsen och det bästa värdet för en fallen kvinna, som ångrade sig, att träda i ett ärligt gifte, förklarade nämnde hertig, att en hvar kunde utan minsta men för ära och anseende äkta en kvinna, som i asylen hade lärt sig att ångra sina synder, att en hvar, som lånade en, som äktade en sådan kvinna, eller som smädade och bedröfvade henne, skulle straffas till lifvet. Om någon i asylen intagen i förtid lemnade denna, straffades hon med fängelse; den, som återföll i sitt syndiga lefverne, dränktes i Donau. Kyrkan uppmanade äfven till gifte med sådana kvinnor, som gjort bot och bättring.

Till de många yttringarna af medeltidens föreningsväsen hafva vi äfven att räkna de s. k. beginkonventen. I Vadstena klostres diarium finnes för år 1406 en anteckning rörande en utvidgning af klosterbrödernas område, hvilken mötte hvarjehanda svårigheter, emedan flere gårdar stodo i vägen, bland dessa gården, som tillhör beginerna, hvilka af Guds kyrka äro förkastade. Dessa beginer erhöilo af klostret sin dagliga föda. Bröderna förskingrade denna sekt och förjagade den sasom nedsmittande och efter lagen fördömd. Må derfor efterträdarne se till, att de icke låta denna onda sekt komma åter och å nyo upprättas, så vida de vilja undvika att taga fara till sin själ.

För kvinnan var det under medeltiden ganska ofta svårt att finna en lefnadsställning, i hvilken hon kunde vara skyddad för de faror, hvilka så godt som alltid hotade de svage. De ofta återkommande krigen, de under de s. k. fredstiderna pågående småfejderna måste hafva minskat den manliga befolkningen, så att af kvinnorna ett mycket stort antal aldrig kunde tänka på att träda i gifte. Många gingo in i kloster, men denna utväg stod icke öppen för andra än dem, som hade någon förmögenhet; vid inträdet i klostret skulle nämligen till detta lemnas en gåfva, genom hvilken man kunde anses ersätta hvad man under vistelsen i klostret kostade detsamma. För de fattiga fanns dock i flere land möjligheten att söka en tillflykt i beginhusen eller, såsom de ock kallades, fattighusen; sjelfva kallades beginerna 'de fattiga barnen'. När de uppkommo och under hvilka omständigheter, är icke utredt, men så mycket synes vara klart, att de allra först

uppträdde i Nederland. I Frankrike förekommo beginstiftelser, men de voro få. I Tyskland började de uppträda vid midten af 1200-talet. I Köln funnos många begiuer år 1247, i Hamburg uppträda de år 1255, i Rostock år 1283, i Wismar år 1290. Vid midten af 1200-talet funnos i Köln ej mindre än 106 begiuhus med 890 platser, af hvilka dock endast 780 voro upptagne.

Som begiuerna voro, med få undantag, fattiga, kunna vi till välgörenhetens verk räkna allt, som gjordes till deras förmån. Mången from och förmögen man grundade ett hus för begiuer och dessa hus kallades ofta Guds hus, men till detta namn lades ofta ett annat, som än angaf stiftaren, än återgaf det namn, under hvilket dennes hus var känt; i Frankfurt am Main fanns t. ex. gudshuset Kamman, gudshuset Grodan, gudshuset Vargen o. s. v.

I hvarje begiuhus fanns vanligen en föreståndarinnu, hvilken alla skulle lyda. Hon, liksom systrarna, hade fri bostad, bränsle och ljus samt andel i gåfvor som inflöto. Än hushållade hvar och en för sig, än fördes gemensam hushållning. Någon ordensdrägt fanns icke, men det blef småningom sed för systrarna att bära en svart, grå eller blå kappa med kapuchon.

Begiuerna sysselsatte sig med handarbete och med sjukvård i enskilda hus. De vakade hos den döde och följde liktåget till grafven, bärande ljus i händerna. Sedan de öfriga hade aflägsnat sig, stannade de kvar vid grafven, så länge ljusen räckte.

De kyrkliga myndigheterna visade sig temligen oblidna mot begiuerna. Redan 1311 föreskref påfven att de skulle utrotas. Denna föreskrift togs väl tillbaka, begiuer fingo finnas. För att få skydd trädde de i förbindelse än med dominikanerna, än och oftare med franciskanerna.

Liknande fattighus funnos äfven för män, s. k. begarder, men de voro temligen sällsynta. Med begarderna förvexlas stundom alexianerna eller celliterna, grupper af lekmän, som vårdade sjuka och deltog i begrafningar. Folket kallade dem lollarder eller nollarder, sjeltva kallade de sig 'frivilligt fattige' (*fratres voluntarie pauperes*). De voro i allmänhet obildade menniskor af låg samhällsställning, handverkare o. s. v. Vid midnatt stodo de upp och höllo morgonböu, hvarefter de lågo på knä i två timmar under stilla betraktelse af Kristi lif och lidande. De lade sig derefter åter, men kl. 5 stodo de upp för att öfvervara gudstjensten i sockenkyrkan. Vissa af dem gingo ut för att tigga, och när

dessas kommit tillbaka, intog man sin första måltid af hvad de fört med sig. Dagen användes till arbete i huset eller till sjukvård. Vespurgudstjensten samlade dem åter i kyrkan och efter denna intogo de sin andra måltid. Efter denna förrättades bön i huset, och åter lågo de på knä, försjmnkna i stilla betraktelse. Till sist gaf föreståndaren ett tecken, och de gingo, utan att säga ett ord, till hvila.

Dessa föreningar, som synas hafva först uppträdt i den vestra delen af norra Tyskland, åtnjöto i allmänhet stora sympatier för sin nitiska vård om de sjuke.

De föreningar, som voro bildade för sociala ändamål eller för att sammanhålla dem, som egnade sig åt samma sysselsättning i det dagliga lifvet, de s. k. gilleua, voro visserligen icke afsedda att vara välgörehetsinrättningar, men medlemmarne voro förpligtade att bistå hvarandra, i synnerhet under sjukdom, i dödens nöd, vid och öfver grafven.

De otalige fattige, som drefvo kring genom landet och framför allt i städerna, passade på vid alla tillfällen, då någon familjehögtidlighet gjorde ett afbrott i det dagliga lifvets gång, vid brölloppen, vid barndop och begrafningar. Vare sig glädjen eller sorgen framkallade fester, voro de i denna deltagande ännu mera än eljes benägna att bereda de behöfvande lugnad. I testamenten omtalas mycket ofta gåfvor till fattige å begrafningsdagen. Vid kloster och kyrkor utdelades regelbundet almosor, ibland i ytterligt stor grad. Det uppgifves, att vid eistereiserklostret Morimund i Frankrike bespisades dagligen i medeltal fem tusen människor. Särskildt utdelades, på grund af testamentariska förordnanden, gåfvor å vissa dagar, oftast födoämnen. Mångenstädes hade man för sed att på en särskild dag, vanligen skärtorsdagen, vid kloster eller kyrkor samla ett visst antal fattige för att två deras fötter; efter tvagningen blefvo de på bästa sätt undfägnade.

Medeltidens människor voro ytterst angelägna om att flitigt bada. Bad togos i hemmet, offentliga badanstalter finnes i alla städer. Den fattige, som ej kunde bada i hemmet, som kanske intet hem hade, och som icke hade råd att erlägga den afgift, som kräfdes i badhuset, skulle dock icke vara utestängd från den nytta och det nöje, som badet beredde. Fromma människor afsatte kapital för att den fattige skulle få på vissa tider bada utan afgift, och efter badet gafs dem vanligen en måltid. Sådana bad

kallades själabad -- genom deras stiftande ansågs man hafva sørjt för sin själs eviga väl. Själabad voro anordnade t. ex. i det badhus, som i Stockholm fanns i strömmen mellan staden och Helgeandsholmen.

Inne i den gamla staden finnes en gata, som i nutidens språk kallas Skärgårdsgatan. Urkunder, som gälla tomter under medeltiden, visa, att det rätta namnet är Själagårdsgatan och att namnet uppstått i följd deraf, att vid gatan fanns en s. k. själagård, d. v. s. ett hus, i hvilket fattige voro inhyste.

Det är några spridda drag af medeltidens lif, som jag här samlat. De torde vara tillräckliga för att visa, huruledes man under denna tid ömmade för sina likars nöd och ärligt sökte afhjelpa den. Man drefs dervid både af kärlek till nästan och af hopp att genom goda verk efter döden förtjena himmelrikets glädje.

Årsberättelse

för Svenska Fornminnesföreningens verksamhet under år 1884.

(Afgifven af Föreningens Styrelse den 27 februari 1885.)

Emedan Föreningen sommaren 1883 samlats till allmänt möte oeh de nu gällande stadgarna föreskrifva, att dessa möten ej skola återkomma oftare än hvar tredje år, har Styrelsen ieke föranstaltat något sådant möte under det förflutna året.

Det tredje häftet af »Svenska konstminnen från medeltiden oeh renässansen» är nu färdigt att utdelas till Föreningens ledamöter. Det behandlar Tynnelsö slott i Södermanland, hvilket märkliga minne från vår praktälskande renässanstid Föreningen velat på detta sätt bevara åt efterverlden, då man nu har föga hopp att få se den en gång lika dyrbart som smakfullt inredda konungabostaden i annat skiek än förfallets.

Af Föreningens tidskrift utkom under år 1884 ett häfte, det femtonde, hvilket var färdigt vid årsmötet den 29 februari. Det sextonde häftet utdelas i dag till Föreningens ledamöter.

Ett bättre oeh säkrare skydd än lagen förmår gifva ett lands fornminnen kan man bereda dem genom en allmänt spridd upplysning om deras värde oeh betydelse. Styrelsen, som är lifligt öfvertygad härom oeh som för några år sedan genom anslag af statsmedel sattes i tillfälle att till folkskolelärare-seminarierna oeh till en del folkskolor utdela ett stort antal exemplar af den skrift, som under teeknad Montelius utgifvit under titel »Om lifvet i Sverige under hednatiden», har under det förflutna året till hvarje folkhögskola lemnat ett exemplar af alla de skrifter, som Föreningen utgifvit, samt 5 exemplar af »Lifvet i Sverige under hednatiden».

Den svenska fornforskningen har under de senaste åren gjort stora förluster. År 1883 bortgick professor Sven Nilsson,

och hösten 1884 fick riksantikvarien Bror Emil Hildebrand gå till hvila efter en lång lefnad, fylld af rastlöst och framgångsrikt arbete. Svenska Fornminnesföreningen, hvilkens förnämsta mål är att verka för bevarandet af fäderneslandets fornlemningar, nedlade en tacksamhetens kraus på den mans graf, som under ett halft sekel med aldrig tröttnande nit räddat undan förstöring och samlat åt kommande forskare svenska fornsaker i tiotusental.

Styrelsen bar i den bortgångnes ställe till hedersledamot kallat riksantikvarien Hans Hildebrand.

Å de värderika böcker, hvilka Föreningen under det förflutna året fått mottaga dels som gåfva dels i utbyte, meddelas en förteckning på omslaget till det sextonde häftet af tidskriften.

Sedan sista årsmötet hafva 30 inländska ledamöter blifvit invalda.

En öfversigt af Föreningens inkomster och utgifter under år 1884, samt af kassans nuvarande ställning, lemna revisorernas i dag afgifna berättelse, som här nedan meddelas.

M. E. WINGE.

Oscar Montelius.

Revisionsberättelse.

Vid af undertecknade nedanstående dag verkställd granskning af Svenska Fornminnesföreningens räkenskaper för år 1884 befanns ställningen vara som följer:

Debet.

Behållning från år 1883:

Allmänna Hypoteksbankens 4½		
% obligationer	2,000: —	
deraf Fasta Fonden 1,955		
kronor		
Kontant	681: 01	2,681: 01

Inkomster:

450 årsafgifter för år 1884	2,250: —	
13 d:o för föreg. år ..	65: —	2,315: —
Försålda böcker	142: 80	
D:o träsnittsstockar	76: —	218: 80
Räntor	90: —	2,623: 80
		Summa kr. 5,304: 81

Kredit.

Utgifter:

Tidskriftens 15:e häfte	1,428: 85	
Till 16:e häftet	33: —	
Svenska Konstminnen, 3:e häftet	83: —	
Distribution och arfvoden	704: 93	
Diverse	111: 67	2,361: 45

Behållning till år 1885:

Allmänna Hypoteksbankens 4½ % obliga-		
tioner	2,000: —	
deraf Fasta Fonden 1,955 kronor.		
Kontant och förskott	943: 36	2,943: 36
		Summa kr. 5,304: 81

Räkenskaperna voro ordentligt förda och med vederbörliga verifikationer försedda, hvadan vi få tillstyrka full décharge för skattmästaren, förste aktuarien och riddaren K. Sidenbladh.

Stockholm den 24 februari 1885.

Otto Heilborn.

Anton Blomberg.

Vid Föreningens allmänna möte den 27 februari 1885 valdes till *Ledamöter af Styrelsen*:

CEDERSTRÖM, EM., friherre,
 EICHHORN, C., amanuens,
 EKHOFF, E., föreståndare för Lifruskammaren,
 ISÆUS, M., professor,
 MALMSTRÖM, J. A., professor,
 MONTELIUS, O., amanuens,
 NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
 SIDENBLADH, K., förste aktuarie, och
 WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter*:

BOLJE, S., e. o. lektor,
 KULLE, J., artist, och
 HÖRLIN, H., arkitekt.

Till *Revisorer*:

BLOMBERG, A., amanuens, och
 HAGLUND, R., artist.

Till *Revisors-suppleant*:

HEILBORN, O., grosshandlare.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag valdes till *Föreningens*

Ordförande: professor WINGE.

Vice Ordförande: professor MALMSTRÖM.

Sekreterare: amanuensen MONTELIUS.

Kassaförvaltare: förste aktuarien SIDENBLADH.

Årsberättelse

af Svenska Fornminnesföreningens Styrelse

afgifven vid Föreningens årsmöte den 27 februari 1886.

Vid årsmötet den 27 februari 1885 utdelades till Föreningens ledamöter dels det tredje häftet af »Svenska konstmännen från medeltiden och renässansen», dels det sextonde häftet af Föreningens tidskrift.

De med utgifvandet af det förstnämnda arbetet förenade kostnader äro visserligen så betydande, att ett häfte deraf icke kan hvarje år utgifvas, men Styrelsen hoppas, att Föreningen snart måtte kunna fullfölja detta verk, hvilket med skäl torde böra anses vara af stort värde, hvarför ock Styrelsen lägger synnerlig vikt vid dess fortsättande så fort ske kan.

Af Föreningens tidskrift är nu det sjuttonde häftet färdigt att utdelas till Föreningens ledamöter.

Sedan Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets-Akademien genom tullförvaltaren Bergers storartade donation blifvit satt i tillfälle att årligen använda betydligt större summor än förut på undersökning af svenska fornlemningar, har Styrelsen ansett, att Svenska Fornminnesföreningen hädanefter icke bör, så som under föregående år skett, använda någon del af sina tillgångar på sådana undersökningar, utan mera uteslutande än hittills söka genom utgifvande af skrifter och genom möten i olika delar af landet verka för det höga mål, som Föreningen föresatt sig: att sprida kunskap om fornlemningarnas betydelse och att derigenom verka för deras räddande undan förstöring.

Direktör F. Nordin har under flera år på Svenska Fornminnesföreningens bekostnad utfört grafundersökningar på Gotland, och

berättelserna om dem hafva blifvit i Föreningens tidskrift offentliggjorda. För år 1884 erhöi han af Vitterhets-Akademien från den Bergerska fonden ett anslag för fortsättande af dessa viktiga undersökningar, och då det både för Svenska Fornminnesföreningen och för vetenskapen ansågs vara af vikt, att resultatet af alla hans gräfningar, så vidt möjligt, meddelades på *ett* ställe, träffades med Vitterhets-Akademins sekreterare den öfverenskommelsen, att redogörelsen för direktör Nordins forskning på Gotland under sistnämnda år skulle tryckas i Föreningens tidskrift. Den är dertför intagen i det nu färdiga sjuttonde häftet af tidskriften.

Stora förluster hafva under de senaste åren drabbat den nordiska fornforskningen. I föregående årsberättelser har Styrelsen gifvit ett uttryck åt den stora sorg, som vållades genom professor Nilssons och kort derefter genom riksantikvarien B. E. Hildebrands bortgång. Äfven under det nyss tilländagångna året har den nordiska fornforskningen förlorat en af sina allra främsta män. Kammarherre J. J. A. Worsaae borttrycktes helt oväntadt från en verksamhet, som man med skäl kunnat hoppas att han ännu under många år skulle fortsätta.

Å de böcker, hvilka Föreningen under det förflutna året fått mottaga dels som gåfva dels i utbyte, meddelas en förteckning på omslaget till det sjuttonde häftet af tidskriften.

Sedan sista årsmötet hafva 85 inländska ledamöter blifvit invalda. Af dessa hafva två, grosshandlaren A. W. Frestadius och professor R. Åkerman, erlagt ständigt ledamotsafgift.

En öfversigt af Föreningens inkomster och utgifter under år 1885, samt af kassans nuvarande ställning lemna revisorernas i dag afgifna berättelse, som här nedan meddelas.

M. E. WINGE.

Oscar Montelius.

Revisionsberättelse.

Vid af undertecknade anställd granskning af Svenska Fornminnesföreningens räkenskaper för år 1885 befams resultatet vara följande:

Debet.

Behållning från år 1884:		
Fasta fonden	1,955: —	
Allmänna fonden	988: 36	2,943: 36
Inkomster:		
444 årsafgifter	2,220: —	
2 ständiga ledamotsafgifter	200: —	
Försålda böcker och träsnitt	281: 40	
Statsanslag till planshverket	800: —	
Räntor	90: —	3,591: 40
	Summa kr. 6,534: 76	

Kredit.

Utgifter:		
Tidskriftens 16:de häfte	1,405: 82	
» 17:de »	16: 20	
Svenska konstminnen, 3:dje häftet	1,275: —	
Distribution och arvoden	798: 85	
Diverse	66: 75	3,562: 62
Behållning till år 1886:		
Fasta fonden	2,155: —	
Allmänna fonden	817: 14	2,972: 14
	Summa kr. 6,534: 76	

Räkenskaperna äro förda med omsorg och reda och alla utgifter fullständigt verifierade, hvarför vi föreslå, att Föreningen måtte meddela full ansvarsfrihet för 1885 års förvaltning åt kassaförvaltaren, förste aktuarien och riddaren Karl Sidenblad.

Stockholm den 25 februari 1886.

Robert Haglund.

Anton Blomberg.

Vid Föreningens allmänna möte den 27 februari 1886 valdes till *Ledamöter af Styrelsen*:

CEDERSTRÖM, EM., friherre,
 EICHHORN, C., amanuens,
 EKHOFF, E., föreståndare för Lifruskammaren,
 ISLEUS, M., professor,
 MALMSTRÖM, J. A., professor,
 MONTELIUS, O., amanuens,
 NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
 SIDENBLADH, K., förste aktuarie, och
 WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter*:

HÖRLIN, H., arkitekt,
 BOLJE, S., e. o. lektor, och
 KULLE, J., artist.

Till *Revisorer*:

BLOMBERG, A., amanuens, och
 HAGLUND, R., artist.

Till *Revisors-suppleant*:

HEILBORN, O., grosshandlare.

Vid Styrelsens sammanträde samma dag valdes — sedan professor Malmström undanbedt sig återval till v. ordförande — till *Föreningens*

Ordförande: professor WINGE.
Vice Ordförande: friherre CEDERSTRÖM.
Sekreterare: amanuensen MONTELIUS.
Kassaförealtare: förste aktuarien SIDENBLADH.

Årsberättelse

afgifven af Svenska Fornminnesföreningens Styrelse

den 28 februari 1887.

Emedan Föreningens ledamöter år 1883 voro samlade till allmänt möte, skulle nästa möte enligt stadgarna hafva hållits sommaren 1886. Men i anledning af det i ekonomiskt afseende tryckta tillståndet mångenstädes i landet och enär flere större möten redan voro bestämda att hållas under nämnda sommar, beslöt Föreningen å en särskildt för denna frågas behandling utlyst allmän sammankomst, i öfverensstämmelse med Styrelsens förslag, att något sommarmöte icke skulle hållas år 1886. Styrelsen hoppas, att förhållandena måtte medgifva sammankallandet af ett sådant möte innevarande år.

Ett nytt häfte, det fjerde, af »Svenska konstmännen från medeltiden och renässansen» har Styrelsen under det förlutna året ombesörjt. Ursprungligen var detta häfte afsedt att med vederbörligt tillstånd innehålla en fullständig skildring i bild och text af den genom sina präktiga målningar från början af medeltiden i hög grad märkliga Vrigstads kyrka i Småland, hvilken år 1865 måste nedrivnas, men dertörnt blef genom Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens försorg och på föranstaltande af dåvarande riksantikvarien B. E. Hildebrand af artisten C. F. Lindberg afteeknad. Nuvarande riksantikvarien H. Hildebrand hade lofvat att skrifva texten, och tre färgtryckta plancher, återgifvande de viktigaste väggmålningarna, utfördes på Generalstabens litografiska anstalt. Styrelsen ingick i Föreningens namn till Kongl. Maj:t med underdånig ansökan om ett anslag af ett tusen kronor mot skyldighet för Föreningen att till Eeklesiastik Departementet aflemna ett hundra exemplar af detta fjerde häfte, men då denna ansökan ej nu vann nådigt bifall, har Styrelsen sett sig nödgad att inskränka det fjerde häftets storlek så att det endast skulle innehålla två af ofvannämnda plancher.

Det 18:de häftet af Föreningens tidskrift är i dag färdigt att utdelas till Föreningens ledamöter.

Då en af Föreningens viktigaste uppgifter är att så kraftigt som omständigheterna medgifva bidraga till skyddandet af fornminnena i landet, och då många bland dem, trots den vård, hvilken nu i så mycket högre grad än förr kommer dem till del, fortfarande äro utsatta för att skadas eller förstöras, får Styrelsen hos Föreningens samtliga ledamöter anhålla, att de måtte hvar och en i sin mån deltaga i det nyss angifna fosterländska sträfvet. Det yppersta skydd, som kunde beredas våra fornminnen, skulle vara dem tillförsäkradt, om *alla* landets invånare insåge deras betydelse och gjorde hvad de kunde för att bevara dem; men då sådant svårigen kan i fråga komma, vore det af stor vikt, att åtminstone så många som möjligt bidroge till skyddandet af hvad vi ännu ega kvar. Man bör härvid tänka icke blott på de fornlemningar från hednatiden och senare tider, som finnas i skog och mark, utan äfven på de många kyrkor och deras ofta dyrbara innehåll, som medeltiden lemnat oss i arf. I den mån befolkningen ökas, kunna allt flera af dessa kyrkor behöfva utvidgas eller ombyggas, men månet dyrbart minne forntiden och mången värderik upplysning om medeltidens byggnadskonst, som äfven under de senaste årtiondena gått förlorade, skulle hafva räddats, om sakkunniges uppmärksamhet i tid riktats på de förändringar, som visat sig onödgämliga och därför vidtagits. Många af Föreningens ledamöter äro i tillfälle att i god tid få kännedom om sådana förestående arbeten i kyrkorna, som kunna medföra fara för dem såsom forntida minnen, och Styrelsen är öfvertygad om, att dessa Föreningens ledamöter skola göra allt hvad de kunna för att de kyrkliga minnena måtte i framtiden ännu mer än hittills blifva föremål för den omvårdnad, hvaraf de i så hög grad äro i behof.

Äfven under det förflutna året har Föreningen dels som gåfva dels i utbyte fått mottaga många värderika böcker.

M. E. WINGE.

Oscar Montelius.

Revisionsberättelse.

Lördagen den 26 februari 1887 sammanträdde undertecknade revisorer för att granska Svenska fornminnesföreningens räkenskaper för år 1886, och befans ställningen vara som följer:

Debet.

Behållning från år 1885:	
Fasta fonden	2,155: —
Öfrig behållning.....	817: 14
	2,972: 14
Inkomster:	
409 årsafgifter för 1886.....	2,045: —
7 do 1885.....	35: —
	2,080: —
1 ständig ledamotsafgift af en som betalat årsafgift mer än 10 år	50: —
Försålda böcker	121: 60
Räntor	117: 40
	2,369: —
	Summa kr. 5,341: 14

Kredit.

Utgifter:	
Tidskriftens 17:e häfte.....	1,116: 40
Distribtion och arfvoden	650: 50
Diverse	59: 61
	1,826: 51
Behållning till år 1887:	
Fasta fonden.....	2,205: —
Öfrig behållning	1,309: 63
	3,514: 63
	Summa kr. 5,341: 14

Räkenskaperna voro ordentligt förda och med vederbörliga verifikationer försedda, hvadan revisorerna få tillstyrka full décharge för skattmästaren, förste aktuarien och riddaren Karl Sidenblad.

Stockholm den 28 februari 1887.

Otto Heilborn.

Anton Blomberg.

Vid Föreningens allmänna möte den 28 februari 1887 valdes till *Ledamöter af Styrelsen*:

CEDERSTRÖM, EM., friherre,
 EICHHORN, C., amanuens,
 EKHOFF, E., föreståndare för Lifrnstkammaren,
 ISEUS, M., professor,
 MALMSTRÖM, J. A., professor,
 MONTELIUS, O., amanuens,
 NORDSTRÖM, S., kanslisekreterare,
 SIDENBLADH, K., förste aktuarie, och
 WINGE, M. E., professor.

Till *Suppleanter*:

KULLE, J., artist,
 BOJJE, S., e. o. lektor, och
 HÖRLIN, H., arkitekt.

Till *Revisorer*:

BLOMBERG, A., amanuens, och
 HEILBORN, O., grosshandlare.

Till *Revisors-suppleant*:

HAGLUND, R., artist.

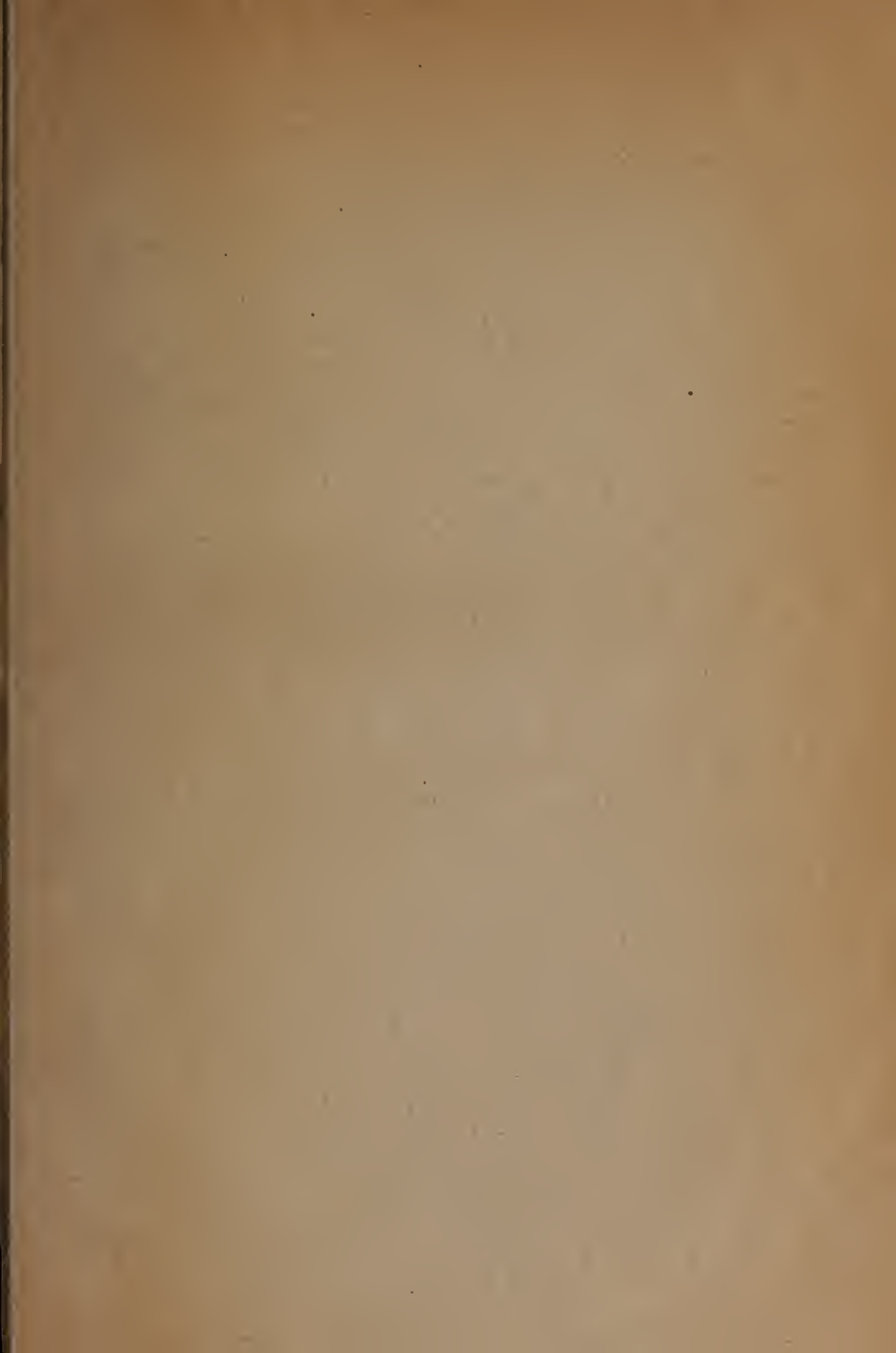
Vid Styrelsens sammanträde samma dag återvaldes till *Föreningens*

Ordförande: professor WINGE.

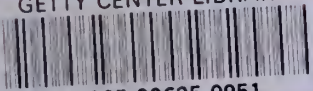
Vice Ordförande: friherre CEDERSTRÖM.

Sekreterare: amanuensen MONTELIUS.

Kassaförvaltare: förste aktuarien SIDENBLADH.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00625 0951

